TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

(TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE)
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi için Yazım Kuralları:

- Makaleler word formatında 20 sayfayı geçmemelidir
- Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen Türkçe özeti ve İngilizce abstract bulunmalıdır
- Makaleler 12 punto ile Times New Roman ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır
- Makalelerde yazarların adı, soyadı, babasının adı, e-posta adresi, telefonu, kurumu ve adresi açıkça belirtilmelidir
- Kullanılan dipnotlarda bilimsel yazım kurallarına dikkat edilmelidir
- Makaleler genel olarak: Özet, Giriş, Alt Bölümler, Sonuç ve Kaynakça şeklinde hazırlanmalıdır.

(AZƏRBAYCAN TÜRKCƏSİNDƏ)
TURAN-SAM Beynəlxalq Elmi Arbitrlı Mövsümlük Jurnal Üçün Məqalə Yazma Qaydaları:

- Məqalələr word formatında 20 səhifəni keçməməlidir.
- Məqalələrin 150 sözü keçməyən Türk dilində məzmunu (ÖZET) və İngilis dilində ABSTRACT yer almalıdır.
- Məqalələr 12 şrift ilə Times New Roman ilə yazılmalıdır. Altdan, üstdən, sağdan və soldan 3 sm abzas buraxılmalıdır.
- Məqalələrdə yazıçıların adı, soyadı, atasının adı, e-poçt ünvanı, telefon, Təşkilat və ünvanı göstərilməlidir.
- İstifadə edilən haşiyələrdə(index) elmi yazma qaydalarına riayət edilməlidir.
- Məqalələr ümumiyyətlə: Məzmun, Giriş, Alt Hissələr, Nəticə və Ədəbiyyat şəklində hazırlanmalıdır.

(ENGLISH)
TURAN-SAM International Journal for the Scientific Seasonal Writing Refereed:

- Articles should not exceed 20 pages in word format.
- The article does not exceed 150 words of the abstract should include an abstract in Turkish and English.
- Articles must be written in Times New Roman 12 pt. Bottom, top, right and left 3 cm margins should be left.
- Articles of the author's name, surname, father's name, e-mail address, phone and address of institution should be clearly stated.
- Used in footnotes to the rules of scientific writing should be considered.
- The article in general: Summary, Introduction, Sub-Chapters, Conclusion, and References should be prepared in the form.

(РУССКИЙ)
Требования к рукописям, предоставляемым в международный научно рецензируемый сезонный журнал "ТУРАН-SAM"

- Объем статьи не должен превышать 20 страниц в формате MS Word.
- Статьи должны содержать резюме на турецком и английском языках объем которых не должны превышать 150 слов.
- Текст статьи должен быть набран шрифтом Times New Roman, 12пт. Параметры страницы (поля): верхнее, нижнее, левое и правое – 3.0 см.
- Статьи оформляются по образцу: название; имя отчество и фамилия авторов; полное название учреждений, в которых выполнялось исследование, их почтовые и электронные адреса
- Используемые в примечаниях к правилам научного письма должны быть рассмотрены.
- Статьи в целом должны содержать: аннотацию, введение, подзаголовки, выводы и список литературы

TURAN-SAM
YAYINCILIK
www.turansam.com

CİLT: 17 YIL: 2025 AY: HAZİRAN İLKBAHAR SAYI: 66
VOLUME: 17 YEAR: 2025 MONTH: JUNE SPRING ISSUE: 66
TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi

p-ISSN: 1308-8041
e-ISSN: 1309-4033

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi

Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

TURAN-SAM
YAYINCILIK
www.turansam.com

CİLT: 17 YIL: 2025 AY: HAZİRAN İLKBAHAR SAYI: 66
VOLUME: 17 YEAR: 2025 MONTH: JUNE SPRING ISSUE: 66

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi

Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezinin) Uluslararası Endekslerce
Taranıp Dizinlenen Bilimsel Mevsimlik Dergisi, 17 yıldan beri kesintisiz yayımlanan Hakemli bir Dergidir.
TURAN-SAM dergisi 3 ayda bir, yılda dört kez olmak üzere yayınlanmaktadır.

CİLT: 17 YIL: 2025 AY: HAZİRAN İLKBAHAR SAYI: 66
VOLUME: 17 YEAR: 2025 MONTH: JUNE SPRING ISSUE: 66

p-ISSN: 1308-8041 (BASILI * PRINTED) e-ISSN: 1309-4033 (DİJİTAL * DIGITAL)

DERGİ İMTİYAZ SAHİBİ: TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araştırmaları Merkezi)
Kurucu Genel Başkanı Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Dergi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sabina MİKAİL

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Ata ATUN

Baş Editör: Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Editörler Kurulu: Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ötüken SENGER; TÜRKİYE
Prof. Dr. Süleyman DOĞAN; TÜRKİYE
Doç. Dr A. Nurdan TÜMBEK TEKEOĞLU; TÜRKİYE
Doç. Dr. Hakan ÇORA; TÜRKİYE
Doç. Dr. Haluk YÜCEL; TÜRKİYE
Doç. Dr. Saadet Ela PELENK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Sahib RAMAZANOV; AZERBAYCAN

Baskı ve Cilt: SAGE Matbaacılık

Baskı Tarihi: 21 HAZİRAN, 2025

Matbaa: SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Serhat Mah.Uzayçağı Cad. 1128 Sokak No:6
Ostim / Ankara
Tel: 444 9 296 , 0312 341 00 02
Eposta: bilgi@bizimdijital.com

Yönetim Yeri Adresi: **Merkez Ofis**
TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi
Kars Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Merkezi Kampüs 36100, Kars/TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Telefon / Belgegeçer (Faks): +90 474 225 15 50 (+1842)
Web adresi: http://www.turansam.com
E-posta: emikail@turansam.org

Şube:
Sabina MİKAİL "TURAN-SAM YAYINCILIK"
Ortakapı Mahallesi, Gazi Ahmet Paşa Muhtar Caddesi, Cennet Apt. No: 79
İç Kapı No: 4 Merkez, 36000 Kars / Türkiye Cumhuriyeti
Kars Vergi Dairesi, Vergi Kimlik Numarası: 0900559052

Türkiye Cumhuriyeti Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü
Esnaf ve Sanatkar Bilgi Sistemi (ESBİS)
Oda Sicil Numarası: 5127
ESNAF ve SANATKAR Sicil Numarası: 27011

TURAN-SAM Dergisinin Tarandığı Endeksler

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi

Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

DANIŞMA KURULU

Ordinaryüs Prof. Dr. Ermentay SULTANMURAT; KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ahmet ÖZALP; TÜRKİYE
Prof. Dr. Akif MUSAYEV; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Alaittin Kazım KİRTİŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ata ATUN; KKTC
Prof. Dr. Damla BULUT; TÜRKİYE
Prof. Dr. Elman HAZAR; BORÇALI/GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Emmanuel OBIESIE; ABD
Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ferit BULUT; TÜRKİYE
Prof. Dr. Gazi UÇKUN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Giray SAYNUR DERMAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Hacı DURAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Halim KAZAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hasan LATİF; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hasan TOSUN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hayriye ATİK; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Himmet KARADAL; TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail Hakkı NUR; TÜRKİYE
Prof. Dr. Kamile GÜLÜM; TÜRKİYE
Prof. Dr. Karjaubay SARTKOJAOĞLU; KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Kaya YILDIZ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Mahire QULİYEVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY; TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Mikail EROL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Minire GARAYEVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Muharrem KASIMLI; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Muhsin HALİS; TÜRKİYE
Prof. Dr. M. Murat HATİPOĞLU; TÜRKİYE
Prof. Dr. Musa QASIMLI; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Nadir MEMMEDLİ; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Nurten KIMTER; TÜRKİYE
Prof. Dr. Orhan ELMACI; TÜRKİYE
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ötüken SENGER; TÜRKİYE
Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK; TÜRKİYE
Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Sani HACIYEV; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Sebahattin BEKTAŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Sevinç MUHARREMOVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Sharon BURAK; ABD
Prof. Dr. Sibel TURAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Teymur KERİMLİ; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Timur VURAL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ufuk TAVKUL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Uğur GÜVENÇ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Vefa KURBAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Yıldırım TORUN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ; TÜRKİYE

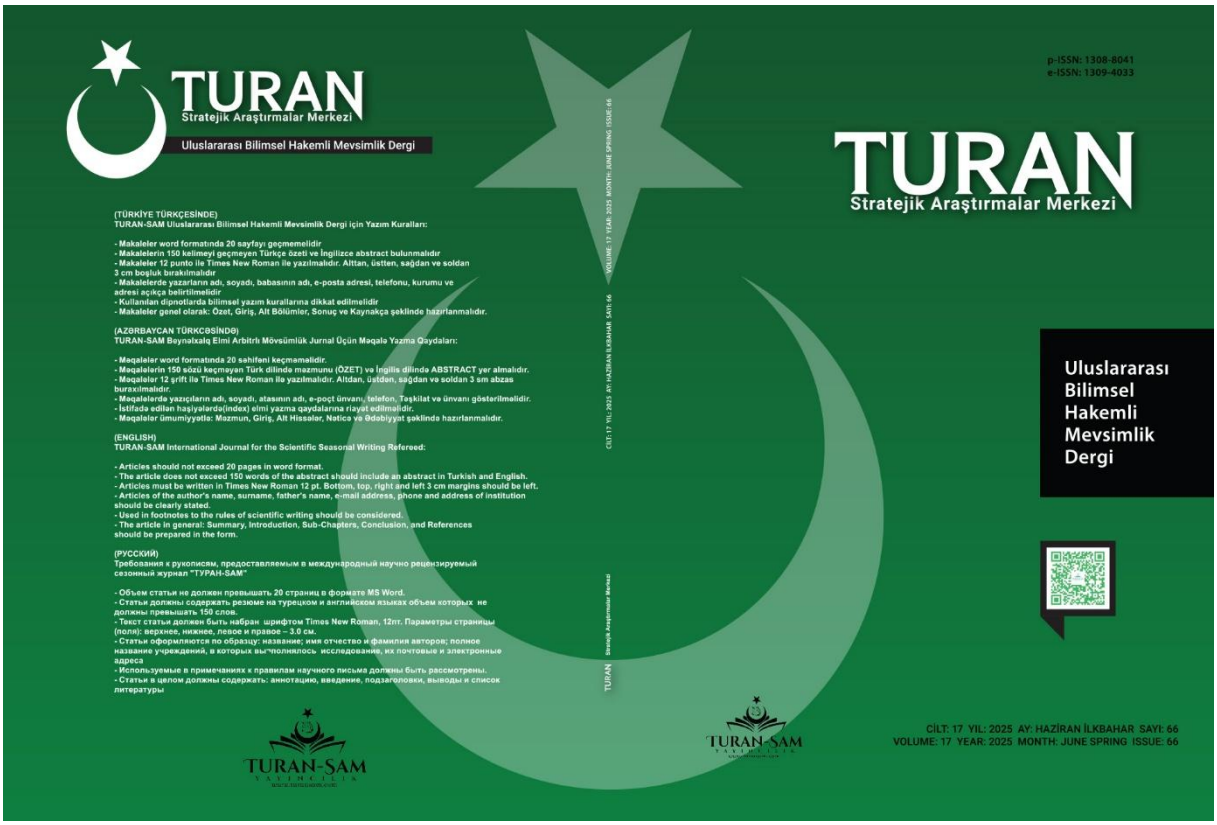
YAYIN (BİLİM) KURULU

Doç. Dr. Atilla JORMA; MAKEDONYA
Doç. Dr. Ayım YERİMBETOVA; KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Aynur FAMİLQIZI; AZERBAYCAN
Doç. Dr. Bakıtgül GÜLCANOVA; KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR; TÜRKİYE
Doç. Dr. Dilaram HAMRAEVA; ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Emin GERİBLİ; AZERBAYCAN
Doç. Dr. Erkan SEZGİN; TÜRKİYE
Doç. Dr. Fuat UÇAR; TÜRKİYE
Doç. Dr. Hakan ÇORA; TÜRKİYE
Doç. Dr. Haluk YÜCEL; TÜRKİYE
Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ; TÜRKİYE
Doç. Dr. Gülnare GOCAEVA MEMMEDOVA; TÜRKİYE
Doç. Dr. İbrahim USTA; TÜRKİYE
Doç. Dr. İlkin GULUSOY; TÜRKİYE
Doç. Dr. Kamile Bahar AYDIN; TÜRKİYE
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU; TÜRKİYE
Doç. Dr. Kazım YILDIRIM; TÜRKİYE
Doç. Dr. Meşkure YILMAZ; TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa SEVER; TÜRKİYE
Doç. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR; TÜRKİYE
Doç. Dr. Necmettin KARABULUT; TÜRKİYE
Doç. Dr. Neşide YILDIRIM; TÜRKİYE
Doç. Dr. Ramazan BİÇER; TÜRKİYE
Doç. Dr. Ramil QULİYEV; AZERBAYCAN
Doç. Dr. Rısgül ABİLHAMİTKIZI; KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Sadagat ABBASOVA; TÜRKİYE
Doç. Dr. Şengül ÇELİK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYTAÇ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Akif ABDULLAH; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Aleksandr KUZNETSOV; ÇUVAŞİSTAN/RUSYA
Dr. Öğr. Üyesi A. Nurdan TÜMBEK TEKEOĞLU; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Celal GÜLŞEN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Dursun KÖSE; TAYVAN
Dr. Öğr. Üyesi Efe DÜNDAR; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Yaşar AKÇAY; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Emine LEYLA KIYAT; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul BAYER; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet YÜKSEL; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi İlhan KAÇİRE; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Kadir TUTKAVUL; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Kemal KOÇAK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali SEVEN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Faruk ÇAKIR; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Namık HÜSEYİNLİ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodjha AKBULAEV; AZERBAYCAN
Dr. Öğr. Üyesi Osman Gazi AKSOY; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Osman Nuri ŞAHİN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Osman SÖNMEZ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Refet RAMİZ; KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Sefer GÜMÜŞ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Seyfi KILIÇ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Shanay QULİYEVA; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Sudan ALTUN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Şahin BULUT; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Tuba KALÇIK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Yiğit Anıl GÜZELİPEK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Zhala BABASHOVA; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Zülfiyye İSMAYIL; NAHÇIVAN/AZERBAYCAN
Öğr. Gör. Dr. Hande ÖZOLGUN AKKURT; TÜRKİYE
Dr. Aygün MEHERREMOVA; AZERBAYCAN
Dr. Gülşen MEHERREMOVA; AZERBAYCAN
Dr. Alan CASTLE; A.B.D.
Dr. Andaç KARABULUT; TÜRKİYE
Dr. Aslı KAYA; TÜRKİYE
Dr. M. Dylan CASTLE; A.B.D.
Dr. Rıza ALTUN; TÜRKİYE
Dr. Zekeriya BİNGÖL; TÜRKİYE
Arş. Gör. Dr. Halil ŞENOL; TÜRKİYE

TURAN-SAM
YAYINCILIK
www.turansam.com

www.turansam.com

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

***

İÇİNDEKİLER

***

(1)
Prof. Dr. Ata ATUN; Doç. Dr. Yurdagül ATUN; Dr. Çağın ZORT
HİBRİT SAVAŞ STRATEJİLERİ
HYBRID WAR STRATEGIES
SAYFA 11

(2)
Prof. Dr. Ata ATUN; Doç. Dr. Yurdagül ATUN; Dr. Çağın ZORT
MS727'DE BİZANS'TA YUNAN KATLİAMI
GREEK MASSACRE IN BYZANTIUM IN 727 AD
SAYFA 21

(3)
Doç. Dr. Yurdagül ATUN; Prof. Dr. Ata ATUN; Dr. Çağın ZORT
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATINDA YAPISAL DEĞİŞİKLİK GEREKİYOR
STRUCTURAL CHANGE IS NEEDED IN THE UNITED NATIONS ORGANIZATION
SAYFA 29

(4)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Prof. Dr. Ata ATUN; Doç. Dr. Yurdagül ATUN; Dr. Çağın ZORT
IRAK-TÜRKİYE YENİ TİCARET YOLU: EKONOMİK VE STRATEJİK ANALİZ
IRAQ-TÜRKİYE NEW TRADE ROUTE: ECONOMIC AND STRATEGIC ANALYSIS
SAYFA 39

(5)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan KANTARCI, Prof. Dr. Mikail EROL
İHRACATTA E-TİCARETİN EKONOMİK KRİZ ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE, AB VE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME
THE EFFECTS OF E-COMMERCE IN EXPORTS ON ECONOMIC CRISIS: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN TÜRKİYE, EU AND BRICS COUNTRIES
SAYFA 47

(6)
Doç. Dr. Əlirza ƏLİYEV
TALIŞ DİLİNDE HAYVAN İSİMLERİ ANLAMINA GELEN TÜRK KÖKENLİ KELİMELER
WORDS OF TURKISH ORIGIN MEANING ANIMAL NAMES IN THE TALYSH LANGUAGE
SAYFA 58

(7)
Doç. Dr. Fuat UÇAR
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ALINAN EKONOMİK VE SOSYAL TEDBİRLER
ECONOMIC AND SOCIAL MEASURES TAKEN DURING THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE
SAYFA 66

(8)
Doç. Dr. Muharrem TURP
CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA LÜLE TAŞI MADENCİLİĞİ
MEERSCHAUM MİNİNG İN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLİC
SAYFA 73

(9)
Doç. Dr. Zafer YILDIRIM

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME: BARIŞA AKAN FIRAT 2001-2012
NORMALIZATION IN TURKEY-SYRIA RELATIONS: THE EUPHRATES FLOWING TOWARDS PEACE 2001-2012
SAYFA 78

(10)
Doç. Dr. Zafer YILDIRIM
SOĞUK SAVAŞ'IN BİTİŞİNDEN ADANA MUTABAKATI'NA: TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE FIRAT NEHRİ SORUNU (1990-1998)
FROM THE END OF THE COLD WAR TO THE ADANA AGREEMENT: THE EUPHRATES RIVER ISSUE IN TURKEY-SYRIA RELATIONS (1990-1998)
SAYFA 82

(11)
Semra KARAKAŞ; Doç. Dr. Nihat DEMİRTAŞ
EXAMINING THE ABILITY OF WORKING IN TOURISM ENTERPRISES OF THE STUDENTS WHO GRADUATED FROM TOURISM DEPARTMENTS OF VOCATIONAL HIGH SCHOOLS WITHIN SECONDARY EDUCATİON PROGRAMS
ORTAÖĞRETİM PROGRAMLARI DÂHİLİNDEKİ MESLEK LİSELERİNİN TURİZM ALANINDAN MEZUN OLAN ÖĞRENCİLERİN TURİZM İŞLETMELERİNDE İŞ YAPABİLME YETENEKLERİNİN İNCELENMESİ
SAYFA 87

(12)
Dr. Öğr. Üyesi Coşkun DİKBIYIK; Yasin AKKUŞ
GASPIRALI İSMAİL BEY'İN TÜRK VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ İNŞASI
THE CONSTRUCTION OF GASPIRALI ISMAIL BEY'S TURKISH AND MUSLIM IDENTITY
SAYFA 103

(13)
Dr. Öğr. Üyesi Haci SAĞLIK
ALET İLMI OLARAK TÜRKIYE'DEKI İLAHIYAT FAKÜLTELERINDE OKUTULAN ARISTOTELES MANTIĞINA DAIR BIR DEĞERLENDIRME

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

AN EVALUATION OF ARISTOTELIAN LOGIC AS A TOOL SCIENCE TAUGHT IN THEOLOGY FACULTIES IN TURKEY
SAYFA 115

(14)
Dr. Öğr. Üyesi Mihriban MAMMADALIYEV; Menekşe AKTAŞ
IĞDIR HALK EĞİTİM MERKEZİ: 2014'den 2024'e MÜZİK EĞİTİMİ SERÜVENİ
IĞDIR PUBLIC EDUCATION CENTER: A DECADE OF MUSIC EDUCATION FROM 2014 to 2024
SAYFA 123

(15)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür DOĞAN; Kaniye KARAMAN ŞAD
ÖRGÜTSEL SİNİZM VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ: HOPA İLÇESİNDE ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA
THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CYNISM AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT: AN APPLICATION ON TEACHERS IN HOPA DISTRICT
SAYFA 131

(16)
Hüseyin TÜRKMEN, Dr. Öğr. Üyesi Bilgen ÖZCAN COŞKUNSOY
MÜZİK EĞİTİMİNDE VİYOLONSEL ALANINA YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ
EXAMINATION OF STUDIES ON CELLO IN MUSIC EDUCATION
SAYFA 143

(17)
Öğr. Gör. İsmail Hakkı SERİ, Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SÜZEN
İNSANSIZ HAVA ARAÇLARININ KARGO DAĞITIMINDA YÖNETİMİ VE KULLANIMI
MANAGEMENT AND UTILIZATION OF UNMANNED AERIAL VEHICLES IN CARGO LOGISTICS
SAYFA 149

(18)
Volkan GENÇOĞLU; Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİRBAĞ
ALMANYA' NIN GÖÇMEN POLİTİKALARI VE ENTEGRASYON
GERMANY'S IMMIGRATION POLICIES AND INTEGRATION
SAYFA 154

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(19)
Dr. Ali Eren BALIKEL
DETERMINANTS OF A VALUABLE BRAND NAME IN ETHNIC CUISINE MARKET IN THE UK: A COMPARISON OF CUSTOMER-BASED BRAND EQUITIES OF TURKISH, INDIAN, THAI, LEBANESE AND CHINESE RESTAURANTS
BİRLEŞİK KRALLIK ETNİK MUTFAK PAZARINDA DEĞERLİ BİR MARKA İSMİNİN BELİRLEYİCİLERİ: TÜRK, HİNT, TAYLAND, LÜBNAN VE ÇİN RESTORANLARININ MÜŞTERİ TEMELLİ MARKA DEĞERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
SAYFA 164

(20)
Dr. Ali Nazmi ÇORA
RARE EARTH ELEMENTS IN TURKİYE: RESERVES, NATIONAL INTERESTS, AND INTERNATIONAL IMPLICATIONS
TÜRKİYE'DE NADİR TOPRAK ELEMENTLERİ: REZERVLER, ULUSAL ÇIKARLAR VE ULUSLARARASI ETKİLERİ
SAYFA 206

(21)
Alibay MAMMADLİ; Etimad RAHİMLİ
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARININ AR-GE HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: G7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON R&D EXPENDITURES: THE CASE OF G7 COUNTRIES
SAYFA 215

(22)
Ayşe ODABAŞ BÜLBÜL
FLORENSKİ'NİN TERSTEN PERSPEKTİFİ VE CÉZANNE'IN RESİMLERİ
FLORENSKI'S REVERSE PERSPECTIVE AND CÉZANNE'S PAINTINGS
SAYFA 225

(23)
Erkam ÇINAR
REHBERİ HANENDEGAN ADLI GÜFTE MECMUASI ÜZERİNDEN GÜFTE MECMUALARI VE ÇEVİRİYAZIMLARININ ÖNEMİ

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

THE IMPORTANCE OF LYRICS AND TRANSLATIONS THROUGH THE LYRICS MAGAZINE CALLED REHBERİ HANENDEGAN
SAYFA 230

(24)
Abdul Wali JAMSHIDI
POSTMODERNİZM VE KAMU YÖNETİMİ
POSTMODERNISM AND PUBLIC ADMINISTRATION
SAYFA 239

(25)
Gürkan KARAÇAM
PSİKOLOJİK HARBİN YENİ YÜZÜ: HOLOGRAM ASKERLERDEN YAPAY ZEKÂYA ULUS-DEVLETLERİN DİRENCİ (TÜRKİYE NE YAPMALI?)
THE NEW FACE OF PSYCHOLOGICAL WARFARE: FROM HOLOGRAM SOLDIERS TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE, THE RESISTANCE OF NATION-STATES (WHAT SHOULD TÜRKİYE DO?)
SAYFA 252

(26)
Leyli Sedef KALAYCI
IŞİD'İN İLHAM KAYNAĞI OLARAK İBN TEYMİYYE'NİN TATAR FETVASI
IBN TAYMIYYAH'S FATWA ON THE TATARS AS THE SOURCE OF INSPIRATION FOR ISIS
SAYFA 256

(27)
MARYAMELBATOOL ALAGHA
YAPAY ZEKA TABANLI AKILLI EVLER VE HAVA YASTIĞI SISTEMI ILE DOĞAL AFETLERE DAYANIKLILIK
ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED SMART HOMES AND NATURAL DISASTER RESILIENCE WITH AIRBAG SYSTEM
SAYFA 270

(28)
Mücahid YILDIRIM
DÜŞÜNEN BİR KADIN, DÖNÜŞTÜREN BİR ZİHİN: IOANNA KUÇURADİ
A THINKING WOMAN, A TRANSFORMING MIND: IOANNA KUÇURADI

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SAYFA 277

(29)

NOOR ZEYAD ABDULQADER ALMOSULİ

BÜYÜK BABİL MÜZESİ'NDE MİMARİ TEMSİLİN BİÇİMLENİŞİ: GEOMETRİ, ESTETİK VE KÜLTÜREL MİRASIN MODERN SUNUMU ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

THE SHAPE OF ARCHITECTURAL REPRESENTATION IN THE GREAT BABYLON MUSEUM: GEOMETRY, AESTHETICS AND THE MODERN PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE

SAYFA 283

(30)

Nurçiçək BƏDƏLOVA

CHATBOT ÖZELLİKLERİNİN MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

IMPACT OF CHATBOT FEATURES ON CUSTOMER LOYALTY

SAYFA 291

(31)

Sena Ayşe AYTEKİN

YAPAY ZEKA TABANLI OTOMATİK PUANLAMA SİSTEMLERİNİN GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE BASED AUTOMATED SCORING SYSTEMS IN TERMS OF RELIABILITY AND VALIDITY

SAYFA 296

(32)

Sezgin LEZGİ

YÜKSEK PERFORMANSLI İŞ SİSTEMLERİNİN ÖRGÜTSEL İNOVASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ENTELEKTÜEL LİDERLİĞİN VE BİLGİ YÖNETİMİNİN ROLÜ: BİR ARAŞTIRMA

THE ROLE OF INTELLECTUAL LEADERSHIP AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN THE IMPACT OF HIGH-PERFORMANCE BUSINESS SYSTEMS ON ORGANISATIONAL INNOVATION: A RESEARCH STUDY

SAYFA 303

(33)

SJOUD WA'EL MOHAMMAD JEBRIL

YANGINLA MÜCADELEDE YAPAY ZEKANIN ROLÜ

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FIRE FIGHTING

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SAYFA 314

(34)

Taha KARTAL

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARLA KÜRESEL SORUNLARI ANLAMLANDIRMAK: SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE YENİ YÖNTEM ARAYIŞLARI

MAKING SENSE OF GLOBAL PROBLEMS WITH INTERDISCIPLINARY APPROACHES: NEW METHODS IN SOCIAL STUDIES EDUCATION

SAYFA 324

(35)

Taleh ALİYEV

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KEŞMİR SORUNU VE ÇİNİN BU SÜREÇTEKİ ROLÜ

THE KASHMIR ISSUE IN INTERNATIONAL RELATIONS AND CHINA'S ROLE IN THIS PROCESS

SAYFA 328

(36)

Yousef Hasan Ali ALTURKI

TÜRKİYE'DE YOLSUZLUĞU ÖNLEMEYE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN ETKİNLİĞİ

THE EFFECTIVENESS OF ANTI-CORRUPTION EFFORTS IN TURKEY

SAYFA 333

(37)

Zeynep NİHAL PEKTAŞ

TÜKETİCİLERİN İNTERNET ÜZERİNDEN BEBEK BAKIM VE TEMİZLİK ÜRÜNLERİNİ SATIN ALMA DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

FACTORS AFFECTING ONLINE BEHAVIOUR OF CONSUMERS' IN PURCHASING BABY CARE AND CLEANING PRODUCTS

SAYFA 340

(38)

Hüseyin GÖKSU; Ali COŞKUN; Tarık KARAKUŞ; Hidayet BİLGİN

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE ÖĞRETMEN YETERLİLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TEACHER COMPETENCIES IN THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SAYFA 373

(39)
Mehmet Cihad IŞIK
DİJİTAL ÇAĞDA KURUMSAL İTİBAR YÖNETİMİNDE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ
THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN CORPORATE REPUTATION MANAGEMENT IN THE DIGITAL AGE
SAYFA 379

(40)
Acem YILDIRIM
TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF EĞİTİM MODELİNDE SEVİNÇ, HÜZÜN, ÖFKE, KORKU VE UMUT DUYGULARININ İNCELENMESİ
EXAMINATION OF JOY, SADNESS, ANGER, FEAR AND HOPE EMOTIONS IN TÜRKİYE'S CENTURY MAARIF EDUCATION MODEL
SAYFA 386

(41)
Esam ALAJAJ
ORYANTALİST KELAM ARAŞTIRMALARINDA SÜNNET-İ NEBEVİYYE: AKİDEVÎ BİR ANALİTİK İNCELEME
THE PROPHETİC SUNNAH İN ORİENTALİST THEOLOGİCAL STUDİES: A DOCTRİNAL ANALYTİCAL STUDY
SAYFA 394

(42)
Dr. Öğr. Üyesi Ersin AYHAN
TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİNDE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI
PROTECTION OF PERSONAL DATA IN HEALTH SERVICES IN TURKEY
SAYFA 402

(43)
Dr. Öğr. Üyesi Ersin AYHAN; Ergün ÖNDER
YOZGAT ŞEHİR HASTANESİNDE POLİKLİNİK HASTALARINA UYGULANAN HASTA MEMNUNİYETİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
A STUDY ON PATIENT SATISFACTION APPLIED TO POLYCLINIC PATIENTS IN YOZGAT CITY HOSPITAL
SAYFA 411

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(1)

Prof. Dr. Ata ATUN[1]; Doç. Dr. Yurdagül ATUN[2]; Dr. Çağın ZORT[3]

HİBRİT SAVAŞ STRATEJİLERİ

HYBRID WAR STRATEGIES

ÖZ

Hibrit savaş stratejileri, modern askeri eylemlerin karmaşık doğasını yansıtan bir çerçeve sunar. Küresel güvenlik ortamının evrildiği dönemde, klasik muharebe yöntemlerinin yanı sıra asimetrik taktikler ve siber saldırılar da kullanılmaktadır. Bu strateji, fiziksel çatışmalar dışında sosyal mühendislik, dezenformasyon ve ekonomik baskı gibi unsurları da içerir. Günümüzde hibrit savaş, askeri ve siyasi liderler için esneklik sağlayan vazgeçilmez bir araçtır. Bugün, hibrit savaş uygulamaları, devletlerin, özel askerî şirketlerin ve terör gruplarının, geleneksel savaşın sınırlarını zorladığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu durum, klasik askeri stratejilerin yanı sıra bilgi yönetimi, medya manipülasyonu ve sahadaki yerel dinamiklerin de mühim olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, hibrit savaş, farklı savaş türlerinin sinerjisi ile ortaya çıkan dinamik bir yapıdır ve günümüzün global güvenlik ortamında dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hibrit savaş, Strateji, Asimetrik savaş, Dezenformasyon, Savaş sinerjisi.

ABSTRACT

Hybrid warfare strategies provide a framework that reflects the complex nature of modern military actions. In the period when the global security environment is evolving, asymmetric tactics and cyberattacks are also used in addition to classical combat methods. This strategy includes elements such as social engineering, disinformation and economic pressure in addition to physical conflicts. Today, hybrid warfare is an indispensable tool that provides flexibility for military and political leaders. Today, hybrid warfare practices indicate a period in which states, private military companies and terrorist groups are pushing the boundaries of conventional warfare. This situation reveals that in addition to classical military strategies, information management, media manipulation and local dynamics on the field are also important. As a result, hybrid warfare is a dynamic structure that emerges with the synergy of different types of warfare and has become one of the most important elements to be considered in today's global security environment.

***Keywords**: Hybrid warfare, Strategy, Asymmetric warfare, Disinformation, War synergy.*

[1] Rauf Denktaş Üniversitesi, ataatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4062-5120
[2] Rauf Denktaş Üniversitesi, yurdagulatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-2052-1666
[3] Akdeniz Karpaz Üniversitesi, c_zort@windowslive.com, Orcid: 0000-0003-2475-6972

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Hibrit savaş, tarihsel bağlamda, özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren - Irak, Afganistan gibi çatışma bölgelerinde - belirgin hale gelmiştir. Ancak bu kavramın kökleri, Soğuk Savaş dönemine kadar uzanmaktadır. Hibrit savaş stratejileri, belirli bir askeri doktrinin ötesine geçerek siyasi, iktisadi ve sosyal boyutları da göz önünde bulunduran bir yaklaşım benimser. Bu bağlamda, Hibrit savaşlar, bilgiyi kontrol etme ve manipüle etme yetisini gelişmiş bir silah olarak kullanma konusunda modern devletlerin ve diğer aktörlerin yapısını dönüştürebileceği bir alan sunmaktadır. Hedefler, düşmanın zaaflarını istismar etmek ve kaynaklarını aşındırmak adına daha ince ve çok yönlü bir dizi eylemi içerir (özcan, 2023).

Genel olarak, hibrit savaş stratejileri, çatışmaların dinamik doğasını anlamak ve buna bağlı olarak geliştirilmiş taktiksel yaklaşımlar oluşturmak amacıyla kritik bir inceleme alanı oluşturur. Soğuk Savaş'ın ardından toplumsal ve siyasal çalkantıların temelinde yatan hibrit savaş temelindeki unsurlar, uluslararası ilişkilerin istikrarsızlığını artırarak güvenlik tehditlerini daha da çeşitlendirmektedir. Dolayısıyla, hibrit savaş, sadece teknolojik gelişmelerle değil, aynı zamanda toplumsal algılar ve politik ideolojilerle etkileşim içinde gelişen dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, hibrit savaş stratejilerinin incelenmesi, mevcut ve gelecekteki güvenlik tehditlerine yanıt geliştirmeye yönelik önemli bir çerçeve sunmaktadır (Öztürk, 2020).

HİBRİT SAVAŞ NEDİR?

Hibrit savaş, hem geleneksel askeri güçlerin hem de asimetrik savaş yöntemlerinin entegre bir şekilde kullanıldığı bir savaş modelidir. Bu model, orduların konvansiyonel kapasite ile klasik olmayan stratejileri harmanlayarak, düşman üzerinde karmaşık ve çok boyutlu bir etki oluşturma amacını gütmektedir. Hibrit savaşın temelini oluşturan kavramlar arasında bilgi savaşı, propaganda, ekonomik baskı ve siber tehditler gibi araçlar yer almaktadır. Askeri güç ile bu tür uygulamaların birleşimi, düşmanın direnç noktalarını hedef alarak, geleneksel savaşın ötesinde stratejiler geliştirilmesine olanak tanır. Temel bir özelliği, bu yöntemlerin zaman ve alan üzerindeki sınırları belirsizleştirerek soyut bir tehdit algısı yaratmasıdır. Sonuç olarak, hibrit savaş, günümüzün karmaşık çatışma ortamlarında devletlerin ve aktörlerin karşılaştığı yeni dinamikleri ve zorlukları yansıtmaktadır. (Solmaz, 2024)

Tarihsel perspektiften bakıldığında, hibrit savaşın kökleri 20. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır; ancak günümüzdeki uygulamaları ve anlayışı büyük oranda 2000'li yılların başındaki olaylarla şekillenmiştir. Özellikle, Irak ve Afganistan'da yürütülen askeri operasyonlar, hibrit savaşın boyutlarını ve etkisini gözler önüne sermiştir. Bu dönem, devlet destekli grupların yanı sıra, yerel ve uluslararası terör örgütlerinin de sahada aktif olduğu karmaşık bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hibrit savaş, bu tür çatışmalarda, düşmanın yalnızca askeri kapasiteleriyle değil, aynı zamanda moral, sosyal yapı ve psikolojik alanlarla da savaştığını vurgulamaktadır (Cin & Tekin, 2021).

TANIM VE KAVRAMLAR

Hibrit savaşı anlamak için temel bir kavram olarak asimetri önem taşır. Asimetrik savaş, güç dengesizliklerinde, daha zayıf aktörlerin güçlü rakiplerine karşı kullanabilecekleri alternatif stratejileri ifade eder. Hibrit savaş, bu asimetrik unsurların yanı sıra, konvansiyonel orduların fiili savaşı ve üst düzey stratejik planlama ile birleşerek, rakip üzerinde yeni bir etki yaratmayı hedefler. Örneğin, ulus-devletler, siber saldırılar veya dezenformasyon kampanyaları aracılığıyla rakiplerin iç işlerine müdahale edebilirken; aynı zamanda sahada klasik muharebe yöntemlerini de uygulayabilirler. Bu durum, hibrit savaşın yalnızca bir askeri taktik değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları da barındırdığını gösterir. (Açıkgöz & Değer, 2023)

TARİHSEL GELİŞİM

Günümüzde ulus devletlerin karşı karşıya kaldığı yeni tehditler, devlet dışı aktörlerin etkisinin arttığı bir ortam yaratmış; kurumsal askeri stratejilerin yanı sıra, bilişim teknolojilerinin kullanımı da modern hibrit savaşın yapı taşlarını oluşturmuştur (Birdişli2023). 21. yüzyılın başları itibarıyla internet ve sosyal medyanın yükselişi, savaşın şekil değiştirmesine katkıda bulunmuştur. Bilgiye erişimin kolaylığı, psikolojik savaşın daha önce görülmemiş boyutlarda etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Devletler, hem saldırı hem de savunma

stratejileri geliştirirken, toplumsal algıyı şekillendirmeye yönelik operasyonlarla hibrit savaşın en sofistike örneklerini gerçekleştirmişlerdir. Özellikle Rusya'nın 2014 Ukrayna krizi ve sonrasındaki eylemleri, hibrit savaşın nasıl uygulandığını ve bunun sonuçlarını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu durum, uluslararası güvenlik dinamiklerini tehdit eden yeni bir süreç olarak dikkat çekmiştir (Başer, 2022). Tarihsel gelişim sürecinin ana hatlarını çizerken, hibrit savaşın yalnızca savaş alanında değil, aynı zamanda siyasal ve sosyokültürel bakış açılarıyla da nasıl biçimlendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

HİBRİT SAVAŞIN UNSURLARI

Hibrit savaş, geleneksel askeri güç ve asimetrik taktiklerin bir kombinasyonunu içeren karmaşık bir çatışma biçimidir. Bu savaş türünün unsurları, askeri, sivil ve siber etkenleri kapsayarak çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

ASKERİ UNSURLAR

Devlet destekli orduların yanı sıra, gerilla grupları ve paralı askerler gibi düzensiz güçlerin de dahil olduğu geniş bir yelpazeyi temsil eder. Bu unsurlar, doğrudan askeri harekâtların yanı sıra, psikolojik savaş ve bilgi savaşları gibi stratejiler aracılığıyla rakiplerin moralini bozmayı amaçlayan taktikleri de içerir. Bu noktada, hibrit savaşın dinamikleri, sahada sürekli değişim gösteren güçler arasında etkileşimleri analiz eden bir yaklaşım gerektirir (Körpe, 2023).

SİVİL UNSURLAR

İnsan topluluklarının bu çatışmalara nasıl entegre olduğunu ve etkilediğini anlamak adına kritik bir öneme sahiptir. Hibrit savaş, yalnızca askeri bir mücadele değil, aynı zamanda toplumların yeniden yapılandırıldığı ve kimliklerinin sorgulandığı bir dizi sosyal ve politik olayı da içermektedir. Sivil toplum örgütleri, yerel halk ve sosyal medyanın etkisi, savaşın dinamiklerinde belirleyici bir rol oynar; bu unsurlar üzerinden propaganda yapabilir ve toplumsal mobilizasyon sağlayabilir. Dolayısıyla, hibrit savaşın sivil boyutu, siyasi ve sosyal çatışmaların somutlaşmasına ve geniş halk kitlelerinin savaş süreçlerine dahil olmasına olanak tanır (Aras, 2022).

SİBER UNSURLAR

Günümüzde hibrit savaşın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Siber alan, devletler arası istihbarat faaliyetleri, siber saldırılar ve dezenformasyon kampanyaları gibi stratejilerle, çatışmanın doğasını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu unsurlar aracılığıyla bilgi manipülasyonu, halklarda korku ve güvensizlik yaratırken, aynı zamanda askeri bir üst düzeyde iletişimsizlik ve bilgi akışını da etkileyebilir. Hibrit savaşın bu bileşenleri, birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olup, savaş stratejilerini ve hedeflerini yeniden şekillendirmektedir. Bu nedenle, hibrit savaşın unsurlarını ele almak, yalnızca askeri güçlerin değil, sivil toplulukların ve bilişim alanının da göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bu çok yönlülük, hibrit savaşın doğasının ne kadar derin ve karmaşık olduğunu gözler önüne sermektedir (Aras & Yıldırım, 2022).

ASİMETRİK SAVAŞ

Asimetrik savaş, çatışmadaki bir tarafın konvansiyonel askeri yeteneklerde belirgin bir avantaja sahip olduğu, diğerinin ise bu farklılıkları telafi etmek için alışılmadık taktiklere güvendiği stratejik bir çerçeveyi temsil eder. Bu yaklaşım, genellikle daha zayıf düşmanların daha güçlü rakiplerin zayıflıklarından yararlanmak için gerilla taktikleri, sabotaj ve psikolojik operasyonlar kullandığında ortaya çıkar. Klasik savaş teorileri doğrudan çatışmayı vurgular, ancak asimetrik savaş, üstün gücün operasyonel etkinliğini ve psikolojik dayanıklılığını zayıflatabilecek şekillerde angajmanı kolaylaştıran dolaylı yaklaşımların etkinliğini vurgular.

PSİKOLOJİK SAVAŞ

Psikolojik savaş, askeri ve stratejik çatışmalarda kullanılan, düşmanın moralini, iradesini ve algılarını hedef alan bir mücadele biçimidir. Bu tür bir savaş, sadece fiziksel güç ve silahlarla değil, aynı zamanda bilgi,

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

propaganda ve manipülasyon stratejileri aracılığıyla yürütülmekte, çoğu zaman düşmanının psikolojik durumu üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Psikolojik savaşın temel amacı, rakibin psikolojik dayanıklılığını zayıflatmak ve onun karar verme süreçlerini etkilemektir. Bu bağlamda, düşmanın zayıf noktalarının belirlenmesi, hedef kitleye yönelik doğru mesajların oluşturulması ve etkili iletişim kanallarının kullanılması son derece kritik hale gelir. Psikolojik savaş, hibrit savaş stratejilerinin ayrılmaz bir parçasıdır ve askeri başarıda kritik bir rol oynamaktadır (Çiftçi, 2024).

BİLGİ SAVAŞLARI

Bilgi savaşları, modern çatışma ortamlarında giderek merkezi bir rol oynamaktadır. Temel olarak, bilgi savaşları, bilgiye erişim, dağıtım ve kontrol üzerinde mücadele olarak tanımlanabilir. Bu savaşlar, çeşitli aktörler tarafından hem devlet hem de hükümet dışı gruplar tarafından yürütülerek, kamu algısını şekillendirmek, karar verme süreçlerini etkileyebilmek ve stratejik hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bilgi manipülasyonu ve dezenformasyon, bu savaşların en az diğer geleneksel savaş biçimleri kadar etkin birer aracı haline gelmiştir. Bilgi savaşları, toplam savaş kavramının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Bayrakçı vd, 2023).

HİBRİT SAVAŞIN UYGULAMA ALANLARI

Hibrit savaş, çok boyutlu bir çatışma biçimi olup uluslararası ilişkilerden güvenlik stratejilerine ve sivil toplum etkileşimlerine kadar çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Bu savaş türü, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaş yöntemlerini birleştirerek, devletler ve diğer aktörler arasındaki dinamiklerin karmaşık bir yapıda değişmesine yol açmaktadır. Hibrit savaş ehliyetleri, diplomatik yöntemlerin yanı sıra siber saldırılar, propaganda kampanyaları ve ekonomik misillemeler gibi araçları da içermektedir. Bu çeşitlilik, devletlerin güç ve etki alanlarını genişletme çabalarını artırmakta, rakiplerine karşı stratejik üstünlük sağlama arayışını beslemekte ve bölgesel istikrarsızlıkları yaygınlaştırmaktadır (Öztürk, 2020).

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Uluslararası ilişkiler, hibrit savaş stratejilerinin etkili bir şekilde uygulandığı alanlardan biri olarak, devletler arası ve devlet-dışı aktörler arasındaki etkileşimleri kapsamaktadır. Hibrit savaş, geleneksel askeri yöntemlerin yanı sıra, bilgi savaşları, siber saldırılar, ekonomik baskılar ve diğer gizli yıpratma tekniklerini bir arada kullanarak düşmanın iradesini kırmayı amaçlar. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan hibrit tehditler yalnızca askeri çatışmalarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda diplomatik, ekonomik ve sosyal boyutları da içeren karmaşık dinamiklerle şekillenir.

Hibrit savaş stratejileri, dış politikada sonuç odaklı bir yaklaşım geliştirilmesini teşvik eder. Devletler, karmaşık uluslararası ilişkilerde daha fazla esneklik ve adaptasyon kabiliyeti sayesinde, hibrit tehditlerle başa çıkma yeteneklerini artırmaya çalışmaktadır.

GÜVENLİK STRATEJİLERİ

Hibrit savaş, geleneksel askeri yöntemlerin yanı sıra, asimetrik faaliyetler ve siber saldırılar gibi çeşitli araçları içeren karmaşık bir strateji biçimini temsil etmektedir. Hibrit savaş stratejileri, karşı tarafın mevcut tehdit algısını manipüle ederek, hedef aldığı sistemin zayıf noktalarını istismar etmeyi amaçlar. Bu bağlamda, güvenlik stratejilerinin güvenilir ve çok katmanlı olması kaçınılmaz hale gelir; zira sadece askeri hazırlık yeterli olmayıp, diplomatik, ekonomik ve sosyal boyutların entegrasyonu da kritik bir öneme sahiptir. Hibrit savaşın dinamik yapısı, güvenlik stratejilerinin esnek ve proaktif olmasını gerektirmektedir. Hem fiziksel hem de sanal alanlarda meydana gelen tehditler karşısında, çok disiplinli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır (Nuaimi, 2023).

SİVİL TOPLUM

Sivil toplum, hibrit savaş stratejilerinin önemli bir bileşeni olarak, devlet dışı aktörlerin ve toplulukların etkisini ön plana çıkaran bir kavramdır. Modern çatışma dinamiklerinde, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), yerel topluluklar ve bireysel aktivistler, hem bilgi akışı sağlamakta hem de sosyo-politik değişim

süreçlerini yönlendirebilmektedir. Hibrit savaş, geleneksel askeri unsurlarla birlikte psikolojik savaş, dezenformasyon ve propaganda gibi dolaylı yolları da kapsadığı için sivil toplumun rolü, bu stratejilerin işleyişinde kritik bir hal almaktadır. Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen bilgi manipülasyonları, sivil toplum aktörleri aracılığıyla daha da etkili hale getirilebilmekte ve yerel mücadeleler, uluslararası destekle birleşerek güç kazanabilmektedir. Sivil toplum ayrıca, çatışma bölgelerinde toplumsal dayanışmayı sağlamak için bir araç olarak da işlev görmektedir. Kriz anlarında, bu kuruluşlar insanlara yardım sağlamak, insan haklarını korumak ve sosyal adaleti teşvik etmek amacıyla hızla harekete geçerler. Dolayısıyla, sivil toplum, hibrit savaş ortamında yalnızca bir destek unsuru değil, aynı zamanda bir direniş ve dönüşüm gücü olarak da öne çıkmaktadır. Bireysel ve toplumsal düzeydeki direnişlerin güçlendirilmesi, hibrit savaş stratejilerinin sürdürülebilirliği adına son derece hayati bir hal alır (Akpınar, 2022).

HİBRİT SAVAŞIN ETKİLERİ

Hibrit savaşın etkileri, çok katmanlı doğası gereği, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda geniş bir yankı yaratmaktadır. Ülkeler, siber saldırılar ve yalan haberler gibi bilgi savaşları ile karşı karşıya kaldıklarında, kamuoyunu yönlendirmek amacıyla daha gelişmiş stratejik iletişim yöntemlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, uluslararası ilişkilerin dinamiklerini de etkileyerek, ittifakların ve düşmanlıkların yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Hibrit savaş, devletlerin yanı sıra, terör örgütleri ve diğer yarı devlet aktörlerinin de siyasi alanda daha fazla görünürlük kazanmasına olanak tanır, bu da ülkelerin iç güvenlik politikalarını etkilerken, uluslararası normların sorgulanmasına yol açmaktadır.

Toplumsal etkiler ise, hibrit savaşın insan algısını nasıl şekillendirdiği etrafında döner. Bilgi manipülasyonları ve psikolojik harekâtlar, halk arasında güvensizlik yaratırken, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirir. Bu kutuplaşma, güvenilir bilgi kaynaklarına olan inancı azaltarak, toplumlarda duyulan aidiyet hissini zayıflatabilir. Hibrit savaşın toplumsal etkileri, sadece doğrudan çatışma alanlarında değil, aynı zamanda gündelik yaşamda da hissedilmektedir; bireyler, medyada yayılan dezenformasyona maruz kaldıkça, sosyal normlar ve kamu güvenliği üzerinde derin izler bırakmaktadır. Bu çok boyutlu etkiler, hibrit savaşı yalnızca bir askeri ya da stratejik mesele olmaktan çıkararak, toplumsal bir sorun haline dönüştürmektedir (Arslan, 2023).

SİYASİ ETKİLER

Hibrit savaşta, belirli bir coğrafyada doğrudan askeri çatışmalar yerine bilgi savaşları, ekonomik yaptırımlar ve toplumsal mühendislik teknikleri gibi örtük taktikler kullanılmaktadır. Bu nedenle de iç ve dış dinamikleri şekillendiren çok katmanlı güç dengelerinin yeniden belirlenmesi, askeri stratejilerin siyasi hedeflerle uyumlu hale getirilmesi ve dış politika stratejilerinin evrilmesi gibi siyasi etkiler oluşturur. Bu tür stratejilerin bir diğer etkisi de, siyasi kurumların meşruluk süreçlerini dolaylı yollarla etkilemesidir. Hibrit savaşın ortaya koyduğu belirsizlik ve karmaşa, iktidar yapılarının sorgulanmasına ve muhalefet gruplarının güçlenmesine zemin hazırlar. Hibrit savaşın getirdiği değişim, aynı zamanda uluslararası normların ve yasaların da yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Hibrit savaş stratejileri, sadece askerî başarılar için değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik kazanımlar elde etmek adına da kullanılmaktadır (Açıkgöz vd, 2023).

EKONOMİK ETKİLER

Hibrit savaş stratejileri, yalnızca askeri taktiklerin değil, aynı zamanda ekonomik mekanizmaların da entegre şekilde işlediği karmaşık bir çatışma biçimidir. Bu bağlamda, hibrit savaşın ekonomik etkileri, devlete ait kaynakların yeniden yönlendirilmesi, yerel ve global ekonomik istikrarın sarsılması ve muhalefet güçlerinin kaynak bulma yetenekleri üzerinde derin bir etki yaratmaktadır. Bu tür bir savaş durumunda, hükümetlerin askeri harcamaları genellikle artarken, altyapı ve sosyal hizmetler gibi diğer alanlardaki yatırımlar düşebilir. Sonuç olarak, bu durum yerel halk arasında ekonomik kaygılara yol açarak sosyal huzursuzluğu artırabilir.

Hibrit savaşlar, aynı zamanda hedef alınan ülkelerin iş gücü piyasası üzerinde de olumsuz etkiler yaratır. Özellikle, hibrid savaşın getirdiği belirsizlik, yatırımcıların risk algısını yükseltir ve doğrudan yabancı

yatırımların azalmasına neden olabilir. Ayrıca, sürdürülen bilgi savaşları ve ekonomik sabotajlar, ülkelerin stratejik sektörlerine, özellikle enerji ve tarım gibi hayati alanlara zarar verebilir. Enerji arzında yaşanan kesintiler, yalnızca ulusal ekonomiyi değil, aynı zamanda uluslararası piyasaları da etkileyerek küresel enerji fiyatlarının dalgalanmasına yol açabilir. Hibrit savaşlar esnasında, devletler genellikle karşı tarafın ekonomik dayanıklılığını kırmaya çalışırken, kendi ekonomik yapılarının da bir parçası haline gelen siber saldırılar ve dijital müdahaleler kullanırlar. Hibrit savaşın ekonomik etkileri çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve yalnızca kısa vadeli kazançları değil, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliği de tehdit eden dinamiklerle şekillenmektedir (Solmaz, 2024).

TOPLUMSAL ETKİLER

Hibrit savaş stratejileri, toplumların sosyal yapıları, kimlikleri ve dayanışma biçimleri üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir. İletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın etkisiyle, bilgi akışı ve propaganda araçları, toplumsal psikolojiyi şekillendirebilirken; insanlar arasında kamplaşmayı derinleştiren bir mekanizma haline gelebilir. Örneğin, katılımcı topluluklar, taraflar arasında sürdürülen bilgi savaşlarıyla belirsizlik içinde kalmakta ve bu durum, dışlayıcı kimliklerin güçlenmesine neden olmaktadır.

Ayrıca, hibrit savaşların getirdiği travmalar, toplumların kolektif hafızalarında derin izler bırakmaktadır. Savaşın doğası gereği maruz kalınan psikolojik etkiler, bireylerin ve toplumların ruh sağlığını doğrudan etkilemektedir. Toplum içerisindeki iktidar dengeleri, bu tür travmaların yönetilmesi ve çözümlenmesi süreçlerinde yeniden şekillenebilmektedir. Hibrit savaşların yarattığı bölünme ve çatışmalar, bazen toplumların toplumsal yapılarında, kültürel normlarında ve değerlerinde köklü değişimlere yol açabilir. Bu değişimlerin yanlış yönetilmesi, toplumsal gerginliklerin artmasına, aşırıcılığın yayılmasına ve nihayetinde toplumsal yapının çökmesine sebebiyet verebilir. Dolayısıyla, hibrit savaş durumları sosyal dayanışmayı erozyona uğratırken, aynı zamanda yerel direniş ve dayanışma mekanizmalarının da güçlenmesine vesile olabilmektedir. Hibrit savaş stratejileri, yalnızca askeri bir model olarak değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün de önemli bir aracı olarak göz önüne alınmalıdır (Duvan, 2024).

HİBRİT SAVAŞTA KULLANILAN TEKNOLOJİLER

Hibrit savaş, geleneksel askeri stratejilerin yanı sıra asimetrik, psikolojik ve siber unsurları bir araya getirerek karmaşık bir çatışma ortamı yaratmaktadır. Bu tür bir savaşta kullanılan teknolojiler, her ne kadar görünürde farklı alanlarda konumlansalar da, birbiriyle örtüşen ve birbirini tamamlayan bir bütünlük içerisindedir.

Siber güvenlik teknolojileri, hibrit savaşın bel kemiğini oluşturur; çünkü savaşın doğası gereği bilgiye erişim ve veri manipülasyonu, her iki taraf için kritik bir avantaj sağlamaktadır. Gelişmiş siber savunma sistemleri, düşmanın kritik altyapılarını hedef alarak bilgi sızdırılmasını önlemek için tasarlanmıştır.

İletişim teknolojileri, hibrit savaş, hem askeri hem de sivil alanlarda anlık veri alışverişi ve etkileşim imkanı sunar. Sosyal medya platformları, propaganda ve bilgi manipülasyonu için önemli araçlar haline gelmiştir. Askeri operasyonlar sırasında iletişimin sağlanması, komuta kontrol süreçlerini hızlandırmakta ve savaş alanında etkinliği artırmaktadır. İletişim teknolojileri sayesinde, gerçek zamanlı veri akışı sağlanarak, istihbarat toplama ve analiz süreçleri iyileştirilmektedir.

İstihbarat teknolojileri, hibrit savaşın stratejik boyutunu pekiştiren unsurlar arasında yer almaktadır. Gelişmiş algılayıcılar, uydu sistemleri ve yapay zeka destekli analiz programları, düşmanın hareketlerini izleme ve zamanında müdahale etme yeteneklerini artırmaktadır.

Hibrit savaşta kullanılan teknolojiler, karmaşık bir sinerji yaratmakta ve çatışmaların dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirmektedir, bu da modern savaş anlayışını evrimsel bir sürece sokmaktadır (Karan, 2025).

SİBER GÜVENLİK TEKNOLOJİLERİ

Siber güvenlik teknolojileri, hibrit savaş stratejilerinin kilit bileşenlerinden bir tanesidir. Dijital alanlarda güvenlik sağlamak, askeri ve sivil varlıkların güvenliğini doğrudan etkileyen bir görev haline gelmiştir. Bu teknolojilerin etkin kullanımı, sadece verilerin korunmasını sağlamanın ötesine geçerek, aynı

zamanda düşman siber saldırılarına karşı dayanıklılığı arttırma amacını gütmektedir. Günümüzde, güvenlik duvarları, saldırı tespit sistemleri, şifreleme teknikleri ve siber tehdit istihbarat sistemleri gibi çeşitli araçlar, siber savaşın dinamiklerinde kritik rol oynamaktadır.

Güvenlik duvarları, iç ve dış ağlar arasındaki trafiği kontrol edecek şekilde yapılandırıldığında, yetkisiz erişim ve veri ihlallerine karşı etkili bir savunma mekanizması oluşturur. Bu teknolojilerin bileşenleri üzerinden geliştirilen siber tehdit istihbarat sistemleri, potansiyel riskleri önceden belirleyerek, stratejik karar alma süreçlerini destekler.

Çalışanların siber güvenlik eğitimleri, güvenli data işleme politikaları ve sürekli güncellenen protokoller, bir siber güvenlik stratejisinin etkinliğini artıran unsurlar arasında yer alır. Daha fazla karmaşıklığını artıran bir başka unsur ise siber güvenlikte uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımının gerekliliğidir. Ülkeler, siber tehditlere karşı koyabilmek için ortak platformlar ve tatbikatlar geliştirmekte, bu sayede hibrit savaşın siber cephelerinde daha sağlam bir dayanışma sergilenmektedir. Bu kompleks etkileşimler, hibrit savaşın gelecekteki görünümlerini şekillendiren belirleyici faktörler arasında yer almakta ve bu alanda aktif olan teknoloji geliştiricilerin ve stratejik karar alıcıların işbirliğini kaçınılmaz hale getirmektedir (Gök, 2021).

İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

İletişim teknolojileri, hibrit savaş stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Modern savaş alanında, bilginin toplanması, işlenmesi ve dağıtılması, savaşın seyri üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Hibrit savaş, yalnızca konvansiyonel askerî güçlerin değil, aynı zamanda siber saldırılar, bilgi kontrolü ve sosyal medya gibi yeni savaş alanlarından oluşmaktadır.

İletişim teknolojileri içinde, mobil ağlar, uydu iletişimi ve internet altyapıları gibi unsurlar, savaş alanındaki askerî unsurlar arasında entegrasyonu sağlamaya yönelik hayati bir rol üstlenmektedir. Mobil iletişim sistemleri, askerlerin harekât durumlarını ve tehditleri hızlı bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanırken, uydu sistemleri de coğrafi bilgilendirme sağlayarak stratejik hamlelerin planlanmasına yardımcı olur. Bu iletişim ağları, düşmanın iletişim altyapısını hedef alma çabalarına karşı koymayı da içerir. Hibrit savaşın doğasını oluşturan farklı etkileşimler, iletişim teknolojilerinin sürekli geliştirilmesini ve modern savaş doktrinlerine adaptasyonunu da beraberinde getirmektedir. Güçlü iletişim altyapıları, sadece bir askeri operasyonun etkinliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda düşmanın kognitif ve fiziksel işleyişine yönelik siber tehditlerin entegre edilmesine de olanak sağlar.

İSTİHBARAT TEKNOLOJİLERİ

İstihbarat teknolojileri, hibrit savaşın dinamiklerini şekillendiren ana unsurlardandır. Bu teknolojiler, askeri ve sivil alanlarda bilgi toplayarak, analiz ederek ve raporlayarak operasyonel mükemmeliyet sağlamak için kullanılır. İstihbarat teknolojileri, uydu sistemlerinden, insansız hava araçlarına (İHA) ve siber analiz araçlarına kadar geniş bir yelpazeyi içerir. Siber istihbarat, düşman ağlarına yapılan sızmalardan elde edilen verilerle, savaş alanının uzaktan izlenmesini ve değerlendirilmesini mümkün kılar.

Coğrafi bilgi sistemleri (CBS), arazinin ve düşman kuvvetlerinin analizini sağlarken, analitik yazılımlar ise büyük veri setlerini işleyerek, anlamlı öngörüler oluşturulmasına yardımcı olur. Bunun yanı sıra, yapay zeka uygulamaları, çok çeşitli kaynaklardan (açık kaynaklar, insan kaynağı istihbaratı, sinyal istihbaratı gibi) gelen verileri birleştirerek, daha önce mümkün olmayan bir istihbarat olanağı sağlar. Hibrit savaşın karmaşıklığı içinde, yenilikçi istihbarat çözümlerinin benimsenmesi, ulusal güvenlik politikalarının ve askeri stratejilerin gelecekteki şekillenmesinde hayati bir rol oynamaktadır.

HİBRİT SAVAŞIN GELECEĞİ

Hibrit savaş, günümüzün jeopolitik dinamiklerine yanıt verme yeteneği açısından evrim geçirmektedir. Teknoloji ile birlikte gelişen karmaşık savaş biçimlerini içeren siber saldırılar, dezenformasyon kampanyaları, ekonomik yaptırımlar ve asimetrik silahlarsan oluşmaktadır. Hibrit tehditlerle mücadele, yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarda da entegre bir yaklaşım gerektirmektedir.

Özellikle siber güvenlik stratejileri, bu yeni tehdit ortamında belirleyici bir rol oynamaktadır. Hibrit savaşın geleceği, çeşitli stratejik unsurların ve tehditlerin kapsamlı bir analizi üzerine inşa edilmelidir (Solmaz, 2024).

YENİ TEHDİTLER

Günümüzün jeopolitik ortamında, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki etkileşimler, uluslararası güvenliği tehdit eden çok yönlü stratejiler geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle siber saldırılar, bilgi manipülasyonu ve sosyal medya yoluyla yürütülen psikolojik operasyonlar, modern hibrit savaşın ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Belirli ülkeler, hedef alınan bir toplumun siyasi süreçlerini sabote etmek, kamu güvenini sarsmak ve popüler görüşleri yönlendirmek amacıyla sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Hibrit savaşın yeni bir boyutunu oluşturan dış kaynaklı milis gruplar, etkili bir asimetrik savaş yöntemiyle, geleneksel ordulara karşı kimyasal, biyolojik veya nükleer tehditler oluşturarak devlet otoritelerine meydan okumaktadır. Hibrit savaşlarının doğası hem devlet aktörlerini hem de sivilleri tehdit eden, hibrid, dinamik ve hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir.

STRATEJİK ÖNERİLER

Günümüzde bilişim teknolojilerinin ve siber güvenliğin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Hibrit savaşla başa çıkmak için askeri, ekonomik ve sosyal unsurların bir arada ele alındığı hibrit stratejiler benimsenmelidir. Siber güvenlik alanında sürekli bir eğitim ve kapasite geliştirme sürecinin yanı sıra, ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği stratejileri oluşturmak oldukça önemlidir. Bir dizi disiplinler arası ekip oluşturmak ve bu ekipleri çeşitli senaryolar üzerinde eğitim vermek, devletlerin hibrit savaş taktikleri konusunda savunma kapasitelerini güçlendirebilir.

Halkla ilişkiler ve bilgi yönetimi stratejileri, hibrit savaşın sosyal ve psikolojik boyutlarına karşı koymak için kritik önemi haizdir. Düşmanın bilgi savaşları yoluyla yönlendirmelerine maruz kalmamak için, kamuoyunu bilgilendiren ve güven inşa eden proaktif bir iletişim yöntemi benimsenmelidir (Yılmaz, 2021).

ÖRNEK OLAY ANALİZLERİ

Hibrit savaş stratejileri, kapsamlı bir çerçevede mali, askeri ve bilgi güçlerini entegre ederek pek çok modern çatışmayı biçimlendirmektedir.

Suriye Krizi, Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı gibi önemli olaylar, hibrit savaşın pratik uygulamalarını ve stratejik sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu örnekler, hibrit savaş yöntemlerini anlamak için elzemdir; zira her biri, devletlerin ve gayri nizami aktörlerin karmaşık ilişkiler ve etkileşimler içinde nasıl hareket ettiklerinin örnekleridir. Devlet içindeki güç boşluğu, çeşitli grupların – gerçek birer hibrit aktör olarak – hem konvansiyonel hem de gayri nizami savaş stratejilerini kullanmalarına olanak tanımıştır.

Esad rejiminin destekçileri olan İran ve Rusya, propaganda ve bilgi savaşı gibi yan unsurlarla hükümete askeri destek verme etkilerini artırmışlardır. Karşı tarafta yer alan ABD ve müttefikleri, yerel milisleri destekleyerek ve stratejik hava operasyonları düzenleyerek çatışmaya müdahil olmuşlardır. Her iki tarafın savaş stratejileri, hibrit savaşın karmaşık doğasını gözler önüne sermektedir.

Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı ise hibrit savaşın başka bir boyutunu sergilemiştir. Rusya, Kırım'ı işgal ederken, askeri kuvvetlerinin yanı sıra, yerel nüfus içerisinde etnik ve kültürel bağları kullanarak bir tür "görünmez işgal" stratejisi uygulamıştır.

Bu örnek olaylar, hibrit savaşın çok boyutlu doğasını ve uluslararası ilişkilerde nasıl bir etki yarattığını ortaya koymaktadır (Keskin, 2024).

SONUÇ

Hibrit savaş stratejileri, günümüzün çok katmanlı ve karmaşık çatışma ortamlarına yanıt vermek amacıyla geliştirilmiş yenilikçi bir kavramsal çerçevedir. Sonuç olarak, hibrit savaşın dinamikleri, askeri güç ile siber yetenekler, bilgi savaşları ve sosyal etkileşimin birleşimini kapsayan bir yelpazede şekillenmektedir. Bu, hem devlet aktörleri hem de devlet dışı gruplar için geçerli olan, bir dizi taktik ve stratejilerin entegre edilmesi anlamına gelir. Günümüzün askeri ve siyasi karar alıcıları, bu stratejilerin kuvvetli ve zayıf yönlerini

değerlendirirken, otomasyon ve yapay zekanın rolünü de göz önünde bulundurmalıdır. Zira hibrit savaşın sahasında karar verme süreçleri, geleneksel savaşın kurallarından saparak daha hızlı, daha esnek ve öngörülemez bir yapı geliştirmektedir.

Bu çerçevede, hibrit savaş stratejileri, sadece askeri operasyonları değil, aynı zamanda diplomasi, ekonomi ve medyayı da kapsamaktadır. Bu çok boyutlu yaklaşım, rakiplerin yanı sıra müttefiklerle de karmaşık ilişkiler kurmayı zorunlu kılmaktadır. Ortaya çıkan asimetrik tehditler, devletlerin sadece askeri kapasitelerini değil, aynı zamanda iç politika, halkla ilişkiler ve sosyal dayanıklılık üzerine dayanma yeteneklerini de test etmektedir. Dolayısıyla, hibrit savaş bir anlamda geleneksel çatışma paradigmasını aşan bir konsept haline gelmiş ve uluslararası ilişkilerde yeni normların şekillenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, başarılı olmanın anahtarı, hem siber uzaya hem de bilgi akışlarına hakimiyetin sağlanması ve toplumsal birlikteliğin güçlendirilmesi gibi unsurların birleşimi ile mümkündür.

Son olarak, hibrit savaş stratejilerinin geleceği, mevcut ve potansiyel müttefiklerin dahili uyum kapasitesine ve uluslararası normlarla uyumlu davranış biçimlerine bağlıdır. Bu stratejilerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, devletlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektördeki aktörlerin de rol almaları gerekmektedir. İş birliği ve koordinasyon, hibrit tehditlerin üstesinden gelmenin ve bireylerin ve toplumların direncini artırmanın temel unsurudur. Böylece, hibrit savaş konsepti, geleceğimizde daha barışçıl ve sürdürülebilir bir uluslararası sistemin inşasında etkin bir araç olarak işlev görebilir.

KAYNAKÇA

1. **Açıkgöz**, Ali & **Değer**, Filiz. (2023). Hibrit Savaşların Silahlı Çatışma Hukuku Işığında Değerlendirilmesi: Rusya-Kırım Örneği. Güvenlik Bilimleri Dergisi. dergipark.org.tr

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Kasım 2023,Cilt:12, Sayı:2, 195-222, doi:10.28956/gbd.1275871

2. **Akpınar**, Eyüp. (2022). Uluslararası Sistemde Ulusal Güç Aktarım Stratejisini Belirleyen Temel Parametrelerin Analizi. dergipark.org.tr

Güv. Str. Derg. 2022, 18(41): 31-71, DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1050200

3. **Al-Nuaimi**, Areej, Ahmed. (2023). Rusya'nın 2014 Ukrayna krizindeki hibrit savaş stratejisinin analizi. Yüksek Lisans Tezi. gelisim.edu.tr

https://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/6357/825566.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. **Aras**, Harun & **Yıldırım**, Yusuf. (2022). Rusya'nın 2014 Ukrayna Krizi'ndeki hibrit savaş stratejisi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi. dergipark.org.tr, Doi: 10.18657/yonveek.1057032

5. **Aras**, Harun. (2022). Suriye iç savaşı çerçevesinde Rusya'nın hibrit savaş stratejilerinin analizi. Doktora Tezi, uludag.edu.tr

6. **Arslan**, Hasan. (2023). Hibrit Savaş Perspektifinden Rusya'nın 2022 Yılı Ukrayna Müdahalesi. dergipark.org.tr. Savunma Bilimleri Dergisi, 43(2): 331-356 (2023), ISSN: 2148-1776

7. **Başer**, Selin. (2022). Hibrit Savaş, Bir Savaş Aracı Olarak Göç Silahı ve Rusya Uygulaması. Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 2, Sayı 2, sayfa 238-257, 2022 dergipark.org.tr

8. **Bayrakcı**, Erdal & **Koçman**, Mehmet Ali. (2023). dergipark.org.tr. Bilgi Güvenliği ve Elektronik Harp. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (NEUSBF Dergisi), Cilt 5, Özel Sayı. dergipark.org.tr

9. **Birdişli**, Fikret. (2023). Uluslararası Kurumların Normatif Bir Unsuru Olarak Uluslararası Güvenlik. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 78(2). [HTML]

https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A5%3A16197413/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A172906826&crl=c&link_origin=none

10. **Cin**, Gökhan. & **Tekin**, Hasan, Hüseyin. (2021). Rusya'nın Hibrit Savaş Kapasitesinin Kırım ve Donbas Vakaları Üzerinden Analizi. Güvenlik Stratejileri Dergisi. Cilt 17(37): 203-246, DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.905960. dergipark.org.tr

11. Çifçi, Orhan. (2024). Sınırsız Savaş Teorisi Ve Üç Savaş Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Hibrit Savaş Yaklaşımı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 14 Sayı: 28 / Aralık 2024. dergipark.org.tr

https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3996278

13. Duvan, Kadir. (2024). Hibrit çatışma: Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin güvenliğine etkileri (2011-2023). openaccess.izu.edu.tr. izu.edu.tr

14. Gök, Ali. (2021). HİBRİT SAVAŞLAR-Rusya ve İsrail Örnekleriyle. Atlas Akademik Basım. Yayın No.: 345 ISBN: 978-625-7932-44-8 E-ISBN: 978-625-7173-95-7 Basım Sayısı: 3. Basım, Temmuz 2024, Amkara. [HTML]

15. Newman, Kalmin, Ben. (2017). Sum Tzu and the Mathematics of War: A Predictive Assistant for Warhammer 40,000. Bard College, bn4912@bard.edu. https://core.ac.uk/download/232615388.pdf. [PDF]

16. Keskin, Çetin. (2024). Hibrit Savaş Stratejisinin Rusya-Ukrayna Çatışması Üzerinden İncelenmesi. [HTML]

17. Körpe, Özgür,. (2023). Eş Anlamlı Değil ama Eş Kullanımlı: Muharebe Sahası Fonksiyon Alanları Çerçevesinde Konvansiyonel, Asimetrik ve Hibrit Savaş. Güvenlik Stratejileri Dergisi. 2023, "Yeni" Savaşlar ve "Yeni" Ordular Özel Sayısı: 13-30 DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1394899. dergipark.org.tr

18. Özcan, M. S. Özel. (2023). Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Güvenlik Stratejileri. Rus Güvenlik Politikasına Genel Bir Bakış: 2000 Sonrası Güvenlik Algı Ve Yaklaşımları. Kırıkkale Üniversitesi, s.189, books.google.com. [HTML]

19. Öztürk, Asım. (2020) - İpv4.Tasam.Org. Hibrit Savaştan Yeni Nesil Bir Güvenlik Anlayışına: Hibrit Güvenlik. tasam.org

https://ipv4.tasam.org/Files/Icerik/File/Hibrit_Sava%C5%9Ftan_Yeni_Nesil_bir_G%C3%BCvenlik_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1na_Hibrit_G%C3%BCvenlik__As%C4%B1m_%C3%96zt%C3%BCrk_pdf_e00cf266-0c5a-498e-a6b6-8ec0a4a709e3.pdf

20. Koujalgi, Nagesh, S. & Dodge, John. (2024). Experiments with Encoding Structured Data for Neural Networks. https://arxiv.org/pdf/2402.1029. [PDF]

21. Solmaz, Tarık. (2024). Hibrit Savaş: Tartışmalı Bir Kavramın Anatomisi. Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi. Yıl/Year: 2024 Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 2 dergipark.org.tr

https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4234447

23. Yılmaz, Akan, Fatih. (2019). Havacılık sektöründe bilgi teknolojileri uygulamaları ve bilgi güvenliği. [PDF]

https://openaccess.bilgi.edu.tr/items/3f0d30f5-08bd-4e29-be94-d73bdc77137a

24. Yılmaz, Sait. (2021). Teknoloji ve Savaş. dergipark.org.tr

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Fakültesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2021. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2233492

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(2)

Prof. Dr. Ata ATUN[4]; Doç. Dr. Yurdagül ATUN[5]; Dr. Çağın ZORT[6]

MS727'DE BİZANS'TA YUNAN KATLİAMI

GREEK MASSACRE IN BYZANTIUM IN 727 AD

ÖZ

Bugüne değin akademik literatürde ve yazılı eserlerde pek rastlanılmayan Biznas İmparatorluğunda MS727'de yer almış olan Yunan Katliamı, Yunanlarla ilgili olan dünya tarihindeki muhtemelen en büyük soykırımdır. Dördüncü ve Onuncu yüzyıllar arasında Bizans sınırları içinde farklı coğrafyalarda ve bölgelerde en az 20 milyon Yunanlının katledildiği edildiği tahmin edilmektedir. MS 727'de, Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan İkonoklastik Tartışmalar ve Yunan Katliamı, Bizans İmparatorluğu'nun önemli bir dönemine odaklanmaktadır. Bu dönemde gerçekleşen İkonoklazm kavramı, kökenleri, ortaya çıkışı, İkonoklazmın tekrar alevlenme süreci, İkonoklazm hareketi ile Yunan Katliamının etkileşimi, teolojik, siyasi ve kültürel boyutları ve bu hareketin sonucunda gerçekleşen katliam, gerekçeleri ile birlikte detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu makalede, Bizans İmparatorluğu'nun İkonoklazm sürecindeki politik, sosyal ve ekonomik durumu, imparator III. Leon'un ikonlarla ilgili düşüncesi, kararları, tutumları ve halkın tepkileri, başkaldırısı ve isyan etme nedenleri ile katliam süreci incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Yunan katliamı, İkonoklazm, MS727.

ABSTRACT

The Greek Massacre, which took place in the Byzantine Empire in 727 AD, which is rarely encountered in academic literature and written works to date, is probably the largest genocide in world history involving Greeks. It is estimated that at least 20 million Greeks were massacred in different geographies and regions within the borders of Byzantium between the fourth and tenth centuries. The Iconoclastic Debates and the Greek Massacre in the Byzantine Empire in 727 AD focus on an important period of the Byzantine Empire. The concept of Iconoclasm that took place during this period, its origins, emergence, the process of the re-emergence of Iconoclasm, the interaction of the Iconoclasm movement and the Greek Massacre, its theological, political and cultural dimensions, and the massacre that took place as a result of this movement will be discussed in detail together with its justifications. In this article, the political, social and economic situation of the Byzantine Empire during the Iconoclasm process, the reign of Emperor III. Leon's thoughts, decisions, attitudes and the reactions of the people, their rebellion and reasons for rebellion regarding the icons and the massacre process will be examined.

Keywords*: Byzantium, Greek genocide, iconaclasm, 727AD, Massacre.*

[4] Rauf Denktaş Üniversitesi, ataatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4062-5120
[5] Rauf Denktaş Üniversitesi, yurdagulatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-2052-1666
[6] Akdeniz Karpaz Üniversitesi, c_zort@windowslive.com, Orcid: 0000-0003-2475-6972

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı, Bizans İmparatorluğu'nda MS 727 yılında yaşanan Yunan Katliamının tarihsel ve toplumsal boyutlarını daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmek ve anlamak için bir platform sağlamaktır. Bu dehşet verici olayların büyüklüğü, nasıl gerçekleştiği ve hangi etkileri olduğu gibi önemli konuların yanı sıra, araştırılacak başlıca noktalar arasında tarihsel, politik, sosyal ve kültürel açılardan kapsamlı bir değerlendirme de yer almaktadır. Bu kapsamlı çalışma, sadece olayların yüzeyine değil, aynı zamanda detaylarını da inceleyerek, bu trajik olayların ardındaki sebepleri, etkileri ve sonuçları daha anlaşılır bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, bu tarihi olaylara dair daha kapsamlı bir perspektif sunulacak ve bu trajik hikayenin toplum, kültür ve politika üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılacaktır. Tüm bu analizler ve incelemeler sayesinde, Bizans İmparatorluğu'ndaki Yunan Katliamı hakkında daha derinlemesine bir anlayış elde edilecektir. Bu çalışma, bu acı dolu dönemi düşünmeyi, sorgulamayı ve anlamayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu da bize geçmişte olmuş olanları analiz edip gelecekteki benzer olayları önlemek için dersler çıkarabilmemizi sağlayacaktır. Bizans İmparatorluğu'nun en karanlık dönemlerinden biri olan Grek Katliamı, 727 yılında İmparator Leon III tarafından başlatılmıştır (Tüfekçi, 2017). Bu katliam, dini inançlar ve siyasi güç mücadelelerinin kesiştiği bir noktada meydana gelmiş ve tarihe kanlı bir leke olarak kazınmıştır. İmparator Leon III'ün yönetimindeki Bizans İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde olan ve uzun yıllar boyunca Hristiyanlık'ın en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Ancak, 8. yüzyılın başlarında, Leon III, Hristiyan ikonlarının kullanımına karşı çıkarak, Bizans'ın dini ve kültürel kimliğini radikal bir şekilde değiştirmeye çalışmıştır. Bu çabaları, Ortodoks Hristiyanlar arasında büyük bir hoşnutsuzluk yaratmış ve İmparator'a karşı güçlü bir muhalefet doğurmuştur (Gibbon, 1776).

AMAÇ VE KAPSAM

Bu bölümde, MS 727'de Bizans İmparatorluğu'nda gerçekleşen Yunan Katliamının tarihsel ve toplumsal analizini yapmayı hedeflenmektedir. İncelenecek konular arasında, bu olayların sebepleri, nasıl gerçekleştiği, etkileri ve sonuçları gibi önemli noktalar bulunmaktadır. Ayrıca, toplumun genel yapısı ve olayların tarihsel bağlamı da ele alınacaktır. Bu konuda ayrıca, etkilenen bölgelerdeki insanların yaşam koşulları, kültürel değişimler, siyasi etkiler ve toplumsal travmalar gibi unsurlar da incelenerek analiz edilecektir. Yunan Katliamının etkileri ve sonuçları, hem yerel hem de bölgesel düzeyde büyük önem taşımaktadır. Bu katliam, Bizans İmparatorluğu'nun kontrolündeki bölgelerde ciddi toplumsal ve siyasi değişimlere neden olmuştur (Lemerle, n.d.). İncelenen dönemde, Yunan nüfusunun azaldığı, yerinden edildiği ve baskılara maruz kaldığı görülmektedir. Bu durum, bölgedeki demografik yapının köklü bir şekilde değişmesine yol açmış ve toplumsal dengeleri etkilemiştir. Ayrıca, Yunan Katliamının etkileri sadece demografik değişikliklerle sınırlı kalmamıştır. Bu olayların ardından, bölgedeki ekonomik faaliyetlerde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Yunan nüfusunun azalmasıyla birlikte, tarım, ticaret ve diğer sektörlerde gerileme yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, kültürel olarak da önemli bir kayıp yaşanmıştır. Yunan kültürü ve mirası üzerindeki baskılar, bu dönemde ciddi zararlar vermiştir. Yunan Katliamının gerçekleştiği dönemde Bizans İmparatorluğu'nun genel yapısı da ele alınacaktır. Bu dönemde imparatorluk, toplumsal, ekonomik ve siyasi açıdan önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklar, hem iç hem de dış tehditlerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, imparatorluğun sınırlarındaki durum, yönetim biçimleri, askeri güçleri ve diğer faktörler incelenerek analiz edilecektir. Sonuç olarak, bu bölümde Yunan Katliamının tarihsel ve toplumsal analizi detaylı bir şekilde incelenecek ve farklı açılardan değerlendirilecektir. Bu analiz, olayların gerçekleştiği döneme ve bölgeye dair daha derin bir anlayış sağlayacak ve bu tür toplumsal travmalara yönelik farkındalığımızı artıracaktır.

METODOLOJİ

Bu çalışma kapsamında, tarihi ve toplumsal analiz için çeşitli kaynaklar kullanılarak bir metodoloji oluşturulmuştur. Bu metodoloji, yazılı kaynaklar, kronikler, arkeolojik bulgular, araştırmalar, uzman görüşleri ve akademik literatür gibi çok çeşitli kaynakları içermektedir. Özellikle yazılı kaynaklar, geçmişin derinliklerine ulaşmamızı sağlayarak tarihi analizlerimizi güçlendirecektir. Kronikler, o döneme ait olayları ve süreçleri anlamamızda bize büyük bir fırsat sunarken, arkeolojik bulgular da geçmiş toplumların yaşam

tarzı ve kültürel mirası hakkında bizlere önemli ipuçları verecektir. Araştırmalar ise bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarını ve bulgularını içererek bizlere daha geniş bir perspektif sunacaktır. Bu kaynaklarla birlikte, uzman görüşleri ve akademik literatür de çalışmanın metodolojisini şekillendirecek ve analizlerimize zengin bir arka plan sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma çeşitli kaynakların uygun bir şekilde kullanılmasıyla zenginleştirilmiş bir metodoloji sunmakta ve tarihi ve toplumsal analizlerimizi daha derin ve kapsamlı bir şekilde yapmamızı sağlama amacını taşımaktadır.

Yunan Katliamını analiz etmek için bu çalışmada tarihsel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle, konu hakkında kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve birincil kaynaklardan mümkün olduğunca yararlanılmıştır. Bu kapsamda, Bizans dönemine ait kronikler, belgeler, arşiv kayıtları ve diğer tarihsel dokümanlar incelenmiştir. Ayrıca, konuyla ilgili akademik çalışmalar, makaleler, kitaplar ve raporlar da analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden mülakat, odak grup çalışmaları ve etnografik gözlemler de veri toplama sürecinde kullanılmıştır. Bu araştırma çalışmasında, Bizans İmparatorluğu'ndaki Grek Katliamının tarihsel ve toplumsal açıları derinlemesine incelenmiştir. Çalışmada, tarihsel kaynaklar, akademik makaleler, kitaplar ve arşiv belgeleri gibi çeşitli birincil ve ikincil kaynaklardan yoğun bir şekilde yararlanılmıştır.

Öncelikle, olayların gerçekleştiği dönemin genel tarihsel bağlamı ve Bizans İmparatorluğu'nun durumu incelenmiştir. Daha sonra, Grek Katliamının kökenlerine, nedenlerine, gelişim sürecine ve sonuçlarına odaklanılmıştır. Bu doğrultuda, resmi belgeler, kronikal kayıtlar, dönemin edebi eserleri, arkeolojik bulgular ve ikincil kaynaklar detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca, bölgesel ve yerel düzeyde yaşanan toplumsal, ekonomik ve kültürel etkileri ortaya çıkarmak için, sözlü tarih çalışmaları, odak grup görüşmeleri ve etnografik gözlemlerden de yararlanılmıştır. Bu çok yönlü veri toplama ve analiz süreci, Grek Katliamının bütüncül bir resmini çizmeyi ve olayların köklü etkilerini daha iyi anlamayı sağlamıştır. Böylece, Bizans İmparatorluğu'ndaki Grek Katliamının tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasi boyutları derinlemesine irdelenmiş ve analiz edilmiştir.

BİZANS İMPARATORLUĞU VE TOPLUMSAL YAPISI

Bizans İmparatorluğu'nun coğrafi ve siyasi yapısı, geniş bir alana yayılmış ve çok farklı etnik grupları içeren bir yapıya sahipti. Coğrafi olarak, imparatorluk Anadolu, Balkanlar, İtalya ve Orta Doğu'yu kapsıyordu. Siyasi olarak ise, imparatorluğun gücü merkezi otorite tarafından belirleniyordu ancak genellikle farklı etnik grupların hakimiyeti altında farklı idari yapılar mevcuttu. Bu, imparatorluğun toplumsal yapısını da etkiliyordu. Bizans Toplumunun sınıfları ve etnik yapısı ise karmaşık bir yapıya sahipti. Soylular, askerler, çiftçiler, tüccarlar, halk ve köleler gibi farklı sınıflar bulunuyordu. Etnik olarak da, Grek, Latin, Yahudi, Ermeni, Slav gibi farklı etnik gruplar imparatorluk sınırları içerisinde yer alıyordu. Bu toplumsal yapı, imparatorluğun yönetiminde zorluklar yaratırken, diğer yandan da zenginlik ve çeşitlilik sağlıyordu (Stathakopoulos, 2023).

ETNİK YAPI

Bizans İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca süren varlığı, coğrafi olarak geniş ve etnik açıdan da çeşitli bir toplumsal yapıya sahip olmasından kaynaklanıyordu. Ancak bu durum, imparatorluğun yönetiminde pek çok güçlüğe de yol açıyordu. Farklı etnik, dini ve sosyal grupların bir arada bulunması, zaman zaman önemli çatışmalara ve gerilimlere neden oluyordu.

Özellikle Doğu Akdeniz ve Balkan bölgelerinde yoğun olarak bulunan Grek nüfusu, imparatorluğun en önemli unsurlarından biriydi. Yunanların bu bölgelerdeki ağırlığı, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda Bizans İmparatorluğu'nun temel dinamiklerini oluşturuyordu. Ancak tarih boyunca, imparatorluğun diğer etnik grupları tarafından baskı altına alındıkları ve çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldıkları görülmüştür (Stathakopoulos, 2023).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN COĞRAFİ VE SİYASİ YAPISI

Bizans İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu olarak da bilinen, geniş bir coğrafi alana yayılmış bir imparatorluktu. Anadolu, Balkanlar, İtalya ve Ortadoğu gibi farklı coğrafyalara hakimdi. Siyasi olarak ise, imparatorluğun yönetimi merkezi otorite tarafından sağlanıyordu ancak genellikle farklı etnik grupların hakimiyeti altında ayrı idari bölgeler bulunuyordu. Bu yapı, imparatorluğun siyasi yapısını oluşturuyordu.

BİZANS TOPLUMUNUN SINIFSAL VE ETNİK YAPISI

Bizans toplumunda farklı sınıflar ve etnik gruplar yer alıyordu. Soylu aileler, askerler, çiftçiler, tüccarlar, dinsel liderler ve sıradan halk gibi sosyal sınıflar bulunuyordu. Etnik olarak ise Grek, Latin, Yahudi, Ermeni, Slav gibi pek çok farklı grup imparatorluk sınırları içindeydi. Bu çeşitlilik, Bizans toplumunun zenginliğini oluştururken, aynı zamanda yönetimsel zorluklar da yaratıyordu (Brown, 2024).

MS 727 YILI VE YUNAN KATLİAMI OLAYLARI

MS 727 yılı, Bizans İmparatorluğu'nun tarihsel bir döneminde önemli olaylara sahne olmuştur. Bu yıl, Yunan Katliamı olaylarına ev sahipliği yapmış ve tarihe damgasını vurmuştur. Bu olaylar, Bizans İmparatorluğu'nun geleceği üzerinde derin etkiler bırakmış ve onun kaderini değiştirmiştir. MS 727 yılındaki bu trajik olaylar, sadece Bizans İmparatorluğu için değil, aynı zamanda tüm dünya için de tarihsel ve toplumsal açıdan önemli bir dönemeç noktası olmuştur. Bu olaylar, kitlelerin harekete geçmesine ve değişimin önemini anlamalarına yol açmıştır. O dönemde, insanlar birlikte mücadele etme ve adalet için seslerini duyurma konusunda bir farkındalık geliştirmişlerdir. Bu olaylar, Bizans İmparatorluğu'nun gelecekteki siyasi, toplumsal ve kültürel gelişimini belirleyen unsurlardır ve onun dönem içindeki önemli dönüşümleri tetiklemiştir. Yunan Katliamı olayları, Bizans tarihindeki iz bırakan olaylardan biri olarak kaydedilmiş ve modern dünyada bu trajedinin hatırlanmasına yardımcı olmuştur. Bizans İmparatorluğu, bu dönemde yaşanan bu acı olaylar sayesinde kendi köklerini ve değerlerini sorgulamış ve buna dayanarak geleceği için yeni bir yön belirlemiştir. Bu olaylar, insanların birbirini daha iyi anlaması ve hoşgörüyü öğrenmesi için bir fırsat yaratmıştır. MS 727 yılında yaşanan bu olaylar, Bizans İmparatorluğu'nun tarihinde derin bir iz bırakmış ve onun sonraki yüzyıllarda yaşadığı dönüşümleri şekillendiren bir dönüm noktası olmuştur (Umman, 2016).

Bizans İmparatorluğu'nda MS 727 yılında yaşanan Yunan Katliamı, imparatorluğun hem tarihsel hem de toplumsal açıdan önemli bir kırılma noktasıydı. İmparatorlukta yaşanan, özellikle Balkan bölgelerindeki Yunan nüfusuna yönelik şiddet olayları, çok sayıda can kaybına ve büyük yıkımlara neden olmuştur.

Olayların kökenlerine inildiğinde, arka planda imparatorluktaki siyasi, dini ve etnik çatışmaların etkili olduğu görülmektedir. Özellikle VII. Leon'un ikonoklazm politikaları, Ortodoks Hıristiyan Yunanlar ile İmparatorluk arasında ciddi gerilimlere yol açmıştır (Çay, 2009). Yunan nüfusunun İmparatorluk aleyhine ayaklanmaları, Leon tarafından şiddetle bastırılmıştır. Yaşanan katliam olaylarının sonucunda, Bizans İmparatorluğu'ndaki Yunan nüfusun önemli ölçüde azaldığı ve imparatorluğun etnik ve kültürel dokusunun ciddi biçimde değiş-tiği gözlenmiştir. Ayrıca, Balkan bölgelerindeki Yunan nüfusun büyük kısmı göç etmek zorunda kalmış, bölgedeki sosyal ve ekonomik yapı da derinden sarsılmıştır. İmparatorluktaki Yunan nüfusunun azalması ve kültürel bağların zayıflaması, Bizans'ın siyasi ve toplumsal anlamda güç kaybetmesine de yol açmıştır.

MS 727 YILINDA BİZANS İMPARATORLUĞU

MS 727 yılında Bizans İmparatorluğu, siyasi ve sosyal yönden çalkantılı bir dönem yaşamaktaydı. İmparatorluğun sınırları üzerindeki baskı ve gerilim giderek artmış, bu durum toplumsal huzursuzluğa yol açmıştır. Ayrıca, dönemin siyasi liderliği de imparatorluğun iç sorunlarını çözmekte yetersiz kalmıştır. Tüm bu faktörler, MS 727 yılında yaşanan Yunan Katliamı olaylarının başlangıcı için zemin hazırlamıştır.

YUNAN KATLİAMI OLAYLARININ BAŞLANGICI

Yunan Katliamı olaylarının başlangıcı, Bizans İmparatorluğu'ndaki siyasi, toplumsal ve kültürel gerilimlerden kaynaklanmıştır. Bu dönemde, imparatorluk sınırları içinde yaşayan farklı etnik gruplar arasında süregelen anlaşmazlıkların artmasıyla birlikte şiddet olayları da yaygınlaşmıştır. Din ve kültürel farklılıkların

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

da etkisiyle bu durum, ülkede derin köklere sahip olan şiddet olaylarının yoğunlaşmasına sebep olmuştur (Tüfekçi, 2017). Bu gerilim ve şiddet, sonunda Yunan Katliamını tetiklemiş ve ülke genelinde büyük yıkımlara yol açmıştır. Bu trajedinin etkisi, tüm Yunanistan'a ve dünya çapında ses getirecek boyutlardadır. Karanlık bir dönem olan Yunan Katliamı, tarih boyunca unutulmayacak olan acı hatıralardan biridir. Olayların ardında yatan nedenleri anlamak, o dönemin toplumsal ve siyasi dinamiklerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Ancak bu süreçteki şiddetin ve katliamların boyutu ve travmatik etkisi, sadece kelime kelime anlatılmakla ifade edilemez. Geride bıraktığı yaralar, hâlâ izleri silinmeyen bir geçmişin parçalarıdır. Bu acılar, insanlığa dersler verme niteliği taşır ve benzer felaketlerin tekrar yaşanmaması için bir uyarı olmalıdır (Ostrogorsky, 1930). Elimizdeki arşiv belgeleri ve tanıklıklar sayesinde, Yunan Katliamının tüm yönleriyle anlaşılması ve yüzleşilmesi mümkün olmuştur. Bu trajik olaylar, sadece Yunanistan'ı değil, tüm insanlığı derinden etkilemiş ve birçok soruyu beraberinde getirmiştir. Her bir kurbanın ardında insanlık adına yitirilen bir parça vardır ve bu acılar, hiçbir zaman unutulmamalıdır. Ancak acılarla yüzleşmek ve anlamak, insanlığın geçmişte yaşanan hatalardan ders çıkarmasını sağlayacak ve gelecekte daha iyi bir dünya için umut vaat edecektir.

YUNAN KATLİAMI OLAYLARI VE ETKİLERİ

MS 727 yılında, Bizans İmparatorluğu'nda Yunan Katliamı olayları yaşanmıştır. Bu olaylar, imparatorluğun geleceği üzerinde derin etkiler bırakmış ve onun kaderini değiştirmiştir. Yunan Katliamı olayları, sadece Bizans İmparatorluğu için değil, aynı zamanda tüm dünya için de tarihsel ve toplumsal açıdan önemli bir dönemeç noktası olmuştur. Bu olaylar, kitlelerin harekete geçmesine ve değişimin önemini anlamalarına yol açmıştır. Bizans İmparatorluğu, bu dönemde yaşanan acı olaylar sayesinde kendi köklerini ve değerlerini sorgulamış ve buna dayanarak geleceği için yeni bir yön belirlemiştir (Finlay, 1906).

KATLİAMIN NEDENLERİ

Yunan Katliamının nedenleri üzerine yapılan tarihsel ve toplumsal analize bakıldığında, çeşitli faktörlerin rol oynadığı açıkça görülmektedir. Din ve kültürel farklılıkların da bu durumda önemli bir etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öncelikle, Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altında olan Hristiyanlık, Yunan nüfusu arasında yerleşik olan pagan inançları ve kültürel farklılıklar ile çelişki yaratmıştır. Bu durum, farklı inanç ve değerlere sahip olan topluluklar arasında gerilim ve çatışma ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Ancak sadece din ve kültür farklılıklarından kaynaklanan gerginlikler, katliamın tek nedenleri değildir. Siyasi gelişmeler ve imparatorluk politikaları da katliamın büyük bir etkenidir. İmparatorluk içindeki siyasi çalkantılar, farklı etnik grupların birbirlerine karşı tutumlarını etkilemiştir. Özellikle, Bizans İmparatorluğu'nun çöküş dönemlerinde, siyasi çekişmelerin sıklaşması ve imparatorluk politikalarındaki değişimler, toplum içerisindeki gerilimleri artırmış ve kaosta bir ortam oluşmasına neden olmuştur. Yunan Katliamının nedenleri üzerinde yapılan bu tarihsel ve toplumsal analiz, derinlemesine bir anlayış sağlamaktadır. Din ve kültürel farklılıkların yanı sıra siyasi gelişmeler ve imparatorluk politikalarının da birleşmesi, katliamın zeminini oluşturmuştur. Bu karmaşık faktörlerin etkileşimi, trajedinin boyutlarını belirlemiştir. Ancak, bu olayları anlamak ve gelecekte benzer durumları önlemek için bu tür tarihsel ve toplumsal analizlere devam etmek önemlidir (Humphreys, 2021).

DİN VE KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

Yunan Katliamındaki din ve kültürel farklılıklar, tarihsel ve toplumsal bir çatışmanın göstergesidir. Bizans İmparatorluğu'nun Hristiyanlık merkezli yapısına karşın, Yunan nüfusu arasında hala pagan inançları ve gelenekleri yaşatılmaktaydı. Bu durum, din ve kültür çatışmasına neden olarak, toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Din ve kültürel farklılıkların katliamın temel nedenlerinden biri olduğu açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu çatışma, iki taraf arasındaki anlayış ve hoşgörü eksikliğiyle daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Çünkü din ve kültür, insanların kimliklerinin önemli bir parçasıdır ve toplumda bir bütün oluştururlar. Ancak, bu farklılıkların varlığı, bazı insanlarda korku ve nefret duygularını uyandırmıştır. Bu da çatışmayı daha da alevlendirmiştir. Sonuç olarak, Yunan Katliamında din ve kültürel farklılıkların etkisi büyük olmuş ve katliamın temel sebeplerinden biri olarak görülmüştür. Bu olay, tarihte yaşanan birçok benzer çatışma gibi, barış ve anlayışın önemini vurgulayan bir ders olarak hatırlanmalıdır. Toplumlar arası farklılıkları

kabul etmek ve birlikte yaşama kültürü benimsemek, barış ve istikrarın temelini oluşturacaktır (Browning, 1992).

SİYASİ GELİŞMELER VE İMPARATORLUK POLİTİKALARI

Yunan Katliamının siyasi gelişmeler ve imparatorluk politikaları ile ilişkisi, olayın karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan siyasi çalkantılar, farklı etnik gruplar arasında gerilim yaratmış, bu da Yunan Katliamının zeminini oluşturmuştur. Aynı zamanda, imparatorluk politikalarındaki dönüşümler ve Yunan nüfusuna yönelik baskıcı politikalar, olayların gelişiminde etkili olmuştur. Siyasi gelişmeler ve imparatorluk politikaları, katliamın nedenleri arasında belirleyici bir faktördür.

KATLİAMIN SONUÇLARI

Yunan katliamının sonuçları, Bizans toplumunun derin bir şekilde etkilenmesine neden oldu. Toplumun güvenlik duygusu büyük ölçüde sarsıldı ve bu durum, sosyal yapı üzerinde önemli ölçüde değişikliklere yol açtı. Ayrıca, ortaya çıkan ekonomik dengesizlikler nedeniyle üretim ve ticarette büyük bir düşüş yaşandı. Bu vahşetin ardından toplumsal gerginlik artış gösterdi ve kültürel mirasın korunması ile gelecek nesillerin eğitimi konusunda ciddi endişeler ortaya çıktı. Bu olayın etkileri, Bizans toplumunda derin izler bırakarak uzun vadede toplumsal yapının tamamen yeniden şekillenmesine yol açtı (Kaldellis, 2023). Geçmişin acı hatıraları hala canlı, Bizanslıların tarihlerinde önemli bir dönüm noktası olarak durmaktadır. Bu trajik olayın ardından, toplumun kurtuluşu için büyük bir çaba sarf edilmiş ve bir arada yeniden yükselme sürecine girilmiştir. Bu sürecin sonucunda toplumun iyileşmesi ve toparlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Önemli olan, bu acı hatıralardan ders çıkararak gelecekte benzer olayların yaşanmaması için güçlü bir şekilde birleşmek ve dayanışma içinde olmaktır. Bizans toplumu, geçmişte yaşanan karanlık günlerden büyük bir güç ve dirençle çıkmış ve geleceğe umutla bakmaktadır. Toplumun bu zorlu süreçte gösterdiği direniş ve birlik, Bizans'ın yeniden doğuşunu ve yeni bir çağın başlangıcını simgeler niteliktedir (Umman 2016).

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLER

Yunan katliamı, Bizans toplumunda derin ve kalıcı etkilere yol açtı. Toplumsal düzen ve hiyerarşi büyük ölçüde bozuldu. Kültürel yapıda da büyük değişiklikler meydana geldi, farklı etnik gruplar arasındaki ilişkiler zayıfladı ve toplumda derin bir ayrışma yaşandı. Ayrıca, katliam sonucunda toplumun kolektif hafızası büyük ölçüde etkilenmiş ve bu olay toplumun kültürel mirasını sonsuza dek değiştirmiştir (Olson, 2020).

YUNAN TOPLUMUNUN GELECEĞİNE ETKİLER

Yunan katliamının Bizans toplumunun geleceği üzerindeki etkileri, uzun vadeli ve derin bir şekilde hissedildi. Bu olay, Yunan toplumunun geleceğini etkileyen temel faktörlerden biri haline geldi. Toplumsal dengenin ve kültürel bütünlüğün sağlanması uzun yıllar süren bir süreç haline geldi. Ayrıca, olayın etkileri nesiller boyunca hissedildi ve Yunan toplumunun geleceği üzerinde kalıcı bir iz bıraktı. Bu talihsiz olay, Bizans İmparatorluğu'nun geleceğine dair büyük bir soru işareti bıraktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bizans topraklarındaki bu katliamı, Bizans toplumunun geleceğini sonsuza dek şekillendirdi ve dönüm noktası oldu. Yunan halkının güveni büyük ölçüde sarsıldı ve toplumsal yapının yeniden inşa edilmesi gerekti. Uzun yıllar süren bir toparlanma sürecine girmek zorunda kaldılar. Bu olayın etkileri sadece o döneme sınırlı kalmadı. Nesiller boyunca, Yunan toplumu bu tarihi trajedi tarafından etkilendi (Alezaxander, 1952). Bu katliamın ardından, birçok Yunan ailesi kalıcı olarak göç etmek veya toplumun diğer bölgelerine yerleşmek zorunda kaldı. Bu, Yunanistan'ın demografik yapısını değiştirdi ve toplumsal doku üzerinde derinden hissedilen değişikliklerle sonuçlandı. Bu acı ve travmatik olay, Yunan toplumunu sonsuza dek değiştirdi ve bir dönüm noktası oldu. Gelecek nesiller, bu katliamın izlerini taşıyarak büyüdü ve kültürel bellekte yerini aldı. Bugün bile, Yunan halkı bu olayı hatırlayarak, yaşanan acıları yeniden yaşayarak ve gelecekteki kuşakları bu tür trajedilerden koruyarak ilerliyor. Bizans toplumunun geleceği, bu talihsiz olayın etkileri nedeniyle büyük bir belirsizlik içindeydi. Ancak, zamanla toplum güçlendi, kurumları güçlendirildi ve insanlar arasında dayanışma arttı. Bugün, Bizans'ın mirası hala Yunan toplumunun temel taşlarından biridir ve geçmişteki bu travmanın ardından yeniden inşa edilmiş ve daha dirençli hale gelmiştir. Bu tarihi olay, Bizans toplumunun geleceğini

şekillendiren ve onun kimliğini derinlemesine etkileyen bir dönemeç noktası olarak sonsuza kadar hatırlanacaktır (Gregory, 2005).

TARİHSEL KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tarihsel kaynaklar ve araştırmalar, Yunan Katliamı olayları hakkında detaylı bilgi sağlamak için önemlidir. Bu kaynaklar, olayların boyutunu ve etkilerini anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca, tarihsel araştırmalar, katliamın gerçekleşme nedenlerini ve sonuçlarını daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Bu nedenle, tarihsel kaynaklar ve araştırmalar, olayların incelenmesi ve değerlendirilmesi için temel bir zemin oluşturabilir.

YAZILI KAYNAKLAR VE KRONİKLER

Yazılı kaynaklar ve kronikler, MS 727'de gerçekleşen Yunan Katliamı olayları hakkında bilgi sağlayabilecek önemli bir kaynaktır. Bu yazılı kaynaklar, dönemin tarihsel olaylarını ve detaylarını içerebilir ve olayların farklı açılardan anlaşılmasına yardımcı olabilir. Kroniklerdeki tanıklıklar ve döneme ait belgeler, olayların gerçekleşme şekli ve sonuçları hakkında aydınlatıcı bilgiler sunabilir.

ARKEOLOJİK BULGULAR VE KANITLAR

Arkeolojik bulgular ve kanıtlar, MS 727'de Bizans'ta Yunan Katliamı olaylarıyla ilgili olarak somut deliller sunabilir. Bu bulgular, olayların gerçekleştiği yerlerde yapılan kazılardan elde edilebilir ve katliamın izlerini taşıyan kalıntıları içerebilir. Arkeolojik kanıtlar, olayların boyutunu ve şiddetini anlamamıza yardımcı olabilir ve yazılı kaynaklardaki bilgilerle destekleyici olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

MS 727'de gerçekleşen Yunan Katliamı, Bizans İmparatorluğu'nun tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir. Bu olayın toplumsal, kültürel ve siyasi sonuçları oldukça derin ve uzun vadeli etkiler yaratmıştır. Katliamın incelenmesi, hem o döneme hem de sonraki dönemlere ilişkin bir şuurun oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel belge ve araştırmalar üzerinden katliamın sonuçları ve değerlendirmeleri detaylı olarak incelenmelidir. Yunan Katliamı, Bizans İmparatorluğu'nun tarih sahnesindeki kara lekelerinden biridir çünkü katliamın acı dolu sonuçları ve uzun vadeli etkileri yürekleri dağlamıştır. MS 727'de gerçekleşen bu korkunç olay, Bizans toplumunun her katmanında derin izler bırakmıştır. İnsanlar arasında huzursuzluk, korku ve çaresizlik yayılmış, toplumsal yapının temelleri sarsılmıştır. Bunun yanı sıra kültürel ve siyasi sonuçlar da kaçınılmaz olmuştur. Yunan Katliamı, acımasızlığın ve barbarlığın en korkunç örneklerinden biridir. Bu tarihi olayı anlamak ve değerlendirmek, geçmişin hatalarından ders çıkarabilmek adına büyük önem taşımaktadır. Tarihsel belge ve araştırmalar üzerinden katliamın sonuçları ve değerlendirmeleri detaylı olarak incelenirse, insanlık tarihinde benzer trajedileri önleyebilme umudu da yeşerebilir. Bu korkunç olayın ayrıntılarına dair derinlemesine bir bakış, Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüne ve sonraki dönemlere damga vurmuş olan değişimlere ışık tutabilir. Yunan Katliamı, sadece bir olay değil, aynı zamanda bir kırılma noktasıdır. Geçmişten dersler çıkararak geleceğe yol almak için, katliamın sonuçları ve etkileri açısından yeni bir farkındalık geliştirmek gerekmektedir. Yunan Katliamının araştırılması, tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuş olan acıların yeniden hatırlanmasını sağlar. Geçmişteki hataları anlamak ve tekrarlamamak için bu karanlık olayı değerlendirmek gerekmektedir. Tarihi belgelerin ve araştırmaların ışığında yapılacak detaylı bir inceleme, toplumların kırılganlığını ve insan doğasının karmaşıklığını bize hatırlatacaktır. Yunan Katliamı, Bizans İmparatorluğu'nun tarihindeki kanlı bir iz olarak kalmıştır. Bu acı olayın sonuçlarının daha iyi anlaşılması, geçmişin karanlık sırlarının aydınlatılması ve gelecekte benzer trajedilerin önlenmesi için gereklidir. Tarihin derinliklerine inmek ve katliamın etkilerini tüm çıplaklığıyla görmek, insanlığın gelecekteki yolculuğunu şekillendirebilir.

Yunan Katliamı, Bizans tarihinin sadece önemli bir olayı olmanın ötesinde büyük bir yankı uyandırmış, içerisinde derin etnik, dini ve kültürel çatışmalar barındıran bir vahşet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu korkunç facianın sadece o döneme ait olmayıp aynı zamanda toplumsal tarih ve insanlık tarihi açısından da maneviyat yüklü bir anlam taşıdığı açıktır. Bu dehşet olayının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, bugüne kadar

yarattığı etkiler ve doğurduğu sonuçlar hakkında daha derin bir anlayışa sahip olmamızı sağlayacak ve gelecek nesiller için önemli dersler çıkarmamıza yardımcı olacaktır. Bu trajik olayın daha geniş bir perspektiften ele alınması, insanlığın karanlık tarafına bir ayna tutarak toplumların tarihindeki acı dersleri hatırlatma amacını taşır. Böylece, insanlık olarak geçmiş hatalarımızdan ders alabilecek ve daha adil, barışçıl ve hoşgörülü bir geleceğin temellerini atmada ilerleyebileceğiz.

KAYNAKÇA

1. Alezaxander, A . Vasiliev. (1952). History of the Byzantine empire, Vol 1 and 2. Madison, The University Of Wisconsin Press, Wisconsin, USA. p.237

2. Browning, Robert. (1992), The Byzantine Empire, The Catholic University Of America Press Washington, D.C., p.76, ISBN 0-8132-0754-1

3. Çay, Abdulhaluk Mehmet. (2009). Tarih, Türkler'den Önce Anadolun, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu M.S. 395-1453. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı projesi, Ankara

4. Finlay, George. (1906), History of The Byzantine Empire From Dccxvi To Mlvii, E.P. Dutton & Co.,

5. Gibbon, E. (1776). The Rise and Fall of the Roman Empire.

6. Gregory, Timothy E. (2005). A History of Byzantine History, Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd, s.189 (ikonalara tapma)

7. Humphreys, Mike. (2021). Contexts, Controversies, and Developing Perspectives. A Companion to Byzantine Iconoclasm, Leiden y Boston: Brill Publictaion, 1-108. https://cyberleninka.ru/article/n/the-power-configurations-of-the-central-civilization-world-system-in-the-eighth-century

8. Kaldellis, Anthony. (2023). The New Roman Empire, A history of Byzanthium, Oxford University Press, Oxford. ISBN 978-0197549322

9. Lemerle, P. (2019). Bizans Tarihi - Histoire de Byzance. İletişim yayınları, İstanbul, s.91-92, ISBN 9789750502316

10. Olson, A. (2020). Environment and Society in Byzantium, 650-1150: Between the Oak and the Olive. https://doi.org/10.1007/978-3-030-59936-2_1

11. Ostrogorsky, G. (1930). Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert. Byz.-Neugr. Jahrb.

12. Stathakopoulos, Dionysios,. (2023). A short history of the Byzantine Empire. London 2023, Bloomsbury Collections. Print ISBN 9781350233416, eBook ISBN 9781350233430,

13. Umman, Charles. (2016). Bizans İmparatorluğu, CreateSpace Bağımsız Yayıncılık Platformu, ISBN 978-1535585668

14. Tüfekçi, H. (2017). Bizans Yeni Roma İmparatorluğu. In H. Tüfekçi, Tarih Kritik Dergisi (Vol. 3, Issue 2, p. 12). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/291870

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(3)

Doç. Dr. Yurdagül ATUN[7]; Prof. Dr. Ata ATUN[8]; Dr. Çağın ZORT[9]

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATINDA YAPISAL DEĞİŞİKLİK GEREKİYOR

STRUCTURAL CHANGE IS NEEDED IN THE UNITED NATIONS ORGANIZATION

ÖZ

Günümüzde Birleşmiş Milletler'in (BM) yeniden yapılanması, bu örgütün himayesi altındaki çoğu ülkenin duygusu haline gelmiştir. Daha kapsamlı ve kalıcı küresel adalet ve barış için gereken reformları uygulamak, Birleşmiş Milletler'e itibar, güven, güvenilirlik ve güç verecektir. Dünyamızın mevcut siyasi yapılanması, BM'nin mevcut düzeninin devamını olanaksız kılması nedeni ile BM Güvenlik Konseyi'nin Daimi Üyelerinin sahip oldukları veto yetkisinin sağladığı ayrıcalığın değiştirilmesi gereksinim ortaya çıkmıştır. Söz konusu üyelerin diğer üye ülkelerin kaderini etkileyecek konularda karar verebilmeleri, adaletsiz bir ayrıcalık haline gelmiş olup, bu durum dünyadaki sorunlara çözüm getirmek yerine yeri sorunların ortaya çıkmasına neden olmaya başlamıştır. BM'ye üye devletlerin büyük çoğunluğu, söz konusu beş ülkenin çıkarlarını gözeten bu yapıya karşı çıkmaktadır. Makalede Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra dünya siyasetinde yaşanan önemli değişimler ele alınmış ve analiz edilmiştir. Bu makale, BM'nin yapısında değişiklik yapılarak daha adil, güvenilir, barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası düzenin kurulabilmesi için hazırlanmış, mütevazi bir bilimsel çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi, Daimi Üyeler, Yeniden yapılanma, Reform.

ABSTRACT

Today, the restructuring of the United Nations (UN) has become the sentiment of most countries under the auspices of this organization. Implementing the necessary reforms for more comprehensive and lasting global justice and peace will give the United Nations credibility, trust, reliability, and power. Since the current political structure of our world makes it impossible for the current order of the UN to continue, it has become necessary to change the privilege provided by the veto power of the Permanent Members of the UN Security Council. The fact that these members can decide on issues that will affect the fate of other member countries has become an unfair privilege, and this situation has started to cause local problems instead of providing solutions to world problems. The vast majority of UN member states oppose this structure, which protects the interests of the five countries in question. The article examines and analyses the important changes in world politics after the end of the Cold War. It is a modest scientific study prepared to establish a more just, reliable, peaceful, and stable international order by changing the structure of the UN.

Keywords*: United Nations, Security Council, Permanent Members, Restructuring, Reform.*

[7] Rauf Denktaş Üniversitesi, yurdagulatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-2052-1666
[8] Rauf Denktaş Üniversitesi, ataatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4062-5120
[9] Akdeniz Karpaz Üniversitesi, c_zort@windowslive.com, Orcid: 0000-0003-2475-6972

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Dünya barışını, istikrarını ve huzurunu destekleyen, daha etkili, açık, işlevsel, temsile dayalı ve hesap verebilen bir sistemin oluşturulması gereklidir. Özellikle, gerçek yaptırım yetkisi olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yeniden düzenlenmesi, daha adil bir temsil yapısı için köklü bir değişiklik yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Nasıl ki Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti misyonunu yerine getirmedi ve II. Dünya Savaşı'na kadar sadece seyirci kaldı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısını korumak dünyamıza öncülük edebilir (Demirel 15-22).

Güvenlik Konseyi'nin halihazırdaki durumu, sadece beş daimi üyesinin politikalarını destekleyerek, dünya genelinde barış ve adalet sağlamaktan çok uzak. Bu durumun uluslararası bir sorun haline gelmesi pek olası görünmüyor. Küresel güçlerin yeni dağılımı, kıtalar arasındaki dengeler, dünya ekonomisindeki düzenlemeler ve yükselen güçlerin talepleri göz önünde bulundurulmadan var olamaz. Birleşmiş Milletler, kuruluş dokümanında bütün uluslara adalet, emniyet, ekonomik ilerleme ve toplumsal eşitlik sunmayı amaçlayan uluslararası bir organizasyon olarak tanıtılmıştır, fakat bu hedeflere ulaşmada başarılı değildir. Güvenlik Konseyi'nin yapısı yalnızca Amerika, Avrupa ve Asya'daki ülkeleri içerir ve küresel temsil ve gözetimi garanti etmez. Dini grupla ilgili olarak, konseyin daimi üyelerinin %80'i Hristiyan ülkelerden gelmektedir. Müslüman ülkeler ve çok sayıda diğer dinleri temsil eden ülkeler, maalesef Mütevelli Heyetinde yer almamaktadır (Demirel 2-28).

Bu durum sadece siyasi temsil açısından geçerli değil; Aynı zamanda kültürel ve dilsel düzeylerde derin eşitsizliklere de yol açıyor. Dünyadaki farklı medeniyetleri, tarihsel geçmişleri, inanç sistemlerini ve yerli değerleri yeterince yansıtmayan bir yapının gerçek anlamda küresel meşruiyete sahip olması mümkün değildir. Örneğin, uluslararası karar alma mekanizmalarında kullanılan egemen dil, büyük ölçüde Batı merkezli fikir ve normların etkisinde kalmakta, bu da diğer kültürel bakış açılarının dışlanmasına yol açmaktadır. Bu durum kültürel çeşitliliği ve çoğulculuğu baskılayan homojenleştirici bir yaklaşıma yol açmaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatı, dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini kapsayan 57 üyesi ile, ne yazık ki bu önemli organizasyonda yeterli şekilde yer bulamıyor. (PMSVG 133). Sadece Güvenlik Konseyi'ne üye devletlerin değil, uluslararası toplumun eşit parçası olan tüm ülke ve toplumların söz sahibi olabileceği bir yapının oluşturulmasının dünya barışına ve güvenliğine daha fazla katkı sağlayacağı açıktır.

Daha adil ve sürdürülebilir bir dünya barışı için çok kültürlü ve çok kutuplu bir yapıya sahip bir organizasyona ihtiyaç duymaktayız. 21. yüzyılda, çok merkezli ve kültür çeşitliliği barındıran, daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir dünya oluşturmak mümkündür. Böyle bir dünya inşa etmek için ideal organizasyon Birleşmiş Milletler'dir. BM, barış, istikrar, adalet ve etkili bir küresel yönetim hedeflerine ulaşmak için yenilikler gerçekleştirmelidir. Birleşmiş Milletler'in, özellikle de Güvenlik Konseyi'nin yapısında reform yapılması, tüm ulusların ortak rızası ile mümkün olabilir. Güvenlik Konseyi'nin kıtaların, inançların, geçmişlerin ve kültürlerin daha adil bir temsili için yeniden yapılandırılması, global barışı sağlama yolunda çarpıcı bir gelişme olacaktır.

Bu temsiliyetsizlik sadece siyasi değil, aynı zamanda kültürel kimliklerin ve tarihsel hafızaların da görünmez oluşumu şeklinde olmaktadır. Küresel yönetişim içerisinde kültürlerarası anlaşılmayı tesis edecek bir yapılanma kurulmadıkça, barış ve adalet gibi evrensel değerlerin evrensel olarak kabul edilebilmesi ve bu anlamda evrensel değerlerin onaylanması mümkün olmayacaktır. Çok kültürlü yapılanmalar sadece temsiliyetten ziyade çatışma çözüm süreci ve arabuluculuk süreçlerinde de kültürel duyarlığın daha arttırılması suretiyle daha sürdürülebilir çözüm taleplerine olanak sağlamaktadır.

Bu çerçevede, Güvenlik Konseyi'nin daimi üye sayısı beşten yirmiye çıkarılmalıdır. Genel Kurul'un yetkilerinin artırıldığı, Güvenlik Konseyi'nin tek otorite olmadığı ve Genel Kurul'a hesap verecek bir yapı oluşturulmasıyla, Genel Kurul'un dengesi sağlanmalıdır. Bu durum, dünya genelindeki ülkelerin bu kritik karar alma sürecine katılmalarını mümkün kılacaktır. Şu anki haliyle, Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin ayrı veto hakları birçok durumda karmaşaya yol açmaktadır. Veto haklarının kaldırılması, Güvenlik Konseyi'ndeki muhtemel darboğazların önüne geçilmesine yardımcı olacaktır.

Birleşmiş Milletler'in yeniden yapılandırılmasıyla ilgili girişimlerin mevcut durumu korumak isteyen bazı ulusları rahatsız edeceği açıktır. Bu ülkeler, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan ve 2. Dünya Savaşı sonrası bugünkü dengesini alan yapıların değiştirilmesini istemiyorlar (PMSVG 106).

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri 76 yıl içinde insan ve toplum yaşamındaki tüm önemli değişikliklere ve güç dengelerine rağmen, bu gruplar eski ve modası geçmiş düzeni devletin faydası için koruma isteğindeler. Bugünkü yapı, dünya üzerinde yaşanan birçok çelişki, çatışma ve baskının temelini oluşturmasına rağmen, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri iktidarlarını kaybetmemek adına yenilik yapmaktan kaçınmıyorlar. Küresel barışın sağlanması ve tüm insanlığın huzurlu bir yaşam sürmesinin ancak BM kapsamında bir reform ile mümkün olacağı açıktır. Ancak BM, barışın garantörü ve dünya toplumunun ahlak sesi olamaz; değişim olmadan mevcut durumla devam edemez. Devrim niteliğinde bir adım atılmadıkça, sadece bugünkü değil, geleceğimiz de ciddi bir tehdit altında olacaktır. Adil ve sürekli bir dünya barışının sağlanması için çok kültürlülüğü yansıtan çok kutuplu bir Birleşmiş Milletler'e ihtiyaç vardır. Böylece hem bugün hem de gelecekte barış içinde bir yaşam mümkün kılınabilir. Birleşmiş Milletler ve benzer uluslararası kuruluşlara karşı duyulan güvensizlik, adalet umudunu zedelemiş ve milyonları çaresiz bırakmıştır. Adaletsizlikler, siyasi anlaşmazlıklar ve küresel sosyoekonomik krizle başa çıkmada yetersiz kalan mevcut uluslararası sistemin meşruiyeti de sorgulanmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN TARİHÇESİ

Paris Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanacak antlaşmaların çerçevesini tartışmak üzere toplandı. 25 Ocak 1919'da yapılan toplantıda, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla bir Milletler Cemiyeti kurulması kararlaştırıldı.

"Birleşmiş Milletler" terimi, ilk kez Atlantik Deklarasyonu'nda resmi olarak kullanıldı ve 1 Ocak 1942'de yayınlanan bildiride kavram, 1943 yılında II. Dünya Savaşı sırasında "Müttefik Devletler" olarak adlandırılan devletlerin düzenlediği bir toplantının gündemine alındı. Birleşmiş Milletler'in resmi kuruluşu, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 7 ay sonra, 24 Ekim 1945'te gerçekleşti (United Nations, History of United Nations).

1945 yılının bahar döneminde Birleşmiş Milletler fikrini benimseyen 50 ülkenin temsilcileri San Francisco'da toplandı. Bir dizi toplantı neticesinde, 111 maddeden oluşan "Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" ya da "Birleşmiş Milletler Şartı" tamamlandı. Katılımcı devletler tarafından 25 Nisan 1945'te onaylanması için sunulan "Birleşmiş Milletler Şartı", taraflarca incelendikten sonra 25 Haziran 1945'te oybirliği ile kabul edildi. 50 ülkenin temsilcileri, 26 Haziran 1945'te San Francisco'da Birleşmiş Milletler projesini imzaladı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni oluşturan 5 "Daimi Üye" ve Birleşmiş Milletler fikrini benimseyen ülkelerin onayı ile "Birleşmiş Milletler Antlaşması" resmen yürürlüğe girmiş ve böylece Birleşmiş Milletler kurulmuş oldu. (Bennet 32).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ

Bugün, BM sisteminin en tartışmalı ögelerinden biri olan BM Güvenlik Konseyi'nin kalıcı üyelerinin veto hakkı, 1945 yılında II. Dünya Savaşı sırasında Dumbarton Oaks ve Yalta'da gerçekleştirilen toplantılarda, üç büyük ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık) liderleri ile hükümetleri arasında yapılan görüşmelerden ortaya çıkmıştır (United Nations 1945).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, üye ülkelerin güvenliğini ve huzurunu temin eden en etken Birleşmiş Milletler organıdır. Diğer BM organları yalnızca önerilerde bulunabiliyorken, burası bağlayıcı karar verme yetkisine sahip olan iki kuruluştan biridir; diğeri Uluslararası Adalet Divanı'dır. Bu yükümlülük, çoğu üye ülkenin onayladığı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde net bir şekilde belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 15 üyeden oluşmaktadır. Bu üye devletlerden beşi kalıcı, geri kalan on tanesi ise seçilmiş üyedir. Kalıcı üyeler arasında, Birleşmiş Milletler'in kurucularından olan Rusya ve Çin de bulunmaktadır ve bunlar konseyde, Sovyetler Birliği ile Çin Cumhuriyeti'nin halefleri olarak kabul edilmektedir. Güvenlik Konseyi'nde ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya, kararlar üzerinde veto yetkisine sahip daimi üyelerdir; ayrıca on tane daimi olmayan üye devlet de bulunmaktadır. Dönemsel üye ülkeler, her iki yılda bir Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen seçimlerle

belirlenir. Konseyin başkanlığı ise her ay üye ülkeler arasında değişir. Bu kurumun etkin bir şekilde işlem yapabilmesi için, Birleşmiş Milletler üyeleri, uluslararası barış ve güvenliği sağlamakta Güvenlik Konseyi'ne ana sorumluluk yüklemektedir. Konsey, görevlerini yerine getirirken bu sorumluluğun bilincindedir (Wilco, 14-28).

Güvenlik Konseyi, görevlerini ifa ederken Birleşmiş Milletler'in hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda hareket eder. İşlevlerini yerine getirebilmesi için, Güvenlik Konseyi'ne belirli yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler VI, VII ve XII. bölümlerde bulunmaktadır (United Nations, Dumbarton Oaks and Yalta).

BM DAİMİ ÜYELERİNİN VETO HAKKI

Veto'nun, bu ulusların egemenlik haklarını korumak ve ulusal menfaatlerini gözetmek amacıyla oluşturulduğu söylenebilir. Aynı zamanda, çağdaş güçlere dünya siyasetindeki olaylar hakkında söz hakkı tanımayı hedeflemiştir. Bu ülkeler, özellikle de Milletler Cemiyeti'ne katılmaları Kongre tarafından reddedilen Amerika Birleşik Devletleri, veto yetkilerini Birleşmiş Milletler gibi bir kuruluşun kurulmasını sağlamak için kullanmışlardır (Winkelmann 32-37).

Ancak, BM'nin tarihine baktığımızda veto yetkisinin en önemli meselelerde bile rahatlıkla kullanıldığı görülmektedir. Sonuç olarak, BM Güvenlik Konseyi'nde sunulan 2446 sayılı yasa tasarısından 249'u veto edilmiştir. Bu veto işlemleri arasında Rusya 112, ABD 81, İngiltere 29, Fransa 16 ve Çin 11 kez veto hakkını kullanmıştır.

Bu durum, tartışma konularının yaklaşık yüzde 10'unun bir ya da daha fazla daimi üye tarafından veto edildiği ve henüz çözüme kavuşmadığı anlamına gelir. Bunun sonucu olarak geriye kalan yüzde 90 konusunda da tam bir çözüm sağlanamamıştır. Genel Kurulda kabul edilen konular genellikle önemli nitelikte değildir. Veto yetkisinin uygulandığı yüzde 10'luk alan, dünya barışını tehdit eden meseleler kapsamındadır (TR Güvenlik Portalı 2).

Veto yetkisinin kullanılmasından daha olumsuz bir durum, veto tehdidinin varlığını sürdürmesidir. Ne yazık ki, bu istatistiklerde yer almayan sayısız mesele, bu tehdit yüzünden Güvenlik Konseyi'ne bile getirilememiştir. Bir ya da daha fazla daimî üyenin kapalı kapılar ardında veto yapacaklarını bildirmeleri sonrası pek çok siyasi ve stratejik konu bir kenara bırakılmıştır. Dünya politikasında birçok sorun çözüm beklerken, Güvenlik Konseyi'ndeki bu tür yaklaşımlar nedeniyle BM işlevsiz hale gelmiş ve dünya barışına dair sorunlara çözüm bulamamıştır.

DÜNYA BARIŞI VE DÜZENİ

Küresel sistemle ilgili sıkıntılar sadece Birleşmiş Milletler ile sınırlı kalmaz. Birleşmiş Milletler, küresel yönetişimin en temel ve önemli motorlarından biridir. Fakat, diğer uluslararası kuruluşlar, etkili bir küresel yönetişim sağlamada yeterince katkıda bulunamamaktadır. Birleşmiş Milletler'de yaşanan benzer problemler, diğer uluslararası kuruluşlarda da gözlemlenmektedir. Bu kurumların en belirgin özellikleri adaletsizlik ve işlevsizlik haline gelmiştir. Ortak iş birliği için kurulmuş olan hemen tüm kuruluşlar, krizleri önlemede ya da durumu daha da kötüleştirmede etkili olamamaktadır. Üstelik, uluslararası siyasette sık sık karşılaşılan ikiyüzlülük, bu örgütlerde de kendini gösterebilmektedir. Bu sebeple, küresel barış ve istikrar için öncelikle bu kuruluşlarda adalet anlayışının oluşturulması gereklidir. Ekonomik hedeflere ulaşmak, küresel barış, huzur ve güven ortamı sağlanmadan mümkün değildir. Küresel yönetişim problemleri, yalnızca küresel kurumlarla sınırlı değildir (Doyle ve Sambanis 289).

İŞLEMLER VE ÇÖZÜM UYGULAMALARI SORUNU

Ekonomik istikrarsızlık, gelir dengesizliği, yoksulluk, çevre sorunları, genç işsizliği, salgın hastalıklar ve sosyal dışlanma son zamanlarda ortaya çıkan diğer sorunlar arasında yer alıyor. İşleyiş ve verimlilik sorununun temel kaynağı, BM çevresinde mevcut uluslararası sistemin gerçekleriyle bağdaşmayan bir yapının sürdürülmesidir. "Mevcut güvenlik mimarisinin" ve "dış politika modelinin" değişmesi kaçınılmazdır. Halen çok güçlü olan ve iki kutuplu dünyanın kalıntısı olan BM Güvenlik Konseyi'ndeki statükonun varlığı BM'yi olumsuz etkilemektedir (IWGP 15). BM'nin işleyişinin ve etkinliğinin kesintiye uğramasının bir diğer nedeni

de bu sorunlara yeterince önem verilmemesidir. BM'nin itibarı bazı ülkelerin ulusal çıkarları uğruna feda edilmektedir. Bu adaletsizlik aynı zamanda BM sisteminin işleyişinin bozulmasına da yol açmaktadır.

BM bürokrasisinin yavaş ilerlemesi ve insani yardımın mali yükü, sistemin mağdurlara yardım etmek için değil, bu kurumları işlemek için tasarlandığı izlenimini vermektedir. Adil olmayan bir sistem istikrarsız bir gerçekliktir. Güçlülerin çıkarlarını ezilenlerin çıkarlarının önünde tutan bir yapı, güvenlik ve istikrarı sağlayamaz. Yıkıcı rekabetin yerini işbirliğinin, çatışmanın yerini dayanışmanın, gerilimin yerini uzlaşmanın almasıyla yeni ve farklı deneyimler ortaya çıkacaktır.

Bu olumsuz imajı tersine çevirmenin en etkili yolu Birleşmiş Milletler himayesinde samimi iş birliği olmalıdır. Dünya barışına yönelik yeni bir bakış açısı geliştirilmelidir. BM merkezli küresel sistemin açmazları, uluslararası terörizmin yarattığı sorunlarla sınırlı olmamalıdır. Evrensel adaleti güvence altına alması ve adil bir örgüt olması gereken BM, bugün işlevlerini yerine getiremediği için adil bir uluslararası örgüt olmaktan çıkmıştır. Bu sorunların temel nedenlerinden biri Güvenlik Konseyi üyelerinin veto hakkıdır. BM'nin operasyonel gücünü oluşturan Güvenlik Konseyi'nin tüm kademelerinin beş ülkenin eline geçmesi, sistemin işleyişini bloke etmektedir. BM'nin gerektiği gibi çalışamaması nedeniyle dünyamız yeni bir kaos ve baskı fırtınasına sürüklenmektedir. (Schwartzberg 15).

VETO HAKKININ KALDIRILMASI

Bugün, yardım gerektiren neredeyse tüm kriz bölgelerinde BM'nin müdahalesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Ancak BM'nin kuruluşundan bu yana nasıl ilerlediğine baktığımızda, veto yetkisinin uluslararası siyasette ve devletlerin iç meselelerinde nasıl bir araç olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Bu durum, veto yetkisinin zamanla "kötüye kullanılması" anlamına gelmekte; bunun sonucunda bu yetkiye sahip ülkeler, bunu yalnızca kendi ulusal çıkarlarını korumak amacıyla kullanmaktadır (Abass s. 424-425).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi veto kararları üzerinde de etkili olmuş ve 1990 ile 1993 yılları arasında büyük güçler arasındaki uyumun belirgin olduğu dönemde, Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisi kullanılmamıştır. Daha sonraki dönemlerde, Rusya Federasyonu bu yetkiyi sıkça kullanmaya başlamış ve Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan bu yana en fazla veto yetkisine (116 veto) sahip ülke haline gelmiştir.

ABD, 81 veto ile onu izlemekte ve İngiltere 29 veto ile üçüncü sıradadır. Veto yetkisinin, devletlere dünya sahnesinde diğerlerine göre kalıcı olarak daha fazla söz hakkı tanıyıp tanımadığı sorusu, her veto kullanımından sonra gündeme gelmektedir. Veto hakkının savunucuları, büyük güçlerin sistemin içinde tutmanın onun olmadan imkansız olduğunu öne sürerek, bu durumun sık meydana gelen gereksiz askeri müdahalelere karşı bir denetim mekanizması olduğuna inanmakta ve uluslararası istikrarın korunmasına katkı sağladığını söylemektedir. Ancak karşıt görüşte olanlar, BM sisteminin temel unsurlarından biri olan demokratik karar alma ilkesini ve diğer ülkelerin eşit haklara sahip olmasını zayıflattığını savunmaktadır (tr güvenlik portalı ders 6).

VETO HAKKI DEĞİŞİKLİK TEKLİFİ

Birleşmiş Milletler'in kuruluşundaki önemli rolü dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesi olan ABD, İngiltere, Çin, Rusya ve Fransa, kararları veto etme hakkına sahiptir. 26 Nisan 2022 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen yeni düzenleme, veto yetkisi bulunan ABD, Rusya, İngiltere, Çin ve Fransa'nın, veto haklarını kullandıktan sonra bu durumu BM Genel Kurulu'na gerekçeleriyle bildirmesini zorunlu kılmıştır. Eğer Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri veto kullanırsa, 10 gün içinde tüm üye ülkelerin katılacağı bir toplantı yapılacak, veto konusu ele alınacak ve BM resmi bir açıklama yapacaktır. Bu durum, Genel Kurul'da oy birliğiyle kabul edilen kararda belirlenmiştir. (turkiye.un.org/tr/179276).

DÜNYA SİYASETİNİN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR

Dünyamız tarihi bir evreden geçmekte. Küresel siyaset, son yıllarda önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Soğuk savaşın sona ermesinden itibaren uluslararası sistemde süregelen dönüşüm, ortaya çıkan krizlerden önemli ölçüde etkilenmiştir.

Günümüzde, tüm insanlığı etkileyen yeni bir sorundan dolayı tüm insanlığın ırk, cinsiyet ve din ayrımı yapmaksızın tehdit edildiği bir döneme girilmiştir. Mevcut durum, maddi güçleri ne olursa olsun irili ufaklı

tüm milletleri derinden sarsan bir etki yaratmıştır. İçinde yaşadığımız uluslararası düzen insanlığı birçok sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Uluslararası siyasetin yapısal sorunları, küresel yönetişimin derinleşen krizi ve uluslararası toplumun yanlış politikaları nedeniyle insanlar zulme uğramakta, onlarca yıl üzerinde yaşadıkları topraklarını terk etmek zorunda bırakılmıştır.

BM'DE YAŞANAN GÜNCEL SORUNLAR

Ne yazık ki Batılı milletler bu düzenin kurucularıdır, ancak bu meseleleri gerçekçi bir şekilde ele almak yerine dünyanın diğer bölgeleriyle sınırlayarak ayrıcalıklı bir konuma gelmeyi yeğlemişlerdir. Rahatlarını sürdürmek için dünyanın diğer bölgelerindeki uluslararası düzenin bozulmasının yol açtığı sorunlardan kaçmayı tercih etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında temelleri atılan bu düzenin süreç içinde yarattığı sorunlar, günümüzün pek çok başlığında kendini göstermektedir. Bunlardan en dikkat çekici olanı, sömürgeci ve emperyalist anlayışın hala varlığını sürdürüyor olmasıdır. Bu anlayış hiçbir zaman adaleti, istikrarı ve çatışmalara çözüm getirmemiştir. Bu düşünce tarzı, ilk olarak I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra kurulan düzenin yol açtığı adaletsizliklerle kendini göstermeye başlamıştır. O zamandan beri bu zihniyet başta Ortadoğu olmak üzere dünyanın dört bir yanında, bölgesel çatışmaların ve adaletsizliğin zeminini oluşturmuştur. Orta Doğu'da gizli bir anlaşma sonucu ortaya çıkan Sykes-Picot Anlaşması, bölgede yaşayan insanların düşüncelerini ve bölgenin tarihini dikkate almadan emperyalist ülkelerin kendi çıkarlarına hizmet edecek yapay bir düzeni kurmuş ve Ortadoğu'nun üzerine kara bir bulut gibi çökmüştür. Bugün dünyada yaşadığımız sorunların çoğu bu düzen ve düşünce tarzının ürünüdür. Bu düzen artık barış için tehlikeli niteliktedir (Acer 3). Yaşadığımız dünya geçmişe kıyasla artık adil ve sürdürülebilir değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası güç dağılımı ve siyasi ortam üzerine inşa edilen bu sistemin, evrensel bir adalet ruhu içinde yeniden inşa edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

ÜYE ÜLKELERİN BM'DE TEMSİLİYET PROBLEMİ

Mevcut Birleşmiş Milletler sorunları, yalnızca işlevsellik ve etkinlik ile ilgili değildir. Bu organizasyonun en önemli problemlerinden biri kapsayıcılık eksikliğidir. Bu açıdan, BM günümüz uluslararası sistem gerçekliğinden oldukça uzak bir görünüm sergilemektedir. Bu durum ciddi bir temsil krizini beraberinde getirmektedir. Güvenlik Konseyi, daha temsilci, adil, demokratik, şeffaf ve hesap verebilir bir hale getirecek reformlar konusunda en geniş anlaşmanın sağlanması gerekmektedir. Kapsayıcılık sorunlarının başlangıç noktalarından biri, BM' nin siyasi gerçekleri yansıtamaması olmuştur (Childers 32).

Günümüzde çok kutuplu bir dünya düzenine hızlı bir geçiş süreci başlamış olmasına rağmen, BM'nin uluslararası politikası hala beş ülkenin kontrolü altında bir yapı olarak görünmektedir. Bu beş ülke, artık dünya siyaseti üzerindeki en büyük etkiye sahip olan ülkeler değildir. Zamanla bazı ülkeler, Güvenlik Konseyi üyelerinden daha etkili hale gelmiş ve askeri, ekonomik ve diplomatik yönden daha ileri bir seviyeye ulaşmışlardır (Childers 30).

Birleşmiş Milletlerde dini gruplara da yer verilmelidir. Küresel karar alma ve uygulama süreçlerindeki temsil adaletsizliği, Müslümanlar arasında ciddi bir güvensizlik oluşturmaya başlamıştır. Dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Müslümanların, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde sürekli bir temsilcisi yoktur. Müslümanların, Hristiyanların, Yahudilerin ve Budistlerin karar alma sürecinde yer alması, daha adil kararların alınmasını sağlanacaktır.

Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısında on beş ya da yirmi ülkenin yer alması, Birleşmiş Milletlerin daha kapsayıcı bir kurum olmasına katkıda bulunabilir. Böyle bir yapı, uluslararası dayanışma ve barışın sağlanması ile küresel meselelerin çözümünde daha etkili ve müdahale edici olabilir. Uluslararası sorunlar, ancak uluslararası toplumu kapsayan, uygulanabilir ve yerel halkı memnun eden yöntemlerle çözülebilir. Adil, kapsayıcı, etkin, işlevsel, otoritesi kurulmuş, hesap verebilir ve kesintisiz bir Birleşmiş Milletler sistemi oluşturulması son derece önemlidir (PMSVG 75).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATINDA DEĞİŞİM ZORUNLULUĞU

Tarih boyunca insanlık, devletlerin önce savaşa girdikten sonra barışın değerini anlaması gerektiğini deneyimlemiştir. Büyük yıkımlar sonrasında insanlar, yeni çözümler bulmak için kendilerine gelmişlerdir. (MFAJP 1p1).

Uluslararası aktörler, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, üzerlerine düşen sorumluluklardan uzak durmaktadırlar. Bu kaçış ve kayıtsızlık, uluslararası düzende bir güç dengesizliği yaratmaya başlamaktadır. Bu durumdan yararlanmaya çalışan bazı yasadışı gruplar ve devletler ortaya çıkmıştır. Bu ise, yasal ve yasadışı yapılar arasında çatışmalara yol açmakta, bölgesel çatışmaları tetiklemektedir.

BM'DE DEĞİŞİM ÖNKOŞULLARI

Birleşmiş Milletlerin yapısını dönüştürmek için gerekli reformların başlatılması ve uygulanması amacıyla etkili ilkeler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ilkeler, mevcut sistemi değiştirebilecek yeterlilikte, kapsayıcı ve günümüz ihtiyaçlarına uygun derinlikte olmalı, yeni sistemin sürdürülebilirliğini sağlamalı ve bu sistemi çökmeden taşıyabilmelidir.

İlk temel ilke adalet olmalıdır; bu reformlar adalet ilkesini merkeze almalıdır. Var olan yapı ile Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilirliği, küresel adaleti sağlayamamaktan dolayı mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, Birleşmiş Milletler Teşkilatının yapısal ve işleyişsel reformları, adalet ilkesi etrafında şekillendirilmelidir.

İkinci ilke "Eşitlik" olmalı ve Birleşmiş Milletler her ülkeye eşit davranmalı ve aynı şekilde yaklaşmalıdır.

Üçüncü ilke "Temsilde adalet" olmalıdır.

Birleşmiş Milletler, küresel barışı sağlamak ve istikrarı tesis etmek amacıyla kurulmuş olmalı ve çatışmayı önleyici bir doktrin geliştirerek bunu hayata geçirecek etkili mekanizmalar oluşturmalıdır.

BM GÜVENLİK KONSEYİ'NDE TEMSİLİYET VE EŞİTLİK

Günümüz itibarıyla, BM Güvenlik Konseyi, coğrafi alanlar, inanç sistemleri ve ekonomik güç açısından dengeli bir yapı göstermemektedir. Konseyde, Avrupa kıtasından sadece iki ülke bulunmakta olup, bu kıtanın nüfusu 440 milyon iken, 600 milyon nüfusa sahip Güney Amerika ve 1,2 milyar nüfuslu Afrika'dan temsilci yoktur. Dört Hıristiyan nüfuslu ülke, veto hakkına sahipken, bir buçuk milyondan fazla İslam nüfusunun temsil edildiği bir ülke bulunmamaktadır. Hindistan, Brezilya, Endonezya ve Pakistan'ın toplam nüfusu dünya genelinin yüzde 25'ini kapsarken, bu ülkelerden hiçbiri Güvenlik Konseyi'nde yer almamaktadır.

Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip beş daimi üye, dünya nüfusunun çeyreğini oluştururken, dünya nüfusunun üçte üçünü temsil eden ülkelerden hiçbir yetkili kişi bulunmamaktadır (PMSVG 19). Bu dengesiz temsil durumu, dünya genelinde adalet ve barışın sağlanmasını imkansız hale getirmektedir.

Ekonomik açıdan da BM Güvenlik Konseyi'nde dengesizlik söz konusudur. Konseyin beş kalıcı üyesi, BM bütçesinin yüzde 42'sine destek verirken, geri kalan 188 ülke, giderlerin yüzde 58'ini sağlamaktadır; ancak bu ülkeler karar alma mekanizmalarında yer almamaktadır. Ayrıca, süreç içerisinde giderlerin yüzde 58'ini karşılayan bu ülkeler hiç veto kullanamazken, ABD 68, Rusya ise 90 kez veto işlemi uygulamıştır.

BM'DE DEGİŞİM İHTİYACI GEREKÇELERİ

Dünya üzerinde kendini büyük ve güçlü gören devletlerin insan haklarına aykırı sorumsuz davranışları, barış ve adaleti korumaya özen göstermemeleri, çok boyutlu ve küresel bir savaşın çıkmasına ortam hazırlamaktadır. Birleşmiş Milletler içinde var olan Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi arasındaki, dünyaya küresel barışın gelmesine mani olan temel sorun çözülmelidir. BM içinde olması gereken adalet ve güç dengesi adil bir şekilde oluşturulmalıdır. Küresel barış için Birleşmiş Milletlere tekrar itibar ve güven kazandırılması ve dönemin şartlarına uygun hâle getirilmesi gerekmektedir. BM her ülke için inanılır, güvenilir, adil ve çekici olurken caydırıcı da olmalıdır. Ülkeler BM'nin hak koruyucu olduğuna inanmalı ve BM'ye güvenmelidirler.

Mevcut koşul ve durumda BM bu vasıflara sahip değildir. Güvenlik Konseyi Daimi Üyelerinin bazıları da zaman zaman BM'nin adil ve işlevsel olmadığını dile getirmektedir.

GÜNÜMÜZE UYGUN DEĞİŞİM ÖNERİSİ

BM, tarih boyunca özel yapısı yüzünden adil ve etkili olamamıştır. Günümüzdeki küresel sorunlar, BM'nin yapısında ve karar alma sürecinde bir reform yapılmasının zorunlu hale geldiğini göstermektedir. Uygulanabilecek tek bir öneri, vetoyu kaldırmak, Genel Kurulun yetkilerini artırmak ve Güvenlik Konseyi ayrıcalıklarından yararlanan büyük güçlere sorumluluk vermek olmalıdır. Birleşmiş Milletler'de gerçekleştirilecek reform, geniş kapsamlı ve ilkeli bir temele dayanmalı, yeni ayrıcalıklar oluşturmamalı ve gündemin önemli noktalarına odaklanabilen stratejik bir anlayış ile karar verme sürecini desteklemelidir.

SONUÇ

Dünya artık çok farklı bir yer oldu ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlarla karşılaştırılamaz. Mevcut düzen, sürdürülebilir bir yapıya sahip değildir. Birleşmiş Milletler ve benzeri uluslararası organizasyonlar, zalimlere karşı belirli bir noktada hakları koruma konusunda başarılı olabilmişlerdir. Küresel sorunlar için küresel çözümler geliştirmek gerekmektedir. Birleşmiş Milletler, bu sorunların adil ve doğru bir şekilde çözülmesinde önemli bir rol üstlenmelidir. Ancak, BM'ye adalet ve samimiyetin hâkim olmaması nedeniyle kuruluşundan bu yana hiçbir kriz ya da tehdit çözüme kavuşmamıştır.

Tüm bu düşünceler, Birleşmiş Milletler'de reform yapmanın şart olduğunu göstermektedir. Yeni bir BM oluşturulması da hem etkili bir otoritenin kurulmasını sağlayacak, hem de adil bir temsili mümkün kılacaktır. Böyle bir yapı tekrar inşa edilebilirse, gelecekte karşılaşılacak büyük sorunlara daha kolay yanıt verilebilir. Güçlülerin "haklı" olduğu bir ortamda, kalıcı bir barış sağlanamaz. BM'nin kuruluş ilkelerine uygun bir şekilde çalışabilmesi için daha adil bir yapıya bürünmesi gerekmektedir. BM'nin küresel sorunlara kalıcı ve adaletli çözümler sunabilmesi için, Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul arasındaki ilişkide değişiklikler yapılması önemlidir. Güvenlik Konseyi'nin yapısı, kararları ve işlevi Genel Kurul tarafından denetlenebilir ve belirlenebilir hale gelmelidir.

Günümüzde, Genel Kurul tüm ülkeleri temsil ederken, Güvenlik Konseyi yalnızca sınırlı sayıda üye içermektedir. Bu sınırlı üyelerin dörtte biri sürekli üye olup veto haklarına sahiptir; geri kalan üçte üçlük kısım ise belli bir süreyle sınırlı kalmakta ve veto hakları bulunmamaktadır. Bu dengesizlik, yalnızca sürekli üyelerin çıkarlarını gözeten bir karar alma sürecine sebep olmuş ve adalet ile işlevsellik ilkeleri yerine getirilememiştir.

Bu temsil sorunu sadece politik bir sorun değil; aynı zamanda kültürel ve dilsel adaletsizliklere de yol açıyor. Farklı kıtalardan, dinlerden, medeniyetlerden ve kültürel geçmişlerden gelen toplumlar, ortak konularda eşit söz hakkına sahip değiller; Bu durum, karar alma süreçlerinde yerel değerlerin, tarihi deneyimlerin ve kültürel hassasiyetlerin göz ardı edilmesine yol açıyor. Kültürlerarası adaleti ön planda tutan temsil modelleri oluşturulmadığı sürece dünya barışı sadece kağıt üzerinde kalacaktır. Ayrıca, uluslararası diplomasinin dili büyük ölçüde Batı merkezli normların hâkimiyetindedir; Diğer kültürel paradigmaları dışlayan ve kalıcı çözümlere engel olan homojenleştirici bir hegemonya yaratır. Bu sorunu çözmek adına sistemin tersine dönmesi ve Güvenlik Konseyi'nin Genel Kurul'un denetimi altında olması sağlanmalıdır. Bu tür bir reform, tüm bağımsız BM üyesi ülkelerin eşit haklar ve statü kazanmasını sağlayacak ve BM ile Güvenlik Konseyi'nin daha tarafsız kararlar almasını, insan haklarına uygun çözümler üretmesini mümkün kılacaktır.

Genel Kurul, Güvenlik Konseyi üyelerini seçmeli ve bu Konseyi kendi isteğiyle oluşturmalıdır. Güvenlik Konseyi'nde üyelik süresi belirlenmeli, daimi üyelik ve veto hakkı kaldırılmalıdır. Üyelik, dönüşümlü olarak ve seçimle sağlanmalı; Genel Kurul'un beklentilerine uygun olan ülkeler, dönem sonunda yeniden aday olma ve seçim hakkına sahip olmalıdır. Böylece, Güvenlik Konseyi güvenilir, sorumlu ve adalete inanan ülkelerden oluşacaktır. Değişiklikler ve yenilikler, yalnızca ayrıcalıklı bireylerin değil, tüm ulusları temsil eden Genel Kurul'un merkezde olduğu, insan hakları ve adalet anlayışına uygun bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Genel Kurul, parlamenter sistemlerdeki bir "Meclis" gibi işlev görmeli; Güvenlik Konseyi de yürütme ve icra organı olan "Bakanlar Kurulu" gibi faaliyet göstermelidir. Genel Kurul, bu süreçte denetlenebilir olmalıdır. Güvenlik Konseyi'ndeki "Daimi Üyelik", "Veto hakkı" ve "imtiyazlar" kaldırılmalı;

bunların yerine eşitlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri getirilmelidir. Birleşmiş Milletlerde reform gerçekleştirmek ve günümüz ihtiyaçlarına uyum sağlamak adına yeniden yapılanma, daha fazla gecikmeden uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. **Abass**, Ademola. "International Law, Text, Cases and Materials." Oxford, 2012, s.424-425.

2. **Acer**, Yücel. "Uluslararası Sorunların Çözümü, Çatışmaların Durdurulması ve Birleşmiş Milletler", Kriter, Aylık Siyaset, Toplum ve Ekonomi Dergisi, SETA, 2022, İstanbul, Yıl 7, Sayı 71

3. **Bennett,** A. Leroy, Oliver, James K., "Uluslararası Örgütler", Serbest Kitaplar; 2. Basım, 2020, Ankara,. ISBN: 978-6056955235

4. **Birdişli**, Fikret. "Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2010, Sayı 3/11, Bahar 2010, ss. 172-182

5. **Bosco**, David, L., "Five to Rule Them All: The UN Security Council and the Making of the Modern World", 2009, Oxford University Press, UK.

6. **Childers**, Erskine. "The Demand for Equity and Equality: The North-South Divide in the United Nations", Hans Köechler (der.), The United Nations and International Democracy: The Quest for UN Reform, (Jamahir Society for Culture and Philosophy, Viyana, 1995, 17-36, s. 32.

7. **Chimni**, B. S. "International Institutions Today: An Imperial Global State in the Making", European Journal of International Law, 2004, Cilt: 15, Sayı: 1, 1-37, s. 16.

8. **Demirel**, Naim, "BM Güvenlik Konseyi Ve Uluslararası Barışın Korunması", Derin yayınları, 2015, İstanbul, s.15

9. **Doyle**, M. W. ve Sambanis, N. "Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations." Princeton, 2010, s.289

https://trguvenlikportali.com/ders-6-bmgk/#:~:text=BM%20sistemin%20g%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCzde%20en%20%C3%A7ok,yap%C4%B1lan%20m%C3%BCzakereler%20sonucunda%20ortaya%20%C3%A7%C4%B1km%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r

10. **https://turkiye.un.org**/tr/179276-guvenlik-konseyinde-veto-hakki-kullanilirsa-genel-kurul-toplanacak#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler'in%20kurulmas%C4%B1ndaki%20%C3%B6nemli,kararlar%C4%B1%20veto%20etme%20yetkisine%20sahip

11. **ICISS**. "Responsibility to Protect". International Commission on Intervention and State Sovereignty Report, Ottawa, 2001, s.9,

12. **IWGP**. "The United Nations in its Second Half-Century." The Report of the Independent Working Group on the Future of the United Nations, Yale, 1995, s. 5,

13. **Lowe**, V., Roberts, A., Welsh, J., et al. (eds.). The United Nations Security Council and War: The Evolution of Thought and Practice since 1945. Oxford University Press.

14. **MFAJP**. "Reform of the United Nations." Ministry of Foreign Affairs of Japan, Tokyo, 1996, s. 1, p.1. https://www.mofa.go.jp/policy/un/pamph96/reform.html

15. **MFAJP**. "Reform of the Secırity Council." Ministry of Foreign Affairs of Japan, Tokyo, 1996, s. 1, p.2. https://www.mofa.go.jp/policy/un/pamph96/reform.html

16. **PMSVG**. "Handbook on Security Council Reform: 25 years of Deliberations." Permanent Mission of Saint Vincent and the Grenadines, New York, 2018, s. 19

17. **PMSVG**. "Handbook on Security Council Reform: 25 years of Deliberations." Permanent Mission of Saint Vincent and the Grenadines, New York, 2018, s. 75

18. **PMSVG**. "Handbook on Security Council Reform: 25 years of Deliberations." Permanent Mission of Saint Vincent and the Grenadines, New York, 2018, s. 106

19. **PMSVG**. "Handbook on Security Council Reform: 25 years of Deliberations." Permanent Mission of Saint Vincent and the Grenadines, New York, 2018, s. 133

20. Schwartzberg, Joseph E. "Revitalizing the United Nations: Reform Through Weight cd Voting." Institute for Global Policy, Minnesota, 2004, s.15

21. United Nations. "History of United Nations." 3 Haziran 2022, https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un

22. United Nations. "1945: Dumbarton Oaks and Yalta." 3 Ağustos 2022. https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/preparatory-years

23. Wilco, F. "The Yalta Voting Formula" The American Political Science Review Vol. 39, No. 5 (Oct., 1945).

24. Yalçıntaş, Nevzat. "Avrupa Birliği Ve Türkiye Avrupa Topluluğu Bir Hristiyan kulübü Müdür?", Nokta Kitapevi, 2006, İstanbul.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(4)

Prof. Dr. Ata ATUN[10]; Doç. Dr. Yurdagül ATUN[11]; Dr. Çağın ZORT[12]

IRAK-TÜRKİYE YENİ TİCARET YOLU: EKONOMİK VE STRATEJİK ANALİZ

IRAQ-TÜRKİYE NEW TRADE ROUTE: ECONOMIC AND STRATEGIC ANALYSIS

ÖZ

Türkiye Hükümetlerinin yıllar önce başlattığı dış politikanın, çatışmaların hâkim olduğu Orta Doğu bölgesinde kalıcı barış, ekonomik kalkınma, refah ve istikrar ortamını yeniden inşa etmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye ile Irak hükümetleri arasında gerçekleştirilen Stratejik İşbirliği görüşmeleri ve imzalanan 26 maddelik anlaşma, bölgesel ve küresel ölçekte önemli etkiler yaratacaktır. Bu anlaşma, iki devlet arasında bölgesel stratejik işbirliğini teşvik edecek, Irak'ta ekonomik kalkınmaya destek verecektir. Türkiye-Irak Stratejik Anlaşması'nın temelini oluşturan "Kalkınma Yolu Projesi", Irak'ın enerji kaynaklarının karadan Avrupa'ya ve deniz yoluyla küresel pazarlara ulaştırılmasında büyük bir önem kazanacak, ulaşım avantajı ile uluslararası enerji güvenliğini de sağlamada etkili olacaktır. Antik çağlarda Basra Körfezi ile Anadolu'yu birbirine bağlayarak bölgesel ticaretin belkemiğini oluşturan "Kral Yolu", günümüzde revize edilerek Basra Körfezi'ni Avrupa kıtası ile karadan birleştirecek şekilde "Kalkınma Yolu" adıyla projelendirilmiştir. Kalkınma Yolu tamamlandığında, Basra Körfezi'nden Avrupa kıtasına uzanan bölgenin lojistik altyapısında önemli bir ivme sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Yolu, Ticaret, Lojistik, Türkiye, Irak, Kara taşımacılığı.

ABSTRACT

It is understood that the foreign policy initiated by the Turkish Governments years ago is aimed at rebuilding a permanent peace, economic development and stability environment in the Middle East region, where conflicts prevail. The Strategic Cooperation talks the governments of Turkey and Iraq will create significant effects on a regional and global scale. The "Development Road Project", which forms the basis of the Turkey-Iraq Strategic Agreement, will gain great importance in transporting Iraq's energy resources to Europe by land and to global markets by sea, and will also be effective in ensuring international energy security with its transportation advantage. The "King's Road", which formed the backbone of regional trade by connecting the Persian Gulf and Anatolia in ancient times, has been revised today and designed under the name of the "Development Road" to connect the Persian Gulf to the European continent by land.

Keywords*: Development Path, Trade, Logistics, Türkiye, Iraq, Land transportation.*

[10] Rauf Denktaş Üniversitesi, ataatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4062-5120
[11] Rauf Denktaş Üniversitesi, yurdagulatun@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-2052-1666
[12] Akdeniz Karpaz Üniversitesi, c_zort@windowslive.com, Orcid: 0000-0003-2475-6972

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Irak ve Türkiye arasındaki yeni ticaret yolunun ekonomik ve stratejik analizini sunmaktır. Her iki ülkenin ticari ilişkilerinin tarihsel gelişimini, coğrafi ve stratejik konumlarını, yatırım ve altyapı projelerini, ekonomik ve ticari potansiyellerini, iş birliği ve diplomatik boyutunu, ekonomik ve stratejik etkilerini, çıkarılan ve beklenen sorunlarını ve sonuçlar ile önerilerini ele alarak bu konuda kapsamlı bir bakış sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, iki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerinin küresel ve bölgesel bağlamdaki önemine dikkat çekmek, potansiyel fırsatları ve zorlukları değerlendirmek, iş birliği ve entegrasyon yollarını araştırmak da çalışmanın diğer amaçlarındandır. Bu bağlamda, hem Irak hem de Türkiye'nin ticaret ve ekonomik politikalarının incelenmesi, potansiyel engellerin ve zorlukların belirlenmesi, stratejik ortaklıkların teşvik edilmesi ve olası çözümlerin araştırılması öngörülmektedir. Ayrıca, bu çalışma, iki ülke arasındaki ticaret yolunun etkisini değerlendirmek için verilerin analiz edilmesi ve geçmiş deneyimlerden yararlanılması açısından da önemlidir. Bu şekilde yeni ticaret yolunun potansiyeli daha iyi anlaşılabilir ve gelecekteki ekonomik ve stratejik planlamalar için temel oluşturabilir. Tüm bu amaçlar ışığında, çalışma, Irak ve Türkiye arasındaki yeni ticaret yolunun geliştirilmesinin önemine işaret edecek ve politika yapıcılara yol gösterecek kapsamlı bir analiz sunmayı hedeflemektedir. (Doğan, 2023)

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMI

Bu araştırmanın amacı, Irak ve Türkiye arasındaki yeni ticaret yolunun ekonomik ve stratejik analizini yapmaktır. Bu ayrıntılı analiz, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin tarihsel gelişimini, coğrafi ve stratejik konumunu, yatırım ve altyapı projelerini, ekonomik ve ticari potansiyelini, iş birliği ve diplomatik boyutunu tamamen ele almayı hedeflemekte olup, ayrıca ticaret yolunun ortaya çıkardığı ve beklenen sorunları, ekonomik ve stratejik etkilerini ve sonuçlarını de ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Bu kapsamlı çalışma, söz konusu ticaret yolunun geleceği ve potansiyel gelişim alanları hakkında önemli öneriler sunmayı amaçlamakta ve ayrıca politika ve strateji önerilerinde de bulunmayı hedeflemektedir. İleriki çalışmalarda, ticaret yolunun daha da güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kılınması için ilave öneriler geliştirilebilecektir. Bu araştırma, Irak ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin derinlemesine analizi açısından önemli bir katkı sağlayacak ve bölgesel iş birliği ve ekonomik entegrasyonun gelişimine yönelik önemli bilgiler sunacaktır.

IRAK VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı döneminde, Irak'tan Türkiye'ye ticaret yolları genellikle kara ve deniz yoluyla gerçekleşiyordu. Bu dönemde baharat, kürk, tekstil ve tütün gibi ürünler ticaret için kullanılıyordu. Cumhuriyet döneminde ise Türkiye'nin Irak ile ticaret hacmi önemli ölçüde arttı ve ikili ticari anlaşmalar yapıldı. Bu dönemde petrol, doğalgaz, tekstil ve inşaat malzemeleri gibi ürünler ticaretin temelini oluşturdu. Bu süreçte, kara ve hava yoluyla gerçekleşen ticaretin yanı sıra deniz yoluyla da ticaret gelişmeye başladı.

Günümüzde, Irak ve Türkiye arasında gerçekleşen ticaret daha da genişledi. Özellikle enerji sektörü, ticaretin en önemli alanlarından biri haline geldi. Petrol ve doğalgazın yanı sıra, elektrik, madencilik ve tarım ürünleri de ticaretin önemli bir parçası oldu. Ayrıca, Irak'ın zengin kültürel ve tarihi mirası, turizm sektöründe büyük bir potansiyel doğurdu (Çakmak, 2023). Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, ticaretin dijitalleşmesi de önemli bir noktaya ulaştı. E-ticaret, ticaretin daha verimli ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağladı. İnternet üzerinden yapılan işlemler, her iki ülkenin iş insanlarına geniş bir pazar yelpazesi sunmaktadır. Türkiye ve Irak arasındaki ticaret ilişkileri, her geçen gün daha da güçleniyor. İki ülke arasında yapılan ticaret fuarları ve iş birliği toplantıları, ticaretin daha da canlanmasına katkı sağlıyor. İki ülkenin hükümetleri, ticaretin sürdürülebilir ve karşılıklı fayda sağlayacak şekilde gelişimini desteklemekte ve teşvik etmektedir.

Irak ve Türkiye arasındaki ticaret potansiyeli hala büyük ölçüde kullanılmamış durumdadır. İki ülke arasında daha fazla iş birliği ve anlaşmanın sağlanması, ticaretin daha da büyümesini sağlayacaktır. Bu sayede, hem Irak'ın hem de Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve kalkınması hızlanacak, iş birlikleri artacak ve toplumlar arasındaki ilişkiler daha da güçlenecektir (Ghannadi, 2024).

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

OSMANLI DÖNEMİ TİCARET YOLLARI

Osmanlı döneminde, Irak ve Türkiye arasındaki ticaret yolları oldukça önemliydi. Özellikle Bağdat, Musul ve Basra gibi şehirlerin bulunduğu bölge, ticari faaliyetler için önemli bir konumdaydı. Kervanlar ve gemiler, ipek, baharat, kahve, tekstil ürünleri gibi ticari malları taşımak için yoğun olarak kullanılıyordu. Bu yollar, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi ve ekonomik gücünün devamı için kritik bir rol oynuyordu. Ticaret yollarının kullanımı, tarihsel olarak araştırılmaya değer bir konudur ve Irak-Türkiye yeni ticaret yolunun oluşturulması sürecinde köklü bir geçmişin incelenmesi oldukça önemlidir. (Küsgün ve Ercan, 2023).

CUMHURİYET DÖNEMİ DİPLOMATİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye-Irak ilişkileri diplomatik ve ticari açıdan son derece önemli bir yere sahiptir. Bu ilişkilere başlangıç olarak, 1926'da Türkiye tarafından Irak'a büyükelçi atanmasıyla resmi diplomatik bağlar kurulmuştur. Bununla birlikte, ticaretin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla çeşitli belgeler imzalanmıştır. Örneğin, 1931'de imzalanan Sadabat Paktı ve 1944'te imzalanan Türkiye-Irak Ticaret ve Taşımacılık Anlaşması gibi belgelerle ticari ilişkiler artırılmıştır. Bu anlaşmalar, iki ülke arasındaki ekonomik etkileşimi ve iş birliğini güçlendirmeye yönelik adımların atılmasını sağlamıştır (Ağaoğlu, 2024).

Ayrıca, Türkiye-Irak ilişkileri sadece ticari değil, aynı zamanda siyasi açıdan da büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, 1953'te imzalanan Türkiye-Irak Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması, iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri daha da pekiştirmiştir. Bu anlaşma, iki ülkenin birbirlerine olan güvenini artırmış ve iş birliği alanında önemli bir adım olmuştur. Ayrıca, bu anlaşma ile ekonomik iş birliği de daha da güçlenmiş ve ortak projelerin hayata geçirilmesi için zemin hazırlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye-Irak ilişkilerinde kaydedilen ilerlemeler, her iki ülkenin de hem ekonomik hem de siyasi açıdan daha güçlü bir iş birliği ve dostluğa sahip olmak için gösterdikleri kararlılığı göstermiştir. Her iki ülkenin de bu ilişkileri daha da derinleştirmek ve ortak çıkarları gözetmek için çalışmalarını sürdürmeleri beklenmektedir. Bu ilişkilerin gelecekte daha da güçlenerek devam etmesi, bölgedeki istikrar ve refah için önemli bir faktör olacaktır (Sayın ve Aksoy, 2023).

IRAK-TÜRKİYE YENİ TİCARET YOLUNUN COĞRAFİ VE STRATEJİK KONUMU

Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, coğrafi avantajlar bakımından oldukça önemli bir konuma sahiptir ve giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu yolların gelişimi, iki ülke arasındaki kara sınırlarının belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu yollar, bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşımda stratejik bir konumda bulunmakta olup jeopolitik ve jeostratejik önemleri de göz ardı edilemez. Ayrıca, bu ticaret yolları bölgesel iş birliği olanakları ve ekonomik etkileri açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Coğrafi ve stratejik konumlarından dolayı, Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, bölgedeki ekonomik etkinliği artırmak için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu yol, ticaretin canlanması, ekonomik büyüme ve uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca, bu ticaret yollarının açılmasıyla birlikte, bölge ülkeleri arasındaki ticareti kolaylaştırmak ve ticaret hacmini artırmak mümkün olacaktır. Bu da hem Irak hem de Türkiye için ekonomik büyüme ve kalkınma açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır (İçgil, 2023).

Bu yolların önemi sadece ekonomik boyutta değil, aynı zamanda politik ve toplumsal açıdan da büyük bir etkiye sahiptir. Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, bölgenin kalkınmasında önemli bir rol oynamakta ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri güçlendirmektedir. Bu yol, bölgedeki istikrarı sağlama ve barışı teşvik etme konusunda da büyük bir potansiyele sahiptir. Aynı zamanda, bu ticaret yolu sayesinde bölgedeki ülkeler arasında daha fazla iş birliği ve anlayışın oluşması da mümkün olacaktır. İki ülke arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha da güçlenmesi için, bu ticaret yollarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi önemli bir adımdır. Bu yolu kullanarak, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artmasıyla birlikte ekonomik büyüme ve kalkınmanın da hızlanması beklenmektedir.

Sonuç olarak, Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, bölgenin ekonomik, politik ve toplumsal açıdan önemini artırmaktadır. Bu yol sayesinde bölge ülkeleri arasındaki ticaretin gelişmesi ve iş birliğinin artması mümkün olacak. Irak ve Türkiye gibi stratejik konuma sahip olan bu ülkeler için bu ticaret yolu büyük bir fırsat sunmaktadır. Bu yolun geliştirilmesiyle birlikte, bölgedeki ekonomik etkinlik ve refah düzeyi artacak ve bölge

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ülkeleri arasındaki ilişkiler daha da güçlenecektir. Bu ticaret yolu, gelecekteki iş birliği ve kalkınma için büyük bir potansiyele sahiptir.

COĞRAFİ AVANTAJLAR

Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, coğrafi avantajlara sahip olmanın yanı sıra diğer birçok fırsat da sunmaktadır. Bu yeni ve gelişen ticaret yolu, Irak ve Türkiye'nin yanı sıra Orta Doğu'nun merkezinde ve Asya ile Avrupa arasında stratejik bir konuma sahiptir. Irak'ın zengin petrol rezervlerine sahip olması ve Türkiye'nin kapsamlı lojistik altyapısı, bu ticaret yolunun sadece coğrafi bir avantaj değil, aynı zamanda ekonomik olarak da büyük bir değer taşıdığını göstermektedir. Bu ticaret yolu, Irak ve Türkiye arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirerek bölgeye ve küresel ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, her geçen gün artarak bölge ekonomisinin büyümesine ve istihdam olanaklarının artmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, bu yol diğer ülkeler için de büyük fırsatlar sunmaktadır. Orta Doğu ve Avrupa arasında hızlı ve etkin ticaret yapmak isteyen ülkeler için, Irak-Türkiye ticaret yolu birinci tercih olmaktadır (Ertuğrul vd, 2023).

Bu ticaret yolu, hem Irak hem de Türkiye'nin coğrafi avantajlarından maksimum düzeyde yararlanmayı hedeflemektedir. Bu sayede, gelecekte büyümeye ve gelişmeye devam etmesi beklenmektedir. Irak ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler ve ekonomik iş birliği de bu ticaret yolunun ilerlemesini sağlamaktadır. İki ülkenin güçlü ortaklığı ve birbirlerinin ekonomik potansiyeline olan güvenleri, bu ticaret yolunun daha da genişlemesine ve küresel ekonomiye daha fazla katkı sağlamasına olanak tanımaktadır. Tüm bunlar bir araya geldiğinde, Irak-Türkiye yeni ticaret yolu bölge ülkeleri ve küresel ekonomi için önemli bir itici güç olmaya devam edecektir. Bu ticaret yolu, doğal kaynaklarının zenginliği ve coğrafi konumu sayesinde bölgenin ve dünyanın dikkatini çekmektedir. Irak ve Türkiye'nin ortak hedefleri ve çıkarları, bu ticaret yolunun daha da büyüyerek ve gelişerek bölgesel istikrarı ve ekonomik kalkınmayı desteklemeye devam etmesini sağlayacaktır. Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, gelecek nesiller için sürdürülebilir bir kalkınmanın anahtarı olacaktır.

JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEM

Irak-Türkiye ticaret yolu, jeopolitik olarak Orta Doğu'nun önemli bir kavşağında bulunmaktadır. Bu yol, Orta Doğu'nun petrollerinin ve enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca, jeostratejik olarak baktığımızda, bu yol, Orta Doğu'nun ekonomik ve siyasi istikrarının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Irak ve Türkiye'nin coğrafi konumları ve bu ticaret yolunun ortak kullanımı, bölge ülkeleri arasındaki ekonomik entegrasyonu artırma potansiyeline sahiptir. Bu durum, bölgenin ekonomik kalkınmasını destekleyebilir, turizm ve ticaretin gelişimine katkıda bulunabilir ve stratejik iş birliği fırsatları sunabilir. (Çakmak, 2023)

YATIRIM VE ALTYAPI PROJELERİ

Irak-Türkiye yeni ticaret yolu kapsamında yatırım ve altyapı projeleri oldukça önemlidir. Hudut kapıları ve gümrük işlemleri, ticaretin akışını hızlandırmak ve kolaylaştırmak adına modernizasyon çalışmaları gerektirmektedir. Lojistik ve taşımacılık altyapısı da bu ticaret yolunun etkin bir şekilde kullanılabilmesi için büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, demiryolu ve karayolu bağlantılarının geliştirilmesi, liman yatırımlarının artırılması ve depolama tesislerinin kurulması gerekmektedir. Bu projelerin hayata geçirilmesi, ticaretin potansiyelini maksimize etmek ve bölgesel ekonomik entegrasyonu sağlamak adına kritik bir öneme sahiptir.

HUDUT KAPILARI VE GÜMRÜK İŞLEMLERİ

Irak-Türkiye ticaret yolu kapsamında hudut kapıları ve gümrük işlemleri, ticaretin akışını etkileyen önemli bir faktördür. Bu noktalarda yapılan işlemlerin hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ticaretin verimliliği açısından büyük önem taşımaktadır. Gümrük işlemlerinde her iki ülkenin ticaret yoluyla ilgili anlaşmaları ve protokolleri göz önünde bulundurularak süreçlerin iyileştirilmesi, ticaretin artmasına ve

gelişmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, gümrük kapılarındaki altyapı ve lojistik destek de gözden geçirilerek iyileştirilmesi, ticaretin daha verimli bir şekilde yapılmasını sağlayacaktır.

LOJİSTİK VE TAŞIMACILIK ALTYAPISI

Irak-Türkiye yeni ticaret yolu için lojistik ve taşımacılık altyapısı oldukça önemlidir. Bu altyapı, karayolu, demiryolu, denizyolu ve hava yolu taşımacılığı gibi farklı ulaşım seçeneklerini kapsamalıdır. Ayrıca sınır kapılarının modernizasyonu ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması da lojistik altyapının bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu yolun kullanımını artırmak ve ticaretin daha verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak için lojistik ve taşımacılık altyapısının sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, uluslararası standartlara uygunluğu ve güvenliği sağlamak adına uluslararası iş birliği de büyük önem taşımaktadır.

EKONOMİK VE TİCARİ POTANSİYEL

Irak ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari potansiyel oldukça yüksektir. İhracat ve ithalat verileri incelendiğinde, her iki ülkenin birbirine olan bağımlılığı ve ticaret hacminin sürekli arttığı görülmektedir. Özellikle enerji, inşaat malzemeleri, tarım ürünleri ve demir-çelik gibi sektörlerde yoğun bir ticaret potansiyeli bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ve ticaret hacmi tahminleri de oldukça olumludur. Hem Irak hem de Türkiye'nin ekonomik olarak hızla büyüdüğü ve bu büyümenin ticaret ilişkilerine de olumlu yansıdığı görülmektedir. Bu ticari potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi için her iki ülkenin de iş birliği yapması ve altyapı projelerine yatırım yapması gerekmektedir (Tanyılmaz ve Karahan, 2021).

İHRACAT VE İTHALAT VERİLERİ

Türkiye'nin 2020 yılında Irak'a ihracatı 8.2 milyar doları bulurken, aynı dönemde Irak'tan yapılan ithalat ise 9.6 milyar doları geçmiştir. İhracatta inşaat malzemeleri, gıda ürünleri ve kimyasal ürünler önde gelirken, ithalatta petrol ve petrolden türetilen ürünler, elektrik-elektronik eşyalar ve sanayi makineleri en çok tercih edilen ürünler arasındadır. Bu veriler, Irak-Türkiye ticaret yolu potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir.

EKONOMİK BÜYÜME VE TİCARET HACMİ TAHMİNLERİ

Irak-Türkiye Yeni Ticaret Yolu'nun açılmasıyla birlikte ekonomik büyüme ve ticaret hacmi tahminleri oldukça olumlu yönde ilerlemektedir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin derinleşmesi ve ticaretin artması, her iki ülkenin de ekonomik büyüme potansiyelini artırmaktadır. Bu durum, bölgesel kalkınma için de büyük bir fırsat sunmaktadır. Ticaret hacmi tahminlerine göre, Irak-Türkiye ticaretinin önümüzdeki yıllarda ciddi anlamda artması beklenmektedir. Bu artış, özellikle enerji, inşaat, tarım ve sağlık sektörlerindeki ticaret hacimlerini olumlu yönde etkileyecektir. Bu durum, her iki ülkenin de ekonomik büyüme ve gelişimine büyük bir katkı sağlayacaktır (Atıf ve Kavuk, 2022).

İŞ BİRLİĞİ VE DİPLOMATİK BOYUT

Irak-Türkiye ilişkileri, stratejik konumlarını dikkate alarak ekonomik iş birliği ve diplomatik ilişki geliştirme üzerine odaklanmaktadır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, ticaret yolu üzerindeki etkileşimi ve iş birliğini şekillendirmektedir. Aynı zamanda, iş birliği anlaşmaları ve protokoller, ticaret yolu faaliyetlerini düzenleme ve ortak projeler üzerinde çalışma imkânı sağlamaktadır. İş birliği ve diplomatik boyut, hem ekonomik hem de stratejik açıdan, Irak-Türkiye yeni ticaret yolunun olumlu etkilerini artırma potansiyeline sahiptir.

İKİ ÜLKE ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Irak ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler, tarihsel olarak köklü ve karmaşık bir yapıya sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkiler, zaman zaman gerginlik yaşasa da genel olarak karşılıklı ticaret ve ekonomik iş birliğine odaklanmıştır. Her iki ülke de bölgesel güç olma yolunda ilerlediği için diplomatik müzakereler ve anlaşmalar oldukça önemlidir. Son dönemde yapılan anlaşmalarla birlikte, iki ülke arasındaki diplomatik

ilişkilerde bir canlanma yaşanmaktadır ve bu durum, yeni ticaret yolu projesinin başarılı olması için oldukça önemli bir faktördür.

İŞ BİRLİĞİ ANLAŞMALARI VE PROTOKOLLER

Irak ve Türkiye arasındaki yeni ticaret yolunun oluşturulması sürecinde, iki ülke arasında imzalanan iş birliği anlaşmaları ve protokoller oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, iki ülke arasında 2009 yılında imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, gümrük vergilerinin kaldırılması, serbest ticaret bölgesi oluşturulması ve yatırım teşviklerini içermektedir. 2010 yılında imzalanan İşbirliği Anlaşması ile ekonomik, ticari ve teknik iş birliği alanlarında ortak çalışmalar yapılması ve sektörel komitelerin oluşturulması öngörülmüştür. Ayrıca, iki ülke arasında 2011 yılında imzalanan Karayolu Taşımacılığı Anlaşması, ticari ürünlerin taşınmasında kolaylık sağlamaktadır. Bu anlaşmaların yanı sıra, enerji, ulaştırma, tarım ve diğer sektörlerde de çeşitli protokoller imzalanmıştır.

EKONOMİK VE STRATEJİK ETKİLERİ

Irak-Türkiye Yeni Ticaret Yolu'nun bölgesel kalkınma ve istihdam olanakları üzerindeki ekonomik etkileri araştırılmaktadır. Yeni ticaret yolunun bölge ülkelerine sağlayacağı ekonomik fırsatlar, iş imkanlarının artması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi üzerine detaylı bir analiz yapılmaktadır. Ayrıca, güvenlik ve kararlılık ilişkisi incelenerek, ticaret yolunun bölgedeki istikrar ve güvenlik üzerindeki stratejik etkileri ele alınmaktadır. Yeni ticaret yolunun bölgedeki ekonomik ve stratejik dinamiklere olan etkileri üzerine detaylı bir analiz sunulmaktadır (Çakmak, 2023).

BÖLGESEL KALKINMA VE İSTİHDAM OLANAKLARI

Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, bölgesel kalkınma ve istihdam olanaklarına olumlu etkiler sağlayabilir. Yeni ticaret yolunun hayata geçirilmesiyle birlikte, bölgedeki altyapı projeleri ve lojistik faaliyetlerin geliştirilmesi beklenmektedir. Bu durum, bölgede iş imkanlarını artırabilecek ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilecek potansiyel yatırım fırsatları yaratabilir. Özellikle sınır bölgelerinde yaşayan insanlar için istihdam olanakları artabilir ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilir. Bu durum, hem Irak hem de Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ve sosyal dengeleri etkileyebilecek potansiyele sahip olabilir.

GÜVENLİK VE KARARLILIK İLİŞKİSİ

Irak-Türkiye yeni ticaret yolunun güvenlik ve kararlılık ilişkisi, bölgede yaşanan çeşitli sorunlar ve tehditlerle yakından bağlantılıdır. Özellikle terörizm, etnik ayrılıkçılık, sınır ötesi çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık, ticaret yolunun güvenliğini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, her iki ülkenin güvenlik iş birliğini güçlendirmesi ve kararlılık sağlaması gerekmektedir. Ayrıca, ticaret yolunun korunması için ortak güvenlik planları ve çözümler geliştirilmesi, bölgesel istikrarın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, askeri iş birliği, istihbarat paylaşımı ve sınır güvenliği konularında ortak adımlar atılması gerekmektedir.

ÇIKARILAN VE BEKLENEN SORUNLAR

Irak-Türkiye yeni ticaret yolunun oluşturduğu gümrük engelleri ve ticaretteki zorluklar, özellikle sınır kapılarında yaşanan bürokratik sorunlar ve uzun bekleme süreleri ticaretin akışını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, güvenlik ve terörizm tehlikeleri de ticari faaliyetlerin güvenliğini tehdit etmekte ve yatırımcıların endişelerine neden olmaktadır. Bu durum, hem ticaret hem de yatırım potansiyelini sınırlayabilecek bir etken olarak değerlendirilmektedir.

GÜMRÜK ENGELLERİ VE TİCARETTEKİ ZORLUKLAR

Irak ve Türkiye arasındaki ticaret yolu üzerindeki gümrük engelleri ve ticaretteki zorluklar, birçok farklı faktörden kaynaklanmaktadır. Bu faktörler arasında karmaşık ve uzun süreli gümrük işlemleri, yüksek vergi oranları, altyapı eksiklikleri, ticari belgelerin zorluğu ve sıklıkla değişen ticaret kuralları sayılabilir. Ayrıca, sınırdaki güvenlik sorunları ve terörizm tehditleri de ticaretin akışını olumsuz yönde

etkileyebilmektedir. Bu engellerin aşılması için gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi, vergi oranlarının düşürülmesi, altyapı yatırımlarının artırılması ve sınır güvenliğinin sağlanması gibi çeşitli önlemler alınmalıdır.

GÜVENLİK VE TERÖRİZM TEHLİKELERİ

Irak-Türkiye Yeni Ticaret Yolu'nun güvenliği, terörizm tehditleri açısından önemli bir konudur. Özellikle bölgede var olan terör örgütlerinin etkisi, yolun güvenliğini tehdit edebilir. Özellikle PKK'nın varlığı, sınır bölgesinde güvenlik tehdidi oluşturmakta ve ticaret yolunun kullanımını zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda bölgedeki siyasi istikrarsızlık da güvenlik endişelerini artırmaktadır. Bu nedenle, ticaret yolunun güvenliği için etkili bir iş birliği ve koordinasyon şarttır. Her iki ülkenin de güvenlik güçlerinin iş birliği yapması ve terörle mücadele konusundaki ortak stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Irak-Türkiye Yeni Ticaret Yolu'nun geleceği oldukça parlak ve potansiyel gelişim alanları bulunmaktadır. Her iki ülkenin ekonomik büyüme ve ticaret hacmi beklentileri karşılayacak düzeydedir ve yeni ticaret yolunun bölgedeki diğer ülkelerle iş birliği ve diplomatik ilişkilerini geliştireceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda, politika ve strateji önerileri arasında, ticaret yolunun etkin bir şekilde kullanılması için lojistik ve taşımacılık altyapısının geliştirilmesi, gümrük engellerinin azaltılması ve yeni iş birliği anlaşmalarının yapılması önerilmektedir. Aynı zamanda, güvenlik ve terörizm tehlikelerine karşı ortak bir stratejinin belirlenmesi ve uygulanması da önemlidir.

TİCARET YOLUNUN GELECEĞİ VE POTANSİYEL GELİŞİM ALANLARI

Irak-Türkiye yeni ticaret yolu, gelecekte bölgesel ekonomik entegrasyonu artırma potansiyeline sahiptir. Altyapı ve lojistik projelerinin geliştirilmesi, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, ticaret yolunun potansiyelini artırabilir. Ek olarak, sınır kapılarının modernizasyonu ve taşımacılık altyapısının güçlendirilmesi, ticaret hacminin büyümesine ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, sınır güvenliği ve risk faktörlerinin azaltılması, ticaretin sürdürülebilirliği ve potansiyel gelişim alanları için önemlidir.

POLİTİKA VE STRATEJİ ÖNERİLERİ

Irak-Türkiye yeni ticaret yolunun başarılı bir şekilde işlemesi ve gelişmesi için, her iki ülkenin de politika ve strateji önerileri üzerinde durması gerekmektedir. Öncelikle, ticaretin kolaylaştırılması amacıyla gümrük işlemlerinin hızlandırılması ve bürokratik engellerin azaltılması için ortak reformlar yapılmalıdır. Ayrıca, ticaretin artırılması için iki ülke arasında ekonomik iş birliğini artırmak üzere stratejik adımlar atılmalıdır. Bununla birlikte, güvenlik ve terörizm tehlikelerinin azaltılması amacıyla ortak güvenlik protokolleri ve iş birliği anlaşmaları geliştirilmelidir. Son olarak, ticaret yolunun geleceği için ortak stratejik planlamalar yapılmalı ve uzun vadeli politikalar belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

1. **Doğan**, Soner. (2023). Orta Doğu'da Devlet ve Sınır: Irak-Kuveyt İlişkilerinde Sınır Sorunları, Marmara Üniversitesi (Turkey) ProQuest Dissertations & Theses, 2023 .30685423.. İstanbul, Türkiye. [HTML]
2. **Çakmak**, Zişan. (2023). Lojistik potansiyel olarak Türkiye'de boru hattı taşımacılığı ve enerji lojistiği perspektifinde Türk devletlerinin durumu. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, Türkiye. uludag.edu.tr
3. **Ghannadi**, Amin. (2024). Türkiye'nin Enerji Ekonomi Politiği ve Yenilenebilir Enerji Politikası. Marmara Universitesi (Turkey) ProQuest Dissertations & Theses, 2024. 31717558. İstanbul, Türkiye. [HTML]

4. **Küsgün**, Ahmet, **Ercan**, Recep. (2023). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Tarihî Yollar Başlıklı İçeriğin Konu Kazanımı Bakımından Değerlendirilmesi. Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 4(2), 36-55. dergipark.org.tr

5. **Ağaoğlu**, Abu Talip. T. (2024). Güvenlikten İş Birliğine: Türkiye'nin Ortadoğu Politikalarında Değişim ve Süreklilik. Igdir University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, (11), 35-52. dergipark.org.tr

6. **Sayın**, Yusuf., **Aksoy**, Esra. (2023). Türkiye-Irak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme. Journal of the Faculty of Political Science (NEUSBF), 5(2). https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/82337/1333703 academia.edu

7. **İçgil**, İbrahim., (2023). Değişen Kuzey Irak Türk Dış Politikasının Temel Dinamikleri ve Oyun Teorisi Çerçevesinde Analizi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.
https://openaccess.hku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.11782/4159/%C4%B0%C3%A7gil%2C%20%C4%B0brahim.pdf?sequence=1&isAllowed=y hku.edu.tr

8. **Ertuğrul**, Ö. Faruk., **Tür**, M. Rıda., **Tekin**, Caner. (2023). Enerji Sistemleri Analizi, Batman Üniversitesi Enerji Koordinasyon Merkezi, 2023, Batman Üniversitesi Yayınları No: 09. Batman, Türkiye. researchgate.net

9. **Tanyılmaz**, Kurtar ve **Karahan**, Murat. (2021). Kalkınma ve inşaat sektörü: Türkiye örneği, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (2021) 3(1): 62-68. Ardahan, Türkiye. https://dergipark.org.tr/tr/pub/aruiibfdergisi. academia.edu

10. **Çoban**, Asım., **Kavuk**, Serhat. (2022). Bölgesel Dış Ticaret ve Uluslararası İlişkiler Bağlamında Türkiye'nin Özel Konumu ve Jeopolitiği Hakkında Öğretmen Görüşleri. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(35), 298-320. ISSN : 2149-083, DOI:10.29228/TIDSAD.66190
https://www.researchgate.net/profile/Asim-Coban-2/publication/366640608_Bolgesel_Dis_Ticaret_ve_Uluslararasi_Iliskiler_Baglaminda_Turkiye'nin_Ozel_Konumu_ve_Jeopolitigi_Hakkinda_Ogretmen_Gorusleri/links/63b1b79f097c7832ca815a9d/Boelgesel-Dis-Ticaret-ve-Uluslararasi-Iliskiler-Baglaminda-Tuerkiyenin-Oezel-Konumu-ve-Jeopolitigi-Hakkinda-Oegretmen-Goeruesleri.pdf. researchgate.net

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(5)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KANTARCI[13], Prof. Dr. Mikail EROL[14]

İHRACATTA E-TİCARETİN EKONOMİK KRİZ ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE, AB VE BRICS ÜLKELERİ ARASINDAKİ KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

THE EFFECTS OF E-COMMERCE IN EXPORTS ON ECONOMIC CRISIS: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN TÜRKİYE, EU AND BRICS COUNTRIES

ÖZ

İçinde bulunduğumuz teknolojik çağdaki gelişmeler, bilgisayar ve internet teknolojilerinin hızla gelişmesine katkı sağlanmıştır. Bilgi toplumunda yaşanan bilişim teknolojisindeki hızlı değişmeler işletmelerde internet kullanımını arttırmış ve dünya ekonomilerinde "elektronik ticaret " diye tanımlanan yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Elektronik ticaret sisteminin sadece elektronik faaliyetlere katkı olarak görülmesinden çok geniş bir alanda bu algıyı bir bütün olarak değerlendirilmiş, ekonomiden – teknolojiye, teknolojiden sağlığa, sağlıktan – eğitime, eğitimden – sosyo kültürel etkiye toplumun sağlığına kadar geniş bir alanda toplumun isteklerine katkı sağlaması üzerine durulmuştur. Bu çalışmanın amacı, ihracatta e-ticaretin ekonomik kriz üzerine olan etkilerini araştırmak ve ekonomik krizler sırasında e-ticaretin ihracat faaliyetlerindeki rolünü Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) arasında karşılaştırmalı bir analizle incelemektedir. Küresel ticaret kalıplarının giderek dijital platformlara dayandığı günümüzde, kriz dönemlerinde ihracat stratejilerinin dayanıklılığı önemli bir konu haline gelmiştir. Araştırma, özellikle 2008 küresel finansal krizi ve COVID-19 pandemisi gibi önemli ekonomik durgunluk dönemlerinde e-ihracat performansının bu bölgeler arasında nasıl farklılık gösterdiğini ele almaktadır. Çalışmada, WTO, UNCTAD ve ulusal istatistik kurumları gibi ikincil veri kaynaklarından yararlanılarak dijital altyapı seviyeleri, ihracat hacimleri ve politika tepkileri analiz edilmiştir. Bulgular, güçlü e-ticaret ekosistemlerine ve proaktif politika çerçevelerine sahip ülkelerin ticaretteki kesintilere daha verimli şekilde uyum sağladığını göstermektedir. AB, uyumlaştırılmış dijital pazarı sayesinde istikrarlı bir performans sergilerken, BRICS ülkeleri yapısal farklılıklar nedeniyle karmaşık sonuçlar ortaya koymuştur. Gelişmekte olan bir e-ticaret altyapısına sahip olan Türkiye ise lojistik ve düzenleyici uyum konusunda çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Çalışma, dijital ticaretin dayanıklılığını artırmak için özellikle gelişmekte olan ekonomilere yönelik politika önerileriyle sona ermektedir. Sonuçlar, e-ticaretin ulusal ihracat politikalarına entegre edilmesinin, kriz dönemlerinde ekonomik istikrarı sağlamak açısından stratejik önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: e-ticaret, İhracat, İş – işletme, Kriz, Türkiye, BRİCS.

ABSTRACT

The technological advancements of our era have significantly contributed to the rapid development of computer and internet technologies. In today's information society, the swift transformation in information technologies has increased the use of the internet in businesses and introduced a new concept in global economies: "electronic commerce." Rather than being seen solely as a tool for electronic activities, the e-commerce system has been evaluated as a comprehensive phenomenon, contributing to a wide range of areas including the economy, technology, health, education, and socio-cultural impacts—ultimately responding to the broader needs of society. The purpose of this study is to examine the impact of e-commerce on export activities during economic crises and to conduct a comparative analysis of its role in exports across Turkey, the European Union (EU), and BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, and South Africa). As global trade patterns increasingly rely on digital platforms, the resilience of export strategies during times of crisis has become a critical issue. This research specifically focuses on significant economic downturns such as the 2008 global financial crisis and the COVID-19 pandemic, investigating how e-export performance varied among these regions. Using secondary data sources such as the WTO, UNCTAD, and national statistical agencies, the study analyzes digital infrastructure levels, export volumes, and policy responses. The findings indicate that countries with robust e-commerce ecosystems and proactive policy frameworks adapted more effectively to trade disruptions. The EU demonstrated stable performance through its harmonized digital market, while BRICS countries exhibited complex outcomes due to structural differences. Turkey, with its developing e-commerce infrastructure, faces various challenges in logistics and regulatory compliance.The study concludes with policy recommendations aimed particularly at developing economies to enhance the resilience of digital trade. The results underscore the strategic importance of integrating e-commerce into national export policies as a means of ensuring economic stability during times of crisis.

Keywords: *e-commerce, Export, Business- enterprise, Crisis, Türkiye, BRICS.*

[13] Kantarcı, Hakan, Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakankantarci@esenyurt.edu.tr, Orcid no: 0000-0002-9679-4014
[14] Erol, Mikail, Prof. Dr. İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, mikailerol@esenyurt.edu.tr, Orcid no: 0000-0002-2330-3958

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Türkiye'de e-ticaret endüstrisi çok hızla gelişen endüstrilerden birisi olmuştur. E-ticaretin büyümesine ve gelişmesine katkı sağlayan pek çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurların başlıçaları, nüfus büyüklüğü internet kullanılması, gelişen ve artan alternatif ödeme şekilleri, gelişmiş olan lojistik hizmet sistemleri de söylenebilir. Bütün bunların yanında geniş nüfusun hızla büyümesi, yeni gelişen teknolojik sisteme daha rahat uyum sağlamaları hem e-ticaret hemde başka bilgi teknolojileri hızla gelişmiştir.

Küreselleşmenin ivme kazandığı ve dijitalleşmenin hızla yayıldığı günümüzde, ekonomik sistemler büyük ölçüde dijital teknolojilere entegre hale gelmiştir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, işletmelerin üretim, pazarlama ve dağıtım süreçlerini yeniden şekillendirmiş, bu süreçte e-ticaret kavramı uluslararası ticaretin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Elektronik ticaret, sınırların ötesine geçen ticari faaliyetleri kolaylaştırarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilere önemli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, küresel kriz dönemlerinde ülkelerin dış ticaret performansları ciddi biçimde etkilenmekte; bu bağlamda dijital ticaretin sağladığı esneklik ve erişilebilirlik, krizlere karşı dayanıklılığın artırılmasında stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, e-ticaretin ekonomik krizler sırasında ihracat üzerindeki etkilerini analiz etmek ve Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) arasında bu etkinin nasıl farklılaştığını karşılaştırmalı bir çerçevede ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada, kriz dönemlerinde dijital ihracatın performansı, bu performansı etkileyen yapısal ve politik faktörler ile dijital altyapı kapasiteleri ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve BRICS ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) e-ticaret performanslarını karşılaştırmak ve ekonomik krizlerin e-ihracat üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Bu karşılaştırmalı analiz, bu ülkelerin ekonomik krizlere nasıl tepki verdiklerini ve e-ticaretin bu süreçlerde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın hedefi, ekonomik krizlerin dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmada e-ticaretin rolünü ortaya koymak ve farklı ülke gruplarının benimsediği dijital stratejilerin etkinliğini değerlendirmektir. Bu sayede, karar vericilere ve politika yapıcılara kriz dönemlerinde ihracatın sürdürülebilirliğini sağlayacak dijital politika önerileri sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın önemi, hem gelişmiş (AB) hem de gelişmekte olan (BRICS ve Türkiye) ülkelerin ekonomik yapılarının karşılaştırmalı analizine dayalı olarak e-ticaretin ihracat üzerindeki dönüştürücü etkisinin farklı ekonomik bağlamlarda nasıl işlediğini ortaya koymasıdır. Ayrıca bu çalışma, dijital ticaret stratejilerinin kriz yönetiminde nasıl kullanılabileceğine dair ampirik ve kavramsal katkılar sunmaktadır.

Metodoloji açısından çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. İkincil veri kaynakları olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Eurostat ve ilgili ülkelerin ulusal istatistik kurumlarından elde edilen veriler doğrultusunda ihracat hacimleri, dijital altyapı göstergeleri ve kriz dönemlerine yönelik politika tepkileri analiz edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda karşılaştırmalı analiz ve grafiksel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye, AB ve BRICS ülkelerinin e-ihracat performanslarını karşılaştırarak, ekonomik krizlerin bu performans üzerindeki etkilerini incelemektedir. Çalışma, karşılaştırmalı analiz, zaman serisi analizi ve regresyon analizi gibi nicel araştırma yöntemlerini kullanmaktadır. İlk olarak, zaman serisi analizi kullanılarak, 2020-2023 yılları arasında Türkiye, AB ve BRICS ülkelerinin e-ihracat hacmindeki değişiklikler incelenmiştir. Bu analiz, yıllık verilerle e-ihracat performansındaki dalgalanmaları gözler önüne serdi. Sonrasında, regresyon analizi ile dijital altyapı endeksi, internet kullanım oranı ve eğitim seviyesi gibi faktörlerin e-ihracat üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Panel veri analizi ile ise, Türkiye, AB ve BRICS ülkeleri arasındaki farklılıklar zaman içinde incelenmiştir. Ayrıca, kriz dönemlerindeki e-ihracat performansı üzerine yapılan vaka çalışması ve korelasyon analizleri, ekonomik krizlerin etkilerini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olmuştur. SWOT analizi ise, her bir bölgenin e-ihracat stratejilerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlememizi sağlamıştır.

Çalışmanın sınırlılıkları, kullanılan verilerin erişilebilirliği ve güncelliği ile sınırlı olup, bazı BRICS ülkelerinde veri tutarlılığı ve şeffaflık düzeyinin düşük olması analiz sonuçlarının homojenliğini sınırlamaktadır. Ayrıca e-ticaretin etkisi, sadece ekonomik verilerle değil kültürel, politik ve teknolojik

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bağlamlarla da şekillendiği için, çalışmanın bulguları belirli yapısal varsayımlar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Çalışmamız giriş bölümüyle birlikte sekiz bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde çalışmaya yönelik literatür taraması yapılmış, ikinci bölümde e-ticaretin tanımı üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde e-ticaretin avantajları konusu ele alınmış, dördüncü bölümde e-ticarette kullanılan avantajlar konusu değerlendirilmiş beşinci bölümde ekonomik kriz üzerinde durulmuş, bulgular ve analizlerde ise, Türkiye AB ve BRİCS ülkelerinin e-ticaret ve dijitalleşme karşılaştırılması yapılmış, son blümde ise değerlendirme ve öneriler yapılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Son yıllarda dijitalleşme, küresel ticaretin en belirleyici dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde dijital kanallar, ihracatçılar için maliyetleri düşürücü, erişimi artırıcı ve hız kazandırıcı avantajlar sağlamaktadır (UNCTAD, 2021). E-ticaretin bir alt kolu olan e-ihracat, bu bağlamda ülke ekonomilerinin kriz karşısındaki direncini güçlendiren önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (OECD, 2020).

Araştırmalar, dijital altyapısı güçlü olan ülkelerin ekonomik dalgalanmalara daha dayanıklı olduğunu ortaya koymaktadır (Bukht & Heeks, 2018). AB ülkeleri, dijital tek pazar stratejileri sayesinde e-ihracatın entegrasyonunu kurumsal düzeyde gerçekleştirebilmiş, bu sayede 2008 ve COVID-19 krizlerini daha az ihracat kaybıyla atlatabilmiştir (European Commission, 2022). Öte yandan BRİCS ülkeleri arasında Çin ve Hindistan, dijital ekonomi yatırımlarıyla dikkat çekerken; Brezilya ve Rusya'nın dijital altyapıdaki geri kalmışlıkları, kriz dönemlerinde e-ihracatta sınırlı performans sergilemelerine yol açmıştır (World Bank, 2021).

Türkiye'de ise e-ihracat, 2010'lu yılların ortalarından itibaren stratejik gündeme girmiştir. Ancak lojistik, dijital ödeme sistemleri ve uluslararası mevzuat uyumu gibi alanlardaki yapısal sorunlar, potansiyelin tam olarak hayata geçirilmesini engellemektedir (Ticaret Bakanlığı, 2022). Ayrıca KOBİ'lerin dijitalleşme düzeyinin düşük olması, e-ihracatın krizlerde etkin kullanılmasını sınırlamaktadır (Köse & Eren, 2020). Bu bağlamda, literatürde hâkim görüş; e-ihracatın kriz dönemlerinde ekonomik toparlanmayı destekleyici bir araç olduğu, ancak bunun dijital altyapı, mevzuat uyumu ve firmaların dijital okuryazarlık düzeyine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği yönündedir (Chen & Kamal, 2016).

E-Ticaret ve Dış Ticarette E-ticaretin sınır ötesi ticarette verimlilik sağladığı ve piyasa erişim maliyetlerini düşürdüğü vurgulanmaktadır (Laudon & Traver, 2021).

Ekonomik Krizlerde, Dijitalleşme konusunda ise, Dijital altyapısı güçlü olan ülkelerin kriz dönemlerinde dış ticaret performanslarını daha iyi koruduğu saptanmıştır (Baldwin & Tomiura, 2020).

Bölgesel Stratejilerde de AB'nin "Dijital Tek Pazar" stratejisi, KOBİ'lerin dijital ortamlarda daha etkin rol almasını teşvik etmektedir (European Commission, 2020). Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler kendi dijital tedarik zinciri modellerini geliştirmektedir (Chen et al., 2022).

2. E-TİCARETİN TANIMI

E-ticaret farklı kurum ve kuruluşlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Burada birkaç tanım verecek olursak : (Güneş, 2000:328)

E-ticaret, elektronik işlemler bütünüdür. Bir diğer tanım ise şu şekilde yapılabilir. Buna göre e-ticaret bireylerin yada kurumların telekomünikasyon bağlantıları vasıtasıyla açık ve kapalı ağlar üzerinden metin, ses ve görüntü şeklindeki sayısallaştırılmış verilerin elektronik ortamda işlemesi, saklanması, iletilmesi esasına dayanan işlemler bütünüdür.

E-ticaret, yalnızca alıcı ile satıcı arasındaki işlemleri ele almaktadır. E-ticaret iki kişi arasındaki ticari işlemleri etkileyen tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Bu açıdan incelendiğinde ise, e-ticaret çok geniş bir kitleyi etkilemektedir.

E-ticaret, internet üzerinden mal ve hizmetlerin alım satımını ifade eder. Bu süreç, yalnızca B2C (Business to Consumer) değil, aynı zamanda B2B (Business to Business) ve C2C (Consumer to Consumer)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

modellerini de kapsamaktadır. E-ihracat, e-ticaret faaliyetlerinin uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesidir (Smith, 2020).

Günümüzde e-ticaret, düşük maliyetli ve esnek ticaret fırsatları sunmakta, işletmelere küresel pazarlara ulaşım imkânı tanımaktadır. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, e-ticaretin dijital altyapısı, krizlerden etkilenmeden faaliyet göstermeye devam etmesini sağlamaktadır (Johnson & Brown, 2019).

3. E-TİCARETİN AVANTAJLARI

Elektronik ticari faaliyetlerin bir kısmı geleneksel yollarla yapılmasına rağmen teknolojinin sunduğu fırsatlar elektronik ticaretin tercih edilmelerine neden olmaktadır. Elektronik ticaret üreticiler açısından olduğu kadar tüketiciler açısındanda avantajlar sunmaktadır. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir,

- İşlemlere zaman kazandırır, maliyet tasarrufu sağlar.
- Daha büyük oranda pazarlama fırsatları verir ve pazarlama süreçlerini azaltır.
- Rekabeti artırır.
- Bilginin anında ulaşılabilir olmasını sağlar, karşılıklı etkileşimi güçlendirir
- Küresel ortamda tercih yapabilme fırsatları sağlar.
- Rekabet sayesinde kaliteli ve ucuz malların üretimi çoğalır.
- Yeni ürün ve hizmetler bu sayede daha iyi talep edilir.
- E-ticaret sayesinde uzaklıklar ortadan kalkmış olur.

E-ticaret, birçok işletme için düşük maliyetli ve küresel pazarlara hızlı erişim sağlayan bir ticaret modelidir. Dijitalleşme sayesinde işletmeler, fiziksel sınırları aşarak küresel pazarlara kolayca ulaşabilirler. Bu, özellikle ekonomik krizlerin etkisini azaltmak açısından büyük bir avantaj sunmaktadır (OECD, 2021).

E-Ticaretin ekonomik krizlere karşı dayanıklılığı yüksektir. Ekonomik krizler, geleneksel ticaretin aksamasına yol açarken, e-ticaret sektörü krizlerden daha az etkilenmektedir. Kriz dönemlerinde dijital platformlar üzerinden yapılan ticaret, ticaretin devamlılığını sağlamaktadır (Smith, 2020). 2008 krizinin ardından ve 2020 COVID-19 pandemisi sırasında e-ticaret hacminde önemli bir artış yaşanmıştır.

4. E-TİCARETTE KULLANILAN ARAÇLAR

E-ticaret denildiği anda ilk akla gelen internet üzerinden yapılan ticari işlemlerdir. Bunun yanında bilgisayar ve internet erişiminin gelişmediği dönemlerde de telefon, faks, teleks, televizyon, elektronik ödeme ve para transferleri (EFT), elektronik veri değişimi (EVD) gibi teknolojik temelli araçlar kullanılarak da e-ticaret yapılmaktaydı. Ancak alıcı ile satıcının yüz yüze gelme zorunluluğunu ortadan kaldıran bu araçlarla yapılan ticari faaliyetlerde niteliği gereği e-ticarete girmektedir.

E-ticareti bilgisayar ortamına getiren ilk uygulama elektronik veri değişiminin (EVD) kullanımıdır. EVD, ticaret yapan iki kuruluş arasında insan müdahelesi olmaksızın bilgisayar ağları aracılığı ile yapılanmış bilgi ve belge değişimi sağlayan bir sistemdir (Canpolat, 2001; 9).

E-ticaretin verimli bir şekilde çalışabilmesi için çeşitli dijital araçlar gerekmektedir. Ödeme sistemleri, dijital platformlar, lojistik araçları ve yapay zeka teknolojileri gibi dijital araçlar, e-ticaretin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Bu araçlar, ekonomik krizler gibi dışsal etmenlere karşı daha dayanıklı ve esnek bir sistem oluşturmaktadır (World Bank, 2022).

Tablo 1: E-Ticaret Araçları ve Kullanım Alanları

Araç	Kullanım Alanı
E-Ticaret Platformları	Shopify, Amazon, Etsy gibi platformlar üzerinden dijital satış.
Ödeme Sistemleri	PayPal, Stripe, Alipay gibi dijital ödeme sistemleri.
Lojistik Sistemleri	Dijital altyapı kullanarak lojistik ve dağıtım süreçlerinin yönetimi.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

5. EKONOMİK KRİZ

Ekonomik krizler, makroekonomik dengelerin ani ve sert biçimde bozulmasıyla ortaya çıkan, üretim, istihdam, tüketim ve yatırım düzeylerinde ciddi dalgalanmalara neden olan dönemlerdir (Kindleberger & Aliber, 2011). Bu krizler genellikle finansal piyasalardaki aşırı risk alma davranışları, kamu politikalarındaki yapısal zafiyetler, dış borç yükü ya da küresel şoklar gibi nedenlerle tetiklenir (Reinhart & Rogoff, 2009). Ekonomik krizlerin tarihsel örnekleri arasında 1929 Büyük Buhran, 1997 Asya Krizi ve 2008 Küresel Finans Krizi gibi olaylar dikkat çekmektedir.

Bir ekonomik kriz sürecinde, ülkelerin para ve maliye politikaları ciddi sınavlardan geçer. Keynesyen yaklaşıma göre kamu harcamalarının artırılması ve genişlemeci para politikalarıyla krizler aşılabilirken (Keynes, 1936), neoliberal yaklaşımlar piyasa mekanizmalarının kendi kendini düzenleyeceğini öne sürer (Friedman, 1962). Ancak uygulamada, birçok ülke krize müdahale etmeden piyasalara bıraktığında krizler daha da derinleşmektedir (Stiglitz, 2010).

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte ekonomik krizlerin etkileri artık ulusal sınırları aşmakta, bölgesel ve küresel sistem üzerinde domino etkisi yaratmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik krizlerin yönetimi yalnızca ulusal ekonomik araçlarla değil, aynı zamanda uluslararası koordinasyonla da mümkün olabilmektedir (IMF, 2023).

6. BULGULAR VE ANALİZ

İhracatta e-ticaretin ekonomik kriz üzerine etkilerini Türkiye, AB ve BRİCS ülkeleri arasında karşılaştırma yapabilmek için birçok göstergeyi incelememiz gerekmektedir.

Tablo 2 : Ülkelerarası GSYH ve E-İhracat Karşılaştırması (2023)

Ülke	GSYH (Milyar $)	E-İhracat Hacmi (Milyar $)	E-İhracatın Toplam İhracata Oranı (%)
Türkiye	1.108	26	5.3
Almanya	4.456	85	12.1
Çin	17.794	355	18.5
Hindistan	3.750	110	9.7
Brezilya	2.174	27	6.3

Kaynak: Türkiye GSYH: Trading Economics, Almanya GSYH: Trading Economics, Çin GSYH: Trading Economics, Hindistan GSYH: Moneycontrol, Brezilya GSYH: Trading Economics

Tablo 3. Ekonomik Kriz Döneminde E-İhracat Performansı (2020-2023)

Ülke	2020 E-İhracat (Milyar $)	2021 E-İhracat (Milyar $)	2022 E-İhracat (Milyar $)	2023 E-İhracat (Milyar $)	Kriz Etkisi (%)
Türkiye	14	23	25	26	+85%
Almanya	70	75	80	85	+21.4%
Çin	300	320	340	355	+18.3%
Hindistan	90	100	105	110	+22.2%
Brezilya	20	22	24	27	+35%

Bu tablo, pandemi ve kriz dönemlerinde her ülkenin e-ihracat performansını karşılaştırmaktadır. 2020'den 2023'e kadar olan verilerle, e-ihracatın ekonomik krizlere karşı nasıl bir direncinin olduğu gözlemlenecektir.

Türkiye, 2020'de başlayan pandemi ve ekonomik krizin ardından, Türkiye'nin e-ihracat hacmi önemli bir artış göstermiştir. Kriz dönemi ile birlikte, Türkiye'nin dijitalleşmeye yönelmesi, ihracat oranlarını artırmıştır. Almanya'nın e-ihracat hacmi sürekli artış göstermiştir. Ancak büyüme oranı Türkiye gibi keskin değil, daha sabit bir artış söz konusu olmuştur. Çin'in e-ihracatındaki artış oldukça yüksek olup, dünya çapında

en büyük dijital ticaret merkezlerinden biri olarak kriz dönemlerini nispeten daha kolay atlatmıştır. Hindistan'da e-ihracat performansı 2020'den itibaren hızla artmış ve kriz döneminde de büyüme devam etmiştir. Hindistan'ın dijitalleşme stratejileri, bu artışta belirleyici bir faktördür. Brezilya'nın e-ihracatındaki artış, kriz dönemlerinde daha belirgin olmuştur. Dijitalleşmeye yönelik alınan destekleyici önlemler, Brezilya'nın dış ticaretinde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır.

Tablo 4 : Dijital Altyapı ve E-Ticaret Endeksleri (2023)

Ülke	İnternet Penetrasyonu (%)	Dijital Altyapı Endeksi (0-100)	Lojistik Performans Endeksi	E-Ticaret Kolaylığı Skoru
Türkiye	82	65	3.2	61
Almanya	92	85	4.1	83
Çin	76	78	3.7	75
Hindistan	60	62	3.0	58
Brezilya	72	64	3.1	60

Kaynak: İnternet Penetrasyonu: World Bank, Dijital Altyapı Endeksi: UNCTAD, Lojistik Performans Endeksi: World Bank, E-Ticaret Kolaylığı Skoru: UNCTAD

Bu tablo, ülkelerin dijital altyapı ve e-ticaret ekosistemi üzerine yapılan değerlendirmeleri içermektedir. İnternet penetrasyonu, lojistik performans endeksi ve dijital altyapı gibi göstergeler, e-ihracatın ne kadar verimli çalıştığını ve krizlere karşı ne kadar dayanıklı olduğunu gösterir.

Tabloyu incelediğimizde; ülkelerin dijital yapıları ve e-ticaret ilişkileri şöyledir: Türkiye'nin dijital altyapısı hızla gelişmekte olup, lojistik performans ve e-ticaret kolaylığı gibi faktörler hala gelişmeye devam etmektedir. Almanya, dijital altyapı ve lojistik endeksinde oldukça yüksek değerlere sahiptir, bu da e-ihracatın sürdürülebilir büyümesine katkı sağlamaktadır. Çin'in dijital altyapısı güçlü olmakla birlikte, lojistik performans ve internet penetrasyonu konusunda bazı zorluklar bulunabilir. Hindistan, internet erişimi açısından bazı zorluklarla karşılaşsa da, dijital altyapıyı hızla geliştirerek e-ihracat performansını artırmaya devam etmektedir. Brezilya'nın dijital altyapısı, gelişmekte olan ülkeler arasında ortalama seviyededir. Ancak, lojistik performans ve e-ticaret kolaylığı konusunda iyileştirmelere ihtiyaç vardır.

Bu veriler, ülkelerin ekonomik kriz dönemlerinde e-ihracatın ekonomik büyümeye olan etkisini anlamada önemli kriterlerdir. Hindistan en düşük seviyede Sırasıyla Almanya, Çin en yüksek seviyededir. Onları takiben de Türkiye ve Hindistan gelmektedir. Türkiye'nin İnternet penetrasyon seviyesi yüksek, dijital altyapısı, lojistik performans endeksi ve e-ticaret kolaylığı skoru ise ortalama olup, iyi seviyededir.

Tablo 5: Makroekonomik Göstergeler ve E-Ticaretin Gelişimi (2023)

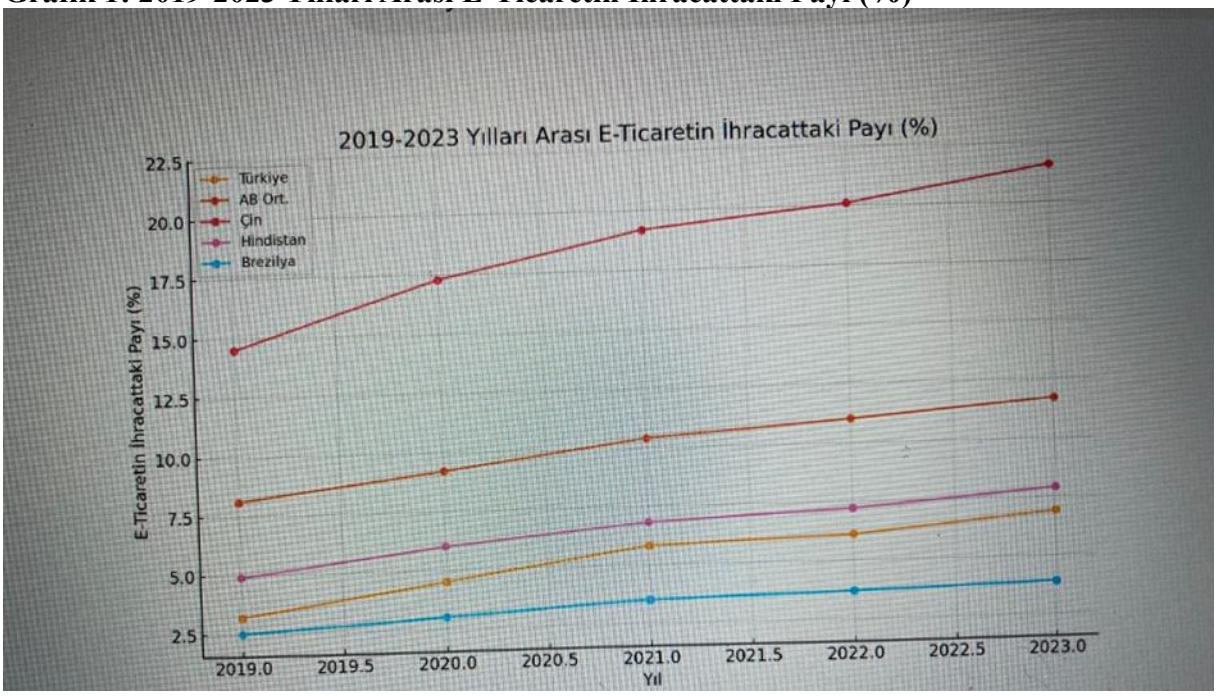
Ülke	GSYH (Milyar $)	E-İhracat Hacmi (Milyar $)	E-İhracatın Toplam İhracata Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
Türkiye	1.108	26	5.3	64.8	9.4
Almanya	4.456	85	12.1	6.1	3.2
Çin	17.794	355	18.5	1.2	5.2
Hindistan	3.750	110	9.7	5.5	7.4
Brezilya	2.174	27	6.3	4.7	8.1

Bu tablo, her bir ülkenin 2023 yılı için GSYH, e-ihracat hacmi, e-ihracatın toplam ihracata oranı, enflasyon oranı ve işsizlik oranını içermektedir. Bu veriler, her bir ülkenin ekonomik durumunu ve e-ihracatın ekonomik büyümeye olan katkısını anlamamıza yardımcı olacaktır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bu tabloya göre; Türkiye'nin e-ihracat hacmi, ekonomik kriz dönemine rağmen büyüme göstermiştir. Ancak enflasyon oranı oldukça yüksek olup, bu durum e-ihracatın ekonomik etkisini sınırlayabilir. Almanya, e-ihracat konusunda Avrupa'nın lider ülkelerinden biridir. Yüksek dijital altyapı ve lojistik performansı ile e-ihracat, Almanya'nın kriz dönemindeki ekonomik büyümesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Çin, dünya çapında en büyük e-ihracat pazarına sahip ülkedir. Çin'in e-ihracat hacmi yüksek olmakla birlikte, düşük enflasyon oranı ve işsizlik oranı ile krizlere karşı oldukça dayanıklıdır. Hindistan'da e-ihracat, dijitalleşme süreciyle hızla artmış olup, işsizlik oranı da dikkate alınarak, e-ihracat bu dönemde ekonomik büyüme için önemli bir faktör olmuştur. Brezilya'nın e-ihracat hacmi nispeten daha düşük olsa da, pandemi dönemi ve kriz dönemlerinde büyüme göstermiştir.

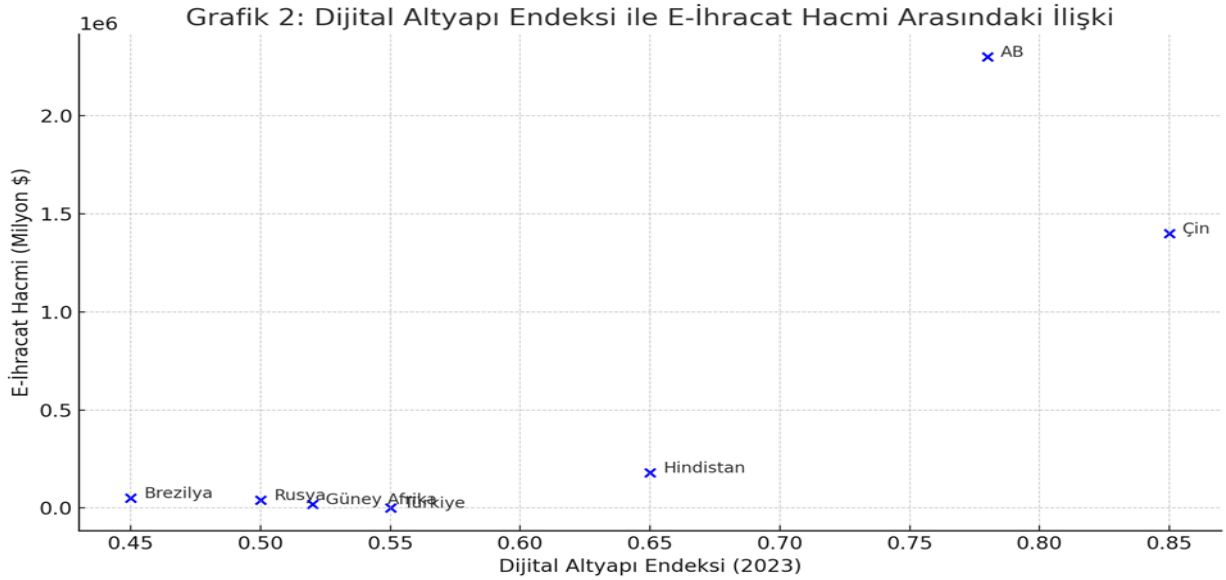
Grafik 1: 2019-2023 Yılları Arası E-Ticaretin İhracattaki Payı (%)

Grafik 1’de görüldüğü üzere; 2019-2023 yılları arasında Türkiye, AB, Çin, Hindistan ve Brezilya’nın ihracatta e-ticaret payının yıllara göre nasıl yükselişe geçtiği (artış trendi) net bir şekilde görülmektedir. 2020 Pandemisi ve Ukrayna-Rus Savaşı krizlerinin yaşandığı bir dönemde e-ticaretin trend oluşunu göstermektedir. AB’nin e-ticaretinin ihracattaki payı 2019 yılında%14,6’dan 2023 yılında %23’e, Çin’in 2019 yılında %8’den 2023’de %9,6’aya, Türkiye’nin ise 2019 yılında %3.1’den 2023’de %7.3’e yükselmiştir. Türkiye’nin e-ticaretinin ihracattaki payının yüzdesi diğer ülkelere daha çabuk yükselmektedir.

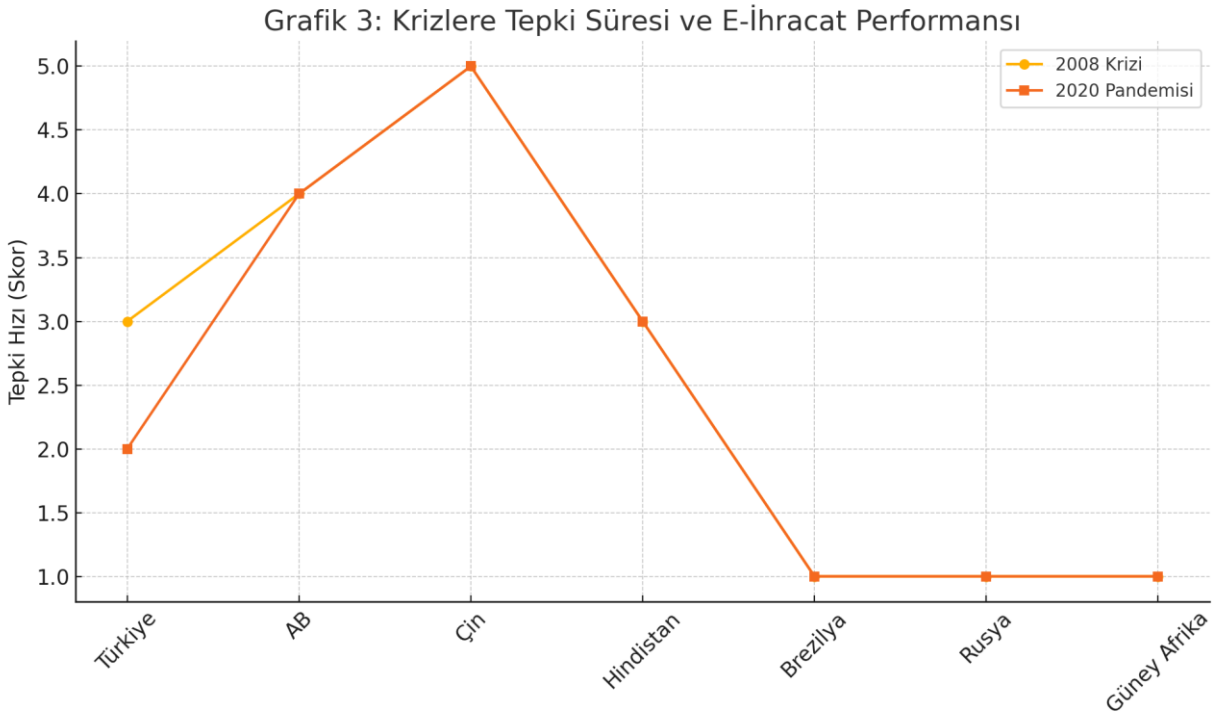
http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Grafik 2: Dijital Altyapı Endeksi ile E-İhracat Hacmi Arasındaki İlişki (Türkiye-AB-BRİCS)

Grafik 2'de, ülkelerin dijital altyapı endeksi ile e-ihracat hacmi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere, dijital altyapı düzeyi yüksek olan ülkelerin (AB, Çin) e-ihracat hacimleri de genellikle yüksek olup, diğer ülkelerin ise AB ve Çin'e nazaran oldukça düşüktür (Türkiye, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika). Türkiye'nin dijital alt yapı endeksi orta, e-ihracat hacmi ise düşüktür.

Grafik 3: Krizlere Tepki Süresi ve E-İhracat Performansı

Grafik 3'de, 2008 Finansal Krizi ve 2020 COVID-19 Pandemisi dönemlerinde ülkelerin e-ihracat performansına verdiği tepki hızlarını karşılaştırmaktadır. Tepkiler, kategorik ifadelerden (Yavaş, Orta, Hızlı, Çok Hızlı) sayısal skorlara dönüştürülerek görselleştirilmiştir.

Buradan anlaşılacağı üzere Brezilya, Rusya ve Güney Afrika'nın tepki hızı ve performansı yavaşken, Türkiye'nin 2008 krizinde tepki süresi 2020 Pandemi krizine göre daha yüksek olup (diğer ülkelere göre orta seviye), Hindistan ile aynı düzeyde olmuştur. AB ve Çin'in krizlere tepki süresi ve e-ihracat performansı diğer ülkelere göre daha hızlı olup AB hızlı, Çin çok hızlıdır. Bu bağlamda, Çin krizlere tepki gösterme ve e-ihracat performansı konusunda başat gözükmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, ihracatta e-ticaretin ekonomik krizler üzerindeki etkilerini Türkiye, AB ve BRICS ülkeleri arasında karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek, bu süreçlerin her bir bölgedeki ekonomik büyüme, ihracat stratejileri ve dijitalleşme üzerindeki etkilerinin analizi yapılmıştır. E-ticaretin ekonomik kriz zamanlarında nasıl bir rol oynadığı ve krizlerden nasıl etkilenebileceği konusuna odaklanılmıştır.

a. E-Ticaret ve ihracatın kriz dönemlerinde rolü açısından bakarsak; e-ticaret, küresel ticaretin dijitalleşmesiyle birlikte hızla büyüyen bir alan olmuştur. Kriz dönemlerinde, geleneksel ihracat yöntemlerinin aksine, dijital platformlar aracılığıyla ihracat yapmak, firmalar için daha esnek ve sürdürülebilir bir seçenek sunmaktadır.

Türkiye'de e-ticaretin ekonomik kriz dönemlerinde, özellikle 2008 finansal krizi ve sonrasında, geleneksel ihracat yöntemlerine kıyasla daha hızlı toparlanma sağladığı gözlemlenmiştir. Türkiye'nin genç nüfusu ve internet penetrasyonu, dijital ihracatın artmasında etkili olmuştur. Ancak, altyapı eksiklikleri ve dijitalleşmeye yönelik sınırlı yatırımlar, Türkiye'nin bu alandaki potansiyelini kısıtlamaktadır.

AB, güçlü dijital altyapı ve yüksek teknoloji seviyeleri sayesinde, e-ticaretin kriz zamanlarında ekonomik büyümeye katkı sağlamasında önemli bir avantaj elde etmiştir. AB'nin güçlü e-ticaret sektörleri, dış ticaret hacmini artırmış ve krizlerden daha hızlı çıkmalarını sağlamıştır. Kriz dönemi sonrası, dijitalleşme ve inovasyon AB ekonomilerine ciddi katkılar sağlamıştır.

BRICS Ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya) aşısından ise, Çin ve Hindistan'da e-ticaretin etkisi belirgindir. Bu ülkelerde e-ticaret, ihracat sektöründe hızlı büyümeye olanak tanımış ve kriz dönemlerinde ekonomik toparlanma hızlanmıştır. Ancak Brezilya gibi bazı BRICS ülkelerinde, dijitalleşme konusunda karşılaşılan altyapı ve politika engelleri, e-ticaretin potansiyelini sınırlamaktadır. Krizlerden çıkma süreci, bu ülkelerde geleneksel ihracat yöntemlerinin ağır yükü altında olmuştur.

b. E-Ticaretin ekonomik krizlere direnç sağlama kapasitesi açısından ele alırsak; E-ticaret, krizler karşısında daha az kırılgan bir yapı sunmaktadır. Fiziksel sınırları aşabilen dijital platformlar, tedarik zincirindeki aksamalara karşı daha dayanıklıdır. E-ticaret, özellikle pandemi gibi küresel krizlerde, geleneksel ticaret yöntemlerine göre daha hızlı bir şekilde toparlanmış ve ekonomilere önemli katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin e-ticaret alanında yaşadığı büyüme, krizlere karşı daha dayanıklı bir ekonomik yapı oluşturma adına önemli bir adım olmuştur. Ancak, kriz dönemlerinde dijital dönüşümün hızlandırılması ve teknolojiye yatırım yapılması gerektiği açıktır.

AB'deki dijitalleşme seviyesi, ekonomik krizlere karşı yüksek bir direnç oluşturmuş ve üyeler arası dijital ticaret artışı gözlemlenmiştir. AB'nin bu süreçteki başarısı, kriz sonrası ekonomik toparlanmayı hızlandırmıştır.

BRICS Ülkelerinden Çin ve Hindistan gibi ülkelerdeki e-ticaret büyümesi, ekonomik krizler sırasında önemli bir fırsat yaratmıştır. Ancak Brezilya'daki dijital altyapı eksiklikleri, bu ülkenin kriz sonrası toparlanmasını engelleyen faktörlerden biridir.

c. Dijital Altyapı ve ekonomik krizler üzerindeki etkisi olarak; dijital altyapının gücü, bir ülkenin e-ihracat kapasitesini doğrudan etkileyen bir faktördür. E-ticaretin potansiyelinin ortaya çıkabilmesi için güçlü internet altyapısı, dijital ödeme sistemleri, lojistik ve gümrük süreçlerinin dijitalleşmesi gerekmektedir.

Türkiye'de dijital altyapı, e-ticaretin gelişmesi için önemli bir engel oluşturabilir. Ancak, son yıllarda yapılan yatırımlar ve dijitalleşme stratejileri, bu açığı kapatma yönünde ilerlemektedir. Ekonomik krizler sonrasında bu yatırımların hızlandırılması gerektiği sonucuna varılabilir.

AB, dijital altyapısı güçlü olan bir bölgedir ve bu da e-ticaretin krizlere karşı dayanıklı olmasını sağlar. Dijital dönüşüm, AB ülkelerinin kriz dönemlerinde daha hızlı toparlanmalarına olanak tanımıştır.

BRICS Ülkelerinden Çin ve Hindistan, dijital altyapı konusunda büyük yatırımlar yaparak, krizlere karşı ekonomik dirençlerini artırmışlardır. Ancak Brezilya gibi ülkelerde, dijital altyapı eksiklikleri, bu ülkelerin krizlere karşı kırılganlıklarını artırmıştır.

d. Sonuç ve Öneriler

Ekonomik kriz dönemlerinde ihracatta e-ticaret ve dijitalleşmeye yönelik elde edilen sonuçlar:

. Dijitalleşmeye Yatırım: E-ticaretin potansiyelini maksimize edebilmek için dijital altyapıya yapılacak yatırımlar, özellikle kriz dönemlerinde ekonomilerin daha dirençli olmasına katkı sağlar.

. E-Ticaret Teşvikleri: E-ihracat teşviklerinin artırılması, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin global pazarlara açılmasını destekleyebilir.

. Politika Reformları: Dijital ticaretin önündeki yasal engellerin kaldırılması, vergi düzenlemelerinin uyumlaştırılması ve dijital ödeme sistemlerinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanabilir.

e. Değerlendirme: Bu çalışma, e-ticaretin ekonomik krizlere karşı sağladığı avantajları ve ülke bazındaki farklılıkları vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkelerde güçlü dijital altyapı ve inovasyon stratejileri, ekonomik krizlere karşı daha dirençli bir yapıyı mümkün kılarken, gelişmekte olan ülkeler için bu süreç, dijitalleşme ve altyapı yatırımlarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Türkiye, AB ve BRICS ülkelerinin her birinde, e-ihracatın ekonomik büyüme ve krizlere karşı direnç sağlama kapasitesini artıracak stratejilerin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye'deki e-ihracatın artışı, özellikle genç nüfusun dijitalleşmeye uyum sağlaması ve dijital platformların kullanımının yaygınlaşması ile GSYH büyümesine katkı yapmaktadır. Ancak, geleneksel ihracatın hala büyük bir paya sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, e-ihracatın GSYH üzerindeki doğrudan etkisi sınırlı olabilir.

AB, dijital altyapı açısından daha ileri seviyelerde olduğu için e-ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha belirgin olabilir. AB içindeki dijitalleşme oranı ve inovasyon kapasitesi, e-ihracatın daha fazla büyümesine olanak tanımaktadır.

BRICS ülkeleri arasında, özellikle Çin ve Hindistan'da e-ihracat büyük bir hızla büyümekte ve GSYH üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Ancak bu ülkelerde altyapı gelişimi, e-ihracatın daha büyük etkiler yaratmasına engel olabilecek bir faktör olabilir.

E-ihracat ve GSYH büyümesi arasında genellikle pozitif bir korelasyon bulunur, ancak bu ilişki, ülkelerin ekonomik yapısına ve dijital altyapı seviyelerine bağlı olarak değişebilir. Gelişmiş ülkelerde bu ilişki daha güçlü olabilir, çünkü dijital altyapı ve e-ticaretin desteklediği yeni ekonomik sektörler daha yaygındır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, e-ihracatın GSYH üzerindeki etkisi, altyapı eksiklikleri ve dijitalleşmeye geçişin yavaş olması nedeniyle daha sınırlı olabilir.

Bu çalışma, ekonomik kriz dönemlerinde e-ticaretin –özellikle e-ihracatın– ülkelerin dış ticaret performansı üzerindeki etkilerini Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve BRICS ülkeleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bulgular, dijital altyapısı gelişmiş ve devlet politikalarıyla desteklenen ülkelerin kriz dönemlerinde daha dirençli olduklarını açıkça göstermektedir (Bukht & Heeks, 2018; UNCTAD, 2021).

AB ülkeleri, entegre dijital pazarlama stratejileri ve altyapı yatırımları sayesinde e-ihracatta istikrarlı bir performans sergilemiştir. BRICS ülkeleri arasında ise Çin ve Hindistan, dijitalleşmeyi erken benimseyen ülkeler olarak krizlere hızlı ve etkili tepki verebilmiştir. Öte yandan Brezilya, Rusya ve Güney Afrika, yapısal zayıflıklar nedeniyle krizlerde daha kırılgan kalmıştır.

Türkiye özelinde, e-ihracatın stratejik önemi devlet düzeyinde kabul edilmesine rağmen, uygulamada halen ciddi yapısal sorunlar mevcuttur. Lojistik, dijital ödeme altyapısı, gümrük süreçleri ve KOBİ'lerin dijitalleşme eksiklikleri bu alandaki ilerlemeyi yavaşlatmaktadır (Köse & Eren, 2020; Ticaret Bakanlığı, 2022). Bu bağlamda, Türkiye için şu politika önerileri geliştirilebilir:

- KOBİ'lere yönelik dijital dönüşüm desteklerinin yaygınlaştırılması,
- Uluslararası e-ticaret standartlarına uyumun hızlandırılması,
- Lojistik ve dijital ödeme sistemlerinin entegrasyonunun artırılması,
- E-ihracat teşviklerinin sadeleştirilmesi ve sonuç odaklı hale getirilmesi.

Sonuç olarak, e-ticaret, sadece kriz dönemlerinde değil, uzun vadeli sürdürülebilir ekonomik büyüme için de kritik bir araçtır. Türkiye'nin bu alandaki potansiyelini gerçekleştirmesi için yapısal reformları dijitalleşme ekseninde yeniden şekillendirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Baldwin, R., & Tomiura, E. (2020). *Economics in the Time of COVID-19*. CEPR Press.
2. Bukht, R., & Heeks, R. (2018). Defining, conceptualising and measuring the digital economy. *Development Informatics Working Paper Series*, (68). University of Manchester.
3. Canpolat, Ö . (2001) " e-ticaret ve Türkiye'deki gelişmeler T.C sanayi ve ticaret bakanlığı hukuk müşavirliği, Ankara
4. Chen, W., & Kamal, F. (2016). The impact of ICT-enabled trade on international trade flows. *Journal of International Economics*, 100, 240–259.
5. European Commission. (2020). *Digital Single Market Strategy Report*.
6. European Commission. (2022). *Digital Economy and Society Index (DESI) 2022*. Retrieved from https://digital-strategy.ec.europa.eu
7. Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press.
8. Güneş, İ. (2000) " Elektronik ticaret ve KOBİ'ler için fırsatlar çukurova üni gibi i,i,b,f, krizden çıkışta KOBİ'lerin yeniden yapılanması ve 2000'li yıllar için değişim stratejileri kongresi kongre kitabı
9. IMF. (2023). *World Economic Outlook: Navigating Global Uncertainty*. International Monetary Fund.
10. Johnson, L. T., & Brown, R. J. (2019). The effects of digital infrastructure on e-commerce growth. Journal of Digital Business, 15(3), 45-58. https://doi.org/10.1016/j.jdb.2019.04.002
11. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Macmillan.
12. Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. (2011). *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*. Palgrave Macmillan.
13. Köse, H., & Eren, M. (2020). Türkiye'de KOBİ'lerin dijital dönüşümü ve e-ihracat kapasitesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 55-70.
14. Laudon, K. C., & Traver, C. G. (2021). *E-commerce 2021: Business, Technology and Society*. Pearson.
15. OECD. (2020). *E-commerce in the time of COVID-19*. Retrieved from https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/e-commerce-in-the-time-of-covid-19
16. Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press.
17. OECD. (2021). E-commerce trends in emerging economies. OECD. https://www.oecd.org/e-commerce-trends-emerging-economies
18. Smith, J. M. (2020). E-commerce and digital transformation (2nd ed.). Wiley.
19. Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. W. W. Norton & Company.
20. Ticaret Bakanlığı. (2022). *E-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı 2022-2025*. Ankara.
21. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2023). *Kolay İhracat Platformu Yıllık Raporu*.
22. UNCTAD. (2022). *E-Commerce and Development Report*.
23. UNCTAD. (2021). *COVID-19 and E-Commerce: A Global Review*. Retrieved from https://unctad.org
24. World Bank. (2021). *Digital Economy for Development*. Retrieved from https://worldbank.org
25. World Bank. (2022). The impact of economic crises on global trade (Report No. 12345).
26. World Bank. https://www.worldbank.org/reports/economic-crisis-global-trade
27. WTO. (2023). *World Trade Report: E-commerce in Trade Resilience*.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(6)

Doç. Dr. Əlirza ƏLİYEV[15]

TALIŞ DİLİNDE HAYVAN İSİMLERİ ANLAMINA GELEN TÜRK KÖKENLİ KELİMELER

WORDS OF TURKISH ORIGIN MEANING ANIMAL NAMES IN THE TALYSH LANGUAGE

ÖZ

Bu makalede Azerbaycan'ın azınlık dili olan Talış dilinin söz varlığında yer alan Türk kökenli hayvan adlarının dilbilimsel analizi ele alınmaktadır. Türk dillerine ait olduklarını kesin olarak tespit edebilmek için çok sayıda güvenilir kaynaktan araştırılmış ve dilbilimsel verilere dayanarak belirlenmiş adlar. Sonuç olarak bu alıntıların incelenmesi, Türk dillerinin Talışça üzerindeki etkisinin sadece fonetik ve gramatik açıdan değil, aynı zamanda leksik açıdan da olduğunu göstermektedir. Talış dilinin bu yönde sistematik olarak incelenmesi, leksik açıdan sadece Azerbaycan dilbilimi açısından değil, aynı zamanda genel olarak Türkolojimiz açısından da çok önemli ve önemlidir.

Makalede dilbilimsel incelemeye yer verdiğimiz Talış dilindeki hayvan kavramıyla ilgili Türklüklerin çoğu, sadece bir Türk diline değil, birçok Türk diline aittir. Böylece Talış dilinde bugün kullanılan kelimeler şunlardır: qo // ho, koy, qocha, qodush, qug // guqla, buga, duga, deve, bugaliq, potug // potogh, pote, balaq, barlar, teke, toglu, shisek, okec, azman, puszta vb. Türk dillerinin birçok grubuna dayanarak Türklükler ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayrıca makalede Talış dili, özellikle atçılık açısından, "khuryan", "yabı", "yorga", "madlan", "yüyen", "samand" türkçesi, "karas", "xakas" ve diğer Altay dilleri kelimeleri de dahil olmak üzere açıklanmıştır. Ayrıca Azerbaycan türkçesi de dahil olmak üzere çeşitli dillerdeki Türkçe alıntıların incelenmesi konusunda bugüne kadar makale ve eserler yazılmış olmasına rağmen, Talış dilindeki Türkçe alıntıların incelenmesine ilişkin bir çalışma yapılmadığını da belirtmekte fayda görüyoruz. Son olarak şunu bir kez daha belirtmeliyiz ki, Türk kökenli kelimeler sadece Talış dilinde değil, Azerbaycan'ın tüm azınlık halklarının sözlüğünde de mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: git, potug. kete, aumush, boğa, öküz, keçi, ulax.

ABSTRACT

This article discusses the linguistic analysis of animal names of Turkic origin in the lexicon of the Talysh language, a minority people in Azerbaijan. Names that have been studied in a large number of the most reliable sources in order to accurately determine their belonging to the Turkic languages, and have been specified on the basis of linguistic facts. As a result, the study of these borrowings shows that the influence of Turkic languages on the Talysh language is not only phonetically and grammatically, but also lexically. This systematic study of the Talysh language in this direction from a lexical perspective is very important and relevant not only for Azerbaijani linguistics, but also for our Turkology in general.

Most of the Turkisms related to the concept of animal in the Talysh language, which we have included in the linguistic analysis in the article, belong not only to one, but to many in the Turkic language family. Thus, the words "qo // ho", "koy", "qoça", "qoduş", "qüq // qüqlə", "buğa", "dügə", "dəvə", "buğalıq", "potug // potoğ", "potə", "balaq", "bars", "teke", "toğlu", "şişək", "ökəc", "azman", "pişik" etc. used in the Talysh language are explained thoroughly based on many groups of Turkic languages. In addition, the article explains the words "kürəyən", "yabı", "yorğa", "madlan", "yüyən", "səmənd", "türk", "qarax", "xakas" mainly related to horse farming in the Talysh language, in terms of Turkic, Karas, Khakass and other Altai languages. We also consider it necessary to note that although articles and works have been written so far on the study of Turkic borrowings in different languages, including Azerbaijani words, no mention has been made of the study of Turkic borrowings in the Talysh language. Finally, we consider it necessary to note once again that words of Turkic origin exist not only in the Talysh language, but also in the lexicon of all minority peoples of Azerbaijan.

Keywords: *go, potug. kete, aumush, bull, bullock, goat, ulax.*

[15] Lənkəran Dövlət Universiteti, dosent, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, alirzaliyev22@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2342-6464

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

TALIŞ DİLİNDƏ HEYVAN ADLARINI BİLDİRƏN TÜRK MƏNŞƏLİ SÖZLƏR

XÜLASƏ

Bu məqalədə Azərbaycanda azsaylı xalqlardan olan talış dilinin leksikasında türk mənşəli heyvan adlarının linqvistik təhlilindən söhbət gedir. Elə adlar ki, onların türk dillərinə məxsusluğunu dəqiq müəyyən etmək üçün xeyli miqdarda ən etibarlı mənbələr araşdırılmış və dil faktları əsasında konkretləşdirilmişdir. Nəticədə bu alınmaların tədqiqi göstərir ki, türk dillərinin talış dilinə təsiri təkcə fonetik və qrammatik baxımdan deyil, ən geniş təsiri leksik baxımdandır. Leksik baxımdan talış dilində bu istiqamətdə sistematik şəkildə aparılmış tədqiqat təkcə Azərbaycan dilçiliyi üçün deyil, ümumən türkologiyamız üçün də çox əhəmiyyətli və aktualdır.

Məqalədə linqvistik təhlilə cəlb etdiyimiz talış dilindəki heyvan anlayışına dair türkizmlərin əksəriyyəti türk dilləri ailəsində yalnız birinə deyil, bir çoxuna məxsusdur. Belə ki, bu gün talış dilində işlənən qo // ho, koy; qoça, qoduş, qüq // qüqlə; buğa, dügə, dəvə, buğalıq, potug // potoğ, potə; balaq, bars, teke, toğlu, şişək, ökəc, azman, pişik və s. Türkizmlər türk dillərinin bir çox qrupları əsasında izah edilmişdir. Bunlardan əlavə məqalədə talış dilində əsasən, atçılıq təsərrüfatı ilə bağlı kürəyən, yabı, yorğa, madian, yüyən, səmənd türk, türkmən, qazax, xakas və digər Altay dilləri baxımından izahını tapmışdır. Bunu da qeyd etməyi lazım bilirik ki, bu vaxta kimi aayrı-ayrı dillərdə türk alınmalarının, o cümlədən Azərbaycan dili sözlərinin araşdırılmasına dair məqalə və əsərlər yazılsa da, talış dilində türk alınmaların tədqiqində bizə qədər söz açılmamışdır. Son olaraq bir daha qeyd etməyi lazım bilirik ki, türk mənşəli sözlər təkcə talış dilində deyil, Azərbaycan bütün azsaylı xalqlarının leksikasında mövcuddur.

Açar sözlər: qo, potuq. kete, aumuş, buğa, buğalıq, təkə, ulax.

GİRİŞ

Tarixi faktlar göstərir ki, Azərbaycanda Hind-avropa, Qafqaz və Altay dillər ailələrində birləşən Qafqaz xalqlarının xeyli nümayəndələri məskunlaşmışlar. Bu baxımdan Azərbaycanın xəritəsində özünəməxsus yer tutan udilər, buduqlar, qrızlar, xınalıqlılar, ləzgilər, ingiliylar, avarlar, saxurlar, tatlar, kürdlər və talışlar mehribanlıq şəraitində azərbaycanlı kimi özlərini bu ölkənin əsl vətəndaşları sayırlar. Azərbaycanın inkişafında, çiçəklənməsindən müqəddəs torpaqlarımın qorunmasında birlikdə çalışır və birgə mübarizə aparırlar.Talışlar respublikanın cənub-şərqində, əsasən, Astara, Lənkəran, Lerik, Masallı və qismən də Yardımlı rayonlarında yaşayıb-yaradırlar.

Talış dili Hind-avropa dilləri ailəsinə daxildir. Buna baxmayaraq faktlar sübut edir ki, bu gün talış dilinin leksikasında Azərbaycan və ümumən türk dil elementləri geniş mövqedə durmaqdadır.

Bu elementlərin tərkibində türk mənşəli leksemlər xüsusi yer tutur. Bildiyimiz kimi heyvandarlıq insanların əzəli məşğulliyyət forması olmuşdur. Talış dilində heyvandarlıqla bağlı türk mənşəli leksemlərin olması talışlarla türk dilli xalqların, ən başlıcası Azərbaycan türklərinin əlaqələrinin qədimliyini bir daha sübut edir.

Əsas hissə. Talış danışıq dilində heyvan adlarını və ona məxsus anlayışları bildirən ayrı-ayrı leksemlərin izahına keçməzdən öncə qeyd edək ki, bir-birinin sinonimi olan heyvan və mal türkizmlərinin hər ikisi bu gün doğma dildə olduğu kimi, talış dilində də eyni mənalarda heyvon və məl şəklində işlənməkdədir. Bu dildə həmin leksemləri əvəz edəcək söz və ifadə yoxdur. Bu faktı aşağıdakı türk sözləri bir daha təsdiq edir.

Qo//zandəqə (inək). Bu gün talış danışıq dilində başqa türk mənşəli sözlərlə yanaşı qo leksemi xüsusi yer tutur. Heyvan anlayışı ilə bağlı olan bu leksemin talış dilində türk mənşəliyi ilk baxımdan inandırıcı görünməyə bilər. Çünki bu leksem müasir Azərbaycan dilində eyni fonetik tərkibdə işlənmədiyi üçün onun türk mənşəli olması bizə bir qədər qəribə görünür. Buna baxmayaraq, qo//ho morfeminin türk dillərində ta qədimdən mövcudluğu, bizcə, linqvistikada şübhə doğura bilməz. Tədqiqat göstərir ki, qo//ho-nun həm də heyvan anlayışı ilə bağlı morfem və leksem kimi türk dillərinə məxsusluğu barədə dilçilikdə kifayət qədər maraqlı fikir söylənilmişdir. Qo//ho morfemi heyvanları hərəkətə gətirmək üçün istifadə olunan səs kimi həm də bir qrup heyvan adları kimi işlənməsi məlumdur.

Nı da formalaşdımışdır (8, 92-93). Bizcə, qo morfemi türk dilləri ailəsinə mənsub sözdür. Bu söz qədim türk dövründə monqol, tunqus-mancur, fin-uqor və digər dil ailələrinə daxil olaraq, bir sıra heyvan adını formalaşdırmışdır. Müxtəlif dil ailələrində heyvan adlarının bir qismində qo morfeminin qorunması bəzi məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün çox şey deyir. Hər şeydən əvvəl müəyyən olunur ki, qo kökünün tarixi heyvan kultunun tarixi qədər qədimdir. Qeyd etməliyik ki, heyvan tarixən türk xalqlarında onqon olmuşdur. Bu mənada qoç, qoyun heykəllərinin izlərinə indi də rast gəlinir (8).

V.V.Radlov qeyd etmişdir ki, cığatay-türkcəsində koyon Altay, teleut dillərində koyon, dovşan mənalarında qo kökündən formalaşmışdır (11, c. 2, 526-529). Qo//ho elementi türkoloji ədəbiyyatda təkcə dilçilərin deyil, folklorşünasların diqqətini də cəlb etmişdir. Folklorda holavar sözünün mənşəyi haqqında söz açan Ə.Axundov qeyd edir ki, bu söz heyvan mənasında işlənən hə ilə bağlıdır (11, 242). A. Nəbiyev ho-nun işlənmə dairəsinin genişliyindən söz açaraq göstərir ki, çin, hind və skandinaviya xalqlarının folklorunda ho müqəddəs öküz (inək) toteminin adı olmuşdur (10, 69). Bilavasitə türk dilləri vasitəsilə başqa dillərə keçmiş qo//ho-nun əsasında qoy (qoyun), qoyçı (çoban) leksemləri də yaranmışdır.

Qo leksemi talış dilində heç bir dəyişikliyə uğramadan ümumi heyvan anlayışını deyil, konkret olaraq qaramalın bir növü sayılan inək anlayışını bildirir. Burada konkretlikdən başqa, bir ümumilik də vardır. Yəni talış dilində qo deyildikdə burada bilavasitə inəyin həm erkək, həm də dişi cinsi nəzərdə tutulur. Doğar inək anlayışını talış dilində ifadə etmək üçün qo türkizmi bu dilin zandə (doğər) lekseminə qoşulur və beləliklə, mürəkkəb komponent (zandəqo-doğar inək) əmələ gətirir: Çəmə zandəqo şıt ve doydə (Bizim inək süd çox verir). Talış dilində öküz mənasını verən neqo lekseminin də görün-düyü kimi ikinci komponentini qo türkizmi təşkil edir. Birinci komponent isə niə (erkək) sözünün fonetik dəyişikliyə uğramış şəklidir: Neqonım bə ərəbəm dəvasme. (Öküzləri arabaya bağladım).

Qo leksemi talış dilində sözdüzəldici şəkilçi qəbul edib yeni məna da yaradır: qoəvon (inək saxlayan).

Talış dilində bir sıra sifətlər qo lekseminə qoşulub söz birləşmələri əmələ gətirir: siənə qə (qısır inək), külə qo (buy. nuzsuz inək), ostənə qo (boğaz inək) və s.

Heç şübhə yoxdur ki, Azrbaycan dilində qoç, qoduq sözləri də qə əsasında düzəlmiş və həmin sözlər də bu gün talış danışıq dilində olduğu kimi işlənir: Çəmə ğoçi şoxon beşən (Bizim qoçumuzun buynuzları çıxıb). Ğodoğe şıxış əbini. (Qoduğun buynuzu olmaz).

Bu dildə qoçə (mal saxlanılan yer, ağıl mənasında), qo-düş (sərinc), leksemlərinin də qə sözündən törəməsinə şübhə ola bilməz.

B.B.Əhmədov isə koduş sözünün eyni kod kökündən əmələ gəldiyini söyləyir (6, 16). Bizcə, bu fikir düzgün sayıla bilməz. Ağzı enli saxsı qab olan koduşdan (talış dilində qədüş) əslində tarixən mal-qara sağmaq üçün istifadə olunmuşdur. Daha doğrusu, bu leksem heyvandarlıqla bağlı yaranmış və quruluşca iki konponentdən (qə və düş) ibarətdir. Bu konponentin ikisini də türk mənşəli söz kimi qəbul etmək səhv olardı.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, talışlar (xüsusilə dağlıq ərazidə yaşayıb maldarlıqla məşğul olan talışlar) məşğuliyyətləri ilə bağlı olaraq özlərini və başqaları da onları qoloş//qodus// kadus adlandırmışlar ki, bu leksem də qo//qa//ga/h-inək və dus//doş-sağmaq sözlərinin mənalarını özündə ehtifa edir. Mürəkkəb tərkibli olan koduş (qodüş) qo türkizmi ilə talış dilinin elementi olan düş sözünün birləşməsindən əmələ gəlməsi bir daha aydın olur.

Azərbaycan folklorundan, xüsusilə holavardan aydın olur ki, qo morfemi ho morfemi ilə də əvəz olunmuşdur. Ho əslində müəyyən hərəkətlə bağlıdır. Azərbaycan dilində bu gün bir çox sözlərin əsasında ho durur ki, həmin sözlər bilavasitə heyvandarlıqla bağlı olub talış danışıq dilində də geniş şəkildə işlənir: ho, hoş, hoç, hoydü və s. Talış danışıq dilində ho yalnız inəyi hərəkətə gətirmək üçün işlədilir. Bizcə, talış dilində hor (axur mənasında) lekseminin əsasında da ho türkizmi durur: Bə horun aləfim ekardə (Axura ot tökmüşəm).

Ümumiyyətlə, dilçilikdə qo // ho köklərinin yaranması və bunların dünyanın bir çox dillərində eyni və müxtəlif mənalarda işlənməsi barədə maraqlı fikirlər mövcuddur. M.Adilov qo kökünün səs təqlidindən yaranmasını israr edir və səs təqlidi ilə yaranmış xoruz sözündən danışarkən deyir: Qo //qu ünsürü də çox müxtəlif mənalarda işlənmişdir. Bu ünsür ötmək, oxumaq, banlamaq, geniş mənada danışmaq// söyləmək // demək mənalarına gəlir (3, 29).

Səs mənasında qü (qu) köklü sözlərə talış dilində də rast gəlirik: qür (səs), qür-qür (səs küy). Bundan əlavə, talış dilində inəyin bətnində olan və ya təzə doğulmuş inək balası mənasında qüq//qüğlə türkizmləri də

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

maldarlıqla əlaqədar işlədilir. Bu leksemin də qo kökünə əsaslanması, bizcə, şübhəsizdir. Bundan əlavə, talış dilində qömüş//qümüş (camış), qüən (malın döşü) sözlərinin də qo//qü köküdən yaranmasını ehtimal etmək olar.

Hazırda talış danışıq dilində, o cümlədən ən çox Lerik şivəsində qoyunçuluqla bağlı iki-üç yaşar doğmayan dişi qoyun mənasında işlədilən qədim türk mənşəli elementlərdən biri də koy leksemidir. Türkoloji ədəbiyyatdan aydın olur ki, koy leksemi qoyun sözünün qıpçaq formasıdır. Əslində qoyun sözünün kökü qoydur, -un isə cəmlik bildirən şəkilçidir. Doğrudur, bu leksem türk dillərinin bir çoxunda, o cümlədən müasir Azərbaycan dilində də ilkin mənasında müəyyən qədər uzaqlaşmışdır. Lakin talış dilində hifz olunan qoyun sözünün qədim qıpçaq forması olan koy//kuy sözünə biz xınalıq dilində də rast gəlirik.

Həmidov A. yazır ki, Dağıstan dillərində qoyun, davar mənasında işlənən bu söz qədim qıpçaq və cənub-qərbqrupu türk dillərinə məxsus formadır (7, 78). Dişi sözünün antonimi olan bu leksem qədim türk dillərində ər-kişi mənalarında işlənmişir. Azərbaycan dilində «Aslanın erkəyi, dişin olmaz» atalar sözünün tərkibində də işlənməkdədir. Talış dilində bu leksem ayrılıqda erkək şəklində erkək qoyun anlamını ifadə edir.

Talış dilində heyvan anlayışını bildirən düyə, dəvə, büğə (buğa) leksemləri də türk mənşəlidir. Qədim türk abidələrinin lüğətinə dair mötəbər mənbədə dəvə, buğa, dügə (4, 125) leksemlərinin mənaları ayrı-ayrılıqda göstərilmişdir. Talış dilində heyvandarlıqla bağlı işlənən bu leksemlər bu gün də türk dillərinin bir çoxunda, o cümlədən Azərbaycan, türkmən, tatar, başqırd, türk, qumuk, karaqalpak dillərində işlənməkdədir. Müasir Azərbaycan və talış dillərində tamamilə eyni mənada işlənən düyə sözünün dəvə leksemi əsasında formalaşması da inkaredilməz faktdır. E. V. Sevortyan da qeyd edir ki, tüye analoji cəhətdən tövenin yaxın variantıdır. Bunlar eyni dəqiqliklə fonetik və semantik analizə əsaslanır (15,315). Bu da aydındır ki, türk dillərində mövcud olan dəvə və düyə leksemləri bütün mənbələrdə ikihörküclü dəvə və bəzən də birhörküclü dəvə anlamında işlənmişdir. Zaman keçdikcə dəvə və düyə leksemləri mənaca bir-birindən müəyyən qədər uzaqlaşmışdır. «Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində oxuyuruq: «Dəvə səhralarda və quru çöllərdə istifadə olunan bir və ya ikihörküclü; çoxdözümlü iri yük heyvanı, birhörküclü dəvə. dəvə balası» (1, c. 2, 54).

İstər dəvə və istərsə də düyə sözü müasir Azərbaycan dilindəki mənasında talış danışıq dilində də işlənir. Hətta əsasında dəvə leksemi duran Azərbaycan dilinin atalar sözləri və məsəlləri eyni məzmunda talış dilində də mövcuddur. Məsələn: Dəvə oynayanda qar yağar-Dəvə rasq kardəyədə vəə bəvoy. Boynu dəvə kimi dümdüzdür-Qış bənəy dəvə düzə və s.

Bundan başqa, dəvəyüni (dəvəyunu), dəvədələk (dəvə-dəllək) dəvəgüşi (dəvəquşu) türk Azərbaycan sözləri də talış dilində xüsusi yer tutur.

Düyə sözünə gəlincə deməliyik ki, bu söz talış dilində başqa türk dillərinə nisbətən bir qədər dar mənada, yalnız inəyin, camışın hələ doğmayan balası anlamını verir. Məsələn: Çəmə zandəqə düqə vişədəy (Bizim inəyimizin düəysi meşədədir). Qümüşi düğə baləş ğandə (Camışın düyəsi bala atıb) və s.

“Qədim türk dillərində buğra leksemi də erkək dəvə mənasında işlənmişdir”(1, c.I, 120). Bununla yanaşı, qədim türk dillərində erkək dana mənasında buğa sözü də mövcud olmuşdur. Bundan başqa, S. E. Malov qədim türk yazılı abidələrində buğa sözünün öküz mənasında işlədiyini qeyd etmişdir (9, 374).

E.V.Sevortyan da bunun “Azərbaycan, qumuk, noqay, uyğur dillərində buğa, qaqauz dilində buqa, Altay dillərində puğa, özbək dialektində boqa şəklində və bütün mənbələrdə öküz mənasında olduğunu söyləmişdir (14, 231). Hazırda türk dillərinin bir çoxunda olduğu kimi, müasir Azərbaycan dilində də buğalıq sözünə də təsadüf olunur. Buğa hələ burulmamış və işə qoşulmamış döllük heyvan (qaramal). Kələ buğa seçdikdə onun yaxşı cinsindən olması, yaxşı nəsil verməsi və i. a. tələb olunur.

Buğalıq. Döllük üçün saxlanılan erkək heyvan (8,c.1,318). Hazırda talış dilində erkək dana anlamında həm buğa, həm də döllük mənasında buğalıq (-lıq şəkilçisi ilə birlikdə) türkizmi işlənir. Məsələn: Çəmə büğə ve koke (Bizim buğamız çox kökdür). Ə kələ bo büğəlığemon oqətə (O kələni buğalıq üçün saxlamışıq). Azərbaycan dilində olduğu kimi, talış dilində də buğa sözü müqayisə şəklində insana da şamil edilir və s. sağlam, gümrah mənalarda işlədilir. Məsələn: bənəy büğəy (buğa ki midir).

Potıg (potuq). Talış dilində camış balası mənasında işlənən bu leksemin türk alınması şübhəsizdir. Doğrudur, həmin sözün bəzi mənbələrdə botu, botuq şəklində dəvəbalası mənasında işləndiyinə rast gəlinir (14, 114).

E.V.Sevortyan bir çox türk dillərində, eyni zamanda özbək dialektində leksemin botuk, potik, putuk, botalağ şəklində medvejonok, buivolenok mənalarında işləndiyini də qeyd etmişdir (14, 119). Dəvəbalası mənasında Altay və tuva dillərində bodağan, boduğan, boto:n işlədilir. Bu söz həm də bota şəklində türk dialektlərində camış balasını bildirir.

Əslində bu leksemin kökü bot//bor-dur. Bor sözü sonradan -a(t) şəkilçisi qəbul edərək bort şəklinə düşmüşdür. Sonra üzərinə -la fel düzəldici şəkilçinin artırılması ilə bortla feli əmələ gəlmişdir.

Eləcə də bot sözünün üzərinə-un şəkilçisinin əlavəsi ilə botuk ismi əmələ gəlmişdir. Bu söz müasir talış danışıq dili-nin ayrı-ayrı şivələrində pətə (potkə, potoğ, potığ) buyvolyo-nok-tölok (do dvux let): qomuşə potə-buyvolyonok şəklində işlənməkdədir (13, 186).

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir talış danışıq dilində camış balası təkcə potığ leksemi ilə deyil, həm də türk alınması olan balax sözü ilə də ifadə olunur. (Bu leksem Azərbaycan dilinin dialektlərində də eyni mənada işlənir).

Balaq. Camışın balası, korpə kəlçə. Mürşüd camış balaqlarını suvarmaq üçün çaya apardı. Ə. Vəliyev. Talış dilində: Qomüşi potığe vadə//Qümüşi balaxe vadə (Camışın balasını burax). Bizcə, balax sözü bala türkizminin qədim kökü əsasında yaranmışdır və təsadüfi deyildir ki, türk dillərində olduğu kimi, talış dilində də bala sözü bəzən balax leksemi ilə bir növ sinonim təşkil edir. Məsələn: Qomüşi balaxım dəvasə (Camışın balasını bağlamışam). Qomüşü balam dəvasə (Camışın balasını bağlamışam).

Pələnq (pələng). Qədim türk dillərində bu söz heç də müasir Azərbaycan dilində olduğu kimi işlənməmişdir. E. V. Sevortyan məşhur lüğətində bunun türk dillərinin əksəriyyətində bars (Altay dialektlərində pars) şəklində on bir mənada işləndiyini göstərmiş və ən birinci tiqr-pələng mənasında olduğunu qeyd etmişdir (14, 59).

Ümumiyyətlə, bars lekseminin linqvistika elmində bəzi dilçilər, o cümlədən V. Banq, L. Budaqov fars dilindən türk dilinə keçməsini qeyd edirlər. Bir çox dilçilər kimi D. Y. Kloson isə bu fikrə qəti etirazını bildirərək pələng mənasında işlənən bars sözünün türk mənşəli olduğunu təsdiqləyir. (14, 69). «Drevnetyurkskiy slovar»da da bars sözünün türkizm kimi tiqr (pələng) mənasında işlənməsi qeyd edilmişdir (14, 60). Türk mənşəli element olan bars fars lüğətlərində pars, hars şəklində pələng və onun digər növlərini ifadə edən söz kimi izah olunmuşdur (18, 69). Buradan çıxış edib demək olar ki, hazırda talış danışıq dilində işlənən hırs (ayı) leksemi də pars türkizminin fonetik dəyişkənliyindən başqa bir şey deyildir.

Təkə. Talış dilində keçinin erkəyinə deyilir. Məsələn: Çəmə bizi təkəş zandə (Bizim keçimiz təkə doğub). Təkə həmişə çı bzon navədə şədə (Təkə həmişə keçilərin qabağında gedir). Çı seqlə kubızədə (Talışlar cüyürə kubız deyirlər) iqlə-ni təkəbe (Üç cüyürdən biri təkə idi).

Bu söz qədim türki abidələrinin dilində də təkə şəklində erkək keçi mənasında işlənmişdir (14, 550). A. M. Şerbak bu leksemin erkək keçi mənasından olan başqa türk dillərində sonradan döllük qoyun mənasında işləndiyini də qeyd etmişdir (16, 112).

D.Rəhimova fars dilində və onun iki dialektində təkə (erkək keçi), təkkə (dördillik erkək keçi) formasında mövcud olan bu türkizmin ilkin mənasını hücum edən, cuman kimi izah etmiş və bunu tək feli ilə -ə şəkilçisinin birləşməsindən düzələn feli-isim adlandırmışlar (12, 46).

«Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində isə təkə sözü erkək keçi, vəhşi keçi, dağ keçisi mənalarında verilmişdir (12, c, 153)

Toğli. Qədim türk abidələrinin dilində toqlu sözü altıay. lıq quzu mənasında işlənmişdir. «Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində on aylıq, həm də birillik qoyun balası mənasında göstərilmişdir (1, c. 2, 192).

D.Rəhimova fars dilində toğli//toğəli şəklində üçillik dişi qoyun və altıaylıqdan birilliyə qədər qoyun mənalarında işlənən bu leksemin türk mənşəli olduğunu və hətta H. Əmidin də bunun Azərbaycan dilindən fars dilinə keçməsinin etiraf etdiyini göstərmişdir (60, 46).

Müasir talış dilində, ən çox Lerik şivəsində töğli deyiləndə birillik qoyun nəzərdə tutulur. Məsələn: Çı pəsənədəm seqlə toğlim com karde. (Qoyunlardan üç toğlu ayırdım).

H.Zərinəzadə də yazır ki, Həmədan ətrafında yaşayan azərbaycanlıların və farsların şivəsində toqli //toği// toxli-birillik, şişək ikiyaşar, ökəc// öyəc üçillik, azman beşyaşar, dizman isə altıyaşar qoyuna deyilir ki, hamısı fars dilində alınma sözlərdir (17, 329).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Azman leksemi Azərbaycan dilində Bakı, Ağdam, Beləqan, Borçalı, Cəbrayıl, Füzuli, Ordubad, Şamaxı və Zəngilan dialekt və şivələrində altıillik qoyun, dördillik qoyun, Ağdam, Borçalı və Füzulinin bəzi dialekt və şivələrində isə qocalmış qoyun, keçi mənalarında işlənir (12, 24).

Müasir talış dilində, ən çox Lerik şivəsində bunlardan ikisinə - toğli və azman leksemlərinə təsadüf edilir. Bunlardan da toğli leksemi dilin lüğət tərkibində aktiv olub daha geniş mövqedə durur. Özü də bu leksem qədim abidələrin dilində olduğu kimi, talış dilində də altıaylıq qoyun, həm də erkək qoyun mənasında işlədilir. Məsələn: Bəcımı vəyə seqlə toğliş vardəbe. (Mənim toyuma üç toğlu gətirmişdi). Çəvən pəsənədə toğli veye (Onların qoyunlarında toğlu çoxdur). Talış dilində azman deyiləndə isə qoca qoyun nəzərdə tutulur. Məsələn: Məsələ Çı pəsənədə dıqılə azman be. Ooyunlardan ikisi qoca idi).

Pişik Azərbaycan, türkmən dillərində pişik şəklində işlənən bu leksem qazax, noğay dillərində lüsik, özbək dilində muşuk şəklində işlənir. Talış dilində də bu söz kıtı sözü ilə paralel olaraq pişik şəklində işlənir: Kit mosiş harde (Pişik qatığı yedi). Bu da maraqlıdır ki, qaqauz və türk dillərində də pişik anlamında kədi sözü mövcuddur. A. M. Şerbak kədi sözünün hind-avropa mənşəli olduğunu göstərmişdir (16, 130). Bizcə, bu kök leksemdir. Bunu təkcə hind-avropa dillərinə şamil etmək tam düzgün sayıla bilməz. Pişik sözünün etimologiyasında söz açan A.M.Şerbak onun vokativ piş sözündən əmələ gəldiyini söyləmişdir (16, 129). Bu fikirlə razılaşmaq olar. Həqiqətən də, bu heyvan piş-piş deyə çağrılır.

Kürəyin, yabı, yorğa, madyan, yüyən, səmənd türk dillərində olduğu kimi, talış dilində bu sözlər heyvandarlıqla, daha doğrusu, atçılıqla bağlıdır. Bizcə, talış dilindəki asp sözü türk dillərindəki at sözünün fonetik variantıdır.

Kürəyn (kürən). Türk, qazax, Altay, xakas dialektlərində küren, uyğur və tat dialektlərində kürək, çuvaş dilində kerön şəklində işlənən bu söz talış danışıq dilində, əsasən, sifət kimi işlədilir və canlılara şamil edilir. Məsələn: kürəynə kinə (kürən qız), kürəynə asp (kürən at), kürəynə jen (kürən qa-dın), kürəynə zandəqə (kürən inək) və s.

Talis dilində kürən sözü atın bir növünü bildirən termin kimi də işlədilir. Məsələn: Kürəyn yaman yorğə şedə (Kürən yaman yorğa gedir). Fars dilində Azərbaycan sözlərindən danışan H. Zərinəzadə yazır ki, kürən rəngi sarı ilə boz arasında olan ata deyilir... Bu sözün kökü ehtimal ki, kül+rəngdir, çünki dialektlərimizdə həm kürən, həm də külrəng formasın-da işlənir (17, 375).

Malov S.E. və V.İ.Rasadin kürən sözünün etimologiyası və mənşəyindən danışarkən bunun monqol dillərindən türk dillərinə keçməsini göstərmişlər (15, 147).

Bildiyimiz kimi, türkizmlərin talış dilinə keçməsində, bilavasitə Azərbaycan dili mühüm rol oynayır. Lakın çox maraqlıdır ki, Azərbaycan dilində kürən leksemi ilə müyyən dərəcədə sinonim olan və bu dildə daha çox işlənən sarı sözü əvəzinə kürən türkizmi talış dilinə keçib mühafizə olunmuş və bu gün keçdiyi dilin zard sözü ilə sinonim təşkil edir. Azərbaycan dilində olduğu kimi, (Kürəni minmək, Kürəni çap-maq), talış dilində də kürəyn deyiləndə (Bə kürəyni penişte, Kürəyni tojne) at başa düşülür. Talış dilində bu leksem təhər türkizmi ilə də yanaşı işlədilir: kürəyn təhər. Əv kürən təhərə kinəbe (O, kürəntəhər qız idi).

L.A.Pireyko öz lüğətində talış dilində işlənən küyrəyn sözünün rus dilində rijiy mənasında verir (13, 128).

Türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində atın rəngini bildirən sözlərdən biri də səmənd leksemidir. Səmənd at dedikdə qızılı ilə boz rəng arasında xüsusi bir rəngdə olan at nəzərdə tutulur. Müasir talış dilində atçılıq təsərrüfatı ilə əlaqədar olaraq bu termin eyni fonetik tərkibdə işlədilir. Məsələn: Asponədə se qılə səmənde (Atlardan üçü səmənddir).

Yabı leksemi türkmən və qumuk dillərində işlək at mənasında, yabı və yabu qırğız dilində arıq at mənasında ənabı şəklində işlənir. Etimalogiyası məlum olmayan bu söz Azərbaycan dilində arıq, əldən düşmüş yaraşıqsız at mənasında işlədilir. Qurbanəli bəy atını və Kərbaləyi Qasım yabısın minib düşdülər yola. (C.Məmmədquluzadə), Kəhər olmasım, lap yabı olsun, mollaya bir at vacib idi. (M.Cəlal) Yabı leksemi Dağıstan o cümlədən ləzgi, lak və avar dillərində də işlənir. E. V. Sevortyan və L.S. Levitskaya Dağıstan dillərinə bu sözün qumuk və Azərbaycan dillərindən keçməsini təsdiqləyirlər (15, 49).

Talış dilinə də yabı türkizmi, şübhəsiz, Azərbaycan dili vasitəsilə keçmişdir. Azərbaycan dilində olduğu kimi, talış dilində də bu leksem arıq at mənasını verir. Bundan başqa, bəzi türk dillərində olduğu kimi,

bu leksem talış dilində yaşlı qoca at mənalarında da işlədilir. Məsələn: Qley yabış sə, jğo. bızın sa sornə aspe (Bir yabı alıb, elə bil yüz ilin atıdır).

Talış danışıq dilində bu leksem insana aid edilib. Kobud, hozı, qanmaz mənalarını da ifadə edir. Məsələn: Yabıəti məkə (Yabılıq, yəni hozılıq etmə). Yabı-yabı dəfirsiəy (Yabı-yabı, yəni həyasız-həyasız soxuldu).

Yorğa. «Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində bu sözün izahı belə verilmişdir:

Yorğa 1-ci is. At yerisinin bir növü (bu yerişdə at növbə ilə gah bir tərəfdən-sağ ayaqlarını, gah da o biri tərəfdən-sol ayaqlarını eyni zamanda irəli atır).

2-ci sif. Bu cür yerişi olan, bu cür yeriyən yorğa at. Yor-ğa kürən 3-cü zərf. Kəhər at yenə də yorğa yeriyir, çay aşağı çəkirdi (1, c. 2, 557).

Bu leksem talış danışıq dilində də Azərbaycan dilində olduğu fonetik cilddə və mənalarda işlənir: İsim kimi: Yorğəş varde (Yorğanı gətirdi). Sifət kimi: Yorğə aspi tojne ləzzət doydə (Yoğ atı çapmaq ləzzət verir). Zərf kimi: Çəmə asp yorğə şədə (Bizim atımız yorğa gedir).

Qədim türk abidələrinin dilində yorğə sözü yorığa şək lində yorğa at mənasında işlənmişdir (4, 136).

Bizcə, bu leksemin əsasında türk dillərinin əksəriyyətin də, o cümlədən müasir Azərbaycan dilinində çəkmək, uzatmaq, aparmaq mənalarında işlənən yor feli durur. Məsələn: Sözü yoran adam. Söz yormaq. Talış dilində: Sıxani veyən yormiş məkə (Sözü çox da yorma). Əhməd sıxan yormişkəye (Əhməd söz yoran adamdır). Türk yazılı abidələrində yor feli həm də getmək anla-mında işlənmişdir (15, 274). Bu da məlumdur ki, türk dillərində yor felinin üzərinə t samitinin əlavəsi ilə at yerişinin bir növü yort sifəti əmələ gəlmişdir. «Yort, sifət. At yerişinin bir növü: löhrəm yeriş (Bu yerişdə at bir qabaq ayağı) ilə bir dal ayağını eyni vaxtda yerə qoyur» (4, c. 2, 558). Yort sözü talış dilində türk mənşəli-mış şəkilçisi ilə birlikdə qaçırtmaq, çap-maq mənalarını verir. Məsələn: Əvış yaman yortmiş karde (Onu yaman yortdu). Yortmiş karde-karde ome (Çapa-capa gəldi) və s.

NƏTİCƏ

Yekun olaraq demək istəyirik ki, talış dilində türk mənşəli sözlər təkcə yazdıqlarımızla bitmir. Bu dildə məişətlə, ağac, meyvə-tərəvəzlə, qohumluq anlayışları ilə, quşçuluqla, o cümlədən digər yaşam tərzimizlə bağlı da türkizmlər geniş mövqedə durur. Bu bir, növ türklərlə talışların qədim mədəni, məişət və digər əlaqələrindən xəbər verir. Ümumilikdə götürdükdə türk dilləri talış dilinə təkcə leksik baxımdan deyil, fonetik və qrammatik istiqamətdə də öz təsirini göstərmişdir.

İSTİDADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, 2-ci c., Bakı-2006
2. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Ankara, 1999
3. Adilov M. Təqlidi sözlər. Bakı, 2010
4. Axundov Ə. Azərbaycan folklor antologiyası. I c, Bakı, 1969
5. Drevnetyurkskiy slıvar. Leninqrad, 1969
6. Əhmədov B.B. Leksika məsələləri, Bakı, 2017
7. Həmidov A. Buduq və Xınalıq dillərində Azərbaycan SSR elmlər Akademiyasının xəbərləri. "Ədəbiyyat, dil və incəsənət" seriyası. Bakı, 1981, № 3
8. Xəlilov B. Azərbaycan dilində təkhecalı feillərin əsasları, ilk köklərin fonosemantik inkişafı. Bakı, 2013
9. Malov S.E. Uyqurskie naraçiya Sinizyana. Moskva, 1961
10. Nəbiyev A. Azərbaycan-özbək folklor əlaqələr. Bakı, 1969
11. Radlov V.V. Onut Slovarya tyurksix nareçiy. I-IV c, SPb, 1983-1911
12. Rəhimova D.M. Müasir fars dilində Azərbaycan-türk sözləri. Bakı, 200
13. Pireyko A.A. Talışsko-russkiy slovar. Moskva, 1976
14. Sevortyan E. V. Etimoloqiçeskıy slovar tyurkskix yazıkov Moskva, 1978
15. Sevortyan E.V. Stimoloqiçeskiy slovar tyurkskix yazikov. Moskva, 1980

16. Şerbak A.M. Nazıvaniya domaşnix i dikix jivotnıx v tyurkskix yazıkıx, Moskva, 1961
17. Zərinəzadə H. Fars dilində Azərbaycan sözləri. Bakı, 1962

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(7)

Doç. Dr. Fuat UÇAR*

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ALINAN EKONOMİK VE SOSYAL TEDBİRLER

ECONOMIC AND SOCIAL MEASURES TAKEN DURING THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE

ÖZ

Milli Mücadele Dönemi'nde askeri yönden olduğu gibi ekonomik ve sosyal yönlerden de ciddi tedbirler alınmıştır. Milli Mücadele'yi askeri yönden başarı ile tamamlayan Türk ordusunun ihtiyaçlarına yönelik TBMM Hükümeti tarafından yürütülen ve toplumun fedakârlığı ile uygulanan tedbirler; Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli etkenlerden birisini oluşturmuştur. Hükümet, işgale karşı cephede mücadele ederken, cephe gerisinin güvenliği kadar ihtiyaçlarını da düşünmüştür. Uygulanan ekonomik tedbirler kapsamında, savaş koşulları altında tarımsal üretimin devamının sağlanmasına önem ve öncelik verilmiş ve yeni vergiler yoluyla ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Tekâlifi Milliye emirleri bu konuda örnek teşkil edecek bir uygulama olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar daha sonraki süreçte yeni Türk devletinin sosyal devlet olma vasfının önemli bir özelliği olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Tekâlif-i Milliye, Sosyoekonomik Tedbirler.

ABSTRACT

During the National Struggle Period, serious measures were taken in economic and social aspects as well as military aspects. The measures carried out by the government of the Grand National Assembly of Turkey for the needs of the Turkish army, which successfully completed the National Struggle militarily, and implemented with the sacrifice of the society constituted one of the important factors in the success of the National Struggle. While fighting against the occupation at the front, the government also considered the needs as well as the security of those behind the front. Within the scope of the economic measures implemented, importance and priority was given to ensuring the continuation of agricultural production under wartime conditions and it was aimed to meet the needs of the army through new taxes. The Tekâlifi Milliye orders were an exemplary practice in this regard. The economic and social policies implemented during the National Struggle Period became an important feature of the new Turkish state's characteristic of being a social state in the following period.

Keywords: *National Struggle, Tekâlif-i Milliye, Socioeconomic Measures.*

* **Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü**
fuat.turkuaz@gmail.com,http://orcid.org./0000- 0002-2036-6689

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Sakarya Savaşı ile elde edilen zaferden sonra kurtuluşun kalıcı hale getirilmesi amacıyla genel bir seferberlik ilan edilmiştir. Böylece Büyük Taarruz için hazırlıklara başlanması, ülke ekonomisinde yeni bir sıkıntının başlamasına neden olmuştur. Ekonomisi büyük oranda tarıma dayanan Anadolu'da, askerlik çağındakilerin cepheye çağrılmaları ile tarımda çalışabilecek ya da işgücü faaliyetinde bulunabilecek kalifiye kesimin temininde büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Yunan işgali altında bulunan Batı Anadolu ve Ege Bölgesi'nin verimli topraklarında ülke ekonomisinin temel dayanağı olan tarım sektöründe ciddi denebilecek ölçüde bir üretim kaybı söz konusu olmuştur. Aynı zamanda bütün bunların yanında Ege ve Marmara bölgeleri gibi Anadolu'nun verimli arazilerinin çoğunun düşman işgali altında bulunması, ekonomik hayatı daha da güçleştirmiştir. Yunan ordularının işgal ettikleri şehirleri, kasabaları yakıp yıkmaları, adeta harabeye çevirmeleri sonucu buralarda yaşayan halk her şeyini bırakıp işgal edilmemiş yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Yunan işgali nedeniyle tarımsal faaliyetlerin yapılamaması ve insanların evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalmaları kıtlığa, hatta açlığa varan korkunç bir yoksulluk tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, acil olarak çeşitli ekonomik ve sosyal tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur.

Anadolu'nun işgali döneminde yürürlükte olan harç ve tekel gelirleriyle ilgili vergi yasaları, Milli Mücadele Dönemi'nde ihtiyaçları karşılayacak olmasının yanında, aynı zamanda devlet gelirlerinin de temel kaynağını oluşturmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde yaşanan mali zorluklarda gelir amaçlı bir takım yeni yasalar çıkarılmış, bununla birlikte mevcut gelir yasalarının oran ve miktarlarında da değişiklik yapılmıştır (Müderrisoğlu, 1990, s. 98). Bütün bu nedenlerden dolayı Türk milletinin Anadolu'daki varlık yokluk mücadelesinin askeri yönden başarısında, bu amaç doğrultusunda alınan ekonomik ve sosyal tedbirler de önemli derecede etkili olmuştur.

1. Milli Mücadele Öncesi Anadolu'nun Ekonomik Durumu

Milli Mücadele öncesinde artık Anadolu'dan ibaret hale gelen Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri ve siyasi şartların yanında devletin ve toplumun ekonomik durumu da felaket denebilecek bir hale gelmişti. Vedat Eldem'in ifade ettiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında ortaya çıkan *"bu buhranlı günlerde hükümetin ilk icraatı, kapitülasyonlarla ilgili olarak, devletin yetkilerini ve bağımsızlığını takyid eden kanun ve anlaşmaları ilga etmek veya bunları memleketin menfaatlarına uygun hale getirmek olmuştur"* (Eldem, 1994, s. 27). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu, her türlü sanayi tesislerden, teknik cihazlardan, santrallerden ve bu alanda yetişmiş insan gücünden yoksun bir ülke haline gelmiştir (Aydemir, 2007, s. 410). Böylece Anadolu uzun yıllar açık pazar, sömürge durumunda olmuş, ihtiyaç duyulan sanayi ürünleri yabancı ülkelerden satın alınmak zorunda kalınmıştır. İlkel (iptidaî) bir tarım ve hammadde üreticisi durumunda bulunan ve yarı sömürge durumunda olan Anadolu ile İstanbul'un bağlantısının kesilmesiyle en basit mesleklerde dahi ciddi sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleşen 66.000.000 dekarlık tahıl ziraatının savaştan sonra 35.000.000 dekara kadar düşmesiyle, ülkede açlık tehlikesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle ekmeklik tahıla arpa, yulaf ve hatta süpürge tohumu ve palamut karıştırılmış, fakat halkın sağlığı bozulmaya, fiyatlar da artmaya başlamıştır. Genellikle 1919'da buğday fiyatları Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki seviyenin yarısına düşmüş ve diğer ürünlerde de buna benzer fiyat düşüşleri meydana gelmiştir. 1919-1922 yılları arasındaki 4.000.000 Osmanlı Lirası civarında olan ödünç para verme (ikrazat) birden bire 8.000.000 Osmanlı Lirası'na yükselmiştir (Eldem, 1994, s. 160-164).[16] Bu şartlar altında ülkeyi yönetmek durumunda olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan askeri yönden olduğu kadar ekonomik yönden de iflas etmiş bir ekonomi devralmak durumunda kalmıştır.

2. Uygulanan Ekonomik Tedbirler

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun içinde bulunduğu durum; ekonomik yönden üretici (köylü) sınıfın faaliyet alanlarından uzaklaşmasına, ekilebilen alanların tahrip olmasına yol açmıştır. Üretimi artırmak ve teşvik etmek için hükümet tarafından ivedilikle çeşitli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu amaçla Meclis'in

[16] Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Lirası'nın yabancı paralara göre karşılığı için bakınız ((Eldem, 1994, s. 15).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

uygulayacağı ekonomi politikaları önceden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin toplantılarında da gündeme gelmiştir (Eldem, 1994, s. 158). Bu açıdan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, askerlere silah ve teçhizat gibi lojistik yardımların yanında ihtiyaç duyulan ayni ve nakdi yardımlarla cephe gerisinde de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Babacan, s. 57).

Türk ordusunun Kütahya-Eskişehir savaşları sonucunda Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmesiyle 1921 yılının Ağustos ayında Polatlı'da Batı Cephesi Karargâhı oluşturulmuştur. Buraya yapılan ziyaretten dönen milletvekillerinin Meclis'e verdikleri bilgilere göre; ordunun şaşılacak kadar yoksul olduğu, eğer hızlı bir şekilde bir takım önlemler alınmazsa ciddi olumsuzluklar yaşanacağı ifade edilmiştir (Meydan, https://www.sozcu.com.tr). Bu şartlar altında ordunun düşmana karşı kesin bir başarı elde edecek yeni bir taarruza yönelik hazırlıklar başlamıştır. Bu amaçla 5 Ağustos 1921 tarihinde Meclis'in yetkilerini üç ay süreyle Mustafa Kemal Paşa'ya devredilmesini sağlayan Başkomutanlık Kanunu çıkarılmıştır. Mustafa Kemal Paşa da bu göreve getirilmesinden hemen sonra 7-8 Ağustos 1921 tarihinde On Emir'den oluşan Tekâlifi Milliye (cebri istikraz ya da zorunlu iç borç) emirlerini yayımlamıştır. Alptekin Müderrisoğlu (1994, s. 345-350)'nun ifadesiyle Tekâlifi Milliye emirleri ile *"Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, dünya maliye tarihinde ilk defa geniş çapta uygulanacak olan gelir artırıcı bir sistemin hazırlığı içinde…"* olmuştur. Bu şekilde Tekâlifi Milliye emirleri, Milli Mücadele'nin ekonomik kaynaklarının temininde önemli bir rol üstlenmiş hatta temel dayanak noktasını oluşturmuştur.[17] Tekâlifi Milliye emirleriyle sağlanan halk desteğinin yanında, vekillerin maaşları da dâhil olmak üzere bütün memur ve askerlerin maaşlarının %20'sinin Milli Mücadele giderlerine harcanmasına karar verilmiştir. Böylece hükümet savaş nedeniyle artan masrafları karşılamak için 28 Şubat 1922 tarihinde çıkarılan Avans Kanunu'nun 3. maddesinde düzenlemeler yapmıştır (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c017/tbmm01017167.pdf, 1922, s. 177).

Sakarya Zaferi'nden sonra yeni bir zafer için mevcut gücün en az iki katına çıkarılması gerektiğinden; genel seferberliğin ilan edilmesiyle silahaltına alınan binlerce insanın ihtiyaçlarının karşılanması ve silahlandırılmasıyla yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu şartlar altında yeterli bütçe olmadığı için ihtiyaçlar Tekâlifi Milliye emirleri doğrultusunda mevcut vergilerin artırılmasıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu durumda ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan (tevarüs eden) *Zirai Mükellefiyetler Kanunu* tadil edilerek, ihtiyaçlar doğrultusunda bir dizi kanunlar çıkarılmıştır. Hazırlanan tüzük, seferberlik uygulamalarının hız kazandığı bir süreçte Sakarya Zaferi'nden bir ay sonra 9 Ekim 1921 tarihinde çıkarılan 1116 sayılı kararnameye ek olarak *Mükellefiyeti Ziraiye Kanunun Sureti Tatbikine Dair Nizamname (Tarım Yükümlülüğü Kanunun Uygulama Şekline İlişkin Tüzük)* hazırlanmıştır. Toplam 21 maddenin yer aldığı bu tüzük Milli Mücadele'deki ekonomik tedbirleri içeren maddeler bakımından oldukça önemli hususlar içermiştir (Müderrisoğlu, 1990, s. 492- 495).

5 Ocak 1922 tarihinde çıkarılan 178 sayılı kanunla ordunun elinde bulunan, fakat kullanılmayan hayvan ve kağnıların ücretsiz olarak ihtiyacı olanlara verilmesi kararlaştırılmıştır. 21 Haziran 1922 tarih ve 1131 sayılı kararnameyle mesleği çiftçilik olanlar ile ekili arazisi bulunan mahkûmların hasat zamanı üç ay serbest bırakılmalarına karar verilmiştir. Bununla birlikte 26 Şubat 1922 tarih ve 195 sayılı kanunla oluşabilecek kıtlığa karşı buğday ve mısır ithalinde uygulanan gümrük vergileri de indirilmiştir (Müderrisoğlu, 1990, s. 495-496; Eldem, 1994, s. 498).

Çeşitli yasal düzenlemelerin yanında, bir askerin dahi önem kazandığı Büyük Taarruz öncesinde alınan tedbirlerin boyutu daha da genişletilmek suretiyle tarımsal üretim ihmal edilmemiştir. Bu amaçla; tarımsal üretimde bulunanların askerliklerinin ertelenmesi, dul ve yetimlerin topraklarının imece usulüyle işletilmesi, sermaye sahiplerinin belirlenen miktarlarda ekim yapmakla görevlendirilmesi, cinayetten mahkûm olanların ceza sürelerinin bitmesine üç ay kalmış olanların tarım mevsiminde güvenilir teminatlar karşılığında salıverilmeleri kararlaştırılmıştır. Ancak, mahkûmların esas mesleklerinin çiftçilik olması ve ekim yapılabilecek araziye sahip olmaları şartı aranmıştır. Bununla birlikte öncelikle ihtiyaç duyulan buğday, mısır

[17] Tekâlifi Milliye Emirleri ile halkın elinde bulunan mal ve ürünlerin %20'si ile %40'ına el konulması kararlaştırılmış olup emirlere uymayanların vatana ihanetle cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Emirlerin uygulanması sonucu toplanan 6.003.663 lira Milli Mücadele'den sonra hak sahiplerine ödenmeye başlanmıştır (Meydan, https://www.sozcu.com.tr; Hayta & Belenli; 2016, s. 284).

gibi temel tarım ürünleri ile ipek ve pamuk gibi ürünlerin ithalinin kolaylaştırılması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde işgale karşı cephede silahla, süngü ile mücadele edilirken, kıtlığa karşı tarlada sabanla direnilmesi amaçlanmıştır (Müderrisoğlu, 1990, s. 496; Meydan, https://www.sozcu.com.tr).

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in 1 Mart 1922 tarihli oturumunda üretimin temel unsuru durumunda olan köylünün ekonomik hayattaki önemine vurgu yapan bir konuşma yapmıştır. Türk köylüsünün yedi asırdan beri dünyanın dört bir tarafına sevk edilmek suretiyle, kanlarını akıttığı, kemiklerini toprağa bıraktığı ve emeklerinin ellerinden alındığını belirten Mustafa Kemal Paşa konuşmasında bu konuda; Türkiye'nin gerçek sahibinin ve aynı zamanda efendisinin, üreticisinin köylü olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle herkesten daha çok refaha, mutluluğa ve zenginliğe layık olduğunu ve bunu hak ettiğini önemle belirtmiştir (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c018/tbmm01018001.pdf, s. 5).

Anadolu arazisinin ve ekonomisinin büyük oranda tarıma dayalı olması alınacak çeşitli tedbirlerin de tarıma dayalı olmasına neden olmuştur. Böylece ilan edilen genel seferberlik ile tarımda çalışan ya da çalışabilecek nitelikteki iş gücünün cephe için çağrılmış olması, kalifiye işgücü açığı ve bunun yaratacağı sorunu gündeme getirmiştir. Bu nedenle ilan edilen genel seferberlikten dolayı üretim düşüklüğünün önlenmesi amaçlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle artan ekonomik sorunların mevcut kanunlarla karşılanmasının imkânsız hale gelmesinden dolayı hükümet birçok vergiyi artırmak ya da yeni vergiler eklemek zorunda kalmıştır. Bu suretle artırılmaya çalışılan vergi gelirlerinin yanında çeşitli tasarruf tedbirlerine de başvurulmuş, genel bütçe (muvazeni-i umumiye) ve avans kanunları ile bazı kararlar alınmıştır (Eldem, 1994, s. 491-492). Büyük Taarruz hazırlıkları yoğun bir şekilde devam ederken, yapılacak taarruzun hasat mevsiminden önce olması halinde sıkıntı çekileceğinden endişe edilmiş, genel seferberlikle silahaltına alınanların zaten kendi kendine yeterli olmaktan uzak Anadolu tarımının üretimini azaltacağı düşünülmüş, ayrıca dışarıdan yapılan ithalatı teşvik ederek, tahıl unları stoklarının artırılması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda İzmit ve Karadeniz limanlarından ithal edilecek ikinci ve üçüncü sınıf buğday unları ile mısır ve mısır unlarından alınan gümrük vergileri 26 Şubat 1922 tarih ve 195 sayılı kanun ile 1920 yılı seviyesine indirilmiştir (Eldem, 1994, s. 497). Böylece birtakım malların gümrük vergilerinin kaldırılması yolu ile tarımsal üretimin artırılması amaçlanmıştır.

Bütün bu uygulamaların yanında Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'na göre Adana Bölgesi'nin Fransızlar tarafından boşaltılmasıyla Çukurova'daki verimli topraklardan yararlanılmaya başlanmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde dış ticarette döviz olarak her zaman geçerli olan altın ve gümüş gibi değerli madenler tercih edilmiştir (Eldem, 1994, s. 498). Milli Mücadele Dönemi'nde kazanılan askeri başarılara bağlı olarak Türk parasının değeri yükselmeye başlamış, Yunan drahmisi oldukça düşmüştür. Bu durum verilen askerî mücadeleye ekonomik olarak ciddi düzeyde olumlu katkı sağlamıştır.

3. Dış Mali Yardımların Sağlanması

Milli Mücadele Dönemi'nde yürürlükteki vergiler ile getirilen yeni vergilerin yetersiz kaldığı durumlarda Ziraat Bankası'ndan alınan paralar memur maaşlarına ve askerlerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. Bununla birlikte, zamanla gerek bankalarda ve çeşitli kurumlarda el konulacak (müsadere) para kalmayınca Heyet-i Vekile, Sovyetler ile görüşmelerde bulunmuş ve bu çerçevede silah ve para alınması uygun görülmüştür (Hayta & Belenli; 2016, s. 284).

Sovyetler ile 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması'ndan önce 1920 yılının Temmuz ayında Halil Paşa'ya verilen 100.000 lira değerindeki külçe altınlar 8 Eylül'de Erzurum'a getirilmiştir. Sovyetler bu yardımdan kısa bir süre sonra TBMM hükümetinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek ve Rıza Nur'un girişimleri sonucu 1.000.000 altın Ruble para yardımı da yapmıştır (Güneş, 2011, s. 29). Sovyetler, Moskova Antlaşması'nın resmi metni dışında 10.000.000 rublelik para yardımında bulunmaya da söz vermiştir. Bu kapsamda; Sovyetler tarafından 1921'in Nisan ayında 4.000.000 ruble, Mayıs-Haziran aylarında 1.400.000 ruble, Kasım ayında 1.100.000 milyon ruble ve 1922'nin Mayıs ayında 3.500.000 ruble olmak üzere toplam 10.000.000 ruble mali yardım yapılmıştır. Dönemin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, 1958 yılında bir tarih araştırmacısına Sovyetlerin 10.000.000 altın rubleyi tamamen ödemiş olduklarını ifade etmiştir (Müderrisoğlu, 1990, s. 546).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Hint Hilafet Komitesi adına başkan Muhammed Ali, 1920 yılının Temmuz ayında Milli Mücadele'ye yardım girişimleri başlatmıştır. Muhammed Ali, 2.000 İngiliz lirasını Roma'da Galip Kemali Bey'e teslim etmiş ve Hindistan'dan gelen para Osmanlı Bankası hesabına yatırılmıştır. Maliye Vekâleti, Büyük Taarruz öncesi acil ihtiyaçlar nedeniyle bu paranın bir kısmının kullanılmasına izin vermiştir. Hint Hilafet Komitesi tarafından verilen paranın bir bölümü TBMM hükümeti tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya iade edilmiştir. İade edilen bu paranın 250.000 lirası İş Bankası'nın kuruluşunda, bir miktarı da orman çiftliğinin yerinin satın alınmasında kullanılmıştır (Güneş, 2011, s. 130). Sovyetler ve Hindistan'dan ulaştırılan para yardımlardan başka İsviçre'de yaşayan Türklerden toplam 2.000 lira Roma yolu ile Anadolu'ya ulaştırılmıştır. Bununla birlikte, Amerika'da yaşayan Türkler kendi aralarında örgütlenerek para toplamışlar, Detroit'te çalışan Türk işçilerinden birisi de 18.000 Amerikan doları bağışta bulunmuştur. Sabiha Sertel'in anlattığına göre Amerika'daki Türklerin toplamış olduğu 100.000 dolarlık yardım parası Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Fuat Bey'e teslim edilmiştir (Güneş, 2011, s. 131). Bu şekilde Sovyetlerden gelen para dış yardımlar içerisinde en fazla miktarı oluşturmuştur. Sovyetlerin dışında başka ülkelerden yapılan para yardımlarında, emperyalizme karşı verilen mücadelede lider olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ve Türk milletinin mücadelesinin umut teşkil etmesi etkili olmuştur.

4. Sosyal Tedbirlerin Uygulanması

Büyük Taarruz hazırlıkları devam ederken ekonomik tedbirlerin yanında çeşitli sosyal tedbirler de alınmıştır.

Sosyal yardım konularıyla ilgilenmek amacıyla Meclis'te ilk olarak 2 Mayıs 1920 tarihinde *Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntibahına Dair Kanun* ile *Muâvenet-i İçtimâiye* adlı bir müessese kurulmuştur. Bu müessese hükümetin takip edeceği sosyal politikaların ilk adımı niteliğinde olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde şehit düşen ve düşecek olanlara yardım edilmesi fikri Alaşehir Kongresi'nde görüşülerek kongre kararlarının 20. maddesinde yer almıştır (Hayta & Belenli; 2016, s. 280-286). 1919 yılı sonunda devlet memuru maaşları, savaştan önceki alım güçlerinin %60-75'ini kaybetmiş bulunuyordu. Hükümeti en çok uğraştıran konuların başında savaştan zarar görenlere yardım meselesi olmuştur. Uygulanan sosyal tedbirler kapsamında yaralılara, hastalara, muhtaçlara ve bunların ailelerine, ölenlerin defne hazır hale getirilmesi için yardım sağlamak amacıyla *İhtiyat ve Teavün Sandıkları* hakkında talimatnamenin 1922 yılında uygulanmaya başlanması olmuştur (Eldem, 1994, s. 205). Bu kapsamda 31 Ekim 1921 tarih ve 161 sayılı *Düşmandan İstirdat Edilen ve Edilecek Olan Mahaller Ahalisine Muavenet Hakkında Kanun*'unun çıkarılması önemli bir gelişme olmuştur (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100161.pdf, s. 187).

Meclis tarafından kabul edilen söz konusu kanunun amacı düşman işgalinden kurtarılan ve kurtarılacak yerlerin halkına yardım etmek olmuştur. Ayrıca işgal altındaki yerlerde düşman tarafından yıkılmak, yağma edilmek suretiyle zarara uğrayan köy, kasaba ve çiftliklerin bina, arazi, gelir, hayvan ve aşar gibi çeşitli vergi borçlarının bir yıl ertelenmesi ve köylülerin Ziraat Bankası'na olan borçlarının faizsiz olarak iki yıl ertelenmesi amaçlanmıştır. Kanun, Yunan ordusunun yakıp yıktığı Batı Anadolu ve Ege Bölge'sinde geniş biçimde uygulanmıştır (Eldem, 1994, s. 203-206; Meydan, https://www.sozcu.com.tr). Böylece ilgili yöre halkının banka ve vergi borçlarından kaynaklanan endişeleri de ortadan kaldırılmıştır. Bu yörelerde yaşayan fakir ve darlık içerisinde olanlara ve tespit edilenlere yemeklik ve tohumluk buğdayın verilmesi amaçlanmıştır. Evsiz kalan ya da evleri kullanılamayanlara kerestelerin parasız olarak verilmesi, ihtiyacı olanlara ücretsiz taşıt aracı ve hayvan dağıtılması, çiftçilere üç yılda eşit taksitlerle para ya da tohumluk dağıtılması için Maliye Vekâleti bütçesine ek ödenek konulacağı ifade edilmiştir (Meydan, https://www.sozcu.com.tr).

Bu sosyal tedbirler çerçevesinde 20 Ekim 1921 tarihinde Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra daha önceden buralardan göç eden halkın eski yerlerine yerleşmeleri ve daha yaşanabilir duruma kavuşturulmaları için 8 Aralık 1921 tarihinde 169 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla köylülerin eski yerlerine yerleştirilmeleri, yetimlerin bakımı, iaşeleri ve evlerinin onarımı için bütçenin ilgili maddelerine çeşitli ek ödenekler konulmuştur (Eldem, 1994, s. 499-500). Bu dönemde uygulanan para politikası *"Para,*

yağlı kurşun ve keskin süngü" şeklinde olmuş ve bunun için ordunun dışında oluşturulan gönüllü milis güçlere ancak günlük olarak zorunlu ihtiyaçlara yetecek kadar para verilmiştir (Selek, 1966, s. 134).

Milli Mücadele Dönemi'nde ülkenin içinde bulunduğu şartlar gereği oldukça zayıf olan hayır kurumlarının savaşın olağanüstü şartlarını karşılama konusunda yetersiz kalmaları nedeniyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti hayır faaliyetlerine yönelik çalışmalarını artırmıştır (Hayta & Belenli; 2016, s. 289). Sosyal tedbirler kapsamına sadece askerler ve asker aileleri değil sivil halk da dâhil edilmiştir. Bu kapsamda Ocak 1921 tarihinde maddi durumu yetersiz olan hastaların askeri hastanelerde de tedavi olabilmelerine imkân verilmiştir. 15 Ağustos 1921 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle düşman işgali nedeniyle oldukça kötü şartlara sahip duruma gelen İzmir'in öğretmen ve öğrencilerine destek sağlamak amacıyla örtülü ödenekten Müdafaa-i Milliye Vekâletince 1.500 lira, Dâhiliye Vekâletince 1.000 lira verileceği bildirilmiştir (Hayta & Belenli; 2016, s. 289).

Milli Mücadele Dönemi'nin zor koşullarında sosyal devlet anlayışı kapsamında hükümet tarafından önemle gerçekleştirilen başka bir uygulama da ihtiyaç sahiplerine maaş bağlanması olmuştur. Öncelikle şehit yakınları olmak üzere savaş nedeniyle zor durumda olanlara imkânlar dâhilinde maaş bağlanmıştır. Bu kapsamda 3 Temmuz 1921 tarihinde Kuvay-ı Milliye'ye dâhil askerlere maaş bağlanmasıyla ilgili bir kararname hazırlanmıştır. Bu kararnameye göre Ege, Marmara ve Trakya bölgelerinde belirlenen illerde, Yunan idaresinde geçen sürede memurların birikmiş maaşlarının bütçede karşılığı olmadığından öden(e)meyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, kurtuluştan sonraki döneme ilişkin maaşların ödenmesine devam edileceği, işgal ve savaş dönemlerine ait maaşların öden(e)memesi nedeniyle yapılan müracaatlarda artışlar olduğundan bu kararın alındığı ifade edilmiştir (Hayta & Belenli, 2016, s. 295). Yine uygulanan sosyal yardımlar kapsamında, Anadolu'ya gelmek durumunda kalan muhacirlere geçimlerini sağlamak amacıyla işletmeleri için araziler dağıtılmıştır. Bu kapsamda; 12 Kasım 1922 tarihli kanun layihasıyla; muhacirlere, harpten zarar görmüşlere ve şehit çocuklarına bedelleri 5 sene sonra başlamak üzere ve 15 sene zarfında ödenmek üzere iskâna elverişli arazi ve binalar ile zirai aletler dağıtılmıştır. Ayrıca hükümetin muhacirlere yönelik bu şekilde toprak dağıtma politikasından başka çeşitli şahsi yardımlar da söz konusu olmuştur (Hayta & Belenli; 2016, s. 299). Bu şekilde Milli Mücadele Dönemi'nde TBMM hükümetinin uyguladığı sosyal yardım politikaları, askeri başarının sağlanmasında en önemli dayanak ve motive edici bir unsur olmuştur.

SONUÇ

Devletin ve halkın bütün imkânları seferber edilerek, bağımsızlık mücadelesinin verildiği Milli Mücadele Dönemi'nde özellikle Tekâlifi Milliye Emirleri'nin uygulaması ile devlet-vatandaş işbirliğinin güzel bir örneği gerçekleştirilmiştir. Tekâlifi Milliye Emirleri, yükümlüler açısından ağır ekonomik şartlar içermesine rağmen, halk tarafından fedakârca yerine getirilmek suretiyle, yapılan bağışlarla bağımsızlık için bir milletin nasıl kenetlendiğini ortaya koymuştur.

Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı halkla ittifak ya da bütünleşme hareketi ile devlet, tüm imkânsızlıklara rağmen vatandaşın savaşlar nedeniyle uğradığı tüm kayıpların tazmin ve telafi edilmesinde oldukça hassas davranmış ve yardım konusunda gelen taleplerin hemen hemen tamamını karşılamaya çalışmıştır.

Milli Mücadele Dönemi'nde uygulanan ekonomik ve sosyal tedbirlerin içeriğine, uygulamasına ve sonuçlarına bakıldığında, Meclis'in ve toplumun asla ümitsizliğe ve çaresizliğe kapılmadığı görülmektedir. Savaş koşullarında uygulanan ekonomik ve sosyal tedbirler yeni Türk devletinin sosyal bir devlet olma yönünü de göstermiş olmaktadır. Bu açıdan Türk devlet geleneğindeki "devlet baba" figürü, koruyucu yönetim şekli, uygulanan politikalarla yöneten-yönetilen ilişkilerinin de başarılı bir örneği olmuştur. Dönemin en kapsamlı ve devamlılık gösteren ekonomik nitelikli tedbirlerinin önceliği üretimin devam ettirilmesi olurken sosyal yönden ihtiyaç sahiplerine yönelik maaş bağlama uygulaması olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Aydemir, Ş. S. (2007). *Tek adam*, Remzi Kitabevi.

2. Babacan, H. (2011). Müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin cephe gerisi faaliyetleri. (H. Aytuğ Tokur, hzl.) *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler*. içinde (ss. 53-61). Atatürk Araştırma Merkezi.

3. Eldem, V. (1994). *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı imparatorluğunun ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

4. Güneş, İ. (2011). Milli mücadele dönemi bütçeleri. (H. Aytuğ Tokur, hzl.) *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler*. içinde (ss. 123-133). Atatürk Araştırma Merkezi.

5. Hayta, N. & Belenli, T. (2016). Milli mücadele döneminde Türkiye büyük millet meclisi hükümeti tarafından uygulanan sosyal politikalar. *Belleten*. LXXX (28), 279-306.

6. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c017/tbmm01017167.pdf

7. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c018/tbmm01018001.pdf

8. Meydan, S. (2020). Atatürk'ün kriz yönetimi. https://www.sozcu.com.tr/ataturkun-kriz yonetimi-wp5743599 (13 Nisan).

9. Müderrisoğlu, A. (1990). *Kurtuluş savaşının mali kaynakları*. Atatürk Araştırma Merkezi. Özalp, K. (1971). *Milli mücadele (1919-1922).* Cilt 1. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

10. Selek, S. (1966). *Anadolu İhtilali*. Cilt 1. Burçak Yayınları.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(8)

Doç. Dr. Muharrem TURP*

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA LÜLE TAŞI MADENCİLİĞİ
MEERSCHAUM MİNİNG İN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLİC

ÖZ

Lüle taşı madeni yapısı gereği kolay yontulabilen ve çeşitli şekiller verilebilen bir madendir. Bu sebeple oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Ancak lületaşı çoğunlukla pipo, tesbih, biblo ve süs eşyası yapımında kullanılmıştır. Dünya lüle taşı rezervleri bakımından Eskişehir ilk sırada yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde Eskişehir'den çıkarılan lüle taşı başta Avusturya olmak üzere çeşitli ülkelere ihraç edilmiştir. Özellikle pipo yapımında kullanılması, tütün kullanımının artmasıyla birlikte lüle taşına olan rağbeti arttırmıştır. Osmanlı Devleti lüle taşı ihracatıyla ciddi bir gelir elde etme amacında olsa da başta savaşların etkisiyle lüle taşına talep azalmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren lüle taşı üretim ve ihracatını arttırmak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde Eskişehir Lüle Taşı Madeni Türk Anonim Şirketi ve Eskişehir Lületaşı Çıkarıcılar ve İşleyiciler Kooperatifi kurulmuş, basında lüle taşına olan ilginin nasıl arttırılacağına ilişkin yazılara yer verilmiştir. Bu gelişmeler Cumhuriyet idaresinin lüle taşına verdiği önemi göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Maden, Viyana, Lüle Taşı, Üretim, İhracat.

ABSTRACT

Due to its structure, meerschaum is a mineral that can be easily carved and shaped into various shapes. Therefore, it has a very wide area of use. However, However, meerschaum was mostly used in making pipes, prayer beads, figurines and ornaments. Eskişehir ranks first in the world in terms of meerschaum reserves. During the time of the Ottoman State, meerschaum -extracted from Eskişehir- was exported to various countries, especially Austria. Its use in pipe making in particular, increased the demand for meerschaum along with the increase in tobacco use. Although the Ottoman State aimed to earn significant income through meerschaum exports, demand for meerschaum began to decrease, primarily with the impact of wars. Various initiatives were taken to increase meerschaum production and export since the early years of the Republic. During this period, the Eskişehir Meerschaum Mine Turkish Joint Stock Company and the Eskişehir Meerschaum Miners and Processors Cooperative were established, and articles were published in the press on how to increase interest in meerschaum. These developments are important in terms of showing the importance that the Republican administration attached to meerschaum.

Keywords: *Mining, Vienna, Meerschaum, Production, Export.*

* **Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, muharremt28@hotmail.com, https://orcid.org/0000-0002-9080-5501**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Lüle taşının geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Günümüzde geniş bir coğrafyada lüle taşı rezervleri bulunsa da lüle taşının en kaliteli olanı ve rezerv bakımından en fazla olduğu yer Eskişehir'dir (Kaya, 2023, s. 44). Bu sebeple Türkiye'de lüle taşına Eskişehir taşı ya da halk dilinde aktaş ve patal denilmektedir (İlhan, 2004, s. 18-19). Beyaz, sarımsı, kremimsi renklerde olabilen, sulu bir magnezyum silikat mineral olan lüle taşı, yapısı gereği kolayca yontulabilmektedir (Bozkurt, 1989, s. 193). Lüle taşının oldukça geniş bir kullanım alanı vardır. Pipo, ağızlık ve çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanılmasının yanında temizlik, elektrik sanayi, füze ve uzay araçlarının yalıtımı gibi alanlarda da kullanılmaktadır (Dudaş, 2011, s. 5). Lüle taşının Osmanlı Devleti'nin ihraç ettiği ilk ürünlerden olduğu düşünülmektedir. Özellikle tütün kullanımının artmasıyla lüle taşından yapılan pipolar değer kazanmıştır (Algan, 2015, s.7). 18. Yüzyılda Türk tüccarlar Avrupa'da düzenlenen fuarlarda lüle taşını tanıtmış, birçok heykeltraşın lüle taşını kullanmaya başlamasıyla birlikte lüle taşı oldukça popüler bir hale gelmiş, Eskişehir de bir üretim merkezi olarak ön plana çıkmıştır. 1844-1845 yılları arasında lüle taşı işletmeciliğinde çalışan kişi sayısı 167 olmuştur. Zamanla Osmanlı Devleti'nde lüle taşı sadece ihraç edilen bir ham madde olmanın yanında 1890'lı yıllardan itibaren Odunpazarı'ndaki atölyelerde işlenmeye de başlamıştır. Lüle taşına olan talep arttıkça bu sektörde çalışan kişi sayısı da artmıştır. Öyle ki 20. Yüzyılın başlarında sayı 5.000 civarına ulaşmıştır (Gümüşsoy, 2013, s. 171-174). Ancak Osmanlı Devleti lüle taşı rezervinin en büyüğüne sahip olmasına karşın lüle taşının Viyana'ya gümrüksüz olarak gelmesi ve burada işlenerek rağbet gören ürünler haline getirilmesi gibi nedenlerle 1850'den sonra Viyana lüle taşı ihracat ve ithalatında bir merkeze dönüşmüştür (Tunçbilek, 1955, s. 97).

1. Lüle Taşı Madenciliğinin Gelişmesine Yönelik Atılan Adımlar

Cumhuriyetin ilk yıllarında lüle taşı madenciliğine ilişkin en önemli gelişme şüphesiz 100.000 lira sermayeyle Eskişehir Lüle Taşı Madeni Türk Anonim Şirketi'nin kurulması olmuştur. Şirketin kurulmasının ardından 24 Mayıs 1925'te çıkarılan kararnameyle lüle taşı ihraç, imal ve satış işlemleri bu şirkete devredilmiştir (BCA, 30.18.1.1/13.30.14, 24.05.1925). Şirketin kurulmasının ardından 12 Aralık 1926'da Eskişehir'de bulunan ve boş ve işlemez bir halde olan 44 lüle taşı maden ocağına verilen haklar feshedilmiştir (BCA, 30.18.1.1/22.75.20, 12.12.1926). Bu fesih kararlarına itirazlar olsa da kabul edilmemiştir. Örneğin Eskişehir'in Sargı karyesindeki ocak için bir itirazda bulunulmuş ancak yapılan inceleme neticesinde madenin, verilen 6 aylık süre içerisinde imalata başlamadığı görüldüğünden kararda bir değişiklik yapılmamıştır (BCA, 30.18.1.1/22.79.12, 19.12.1926). Yine Mayıs 1927'de Eskişehir'in Demirci dere mevkinde bulunan Muttalibli Halil Ağa'ya ait lüle taşı ocağının imal hakkı feshedilmiştir (BCA, 30.18.1.1/24.30.8, 11.05.1927).

2 Mart 1932'de ise Eskişehir, Sarısu, Seperçi, Margi ve Kemikli mevkilerinde hükümete ait lüle taşı imtiyazları Lüle Taşı Madeni Türk Anonim Şirketi'ne devredilmiştir (BCA, 30.18.1.2/26.13.9, 02.03.1932; BCA, 30.18.1.2/26.14.3, 02.03.1932). Bu karardan biraz sonra 24 Mart'ta bu madenlerden %15 resmi nisbi alınmasına karar verilmiştir (BCA, 18.1.2/26.19.13, 24.03.1932; BCA, 30.18.1.2/29.19.12, 24.03.1932). 11 Kasım 1937'ye kadar şirketin uhdesinde kalan lüle taşı imtiyazı bu tarihte feshedilmiştir (BCA, 30.18.1.2/80.92.6, 11.11.1937). 23 Ocak 1939'da daha önce Eskişehir'in merkez kazasına bağlı Söğütçük köyünde lüle taşı aramak için Zekeriya oğlu Mehmet Akyün'e verilen arama ruhsatı iptal edilmiştir (BCA, 30.18.1.2/85.117.13, Dosya Ek: 196.57, 30.02.1939).

Yeni bir şirket kurulmasıyla lüle taşı madenciliğinde önemli bir karar alınmış olsa da bu yıllarda Türkiye'de lüle taşı madenciliği yeterince gelişmemiştir. Akşam gazetesinde *"Lüle taşı sanayiini nasıl ilerletebiliriz?"* adlı yazısında A.O.'nun belirttiğine göre Eskişehir'de uzun zamandır lüle taşından muhtelif işler yapılmıştır. Özellikle Ankara-İstanbul arasında yolculuk yapan kişilere, vagonlara kadar gelen esnaf tarafından lüle taşından yapılmış, ağızlıklar ve tesbihler satmaya çalışılmıştır. Yine bu kişiler dışında şehirde lüle taşından yapılmış benzer ürünler satan dükkanlar da vardır. Ancak yapılan ürünler yeterince talep görmemiştir. Yazıda bu durum, sanatkarlarının büyük şehirlerdeki modayı takip etmemelerine, yapılan ürünlerin kaba olmasına, bilgisizlik ve ürünlerin estetik açıdan alıcının zevkini okşamamasına bağlanmıştır. A.O'nun verdiği bilgilere göre 1935 yılında 694 sandık lüle taşı çıkarılmış ancak bu miktarın çok az kısmı iç piyasada işlem görmüş, çoğunluğu ihraç edilmiştir. Eskişehir'de işlenen lüle taşı çok az değer görürken

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Avusturya'da ve diğer ülkelerde işlenenler çok daha pahalıya satılmıştır. Bu durumun değişmesi için Ticaret Vekaletinin devreye girerek Eskişehir'deki sanatkarların daha iyi işler yapması için onlara numuneler vermesi gerektiği, Maarif Vekâletinin de meslek mektepleri aracılığıyla Eskişehir'deki sanatkarların eğitilmesine önem vermesi gerektiği yazıda belirtilen diğer hususlardır (Lüle taşı sanayiini nasıl ilerletebiliriz? Akşam, 1936, s.7). Bu yazıdan bir süre sonra Temmuz 1936'da Ticaret Vekaleti lüle taşının ülkenin tabii kaynaklarından biri olmasına rağmen bu madenden yeterince istifade edilemediğini düşündüğü için tetkikler yapmaya başlamıştır. Yapılması planlanan işlerden biri sanatkarlara numuneler sunmak, piyasa talepleri hakkında fikir vermek ve gerekirse üretimin artması için hükümet yardımı sağlamak olarak belirlenmiştir (Eskişehir lüle taşı, 1936, s. 3).

Ancak ilerleyen yıllarda da lüle taşına olan talebin artmadığı söylenebilir. Sabit Alaçam'ın Eskişehir'e yaptığı bir seyahati anlattığı *"Lületaşı işçiliğinde rağbet sönüyor"* başlıklı yazısı bu durumun nedenlerini ortaya koymaktadır. Eskişehir'e geldiğinde meşhur lüle taşı işçiliğini tetkik etmek istediğini söyleyen Alaçam, burada lüle taşı ile geçinen kocaman bir çarşı bulacağını düşündüğünü ancak arayarak ancak bir iki dükkân bulduğunu, kendisine gösterilen kolyeler, pipolar, süslü ağızlıklar, bilezikler gibi eşyalar olduğunu ve satıcısına sanatlarının neden gelişmediğini sorması üzerine sürümün az olduğunu ve harice ihracat yapamadıklarını söylediğini yazmıştır. Alaçam ise yapılan şeylerin iptidai mahiyette olduğunu ve bu yüzden müşteri bulamadıklarını belirtmiştir. Ancak yapılan görüşmede satıcı, mahir işçi bulamadıklarını ve gençlerin de bu yorucu sanatta çalışmak istemediklerini dile getirmiştir (Alaçam, 1940, s. 4).

2. Eskişehir Lületaşı Çıkarıcılar ve İşleyiciler Kooperatifi'nin Kurulması

Bu dönemde meydana gelen bir diğer önemli gelişme Aralık 1936'da merkezi Eskişehir olan Eskişehir Lületaşı Çıkarıcılar ve İşleyiciler Kooperatifi'nin kurulması olmuştur. Kooperatif 50 yıl müddet ve 500 lira sermayeyle kurulmuştur (BCA, 30.18.1.2/69.90.14, 25.11.1936). Kooperatifin amacı Eskişehir lüle taşını çıkarmak, lüle taşını çıkaranlar ve işleyenler arasında ahenk ve iş birliğini temin etmek, satışları tek elden yapmak, lüle taşını yurt içinde ve yurt dışında tanıtmak, lüle taşı işleyici ve sanatkârları arasındaki işleri kolaylaştırmak olarak belirlenmiştir. Kooperatif kuruluşunun ardından ilk toplantısını Eskişehir'deki esnaf cemiyetleri birliği binasında yapmıştır. Toplam 33 ortağın bulunduğu toplantıya İktisat Vekaletini temsilen Eskişehir Defterdarı Abdullah Cevdet de katılmıştır. Yapılan seçimler neticesinde Aziz Zeytinoğlu, Mustafa Mısırlıoğlu, Bekir Çavuş Eroğlu, Arif Onlar ve Mehmet Söğütçüklü azalığa, Sami Sipahi müdürlüğe, Sarraf Ahmet ve Lütfi Beyler ise denetçiliğe seçilmiştir (Eskişehir lüle taşçıları, 1937, s. 8).

3. Üretim ve İhracat

Cumhuriyet dönemi içerisinde Eskişehir'den çıkarılan lüle taşına talep çoğunlukla Avusturya, İngiltere, Danimarka ve Fransa'dan olmuştur. Ancak ABD'den de Eskişehir'deki lüle taşına ciddi bir rağbet olmuştur. Bilhassa Washington ve Los Angeles'tan lüle taşına talep olmasına rağmen lüle taşı hala iptidai bir tarzda çıkarılmakta olduğundan ve gelen talepleri sadece birkaç müteşebbis karşıladığından ihracatta beklenen fayda sağlanamamıştır. Bu sebeple yukarıda belirtildiği gibi İktisat Vekaleti taşın işlenmesi için bir kooperatif kurulması yönünde adım atmıştır. Kurulacak kooperatifle modern bir tesis kurularak taşın çıkarılmasındaki maliyetlerin düşürülmesi, lüle taşı işlenmesinin bir endüstriye dönüştürülmesi ve ihraç edilecek lüle taşının Eskişehir için bir döviz kaynağı haline gelmesi beklenmiştir (Eskişehirde lületaşı işleri, 1939, s. 6). 1 Nisan 1939'da ise ABD ile Türkiye arasında imzalanan Ticaret Antlaşmasıyla pek çok ürünün yanı sıra lüle taşının da ABD'de tabi olduğu gümrük resimlerinde indirime gidilmiştir (Türkiye-Amerika ticaret, 1939, s. 3). Böylece ihracatın ve ihracata bağlı olarak üretimin de artması hedeflenmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında lüle taşı üretimi Osmanlı Devleti'ndeki döneme göre oldukça az olmuştur.

Sadece 1874 yılında Osmanlı Devleti 12.000 sandık lüle taşını Viyana'ya göndermiş, sandığı 7 liradan yapılan bu ihracatta 84.000 lira gelir elde edilmiştir (Gümüşsoy, 2013, s. 181). Ancak Balkan Savaşları nedeniyle İstanbul-Viyana yolunun kapanması ihracata darbe vururken, savaşlar ve konjonktür nedeniyle Avrupa'da artık lüle taşı modası geçmeye başlamış ve sonunda Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle ihracat durma noktasına gelmiştir. 1923 sonrasında ihracat yeniden başlamış olsa da istenilen seviyeye ulaşmamıştır (Tekin, 1973, s. 253). 1923'te 1.538 sandık olan ihracat miktarı, 1924'te 1.779 sandığa yükselmiştir

(Tunçbilek, 1955, s. 98) Buna karşın 1928 yılında üretim düşmüş ve 41 sandık olmuştur. Bu miktarın kıymeti ise 5.996 liradır. Bu yıldan sonra ise kısmen artış göstermiş ve 1929'da üretim 441 sandık (kıymeti 66.723 lira) olmuştur. 1930'da 380 sandık (kıymeti 58.824 lira) ve 1931'de ise 935 sandık (kıymeti 133.540 lira) lüle taşı üretimi gerçekleşmiştir. (BCA, 30.1.0.0/39.234.3, Dosya Ek: A55, 18.01.1933). İlerleyen yıllarda da dalgalı bir seyir takip etmiş ancak hiçbir zaman istenilen miktara ulaşılmamıştır. 1930'ların başından İkinci Dünya Savaşı'na kadar ihraç edilen lüle taşı miktarı 107 ile 935 sandık arasında olmuştur. 1923-1942 arası iç ve dış piyasalara satılan toplam lüle taşı ise 10.064 sandıktır. (MTA, 1943, s. 182). Savaş sonrası dönemde de üretimde bir istikrar olmamıştır. Farklı rakamlar olsa da genel itibariyle 1945-1950 arası üretim 800 ile 130 sandık arası kalmıştır (Terzi, 2023, s. 421).

SONUÇ

Osmanlı Devleti lüle taşı rezervi bakımından ilk sırada yer alsa da bu madenden yeterince gelir elde edilememiştir. Lüle taşı bu dönemde çoğunlukla bir ihraç ürünü olmuş, Avrupa'da işlenmiş ve buradaki tüccarlara önemli bir gelir kazandırmıştır. Gerek Osmanlı gerek Avrupa'da meydana gelen savaşlar ve lüle taşının modasının zamanla geçmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nde lüle taşı madenciliğine olan ilgi azalmış ve üretim gittikçe düşmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında lüle taşı madenciliğinin yeniden canlandırılması hedeflenmiştir. Lüle Taşı Madeni Türk Anonim Şirketi ve Eskişehir Lületaşı Çıkarıcılar ve İşleyiciler Kooperatifi'nin kurulması bu amaçla gerçekleştirilmiştir. Ancak üretim ve ihracat rakamlarına baktığımızda bu konuda istenilen seviyelere ulaşılamadığını görmekteyiz. Eskişehir lüle taşı rezervi bakımından lider olsa da önemli olan bu madenin işlenilmesi olmuştur. Dönem içerisinde, basına yansıdığı kadarıyla Eskişehirli sanatkarların lüle taşını işleyerek oluşturdukları ürünler ise modaya uygun olmayan ve estetikten uzak ürünler olarak tanımlanmıştır. Bu durum lüle taşına olan talebi azaltmıştır. Öyle ki Eskişehir'e bir seyahat yapan Alaçam, şehirde lüle taşından yapılan ürünlerin satıldığı ancak bir iki dükkân bulabildiğini belirtmiştir. Bu durum Eskişehir ekonomisinde son derece önemli bir konumda olabilecek lüle taşına olan talebin azalmasıyla işlemeciliğinde zamanla gerilediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. (1943). Umumi maden durumu. Maden Tetkik Arama Dergisi, 30, 171-184.
2. A.O. (1936, 24 Mayıs). Lüle taşı sanayiini nasıl ilerletebiliriz? Akşam, 7.
3. Alaçam, S. (1940, 2 Şubat). Lületaşı işçiliğinde rağbet sönüyor. Haber, 4.
4. Algan, E. (2015). Eskişehir'de lületaşı. Sanat ve Tasarım Dergisi, 5(8), 1-31, https://doi.org/10.20488/www-std-anadolu-edu-tr.220235
5. BCA, 18.1.2/26.19.13, 24.03.1932.
6. BCA, 30.1.0.0/39.234.3, Dosya Ek: A55, 18.01.1933.
7. BCA, 30.18.1.1/13.30.14, 24.05.1925.
8. BCA, 30.18.1.1/22.75.20, 12.12.1926.
9. BCA, 30.18.1.1/22.79.12, 19.12.1926.
10. BCA, 30.18.1.1/24.30.8, 11.05.1927.
11. BCA, 30.18.1.2/26.13.9, 02.03.1932.
12. BCA, 30.18.1.2/26.14.3, 02.03.1932.
13. BCA, 30.18.1.2/29.19.12, 24.03.1932.
14. BCA, 30.18.1.2/69.90.14, 25.11.1936.
15. BCA, 30.18.1.2/80.92.6, 11.11.1937.
16. BCA, 30.18.1.2/85.117.13, Dosya Ek: 196.57, 30.02.1939.
17. Bozkurt, R. (1989). Lületaşı sorunları ve çözüm önerileri. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 193-204.
18. Dudaş, N. (2010). Eskişehir ilinde lületaşı işlemeciliği ve üretilen ürünler üzerine bir araştırma [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
19. Eskişehir lüle taşçıları. (1937, 18 Ocak). Tan, 8.

20. Eskişehir lüle taşı. (1936, 4 Temmuz). Haber, 3.
21. Eskişehirde lületaşı işleri. (1939, 10 Şubat). İkdam, 6.
22. Gümüşsoy, E. (2013). 1830-1914 arası Eskişehir lületaşı madeni ile ilgili bazı tespitler. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (Özel Sayı), 169-193.
23. İlhan, A. (2004). Beyaz altın lületaşı. Mavi Gezegen, 9, 18-21.
24. Kaya, A. (2023). Somut olmayan kültürel miras olarak lületaşının seyahatnamelerdeki yeri. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 34(2), 44-56. https://doi.org/10.17123/atad.1286758.
25. Tekin, C. (1972). Lületaşı ve ekonomik değeri. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, 8(2), 250-289.
26. Terzi, M. H. (2023). İnönü Dönemi'nde Türkiye Madenciliği (1923-1950). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 39(108), 389-438. https://doi.org/10.33419/aamd.1381191
27. Tunçbilek, N. (1955). Lületaşı. Türk Coğrafya Dergisi, 13/14, 91-106.
28. Türkiye-Amerika ticaret. (1939, 2 Nisan). İkdam, 3.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(9)

Doç. Dr. Zafer YILDIRIM[18]

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME: BARIŞA AKAN FIRAT 2001-2012

NORMALIZATION IN TURKEY-SYRIA RELATIONS: THE EUPHRATES FLOWING TOWARDS PEACE 2001-2012

ÖZ

Bu çalışmada, 2001-2012 arasında Türkiye-Suriye Fırat Nehri merkezli su ilişkileri siyasi normalleşme ve bölgesel dinamikler bağlamında analiz edilmektedir. 1998 Adana Mutabakatı sonrası "komşularla sıfır sorun" politikasıyla ivmelenen siyasi yakınlaşma, su sorununu iş birliği alanına dönüştürme çabalarını beraberinde getirmiştir. Ortak bildirgeler, mutabakat zaptları ve Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi gibi mekanizmalarla diplomatik faaliyetler artsa da suyun hukuki statüsü, egemenlik kaygıları ve veri paylaşımı eksikliği gibi temel anlaşmazlıklar aşılamamıştır. Bu durum iş birliği söylemini kırılgan kılmış, somut sonuçlar alınmasını engellemiştir. 2011 Suriye İç Savaşı ile siyasi ilişkilerin çöküşü, su iş birliği sürecini de bitirmiştir. Çalışmada, bu dönemin sınır aşan su yönetiminde siyasi iradenin önemli olduğunu ancak tek başına yeterli olmadığını, kalıcı iş birliği için hukuki ve kurumsal mekanizmaların gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fırat Nehri, Suriye İç Savaşı, Stratejik Ortaklık.

ABSTRACT

This study analyzes Turkey-Syria water relations concerning the Euphrates River 2001-2012 within the context of political normalization and regional dynamics. Post-1998 Adana Agreement rapprochement, boosted by Turkey's "zero problems with neighbors" policy, aimed to transform the water issue into an area of cooperation. Despite intensified diplomatic activities through joint declarations, MoUs, and the High-Level Strategic Cooperation Council, fundamental disagreements on water's legal status, sovereignty, and data sharing persisted. This rendered cooperation discourse fragile and hindered tangible outcomes. The 2011 Syrian Civil War and subsequent political collapse terminated this water cooperation. The study concludes this period highlights political will's importance but insufficiency for transboundary water management, underscoring the need for robust legal and institutional mechanisms for lasting cooperation.

***Keywords**: Euphrates River, Syrian Civil War**,** Strategic Partnership.*

[18] Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü; e-posta: zafer.yildirim@kocaeli.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7648-2152

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Fırat ve Dicle nehirleri, Türkiye, Suriye ve Irak için hayati stratejik su kaynaklarıdır. Ortadoğu'da su paylaşımı, önemli bir rekabet ve çatışma potansiyeli taşımaktadır. (Dohrmann ve Hatem) Fırat'ın paylaşımı, 1960'lardan beri süregelen bir sorundur. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), tarafların suyun hukuki statüsüne farklı yaklaşımları ve konunun güvenlik-siyasetle iç içe oluşu sorunu karmaşıklaştırmaktadır. Geçmişte su sorunu ve Suriye'nin PKK'ya olan desteği tarafları savaşın eşiğine getirmiştir. (Gaytancıoğlu, 2008; Aytemiz ve Kodaman, 2006)

Bu makalede, 1998 Adana Mutabakatı sonrası siyasi olarak normalleşme dönemi olarak tanımlanan 2001-2012 dönemi incelenmektedir. Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde su sorunu iş birliği alanı olarak görülmeye çalışılmış, ancak 2011 Suriye İç Savaşı bu süreci sona erdirmiştir. (Steen, 2021)

1.Tarihsel Arka Plan: 2001 Öncesinden Gelen Sorunlar

Fırat üzerindeki gerilimler, GAP projesiyle daha da artmıştır. GAP, aşağı kıyıdaşlarda su miktarının azalacağı ve kalitesinin bozulacağı endişelerine yol açmıştır. 1975'te Türkiye'nin Keban ve Suriye'nin Tabka barajlarını doldurması ilk ciddi krizi tetiklemiş, Irak-Suriye gerilimi arabuluculukla önlenmiştir. (Çarkoğlu ve Eder, 1998; Gaytancıoğlu, 2008) 1980'ler ve 1990'larda su meselesi iki ülke arasında güvenlik sorununun da nedeni haline gelmiştir. Suriye'nin PKK'ya verdiği destek Türkiye için tehdit oluşturmuş ve su sorunuyla ilişkilendirilmiştir. Ekim 1998 Adana Mutabakatı ile Suriye, PKK'ya desteğini kesmeyi kabul etmiş, bu da ilişkilerin normalleşmesi ve su sorununun diplomatik zeminde ele alınması için ortam yaratmıştır. (Çarkoğlu ve Eder, 1998; Yılmaz, 2003; Duran, 2011)

2."Sıfır Sorun" Dönemi ve Su Sorununda İş Birliği Arayışları (2001-2011)

Adana Mutabakatı sonrası, 2000'lerde Beşar Esad ve AK Parti'nin iktidara gelmesiyle Türkiye-Suriye ilişkileri "stratejik ortaklık" seviyesine ulaşmıştır. Bu olumlu atmosfer ve "komşularla sıfır sorun" politikası su sorunu konusunda iki ülke arasında iş birliği yapılmasında katalizör olmuştur. (Aydın, Tan ve Belli 2012; Maden, 2012; Dohrmann ve Hatem, 2014). Bu dönemde yapılan 2001 GAP İdaresi-Suriye Arazi Islah Müessesi (GOLD) Ortak Bildirisi (GAP-GOLD Protokolü) iki ülke ilişkilerindeki olumlu atmosferi gösteren sembolik bir adım olarak öne çıkıyordu. (Wolf ve Newton, 2007) Üçlü Ortak Teknik Komite'nin (JTC) canlandırılması temel hukuki anlaşmazlıklar nedeniyle başarısız oldu. 2005 Fırat-Dicle İş birliği Girişimi (ETIC) diyaloğu teşvik etse de etkisi sınırlı kaldı. (Wolf ve Newton, 2007; UN. ESCWA., 2013) 2009'da su yönetimi, veri paylaşımı ve ortak projeleri içeren bir Mutabakat Zaptı imzalandı. Aynı yıl kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK) toplantılarında su konusu ele alındı ve Asi Nehri üzerinde ortak "Dostluk Barajı" kararı alındı. Barajın temeli de Şubat 2011'de atıldı. Ancak bu girişimler Fırat özelinde bağlayıcı bir anlaşmaya veya ortak yönetim mekanizmasına ulaşamadı. Anlaşmalar niyet beyanı düzeyindeydi. 2009 Mutabakat Zaptı yürürlüğe giremedi ve Asi Dostluk Barajı projesi Suriye kriziyle yarım kaldı. İki ülke arasında su konusunda siyasi irade sonucunda oluşan iş birliği imkânı, uygulama aşamasına geçemeden sona erdi. (Dohrmann ve Hatem, 2014; Maden, 2012; UN. ESCWA., 2013; Wolf ve Newton, 2007)

3.Uluslararası Hukuk ve Egemenlik İkilemi

Temel engel, tarafların Fırat ve Dicle'nin hukuki statüsü anlaşmazlığıydı. Türkiye, nehirleri "sınır aşan sular" olarak tanımlayıp egemenlik hakkını savunurken, Suriye ve Irak "uluslararası sular" kabul edip "hakça ve makul kullanım" ilkesiyle paylaşım talep etmiştir. İki ülke arasındaki bu görüş farklılığı müzakereleri zorlaştırmıştır. (Aytemiz ve Kodaman, 2006; Wolf ve Newton, 2007, 2014; UN. ESCWA, 2013) "Hakça ve makul kullanım" Türkiye tarafından "optimum ve verimli kullanım" (Yılmaz, 2003), aşağı kıyıdaşlarca garanti edilen minimum su miktarı olarak yorumlanmıştır. "Önemli zarar vermeme" ilkesi bağlamında Suriye ve Irak, GAP'ın su miktarını azalttığını ve kalitesini bozduğunu iddia etmiş, Türkiye ise projelerinin rasyonel olduğunu belirtmiştir. (Wolf ve Newton, 2007; UN. ESCWA, 2013)

4.Güvenlik Boyutu ve Hidropolitik Gerilimler

Adana Mutabakatı sonrası suyun PKK ile bağlantılı güvenlik tehdidi niteliği azalsa da stratejik sorun potansiyeli olarak iki ülke ilişkilerinde varlığını devam ettirmiştir. Fırat suyunun çoğunun Türkiye'den kaynaklanması Suriye için yapısal bağımlılık ve potansiyel tehdit algısı yaratmıştır. Türkiye'nin suyu kontrol kapasitesi, Suriye'nin bu dönemde komşusu ile ilişkilerinde güvensizlik yaratan bir unsur olmuştur. (Dohrmann ve Hatem, 2014; Maden, 2012) Su akışında mevsimler içerisinde görülen azalma veya kalitedeki bozulma, Suriye ve Irak için gıda ve ekonomik güvenlik açısından tehdit olarak görülmüş, toplumsal huzursuzluğun ortaya çıkmasından kaygı duyulmuştur. (UN. ESCWA, 2013) Türkiye'nin su politikaları, bu ülkeler tarafından bölgesel güç dengelerini etkileme gücü olarak yorumlanmış ve diğer siyasi meselelerle ilişkilendirilmiştir. (Çarkoğlu ve Eder, 1998; Dohrmann ve Hatem, 2014)

5.Kırılma Noktası: Suriye İç Savaşı ve Sonrası

2011'de Suriye'de başlayan iç savaş, Türkiye-Suriye ilişkilerinde onarılamaz bir kırılmaya yol açmıştır. Türkiye'nin Esad rejiminin uygulamaları neticesinde muhalifleri desteklemeye başlamasıyla iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve diplomatik bağlar kopmuştur. (Aydın, Tan ve Belli 2012; Maden, 2012) Bu siyasi çöküş, su iş birliği girişimlerini ani ve yıkıcı bir şekilde sona erdirmiştir. YDSK toplantıları bitmiş, mutabakatlar anlamsızlaşmış, Asi Dostluk Barajı projesi durmuştur. (Steen, 2021; Maden, 2012) İç savaş, su meselesine yeni boyutlar katmış, su kaynaklarının "savaş silahı" olarak kullanılma riskini artırmıştır. Savaş koşulları, su yönetimi ve veri toplamada zorluklar yaratmıştır. Su konusundaki iş birliğinin hızlı çöküşü, sürecin kırılganlığını ve siyasi ilişkilere bağımlılığını teyit etmiştir. (Steen, 2021)

SONUÇ

2001-2012 dönemi, Türkiye-Suriye su ilişkilerinde bir iş birliği arayışı penceresi açmış, ancak yapısal engeller aşılamamıştır. Siyasi normalleşmeye rağmen, hukuki statü anlaşmazlığı, egemenlik kaygıları, güven eksikliği ve zayıf uygulama mekanizmaları kalıcı iş birliğini engellemiştir. İki ülke ilişkileri konjonktürel ve siyasi ilişkilere bağımlı kalmıştır. 2011 Suriye İç Savaşı bu kırılgan yapıyı sona erdirmiştir. Bu dönem, sınır aşan su yönetiminde siyasi iradenin tek başına yeterli olmadığını; kalıcı iş birliği için sağlam hukuki temellere, kurumsallaşmış mekanizmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

1.Aydın, A., Tan, M., Belli A. (2012). 2002 Sonrası Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları. *II. Bölgesel Sorunlar Türkiye Sempozyumu* file:///C:/Users/kou/Downloads/arapbahar.pdf

2.Aytemiz, L. ve Kodaman, T. (2006). Sınır Aşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri. *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt 2*, 527-537. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.

3.Çarkoğlu, A., ve Eder, M. (1998). Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates-Tigris River Basin. *Middle Eastern Studies, 34*(4), 41-71.

4.Duran, H. (2011). *Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri.* https://www.marefa.org/images/b/bf/Adana-protocol-1998-analysis.pdf

5.Gaytancıoğlu, K. (2008). *Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin Ortadoğu politikasına etkisi*. YÖK Tez Merkezi.

6.Dohrmann M., Hatem, R. (2014). The Impact of Hydro-politics on the Relations of Turkey, Iraq, and Syria. *The Middle East Journal, 68*(4), 567–583.

7.Maden, T. (2012). Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye *Ortadoğu Analiz* 4(44), 87-94. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/8tugba.pdf

8.Steen, Joshua van. (2021) *How Turkish-Syrian Freshwater Policy Influenced the Syrian Civil War: An Environmental Security Perspective.* https://theses.ubn.ru.nl/server/api/core/bitstreams/a182a47c-399c-4f01-a72e-b46e4413bb6c/content

9.UN. ESCWA (2013). *Euphrates River Basin: Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Chapter 1*. (https://waterinventory.org/sites/waterinventory.org/files/chapters/Chapter-01-Euphrates-River-Basin-web.pdf)

10.Wolf, Aaron T., Newton Jashua T. (2007) *Case Study Transboundary Dispute Resolution: the Tigris-Euphrates basin* https://transboundarywaters.ceoas.oregonstate.edu/sites/transboundarywaters.ceoas.oregonstate.edu/files/Database/ResearchProjects/casestudies/euphrates-tigris.pdf

11.Yılmaz, M. (2003). The War That Never Happened: The Sharing of Euphrates – Tigris Rivers' Water Between Turkey, Syria and Iraq. *Naval Postgraduate School (Thesis)* https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA417543.pdf

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(10)

Doç. Dr. Zafer YILDIRIM[19]

SOĞUK SAVAŞ'IN BİTİŞİNDEN ADANA MUTABAKATI'NA: TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE FIRAT NEHRİ SORUNU (1990-1998)

FROM THE END OF THE COLD WAR TO THE ADANA AGREEMENT: THE EUPHRATES RIVER ISSUE IN TURKEY-SYRIA RELATIONS (1990-1998)

ÖZ

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde (1990-1998) Türkiye-Suriye ilişkilerinde Fırat Nehri sorunu incelenmektedir. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) girişimi ve Fırat'ı "sınır aşan su" olarak görmesi, Suriye'nin ise Fırat'ı "uluslararası su" kabul edip adil paylaşım talep etmesiyle derinleşen anlaşmazlık, sorunun temelini oluşturmuştur. Suriye'nin artan su güvensizliği ve Türkiye'nin su meselesini PKK terör örgütüne verilen destekle ilişkilendirmesiyle gerilim tırmanmıştır. Başarısız müzakereler ve zıtlaşan hukuki pozisyonlar, sorunu çözümsüz bırakmıştır. 1998 Adana Mutabakatı, Türkiye'nin askeri baskısıyla Suriye'nin PKK'ya desteğini kesmesini sağlamış, ancak Fırat suyu konusundaki temel anlaşmazlığı çözmeyerek geleceğe taşımıştır. Çalışma, su-güvenlik bağlantısının ve güç asimetrisinin Fırat sorununu nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Güneydoğu Anadolu Projesi, Fırat Nehri.

ABSTRACT

This study examines the Euphrates River issue in Turkey-Syria relations during the post-Cold War period (1990-1998). The dispute, which formed the basis of the problem, deepened with Turkey's Southeastern Anatolia Project (GAP) initiative and its view of the Euphrates as "transboundary waters," while Syria considered the Euphrates "international waters" and demanded equitable sharing. Syria's increasing water insecurity and Turkey's linking of the water issue to the support given to the PKK terrorist organization escalated tensions. Failed negotiations and conflicting legal positions left the problem unresolved. The 1998 Adana Agreement, achieved through Turkish military pressure, ensured Syria's cessation of support for the PKK but did not resolve the fundamental Euphrates water dispute, carrying it into the future. The study aims to reveal how the water-security nexus and power asymmetry

***Keywords**: Cold War, Southeastern Anatolia Project, Euphrates River.*

[19] Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü; e-posta: zafer.yildirim@kocaeli.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7648-2152

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Fırat Nehri, Türkiye, Suriye ve Irak için hayati, sınır aşan bir su kaynağıdır. Bu çalışmada, Soğuk Savaş'ın bitişinden (1989-1991) 1998 Adana Mutabakatı'na kadar olan dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinde Fırat sorunu analiz edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'de yıkılmasıyla Dicle-Fırat havzasındaki birleşik kontrol sona erdi; yeni sınırlar ve su talepleri doğdu. (Kajjo, 1999) Soğuk Savaş'ta Türkiye NATO, Suriye ve Irak Sovyetler Birliği ile müttefikti, bu da iş birliğini zorlaştırdı (Kibaroğlu, 2016) Soğuk Savaş'ın bitişi, süper güç etkisini kaldırarak tarihsel sorunları ve ulusal çıkar çatışmalarını yoğunlaştırdı. Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu dönemde ülkeler kendi ulusal projelerini gerçekleştirme konusunda daha rahat hareket ettiler. (Kajjo, 1999; Bulut, 2008) Soğuk Savaş sonrası dönem, paylaşılan kaynaklarda iş birliği çağı başlatmadı. Aksine, bölgesel güçlerin çıkarlarını daha güçlü savunduğu, Fırat anlaşmazlığını derinleştiren yeni bir ortam yarattı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Suriye kilit bir destekçisini kaybederken, NATO üyesi Türkiye stratejik olarak güçlendi. Oluşan yeni güç dengesi ülkelerin birbirlerinin tutumlarını yorumlama ve karşı politikalar üretmelerinde de etkili oldu. Bu çalışmada 1990-1998 döneminde, Türkiye'nin GAP projesi, Suriye'nin artan su güvensizliği, uzlaşmaz politikalar ve su meselesinin PKK bağlantılı güvenlik kriziyle iç içe geçmesiyle Fırat anlaşmazlığında bir tırmanışa sahne olduğunu ve bunun Adana Mutabakatı ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Bu mutabakat güvenlik sorunlarını öne çıkarmış ancak su sorununu çözmemiştir.

1.Türkiye'nin GAP Girişimi ve Memba Etkileri (1990-1998)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 1970'lerde başlatılıp 1980'lerde çok sektörlü sosyo-ekonomik kalkınma programına dönüştü. Fırat ve Dicle sularını enerji ve tarım için kullanarak Güneydoğu Anadolu ekonomisini canlandırmayı amaçlayan Türkiye'nin en büyük projesiydi. (Balat, 2003; TASAM, 2023) GAP kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali, 1.7-1.822 milyon hektar alanın sulanması ve yıllık 27 milyar kWh enerji üretimi hedeflendi (Balat, 2003)1990-1998 dönemi GAP'ta önemli gelişmelere tanık oldu: Atatürk Barajı'nda 1990'da su tutulmaya, 1992'de elektrik üretimine başlandı. 1994'te Şanlıurfa Tünelleri ile Harran Ovası'na su verildi. Kralkızı, Dicle (1997) ve Batman (1998) Barajlarında su tutuldu. (TASAM, 2023)

Türkiye, Fırat ve Dicle'yi "sınıraşan sular" olarak görüp egemenlik hakkını savundu. (Bulut, 2008; Çete, 2022) Suriye ve Irak ise GAP'ın su miktarını ve kalitesini azaltacağından endişeliydi. Türkiye'nin 1990'da Atatürk Barajı'nı doldurmak için Fırat'ı bir ay tutması sert tepkilere yol açtı. (Bulut, 2008; Wolf, Newton, 2007) GAP, ekonomik kalkınmanın yanı sıra, iç konsolidasyon (Kajjo, 1999) ve dış politika açısından ise ülkenin gücünün vurgulanması için önemli bir araç oldu. Suyun kıt olması onu çekişmeli bir kaynak haline getirerek uzun süreli çatışma dinamiği yarattı. (Wolf, Newton, 2007; Allan, 1992)

2.Suriye'nin Hidropolitik Konumu ve Artan Endişeleri

Suriye'nin kurak iklimi, ülkeyi Fırat Nehri'ne büyük ölçüde bağımlı kılar; tarım su tüketiminin %70'inden fazlasını oluşturur. (Water Inventory, 2013; Daoudy, 2020) Fırat suyunun %89'u Türkiye'den kaynaklanırken, Suriye'nin katkısı %11'dir (Tepekaya, 1996) Suriye, Fırat'ı "uluslararası bir nehir" kabul edip adil paylaşımını savundu ve Türkiye'den saniyede en az 700m3/s su akışı istedi. (Bulut, 2008; Wolf ve Newton, 2007) Hukuki pozisyonu, "önemli zarar vermeme" (Ekmen ve Fırat, 2017) ilkesine dayanıyordu. Suriye, Türkiye'nin barajlarının su akışını azalttığını ve kirliliği artırdığını savunuyordu. (Bulut, 2008) Veriler, 1974 sonrası ve özellikle GAP ile 1990 sonrası Fırat akışında düşüş gösterdi. (Al-Ansari vd, 2018) Suriye, 1995'te orta, 1999'da yüksek su stresi yaşadı. (Daoudy, 2017) Suriye, anlaşmazlığı uluslararası bir sorun haline dönüştürebilmek için Arap Birliği'nden destek aradı. (Acar, 2006; Bayar, Bayar, 2017) Suriye'nin 700m3/s talebi, Fırat konusunda Suriye'nin temel argümanı haline geldi. GAP'ın Suriye'ye gelen suda azalma meydana getirdiği dönemde PKK'nın terörist saldırılarının arttığı gözlendi. Bu durum Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği artırdığı yönündeki görüşleri destekliyordu. (Kajjo, 1999) Türkiye ise su konusunun görüşülebilmesi için PKK desteğinin kesilmesini talep ediyordu. (Gökcan, 2018)

3. İkili Müzakereler ve Temel Çekişme Noktaları

1987 protokolü, Türkiye'nin Suriye sınırına geçici olarak minimum 500m3/s su bırakmasını öngörüyordu. (Water Inventory, 2013; Bilgen, 2018) Türkiye bunu iyi niyet kanıtı olarak sunarken, Suriye miktarın yetersiz olduğunu savunup 700m3/s talep etti. (Bulut, 2008; Wolf ve Newton, 2007) Ocak 1990'da Türkiye, Atatürk Barajı'nı doldurmak için Fırat'ın akışını 30 gün kesti, (Çete, 2022; Bayar ve Bayar 2017) bu da sert protestolara yol açtı. 1990'lar boyunca müzakereler yapıldı ancak su hacmi, paylaşım kriterleri ve nehrin hukuki statüsü konusundaki anlaşmazlıklar aşılamadı. Müzakerelerin başarısızlığı siyasi irade eksikliği, güç asimetrisi ve güvensizlikten kaynaklanıyordu. Sorunun PKK meselesiyle bağlantısı görüşmeleri çıkmaza sokuyordu. (Kajjo, 1999; Bulut, 2008) Başarısız görüşmeler ve krizler "çatışma yönetimi" modeli yaratarak gerginliği normalleştirdi.

4.Fırat Politikalarında PKK Faktörü

1990'lar boyunca Türkiye, Suriye'yi PKK'ya destek vermekle suçladı (Bulut, 2008; Wolf, Newton, 2007) Türkiye, su sorununu Suriye'nin PKK desteğiyle ilişkilendirdi. Bu dönemde Suriye'nin PKK desteğini Türkiye'nin su projelerine karşı bir koz olarak kullandığı görüldü. (Kajjo, 1999; Gökcan 2008; Çete, 2022).1990'ların ortalarında ilişkiler kötüleşti. (Bulut, 2008) Türkiye'de artan terörist eylemler nihayetinde 1998'de komşusuna karşı askerî harekâtı gündemine almasına neden oldu. (Sabah, 1998) Fırat konusunda Suriye'nin garanti talepleri ve bunu sağlamak için attığı adımlar, Türkiye açısından sorunun ulusal güvenlik meselesine dönüşmesine neden oldu. PKK-su bağlantısı, çözülmemiş kaynak sorunlarının güvenlik çatışmalarıyla nasıl iç içe geçebileceğini gösterdi.

5.Uluslararası Boyutlar ve Çözüm Arayışı

Suriye, su anlaşmazlığını uluslararası bir sorun haline getirmek için Arap Birliği'ne başvuracaktı. (Wolf, Newton, 2007; Acar,2006) Türkiye ise ikili/üçlü müzakereleri tercih etti ve genel uluslararası su hukuku sözleşmelerinin olmadığını savundu. (The OWP, 2024)"Adil ve makul kullanım" ve "önemli zarar vermeme" ilkeleri (Ekmen ve Fırat 2017; Allan, 1992) tartışılsa da bağlayıcı bir uluslararası hukuk rejiminin yokluğu hukukun etkisini sınırladı. (The OWP, 2024) Bu konuda taraflarca kabul edilmiş uluslararası hukukun olmaması ve diplomasinin etkisizliği, güç siyasetinin önceliğini vurguladı. Taraflarca kabul edilmiş su paylaşım anlaşmasına varılamaması, tek taraflı eylem ve zorlayıcı diplomasi için emsal teşkil etti.

6. Adana Mutabakatı Sonrası Fırat

1998 sonlarında Türkiye-Suriye ilişkileri, Türkiye'nin Suriye'nin PKK desteğiyle ilgili ültimatomu nedeniyle en düşük düzeye indi. Türkiye'nin askeri unsurları kullanma konusundaki kararlılığı ve Mısır'ın arabuluculuğu sonucunda Suriye PKK konusunda Türkiye'nin taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. (Milliyet, 2000; Ministry of Foreign Affairs, Turkey, 1998) Adana Mutabakatı su tahsisini ele almasa da su anlaşmazlığı konusunda iki ülke ilişkilerinin gergin olmasına katkıda bulunan bir arka plan faktörüydü. (Bulut, 2008; Denver Journal of International Law and Policy, 2012) Adana Mutabakatı güvenlik sorununu giderdi. (Wolf ve Newton, 2007) Buna karşın Fırat suyu anlaşmazlığını çözmedi. Ancak iki ülke arasında terörün gölgesinden arınmış yeni bir sayfanın açılmasına vesile oldu.

SONUÇ

1990-1998 dönemi, Türkiye-Suriye ilişkilerinde Fırat anlaşmazlığının, Türkiye'nin GAP projesi, farklılaşan ulusal çıkarlar ve su-güvenlik bağlantısının etkileşimiyle tırmandığına tanıklık etti. 1998 Adana Mutabakatı acil güvenlik kaygılarını (PKK) ele aldı ancak Fırat sularına ilişkin temel anlaşmazlıkları çözümsüz bıraktı. Çözülmemiş su anlaşmazlığı, 1998 sonrasında da ilişkilerde önemli bir faktör olmaya devam etti. Fırat anlaşmazlığının 1990-1998 dönemi, sınır aşan su sorunlarının ulusal güvenlik, kimlik ve bölgesel güç mücadeleleriyle nasıl derinden iç içe geçebileceğini ortaya koydu. Ayrıca salt teknik veya hukuki çözümler bulunamamasına karşın jeopolitiğin sert gerçeklerine boyun eğen kritik bir sorun olduğunu gösterdi.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

KAYNAKÇA

1.Allan, J. A. (1992). *Water, the Middle East and the 'new world order'*. Middle Eastern Studies, *28*(1), 1-17. Erişim adresi: https://doi.org/10.1080/05679329208449129

2.Al-Ansari, N., Adamo, N., Sissakian, V. K. ve Laue, J. (2018). *Summary of annual flow volume for the Euphrates River (1930-2011)*. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/324681017_Water_Resources_of_the_Euphrates_River_Catchment/figures?lo=1

3.Balat, Mustafa. (Ekim 2003) *Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey and Regional Development Applications*. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/245395915_Southeastern_Anatolia_Project_GAP_of_Turkey_and_Regional_Development_Applications

4.Bayar, Murat ve Tuğba. (2017) *"Arap Baharı" Sonrası Dönemde Fırat-Dicle Uyuşmazlığı* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/407820

5.Bilgen, Arda. (2018) *1977'den 2017'ye Güneydoğu Anadolu Projesi (Gap): Gap'ın 40 Yılı Üzerine Nitel ve Çok Boyutlu Bir Değerlendirme* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/532854

6.Bulut, M. T. (2008). *Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri ve su sorunu* (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi). Balıkesir Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. Erişim adresi: https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/1764/Mehmet_Telli_Bulut.pdf?sequence=1&isAllowed=y

7.Çete, Erman. (2022*Weaponization of water: Turkey flexes its muscles over Syria and Iraq*.) The Cradle co. Erişim adresi: https://thecradle.co/articles-id/3075

7.Daoudy, Marwa.(2020) *Vulnerability and Resilience.* The Origins of the Syrian Conflict. Cambridge University Press. Erişim adresi: https://www.cambridge.org/core/books/abs/origins-of-the-syrian-conflict/vulnerability-and-resilience/514B73F02722A083F71C100EAF82D436

8.Ekmen Eyüp, Sabır, Fırat. (2017) *Uluslararası Su Yollarının Kullanılmasından Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file

9.Eray, Acar. (2006) *Avrupa Birliği'nin Gap Ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat Ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84567

10.Gökcan, Özkan. (2018) *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi veya Diğer Bir İfadeyle "İlan Edilmemiş Savaş*" Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/464780

11.*International Water Law and the Euphrates Conundrum, Denver Journal of International Law and Policy, 2012, Erişim adresi***:** https://djilp.org/international-water-law-and-the-euphrates-conundrum/

12.Kajjo, M. (1999, Haziran). *The Tigris-Euphrates Basin: A case of identity, geopolitics, and international relations*. Columbia International Affairs Online (CIAO). Erişim adresi: https://ciaotest.cc.columbia.edu/isa/kaj01/

13.Kibaroğlu, Ayşegül. (2016), *Global Context of Crises, and Local Patterns of Rivalry and Cooperation,* Euphrates-Tigris Water Issues: An Introduction, The Middle East Studies Center at the Ohio State University. Erişim adresi: https://ohiostate.pressbooks.pub/etwr/chapter/chapter-one-crises-and-cooperation/

14.Ministry of Foreign Affairs, Turkey. (1998) *Statement made by İsmail Cem, Foreign Minister, on the special security meeting held between Turkey and Syria*. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/_p_statement-made-by-ismail-cem_-foreign-minister_-on-the-special-security-meeting-held-between-turkey-and-syria_br_october-20_-1998_br__unofficial-translation___p_.en.mfa

15.*Mübarek Yalvardı: Ne olur bekleyin* (20 Şubat 2000) Milliyet https://www.milliyet.com.tr/the-others/mubarek-yalvardi-ne-olur-bekleyin-5329841

16.TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). (2023). *TEZ__tamami_sonn-84-99.pdf*. Erişim adresi: https://tasam.org/Files/Icerik/File/TEZ__tamami_sonn-84-99_pdf_5e6faac9-6e02-45fb-8e39-bd4ea2912f74.pdf

17.Tepekaya, Muzaffer. (1996) *Değişen Dünya Konjonktüründe Türkiye'nin Sınır Aşan Suları* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406047

18.The OWP (The Organization for World Peace). (n.d.). *The coming disaster in the Euphrates-Tigris Basin*. Erişim adresi: https://theowp.org/reports/the-coming-disaster-in-the-euphrates-tigris-basin/ *"Suriye sabrımızı taşırıyor"* (17 Eylül 1998) Sabah Erişim adresi: https://arsiv.sabah.com.tr/1998/09/17/r01.html

19.Water Inventory. (2013) *Chapter 1: Euphrates River Basin*. Erişim adresi: https://waterinventory.org/sites/waterinventory.org/files/chapters/Chapter-01-Euphrates-River-Basin-web.pdf

20.Wolf, Aaron T., Newton Jashua T. (2007) *Case Study Transboundary Dispute Resolution: the Tigris-Euphrates basin* Erişim adresi: https://transboundarywaters.ceoas.oregonstate.edu/sites/transboundarywaters.ceoas.oregonstate.edu/files/Database/ResearchProjects/casestudies/euphrates-tigris.pdf

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(11)

Semra KARAKAŞ[20]; Doç. Dr. Nihat DEMİRTAŞ[21]

EXAMINING THE ABILITY OF WORKING IN TOURISM ENTERPRISES OF THE STUDENTS WHO GRADUATED FROM TOURISM DEPARTMENTS OF VOCATIONAL HIGH SCHOOLS WITHIN SECONDARY EDUCATİON PROGRAMS[22]

ORTAÖĞRETİM PROGRAMLARI DÂHİLİNDEKİ MESLEK LİSELERİNİN TURİZM ALANINDAN MEZUN OLAN ÖĞRENCİLERİN TURİZM İŞLETMELERİNDE İŞ YAPABİLME YETENEKLERİNİN İNCELENMESİ

ABSTRACT

Investments in human resources of businesses in the tourism sector, where there is a close connection between the education level of employees and the success of the business, ensures them to cope with the increasing competition in the market and maintain customer continuity. In order to meet the need for intermediate staff to provide qualified service in businesses, tourism education is provided in the accommodation and travel services field and food and beverage services field of vocational high schools at the secondary education level in Turkey. In this study, interviews were conducted with 22 business officials who employed these graduates in Çeşme district of İzmir in order to examine the skills of individuals who graduated from the secondary education tourism field to work in businesses. Within the scope of qualitative research, 4 criteria were addressed from 27 questions directed to participants with semi-structured interview forms. It has been determined that business executives want to work with secondary school tourism graduates and emphasize that students should be supported in their love of work, personal development and foreign language development. It was also concluded that these authorities emphasized the need for the Ministry of Culture and Tourism to support the employment of graduates and for the Ministry of National Education to improve the physical conditions of schools and increase the number of application areas.

Keywords: Accommodation businesses, tourism education, secondary education, vocational education, tourism employment, İzmir – Çeşme.

JEL Code: L83.

ÖZ

İş görenlerin eğitim düzeyi ve işletme başarısı arasında sıkı bir bağ bulunan turizm sektöründeki işletmelerin insan kaynaklarına yapacağı yatırımlar, piyasada artan rekabetle baş etmelerini ve müşteri devamlılığını sağlamaktadır. İşletmelerde nitelikli hizmeti sağlayacak ara eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye'de ortaöğretim düzeyinde meslek liselerinin konaklama ve seyahat hizmetleri alanı ile yiyecek içecek hizmetleri alanlarında turizm eğitimi verilmektedir. Bu çalışmada; ortaöğretim turizm alan mezunu bireylerin işletmelerde iş görebilme becerilerinin incelenmesi amacıyla İzmir'in Çeşme ilçesinde bu mezunları istihdam etmiş olan 22 işletme yetkilisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formları ile katılımcılara yöneltilen 27 adet sorudan 4 ölçüt ele alınmıştır. İşletme yetkililerinin ortaöğretim turizm alan mezunları ile çalışmayı istedikleri; öğrencilere işi sevme, bireysel gelişim ve yabancı dil gelişiminde destek olunmasını vurguladıkları tespit edilmiştir. Yetkililerin Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın mezunların istihdamını destekleme ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın okulların fiziki koşullarını iyileştirmeleri ve uygulama alanlarını çoğaltmaları gerekliliği üzerinde durdukları sonuçlarına da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konaklama işletmeleri, turizm eğitimi, ortaöğretim, mesleki eğitim, turizm istihdamı, İzmir – Çeşme.

JEL Kodu: L83.

---

[20] Department of Tourism and Hotel Management, Iskenderun Technical University, Türkiye, ORCID: 0009-0005-7278-8209, semra270978@gmail.com

[21] Department of Tourism Management, Iskenderun Technical University, Türkiye, ORCID: 0000-0002-4245-6909. nihat.demirtas@iste.edu.tr

[22] This article is extracted from my master thesis which is in progress entitled "Analyzing The Business Skills Of Students That Studied In Secondary Education Programs Of Vocational High Schools Field Of Tourism In The Tourism Sector", supervised by Thesis İskenderun Technical University ,Institute Of Graduate Studies, Department Of Tourism And Hotel Management.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. INTRODUCTION

Due to the increasing demand for the tourism sector in national and international areas, improvements in content and service areas in the sector have become mandatory. From the rapidly increasing tourism demand after the 1950s (Kozak, Evren and Çakır, 2013) to the present day, the positive changes in tourism have pushed the sector stakeholders to find more creative and impressive innovations. Since 1983, Turkey has also received its share of the tourism movement towards developing countries. Since this year, the main reasons for the increase in international tourist arrivals and income in our country have been the stable environment and tourism activities (Tutar, 1990). According to Turkey's 2023 tourism statistics, tourism income increased by 6.8% compared to the previous year, while the number of visitors increased by 4.1%. When the 2022 data is examined, the number of visitors was recorded as 11 million 978 thousand 111, an increase of 32.4% compared to 2021 (tuik.gov.tr, 2023).

Despite all the developing technological possibilities, the fact that the service is based on people reveals the value of qualified human resources in this field. Tourism education plays an important role in the development of the tourism industry in terms of being able to take its place in the increasing competition in hotel businesses, to employ qualified personnel and to keep them in the business. For this reason, education in accommodation businesses is a key factor in terms of the development and efficiency of the industry. Customer satisfaction and high service quality in the business depend on the education and effort of the employee (Avcıkurt, 2004). The presence of qualified employees in the tourism sector is more important than quality and modern infrastructure and superstructure opportunities (İçöz, 1991). The tourism sector prioritizes the human factor due to its labor-intensive nature (Yanardağ and Avcı, 2012).

Tourism education is based on vocational education. Vocational and Technical Education; is to train a competent workforce that has national and international professional competence, professional ethics and values, is innovative, enterprising, productive and adds value to the economy in cooperation with social and economic sectors (meslegimhayatim.meb.gov.tr, 2024). According to Eyyüpoğlu and Güleryüz (2022), the aim of tourism education is to meet the needs of qualified labor force and contribute to the development of the tourism sector. It can be stated that students have the opportunity to apply the theoretical knowledge they learn through internship and learn new programs in the sector, thus contributing to their professional and personal development (Emir, Arslan and Kılıçkaya, 2008). Internship is the period when students first meet the sector and helps them develop their perspectives and decide whether they will choose this job as a profession in the future (Pelit and Güçer, 2006).

Tourism education in Turkey is provided by formal and non-formal education institutions; in formal education, tourism education is provided at two levels: secondary education and higher education. In tourism education provided at vocational high schools at the secondary education level, students receive education in a way that they can meet the intermediate staff needs of the tourism sector, and after tourism education at higher education, employment can be created in the sector, ranging from basic levels to management, where full-time or seasonal work can be done (Demirkol and Pelit, 2002).

Students who complete their tourism education in secondary schools affiliated to the Ministry of National Education are expected to provide services by integrating the theoretical knowledge they receive at school with the ability to do business. The aim of the study was to examine the ability of these graduates to work in accommodation businesses and participants were selected from accommodation businesses in the Çeşme district of İzmir in this direction. Evaluations were obtained from 22 business officials who employ individuals who graduated from the tourism field of vocational high schools regarding the units where these graduates are employed, their foreign language proficiency, and their contributions to the business, and their ability to work in their own fields was attempted to be determined. The data obtained from the answers given to the semi-structured interview questions were evaluated.

2. Importance of the research

Secondary education institutions that provide tourism education have an important role in training qualified personnel to meet the expectations of the tourism sector and in making tourism education more efficient through school-business collaborations. It is thought that taking into account the deficiencies and competencies of the participants of the secondary vocational high school tourism field graduates examined in this study will be beneficial for these educational institutions and tourism businesses in need of qualified personnel.

3. Limitations of the Study

There are two limitations in this study regarding the universe of the study and the level of education examined. The study was conducted in Çeşme district of İzmir province. Only participants who employed individuals who graduated from secondary school tourism department from the accommodation establishments included in this scope were included in the study. In order to obtain the study data, interviews were conducted with a total of 22 authorities who were qualified to evaluate the personnel working in the establishments.

4. Tourism Education in the World and Turkey

Institutions providing tourism education in the European Union generally focus on courses and secondary education (Üzümcü, Alyakut and Günsel, 2015). When the history of world tourism education is examined, it is seen that the first official tourism education was provided by the local hotel association in Switzerland in 1893. The pioneer schools of tourism education, namely the ones in Lausanne (Ecole Hoteliere de Lausanne-EHL) and Glion in Switzerland, were taken as examples by other schools in the USA and Europe (Denk and Koşan, 2017). In the vocational education process implemented in the European Union, efforts are made to ensure unity among member countries in the areas of professional equivalence, diploma equivalence or joint diploma. While educational initiatives are supported by social funds, it is also important for small and medium-sized business managers to receive education (Demirkol and Pelit, 2002).

In his study, Güçer (2004) includes the tourism education system of some major countries in Europe. According to the study, in tourism education applied in France, basic level education is provided in apprenticeship training centers and vocational high schools, while students with vocational high school BEP degrees can participate in intermediate level tourism education. Advanced level tourism programs and universities aim to train advanced level experts and tourism managers. The Spanish tourism education system is also similar to the 4-stage system applied in France. While Italian tourism education is carried out at 3 different levels, it can be defined as basic, secondary and higher education. In Italy, there are also private educational institutions that provide education together with official schools. It is stated that British tourism education is provided in 4 groups and, as in other countries, it is basic, intermediate, advanced and university level.

Tourism education in Turkey began to be provided within the scope of vocational education at the secondary level. Vocational and technical education provides individuals with the competencies required by the labor market as well as lifelong skills to manage career transitions (Vocational and Technical Education Policy Document, 2024). The “Regulation No. 190 on Interpreters for Travelers” prepared in the Ottoman Empire on October 29, 1890 is the first study in the field of tourism education (Eyyüpoğlu and Güleryüz, 2022). During the planned period, the schools opened under the name of “hotel management school” in Istanbul in the 1967-68 academic year and in Kuşadası in the 1975-76 academic year were renamed as “Hotel Management and Tourism Vocational High School” in 1975, and “Anatolian Hotel Management and Tourism Vocational High Schools” in the 1984-85 academic year (Ünlüönen and Boylu, 2005). The six units providing vocational and technical education were merged under the name of General Directorate of Vocational and Technical Education (MTEGM) with the decree numbered 652 in 2011. Open education institutions and non-formal vocational education were also brought together under the General Directorate of Lifelong Learning (HBÖGM) (mtegm.meb.gov.tr, 2024). It is stated that there are 16,442 students and 1,436,278 employees in the field of Accommodation and Food and Beverage Accommodation and Travel Services in formal tourism

education given at the secondary education level, and 93,772 students and 2,028,902 employees in the field of food and beverage services (meslekiegitimharitasi.meb.gov.tr, 2024)

4.1. Non-formal tourism education

Non-formal tourism education, which is carried out with the aims of creating and developing tourism awareness in society, providing the morality and discipline of serving tourists equally and honestly, and creating a behavior based on love and hospitality, is provided by the Ministry of Culture and Tourism, MEB Apprenticeship Education Centers, and the Public Education Centers of the Ministry of National Education (Başdal, 2019).

4.2. Tourism education centers

Tourism education centers (TUREM) were established in 1967 within the scope of non-formal tourism education in order to meet the need for qualified manpower in the field of tourism and were transferred to the Ministry of National Education in 2006 and completely closed in 2017 (Ertürk, 2023).

4.3. Other certificate programs

The ‘’Common Vocational Tourism Education’’ programs organized by the Ministry of Culture and Tourism for personnel working in tourism enterprises are; On-the-job and Boarding House Training Course, Personal Development Seminars, Boarding House Awareness Seminar (destek.ktb.gov.tr, 2024).

4.4. In-service training

In-service training activities affiliated to the Ministry of Culture and Tourism are organized by implementing one or more of the methods such as Candidacy Training, Adaptation Training to Changes, Refresher Training, Preparation Training for Higher Positions, Training of Trainers, conducted by the Board of Education and the General Directorate of Research and Education (teftis.ktb.gov.tr, 2024).

4.5. Formal tourism education

In Türkiye, within the scope of formal tourism education, there are accommodation and travel management, food and beverage services fields in vocational high schools. While the aim of institutions providing associate degree tourism education is to train intermediate staff or middle-level managers for tourism businesses, higher education institutions aim to train educators and senior staff (Üzümcü et al. 2015).

4.6. Institutions affiliated with the Ministry of National Education (MEB) and tourism education

Workforce training activities in the field of tourism began in the 1950s with a number of studies. The opening of the Ankara Hotel Management School in 1961 was followed by the opening of the second Hotel Management Vocational High School in Istanbul in 1967. The decision of hotel management and tourism vocational high schools to provide foreign language-based education and the opening of preparatory classes coincided with 1984. The number of these schools increased in the 1990s after they changed their names for the second time to Anatolian Hotel Management and Tourism Vocational High School (turkiyeturizmansiklopedisi.com, 2024). The General Directorate of Trade and Tourism Education was established in 1992 with the Law No. 2297 on the Organization and Duties of the Ministry of National Education (https://mevzuat.gov.tr, 2024). The six units responsible for the execution of vocational and technical education under the Ministry of National Education were gathered under the roof of the General Directorate of Vocational and Technical Education (MTEGM) with the Decree Law No. 652 published in 2011 (mtegm.meb.gov.tr, 2024).

4.7. Tourism education at secondary school level

Tourism education at secondary school level is provided by vocational and technical high schools affiliated to the General Directorate of Vocational and Technical Education (Örgün, 2022). This training aims to train personnel that will meet the sector's need for qualified intermediate staff. The knowledge, skills and

competencies aimed to be gained in the Accommodation and Travel Services branch can be summarized as reservations at the front office, accounting and guest check-in and check-out procedures, housekeeping, providing tourist guidance in accordance with national legislation and explaining Anatolian culture, conducting travel agency services, making reservations and statistical transactions for agency package programs. It is aimed for students who complete the food and beverage services program to gain professional development skills in the fields of industrial transformation and technological developments, occupational health and safety, establishing and running a business, and to gain competencies such as performing procedures related to nutrition principles and hygiene, and performing procedures related to basic food production and service. Students studying in these two fields are given field courses and culture courses starting from the 9th grade, and when they reach the 12th grade, they are provided with the opportunity to complete their vocational training in enterprises according to their own education programs (meslek.meb.gov.tr, 2024).

4.8. Institutions affiliated with the Council of Higher Education (YÖK)

Formal vocational tourism education conducted at universities affiliated with the Council of Higher Education (Ertürk, 2023) is conducted by associate, undergraduate and graduate programs as well as vocational schools, faculties and institutes. Associate degree tourism education departments aim to train more qualified intermediate staff and mid-level managers for the sector (Demirkol and Pelit, 2002), undergraduate education aims to train business managers, managers, researchers and trainers in the tourism sector (Güçer, 2004), and master's and doctoral level tourism education aims to train managers and researchers who have the power of abstraction, synthesis and decision-making (Arslan and Boylu, 2014).

Table 1: Number of students and programs in institutions providing tourism education at higher education level

Institutions affiliated with the Council of Higher Education (YÖK)		
	Number of Students	Number of Programs
Associate degree tourism education	2822626	13
Undergraduate level tourism education	3740171	18
Master's and doctorate level tourism education	518492	32

Source: istatistik.yok.gov.tr, 2024

4.9. Tourism education and internship activities

In the Secondary Education Institutions Regulation of the Ministry of National Education, students in the Anatolian Vocational Program receive skills training in businesses for 3 days a week, and theoretical training in schools or businesses for two days (Vocational and Technical Education Policy Document 2024). Conscious, systematic, purposeful internships in businesses prepare students better and more appropriately for the profession and the future (Arslan, Emir and Pelit, 2010). Internships in tourism businesses in schools where tourism education is provided also provide benefits in terms of creating professional opportunities for students, personal development, and self-confidence (Arslan, et al. 2010).

The field of accommodation and travel services at the secondary level begins education in the 9th grade with General Tourism and Accommodation and Travel Services Workshop courses. Internship programs in these schools are implemented in line with the programs of vocational education courses in businesses in the 11th grade in some school programs and in the 12th grade in some (meslek.meb.gov.tr, 2024). In higher education institutions, students receive hotel management education in universities' Tourism, Business, Applied Sciences, Management Sciences, Economics and Administrative Sciences, Commercial Sciences Faculties, Tourism Management and Hotel Management Colleges, Applied Sciences Colleges, Tourism and Hotel Management Colleges (yokatlas.gov.tr, 2024).

4.10. General problems in tourism education

In her study Tüylüoğlu (2003), indicates the lack of cooperation between the tourism sector and tourism education institutions during tourism education in Turkey, the lack of integration and coordination in tourism education, the inadequacy of tourism workers' working rights, inadequate implementation of courses in the programs, inappropriate physical conditions and the lack of equipment in the course materials as general problems.

Stating that the lack of qualified labor force is due to the fact that the education does not reach its goal despite the fact that there are many vocational tourism education institutions in Turkey (Ertürk, 2023); he sees the failure to switch to the vocational certification system, the inadequacy of foreign language education, the lack of coordination between education levels and therefore the waste of resources and time among the problems of tourism education.

In the basic tourism education that started to be given in the tourism field of vocational high schools at the secondary education level, an 11-hour field education starts in the field of accommodation and travel services in the 9th grade with a professional development workshop, general tourism accommodation and travel services workshop courses. In the 10th and 11th grades, reservations at the front office, guest check-in and check-out procedures, housekeeping workshop, front office services workshop, sustainable tourism, accommodation management and vocational foreign language courses and vocational courses are given (meslek.meb.gov.tr, 2024). In the 12th grade, students are provided with 24-hour weekly vocational training (internship) in businesses and they are allowed to start practicing in the field of accommodation and travel services in the tourism field (meslek.meb.gov.tr, 2024). In the 2024-2025 academic year, there are tourism and hotel management associate degree programs in 84 universities, 170 colleges and vocational schools in the hotel management departments of higher education institutions (istatistik.yok.gov.tr, 2024).

5. Methodology

The research was conducted with the phenomenological method within the scope of qualitative research. Qualitative research is defined as research in which qualitative data collection methods such as observation, interview and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic way in a natural environment. Phenomenology, which creates a suitable environment for studies that aim to investigate phenomena whose meaning we cannot understand (Yıldırım and Şimşek, 2021), is a method that researchers prefer more due to its ease of application (Tekindal and Arsu, 2020). The skills of individuals who graduated from vocational high school tourism to work in different types and departments of businesses are also examined within this scope and the results obtained are presented.

6. The Universe and Sample of the Study

Participants were selected from businesses employing secondary school tourism graduates in the Çeşme district of İzmir using a non-probability based purposive (intentional) sampling method. Purposive sampling is a technique widely used in qualitative research to identify and select cases rich in information for the most effective use of limited resources (Yağar and Dökme, 2018). Since the aim of qualitative research is not to generalize the results to the entire universe, there is no standard scale or test that defines cultural, social or personal expressions yet, it is important to look at similar studies where data saturation is present before determining the appropriate sample size (Başkale, 2016). Preliminary interviews were conducted with 75 business executives in Çeşme that could serve the purpose of the study, and interviews were conducted with 22 businesses determined to employ secondary school tourism graduates, and the interviews in the study area were concluded after it was concluded that data saturation had been reached.

According to 2023 data, the total number of facilities in Çeşme is 697 (izmir.ktb.gov.tr). The region is one of the districts with high tourism potential in Turkey with its natural, cultural and historical structure, ease

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

of transportation, climate and sustainability structure, and the numbers according to business types are given in Table 2.

Table 2: Number of Accommodation Businesses in Çeşme District

Business type	Quantity
Business certificate	87
Investment certificate	30
Simple accommodation	582
Total	697

Source: izmir.ktb.gov.tr, 2024

7. Data Collection

Data was collected by applying the interview technique, one of the qualitative research methods. For this purpose, a semi-structured interview form was used. Responses were also received via messaging from participants who stated that they were not suitable for face-to-face or telephone interviews. Semi-structured interviews, which are the most widely used technique in qualitative research, stand out in phenomenological studies and it is important to limit the number of interview questions, to be able to derive follow-up and probe questions from these questions, to arrange the questions in order to go from easy to difficult in logical and narrative integrity, and to facilitate the narrative of the beginning and transition expressions (Polat, 2022).

In the creation of interview questions, course curricula and course achievements in the framework curriculum of the Vocational and Technical Education General Directorate in the field of tourism in Vocational and Technical High Schools were examined (meslek.meb.gov.tr, 2024). The evaluation criteria in the internship file of a sample vocational high school (75cmtal.meb.P12.tr, 2024) where the qualifications that students should have after education are measured were also reviewed and the content of the interview questions were determined by obtaining expert opinions from two academicians. In the study, results were obtained regarding the employment levels of individuals who graduated from the vocational high school tourism field and the units they work in, foreign language proficiency and their contributions to the business. Information on the participants is given in Table 3.

Table3:Participants' Table of Information

Participant	Sex	Type of Interview	Job Title	Work District	Type of Bussiness
Participant1(P)	Woman	Face to Face	Personnel Manager	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 2 (P2)	Man	Face to Face	Hotel Manager	İzmir/Çeşme	3-star Hotel
Participant 3 (P3)	Man	Face to Face	Personnel Officer	İzmir/Çeşme	3-star Hotel
Participant 4 (P4)	Unspecified	Digital messaging	Unspecified	İzmir/Çeşme	Boutique Otel
Participant 5 (P5)	Woman	Digital messaging	Hotel Manager	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 6 (P6)	Man	Face to Face	Front Office Manager	İzmir/Çeşme	4-star Hotel

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Participant 7 (P7)	Woman	Face to Face	Personnel Officer	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 8 (P8)	Woman	Face to Face	Front Office Manager	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 9 (P9)	Man	Face to Face	Personnel Manager	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 10(P10)	Woman	Face to Face	Personnel Manager	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 11(P11)	Woman	Face to Face	Front Office Manager	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 12(P12)	Man	Face to Face	Front Office Manager	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 13(P13)	Man	Face to Face	Hotel Manager	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 14(P14)	Man	Face to Face	Accounting Officer	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 15(P15)	Man	Face to Face	Kitchen Chef	İzmir/Çeşme	3-star Hotel
Participant 16(P16)	Man	Face to Face	Hotel Manager	İzmir/Çeşme	Apart Hotel
Participant 17(P17)	Unspecified	Digital messaging	Unspecified	İzmir/Çeşme	4-star Hotel
Participant 18 (P18)	Woman	Face to Face	Personnel Manager	İzmir/Çeşme	3-star Hotel
Participant 19 (P19)	Unspecified	Digital messaging	Unspecified	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 20(P20)	Unspecified	Digital messaging	Unspecified	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 21(P21)	Unspecified	Digital messaging	Unspecified	İzmir/Çeşme	5-star Hotel
Participant 22(P22)	Man	Telephone Call	Front Office Manager	İzmir/Çeşme	3-star Hotel

45% of the participants are male and 32% are female. The gender of the participants who stayed in the other 23% unit is unknown because they did not participate in the interview due to workload and answered questions through digital messaging channels. When the authorization status of the participants was examined, it was seen that 5 of them were authorized in the front office area, 6 of them were personnel managers, 3 of them were hotel managers, and the others were authorized in areas such as accounting or kitchen, and the authorization information of the remaining participants was not specified.

This study covers interviews with institution officials who employed individuals who graduated from vocational high schools in the tourism field, regardless of their business characteristics. The interviews that started on 10.09.2024 were completed on 09.12.2024. After the preliminary interviews, the answers given by 22 business officials from the İzmir Çeşme region, whose compliance with the research criteria was determined, to the interview questions were evaluated. Pilot interviews, where the efficiency and applicability of the research questions were measured, were also included in the review and evaluation both for the purpose of examining the study in a broader scale and due to the limited access to the businesses in the subsequent process. In order to reach up-to-date information in the region within the research universe, accommodation

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

businesses were scanned via map, information about employees was obtained from the officials via phone, and then the businesses within the scope of the review were asked to answer the questions.

8. Evaluation of Data

This study was conducted with a phenomenological approach, one of the qualitative research methods, and content analysis was used in the evaluation of the data. The views were examined under similar themes and subcategories with the descriptive analysis method, which is the first stage of the content analysis. In the creation of these themes and categories, the study "A Research on Determining the Views of Local People within the Scope of Sustainable Tourism: Kuşadası Example" (Yalçınkaya, 2024) was taken as an example. Themes and categories to be used in the Evaluation of the Interview Questions are given in Table 4.

Table 4: Creating Themes and Categories

THEME 1: FINDINGS ON THE EMPLOYMENT AND FIELD COMPETENCIES OF SECONDARY EDUCATION TOURISM FIELD GRADUATES Sub-Category 1:Evaluation of Criteria in Personnel Selection of Accommodation Enterprises Sub-Category 2:Evaluation of Departments Where Secondary Education Tourism Field Graduates Work
THEME 2: FINDINGS ON MEASURING EMPLOYEES' COMMUNICATION AND LANGUAGE PROFICIENCY Sub-Category 1: Evaluation of Employees' Foreign Language Proficiency
THEME 3: FINDINGS OF SECONDARY EDUCATION IN TOURISM FIELD Sub-Category 1: Evaluation of the Contributions of Secondary Education Tourism Field Graduates to the Business

9. Findings

Evaluation of Criteria in Personnel Selection of Accommodation Businesses

In this category, the preferences of the participants in personnel selection were tried to be determined with the question "*Which education / skill criteria do you take into consideration in personnel selection in your business?"* Participants were asked to choose their employment criteria by offering the options "-Registered (graduated from the core) / Course (certified) / Tourism school graduate diploma holder (Vocational High School, University). This question was answered by 22 participants.

Table 5: Table of criteria for personnel selection in accommodation establishments

Participant	Employment Option	Frequency
P7, P12, P15	Self-Employed	3
	Course	0
P1,P2,P5,P6,P11,P16,P17,P18,	Tourism school graduate	8
P19,	Non-Responder	1
P3,P4,P8,P9,P10, P13,P14,P20,P21,P22	Mixed employment option	10

In Table 5, the number of participants who stated that they gave priority to only "trained (graduated from the core)" personnel employment is 3. 8 participants stated that they gave priority to "Tourism school graduate diploma holder (Vocational High School, University)" employment. The reason why some of the

participants chose mixed employment was stated as giving priority to experience and good performance as well as the fact that vocational high school tourism graduates do not want to work in this field. The participants who stated that they preferred the second option "Tourism school graduate diploma holder (Vocational High School, University)" stated that having received education in this field, having an internship, getting to know the equipment or some personal competencies should be received at school. P6 said "*Our priority would be tourism graduates*", K 11 said "*Communication first. Mastery of informatics is important. Vocational high school graduates are priority. Having received education is important"*, indicating that he/she trusts the informatics and communication details in the content of the education given in vocational high schools.

Among the participants who gave priority to the rank-and-file (trained) option, P7 stated, "*Trained from the core is important. School graduates are inexperienced and do not want to work*." P12 stated, "*Finding staff, especially qualified staff, is already a problem in the Çeşme region,"* and P15 stated, "*Trained is the priority, school graduates are also given a chance."*

In the answers given to this question by the participants who stated that they cared about all the rank-and-file, course and tourism school graduate options, P10 stated, "*First of all, diction and appearance. Then, it does not matter whether they are rank-and-file or graduate. Our criteria are important,"* and P14 stated, "*Our priority is to be an experienced individual. We do not have a priority such as course, school or trainee. Sometimes we work with and train inexperienced staff, but our primary criterion is experience",* and P13 stated, "*Trained and tourism school graduates. We give importance to the unity of trained and educated people in practice."*

Evaluation of the Departments Where Secondary School Tourism Graduates Work

In the introductory section of the interview, participants were asked to indicate the unit where the employee they were evaluating worked. Their answers to this question are presented in Table 4.2.

Table 6: Table of departments where secondary school tourism graduates work

Participants	Unit/department of the employee	Frequency
P2, P3, P5, P6, P7, P8, P9, P10, P12, P13, P16, P17,P18, P20, P21, P22	Front office	16
P1, P3, P4, P9, P13, P14, P17, P18, P20, P21, P22	Service	11
P3, P4, P9, P11, P14, P15, P17, P18, P20, P21,P22	Kitchen	11
P1, P2, P4, P14, P17, P18, P20, P21, P22	Housekeeping	9
P1, P17, P20, P21	Accounting	4
P1, P19, P20, P21	Human resources	4
P14, P20, P21	Technical department	3
	Animation	
P20, P21	Other	2

When Table 6 is examined, it is determined that individuals who graduated from the tourism field of vocational high schools are mostly employed in the front office department. It is considered more appropriate for students who have completed the Accommodation and Travel Services Field Program of Vocational High Schools to be authorized in this field by businesses, considering that they have gained knowledge, skills and competencies in this field and that their internships support their education in moving to the food field.

Business officials stated that tourism graduates work secondarily in the service and kitchen areas. P15, who shared his opinion on this issue, stated that he has the experience to easily carry out the work even when he is not the staff in charge of the kitchen area, but that he can be inadequate in creating innovations. P9, one

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

of the participants, stated that the equipment introduced in schools is inadequate and that this needs to be updated and that the Ministry of National Education should do it. It was determined that the housekeeping field, which is another field where vocational high school graduates are employed, is preferred by the participants in the 3rd place. Four of the participants stated that they employ vocational high school tourism graduates in the accounting field, four in the human resources field and three in the technical department.

Evaluation of Employee Foreign Language Proficiency

The tourism sector, like many other service sectors, has a structure that requires employees to know a foreign language, and in some cases, it is mandatory. One of the questions measuring communication and language proficiency in the study was asked to the participants as follows: "*What is your employee's foreign language proficiency level? Is their foreign language knowledge sufficient to understand the customer, respond within the scope of field knowledge and solve problems when necessary?*" The results are given in Table 7.

Table 7: Schedule for evaluating employee foreign language proficiency

Participant	Statements	Frequency
P3,P5,P8,P10,P11,P14,P15,P16	Well	8
P4,P6,P7,P9,P12,P13,P18	Inadequate	7
P1,P17,P19,P20,P21,P22	Medium Level	6

Table 7 includes the participant statements about the foreign language proficiency of the employees who graduated from vocational high school tourism department. Although the research sample is a region with high tourism potential, it is striking that most of the employees are found to have insufficient foreign language proficiency by the participants. Among the participants who made positive statements about the foreign language proficiency, P14 said, "*Only at the speaking level, enough to manage themselves. Some can improve themselves and have a high level of foreign language proficiency. However, a student who comes from a vocational high school certainly makes a difference*" and P5 said, "*Their foreign language proficiency is at A1 level. They can solve problems within their field knowledge. Understanding is enough when necessary*", indicating that the employees know the language at a level sufficient to serve the guests. P11's comments, "*There are too many local tourists in Çeşme. Their language proficiency is sufficient*" can be concluded that the fact that their businesses do not serve foreign tourists eliminates the need to know the language.

There are 7 participants who find the employee's foreign language level insufficient. Of these participants, P13 stated, "*Weak. Very weak, not enough. Some employees can solve it. However, they do not develop themselves to increase their capacity*" and P12 stated, "*Despite the 8 hours per week, the education received in high school is not enough outside. It developed with one-on-one interaction in internships. You have to add something from yourself*", while P6 stated, "*Not very good. Although they take a lot of English lessons, they cannot speak. The education is not enough*" and P7 stated, "*Not enough, beginner level. Unfortunately, not. It is related to their education. It should be elective*", and they attributed the results of the insufficiency to the inadequacy of the education they received.

Evaluation of the Contributions of Secondary School Tourism Field Graduates to the Business

In this study, which aims to evaluate the work skills of individuals who graduated from secondary school tourism field education, the question "*What is the contribution of your tourism graduate employee to your business? What are the areas that need to be developed or situations where the employee makes a positive contribution*?" includes the contribution of individuals who received this education to the business and participant recommendations regarding this education. Participant statements are as in Table 8:

Table 8: Statements chart on employees' contribution to businesses

Participant	Statement	Frequency
P3,P5,P9,P10,P15,P19	Very Well	6
P1,P4,P6,P8,P11,P14,P16,P22	Well	8
P2,P7,P12,P13,P17,P20,P21	Medium Level	7
P18	Inadequate	1

The results in Table 8 make it clear that vocational high school tourism graduates make positive contributions to businesses. From the participants who expressed their high level of satisfaction;

P5: "I can easily say this for my own employee, it is a great opportunity for our business. His mastery of the subject in our training activities made things easier for us. He even helped us as an instructor. He added new perspectives to our innovations",

P9: "his contribution is indisputable. He cannot be compared to Alaylı. He has the infrastructure. He knows the job."

P15: "It fills the gap. It replaces the master when necessary. It receives training in every field and provides confidence. It can take our place when necessary by caring about its job."

P19: "The contribution of tourism graduate employees to the business is quite important and comprehensive thanks to their knowledge and skills in the sector. They can provide professional service quality and exhibit a solution-oriented approach."

Other participants who evaluated the level of contribution to the business positively;

P1: "It makes a difference at the professional level."

P4: "They contribute to the business because their technical knowledge is higher. This allows them to do their job more professionally."

Some participants think that the contribution of their employees to the business is at a medium level and that there are more areas that need to be developed. The statements of these participants are as follows:

P2: "It is not fully sufficient but it fills a gap."

P13: "Some have it and some don't. Communication with customers in some of them reflects positively on the business. I cannot generalize. Customer satisfaction can be said as a contribution."

P17: "Since he is a tourism graduate, he has sufficient facilities and theoretical knowledge."

Along with this question, the participants were also asked, "What are the areas in which the employee needs to be developed or situations in which he makes a positive contribution?" and the following answers were received:

P1: "*The business and the employee can develop a common language and work should be done to integrate professional competence into corporate life and adaptation should be provided.*

P6:" *Wanting to do the job and wanting to learn are important. Language communication, presentability and self-development are important."*

P7:" *What is learned should not remain theoretical, it should be put into practice and schools should provide applied training."*

P9: "*Foreign language, the content of his field knowledge-bar drinks, world cuisine, can be developed."*

P12:" *Most high school graduates do not focus on this field. Because personnel are not valued. The individual needs to be taken seriously."*

P16: "*It can improve itself as the type of hotel changes in order to improve itself, but it has sufficient knowledge for now"*

When this theme is considered as an educational outcome, it is possible to reach some of the results regarding the reflection of the education of individuals who graduated from the field of tourism in secondary

education to the job, the level of achievement of the gains and the contribution they provide to the business. Participants, regardless of the level, generally exhibited positive approaches, trusting that individuals who received tourism education have received training in these concepts, such as equipment recognition, communication, hygiene, work safety and work discipline.

10. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

10.1. Results

This study aims to examine the work skills of individuals who graduated from the Vocational High School tourism field. The evaluations of 22 accommodation business officials who were thought to contribute to the study were taken. During the interviews, the participants were asked to answer 27 questions in the semi-structured interview form. The answers given within the scope of the research were examined under 3 different themes; findings regarding the employment, language proficiency and contributions of secondary school tourism graduates to the businesses were reached.

According to the results obtained regarding the personnel employment of accommodation establishments, it was determined that 45% of the participants recruited personnel with mixed characteristics without adhering to any criteria. When the evaluations were examined, the participants determined that the personnel who will work only seasonally should have a good command of the job, experience, communication skills, good diction and appearance as employment criteria. It was concluded that 37% of the participants who took only one criterion into consideration preferred to work only with individuals who graduated from a vocational high school or a university tourism school, and 14% preferred to recruit personnel from the core. From the answers obtained, it was concluded that the fact that tourism graduates have a different stance, have sufficient theoretical knowledge in their fields, make a difference at a professional level, are familiar with the equipment used and have internship experience in establishments created the reason for their being preferred more in this field. However, since the inadequacy of this personnel in practice was frequently expressed by the participants, it is suggested that accommodation establishments and schools should cooperate more and that more application areas should be included in the training content. Although the majority of the participants stated that they wanted to work with tourism graduates, when the answers were evaluated, it was determined that the employment level of students who graduated from this field was below expectations. In addition, the difficulty of identifying and reaching businesses that employ these graduates during the research process supports this result. It was stated that this result was due to the fact that most of the students studied tourism just to choose a field, that the field was not introduced to the students at the middle school level by the instructors before the high school entrance exam, and that the instructors ignored the issue of making them love and embrace the profession after the field selection. In addition, based on the participant comments, it can be concluded that today's young people's thoughts of earning money in a short time, not paying attention to learning a job or getting bored quickly are also factors, and as a result, they often do not try to find a job in this field when they graduate. Business officials stated that they want to give priority to these graduates in hiring if there are applications, but graduates either do not enter the profession or prefer to work in the Antalya region.

When the participants were asked to evaluate the foreign language proficiency of the employees, it was emphasized that the graduates of the tourism field of secondary education should improve themselves in the field of foreign languages, especially in speaking practice. The complaints frequently expressed about the use and proficiency of foreign languages were the employees' failure to improve themselves and the hesitations they experienced while using the language.

In the last part of the study, the contributions of the participants, who graduated from the Vocational High School in the field of tourism, to the business were evaluated. From the responses of the participants; it was determined that these employees contributed to the businesses in terms of customer continuity, they made a difference in the professional sense, they had technical knowledge, they were more trainable compared to

other employees, and the satisfaction of the businesses was observed. The fact that the employees who graduated from the secondary school in the field of tourism knew the rules of conduct, they put their knowledge in education into practice, they were innovative, they had infrastructure in the field, the contribution of the internship application to the individuals were other satisfaction issues expressed by the participants. In addition to the suggestion that the individual should develop himself in the communication and cultural fields and work practically in the language field, which are the main areas that need to be developed in the employees, recommendations were made for improvement in the areas of world cuisine, cultural awareness, providing professional service quality, taking responsibility and crisis management.

10.2. Recommendations

Since the success of the tourism sector, which is a service sector, can be achieved directly with qualified tourism personnel, perhaps the most vital issue that tourism business managements should focus on is tourism education (Üzümcü, 2015). Vocational High Schools play a major role in meeting the need for qualified intermediate staff in Turkey. It is a fact that improvements in the education provided in the fields of tourism at the secondary school level will affect both tourism businesses and the quality of education. As a result of cooperation in the fields of education and business in tourism, the sector will grow and contribute more to the country's economy.

In the light of the data obtained in the study, in terms of the employment of students studying in the field of tourism in secondary schools after graduation and their more qualified contribution to the country's tourism;

• The field choices made in the 9th grade should be guided correctly and should guide tourism educators who will introduce the field,

• Tourism field introduction should be carried out sufficiently by educators, and the profession should be encouraged and promoted during education,

• The Ministry of National Education should create programs that should be exposed to the field of application much more in secondary school tourism education, current programs should be updated, physical conditions in schools should be improved, equipment should be renewed,

• The cooperation between the Ministry of National Education, the Ministry of Culture and Tourism and businesses should be increased and students should be exposed to the fields of application more,

The cooperation of the Ministry of Culture and Tourism with businesses should include priorities and arrangements that will facilitate the employment of these graduates.

• It is thought that it would be beneficial to add innovations that will support the individual's own development in the fields of communication, diction and addressing and foreign language within the scope of individual development programs in the tourism field course achievements of secondary education institutions.

It is thought that more comprehensive results can be achieved with future studies to be conducted in different universes and different education levels in this field.

REFERENCES

1. Akoğlan Kozak, M., Evren, S., & Çakır, O. (2013). Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 24(1), 7-22.

2. Arslan, E., & Boylu, Y. (2014). Türkiye'deki Turizm Eğitiminin Rakamsal Gelişmeler Açısından Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi(1), 79-97.

3. Arslan, S., Emir, O., & Pelit, E. (2010). Turizm Alanında Ön lisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Öncesi ve Sonrası Görüşlerinin Karşılaştırılması Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(33), 141– 165.

4. Avcıkurt, C. (2004). Konaklama İşletmelerinde İş görenlerin Eğitimi ve Alternatif Eğitim Yöntemlerinin Etkinliği. Öneri Dergisi, 6(21), 25-32.

5. Başdal, M. (2019). https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/yaygin-turizm-egitimi

6. Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 9(1), 23-28.

7. Boylu, Y., Ünlüönen K.. (2005). Türkiye'de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4(12), 11-32.

8. Demirkol, Ş. And Pelit, E. 2002. Türkiye'deki Turizm Eğitim Sistemi ve Avrupa Birliği Sürecinde Olası Gelişmeler. Gazı Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, No.2, 125-146.

9. Denk, E., & Koşan, A. (2017). Otel Mutfak Çalışanları Mesleki Eğitim Seviyeleri ve Kariyer Hedeflerinin Ölçülmesi: Kış Koridoru Analizi. Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi, 5(1), 55-83.

10. Emir, O., Arslan, S. ve Kılıçkaya, Ş. (2008), Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Programı Öğrencilerinin Staj Uygulamaları Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C: X , S. 2: 273-291.

11. Ertürk, M. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde Turizm Eğitimi. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 22(Cumhuriyet'in 100. Yılı), 679-699.

12. Eyyüpoğlu, İ., & Güleryüz, U. (2022). Vocational Tourism Education Studies İn Turkey. International Journal Of Arts And Social Studies, 5(8), 22-32.

13. Güçer, Evren. (2004), Türkiye'deki Turizm Eğitimi İle Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerdeki Turizm Eğitiminin Karşılaştırılması e Sektörün Turizm Eğitiminden Beklentileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

14. İçöz, O. (1991). Turizm Sektörünün Gelişmesinde İnsan Unsurunun Önemi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(6), 15-18.

15. Pelit, E., & Güçer, E. (2006). Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi(1), 139-164.

16. Örgün, 2022. Eğitim ve Turizm, Yayın Yeri: Çizgi Kitabevi Yayınları, Editör: Altunöz Özlem, Bayram Ali Turan, Kavlak Hasan Tahsin, Basım sayısı:1, Sayfa sayısı:175, ISBN:978-605-196-948-0, Bölüm Sayfaları:1-14

17. Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form Ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 161-182.

18. Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı Ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 153 182.

19. Tutar, E. (1990). Dünya Turizmi İçerisinde Türkiye Turizminin Yerı Ve Geleceği. Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 251-265.

20. Tuyluoğlu, T. (2003). Türkiye'de Turizm Eğitiminin Niteliği. Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.

21. Üzümcü, T. P., Alyakut, Ö., & Günsel, A. (2015). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin, Mesleğin Geleceğine İlişkin Bakış Açıları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(33), 179-199.

22. Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik Ve Güvenirlik. Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(3), 1-9.

23. Yalçınkaya, A. (2024). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yerel Halkın Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Kuşadası Örneği. Journal Of Travel And Tourism Research, 24(24), 1-35.

24. Yanardağ, A. D. M. Ö., & Avcı, Y. M. (2012). Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3(2), 39-62.

25. Yıldırım, Ali Ve Şimşek, Hasan Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005, 366 S. ISBN 9750200071

26. Web: İzmir İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Tesis Verileri URL: https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77217/tesis-verileri.html Date Accessed: 22 Jully 2024.

27. Web: İşletmelerde Beceri Eğitimi (Staj) Ödev Konuları, URL: https://75cmtal.meb.P12.tr/meb_iys_dosyalar/34/21/757482/dosyalar/2020_12/22234033_2020-2021_Konaklama_AlanY_staj_odevi.pdf Date Accessed: 20 Jully 2024.

28. Web: Mesleki ve Teknik Eğitimin Amacı ve Öncelikleri URL: https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/hakkimizda/mesleki-teknik-egitim-oncelikleri Date Accessed: 30 Jun 2024.

29. Web: Türkiye'de Mesleki Eğitimin Tarihçesi URL: https:// mtegm.meb.gov.tr/www/tarihcemiz/icerik/20 Date Accessed: 3 Jully 2024.

30. Web: Türkiye Geneli Mesleki Eğitim Konaklama Ve Seyahat Hizmetleri İle Yiyecek İçecek Hizmetleri Alan Detayları URL: https:// meslekiegitimharitasi.meb.gov.tr/alanbilgi.php Date Accessed: 11 Jun 2024.

31. Web: Türkiye Geneli Alan Bazlı Öğrenci-Çalışan Karşılaştırması URL: https://meslekiegitimharitasi.meb.gov.tr/alan.php Date Accessed: 15 Jully 2024.

32. Web: Meslekî Eğitim Haritası (2024). http://meslekiegitimharitasi.meb. gov.tr/alanbilgi.php, Date Accessed: 15 Jully 2024.

33. Web: Yaygın Mesleki Turizm Eğitimi'' programları URL: https://destek.ktb.gov.tr/TR-134899/bakanlikca-turizm-isletmelerinde-calisan-personele-yonelik-olarak-duzenlenen-yaygin-mesleki-turizm-egitimi-programlari-nelerdir.html Date Accessed: 3 August 2024.

34. Web: Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği URL: https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14582/hizmet-ici-egitim-yonetmeligi.html Date Accessed: 25 Jully 2024.

35. Web: Türkiye'de Lise Düzeyinde Turizm ve Otelcilik Eğitimi-Öğretimi URL:
https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/turkiyede-lise-duzeyinde-turizm-ve-otelcilik -egitimi-ogretimi Date Accessed: 13 Jully 2024.

36. Web: Yaygın Turizm Eğitimi URL: https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/yaygin-turizm-egitimi Erişim Tarihi: 17 August 2024.

37. Mesleki Ve Teknik Eğitim Politika Belgesi 2024, Evrak Tarih Ve Sayısı: 16/10/2024-155051) Date Accessed: 30 September 2024.

38. Web: Turizm İstatistikleri 2023 URL: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Turizm-Istatistikleri-IV.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2023-53661#:~:text= Turizm%20 geliri%202023%20y%C4%B1l%C4%B1 nda%20bir,ise%20paket%20tur%20 harcamalar%C4%B1%20olu%C5%9Fturdu Date Accessed: 15 May 2024.

39. Web: Tercih ve yerleştirme İstatistikleri URL: https://istastistik.yok.gov.tr Date Accessed: 15 May 2024.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(12)

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun DİKBIYIK[23]; Yasin AKKUŞ[24]

GASPIRALI İSMAİL BEY'İN TÜRK VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ İNŞASI

THE CONSTRUCTION OF GASPIRALI ISMAIL BEY'S TURKISH AND MUSLIM IDENTITY

ÖZ

Gaspıralı İsmail Bey, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Rusya'daki Türk topluluklarının ulusal bilinç kazanması ve modernleşmesi için önemli adımlar atmıştır. Onun kimlik inşası anlayışı, dil, eğitim ve basın faaliyetleri ekseninde şekillenmiştir. Müslüman kimliğini de modernleşme ile bütünleştiren düşünür, dini eğitimi fen bilimleriyle birlikte ele alarak, İslam toplumlarının ilerleyebileceğini vurgulamıştır. Çalışma, Gaspıralı'nın eserleri üzerinden onun kimlik inşa sürecine dair görüşlerini inceleyerek, Türk ve Müslüman kimliğinin inşasında oynadığı öncü rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Gaspıralı'nın transkript edilmiş yazılarından yararlanılmıştır. Yazıları üzerinden yapılan değerlendirmelerde Gaspıralı'nın Müslüman ve Türk kimliği inşasında geleneği ve inancı reddetmediği ama modern bilimlere önem verdiği sonucuna varılmıştır. Yine ırkçı aylayışlara kapılmadan Türk kimliğini vurguladığı tespit edilmiştir. Modern Müslüman Türk Kimliğini inşa ederken çağın gereklerini, içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini göz önünde tuttuğu anlaşılmaktadır. Gaspıralı İsmail Bey'in kimlik inşasının etkilerinin sadece yaşadığı coğrafya da sınırlı kalmadığı görülmektedir. Gaspıralı'nın kimlik inşasının özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal kimlik inşasında etkilerinin olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaspıralı İsmail Bey, Ulusal Kimlik, Türk Kimliği, Müslüman Kimliği, Kimlik İnşası.

ABSTRACT

Gaspirali Ismail Bey took important steps towards the national consciousness and modernization of Turkish communities in Russia in the late 19th and early 20th centuries. His understanding of identity construction was shaped around language, education and press activities. The thinker, who also integrated Muslim identity with modernization, emphasized that Islamic societies could progress by considering religious education together with science. The study aims to reveal the leading role played by Gaspirali in the construction of Turkish and Muslim identities by examining his views on the identity construction process through his works. The study utilized Gaspirali's transcribed writings. In the evaluations made on his writings, it was concluded that Gaspirali did not reject tradition and faith in the construction of Muslim and Turkish identities but gave importance to modern sciences. Again, it was determined that he emphasized Turkish identity without being carried away by racist ideologies. It is understood that he took into consideration the requirements of the age and the realities of the society he lived in while constructing his modern Muslim Turkish identity. It is seen that the effects of Gaspirali Ismail Bey's identity construction were not limited to the geography in which he lived. It can be said that Gaspirali's identity construction has an impact especially on the national identity construction of the Republic of Türkiye.

Keywords: *Gaspirali Ismail Bey, National Identity, Turkish Identity, Muslim Identity, Identity Construction.*

[23] ORCİD: 0000-0002-2006-4787
[24] ORCİD: 0000-0003-3225-4251

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Kimlikler tarihsel süreç içerisinde toplumların kendilerini tanıma ve tanıtma aracı olmuşlardır. Bu bağlamda kimlikler toplumların aidiyetini (biz) ve aidiyet alanı dışını (öteki) ifade etmektedir. Bu yönüyle kimlikler toplumlar için varoluşsal bir önemi haizdir. Çünkü toplumlar öncelikle kimlikler üzerinden kendilerini var kılmakta ve inşa etmektedirler. Özellikle önemli değişim ve dönüşüm dönemleri pek çok sorun yanında bir kimlik sorununu ve buna bağlı olarak da bir kimlik inşası çabalarını da beraberinde getirmektedir. Bu durumu Türk toplumu ve Rusya'daki Türk toplulukları özelinde de görmek mümkündür.

Feodal Dönemde hazır bulunulan ve daha çok toplumsal hiyerarşi ile bağlantılı olan kimlikler (Duby, 1990) Aydınlanma ile beraber değişeme uğramaya başlamıştır. Kimlik artık hem bireysel hem de siyasi bir yapıya bürünmektedir. Lock kimliği bireyin kendi düşünce, deneyimlerindeki süreklilik hisleri üzerinden değerlendirirken (Locke, 1847); Rousseau kimliği bireyin toplumla yaptığı sözleşme üzerinden siyasi olarak boyutta ele almaktadır (Rousseau, 2016). Fransız devrimi ile beraber bireyden çok yurttaş kavramı öne çıkmış ve yurttaşın ait olduğu ya da ait olduğunu hissettiği kimlik ulusal kimlik olarak tanımlanmıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısı ve 20. Yüzyılın başlarında Büyük İmparatorlukların hemen hepsinde ulusal kimlik tartışmaları baş göstermiştir (Hobsbawm, 1992).

Türk ulusal kimliğinin oluşturulmaya başlanması Osmanlının son dönemlerinde ve özellikle 20. Yüzyıldan itibaren kendisini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğunda kimlik tartışmaları belirtilen dönemde üç eksen etrafında gerçekleştirmektedir. Bunlar Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılıktır. Yusuf Akçura Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde her üç yaklaşımı ele almış ve sonuç olarak Osmanlıcığı eleyerek Türkçülük ve İslamcılığın hangisinin tercih edileceği sorusuyla okuyucusunu baş başa bırakmıştır (Akçura, 2021). Bu noktada Türkçülük akımının önde gelenleri arasında sayılan bir diğer isim olan Ziya Gökalp; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı eserinde ulusal kimlik inşasını incelemiş ve tarafının Türkleşmekten yana olduğunu belirtmiştir. O'na göre Türkleşmek İslamlaşmaya' da güç verecek ve ileri bir tarihte İslamlaşmak mümkün hale gelecektir (Gökalp, 1976). Akçura ve Gökalp tarafından ele alınan bu görüşlerin Türk ulusal kimliği inşasının başlangıç noktası olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu çalışma ile bahsi geçen iki yazarın da beslendiği, Osmanlı İmparatorluğu coğrafyası dışından, daha eski bir kaynağın varlığına dikkat çekilecektir. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'tan yirmi beş yaş daha büyük olan İsmail Gaspıralı Bey'in; Rusya'nın hâkimiyeti altındaki Kırımda Türk ulusal kimliğinin inşasına başladığına ve belli bir mesafe aldığına dair işaretler görülmektedir. Ancak mevcut litaretürde Gaspıralı daha çok eğitim ve dil ile ilgili düşünceleri ve yaklaşımları üzerinden ele alınmıştır. Bu literatüre örnek olarak Cafer Seydamet Kırımer'in *Gaspıralı İsmail Bey*, Mehmet Saray'ın *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği* ve Nadir Devlet'in *Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı* isimli kitapları verilebilmektedir (Devlet, 2011; Kırımer, 2021; Saray, 2017). Bu kitapların yanında Gaspıralı'yı milliyetçilik üzerinden, edebiyat ve dil üzerinden alan birçok makale ile karşılaşılmaktadır (Çetindaş, 2013; Özay, 2015; Özkaya, 2011; Sağlam, 2019; Toker, 2004). Literatürdeki açığı kapatma amacıyla bu çalışmada; Gaspıralı'nın kimlik inşasında Türklüğe ve Müslümanlığa verdiği önem, kendi eserleri üzerinden incelenecektir.

Bu çalışma kapsamında öncelikle kimlik, ulusal kimlik ve dini kimlik kavramlarına değinilecek, ardından Gaspıralı İsmail Bey'in hayatına ve temel düşüncelerine yer verilecektir. Diğer bölümlerde Gaspıralı'nın kendi kalemi üzerinden Türk kimliğine ve Müslüman kimliğine dair düşünceleri değerlendirilecektir.

KİMLİK, ULUSAL KİMLİK VE DİNİ KİMLİK

Kimlik kavramı özellikle yirminci yüzyıl ve sonrasında önemli bir araştırma olanı olarak ortaya çıkmıştır. Latince *idem* kelimesine dayanan kimlik devamlılık ve aynı olma hali anlamlarına gelmektedir. (Marshall, 2021). Kimliğin bireysel yönünün daha çok psikoloji bilimi tarafından ele alındığı, toplumsal yönüne ise daha sosyoloji alanında değinildiği göze çarpmaktadır. Psikolojide kimlik ağırlıkla kişilik özellikleri ve bireyin kendisine dair inanç ve algıları bağlamında ele alınmaktadır (Burger, 2019). Sosyolojide ise kimlik daha geniş perspektiften değerlendirilmekte, bireyin toplumla kurduğu ilişki bağlamında ele alındığı öne sürülmektedir (Marshall, 2021).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

En temel haliyle kimlik "kimim?" sorusuna verilen cevaplardır. Burada hem bireyden kaynaklanan hem de içinde bulunduğu toplumdan kaynaklanan birçok cevap katmanlar halinde üst üste bulunmaktadır. Bu noktada cevapların toplamının bireyin kimliğine işaret ettiğini söylemek yerinde olacaktır (Budak, 2021). Kimliğin inşasında ve şekillendirilmesinde birçok unsurun etkili olduğu vurgulanmaktadır. Cinsiyet, beden algısı, benimsenen değerler, bireyin dini görüşü, içinde bulunduğu toplumda elde ettiği statüler, etnik kökeni gibi unsurlar kimliğin oluşmasında etkili olmaktadır (Bakırcıoğlu, 2016). Ancak bu çalışmada kimlik kavramı bireysel düzeyden ziyade toplumsal düzeyde yer alan yönleriyle ele alınacaktır. Burada da daha çok ulusal kimlik ve dini kimlik ön plana çıkmaktadır.

Özellikle Fransız Devrimi sonrasında kimlik inşasında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önceki dönemlerde görülmeyen yeni bir toplumsal kimlik tanımlaması kendini göstermektedir. Artık vatandaşların ait olacakları ulusal kimlikler şekillendirilmeye başlamıştır. Ulusal kimlik bireyin öz farkındalığını sağlayan, diğerlerini öteki olarak tanımlayan ve kesin sınırlar çekmeyi amaçlayan bir yapıda inşa edilmeye başlamıştır. Ulusal kimlikler hem siyasi bir topluluğa hem de bireylerin ait olacağı bir cemaate işaret etmektedir (Karakaş, 2020). Anderson'a göre hayali olarak tanımlanan bu ulusal kimlikler, herkesi kapsamayı amaçlamamakta daha çok "öteki" üzerinden bir "biz" yapısı oluşturmaya çalışmaktadır (Anderson, 1995).

Bunun yanında toplumların kimliklerini inşasında içinde yaşanılan maddi ortam, uygulanan siyaset, tarihi arka plan, kültür ve din de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle tarihsel süreç içerinde hemen her dönemde farklı boyutlarıyla da olsa toplumsal gerçeklik olarak karşımıza çıkan din kendi bünyesinde taşıdığı potansiyel güç, toplum ilişkileri içerisindeki yeri ve toplumsal ayrışmalardaki rolü sayesinde temel kimlik belirticilerinden biri olmaktadır (Dikbıyık, 2012). Bu bağlamda din uzun süreli kalıcı etkisiyle toplumların kimliklerinin en belirgin ifadelerinden biri olmakta ve toplum farklılaşmalarında temel belirleyici bir faktör olarak kendisini göstermektedir (Sezer, 2017). İslamiyet ise Türk toplulukları arasında yayılarak bir devlet dini haline gelmiş ve kimlik inşasında belirleyici bir faktör olmuştur. Uluslaşma sürecinde ulusal kimlik inşasının yanında, etkin bir değerler sistemine sahip olması, bireyler ve toplum için aidiyet odağı olmayı sürdürmesi dolayısıyla etkinlik alanı sınırlandırılsa da din, ulusal kimlikle birlikte yine vazgeçilmez bir kimlik belirticisi unsur olarak kendisini göstermektedir. Nitekim Gaspıralı'nın Rusya'daki Türk toplulukları arasında Ulusal kimlik inşa etme çabaları kapsamında Müslüman kimliğine önemli bir yer vermesi bunun göstergelerinden biridir.

İSMAİL GASPIRALI'NIN HAYATI VE FİKİRLERİ

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında yaşayan İsmail Gaspıralı (1851-1914), Türk dünyasının önde gelen fikir adamlarından ve aydınlarından biridir. O, Rusya çarlığının idaresi altında bulunan Kırım Tatarları başta olmak üzere tüm Türk topluluklarının eğitim ve modernleşme sürecinde etkili rol oynamış bir isimdir. Gaspıralı'nın hayata geçirdiği projeler, hem eğitim hem de basın alanında Türk dünyasının uyanışında temel taşlarından birini oluşturmuştur. Fisher'a göre Gaspıralı, Rusya'daki Türk Ulusunun babasıdır (Fisher, 2014).

1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehrine yakın bir köyde doğan Gaspıralı, ilk eğitimini geleneksel medreselerde aldıktan sonra Rus çarlığının eğitim sisteminde de öğrenim görmüştür. (Allworth, 2013). Bu ikili eğitim sistemi, onun hem geleneksel öğretinin köklerini hem de modern dünya ile kurduğu bağı güçlendirdi. 1870'lerde Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'ya yaptığı seyahatler, düşünce yapısının olgunlaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Kırımlı, 1996). Bu noktada özellikle ilk seyahatlerinin sebeplerinin açıklanmasında fayda görülmektedir. Moskova'da eğitim gören Gaspıralı, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Girit'in işgali nedeniyle gönüllü asker olmak için bir arkadaşıyla beraber yola çıkmıştır. Ancak Odesa'dan İstanbul'a giden vapurda pasaportları olmadığı için yakalanarak Bahçesaray'a geri gönderilmişlerdir. İkinci seyahatinde ise yarım kalan eğitimini tamamlamak üzere Paris'e gitmiş, iki yılın ardından bazı Avrupa şehirlerine de uğrayarak İstanbul'a varmıştır. İstanbul'da Türk askeri olmak için başvuruda bulunmuş ancak başvurusu Rus elçiliğin engellemesi nedeniyle olumsuz bulunmuştur (Kırımer, 2021). Buradan hareketle Gaspıralı'nın ilk seyahatlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını (Ana Vatanı) savunmak üzerine olduğu söylenebilmektedir.

Gaspıralı, İstanbul'da bulunduğu sıralarda gazeteciliği öğrenmiş ve çeşitli basım yayın organlarında yazıları yayınlanmıştır. Bahçesaray'a geri döndükten bir süre sonra Belediye Başkan Yardımcılığı ve Belediye Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bu sıralarda gazete çıkarmak için yaptığı başvuru Çarlık Rusya'sı tarafından reddedilmiştir. Ancak pes etmeyen Gaspıralı hem başvurularını sürdürmüş hem de "Genç Molla" müstear adıyla yazılar yayınlamıştır (Kırımer, 2021). 1883 yılında Rusça versiyonunu da yayınlamak şartıyla gazete yayınlama izni alan İsmail Bey, Tercüman Gazetesini hayata geçirmiştir. Türkçe ve Rusça nüshalarının aynı olduğu iddia edilse de bazı Türkçe kısımlar Rusya nüshada kısaltılarak (bir anlamda sansürlenerek) verilmiştir. Yine uzun uğraşlardan sonra gazetenin Rusça yayınlanma zorunluluğu kaldırılmıştır. Ölümüne kadar (1914) gazete Gaspıralı tarafından çıkartılmış, ölümünden sonra oğlu Rıfat tarafından 1918 yılına kadar sürdürülmüştür (Akpınar, 2011).

1883 yılında yayımlamaya başladığı Tercüman gazetesi, sadece Kırım Tatarları için değil, Rusya'daki Türk-Müslüman halkları için de bir iletişim ve bilinçlenme aracı haline gelmiştir (Devlet, 1999). Gaspıralı, gazete aracılığıyla yaydığı "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganı (bu slogan aynı zamanda Tercüman gazetesinin isminin hemen altında yer almaktadır) ile Türk dünyasında ortak bir dil ve kültür oluşturma çabasına öncülük etmiştir (Hablemitoğlu, 2006). Bu bağlamda, Gaspıralı'nın modernleşme vizyonu, toplumsal ve siyasal reformları kapsayarak hem yerel hem de uluslararası bir yankı uyandırmıştır (Fisher, 2014).

Gaspıralı, eğitimde yenilik hareketlerinin öncüsü olmuş ve "Usul-i Cedid" adıyla bilinen yeni bir eğitim metodunu hayata geçirmiştir. Bu yöntem, öğrencilere Kuran'ı okuma öğretmekten öteye geçerek, modern bilimleri öğretmeyi amaçlayan bir yaklaşımı temsil etmiştir. Bu noktada Gaspıralı; gazetecilik ve dergicilik rolüyle düşünceleri ortaya koyarak yaymış, eğitmen rolüyle eğitime dair rehberler hazırlamış okutulacak bazı kitapları kaleme almıştır. Bizatihi Usul-i Cedid okulları açmak için bağış toplamış ve faaliyete geçirmiştir (Özkaya, 2011) Onun vizyonu, sadece bir topluluğun değil, tüm Türk ve Müslüman toplumların modernleşmesine rehberlik etmeyi içermektedir (Fisher, 2014).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemi basılmış ve yayımlanmış eserler üzerinde nitel içerik analizidir. Nitel içerik analizinde ele alınan araştırma metinlerinin anlamı ve yorumu ön planda olmaktadır (Gökçe, 2019). Bu araştırmada iki ana tema belirlenmiş ve hipotetik kodlama yapılarak metinler kodlanmıştır (Saldaña, 2016). Araştırmada kodlanan iki tema, Türk kimliği ve dini kimlik olarak belirlenmiştir. Araştırma materyalleri ise İsmail Gaspıralı'nın gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarıdır. Bu yazılar çoğunlukla Gaspıralı'nın kurduğu ve yürüttüğü yayın organlarında yayınlanmıştır. İlgili yazılara günümüzde birçok fiziksel ve dijital arşivden ulaşmak mümkündür. Arşivlerden ulaşılabilen yazıların Türkçe kısımları Arap harfleriyle yazılı olması araştırmanın esas konularına odaklanmasında zorluk yaşatmıştır. Bu nedenle ilgili yazıların Latin harflerine transkript edildiği kaynaklar üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın dil bilimleri ya da tarih alanlarından ziyade sosyoloji bilimi ekseninde gerçekleştirilecek olması nedeniyle Latin harfleri ile transkript edilmiş versiyonlarının kullanılmasında bir problem görülmemiştir. Yorum ve değerlendirme içermediği için transkript edilmiş metinler, birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan kaynaklar halihazırda yayınlanmış olduğu için etik kurul ya da kullanım izni gibi işlemlere gerek duyulmamaktadır.

BULGULAR

Gaspıralı ve Türk Kimliği İnşası

İsmail Gaspıralı'nın en önemli katkılarından biri, Türk kimliğinin inşa sürecine olan etkisidir. O, çok etnikli ve çok dilli bir coğrafyada yaşayan Türk toplulukları için ortak bir kimlik yaratma amacı gütmüştür. Bu amacın temelinde dil birliği ve eğitim reformları yatmaktadır. Gaspıralı, çıkardığı Tercüman gazetesi ve yaygınlaştırdığı "Usul-i Cedid" okulları ile Türk toplulukları arasında ortak bir iletişim dilinin gelişmesine katkıda bulunmuş, böylece Türk kimliğinin temellerini atmaya çalışmıştır (Devlet, 1999).

Önceki bölümde değinildiği gibi gençlik çağında arkadaşı ile beraber Türklere yardım için baba evinden kaçan İsmail Bey'in Türk kimliğine dair tanımına aşağıdaki yazısından ulaşılabilmektedir:

"Milletin ne fikirde olduğu ve olacağı ilerde görülür. Bana gelince, nazar ve itikad-ı siyasiyemin nigzi "Türkoğlu Türk olduğumdur". İptida Türk olmayınca ne aristokrat olurum, ne demokrat, ne avamiyun olurum

ne iştirakiyundan. "Eğer bana halin berbattır, Türklük, yani kavmiyet, milliyet fikrini taşla da saadete nail ol" deseler, bu yüzden gelecek saadete, bedbahtlığı tercih ederim. Ben, ben olmamak ne aklıma gelişir, ne vicdanıma yatar. Yüz Türk'ten zannederim doksan dokuzu bu fikirdedir. Milliyet her şeyden mukaddem ve her şeyden mukaddes tutuluyor. Bunu belki eskiliktir "perejitok" zanneden gençlerimiz bulunur. Hayır, itikadım eskilik değildir." 17 Mayıs 1906 tarihli 52. sayılı Tercüman (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Gaspıralı İsmail Bey kendi kimliğini önce Türk olarak tanımlamakta, diğer sıfatların Türk kimliğinin üstüne eklenebileceğini söylemektedir. Ayrıca Türk kimliği hiçbir menfaate değişmeyeceğini ve Türklerin %99'unun kendisi ile aynı fikirde olacağını iddia etmektedir. Burada Türk kimliğine yapılan keskin vurguda, dünyada yaygınlaşmaya başlayan uluslaşma hareketlerinin belli bir etkisi bulunsa da Rus baskısı altında yaşayan ve farklı isimlerle etnisitelerle kendilerini ifade eden Türk topluluklarının ortak (şemsiye) bir Türk kimliği etrafında bütünleştirme kaygısının ağır bastığı görülmektedir.

Gaspıralı Türk kimliğinin ancak eğitimle uyanışa geçeceğini fark etmiş ve hayatını ve eserlerini bu uğura harcamıştır. Bunun içinde de öncelikle ilk mekteplerden yüksekokullara kadar eğitimde bir kısım revizyonların yapılmasını ve yeni okulların açılmasını önermiştir. Onun Türkçe eğitim konusunda yaptığı birçok çalışma ve birçok eser bulunmaktadır. Ancak burada kendi kaleminden yayınlanmış eserlerinin bazı bölümlerine yer verilecektir.

"1881 senesi topladığım malumata nazaran, Rusya Türklerinde on altı bin küsur mahalle mektebi, 214 medrese-i arabiye olup, bu on altı bin mektepte, yarım milyon Türk çocuğunun beşer sene ömürleri çürütüldüğü halde, onlara Türkçe beş satır okuyup yazma bile öğretilmediğini, Ancak kıraat-i Kur'an, namaz duaları öğretilmekle iktifa edildiğini gördüm. Bu mahalle mektepleri sırf dini addolunduklarından, resmen idare-i şeriyelerin nezaretinde, hakikatte ise hiç kimsenin nezaretinde bulunmuyorlardı. Bu boş mektepler hür mektepler idiler ki, efkâr-ı umumiye hareketlense, mektep işine sevkedilse hayli iş görmek mümkün olurdu kanaatiyle efkâr-ı umumiyeyi harekete getirmek ve mektep işine sevketmek için Tercüman'ın her sayısında ve bütün seyahatlerimde bu mesele ile uğraştım" (Akt. Devlet, 1988)

Yukarıdaki alıntıda Gaspıralı, Rusya Türkleri çocuklarının geleneksel medreselerde sadece Kur'an okumayı ve namaz dualarını öğrendiklerini belirtmektedir. Arap harfleri ile yazıldığı halde Türkçe yazıp okuyamamaları Gaspıralı tarafından büyük eksiklik olarak görülmüş ve bu durumun düzeltilmesi için Tercüman gazetesini harekete geçirildiği beyan edilmiştir. Gaspıralı'nın eğitime dair hamlelerini gösteren bir diğer alıntı aşağıda sunulmaktadır:

"Şüphe yok, 20 medresehane bina etmek lazım olur. Köhne binalar, imaretler yaramaz. Lisanımızda fünun-ı akliye ve riyaziye ders kitapları namevcut. Bunları tercüme ve tertip etmek hem gerek. Çare izlenecek bunlardır. Kuru, olsun, olsun ile iş olmaz. Lazım akça, muallimin ve kitaplar bulunuyor mu? Bulunur, daha ziyadesi bulunur. Lakin usul ve ittifak ile umur göçermeli. Yirmi milyonluk bir ümmetin fikri açılıp, gönlü alınıp işe bakılırsa neler olmaz? Beş, altı yüz bin Ruble pek çok akça değildir. Taksimde kişi başına üç Tin, üç Kapik düşer. Bir Müslime, bir Müslüman bir çoban ve borlak bulunur mu ki maarif ve saadet-i milliye için senede üç Kapik vermesin? Ancak tertip ve nizam kurmak lazımdır. Bunun için de ittifak yollarını, açmak, nifak yollarını kapamak cümlemize cümlemizce farz-ı ayn tutulmalı." Tercüman, 09 Haziran 1906, 24. yıl, sayı 62. (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıda Gaspıralı, yeni okulların yapılmasını ve bu okulların yapılması için sistemli bir şekilde halkın maddi katkı sağlamasını önermektedir. Ayrıca eğitim ile milli kalkınmanın sağlanacağını ve herkesin buna katılması gerektiğini söylemekte ve bunları yapmayı dini bir vecibe olarak farz-ı ayn mesabesinde görmektedir. Medrese-i Aliyye (Yüksekokul) başlıklı bir diğer yazısı da aşağıda sunulmaktadır:

"Orenburg'da bulunan Hüseyinoflar Medresesi'nin ıslahı ve cetvel-i tedrisin "Programın" tertibi hususta ehli olan ulemadan ve ziyalı Müslümanlardan mürekkep kamisyanın kararları pek mühimdir. Eğer verilmiş kararlar kısmen dahi icra olunsa Orenburg Medresesi, alem-i İslamiyet'te mevcut medreselerin en alası ve umur-ı tahsil de devr-i cedidin iptidası olacaktır. Cenabı hak müyesser buyursun. Medresenin iptidai, idadi, ve ali şubelerinde münasibince ders edilecek fenler bunlardır: Türk lisanı, Kuran-ı Kerim, İtikat, İbadat, İlm-i Eşya, Hesap, Tarih, Coğrafya, Hüsn-i Hat, Fıkıh, Hikmet, Kimya, Mevalid-i Selase, İlm-i Cebir, İlm-i Hendese, İlm-i Hey' et, İlm-i Ahval-i Ruh, Mantık, Tarih-i Felsefe, Hukuk-ı Müstamele, Terbiye-i Etfal, Lisan-

i Arabi ve Edebiyatı, Edebiyat-ı Türki, Lisan-ı Rusi, Lisan-ı Farisi, Nemse lisanı, Usul-i Defteri, Hıfz-ı Sıhha, Tefsir, Hadis ve Felsefe-i Diniyye. İstanbul'un Darülfünununda bu derslerin bir sülüsü verilemiyor. Huda bizlere kuvvet versin. Niyet güzel, talep büyük." 11Ağustos1906 -24. yıl, sayı 89 (Akt. Arıkan, 2006).

Yukarıdaki alıntıda Gaspıralı, Orenburg'daki yüksekokulun programı paylaşmakta bundan dolayı büyük sevinç duymaktadır. Ders programında Türk dili ve Türk edebiyatı dersleri dikkat çekmektedir. Dini ilimlerin yanında fen bilimleri, güzel sanatlar, Arapça, Rusça, Farsça, sağlık, muhasebe gibi derslerin de bulunması Gaspıralı'nın yenilikçi eğitiminin önerdiği tarzla uyumludur. Ayrıca Gaspıralı, İstanbul Darülfünununda bu programın üçte birinin bile olamadığını iddia etmektedir.

Gaspıralı'nın Türk diline dair fikirlerini beyan ettiği birçok eseri ve yazısı bulunmaktadır. Bu kısımda Tercüman'da yayınlanan bazı yazıları özet niteliğinde yer verilecektir:

"TİL VE LİSAN SENESİ: Rusya Müslümanlarının "tarihçe-i edebiyatını" yazacak kişi bulunursa, işbu 1906'ıncı seneye "lisan senesi" diyebilecektir. 23 seneden beri "Tercüman"ın yazdığı sade ve asan, açık Türki tili, kalem ve meclis lisanı makamına girmiş idi. Lakin bu sene her vilayette birer ikişer mahalli gazeteler tesis olunup, her biri birer türlü şivede kalem yürütmeğe başladılar. Her tarafta vilayet ve taraf hadimleri görüldü. "umumi lisan" "lisan-ı edebi" mesleği büyük ve katı tecrübeye salındı. Azerbaycan, Türkistan ve Kazan birer şubeye, birer şive-i edebiyeye ayrılır mı? Ya ki tevhid-i lisan meselesi sabit ve muhkem kalır mı? Meslek-i ömriyyemiz olan "Tevhid-i Lisan" meselesinde biz bir nokta geri çekilmedik ve çekilmeyeceğiz... Hem geri çekilmeğe ne orun ve ne yol kaldı. Millet -Yaşasın millet-murad ve hükmünü kat'iyyen bu sene anlattı… Umumi ittifak-ı Müslimin meclislerinde tekellüm "lisan-ı umumi Türki" ile edildiği, her taraftan gelmiş halkların anlaşması bu lisan sayesinde vaki olduğu, ittifak-ı milliye kararları oldukça, lisan-ı Türki ile yazıldığı, bu sene mahalli şive ya ki Tatari namiyle kalem yürütmüş ekseri muharrir biraderleri-mizin dokuz ayda % 90 derece Türkleştiği"… 18 Aralık 1906 -24. yıl, sayı 142 (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıda Gaspıralı, 1906 yılını dil yılı olarak ilan ettiğini ve Tercüman gazetesinin yirmi üç yıldır sade ve açık bir dille bu uğurda hizmet verdiğini aktarmaktadır. Ayrıca dil birliği için ömrünü adadığını geniş bir coğrafyada anlaşılabilen genel Türk dili oluşmaya başladığını belirtmektedir. Buradan hareketle Gaspralı'nın dil birliği ile ulusal bir Türk kimliği inşa etmeyi hedeflediği söylenebilmektedir. O'na göre dil Türk kimliğinin omurgasını oluşturmaktadır (Hablemitoğlu, 2006).

"Yer ve mahal olmadığından numune-i lisanları ketürülmemiş bir iki gazetelerimizin dahi usul-i ifadeleri ve yazıları gittikçe edebileştiği, nefisleştiği görülmektedir. Buyrun kardeşler, hükmedin, naklettiğimiz dil numunelerinin "yeni" yerine "yana", "yazmeye" yerine "yazmaga" gibi bir iki sözlerine nazar edilmediği halde, bunların Bulgarca, Mişerce, Başkırtca, Azerbaycanca neresidir? Cümlesi açık ve sade ve herkesin anlayacağı Türkçe değil midir? Şimdiki devr-i edebimizde Tercüman'ın talep ve dava ettiği Lisan-ı Umumi bu derecede lisandır. İsmetlü analarımız, dil ile taşlar eritir şairler, edipler doğuracakları tabiidir. Bunlar ikinci devr-i edebimizde lisanımızı daha ala derecelere çıkarıp tevhid-i dil gibi büyük sermaye-i milliyeyi meydana koyacaklarını ümitvarım. Çalışınız kardeşler, Cenab-ı Hak müininiz olsun." 29 Aralık 1906 -24. yıl, sayı 146 (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıda Gaspıralı, Rusların hakim olduğu coğrafyalarda çıkan Türkçe gazetelerin dillerini ele almakta ve bunların dillerinin Tercüman gazetesinin önderliğini yaptığı genel Türk lisanına yaklaştığını iddia etmektedir. Ayrıca dil birliğinin Türk kimliğinin büyük bir unsuru olduğunu satır aralarından okunabilmektedir. Gaspıralı'nın dil birliğine dair çabaları Slavlaşma ekolünün savunucuları arasında bulunan ve belli bir dönemde önerdiği eğitim sistemi uygulanan İlminskiy tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Rus Kimliği inşası üzerine çalışan İlminskiy, eğitim sisteminde Türklerin farklı lehçelerdeki ana dillerde eğitim görmesinin ama hepsinin ortak dilinin Rusça olmasını önermiştir. Böylece Türkçe dil birliği oluşmayacak Tüm Türkler Rusça üzerinden iletişim kurarak dolaylı yoldan Slavlaşacaktır (Üstün & Karakurt, 2019). İlminskiy'nin tepkisine dair Gaspıralı'nın tespiti aşağıda paylaşılmaktadır:

"1880 senesinde, İsmail Gaspirinski, Kinaz Devletgeldiyef, Mirza Halim imzalarıyla Rus gazetelerinde, İslamiyet' e ve Tatarlar' a dair birkaç bend neşrolunmuş idi. Müslümanların iptida Rusça kalem tuttukları bu idi. Gayri Ruslar'ın usul-ü idaresine yolbaşcılık eden, Kazan Ruhban Mektebi'nin erkanından bulunan müteveffa N.A. İlminski bu halden ürktü, korktu. Rusya için bela-yı müsibet doğduğunu ilan etti.

Lazım gelen makamlara bildirdi. İlminski 'nin gözünden ve dikkatinden, bizim ufacık gazete de kurtulmamış idi." 18 Mart 1905 tarihli 21 sayılı Tercüman (Akt. Arıkan, 2006).

Gaspıralı'nın sıklıkla dile getirdiği "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganı, Türk dünyasında sadece ortak bir dil oluşturmayı değil, aynı zamanda ortak bir milli bilinç yaratmayı da hedeflemektedir. Bu vizyon, tüm Türk halklarını kapsayan bir kimlik algısını desteklemiş ve bu yolda çok önemli bir ideolojik zemin oluşturmuştur (Fisher, 2014). Onun etkisi, sadece kendi döneminde kalmamış, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Atatürk'ün dil ve eğitim reformlarında da dolaylı olarak görülmüştür (Saray, 2017).

Türk kimliğin oluşturulmasında dair işaretler veren bir diğer alıntı aşağıda aktarılmaktadır:

"Bir çeyrek asırdan beri çalıştığım, eğitimi yaygınlaştırarak Türk Milletinin geleceğine baş sermaye temininden ibarettir. Benim başım ufaktır, insanlıkla, yeryuvarlağı onu içine sığışmıyor, ama Büyük Türkistan güzel yerleşmiştir. Belki ben geri kalmışımdır. Tarihi ile ümitvar ve şerefli bulunduğum büyük milletimden geride kaldığım yoktur. Belki hep biraz ileriye çıkıp, revaç yollarını açmaya acizane çalışmakla bahtiyar bulunuyorum. Daha ileriye gidebilirdim, lakin milli toplum büyüktür, ağırdır, şahıs ve şahısların arkasından yetişemez... Yavaş yavaş ilerine, hep ileriye, sağa sola değil. Ben de sizler gibi bütün insaniyetin saadetini arzu ederim. Lakin en evvel öz milletimin, Türkler'in parçasıyım, oğluyum, hadimiyim. Rusya Türkleri'nin Ruslaştırılmasına karşı nasıl çalıştığımız malumdur. Ruslaşmak muhalifi olduğum gibi, başka türlü -laşmak'ın en muhalifiyim. Türk vücudu Rus, Alman, Fransız vücutları gibi bir vücuttur ve bunlar gibi insan vücududur. İnsanlık hazinesine hissesini verir. Hissesini alır. Ama vücudu müstakil kalmalıdır. Siyasi ve içtimai inancım budur." 4 Mayıs 1907 Tercüman. (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki doğrudan alıntıda Gaspıralı, Türk kimliğinin geleceğinin eğitime bağlı olduğunu ve kendisinin de bu kimliği oluşturmakta hizmetkâr olduğunu belirtmektedir. Burada ayrıca Rusya'daki Türklerin Ruslaştırılmaya çalışıldığını ancak Ruslaşmaya da başka bir millete benzemeye de karşı olduğunu vurgulamaktadır. Gaspıralı, farklı etnisitelerin bulunduğu geçekliğini kabul etmekle birlikte Türk unsurunun slavlaştırılarak asimile edilmesine karşı çıkmakta ve bağımsız bir Türk kimliğini savunmaktadır. Bu kimliğin önemli bir bileşeni olarak Türk toplulukları arasında yaygın bulunan İslami değerleri gelişen koşulara göre yeniden canlandırmayı hedeflemektedir. Böylece Slavlaşmaya karşı modern Müslüman Türk kimliği inşa etmeye çalışmaktadır. Gaspıralı'nın Müslüman-Türk kimliği inşasında dini yöne bakan ifadeleri bir sonraki bölümde Gaspıralı ve Müslüman Kimliği İnşası başlığı ile ele alınacaktır.

Gaspıralı ve Müslüman Kimliği İnşası

Modernleşme sürecinin dünyada meydan getirdiği değişiklikler elbette ki Türk ve Müslüman dünyasında etkiler yaratmış ve yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Doğal olarak Gaspıralı'nın Müslüman kimliği inşasında da düşüncesinde de bu etkileri ve arayışları görmek mümkündür.

Gaspıralı, sadece Türk kimliği üzerinde değil, aynı zamanda Müslüman toplumların modernleşmesi konusunda da derin etkiler bırakmıştır. O, Müslüman dünyasının kalkınması için eğitim ve bilimsel gelişmeyi ön plana çıkarmış, din ve modernite arasında bir denge kurulabileceğine inanmıştı. Özellikle Usul-i Cedid okullarında uyguladığı eğitim modeli, geleneksel dini eğitimin yanında modern bilimlerin öğretilmesini de içermekteydi (Devlet, 1999).

Gaspıralı'nın dini bilimlerin yanında fen bilimleri ve diğer bilimleri de öğretilmesinin gerektiğine dair yaklaşımı aşağıda sunulmaktadır:

Yahu! Kıskanç cahiller, kolay bilgi öğrenme ve insanoğulları ilişkilerini kolaylaştırmak haram değildir. Düzenli okullarda, dinle ilgili zaruretlerle beraber bütün çocuklara yazı ve ders öğretmek için çalışma haram değildir. "Yazı yazmak yarı bilgidir" kaidesinin verimidir. Çocuklara hesap ilminden bilgi göstermek dünya ve ticaret gereğidir. Ey düşüncesizler! Bunların haram olduğunu hangi ayette, hangi hadiste, hangi tefsirde gördünüz? Körlük ve inat şeytanı ile koca Türkistan'ı siyaseten yıktınız. Bu kâfi gelmedi ki bu gün bütün dünya fen ve marifet ile kaynarken milleti cahil, hünersiz, eğitimsiz bırakıp yok etmek mi istiyorsunuz? Ey riyakârlar! Şeriat şeriat diye büyükleri, amirleri aldattığınız yetişmiyor mu? Eğer sizler şeriatçi ve öğülmeye değer ahlak koruyucusu iseniz, köknar ile afyon kullanılmasına karşı kaçan mücadele ettiniz? Bugün Buhara pazarlarındaki beş yüz tüccar İslam'dan elli kişi doğru dürüst yazı bilmez. Medreselerin on bin öğrencisinden dokuz bini usulüne uygun yazı yazmaktan mahrumdur. Devlet ve iş danışmanı olan yüzlerce amir, medrese

hocası ve benzeri kişilerden, çağın olgunluğuna ve olaylarına ve sağda solda ne olup bittiğinden haberdar beş adam görülmüyor. İbnü Sinalar'ı hatıra getiren "Medres-i tıbbiyye", at ahırına benziyor... Şeriat şeriat dediğiniz bu teessüflü durumlar mıdır? Bugün hakikate yardımcı, şer'i şerif ve millete yardımcı ancak bir Da'molla İkram Müftü görünüyor. İnşaallahü Teala yalnız kalmayıp, ulemadan ve amirlerden arkadaşlar bulup, Buhara'nın eski şöhretini muhafaza eder ve milleti ilerleme yoluna ve mükemmelliğe götürür. Cenab-ı Hak muvaffak eyleye. 23 Nisan 1910, 28. yıl, sayı 17 (Akt. Arıkan, 2006).

Yukarıdaki alıntıda Gaspıralı dini bilgilerin öğretilmesinin zaruret olduğunu aktardıktan sonra diğer ilimlerin öğretilmesinin de gerektiğini ve bunun da haram olmadığını belirtmektedir. Buradan bazı Türk ileri gelenlerin, (muhtemelen "kadimci" olarak isimlendirilen muhafazakârlar) fen bilimlerine ve diğer ilimlere karşı çıktıkları ve şeriata uygun bulmadıkları anlaşılmaktadır. Gaspıralı bu noktada açıkça onlara meydan okumakta, ayet ve hadisle iddialarını belgelemelerini talep etmektedir. Bunun yanında Gaspıralı köknar ve afyon kullanımının haram olduğunu ancak fen bilimlerini eleştirenlerin, açıkça haram olan bu gibi alışkanlıklara ses çıkarmadıklarını beyan ederek bu noktadaki çelişkilerine işaret etmektedir. Gaspıralı'nın inşa etmek istediği Türk ve Müslüman kimliği yeniliklere açık modern bilimlerle mücehhez bir kimliktir. Bunu inşa ederken kendisine muhalif olan katı geleneksel anlayışa sahip din adamlarıyla da mücadele etmek durumunda kaldığı görülmektedir.

"Tercuman yevm-i zuhurundan beri umur-ı ruhaniyetimizin, umur-ı tedrisiyemizin ve ahval-i ulemanın perişan ve muhtac-ı ıslah ve tamir bulunduklarını ilan ederek ve bunun için tekfir edilmiş ise de geride kaldığımızı, tedenni ettiğimizi hiç bir vakit yalnız ulemaya isnat ettiği yoktur. Çünkü Müslüman aleminin düşkünlüğüne, harabiyetine sair milletlerin davranması ve gayreti, selatinin ve ümeranın gafleti, maarif ve ticaretin şarktan garba avuştuğu gibi bir çok esbab-ı mühimme bais olmuştur. Gerçi, inkılap ve tagayyür-i zamana karşı, ulemayı İslam çıdam ve mukavemet göstermeyip, Müslümanlar'ın eski kuvve-i siyasiyeleri, iktisadiyeleri zaiflendiği gibi, ilim ve maarif cihetinde dahi tedenni ve düşkünlük geldi ise bunun sebebi ulema olmayıp, bilakis ulemayı İslam'ın eski dereceden düştüğü, umumi ahvalin semeresidir… …İlim ve ulemalik izleyen evlad-ı vatan ne okuyor idi ki âlim olsun? Kaysi fenleri görüyor idi ki ehl-i kemal olsun? Cümle medreselerimizde hala sarf ve nahv ve Arabi ile vakit geçiriliyor. Fıkıh, akaid, tefsir, hadis fenlerinde yüzde biri lazım derece ilerliyor. Tarih, coğrafya, ulum-ı siyasiye ve iktisadiyenin hatta isimleri bile namalum kalıyor. Bu halde, bu zamanın medeniyetinin ve devr-i kemalatın her türlü işlerini ve meselelerini anlamıyorlar ise kabahat cümlemizde, yalnız ulemada değildir. Öfke ve ta'yibi bıraka-lım. Ehl-i kemal ulema yetiştirecek üç beş medrese-i aliyye tesisine çalışalım." 16 Ekim 1906 -24. yıl, sayı 117 (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi Gaspıralı, dini ilimlerin bir kısmı üzerinde duran âlimleri eleştirmiş ve bu eleştirilerine tepki almıştır. Bu noktada Gaspıralı suçu sadece âlimlere değil meselenin anlaşılmasına yardım etmeyen herkese yüklemektedir. Gerilemeyi siyasi ve iktisadi şartlara bağlayarak âlimlerdeki düşüşü bu kapsamda ele almaktadır. Ona göre çözüm ise dini ilimlerin yanında tarih, coğrafya, siyaset ve iktisadın da öğretildiği bir programdır. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise Gaspıralı'nın dini ilimlerden olan fıkıh, akaid, tefsir, hadis ilimlerinin de okutulmasındaki eksikliğe yaptığı vurgudur. Bunun yanında Gaspıralı sadece fen bilimlerinin öğrenilmesi ve dini ilimlerin öğretilmemesini de tehlikeli bulmaktadır:

"Mektepten yalnız fen öğrenip çıkıp da, din, ahlak, itaat ve büyüklere hürmet ve tazim etmek yolunda terbiye edilmeyen yiğitler ekseriya ziyanlı oluyorlar. Çünkü bu hal kişide daima tehlikeli olan öz sözlüğü ve şüpheliliği arttırıyor." 0l Aralık 1906 -24. yıl, sayı 135 (Akt. Arıkan, 2006).

Yukarıda yer alıntıda Gaspıralı'nın, dini bilimlerle fen bilimlerinin bir arada öğretildiği okullar ile modern bir Müslüman Türk kimliği inşa etmeyi amaçladığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Gaspıralı'nın dini kimlik yaklaşımına dair bir diğer alıntı aşağıda sunulmaktadır:

"Milletin bir kanadı "ulemayı din ve maneviyattır", ikinci kanadı "kemalat ve siyasiyattır" ki zamanımızda bunlara ziyalı, münevver ya ki obrazovanni sınıf diyorlar. Milletin selameti için bu iki yüksek sınıfın kol kola verip çalışması, milletin zamanımıza uygun yükselişine ve itibarına hizmet etmek zorunlu farz olan günlerde gördüğümüz nedir?" 16 Ağustos 1906 -2 4. yıl, sayı 91 (Akt. Arıkan, 2006).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi Gaspıralı'ya göre milli kimliğin inşasında iki yön bulunmaktadır. Bunlardan birisi din ve maneviyat diğer ise mükemmelleşme (ilerleme) ve siyasettir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Gaspıralı'nın dini ve milli düşüncelerini alfabelere dair fikirleri üzerinden okumak mümkün gözükmektedir. Rusların, Türkçeyi Kiril alfabesiyle okutma girişimine karşı Gaspıralı'nın verdiği yanıt aşağıda sunulmaktadır:

"Müslüman balaları için tesis edilmiş ilkokullarda ana dilini yani Türkçe'yi Rus harfleri ile okutup yazdırmak hazırlığına girişiyorlar. Ey gospodalar akla müracaat edin. Bizim öz elifbamız var. Hem dinidir, hem dünyevidir. Rusça hem Fransızca okuruz. Lakin öz elifbamızı hiç bir vakit, hiç bir yerde terk etmeyiz." 27 Ekim 1906 -24. yıl, sayı 122. (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi Gaspıralı, diğer alfabeleri ve diğer dilleri öğrenmeye karşı çıkmamakta ancak Türkçeyi öğrenmek için Müslümanların ortak alfabesi olan Arap harflerinin kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre Arap alfabesi hem dini hem de dünyevi yönden gerekli ve yeterlidir. Ana dilin Rus harfleri (Kril harfleri) üzerinden öğretilmesi girişiminin daha öce bahsedilen İlminskiy'nin eğitim programı ve Slavlaşma misyonu ile bağdaştığı söylenebilmektedir (Üstün & Karakurt, 2019).

Tercüman gazetesi, sadece milli birliği değil, aynı zamanda Müslüman halkların ortak sorunlarını ele alarak bir bilinç oluşturmayı amaçlamıştır. Gaspıralı'nın bu konudaki düşüncelerinin temelinde, İslam dünyasının Batı'nın bilimsel ve teknolojik ilerlemelerine ayak uydurması gerekliliği yatmaktaydı. O, İslam'ın temel değerlerinden uzaklaşmadan modernleşme çabasına girmenin mümkün olduğunu savunmuş ve bu fikri yaymak için bir dizi konferans ve yazı faaliyeti gerçekleştirmiştir (Fisher, 2014). Tercüman gazetesinin ve kendisinin niyetini açıklayan bir alıntı aşağıda paylaşılmaktadır:

"…Tercüman muharririnin niyeti, Müslümanlığa muvafık surette Avrupa medeniyetini Müslüman tabamız arasında neşretmektir. Vilayet, mekan itibariyle birbirinden uzak olan milyonlarca Müslümanları birleştirmek-ittihat ettirmektir. mesela Germany a ittihadı gibi …." 18 Mart 1905 tarihli 21 sayılı Tercüman gazetesi (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıdaki alıntıda görüleceği gibi Gaspıralı sadece Türk kimliğinin inşasına çalışmamakta bir Müslüman birliğinin oluşturulması için dini bir kimliğin inşasını da amaç edinmektedir.

Dini bir görevi olmasa da kimi zaman Tercüman'a (dolayısıyla Gaspıralı'ya) dini sorular sorulmuş ve fetvalar istenmiştir. Onu köşeye sıkıştırmak için sorulmuş olabilecek bu sorulara Gaspıralı hem müftü olmadığını da belirterek cevap vermiş hem de Müslümanların daha önemli sorunlarının olduğunu belirtip eleştirmiştir. Bir dönem Japonya'dan Müslüman bir âlim göndermeleri için kendisinden talepte bulunulduğu ancak çevresindeki Müslüman âlimlerin yabancı dil bilmediği için buna yanaşmadıklarını aktarmaktadır. Bu noktadan da Müslüman âlimlerin kendi dinlerini iyi bilmelerinin yanında başka din ve milliyettekilere anlatmak için onların dillerini de bilmeleri gerektiğini savunmuştur (Arıkan, 2006).

Bir başka uzun yazısında Gaspıralı İslam tarihini Hz. Muhammet'ten başlayarak ele almış ve her bir yüzyılda meydana gelen olumsuz dini akımları yorumlamıştır. Ardından ise peygamberin yolundan ayrılmayanları aşağıda biçimde tarif etmiştir:

"…Biz bu şeyleri, asırların aynı surette olan hususiyetleri olmak üzere yazdık. Yoksa zuhur-ı İslam'dan bu günümüze kadar, Resül-ı Ekrem Fahrü'l-Enbiya Efendimiz Hazretlerinin yolunda sabit ve rasihi'l-kadem olarak gelmiş büyük bir İslam fırkası belki İslam cemaati vardır. Bunlar her türlü meşakkatlere kökrek verip, muhalifler köplüğünden gayretlerine kemçilik keturmay hemişe haklıkta durmuşlar ve Eshab-ı Kiram'ın göstermiş yolunda devem eylemişlerdir. Bunlar Kur' an ve Hadis ehilleridir. İnşallah on beşinci asır ve umumen gelecek kurunlarda ehl-i İslam az az olsa da bunlara koşulurlar. Bunun neticesi olarak bütün Müslümanlar bir doğma karındaşlar hükmüne kirüp kesb-i kuvvet ederler. Küll-i at karip. Bu yazdığımız din cihetince olan tarihimiz idi. Amma ilim cihetince ve siyaset cihetince olan tarihimiz dahi olup bunlar başka surettedir. İnşallah bir fırsat olduğu ile anları da Vakit'te yazarınız. Tarih ile iştigal eden zatlar, bu yerde icmal ile yazdı-ğımız şeyleri ber-kadr-ı tafsil üzerinde, hem de öyle hallerin meydan almasına olan sebep ve felsefelerini gösterip yazar olsalar, şekirtler istifadesine layık olacak bir eser vücuda getirmiş olur. Bugün olmasa da gelecek bir günde böyle yazıcılarımız olacağında şüphemiz yok. Ne olsa da olsun, bu yolda risale yazıcı için İbn-i Haldun Tarihini ve hususen Mukaddimesini fevkalade dikkat ve sabırlık üzere mütalaa ederek yazmasını tavsiye edermiz. Ibnü'l-Esir'in El-Kamil'i hem hayli yardım edecek bir eserdir." 10 Mayıs 1906, 24. yıl, sayı 49 Tercüman. (Akt. Arıkan, 2006).

Yukarıda yer alan alıntıda Gaspıralı, peygamberin ve onun sahabelerinin izinden giden Kur'an ve Hadis ehillerini büyük İslam Cemaati olarak tarif etmiştir. Gelecekte Müslümanların birbirlerini öz kardeşleri olarak görüp İslam kimliği altında birleşeceklerine dair ümidini paylaşmaktadır. Yukarıdaki pasajda ayrıca Gaspıralı'nın İbn-i Haldun ve İzzeddin İbnü'l-Esîr'in eserlerini paylaşması onun tarihe ve sosyolojiye duyduğu ilgisini ortaya koymaktadır.

Rusya'nın çıkardığı kanunlar ve bu kanunların şeriat ile ilişkisine dair tartışmalarla ilgili Gaspıralı'nın birçok yazısı bulunmaktadır. Ancak burada sadece bir pasaja yer verilecektir:

"Sağlam fikirli, pek ihtiyatlı davranmak lazım. Mademki umumi surette hürriyet ve müsaade verilmiştir, şer' -i şerifin emirlerini ve kaidelerini yerine getirmek kendimize mahsus kalmıştır. Reis kamçısı ile halkları namaza toplamak, taşlayarak öldürme cezasıyla namus ve iffet muhafaza etmek mümkün olamaz. Bu gibi işler tahsil, terbiye ve milli yaşayışımıza bırakılmıştır." 6 Temmuz 1906 -24. yıl, sayı 73 (Arıkan, 2006).

Yukarıda yer alan alıntıdan anlaşılacağı gibi Gaspıralı, şeriatın zorla uygulanmasını onaylamamaktadır. Ona göre dini kimlik inşasında eğitim, terbiye ve milli yaşantı öne çıkmalıdır. Bir diğer yandan Gaspıralı'ya göre dini kimlik sadece bireyin yaşayacağı bir yapıda değildir aynı zamanda toplumsal ve siyasidir. Bu dair yazılarından iki ayrı kısım aşağıda paylaşılmaktadır. İlki Millet Meclisi'nde Fırkayı İslamiye başlığını ile yayınlanmıştır:

"Uzak vilayetlerden saylanan Müslüman vekilleri Petersburg'a gelmekte bulundukları mahallinden iş'ar olundu. Her ne kadar cümlesi gelip yetmemiş ise de, ekser hazır bulunduğundan bilmüşavere Millet Meclisi'nde Müslüman Fırkası, partiyası teşkiline karar vermişler. Fırka başı biraderimiz Ali Merdan Topçubaşef saylanmış. Fırkamız, Millet Meclisi'nin kısm-ı hürriyet perveranı beraberinde bulunmak ile Müslümanların özlerine taalluk eden umurda muhtariyun, Aftonomist mesleğini nafi görmüştür ki mesela, din ve maarif ve mahalli idare işlerinde vilayet ahalisi, öz gereğine ve istediğine göre bilamani iş görebilsin. TERCÜMAN Tebrik ediyoruz. Gazetemizin 46, 50, 51 ve 60 numaralı nüshalarında işbu fırka-yı milliyemizin vücudunu tebşir etmiş idik. Bu defa vücudunu görmek ile bahtiyarız." 19 Haziran 1906 -24. yıl, sayı 66 (Akt. Arıkan, 2006).

"Geride kalmış, gaflet ile bağlanmış bir milleti göz açtırıp ileri sürmek pek ağır iştir. Herhalde yolbaşçı olup elde kürek çar açmak ve ilerde bulunmak ziyalıların borcudur. Lakin birden çok ileri giderlerse sesleri, davuşları ve daha ileri gidilse hatta vücutları görülmez olup millete başcılık ve faide edemezler. Ey ulema kardeşler, hazırda siyasi Müslüman Partiyası teşkil olunuyor. Bu yakınlarda işe başlayacaktır. Eminim ki bu milli partiyanın en ihlaslı en ciddi ve müessir erkanı sizler olursunuz..." 15 Eylül 1906 -2 4. yıl, sayı 104 (Akt. Arıkan, 2006)

Yukarıda alıntılardan anlaşılacağı gibi Gaspıralı'nın ulusal kimlik inşasında hem dini hem de milli unsurlar bulunmaktadır. Her iki metinde de kurulan partiye hem Müslüman hem de milli sıfatlarını yakıştırmaktadır. Gaspıralı'ya göre ulusal kimliğin inşasında dini kimlikten de Türk kimliğinden de faydalanılmalıdır. Yukarıdaki metinlerde görüleceği üzere ona göre Türk ve Müslüman kimliğine dair faydalar bireysel düzeyde kalmamalı, toplumsal ve siyasi düzeye de taşınmalıdır. Rusya Millet Meclisinde Müslüman Partisinin kurulmasına Tercüman gazetesinde verilen olumlu tepki belki de bunun en açık kanıtı olmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Gaspıralı İsmail Bey'in; yazıları, düşünceleri ve eylemleri ile Türk ve Müslüman kimliğine uygun bir hayat sürdüğü rahatlıkla söylenebilmektedir. Gaspıralı sadece düşünceleri kaleme almakla kalmamış bunlar için eyleme de geçmiştir. Fikirlerini bir yandan tüm Türk ve Müslüman coğrafyalarına yayarken diğer yandan da bulunduğu coğrafyada eğitim faaliyetlerine girişmiştir. Farklı seviyelerde birçok okulun kurulmasında hem bizzat bulunmuş hem de önayak olmuştur. Yine birçok okulunun müfredatının yenilenmesi onun teşvikleri ve yönlendirmeleriyle gerçekleşmiştir. Rusya'nın hâkim olduğu coğrafyada gerçekleştirdiği yenilikçilik faaliyetleri hem cahil olarak nitelendirdiği muhafazakâr Müslümanlar tarafından hem de Slavlaşma ideolojisini yaymak isteyen Ruslar tarafından devamlı saldırıya uğramıştır. Gaspıralı bunlardan hiçbir zaman yılmamış, şikâyet bile etmeyerek ısrarla üzerlerine gitmiştir. Yine de Gaspıralı'nın mücadele üslubunun sert olmadığı görülmektedir. O hem Ruslara hem de kendisine karşı çıkan muhafazakârlara karşı mümkün olduğu

kadar arabulucu yaklaşımda olmaya çalışmıştır. Bu yaklaşımı nedeniyle bazı kesimlerce Rusya yanlısı, bazı kesimlerce ise gerici olarak yaftalanmıştır (Yalçınkaya, 1998).

Gaspıralı'ya göre Türklüğü bırakmadan Avrupa seviyesine çıkmak mümkün olduğu gibi Müslümanlığı bırakmadan da diğer bilimleri öğrenmek mümkündür. Gaspıralı Türklük ve Müslümanlıkla beraber modern seviyede bir eğitimin gerçekleşebileceğine muasır medeniyetler seviyesine çıkılabileceğini düşünmektedir. Slav etkisi ve da baskısı dikkate alınırsa buna karşı Gaspıralı, Türk toplulukları arasında bir Türk bilici oluşturmak ve bu bilinci halkta var olan ama işlevsiz kalan katı gelenekçi yönlerinden arındırarak yeni koşullara göre yorumladığı İslami değerlerle pekiştirmek istemektedir.

Ulusal kimlik düzeyinde ele alındığına Gaspıralı'nın Türklük ve Müslümanlığı ayırdığı söylemek mümkün gözükmemektedir. Yazılarında ve eylemlerinde hem Türklüğe hem İslamiyet'e vurgusu açıkça görülmektedir. Gaspıralı, Türklük için Müslümanlıktan ya da Müslümanlık için Türklükten vazgeçilmesi gerektiğini sanki hiç aklına getirmemiş gibidir. Yazılarından da anlaşılacağı üzere Gaspıralı'nın ulusal kimlik anlayışında öncelikle ana dili olan Türkçe ile eğitim görmüş, Müslüman ahlakıyla yetişmiş, dini eğitimlerin yanında diğer bilimleri de bilen, birçok yabancı dile hâkim, eğitimli ve donanımlı bir birey profili öne çıkmaktadır. Gaspıralı'nın tüm eserlerinde ve faaliyetlerinden bu profilin izlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda incelenen yaklaşımları değerlendirildiğinde; milli ve dini değerlerle teçhiz edilmiş kimliğin, sadece Kırımda ve çevresinde değil tüm Müslüman Türk coğrafyası için bir çare olacağına dair inancı görülmektedir.

Tüm değerlendirmeler ışığında Gaspıralı; modern, Müslüman, Türk kimliği inşa ederken inancı ve geleneği tümüyle reddeden bir modernist olmamış ama modern bilimlere önem vermiştir. "Softa" anlayışlarla mücadele etmiş, Türk kimliği inşasında "şövenist" bir milliyetçiliğe dayanan ırkçı anlayışlara da yer vermemiştir. Böylece O, modern Müslüman Türk Kimliğini inşa ederken çağın gereklerini, içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini göz önünde tutmuştur.

Sonuç olarak yukarıda ele alınan bilgiler ışığında, Türk ve Müslüman ulusal kimliğinin inşasını mevcut literatürde belirtilen tarihten daha öncesine yani 1887'e kadar geriye götürmek mümkün gözükmektedir. Yukarıda yer verilen alıntılara dayanarak; daha çok Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında belirginleşecek olan Türk ulusal kimliğinin köklerinin, Gaspıralı'da bulunabileceği değerlendirilmesinin yerinde olduğu görülmüştür. Benzer konularda, Gaspıralı'nın diğer eserlerini de içerisine alındığı daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akçura, Y. (2021). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Kapra Yayıncılık.
2. Akpınar, Y. (2011). Tercüman. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 40). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
3. Allworth, E. A. (2013). *The modern Uzbeks: from the fourteenth century to the present: a cultural history*. Hoover Press.
4. Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır, Trans.; 2 ed.). Metis Yayınları.
5. Arıkan, S. (2006). Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri. I. *İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*.
6. Bakırcıoğlu, R. (2016). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Anı Yayıncılık.
7. Budak, S. (2021). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
8. Burger, J. M. (2019). *Personality* (10 ed.). Cengage.
9. Çetindaş, D. (2013). İsmail Gaspıralı'nın Roman ve Hikâyelerinde Kadın Kahramanlar ve İdeal Kadın Önerisi. *Electronic Turkish Studies*, *8*(9).
10. Devlet, N. (1988). *İsmail Bey (Gaspıralı)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
11. Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadelesi (1905-1917)*. Türk Tarih Kurumu.
12. Devlet, N. (2011). *Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı*. Başlık Yayın Grubu.

13. Dikbıyık, C. (2012). Necessity of Identity and Fundamental Identity Determinants. *European Journal of Social Sciences*, *33*(1), 133-143.
14. Duby, G. (1990). *Ortaçağ insanları ve kültürü*. İmge Kitabevi.
15. Fisher, A. W. (2014). *The crimean tatars*. Hoover Press.
16. Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
17. Gökçe, O. (2019). *Klasik ve Nitel İçerik Analizi: Felsefe, Yöntem, Uygulama*. Çizgi Kitapevi.
18. Hablemitoğlu, N. (2006). *Gaspıralı İsmail*. Birharf Yayınları.
19. Hobsbawm, E. J. (1992). *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. Cambridge university press.
20. Karakaş, M. (2020). *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*. Küre Yayınları.
21. Kırımer, C. S. (2021). *Gaspralı İsmail Bey*. Biyografi Net Yayıncılık.
22. Kırımlı, H. (1996). *National movements and national identity among the Crimean Tatars:(1905-1916)* (Vol. 7). Brill.
23. Locke, J. (1847). *An essay concerning human understanding*. Kay & Troutman.
24. Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, Trans.; 5 ed.). Bilim ve Sanat Yayınları.
25. Özay, S. (2015). Ölümünün 100. yılında bir dava gazetecisi: Gaspıralı İsmail. *İnsan ve İnsan*, *2*(3).
26. Özkaya, Y. (2011). İsmail Gaspıralı'nın Kıraat-ı Türkî Adlı Eseri. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *12*(22), 79-86.
27. Rousseau, J.-J. (2016). The social contract. In R. Blaug & J. Schwarzmantel (Eds.), *Democracy: A Reader* (pp. 43-51). Columbia University Press.
28. Sağlam, S. (2019). İsmail Gaspıralı'da Millet ve Milliyetçilik. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, *8*(24), 437-457.
29. Saldaña, J. (2016). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Sage.
30. Saray, M. (2017). *Gaspralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği* (2 ed.). Boğaziçi Yayınları.
31. Sezer, B. (2017). *Toplum farklılaşmaları ve din olayı*. Doğu Kitapevi.
32. Toker, M. (2004). İsmail Gaspıralı ve "dilde birlik" fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(16), 31-45.
33. Üstün, K., & Karakurt, M. (2019). İlminskiy'in Eğitim Sistemi Üzerinden Rus Milliyetçiliğin Kısa Bir Okuması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, *42*, 177-187.
34. Yalçınkaya, A. (1998). Cedidçiler'in Bilinmeyen Yönleri. *Tarih ve Medeniyet*, *5*(55), 36-31.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(13)

Dr. Öğr. Üyesi Haci SAĞLIK*

ALET İLMI OLARAK TÜRKIYE'DEKI İLAHIYAT FAKÜLTELERINDE OKUTULAN ARISTOTELES MANTIĞINA DAIR BIR DEĞERLENDIRME**

AN EVALUATION OF ARISTOTELIAN LOGIC AS A TOOL SCIENCE TAUGHT IN THEOLOGY FACULTIES IN TURKEY

ÖZ

Mantık, Aristoteles tarafından sistemli hale getirilen ve doğru düşünmenin kurallarını ortaya koyma iddiasında olan bir alet ve kanun ilmidir. Kıyas metodunu esas alan Aristoteles mantığı, tercüme hareketleri ile beraber İslam dünyasına girmiş ve zamanla felsefi ve dini ilimler alanında alet ilmi olarak kabul görmüştür. Batı dünyasında tabiat bilimlerinin gelişmesiyle beraber Aristoteles mantığına eleştiriler yapılmaya başlanmış ve özellikle kıyas metodunun bilimlerdeki yetersizliği ortaya konularak yeni metot arayışlarına girilmiştir. Bu arayışlar neticesinde kıyasın yerini tümevarım ve deneysel metot almıştır. Batıda mantık alanında bu gelişmeler yaşanırken İslam dünyasında kayda değer bir yenileşme olmamıştır. Bu çalışmamız İlahiyat Fakültelerinde okutulan Aristoteles mantığının özellikle metodolojik açıdan dini ve sosyal bilimlere yeterli düzeyde cevap verip vermediği sorununa odaklanmıştır. Bu bağlamda makalede analiz, mukayese ve değerlendirme gibi yöntemler çerçevesinde mantık konuları irdelenerek bunların metot bakımından dini ilimlere cevap veremediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat Fakültesi, Mantık, Metot, Kıyas, Aristoteles.

ABSTRACT

Logic is a science of measurement and rules that was systematized by Aristotle and claims to reveal the rules of correct thinking. Aristotelian logic, based on the method of comparison, entered the Islamic world with translation movements and over time was accepted as a tool science in the fields of philosophical and religious sciences. With the development of natural sciences in the Western world, criticisms of Aristotle's logic began to be made, and especially the inadequacy of the syllogistic method in science was revealed, and new methods were sought. As a result of these searches, induction and experimental methods replaced syllogism. While these developments in logic were taking place in the West, there was no significant innovation in the Islamic world. This study focuses on the question of whether the Aristotelian logic taught in theology faculties provides an adequate response to religious and social sciences, especially from a methodological perspective. In this context, the article examines the issues of logic within the framework of methods such as analysis, comparison and evaluation, and concludes that they cannot respond to religious sciences in terms of method.

***Keywords**: Faculty of Theology, Logic, Method, Syllogism, Aristotle.*

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Ağrı, Türkiye, hsaglik@agri.edu.tr. Orcid: 0000-0002-2843-7576.**

**** Bu makale 7-8 Kasım 2024 tarihinde Ağrı'da düzenlenen "Çağdaş Dünyada İslami İlimler, Problemler ve Çözüm Önerileri" adlı sempozyumda sunulup özeti yayınlanmış sunum metninden oluşturulmuştur.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Mantık, ilk defa Aristoteles (MÖ. 384-322) tarafından bir bilim olarak ortaya konulmuştur. Aristoteles'ten önceki döneme bakıldığında mantığın sistemleştirilmesine dair doğrudan bir çalışma yoktur. Ancak bu dönemde mantığın ortaya çıkmasını sağlayan bazı fikri tartışmaların yapıldığı ve bazı filozoflar tarafından ortaya konulan prensiplerin bir açıdan Aristoteles'in, mantığı sistemleştirmesine zemin hazırladığı söylenebilir.

Sokrates (MÖ. 469-399) öncesi filozoflarda mantığın zeminini oluşturan tartışmalar genel anlamda değişim, mutlak varlık, mutlak bilgi ve kavramların olup olmadığı meselesi üzerine yapılmıştır. Tabiat filozoflarından Herakleitos (MÖ. 540-480) evrende mutlak bir kalıcılığın olmayıp her şeyin sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğunu iddia etmiştir. O, "*Aynı ırmaklara girenlerin üzerine hep başka başka sular akar gelir."; "Aynı ırmaklara giriyoruz, hem girmiyoruz, hem biziz hem değiliz*" (Kranz, 2014, s. 72), sözleriyle aslında mutlak varlık ve mutlak bilginin olmadığını vurgulamıştır.

Elea okulunun önemli temsilcisi Parmenides (MÖ. 515-460), Herakleitos'un anlayışına zıt görüşler ortaya koymuştur. Parmenides'e göre varlık vardır, birdir ve bir bütündür. O, ezeli ve kendisiyle aynıdır. Varlık, bölünemez, hareket etmez ve süreklidir (Cevizci, 2001, s. 33-35). Parmenides'in "*Varlık vardır yokluk yoktur*", "*Bir şey aynı zamanda hem var hem de yok olamaz,*" şeklinde açıklanan önermeleri aklın ilkelerinden özdeşlik ile çelişmezliğin ilk formları olarak kabul edilebilir (Taylan, 2010, s. 36). Dolayısıyla Parmenides, ortaya koyduğu varlık felsefesiyle Herakleitos'un aksine varlığın, mutlak, bir ve değişmez olduğunu belirtip buna bağlı olarak mutlak bilgi, düşünce ve ilkelerin de olabileceğine kapı aralamıştır.

Mantığın oluşum sürecindeki tartışmaların içinde olan ve bu yönüyle mantığın bazı alanlarına katkısı olan diğer bir kesim de sofistlerdir. Sofist Protagoras'ın "*Bütün şeylerin ölçüsü insandır" (Kranz, 2014, s. 202)* önermesi mutlak bilgi ve hakikatten ziyade bilgi ve hakikatin kişiden kişiye değiştiğini ortaya koymaktadır. Sofistlerden Gorgias ise "*Hiçbir şey yoktur; varsa bile insan için kavranılamaz; kavranılır olsa da öteki insanlara bildirilemez ve anlatılamaz,*" *(Kranz, 2014, s. 205)* şeklindeki önermeleri ile septik ve nihilist bir anlayış ortaya koymaktadır. Bu düşünce mutlak varlık, hakikat ve bilginin olmadığını iddia ederek aslında mantığın önüne set çekmiştir. Zira varlığın mutlak olmadığı yerde mutlak bilgi ve düşünce ile bunların ilkelerinden bahsetmek de mümkün olmayacaktır.

Sofistler genellikle mantığın, dolayısıyla akıl ilkelerinin oluşmasına yönelik olumsuz görüşler ortaya koysalar da onların, insanın kendisini siyasi ve hukuki alanda savunması amacıyla ortaya koydukları delil ve argümanlar mantıktaki "hitabet ve sofistik deliller" adlı sanatların meydana gelmesine büyük katkı sağlamıştır.

Sokrates, sofistlerin aksine genel geçer kavramların var olduğunu dolayısıyla bunların başkalarına öğretilebileceği anlayışından hareketle "diyalektik" metodu ortaya koymuştur. Bu bir yönüyle düşünceyi kalıplara sokma çalışmasıdır. Sokrates'in bu anlayışından sonra Platon (MÖ. 427-347) mutlak kavramların yani ideaların kaynağının aşkın bir varlık alanı olan idealar alemi olduğunu savunarak bunların anımsama yoluyla insanda ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bütün bu tartışma ve anlayışların etkisinde Aristoteles, Platon'un aksine kavram ve bilgilerimizin kaynağının aşkın bir varlık alanı olmayacağını düşünür. Ona göre gerçek varlık alanı içinde yaşadığımız duyumsanabilir alan olup bu alan bizim düşüncemizin kurallarını da belirlemektedir. O, bu şekilde varlığın yasaları üzerinden düşüncenin kuralları dediğimiz mantığı inşa etmiştir.

1. GENEL HATLARIYLA ARİSTOTELES MANTIĞI

Mantık, doğru düşünmenin kurallarını ortaya koyan bir bilim (Topçu, 2019, s. 9); düşünme yasalarının ilmi; dil ile ifade edilen düşüncelerin formel yasa ve şartlarının bilgisi (Taylan, 2010, s. 13); bilinen şeylerden hareket ederek bilinmeyenlerin elde edilmesini sağlayan bir alandır (Sedâd, 1303/1886, s. 13). Aristoles'e göre mantık bağımsız bir bilim değil, bilimlerden önce öğrenilmesi gereken bir kültür, bazı temel kural ve kaideler bilgisidir (Ross, 2002, s. 26). Buradan hareketle mantığın, düşünme ve buna bağlı olarak dil ile ifade edilen bilgilerin kural, ilke ve yasalarını ortaya koyan, bilinenlerden hareketle bilinmeyenin bilgisine ulaşmanın yollarını ele alan bir alet bilimi olduğu görülmektedir. Bu da mantığın, düşünme açısından kural ve ilkeler ortaya koymanın yanında bilgiye ulaşma bakımından bir metot sunduğunu da göstermektedir.

Aristoteles, kendisinden önceki tabiat filozofları, sofistler ve Sokrates ile Platon'un bilgi birikiminden de yararlanarak mantık denilen alanı sistematik bir hale getirip daha sonra *Organon* (alet) denilecek olan

külliyatı oluşturmuştur. Bilindiği üzere bu külliyat, "*Kategoriler, Önermeler, I. Analitikler (Kıyas kitabı), II. Analitikler (Burhan kitabı), Topikler (Cedel)* ve *Sofistik deliller"* kitaplarıdır. Bu altı kitaba sonradan Aristoteles'in "Retorika (Hitabet) ile Poetika (Şiir) kitapları da eklenmiştir. Daha sonra Porphyrios'un, kategorilere giriş mahiyetinde yazdığı "*İsagoci"* olarak bilinen eserin de mantığa eklenmesi ile mantık külliyatı dokuz kitaba çıkmıştır (Öner, 2012, s. 21-22).

Mantığın İslam dünyasına intikaliyle beraber Fârâbî (Ö. 339/950), ilk defa mantığı, tasavvurât ve tasdîkât şeklinde bir tasnife tabi tutmuş (Kaya, 1995, s. 147) ve İslam mantıkçıları daha sonra bu ayrımı bir gelenek haline getirmişlerdir. Tasavvur, zihinde herhangi bir yargı belirtmeyen bir mana ve kavram iken; tasdîk, zihindeki kavramların bir araya gelerek bir hüküm bildirmesidir. İbn Sînâ (Ö. 1037) da mantığın kısımları ve konuları bakımından aynı geleneği takip ederek tasavvurâtın, kişinin varlıkları tasavvur ve idrak etmesi; tasdîkâtın ise hükümleri ortaya koymak olduğunu belirtir (İbn Sînâ, 1391(hş.), s. 40). Tasavvurâtın esası beş tümel denilen "cins, tür, ayrım, hassa ve ilinti" iken, amacı ise tanımlara ulaşmaktır. Tasdîkâtın esası ise önerme kurmaktır, amacı da bir akıl yürütme olan kıyas yapmaktır (Bolay, 1990, s. 9).

Mantık, dönemin bilim paradigması bağlamında oluşturulmuş ve bilimler için öğrenilmesi gereken bir vasıta olarak sunulmuştur. Bu bağlamda Aristoteles mantığı onun varlık felsefesi yani metafizik anlayışı ile uyum halindedir. Dış dünyayı gerçek ve bilginin yegane kaynağı olarak gören Aristoteles, düşüncenin prensiplerini de varlığın prensipleri ile aynı görerek mantığa "kategoriler ve kavramlar" ile başlamıştır. Ona göre ikincil töz olarak kavramlar zihnimizin dış dünyayı yani birincil tözleri soyutlaması neticesinde sonradan zihnimizde oluşur ve bunlar bilimin konusu olur (Ross, 2002, s. 40). Kavramlardan hareketle tanım meydana getirilir. Tanım da bir şeyin esasını ve özünü ifade eden söz (Aristotle, 1991b, s. 5) olarak bir kavramın ne olduğunu izah eder.

Aristoteles mantığının kavramlardan sonra diğer önemli konusu önermelerdir. Yani kavramların belli bir bağ ile bir araya getirilip bir konu hakkında yargıda bulunmak, bir şeyi tasdik etmek ya da etmemektir. Aristoteles'e göre önerme bir şeyin başka bir şeyi onaylaması ya da reddetmesini ifade eder (Aristotle, 1991a, s. 2). Buna göre tek başına bir hüküm ortaya koymayan kavramlar belli bir bağ ile bir araya getirilir ve böylece bir şey ya tasdik ya da reddedilerek bir yargı ortaya konulur. Bu da tanım gibi bir konu hakkında bir bilgi ortaya koymayı ifade eder.

Aristoteles mantığının belki de en önemli konusu önermelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan akıl yürütmeler yani çıkarımlardır. Aristoteles, varlık felsefesi bağlamında mantığın ilkelerini ortaya koyduğu için tümdengelim metodunu ön plana çıkarmıştır. Zira o, "*istidlal yolu ile verilen veya alınan her öğrenim daha önceki bir bilgiden gelir*" (Aristoteles, 1996, s. 3), ifadesiyle yeni bilgilerin ancak bilinen diğer bilgilerin bir araya getirilmesi ile meydana çıkacağını belirtir. Zira bu metot tümdengelimin en iyi formu olarak kabul edilen kıyastır. Kıyas, Aristoteles'e göre "*öyle bir sözdür ki kendisine bazı şeylerin konulmasıyla, bu konulan şeylerden başka bir şey, sadece bunlar dolayısıyla zorunlu olarak ortaya çıkar* (*Aristotle, 1991a, s. 3).*" Buna göre kıyasta bazı hükümler belli kurallar çerçevesinde bir araya getirilerek bunlardan zorunlu bir şekilde başka bir bilgi meydana getirilecektir. Öyle ki kıyas metodu İlkçağ ve Ortaçağ'da en önemli bilgi elde etme metodu olarak kabul görmüştür.

Aristoteles mantığında kıyas konusunun uygulama alanı beş sanattır. Beş sanat önermelerin ortaya koyduğu bilginin değeri ile kesinlik derecelerini ifade eder. Buna göre mantıkta en kesin kanıtlara, net bilgi veren önermelerden oluşan kıyasa burhan denilir. Burhandan sonra kesinlik dereceleri bakımından sırayla diyalektik (cedel), retorik (hitabet), poetika (şiir) ve sofistik deliller (safsata) gelir.

Netice itibariyle Aristoteles mantığı, varlığın yasaları üzerine inşa edilip varlığa dayanan zihnin ve düşünmenin kural ve ilkeleridir. Bu kural ve yasalar dönemin bilim ve düşünce paradigması bağlamında önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

2. ARİSTOTELES MANTIĞINA YAPILAN ELEŞTİRİLER

Aristoteles'in, mantığı, kendi varlık anlayışı ve dönemin bilim paradigması açısından oluşturduğu söylenebilir. Buna göre mantık, bilimlerden önce öğrenilmesi gereken bir alet ilmidir. Mantık, düşüncenin temel ilkelerini ortaya koyarken onun temel amaçlarından biri de bilgiye ulaşma konusunda yol göstermek yani metot sunmaktır. Daha önce de belirtildiği üzere varlığı bir bütün olarak ele alan varlık felsefesi

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bağlamında oluşturulan mantığın temel akıl yürütme yolu da tümdengelim ve onun en iyi versiyonu olan kıyas olmuştur. Öyle ki bu anlayış İlkçağ ve Ortaçağ boyunca genel kabul görmüştür. Zira bu çağlarda, tabiat bilimleri için sınırlı düzeyde deney ve gözlemin yeterli görülmesi ve mantığın dolayısıyla da kıyasın teoloji için yeri geldiğinde bir ispat ve dayanak olarak kullanılması bu anlayışın yerleşmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Aristoteles mantığı İslam dünyasına girdiğinde belli bir süre sonra genel olarak kabul görmüştür; fakat ilk dönemlerde ona karşı çıkıp eleştirenler olmuştur. Ancak bu eleştirilerin bilimsel açıdan ve metot bakımından değil daha çok dini, dilsel ve kültürel kaynaklı olduğu söylenebilir (Bkz. Çam, 2024, s. 57-62).

Yeniçağ'la beraber tabiat bilimlerindeki hızlı gelişme ve bu bilimlerdeki bilgilerin ortaya çıkış metodu, bir alet ve metot olarak kabul edilen Aristoteles mantığına yönelik eleştirilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zira Ortaçağ bilim paradigması için tümdengelim ve kıyas metodu yeterli görülse de bilimdeki gelişmelerle birlikte, deney ve gözleme dayalı sebep sonuç ilişkisini esas alan tabiat bilimleri için kıyas bir netice ortaya koyamamaktaydı. Buradan hareketle Francis Bacon (Ö. 1626) Aristoteles mantığına özellikle de tümdengelime yani kıyas metoduna ilk ciddi eleştiriyi yapmıştır. Bacon, kıyasın artık bilim için bir yararının olmadığını iddia ederek bilimsel gelişme için en uygun yöntem olarak deney ve gözleme dayanan tümevarımı öne sürmüştür. Ona göre tümdengelimsel argümanların öncülleri tümevarım yani deney ve gözleme dayalı olan argümanlara sahipse bilimsel bir değeri olur; aksi taktirde tümdengelim metodu yanlış ve hatalı sonuçlar doğurmaktadır (Topdemir, 1999, s. 53-55).

Yeniçağ'da Aristoteles mantığına ve kıyasa en büyük eleştirilerden biri de Descartes'ten (Ö. 1650) gelmiştir. O, mantıkta pek çok doğru ve yararlı kuralın bulunduğunu ancak bunların arasına birçok zararlı ve gereksiz kuralın da karıştığını belirterek doğru ve yararlı olanları zararlı ve gereksiz olanlardan ayırmanın, bir mermer kütlesinden bir "Diana ya da Minerva" heykeli çıkarmak kadar zor olduğunu vurgulayarak (Descartes, 1984, s. 22) klasik mantıktaki birçok kural ve ilkenin gereksiz olduğunu ifade etmiştir. Descartes, kıyasın yeni bir şey ortaya koyup koymadığı hususunu tartışma konusu yapar. Ona göre mantık konuları yakından incelediğinde kıyasın ve birçok mantık kuralının yeni bir şey öğretmekten ziyade, bilinen şeyleri başkalarına izah etmek ya da bilinmeyen şeyler hakkında bilgi vermekten çok, muhakeme yapmadan konuşmaktan başka bir işe yaramamaktadır (Descartes, 1984, s. 21-22).

Yeniçağ'ın önemli düşünürlerin biri olan Gottfried Wilhelm von Leibniz, (Ö. 1716) Aristoteles mantığını önemsemekle beraber bu mantığın ancak düşüncenin ilk basamağı olabileceğini belirtmiştir. O, klasik manada kıyasın iyi ve faydalı, evrensel mantığın bir başlangıcı olduğunu kabul etmekle beraber mevcut hali ile en iyi akıl yürütme olmadığını ve onun geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Buradan hareketle o, önermelerin sembollerle ifade edilerek sembolik mantığın oluşturulması ile matematikte olduğu gibi yanlış düşünmenin hesaplanarak en aza indirileceğini iddia etmiştir (Hasırcı, 2008, s. 147-148).

19. yüzyılın önemli İngiliz düşünürlerinden J. Stuart Mill (Ö. 1873) de Bacon ve Descartes gibi Aristoteles mantığına ve kıyasa eleştirilerde bulunmuştur. Tümevarım metodunun bilimsel anlamda yeni bilgilerin ortaya koymasının yolu olduğunu savunan Mill, tümdengelimsel akıl yürütmenin yeni bir bilgi ortaya koymadığını savunur. O, tümelden tikelin çıkmayacağını ancak tikelden hem tikelin hem de tümelin çıkarılabileceğini belirterek tümdengelimi bilgiye yeni bir şey katmaktan ziyade bilgileri açıklayan, çözümleyen ve denetleyen bir akıl yürütme olarak görür (Taylan, 2010, s. 232; Somuncuoğlu, 2023, s. 189-190).

Modern mantığın kurucularından 20.yy. düşünürlerinden Bertrand Russell (Ö. 1970) formel mantığın yetersizliği ile ilgili olarak onun üç tür eleştiriye açık olduğunu belirtmektedir: Bunlar, "*sistemin içindeki biçimsel kusurlar, tümdengelimsel argümanlar içinde kıyasa aşırı değer verilmesi ve bir akıl yürütme olarak tümdengelime aşırı değer atfedilmesidir (Russell, 2020, s. 360-361).*" Bu bağlamda formel mantık belli kalıplar içerinde kalmış ve bir gelişme gösterememiştir.

Bütün bunların yanında, Aristoteles'in ikili hakikat anlayışına dayanan mantığı, İlkçağ ile Ortaçağ'ın bilim ve felsefi anlayışı ile bilhassa Ortaçağ'ın hakim teolojik düşüncesine uygun görünüyordu. Zira modern dönemle beraber bilim ve felsefedeki çok yönlü ilerleme teolojik düşünceye yaklaşımdaki değişim ve özgür yaklaşım belli düşünsel kalıplara ve ikili bir hakikate dayanan bir mantık anlayışı yerine mantıkta çok değerli mantık, olasılıksal mantık, saçaklı mantık gibi anlayışlar ortaya çıkarmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3. ALET İLMİ VE METOT BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEKİ İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE OKUTULAN MANTIK DERSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Mantığın temel konusunun aklın ilkeleri, düşünmenin kuralları, kesin kanıtlara ulaşma yolları, çıkarımlarda bulunmanın yasaları olduğundan onun, diğer bütün bilimler için bir vasıta olduğu ve aynı zamanda bir metodoloji ortaya koyduğu görülür. Zira bir bilim dalı içerik olarak kendine has farklı bir alanı oluştururken, o bilim dalına dair bilgilerin ortaya konulurken zihnin kuralları ve ortaya konulan metot da mantığı ilgilendirmektedir. Çünkü mantığın temel amacı doğru tanım yapmak ve doğru çıkarımların yolunu öğreterek (Mutahhari, 2016, s. 27-28) bilim dalları için doğru bilgiye ulaşma yollarını ortaya koymaktır. Bundan dolayıdır ki Ortaçağ'da İslam filozofları bir alanda eser kaleme alacakları zaman genel olarak işe mantık ile başlamışlardır.

Aristoteles mantığı tercüme hareketleriyle beraber İslam dünyasına girmiştir. İslam düşüncesi mantık ile karşılaştığında her ne kadar İbn Salah (Ö. 12459, İbn Teymiyye (Ö. 1326), Celaleddin es-Suyûtî (Ö. 1505) gibi kişiler daha çok İslami bir ilim olmaması ekseninden hareketle mantığa karşı çıkmış (Emiroğlu, 2009, 45-46) olsalar da mantık, zaman içerisinde İslam düşüncesinde genel kabul görmüştür. Burada, mantık üzerine sistematik olarak detaylı çalışmalar yapan ilk kişi Fârâbî olmuştur. O, Aristoteles mantığının bütün konularını detaylıca incelemiş, onları Arapça olarak kaleme alarak, mantığı Arapçanın anlam dünyasıyla tanıştırmıştır (Ayık, 2007, s. 157). Böylece o, Aristoteles mantığının İslam düşünce dünyasına yerleşmesine vesile olmuştur.

İslam dünyasında bir mantık anlayışının oturmasını sağlayan kişi İbn Sînâ olmuştur. İbn Sînâ, Fârâbî'nin Arapça olarak yazdığı bütün mantık konularını daha ayrıntılı bir şekilde ele almış, bunlarla alakalı detaylı eserler kaleme almıştır. O, mantığı metafizik bağlamında ele almış ve kendi felsefesindeki ontolojik ve epistemolojik bazı konulara bu açıdan çözüm bulmaya çalışmıştır (Ayık, 2007, s. 141). Bu haliyle onun İslam dünyasında mantığı zirveye taşıdığı söylenebilir.

İslam düşüncesinde mantığın dini ilimlerde kullanılması, bilhassa da fıkıh usulünde ve kelamda uygulanmasını sağlayarak bu ilmin dini ilimlerde kabul görmesini sağlayan Gazzâlî (Ö. 1111) olmuştur. Mantık alanında birçok eser kaleme alan düşünür, mantığı, bilimlere geçmeden önce öğrenilmesi gereken zaruri bir alet ilmi olarak görmüş hatta mantık ilmini yeteri düzeyde bilmeyenin ilmine güven olamayacağını ifade etmiştir (Gazzâlî, 2006, s. 17). Böylece, Gazzâlî'den önce İslam alimleri tarafından pek özümsenmeyen Aristoteles mantığı İslami ilimlerde bir otorite olarak kabul edilen Gazzâlî'nin olumlu yaklaşımıyla hem sonraki dönemlerde İslam düşüncesinde tam olarak yerleşmiş hem de fıkıh ve kelam gibi dini ilimlerde başvurulan bir alan olmuştur. Bu yaklaşım İslam dünyasında öyle benimsenmiştir ki mantık ilmi Osmanlının sonlarına kadar medrese gibi dini eğitim kurumlarında dahi kesintisiz bir şekilde okutulmaya devam edilmiştir (Bkz. Pattabanoğlu, 2014, s. 33-37).

Cumhuriyet döneminde, 1949 yılında kurulan İlahiyat Fakültesi ile daha sonra İslami İlimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü gibi adlarla kurulan dini eğitim veren fakültelerde Mantık dersi kesintisiz olarak ders müfredatında yer almış (Turan, 2017, s. 68-69) ve günümüze kadar da böyle gelmiştir.

Halihazırda İlahiyat ve İslami İlimler fakültelerinde mantık dersi bir alet ilmi ve dini ilimler için çıkarımlarda bulunma bağlamında okutulmaktadır. Onun içindir ki bu ders genel olarak çoğu fakültelerde diğer birçok dini ve felsefi dersten önce gelecek şekilde ikinci sınıfta verilmektedir. Bu dersin içeriğine baktığımızda genel olarak "aklın ilkeleri, kavram, kavram çeşitleri, beş tümel, kategoriler, tanım konusu, önerme, önerme çeşitleri, önermeler arası ilişkiler, akıl yürütmeler, kıyas, kıyasın yapısı ve çeşitlerinden" oluştuğu görülmektedir. (Bkz. https://bologna.odu.edu.tr/DereceProgramlari/Ders/1/369/28024/31992/1).

Ortaçağ'dan günümüze kadar bilim paradigmalarındaki değişim, bilimdeki çok yönlü gelişme, metodoloji alanındaki gelişim ve değişimler ve mantığın mahiyetindeki değişimler göz önünde alındığında, Aristoteles mantığı bilhassa dini bilimler için hala bir alet ve metodoloji görevi görüyor mudur? sorusunu akla getirmektedir. Bu sorunun cevabı Aristoteles mantığındaki temel konuların günümüzde genelde bilimlere özelde ise dini bilimlere bir fayda sağlayıp sağlamadığı açısından ele alınabilir. Zira mantığın temel konularından olan "aklın ilk üç temel ilkesi" her ne kadar bazı alanlarda kısıtlayıcı bir mantık ortaya koysa da dini bilimler için destekleyici bir unsur olmaktadır. Zira bu açıdan Aristoteles'in mantığı ikili bir anlayış sunar ve bu da birçok dini meselede özellikle fıkıh ilmindeki dayanaklarda kullanılabilmektedir (Bkz. Çaldak, 2006,

s.113-120). Leibniz tarafından ortaya konulmuş olan "yeterli sebep" ilkesi ise bilimin esas ilkelerinden birisini oluşturduğu söylenebilir.

Tasavvurat yani kavramlar konusuna baktığımızda, bu alan günümüzde psikoloji, filoloji, bilgi teorisi, beynin fonksiyon ve işleyişi bağlamında biyoloji ve nöroloji gibi birçok bilimin alanına girmektedir. Dolayısıyla Aristoteles'in İlkçağ'da varlık felsefesi ve nefs teorisi bağlamında ortaya koyduğu kavram teorisi anlayışı modern bilimlerin teorileri karşısında felsefi bir yorum görünümünde kalmaktadır. Bilhassa kavramlardaki "tümel, tikel" anlayışının günümüzde din bilimleri ve sosyal bilimler için çok da önem arz etmediği söylenebilir. Bütün bunların yanında esasını Aristoteles mantığının oluşturduğu klasik mantığa göre zihnimiz dış dünyadaki varlık alanına göre oluşmaktadır. Dolayısıyla dış dünyada olmayan bir şey zihin dünyamızda bir kavram olarak yer alamayacaktır. Yani zihnimizde bir mahiyet olarak yer alan bir kavramın dış dünyada karşılığı yoksa bir hakikati bulunmamaktadır (Ayık, 2019, s. 6-7). Bu anlayıştan hareket ettiğimizde, yaratıcı bir Tanrı anlayışına varmak da mümkün olmayabilir.

Yine tasavvuratın önemli bir konusu olan ve bir varlığı belirtmek amacıyla ortaya konulan "kategoriler" de İlkçağ ve Ortaçağ bilim anlayışında bir işe yarasa da bunların modern bilimde bilhassa sosyal bilimler için çok işlevsel olduğunu söylemek mümkün değildir.

Kavramların bir araya getirilmesi ile oluşturulan tanım, bir şeyin mahiyetini ortaya koyan ifadedir. Dolayısıyla bir kavramın tam olarak özünü yani mahiyetini ortaya koymak açısından tanım ve tanımın nasıl yapılması gerektiği hususu her zaman önemlidir. Bu durum dini ilimler için de geçerli olup özellikle dini kavramların mahiyetinin ortaya konulması bakımında önem arz etmektedir.

Kavramlar konusunun bir diğer konusu "beş tümel"dir. En genel kavramları ifade eden beş tümel varlığın tasnif edilmesi açısından önemli bir konu olmuştur. Özellikle biyolojide canlı sınıflandırılmasında ve bunların bazı ortak özelliklerinin ortaya konulmasında kullanılan cins tür ilişkisi hala önemini korumaktadır.

Tasdikat yani önermeler konusu Aristoteles mantığının ikinci ana konusudur. Önermelerin mahiyeti, çeşitleri, önermeler arası ilişkiler gibi hususlar, doğru bilgiyi ortaya koyma, bir hüküm bildirmenin kaideleri açısından önemlidir. Önermelerin temel amacı kıyas yapmaktır. Dolayısıyla mantığın temel akıl yürütme metodu tümdengelimin en iyi formu olarak kabul edilen kıyastır. Daha önce de belirttiğimiz gibi kıyas modern dönemle beraber yetersiz ve kısır bir akıl yürütme olarak görülmüş, bunun yerine tabiat bilimleri için deney ve gözleme dayanan tümevarım metodu öne çıkmıştır. Fakat dini ilimlerde özellikle fıkıhta kıyas, hükümlerin ortaya konulmasında vazgeçilmez bir akıl yürütme metodu olarak her zaman önemini korumaktadır. Kelam ilmi için de teolojik ispatlarda da kıyas metodu önemlidir. Aynı şekilde analoji metodu da fıkıhta hala kullanılan bir çıkarım biçimidir. Bütün bunların yanında günümüzde dini ilimler birçok sosyal bilim gibi literatür taraması, mukayese ve sentez yapma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaktadırlar. Dolayısıyla kıyas metodu her ne kadar fıkıh ve kelam için önemli olsa da günümüzde diğer dini ilimler için bunları söylemek mümkün olmamaktadır.

Kıyasın uygulama alanı olarak klasik mantıkta "beş sanat" konusu önemlidir. Beş sanat Aristoteles mantığında ortaya konulan önerme ve akıl yürütmelerin içerik olarak doğruluk derecelerini ortaya koyar. Buna göre kesinlik derecesi bakımından bunlar "burhan, cedel, hitabet, şiir ve safsata" şeklinde sıralanmıştır. Günümüzde hem bilim anlayışında hem de dini ve sosyal bilimlerde bilgilerin doğruluk dereceleri çok farklı şekillerde ölçülmektedir. Burhan denilen sanat kesin ve bilimsel bilgiyi ifade ederken onun, bazı konularda günümüz ilimlerinde geçerli olan hususları da mevcuttur. Ancak aynı şeyi diğer sanatlar için söylemek mümkün olmayıp, bunların tarihi bir mesele olarak kitaplarda yerini aldığı söylenebilir.

Netice itibariyle yaklaşık 2400 yıllık bir geçmişe sahip olan Aristoteles mantığı bazı alanlarda hala önemini korusa da birçok alanda da günümüz bilim anlayışına uymamakta ve yetersiz kalmaktadır. Dini ilimler için mantık ve onun ortaya koyduğu metot bazı konularda hala işlev görmektedir; ancak bütün dini ilimler için genel geçer bir anlayış ve metodoloji sunmamaktadır. Dolayısıyla metot ve alet ilmi olarak Aristoteles mantığının dini ilimler için okutulmasının yerine içerisinde dini ilimler için güncel işlevi de olan bazı klasik mantık konularının da yer aldığı ayrı bir metodoloji alanı oluşturulabilir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SONUÇ

Mantık ilminin oluşum sürecinin zeminini oluşturan tartışmalar Antik Yunan düşüncesinde Aristoteles öncesi tabiat filozoflarında başlamış, Aristoteles ise kendisinden önceki birikimlerden yararlanarak onu bir alet bilimi olarak sistemleştirmiştir. Aristoteles mantığı, onun metafizik ve bilim anlayışı bağlamında zihnin dışındaki varlık alanının yasalarına göre şekillenmiştir. İlkçağ ve Ortaçağ'da bilim paradigması varlık ve metafizik eksenli olduğundan mantık ilmi bu çağlarda genel olarak bir otorite olarak kabul edilmiştir. Ortaçağ'da dini kanıtlar ve dini savunma amacıyla da kullanılan mantık modern bilimin gelişmesine bağlı olarak eleştirilere maruz kalmış ve Aristoteles mantığının özellikle metot konusunda yetersizliği ortaya konulmuştur.

Mantık ilmi ülkemizdeki İlahiyat fakültelerinde dini bilimler için bir alet ve metot sunması bağlamında okutulmaktadır. Modern dönemle beraber bilim, felsefe ve sosyal bilimlerdeki gelişmeler, dini bilimlerin metot ve araştırma yöntemlerinde de değişim ve gelişime sebep olmuştur. Günümüzde Aristoteles mantığı dini ilimlerden fıkıh ilmi için hala önemli bir işlev görmektedir. Özellikle kıyas ile analoji fıkhi meselelerde hüküm ortaya koymada önem arz etmektedir. Bunun yanında aklın temel ilkeleri ile tanım ve önermeler gibi bazı konular da alet ilmi bağlamında hala önemini korumaktadır.

Bütün bunların yanında dini ilimlerin sosyal bilimlerle beraber zaman içerisindeki gelişimi ile beraber mantık ilminin özellikle metot açısından bunlarda yetersiz kaldığı görülmektedir. Öyle ki her bilim dalının spesifik olarak kendine has araştırma metoduna ihtiyaç duyduğu günümüzde, metot bakımından mantık ilminin tartışma konusu olmasını daha da kolaylaştırmaktadır. Buradan hareketle şayet mantık ilmi bütün bilimler için düşüncenin ilkelerini ortaya koyması ve zihni hataya düşmekten sakındırması açısından okutuluyorsa günümüzde, bilim anlayışı, zihnin yapısı, düşünce gibi hususlar birçok bilim tarafından ele alınmakta ve neredeyse bu konular mantıkta, tarihi ve felsefi bir bilgi hüviyetinde kalmaktadır. Şayet mantık ilmi dini ilimler için bir metot sunması bakımından okutulacaksa bugün dini ilimler için mantığın sunduğu kıyas metodu dışında birçok çıkarım ve farklı araştırma metotları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bugün yapılması gereken, dini ilimler için, Aristoteles mantığının günümüz bilim anlayışına uygun olan kısımları ile beraber dini ilimlere uygun olan metotların ele alındığı yeni bir metodoloji dersi oluşturulabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

1. Aristoteles. (1996). *İkinci analitikler* (Çev. H. Ragıp Atademir). Meb Yayınları.
2. Aristotle. (1991a). *Prior analytics.* Princeton University Press.
3. Aristotle. (1991b). *Topics*. Princeton University Press.
4. Ayık, H. (2007). *İslam mantık geleneği ve doğuluların mantığı.* Ensar Neşriyat.
5. Ayık, H. (2019). Mahiyet-hakikat ilişkisi. *Mantık Araştırmaları Dergisi,* 2, 6-20.
6. Bolay, M. N. (1990). *Farabi ve İbni Sina'da kavram anlayışı*. Meb. Yayınları.
7. Cevizci, A. (2001). *İlkçağ felsefesi tarihi.* Asa Kitabevi.
8. Çaldak, H. (2006). *Aristoteles mantığı'nın İslâm usûl bilimlerine etkisi (Fıkıh usûlündeki örneklemeleriyle).* Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
9. Çam, S. N. (2024). İslam düşüncesinde Aristo mantığına yönelik itirazlar üzerine bir değerlendirme. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8, 53-66.
10. Descartes, R. (1984). *Metot üzerine konuşma* (Çev. K. Sahir Sel). Sosyal Yayınlar.
11. Emiroğlu, İ. (2009). *Klasik mantığa giriş.* Elis Yayınları.
12. Gazzâlî. (2006). *Mustasfâ/İslam hukuk metodolojisi I* (Çev. Yunus Apaydın). Klasik Yayınları.
13. Hasırcı, N. (2008). Kıyasın değeri tartışması. *Felsefe Dünyası,* 47,137-152.
14. https://bologna.odu.edu.tr/DereceProgramlari/Ders/1/369/28024/31992/1.
15. İbn Sînâ. (1391(hş.). *Dânişnâme-i 'alâî: Mantık* (Risâle-i Mantık-ı Dânişnâme-i Alâî içinde, tsh. Nevâb Mekrabî). Bunyâd-i Hikmet-i İslâmî-yi Sadrâ.
16. Kaya, M. (1995). Fârâbî. TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA) içinde (c. 12, ss. 145-162). Diyanet Vakfı Yayınları.
17. Kranz, W. (2014). *Antik felsefe* (Çev. Suat Y. Baydur). Cinius-Sosyal Yayınları.

18. Mutahhari, M. (2016). İslami ilimlere giriş/mantık ve felsefe. Çıra Yayıncılık.

19. Öner, N. (2012). *Tanzimattan sonra Türkiye'de ilim ve mantık anlayışı.* Divan Kitap.

20. Pattabanoğlu, F. Z. (2014). Medreselerde okutulan mantık ve felsefe derslerinin Osmanlı düşüncesindeki yeri ve önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 23-50.

21. Ross, W.D. (2002). *Aristoteles* (Çev. Ahmet Aslan vd.). Kabalcı Yayınevi.

22. Russell, B. (2020). *Batı felsefesi tarihi I* (Çev. Ahmet Fethi). Alfa Yayınları.

23. Sedâd, A. (1303/1886). *Mizanu'l-ukûl fil-mantık-ı ve'l-usûl*. Karabet ve Kasbar Matbaası.

24. Somuncuoğlu, S. Ö. (2023). John Stuart Mill'in bilimsel yöntem kavrayışına genel bir bakış. *Temaşa Felsefe Dergisi,* 20, 184-196.

25. Taylan, N. (2010). *Anahatlarıyla mantık*. Ensar Yayınları.

26. Topçu, N. (2019). *Mantık.* Dergah Yayınları.

27. Topdemir, H. G. (1999). Francis Bacon'un bilim anlayışı. *Felsefe Dünyası,* 30, 51-68.

28. Turan, İ. (2017). Türkiye'de ilahiyat eğitimi: İstihdam alanı-program ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 37, 59-77.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(14)

Dr. Öğr. Üyesi Mihriban MAMMADALİYEV[25]; Menekşe AKTAŞ[26]

IĞDIR HALK EĞİTİM MERKEZİ: 2014'den 2024'e MÜZİK EĞİTİMİ SERÜVENİ

IĞDIR PUBLIC EDUCATION CENTER: A DECADE OF MUSIC EDUCATION FROM 2014 to 2024

ÖZ

Bu çalışma, Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde 2014–2024 yılları arası yürütülen müzik eğitimini inceleyerek, eğitim sürecinin yapısını, uygulamalarını ve toplumsal etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, merkezin müzik eğitimi veren beş eğitmeniyle gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşmeler temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, müzik kurslarının bireysel gelişim, sosyal katılım, kültürel aktarım ve profesyonel müzik eğitimi hazırlığı gibi çok boyutlu işlevler üstlendiğini göstermektedir. Halk Eğitim Merkezi kurslarının yaş sınırlaması olmaksızın her yaştan bireye açık olması, erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkelerinin pratikte uygulandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kursların ücretsiz olması sosyoekonomik engelleri azaltarak kültürel etkinliklere erişimi artırmakta ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmektedir. Bununla birlikte, katılımcılar talepte azalma ve kurs çeşitliliğinin sınırlılığı gibi sorunlara dikkat çekmiş, bu alanlarda iyileştirme yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak, araştırma Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nin müzik eğitiminin bireylerin sanatsal gelişimine ve toplumun kültürel yapısına anlamlı katkılar sunduğunu göstermektedir. Gelecek çalışmaların daha geniş katılımcı profilleri ve farklı veri kaynaklarıyla desteklenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Iğdır Halk Eğitim Merkezi, müzik eğitimi, müzik kursları**.**

ABSTRACT

This study aims to examine the music education conducted at the İgdir Public Education Center between the years 2014 and 2024, focusing on the structure, practices, and social impacts of the educational process. The primary data source of the research consists of structured interviews conducted with five instructors who provided music education at the center. The findings indicate that the music courses serve multifaceted functions, including personal development, social participation, cultural transmission, and preparation for professional music education. The fact that the Public Education Center courses are open to individuals of all ages without any age restrictions demonstrates the practical implementation of the principles of accessibility and inclusivity. Furthermore, the courses being offered free of charge help reduce socioeconomic barriers, thereby increasing access to cultural activities and strengthening social solidarity. However, participants highlighted issues such as declining demand and limited course variety, emphasizing the need for improvements in these areas. In conclusion, the research shows that the music education provided by the İgdir Public Education Center makes meaningful contributions to individuals' artistic development and the cultural structure of society. It is recommended that future studies be supported by broader participant profiles and diverse data sources.

Keywords: *İgdir public education center, music education, music courses.*

[25] Iğdır Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzikoloji Bölümü; magayeva722@gmail.com; (https://orcid.org/0000-0002-5392-9572)

[26] Iğdır Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzikoloji Bölümü 4. sınıf öğrencisi; menekseaktas@icloud.com (https://orcid.org/0009-0008-1665-8671)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Cumhuriyet'in erken döneminde toplumsal modernleşme projelerinin bir parçası olarak hayata geçirilen Halkevleri, halkın eğitilmesi, kültürel gelişimin desteklenmesi ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla çok yönlü faaliyetler yürüten önemli bir kurumsal yapı olarak öne çıkmaktadır. Halkevleri, Atatürk ilke ve inkılaplarını geniş halk kitlelerine benimsetmek ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla 19 Şubat 1932 tarihinde kurulmuştur. İlk olarak Ankara Halkevi'nin açılmasıyla birlikte toplam 14 merkezde faaliyete geçen bu kurumlar, zamanla il ve ilçe merkezlerinde örgütlenerek geniş bir toplumsal tabana hizmet sunmuştur (Güneş, 2012, s. 141).

Halkevlerinin faaliyetleri, belirli tematik başlıklar altında yapılandırılmıştır: Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük ile Tarih ve Müze şubeleri bunlardan bazılarıdır (Uluskan, 2010, s. 49). Tunç'a göre, Türkiye genelindeki bu yapılanmanın bir parçası olarak, Halkevlerinin kuruluşundan iki yıl sonra, 23 Şubat 1934 tarihinde Iğdır Halkevi ve Halk Odaları da faaliyete geçmiştir. Kurum, kuruluşundan itibaren eğitim, sağlık, kültür, tiyatro, piyes, spor ve toplantılar gibi pek çok alanda etkinlik göstermiş ve Iğdır'ın en önemli kamusal yapılarından biri hâline gelmiştir (2018, s. 44). Edebiyat, sanat ve müzik gibi alanlarda toplumla güçlü bir etkileşim kuran Halkevleri ve Halk Odaları, 1932'den 1951 yılına kadar 19 yıl boyunca etkinliğini sürdürmüştür. Iğdır Halkevi ise 1934'ten 1951'e kadar toplam 17 yıl faaliyet göstermiştir. Demokrat Parti iktidarının 1951 yılında aldığı karar doğrultusunda Halkevlerinin tüm yurttaki faaliyetlerine son verilmiş, bu kapsamda Iğdır Halkevi ve bağlı Halk Odaları da kapatılmıştır (Tunç, 2018, s. 48).

Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda halk eğitimi, Millet mektepleri, Halk mektepleri, Halk dershaneleri ve Halkevleri gibi çeşitli kurumsal yapılar aracılığıyla yoğun biçimde yürütülmüştür. Bu konu hem Millî Eğitim Şûralarında hem de kalkınma planlarında önemle ele alınmış; halkın eğitimi, toplumsal kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir. 1951 yılında halk eğitimi alanında kurumsal yapılanmanın temelleri atılmış; bu kapsamda, 1952 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitimi Büroları oluşturulmuştur. Süreç, 1953 yılında köy ve kasaba düzeyinde Halk Eğitimi Odalarının açılmasıyla yaygınlaştırılarak daha geniş bir toplumsal tabana ulaşmayı hedeflemiştir (Kurt, 2000, s. 121). 1956 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, halk eğitimi alanındaki ihtiyaçların tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacıyla UNESCO'dan bir uzman davet edilmiştir. Uzman tarafından hazırlanan raporda, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde örgütlü bir halk eğitimi teşkilatının kurulması ve bu yapı aracılığıyla halk eğitimi hizmetlerinin yurt genelinde sistematik biçimde sunulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, aynı yıl içerisinde, 1932 yılında kurulmuş fakat 1951 yılında kapatılmış olan Halkevlerine ait mevcut binalar değerlendirilerek, bu mekânlarda Halk Eğitimi Merkezlerinin kurulmasına karar verilmiştir (Okçabol, 2006, s. 142-143). 1960 yılında, halk eğitimi faaliyetlerinin daha sistemli bir şekilde yürütülmesi ve ülke genelinde dağınık hâlde sürdürülen etkinliklerin merkezi bir yapı aracılığıyla koordine edilmesi amacıyla, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Gener & Lokmanoğlu, 1999, s. 542). 1964 yılında söz konusu merkezler Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na devredilmiş, ancak 1967 yılında yeniden Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1977 yılında bu yapı, "Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü" adıyla yeniden organize edilmiş; 1983 yılı itibarıyla ise "Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü" adını alarak kapsamı genişletilmiştir. Genel müdürlüğe bağlı olarak, il ve ilçe düzeyinde oluşturulan teşkilatlar aracılığıyla halk eğitimi faaliyetleri yürütülmeye devam etmiştir. 2011 yılından itibaren ise Halk Eğitimi Merkezleri, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir (Kaya, 2015, s. 273). Iğdır Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Anayasa'nın 50. ve 113. maddeleri ile 2287 sayılı Kanun'un 9. maddesi ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu doğrultusunda, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 17.04.1975 tarihli ve T/283.20 sayılı onayıyla İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı olarak "Iğdır Halk Eğitim Merkezi" adıyla kurulmuş ve kuruluşundan bu yana faaliyetlerini kesintisiz biçimde sürdürmektedir (Iğdır Halk Eğitimi Merkezi, 2025).

AMAÇ

Bu çalışma, literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemekte olup, Iğdır Halk Eğitim Merkezinde yürütülen müzik eğitimine ilişkin akademik çalışmaların yok denecek kadar az olması, araştırmanın bilimsel

önemini ve gerekliliğini pekiştirmektedir. Araştırmanın temel amacı, Iğdır Halk Eğitim Merkezinde 2014–2024 yılları arasında sunulan müzik eğitiminin, yerel bağlamda toplumsal müzik anlayışının biçimlenmesine nasıl katkı sağladığını incelemektir.

YÖNTEM

Bu araştırma, doküman analizi yöntemi temel alınarak *ve yapılandırılmış görüşme tekniğiyle desteklenerek yürütülen nitel bir çalışmadır. "Nitel araştırmalar; olay ve olguların doğal ortamda, bütüncül ve derinlemesine incelendiği, gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi tekniklerin kullanıldığı araştırma türleridir*" (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 39). Veriler, yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmış, bu kapsamda, 2014–2024 yılları arasında Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde görev yapan beş müzik eğitmeni ile bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sorular, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanmış ve katılımcıların deneyimlerini ayrıntılı biçimde aktarabilmelerine olanak tanıyacak şekilde düzenlenmiştir. Katılımcı görüşleri tematik başlıklar altında sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın amacına uygun olarak Iğdır Halk Eğitim Merkezinde verilen müzik eğitiminin son on yıllık süreci değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, 2014–2024 yılları arasında Iğdır Halk Eğitim Merkezinde müzik eğitimi vermiş olan beş eğitmen ile gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Görüşmeler aracılığıyla, Iğdır Halk Eğitim Merkezinde verilen müzik eğitiminin içerik yapısı, uygulanan yöntemler, katılımcı profili, kurumsal eğitim modeli, eğitim sürecinin amaç ve hedefleri ile bu kursların toplumsal düzeyde sağladığı katkılar, eğitmenlerin deneyimlerine dayalı olarak çeşitli temalar çerçevesinde incelenmiştir.

Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle tematik başlıklar altında değerlendirilmiş; her bir tema, katılımcı görüşleriyle desteklenerek yorumlanmıştır. Böylece, Iğdır Halk Eğitim Merkezindeki müzik eğitiminin on yıllık serüveni uygulayıcıların gözünden ve bölgesel müzik kültürünün dönüşümü bağlamında bütüncül biçimde ele alınmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara; demografik özelliklerine, eğitim sürecine ilişkin deneyimlerine ve verilen müzik eğitiminin toplumsal yansımalarına odaklanan üç tematik grupta sorular yöneltilmiştir. Demografik bilgiler aşağıdaki Tablo 1'e yansımaktadır:

Tablo 1. Iğdır Halk Eğitim Merkezinde 2014-2024 yıllar arası müzik eğitimini veren katılımcıların demografik bilgileri (Görüşme, K.1, K.2, K.3, K.4, K.5; 12.04.2025- 02.06.2025)

Rumuz	**Yaş**	**Cinsiyet**	**Eğitim Durumu**	**Mesleği**
K.1	29	Erkek	Lisans	Müzik Öğretmeni
K.2	35	Erkek	Lisans	Müzik Öğretmeni
K.3	33	Erkek	Lisans	Müzik Öğretmeni
K.4	43	Erkek	Lise	Usta Öğretici, Mahali Sanatçısı
K.5	31	Erkek	Yüksek Lisans	Müzik Öğretmeni

Yukarıda yer alan tabloda, Iğdır Halk Eğitimi Merkezinde 2014-2024 yıllar arası müzik eğitimi veren toplam 5 katılımcının demografik özellikleri sunulmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda katılımcılardan 4 erkek, 1 kadın; yaş aralığı 29 ile 43 arasında; öğrenim durumları 1'si Lise, 3'ü Lisans, 1'si Yüksek Lisans;

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

mesleklerine ise yönelik olarak 4'dü Müzik Öğretmeni, 1'si Kültür Bakanlığı mahali sanatçısı ve Usta öğreticisi olarak tanımlanmıştır.

Katılımcılara "*Bahsi geçen kurumda hangi yıllar arası çalıştınız*" ve "*O yıllar arası hangi branşlarda kurslar verilmekteydi*" sorularına cevaplar aşağıda ki Tablo 2'de yer almaktalar:

Tablo 2. Iğdır Halk Eğitim merkezinde hangi yıllar arası çalıştıklarına ve o yıllar arası hangi müzik branşlarda kurslar verilmekte olduğuna dair katılımcıların yanıtları: (Görüşme, K.1, K.2, K.3, K.4, K.5; 12.04.2025- 02.06.2025)

Rumuz	**Iğdır Halk Eğitim Merkezinde hangi yıllar arasında çalıştınız?**	**Çalıştığınız dönemde hangi branşlarda kurslar veriliyordu?**
K.1	2021-2025	Bağlama, gitar, piyano, bateri, koro topluluğu
K.2	2017-2023	Bağlama, gitar, piyano
K.3	2019-2025	Bağlama, gitar, piyano, keman
K.4	2002-2025	Bağlama, gitar, piyano
K.5	2022-2023	Bağlama, gitar, piyano

2014-2024 yıllar arası Iğdır Halk Eğitim merkezinde çalışan katılımcılardan 4'dü 2017 yılından sonra çalıştıklarını, K.4 katılımcı ise 2002-2025 yıllar arası müzik eğitimini verdiğini açıklamaktadır. Bu yıllara dair verilen müzik branşları arasında tüm katılımcılar bağlama, gitar ve piyano yanıtlarını verirken; ayrıca keman, bateri ve koro topluluğu branşları da belirtilmiştir.

Katılımcılara "*verilen müzik eğitimin modeli (toplu/bireysel) ve ders modeli nedir?"* sorusuna tüm katılımcılar toplu bir şekilde ders işlediklerini ve dönemlik 360 saat olarak belirlemekteler. Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde verilen derslerin düzeyini nasıl değerlendirdikleri sorusuna tüm katılımcılar "*profesyonel düzeyde*" yanıt verirken, K.1 rumuzlu katılımcı bu değerlendirmesini daha ayrıntılı bilgilerle desteklemiştir: "*nota eğitimi dahilinde, Türk müziği makamlarını işleyerek, belirli müfredata uygun, ayrıca belirlenen plan ve programa uygun olarak dersler verilmekteydi*" (Görüşme, K.1, K.2, K.3, K.4, K.5; 12.04.2025-02.06.2025).

"*Iğdır Halk Eğitim Merkezinde çalıştığınız yıllar arası kursiyerlerin yaş sınırı var mıydı?"* sorusuna katılımcıların yanıtları Tablo 3'e yansıtılmaktadır:

Tablo 3. 2014-2024 yıllar arası Iğdır Halk Eğitim Merkezinde kursiyerlerin yaş sınırı olup olmadığına dair katılımcıların yanıtları: (Görüşme, K.1, K.2, K.3, K.4, K.5; 12.04.2025- 02.06.2025)

Iğdır Halk Eğitim Merkezinde çalıştığınız yıllar arası kursiyerlerin yaş sınırı var mıydı?	
K.1	Reşit olmayan bireyler için veliler tarafından izin belgesi ile katılım sağlaya bilmekteydiler. Reşit olanlar için ise belirli bir yaş sınırı yoktur, her yaşta bireyler katılabiliyorlardı.
K.2	Yaş sınırı bireylerin fiziksel gelişmelerine göre değişkenlik göstermekteydi. Enstrümanı kavrayacak yaşa gelen herkes başvuru yapabiliyordu, dolayısıyla belirli bir yaş sınırı yoktur.
K.3	Çalıştığım dönemde küçük yaş gurubu ve yetişkin guruplarla çalıştım, ancak ortaokul ve üstü öğrencilerle çalışmayı daha çok tercih etmekteydim.
K.4	Minimum altı yaş ve üzeri kabul edilmekteydi. Altı yaş küçük çocuklara kurs verilmemekteydi, zira ince/kaba motor becerilerinin gelişmiş olması gerekmektedir.
K.5	Belirli bir yaş sınırı yoktu, ancak şahsi adıma kurs verdiğim dönemde 6 yaş ve üzeri kursiyerleri almayı tercih etmekteydim.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Katılımcı görüşlerine dayanarak Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde verilen müzik kurslarında katılımcı yaş sınırının kesin bir şekilde belirlenmediği, ancak uygulamada pedagojik, fiziksel ve yasal kriterlere dayalı bazı örtük sınırlamaların var olduğu anlaşılmaktadır. K.1 rumuzlu katılımcı, reşit olmayan bireylerin velilerinden alınan izin belgeleri ile kurslara katılabildiklerini, reşit olan bireyler için ise herhangi bir üst yaş sınırının bulunmadığını ifade etmektedir. Bu durum, Halk Eğitim Merkezleri'nin yaş ayrımı gözetmeksizin yaşam boyu öğrenme ilkesi doğrultusunda herkese açık olduğunu göstermektedir. K.2 rumuzlu katılımcı ise yaş sınırının biyolojik yaş yerine fiziksel gelişim düzeyi ile ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Enstrüman kullanımını mümkün kılacak motor becerilere sahip bireylerin kurslara kabul edildiği ifade edilmekte, böylece uygulamada işlevsel bir esneklik sağlandığı görülmektedir. K.3 rumuzlu katılımcı hem çocuk hem de yetişkin gruplarla çalıştığını ancak ortaokul ve üzeri yaş grubunu tercih ettiğini belirtmiştir. Bu ifade, eğitmenin pedagojik tercihlerinin de grup yapısını etkileyebildiğini göstermektedir. K.4 ve K.5 rumuzlu katılımcı, alt yaş sınırının altı yaş olarak belirlendiğini ve tercih edildiğini, bu sınırın altında kalan çocukların motor becerilerinin gelişmemiş olması nedeniyle kurslara alınmadığını belirtmekteler. Bu görüş, erken çocukluk dönemi gelişim basamaklarının göz önünde bulundurulduğunu ve pedagojik yeterlilik ilkesinin uygulamaya yansıtıldığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların tümü, üst yaş sınırı konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmadığını belirtmiş; böylece kursların erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda yaşça farklı bireylere açık olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak, kursiyer yaş sınırı konusunda yasal, fiziksel ve pedagojik faktörlerin birlikte değerlendirilerek esnek ve kapsayıcı bir uygulama modeli benimsendiği söylenebilir. Bu durum, Halk Eğitim Merkezlerinin yaş temelli ayrımcılığa karşı duruşunu ve bireysel farklılıkları gözeten yapısını destekler niteliktedir.

Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde verilen müzik eğitiminin amaç ve hedefleri, katılımcıların yanıtlarına göre aşağıdaki tabloda değerlendirilmiştir (Tablo 4):

Tablo 4. Iğdır Halk Eğitim merkezinde verilen müzik eğitiminin amaç ve hedeflerine dair katılımcıların görüşleri: (Görüşme, K.1, K.2, K.3, K.4, K.5; 12.04.2025- 02.06.2025)

Iğdır Halk Eğitim Merkezinde verilen müzik eğitiminin amaç ve hedefleri nelerdir?	
K.1	Bu kurların amaç ve hedefleri, aldıkları kurslarla toplumun her kesiminden bireylere sanatı sevdirmek, müziksel algılarını oluşturmak ve kendilerine ait repertuar oluşumuna destek vermektir.
K.2	Yetişkin gruplar için hobi olarak katkı sağladığını düşünüyorum. Çocuklar için ise hobi dışında, ileride profesyonel müzik eğitimlerini devam etmek isteyen ve girecekleri güzel sanatlar liseler veya müzik fakülteleri gibi kurumların başvuru sınavları için ön hazırlık olduğunu düşünmekteyim.
K.3	Bireylerin çoğu hobi amaçlı olarak katılım sağlamaktalar. Bunun yanı sıra maddi durumu olmayan, özel müzik kurslarından eğitim alamayan öğrenciler için ve güzel sanatlar liselerin/fakültelerin yetenek sınavlarına hazırlanmak için verilen kurslar katkı sağlamakta olduğunu düşünüyorum.
K.4	Hayat boyu öğrenme programı, toplumun her kesiminden insana ulaşmak en büyük amaçlarındandır. Biz de bu amaç doğrultusunda insanlara müziği elimizden geldiği kadarı ile aşılamaya çalışıyoruz.
K.5	Ebeveynler genelde çocuklarını teknolojik aletlerden uzaklaştırmak amaçlı başvuru sağlıyorlardı.

Tabloya yansıyan katılımcı görüşlerine göre, Iğdır Halk Eğitim Merkezi'nde yürütülen müzik kurslarının temel amacı, bireylerde sanata yönelik farkındalık oluşturmak, müziksel algı ve becerilerin gelişimine katkı sağlamak ve bireylerin kendilerine ait bir repertuvar edinmelerine destek vermektir. Katılımcı K.1 ve K.4'ün ifadeleri, kursların toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflediğini ve müziğin "*yaşam boyu öğrenme"* anlayışı içerisinde topluma kazandırılmak istendiğini göstermektedir. K.2 ve K.3 rumuzlu katılımcılar, kursların özellikle güzel sanatlar liseleri ve müzik fakültelerine girişte bir ön hazırlık işlevi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

gördüğünü belirtmektedir. Bu durum, kursların yalnızca hobi amaçlı değil, aynı zamanda profesyonel müzik eğitimi sürecine geçişte temel bir basamak olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca K.3'ün vurguladığı üzere, özel müzik kurslarına ekonomik nedenlerle erişemeyen bireyler için bu tür halk eğitim programları önemli bir fırsat sunmaktadır. K.5 katılımcının belirttiği üzere, ebeveynlerin çocuklarını dijital bağımlılıktan uzaklaştırma ve daha üretken uğraşlara yönlendirme isteği de kurslara yönelimin nedenleri arasında yer almaktadır. Bu durum, halk eğitim merkezlerinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Genel olarak, kurslara katılım motivasyonlarının çeşitlilik arz ettiği, bu motivasyonların hem bireysel gelişim hem de toplumsal fayda ekseninde şekillendiği söylenebilir.

"*Verdiğiniz kursların topluma ne gibi faydaları vardır. Açıklayabilir misiniz*?" sorusuna çeşitli cevaplar alarak, Tablo 5'e yansıtılmıştır:

Tablo 5. Iğdır Halk Eğitim merkezinde verilen müzik eğitimin topluma faydaları ve katkılarına dair katılımcıların yanıtları: (Görüşme, K.1, K.2, K.3, K.4, K.5; 12.04.2025- 02.06.2025)

Verdiğiniz kursların topluma ne gibi faydaları vardır. Açıklayabilir misiniz?	
K.1	Kamu çalışanları ve sivil bireylerin, gün içinde maruz kaldıkları stres ve yorgunluğu atabilmeleri, aynı zamanda sosyal etkileşimlerini artırabilmeleri açısından müziğe yönelmelerinin yararlı olduğu kanaatindeyim. Bu yönelim, bireylerin iç dünyalarında taşıdıkları müzik sevgisini dışa vurmalarına ve sanatsal ifadelerini geliştirmelerine katkı sağlamakta olduğunu düşünmekteyim
K.2	Toplumsal dayanışmayı sağlar. İnsanların birbirleriyle vakit geçirmesini ve eğlenmesini, ayrıca eğlenirken öğrenmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte bu tür kursların ücretsiz olarak sunulması, bireylerin kültürel ve sanatsal etkinliklere erişimini kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik açıdan da toplumsal bütçeye dolaylı katkı sağlamaktadır
K.3	Enstrüman çalan bireyler daha duyarlı olup kursu tamamladıktan sonra gelir elde edebilen ve hobi amaçlı isteklerini karşılayabilen bireyler yetiştirmek.
K.4	Bağlama kurslarına ne kadar çok katılım olursa, müziğin ve bağlama sevgisinin de o kadar yayılmasını sağlar.
K.5.	Son iki yıl içerisinde düzenlenen konserlerde, protokol üyelerinin de katılım sağladığı etkinliklerde kursiyerlerin mutluluğuna ve özgüvenlerindeki artışa bizzat tanıklık ettim. Bu tür kursların süreklilik göstermesi gerektiğini düşünmekteyim.

Katılımcı görüşleri doğrultusunda, Iğdır Halk Eğitim Merkezi bünyesinde verilen müzik kurslarının toplumsal düzeyde çok yönlü faydalar sunduğu görülmektedir. K.1 katılımcının vurguladığı gibi, müzik faaliyetleri bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları stres ve psikolojik baskıları azaltmakta, aynı zamanda sosyal etkileşim ortamları oluşturarak bireylerin içsel dünyalarındaki müzik sevgisini ifade etmelerine imkân tanımaktadır. K.2 katılımcı, bu tür kursların toplumsal dayanışmayı güçlendirdiğini, bireyler arasında sosyal bağların gelişmesine ve öğrenme sürecinin eğlenceli bir deneyime dönüşmesine katkı sağladığını belirtmektedir. Ayrıca kursların ücretsiz oluşu, kültürel-sanatsal etkinliklere erişimini kolaylaştırmakla beraber eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik katkı sunmaktadır. K.3'ün ifadesi, kursların yalnızca hobi amaçlı değil, aynı zamanda bireylerin müzikal becerilerini gelir elde edebilecekleri bir yeterliliğe dönüştürebilecekleri bir ortam sunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle kurslar hem bireysel gelişimi hem de istihdamı destekleyici bir işlev üstlenmektedir. K.4 katılımcının görüşü, özellikle yerel kültürel değerlerin korunması ve aktarılması bağlamında önem taşımaktadır. Bağlama gibi geleneksel çalgılara olan ilginin artması hem ulusal müzik kültürünün yaşatılmasına hem de yerel sanat anlayışının güçlenmesine hizmet etmektedir. Son olarak, K.5'in

aktardığı gözlemler, kursların somut çıktıları açısından değerlidir. Düzenlenen konser etkinliklerine protokol düzeyinde katılımın sağlanması, kursiyerlerin motivasyonunu ve özgüvenini artırmakta; bu da müzik eğitiminin bireyler üzerindeki olumlu psikososyal etkisini gözler önüne sermektedir. Katılımcı, bu olumlu etkilerin devamlılığı açısından kursların sürekliliğinin önemine dikkat çekmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, müzik kurslarının bireysel, kültürel, ekonomik ve toplumsal açılardan çok boyutlu katkılar sunduğu açıkça görülmektedir.

Katılımcılara yöneltilen son soru kapsamında, kurslara ilişkin eklemek istedikleri hususlar sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar, mevcut duruma dair değerlendirme ve öneri içerikleriyle dikkat çekmektedir. K.1 rumuzlu katılımcı, geçmiş dönemlere kıyasla kurslara olan talebin azaldığını belirtmiş ve katılımın yeniden artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu görüş, kursların sürdürülebilirliği ve toplumla daha etkin bir şekilde buluşması açısından katılımcı farkındalığının önemine işaret etmektedir. K.2 rumuzlu katılımcı, çalışmaya yönelik iyi dileklerini iletirken, K.3 rumuzlu katılımcı ise ek bir görüş belirtmemiştir. Bu durum, bazı katılımcıların mevcut uygulamaları yeterli gördüğünü ya da ekleyecekleri özel bir husus olmadığını göstermektedir. K.4 rumuzlu katılımcı, mevcut kurs çeşitliliğinin artırılmasını önererek farklı enstrümanlara yönelik branşların açılmasının faydalı olacağını dile getirmiştir. Bu ifade, müzik eğitiminin çeşitlendirilmesi ve bireylerin farklı ilgi alanlarına hitap eden programların geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. K.5 rumuzlu katılımcı ise, kurs süresinin kısa olması ve öğrenci sayısına bağlı olarak kursların kapatılması uygulamasından duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmiştir. Katılımcı, özellikle sekiz kişinin altına düşen kursların sonlandırılmasının, kursların devamlılığını olumsuz etkilediğini belirtmiş ve bu uygulamada esneklik sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu görüş, özellikle kırsal bölgelerde veya sınırlı katılımcı potansiyeline sahip alanlarda eğitimin sürekliliğini sağlayacak daha kapsayıcı ve esnek bir planlamaya duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Genel olarak, katılımcıların önerileri, kursların daha geniş kitlelere ulaşması, çeşitlendirilmesi ve ilgi çekici hâle getirilmesi yönünde geliştirici geri bildirimler sunmaktadır. Ayrıca, yapısal esneklik ve erişilebilirlik gibi konuların kurs planlamasında dikkate alınmasının önemine vurgu yapılmaktadır.

SONUÇ

Bu araştırma, Türkiye'de yaygın eğitimin temel kurumsal bileşenlerinden biri olan Halk Eğitim Merkezleri çerçevesinde, Iğdır özelinde yürütülen müzik eğitimi faaliyetlerini, 2014–2024 yılları arasındaki on yıllık süreçte detaylı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, söz konusu süreçte Iğdır Halk Eğitim Merkezinde görev almış beş eğitmenle gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilen veriler, yerel düzeyde müzik eğitiminin mevcut yapısını, hedeflerini ve toplumsal yansımalarını kapsamlı biçimde ortaya koymuştur.

Çalışmanın temel bulguları, müzik eğitiminin yalnızca bireysel bir beceri kazandırma süreci değil; aynı zamanda kültürel aktarımı, sosyal dayanışmayı ve yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen çok boyutlu bir eğitim alanı olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, müzik eğitiminin farklı yaş gruplarına hitap ettiğini, belirli bir yaş sınırı gözetilmeden hem çocuklar hem de yetişkinler tarafından erişilebilir olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, Halk Eğitim Merkezlerinin temel misyonu olan "*herkes için eğitim*" ilkesini müzik eğitimi özelinde başarıyla uyguladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kursların bireyler üzerindeki etkisi yalnızca hobi edinimi ile sınırlı kalmayarak müzikal ifade becerisini geliştirme, estetik duyarlılık kazandırma ve profesyonel müzik kariyerine hazırlık gibi daha ileri hedefleri de içermektedir. Bazı katılımcıların vurguladığı üzere, özel müzik kurslarına ekonomik nedenlerle erişemeyen bireyler için Halk Eğitim Merkezleri, kamu destekli bir alternatif sunarak sosyal eşitsizlikleri kısmen telafi eden bir işlev üstlenmektedir. Katılımcıların topluma yönelik katkılar bağlamındaki değerlendirmeleri ise müziğin bireylere psikolojik ve sosyal refahına katkı sunduğunu; stresle başa çıkma, sosyal etkileşimde bulunma, özgüven geliştirme gibi işlevler gördüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca kursların ücretsiz olarak sunulması, kültürel hayata katılımın yaygınlaştırılması açısından önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kültürel sermayenin güçlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Katılımcıların bazıları, son yıllarda kurslara yönelik talepte azalma yaşandığını ifade etmiş ve bu eğilimin tersine çevrilmesi için farkındalık artırıcı çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı

sıra, müzik branşlarının çeşitlendirilmesine yönelik öneriler de mevcut kurs yapısının daha kapsayıcı ve ilgi çekici hâle getirilmesi açısından dikkat çekicidir. Bu bağlamda, yalnızca bağlama, gitar, piyano gibi yaygın enstrümanlarla sınırlı kalınmaması; keman, bateri, viyola ve koro gibi farklı müziksel alanların da dâhil edilerek eğitim çeşitliliğinin artırılması önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma Iğdır Halk Eğitim Merkezinde verilen müzik eğitiminin hem bireyler hem de toplum açısından çok boyutlu katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu katkılar, yaşam boyu öğrenme, sosyal katılım, kültürel süreklilik ve sanatsal gelişim gibi geniş kapsamlı temalara dayanmaktadır. Araştırmanın sınırlı bir örneklem ve yerel bağlam çerçevesinde yürütülmüş olması, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Ancak bu durum, aynı zamanda gelecekte yapılacak çalışmalara yön verebilecek değerli bilgiler sunmaktadır. Özellikle kursiyer görüşlerinin de dâhil edileceği daha kapsamlı saha araştırmalarıyla, Halk Eğitim Merkezlerinde yürütülen müzik eğitiminin yerel kültür politikaları üzerindeki etkisi daha bütüncül biçimde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Gener, N., & Lokmanoğlu, P. (1999). Yaygın eğitimin önemi, tarihi gelişimi ve uygulama alanları. *4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongre Bildirileri.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
2. Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve Halkevleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XII*(25), 141-155.
3. *Iğdır Halk Eğitimi Merkezi.* (2025). igdirhem.meb.k12.tr: https://igdirhem.meb.k12.tr/tema/iletisim.php adresinden alındı
4. Kaya, H. (2015). Türkiye'de Halk Eğitimi Merkezleri. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*(Special Issue 3), 268-277. https://doi.org/10.14486/IJSCS289
5. Kurt, İ. (2000). *Yetişkin eğitimi.* Nobel Yayın Dağıtım.
6. Okçabol, R. (2006). *Halk eğitimi (Yetişkin eğitimi).* Ankara: Ütopya Yayınevi.
7. Tunç, B. (2018). Iğdır Halkevi ve Faaliyetleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5*(16), 36-51.
8. Uluskan, S. (2010). *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
9. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12 b.). Ankara: Seçkin.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(15)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür DOĞAN[27]; Kaniye KARAMAN ŞAD[28]

ÖRGÜTSEL SİNİZM VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ: HOPA İLÇESİNDE ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CYNISM AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT: AN APPLICATION ON TEACHERS IN HOPA DISTRICT

ÖZ

Çalışmanın amacı, öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu çalışma Artvin ili Hopa ilçesinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerle yürütülmüştür. Araştırma evreni 265 kişiden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında 176 adet anket verisi kullanılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeğinin toplam üç alt boyuttan oluştuğu (bilişsel, duyuşsal, davranışsal) doğrulanmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin ise tek boyuttan oluştuğu doğrulanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan korelasyon analizi örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm, bilişsel sinizm, duyuşsal sinizm ve davranışsal sinizm arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Regresyon analizi ise örgütsel sinizm, bilişsel sinizm ve duyuşsal sinizmin, örgütsel bağlılığı negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Araştırma bulgularının büyük ölçüde literatürle uyumlu olduğu görülmüştür.

Özet: Organization, Organizational Cynicism, Organizational Commitment.

JEL Kodları: M10, L2, D23.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between teachers' levels of organizational cynicism and organizational commitment. The research was conducted with teachers working in primary and secondary schools affiliated with the Ministry of National Education in Hopa district of Artvin province. The study population consists of 265 individuals, and data from 176 questionnaires were analyzed. The findings confirm that the organizational cynicism scale comprises three sub-dimensions: cognitive, affective, and behavioral. On the other hand, the organizational commitment scale was found to be unidimensional. Correlation analysis indicates a negative relationship between organizational commitment and organizational cynicism, as well as its cognitive, affective, and behavioral sub-dimensions. Regression analysis further reveals that organizational cynicism, cognitive cynicism, and affective cynicism negatively affect organizational commitment. The study's findings are largely consistent with the existing literature.

Keywords: *Organization, Organizational Cynicism, Organizational Commitment.*

JEL Codes: *M10, L2, D23.*

[27] Dr. Öğretim Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, İşletme Bölümü, ozgurdgn@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1573-4042

[28] Bilim Uzmanı, kaniyekrmn123@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5236-7996

*** Bu çalışma Kaniye Karaman ŞAD'ın "Örgütsel Sinizm, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Artvin İli Hopa İlçesinde Görev Yapan İlkokul ve Ortaokul Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiş, "Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma" başlıklı (özet olarak yayınlanmış) bildirinin genişletilmiş halidir.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Örgütler belirli amaçlara ulaşmak için bir araya gelmiş insan topluluklarını ifade etmektedirler. Bir araya gelmiş bu insanların nitelikleri ise örgütün geleceği ve başarısı için hayati bir önem taşımaktadır. Örgütün amaçlarına ulaşmasına yardım etmesi beklenen çalışanların, kendi özel amaçları da olduğu gibi, bu özel amaçlara ulaşmak için örgütü bir araç olarak değerlendirmeleri de söz konusudur. Küreselleşme ve rekabet örgütlerin başarıya ulaşmalarını zorlaştıran etkiler doğurdukları gibi, çalışanların özel amaçlarını (kariyer, gelir vb.) gerçekleştirebilmeleri için başka örgütlerde çalışmayı bir fırsat olarak değerlendirmelerinin de önünü açmaktadır. Başka fırsatların varlığı söz konusu olduğunda, bir çalışanın bir örgüte bağlı biçimde uzun yıllar çalışması giderek zor bir hal almaktadır (Duygulu, Çıraklar & Mohan, 2008:109-110).

Sinizm kavramı ise, bir çalışanın örgütü ile ilgili olarak, kızgınlık, üzüntü, öfke, ümitsizlik gibi duygulara sahip olmasını ifade etmektedir. Sinizm bireyin kişilik özelliklerinin beslediği bir duygu olabildiği gibi örgütün reel uygulamalarından kaynaklanan bir duyguyu da ifade edebilmektedir (Özler, Atalay & Şahin, 2010: 48). Bu duygu ise, çalışanların örgütle bağlarının zayıflamasına neden olmakta ve bir fırsata sahip bile değilken bir çalışanın örgütle yollarını ayırması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bireylerin sahip oldukları sinizm düzeylerinin örgüt tarafından bilinmesi, olası istifa ya da ayrılıkların önüne geçme konusunda ve örgütte var olan ama fark edilemeyen sorunların tespiti açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sinizm (ÖS) düzeyleri ve örgütsel bağlılık (ÖB) düzeyleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların ÖS düzeylerinin, örgütteki mevcut sorunları yansıtabilen ve ÖB'ye etki eden önemli bir değişken olduğunun test edilmesidir.

Çalışmada sırasıyla; kavramsal çerçeve başlığı altında araştırma değişkenleri ele alınmış, yöntem kısmında ana kütle, örneklem seçimi, hipotezler ve veri toplama araçları hakkında bilgi verilmiş, bulgular kısmında hipotez testleri kapsamında yapılan analizler ve sonuçları aktarılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırma bulguları literatürde yapılan çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılarak, tartışma ve önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Örgütsel Sinizm (ÖS)

Literatürde sinizm kavramının kökeniyle ilgili temel görüş sinizm kelimesinin "kinizm" kelimesinden dilimize geçtiğidir. Bu kelimenin ise "köpeksi" ya da "köpeğe ait" anlamındaki "kynikos" ve "köpek" anlamına gelen "kyon" kelimelerinden türetildiği iddia edilmektedir. Antik Yunan felsefecilerinden Sokrates'in öğrencisi Antisthenes, Sokrates'in ölümünden sonra kendini dünya nimetlerinden soyutlamış ve hazcılığı reddeden, kendi kendine yeteceği bir hayat sürmeyi amaçlamıştır. Antisthenes'in felsefesi, zamanla; fakirliği yüceltmek, sosyal hayatın gerçeklerinden kaçmak, devlete bağlı olmamak, devletin siyasi örgütlerini reddetmek gibi amaçlara sahip bir felsefeye dönüşmüştür. Kinizmin öncüsü Anthisthenes olsa da öğrencisi Diogenes (Diyojen) kinik yaşamını, içine sığdığı bir fıçı içerisinde geçirerek, kinizmin felsefesinin daha öne çıkan temsilcisi olmuştur (Canbolat & Bedük, 2022:739-740).

Sinizm kavramını; "kızgınlık, umutsuzluk, hayal kırıklığına sahip olmanın yanında, güvensizlik ve küçümseme duygularıyla birlikte, bir bireye, gruba, ideolojiye, topluma ya da kuruma karşı takınılan genel veya özel tutum" olarak tanımlamak mümkündür (Andersson, 1996: 1397-1398).

Özler ve Atalay (2011: 26) sinizmi; "bireyin, örgüte ilişkin, öfke, hayal kırıklığı, umutsuzluk gibi, sonunda tükenmişlik sendromu yaşayabileceği, olumsuz duygulara sahip olması" olarak tanımlamıştır.

ÖS kavramı, bir çalışanın örgütüne karşı sahip olduğu olumsuz tutum olarak ifade edilmektedir. Çalışanın sahip olduğu bu olumsuz tutumun nedeni ise 3 başlık altında (bilişsel, duyuşsal ve davranışsal) ele alınmaktadır. Bunlar; örgütünün dürüstlükten uzak olduğu inancı, örgütle ilgili sahip olunan olumsuz duygular, örgütle ilgili sahip olunan olumsuz inançlar ve duygularla uyumlu biçimde örgüte yönelik aşağılayıcı ve eleştirel davranmaya yönelik eğilimler, olarak ifade edilmektedir (Dean, Brandes & Dharwadkar, 1998:345).

Bilişsel sinizm (BİS) boyutu, çalışanların, örgütleri ve yöneticileriyle ilgili olarak, dürüstlük ve samimiyet gibi değerleri çıkarları için feda ettiklerine duydukları inancı ifade etmektedir. Çalışanların, yöneticilerinin ve örgütlerinin tercihlerinde ve aldıkları kararlarda çıkarlarını ön planda tuttuklarına ilişkin

inançları oldukça yüksektir. Alınan kararlara ilişkin yönetici ve örgütçe yapılan açıklamaları kabul etmezler. Örgütlerin, amaçlara ulaşma konusundaki samimiyetlerinin, çıkarlar söz konusu olduğunda, kolayca çalışanları feda etmeye, hatta çalışanlara ihanet etmeye dönüşebilmesi mümkündür (Kutanis & Çetinel, 2010:188).

Duyuşsal sinizm (DUS) boyutu, çalışanın örgüte ilişkin düşünce ve inançlarına ek olarak, öznellik içeren öfke ya da küçümseme gibi yoğun duygusal tepkilerini ifade etmektedir. Sinizm düzeyi yüksek bir çalışan, örgütünden utanabilmekte, kızgınlık duyabilmekte, kınayabilmekte ve hatta örgütünden tiksinebilmektedir (Kutanis & Çetinel, 2010:188).

Davranışsal sinizm (DAS) boyutu ise, çalışanın, örgütü ile ilgili sahip olduğu olumsuz inanç ve duyguların bir yansıması olarak olumsuz davranışlar sergilemesini ifade etmektedir. Sırıtma, alaycı bir mizah anlayışına sahip olma, anlamlı bakış atma gibi davranışlar öne çıkan olumsuz çalışan davranışları arasındadır. Örgütü küçük düşüren söylemlerde bulunmak, örgüte güçlü eleştiriler yöneltmek gibi davranışlar ise çalışanların davranışsal sinizm düzeylerini yansıtan uç davranışlara örnek olarak gösterilebilir (Özgener, Öğüt & Kaplan, 2008: 56).

Sinizm kavramına ilişkin literatür incelendiğinde Dean vd'nin (1998: 342-344) sinizm türlerini beş başlık altında ele aldığı görülmektedir. Bu sinizm türleri ve temel olarak vurguladıkları hususlar aşağıdaki gibidir.

Kişilik sinizmi: Bu sinizm türü diğer bireylerle ilgili olumsuz algılamaları ve onlara karşı duyulan düşmanlığı ifade etmektedir. Kişilik sinizminin yüksek düzeyde olduğu bireyler güven konusunda sorun yaşamakta, diğer bireyleri; güvenilmez, asosyal, ahlaksız, kötü ve huysuz gibi kelimelerle tanımlama eğilimi taşımaktadırlar.

Toplumsal (kurumsal) sinizm: Toplum ve kurumlarca karşılanmamış beklentileri vurgulamaktadır. Bireylerin, hayal kırıklığı ve kandırılma duygusu hissetmelerini sağlayacak ölçüde beklentilerinin gerçekleşmemesini ifade etmektedir. Bu türde bir sinizm, ihanete uğramışlık duygusunu da beslemektedir.

Çalışan sinizmi: Bu sinizm türünün temel konusunu; örgüt, yöneticiler ya da işyeri ortamına dair diğer hususlar oluşturmaktadır. Bu sinizm türü, çalışanın, örgütü ve yöneticisinin güven duyulmaz olduğu, adil olmadığı yönündeki bir inanç ile beslenmektedir.

Örgütsel değişim sinizmi: Bu sinizm türü, çalışanların, örgütlerinin değişim çabalarının başarıya ulaşmasına ilişkin güven duygusuna sahip olmamaları, karamsar olmaları ile kendisini hissettirmektedir. Bu süreçte çalışanların yeterince bilgilendirilmemesi, yöneticilerin değişimi gerçekleştirme becerilerine duyulan güvensizlik gibi konular da önem arz etmektedir.

Mesleki sinizm: Bu sinizm türü ise bir çalışanın, işi ve işiyle ilgili kurallara ilişkin geliştirdiği olumsuz duygularla ortaya çıkmaktadır. Bir çalışanın, işini anlamsız bulması, gelişimi için bir fayda sağlamadığını hissetmesi, işinde yeterli olmadığını hissetmesi bu sinizm türünü beslemektedir.

Mirvis ve Kanter (1991: 52-53) bireysel açıdan sinik davranış biçiminin ortaya çıkışında, gerçekçi olmayan beklentiler, hayal kırıklığı ve kandırılma/aldatılma şeklinde üç unsurun önem arz ettiğini ifade etmektedir.

Gerçekçi olmayan beklentiler, gerek bireyin sahip olduğu, gerekse bireyin yaşadığı topluma, yer aldığı kuruma, otoritelere kabul ettirilen yüksek beklentileri ifade etmektedir. Ulaşılamaz hedeflerin bireye ve topluma ulaşılabilirmiş gibi kabul ettirilmesi bu hayal kırıklıklarının başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

İkinci unsur ise bireyin kendisinden ve başkalarından kaynaklı yaşadığı hayal kırıklıklarıdır. Gerçekçi olmayan beklentilerin bireylerin ümitlerini artırması ise hayal kırıklıklarını daha da büyütmektedir.

Üçüncü unsur ise gerçekçi olmayan hedeflere ulaşamamanın doğurduğu hayal kırıklığı duygusu kadar, kandırılma/aldatılma duygusunun bireylerde oluşmasıdır.

Psikolojik sözleşme ihlalleri çerçevesinde, ÖS'nin ortaya çıkmasında etkili örgütsel faktörler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Cartwright & Holmes, 2006: 201);

- İş çevresi ile ilgili olarak; örgütsel strateji ve uygulamaların tutarsızlığı, etik uygunluk taşımayan davranışlar ve tutumlar, ücret ve sosyal sorumluluklarla ilgili politikaların yetersizliği.

- Örgütle ilgili olarak; personel ile zayıf bir iletişim, personelin süreçlere düşük katılımı, değişim sürecinde yönetimin yetersizliği.
- İşin kendisiyle ilgili olarak, görevlendirmeden kaynaklı rol belirsizliği ya da rol çatışması, artan iş yükü.

Dean vd. (1998: 347) ÖS'nin avantajlı olabilecek boyutları olduğunu söyleyerek bunları aşağıdaki biçimde ifade etmektedirler.

- Sinizmin bir özellik değildir ve bir durumu temsil etmektedir. Düzeyi zamana ve uygulamalara bağlı biçimde değişim gösterebilir.
- Sinizm sadece belirli bir iş türüyle ilgili değildir. Çeşitli mesleklerde görülebilir.
- Sinizmin bilişsel boyutu kadar, duygusal ve davranışsal boyutu olduğu da göz ardı edilmemelidir.
- Sinik bireyler diğer bireylere göre yönlendirilmeye daha kapalıdırlar.
- Sinik bireyler, örgütte dolandırıcılık ya da kişisel menfaat gibi konularla ilgili iyi birer denetçidirler.

2. Örgütsel Bağlılık (ÖB)

Mowday, Steers ve Porter (1979), ÖB'yi'; bireyin örgütün amaç ve değerlerine güçlü bir inanç beslemesi ve bunları benimsemesi, örgüt için yoğun çaba harcamaya istekli olması ve örgüt üyeliğini devam ettirme konusunda kararlılık göstermesi şeklinde üç temel unsur ile tanımlamaktadır (Mowday, Steers & Porter, 1979: 226).

O'Reilly ve Chatman (1986: 493) ÖB kavramını çalışanın örgüte karşı duyduğu psikolojik bağlılık olarak tanımlamaktadır. Bu tanım geniş anlamıyla, bir çalışanın, örgütünün özelliklerini ve bakış açılarını ne ölçüde içselleştirdiği ya da benimsediğini ifade etmektedir. ÖB üç boyuta bağlı olarak ifade edilmektedir. Bunlar; a) belirli ve özel dışsal ödüller konusunda örgüte uyum sağlamış olmak, b) örgütle, onun bir üyesi olma arzusuna dayanan bir özdeşim kurmak, c) bireysel ve örgütsel değerlerin uyumuna dayalı bir bağlılık ya da içselleştirme, olarak ifade edilmektedir.

Etzioni (1961), ÖB'yi ahlaki, hesapçı ve yabancılaştırıcı olarak üç başlık altında ele almaktadır. Bu sınıflamaya göre ahlaki bağlılık çalışanın, örgütün sahip olduğu, görünen ve görünmeyen değerleri, amaçları, kuralları içselleştirmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Hesapçı bağlılık ise çalışan ve örgüt arasındaki karşılıklı alışverişten çalışanın memnun kalması (yüksek maaş, kariyer imkânı, eğitim olanakları vb.) sonucu ortaya çıkmaktadır. Yabancılaştırıcı bağlılık ise bireyin, bireysel davranışının sınırlandırıldığı bir ortamda, üyelikten ayrılmanın ceza ve zarar ile sonuçlanabileceği endişesiyle, örgütün üyesi olarak kalma zorunluluğunu ifade etmektedir (Etzioni, 1961; Aktaran: Penley & Gould, 1988: 46-47).

Allen ve Meyer (1990) ÖB'yi; "duygusal bağlılık", "devam bağlılığı" ve "kuralcı bağlılık" şeklinde üç boyutlu bir kavram olarak tanımlamışlardır. Duygusal bağlılık (DUB), bir çalışanın, güçlü duygusal sahiplenme hissiyle, kendisini örgütüyle özdeşleştirmesini ve istihdam edilmeyi sürdürme arzusunu ifade etmektedir. Devam bağlılığı (DEB), bir çalışanın örgütte kalmak ile örgütten ayrılmak arasında seçim yapmak yoluyla örgütte kalmasını ifade etmektedir. Çalışanın, yapacağı bir fayda-maliyet analizi, örgütte kalmak ya da ayrılmak konusundaki kararının belirleyicisi durumundadır. Kuralcı bağlılık (NOB) ise, bir çalışanın, gerek bir sorumluluk duygusu ile gerekse sadakat duygusu ile örgütte çalışmaya devam etmesini ifade etmektedir (Allen & Meyer, 1990: 4).

Allen ve Meyer tarafından yapılan ÖB sınıflaması bilim dünyasında oldukça kabul görmüştür. Allen ve Meyer'in modeli Wolf'un (2018) ortaya koyduğu model için de bir temel teşkil etmiştir. Wolf'e göre bağlılık; rasyonel, davranışsal, kuralcı ve duygusal olarak dört alt boyuttan oluşmaktadır. Wolf'e göre bağlılık konusu; örgüt, iş, görevler, çalışma arkadaşları, üstler ve liderler gibi konularla ilişkili olabilmekte ve her bir konuyla ilişkili olarak değişken yoğunluk düzeyi içerebilmektedir (Meixner, 2020: 78).

Literatürde ÖB'nin öncülleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde ÖB'nin öncüllerinin; örgüt içi faaliyetler (eğitim ve geliştirme imkânı, liderlik, mentorlük, işe ilişkin otonomi düzeyi, algılanan örgütsel destek, iş tanımı, pozisyon) ve bireysel faktörler (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kıdem, medeni durum,

gelir düzeyi, algılanan iş ve yaşam dengesi vb) şeklinde iki başlık altında ele alındığını ifade etmek mümkündür (Bodjrenou, Xu & Bomboma, 2019: 277-283). Örgüt dışındaki bir takım unsurların da etkili olduğunu ifade eden çalışmalar ise; "iş bulma olanakları", "profesyonellik", "işsizlik oranları", "ülkenin sosyoekonomik durumu" ve "sektörün durumu" gibi hususları ön plana çıkarmaktadırlar (Yücel & Çetinkaya, 2015:258).

ÖB öncülleri arasında yer alan faktörlerdeki memnuniyetsizlikler ve olumsuzluklar ÖS'yi ortaya çıkarabileceği gibi, sinizmin etkisi ile bu faktörlerdeki bir bozulmanın ÖB'ye etki edebileceği de göz ardı edilmemelidir. Sinik bireylerin daha sorgulayıcı ve diğer insanlarla daha mesafeli olması ÖB öncüllerindeki bozulmayı artırıcı bir durumu ortaya çıkarabilmektedir (Yücel & Çetinkaya, 2015:262).

3. ÖS ve ÖB İlişkisine Dair Yapılmış Çalışmalar

Gaziantep ve Kilis 7 Aralık üniversitelerinde görevli 185 öğretim elemanı ile yürütülen bir araştırma, ÖS ile ÖB'nin olumsuz yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan regresyon analizi ise ÖS'nin ÖB'yi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Özgan, Külekçi & Özkan, 2012: 202).

Tekirdağ ili Çerkezköy ilçesinde tekstil firmasında çalışan 371 çalışanla yürütülen bir çalışmada ÖB ile ÖS arasında olumsuz yönde bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizi ise ÖS'nin ÖB'yi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Türköz, Polat & Coşar, 2013: 294-295).

Bolu il merkezindeki 22 ilkokulda 219 öğretmen ile yürütülen bir araştırmada ÖS ve tüm alt boyutlarının ÖB ile olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Yıldız, 2013: 865-866).

Atatürk üniversitesinde görev yapan 337 idari personel ile yürütülen bir araştırmada DUB düzeyinin, BİS ve DUS ile olumlu yönde bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Yine aynı araştırmada KUB düzeyinin, BİS ve DAS ile olumsuz yönde, DUS ile ise olumlu yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Ahmadi, 2014: 54).

Tokat ili ve ilçelerinde çalışan 112 aile hekimi ile yürütülen bir araştırmada, ÖS ve ÖB arasındaki ilişki incelenmiş, araştırma sonucunda ÖS ve alt boyutlarının, genel ÖB, DUB ve KUB ile olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür. DEB ile bir ilişkisi ise bulunamamıştır (Uçar & Ulusoy, 2016: 44).

İstanbul'da 16 devlet okulunda görev yapan 247 ortaokul öğretmeni ile yürütülen bir araştırmada ÖS'ye ilişkin tüm alt boyutların, ÖB'ye ilişkin tüm alt boyutlar ile olumsuz yönde ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Yaşar & Özdemir, 2016: 57).

Konya'da, kamu bankası çalışanı 85 kişi ile yürütülen bir araştırmada ÖS ile ÖB ilişkisi incelenmiş ve araştırma sonucunda genel ÖS ve tüm alt boyutlarının ÖB ile olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Yavuz & Bedük, 2016: 310).

İstanbul'un Bağcılar ilçesinde görev yapan 309 sınıf öğretmeni ile yürütülen bir çalışmada ÖS ve ÖB ilişkisi incelenmiş ve sonuç olarak ÖS'nin DEB ile olumlu yönde; genel ÖB, DUB ve KUB ile ise olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Yorulmaz & Çelik, 2016:180).

Karaman ilinde yer alan kamu kurumlarında görev yapan 400 çalışan ile yürütülen bir araştırmada, ÖS'nin, DUB, KUB ve genel ÖB ile olumsuz yönde ilişkili olduğu test edilirken, DEB ile bir ilişkiye sahip olmadığı görülmüştür (Yetim, 2018:106).

Türk Telekom çalışanlarından oluşan 226 kişilik bir örneklem grup ile yürütülen çalışmada ÖS ve alt boyutlarının ÖB ile ilişkisi incelenmiş, araştırma sonucunda ÖS ve alt boyutlarının (BİS, DUS, DAS) ÖB ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca ÖS'nin, ÖB'yi negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Ağıröz, 2019: 75-77).

İstanbul genelinde kamu ve özel hastanelerde görev yapan 436 hekimle yürütülen bir araştırmada ÖS'nin ÖB üzerindeki etkisi incelenmiş, araştırma sonucunda ÖS'nin, ÖB'nin tüm alt boyutlarını olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Terzi & Sazkaya, 2020: 137-138).

Çokuluslu bir firmanın Bursa ilinde bulunan 5 fabrikasında görev yapan 410 çalışan ile yürütülen bir araştırmada ÖS'nin ÖB'yi olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Karadal, Sabuncuoğlu & Uçar, 2021: 233).

Devlet hastanelerinde görev yapan 280 hemşireyle yürütülen bir araştırmada ÖS ile ÖB arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ÖS ve tüm alt boyutlarının, DUB ile olumsuz yönde, KUB ile ise

olumlu yönde ilişkili olduğu görülmüştür. ÖS, BİS ve DUS, DEB ile olumsuz yönde ilişkili iken, DAS'ın DEB ile ilişkili olmadığı görülmüştür (Şeker & Torun, 2021: 155).

Denizli ilinde 323 öğretmen ile yürütülen bir araştırmada ÖS ve ÖB ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre genel ÖS ve tüm alt boyutlarının (BİS, DUS, DAS), genel ÖB, DUB ve KUB ile olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bulgulara ek olarak, genel ÖS ve BİS'in, DEB ile olumlu yönde bir ilişkisi olduğu görülmüştür (Çillik &Tok, 2023: 247).

YÖNTEM

1. Araştırmanın Amacı, Problemi, Kapsamı

Araştırmanın temel amacı, öğretmenlerin ÖS düzeyleri ile ÖB düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının saptanmasıdır. "Öğretmenlerin ÖS düzeyleri ile ÖB düzeyleri arasında ilişki var mıdır?" sorusu araştırmanın temel problemini ifade etmektedir. Araştırma, Artvin ili Hopa ilçesinde, ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerle yürütülmüştür.

2. Araştırmanın Değişkenleri ve Hipotezleri

Araştırmada demografik faktörler, ÖS değişkeni (bağımsız) ve ÖB değişkeni (bağımlı) olmak üzere üç grup değişken bulunmaktadır. Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler ise aşağıdaki gibidir:

H1: "Öğretmenlerin ÖS düzeyleri ile ÖB düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır."
H2: "Öğretmenlerin ÖS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."
$H2_a$: "Öğretmenlerin BİS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."
$H2_b$: "Öğretmenlerin DUS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."
$H2_c$: "Öğretmenlerin DAS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."

3. Örnekleme Süreci

Araştırmanın ana kütlesini Artvin ili Hopa İlçesinde görev yapan ilkokul ve ortaokul öğretmenleri oluşturmaktadır. 2022-2023 eğitim-öğretim yılı döneminde Hopa'da 5 ilkokul ve 6 ortaokul bulunmaktadır. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 265'tir. Araştırma kapsamında ulaşılması gereken örneklem büyüklüğünün, 0.95 güven aralığında 157 olduğu görülmüştür (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004: 50).

Anket verileri e-posta ve yüz yüze görüşme yolu ile elde edilmiştir. Yüz yüze görüşme yoluyla elde edilen veriler "uygun örnekleme" yöntemine göre seçilen örneklemden elde edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacının örneklemini yakın ve tanıdık bir çevreden seçmesini ifade etmektedir (Aziz, 2015: 54).

Elektronik ortamdan 146 anket verisi elde edilirken, yüz yüze görüşme yoluyla 54 adet anket verisi elde edilmiştir. 24 adet anket verisi analiz için uygun olmadığından analize dâhil edilmemiş ve 176 adet anket verisi araştırma analizinde kullanılmıştır.

4. Veri Toplama Aracı ve Yöntem

Araştırmada anket metodu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formunun etik uygunluk izni, Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun "02/02/2022" tarihli ve "E-18457941-050.99-38116" sayılı kararı ile alınmıştır. Anketlerin okullarda uygulanabilmesi için ise izin Hopa Kaymakamlığı oluru ile Hopa İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerine yönelik sorular yer almakta, ikinci bölümde Üstüner (2009) tarafından geliştirilen ÖB ile ilgili 17 ifade bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından oluşturulmuş ve Kalağan (2009) tarafından Türkçeye uyarlanmış ÖS ölçeğine ait 13 ifade yer almaktadır. ÖB ölçeği tek boyuttan oluşurken, ÖS ölçeği BİS, DUS ve DAS olmak üzere üç alt boyuta sahiptir. Anketler 5'li Likert ölçeği esas alınarak hazırlanmıştır. Analizler "IBM SPSS 22.0" programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında ulaşılan bulgular aşağıda sırasıyla, demografik faktörlere ilişkin bulgular ve hipotez testlerine ilişkin bulgular şeklinde ele alınmaktadır.

1. Demografik Faktörlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil olan örneklemin demografik özellikleri Tablo 1'deki gibi gösterilmektedir.

Tablo 1: Örneklemin Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	"Erkek"	66	37.5
	"Kadın"	110	62.5
Yaş	"20–25 yaş"	13	7.4
	"26–30 yaş"	21	11.9
	"31-35 yaş"	46	26.1
	"36–40 yaş"	51	29.0
	"41-45 yaş"	19	10.8
	"46-50 yaş"	21	11.9
	"51–55 yaş"	5	2.8
Medeni Durum	"Bekâr"	44	25.0
	"Evli"	132	75.0
Görev Yapılan Okul	"İlkokul"	63	35.8
	"Ortaokul"	113	64.2

Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun kadın (%62.5) olduğu görülmektedir. Katılımcılar içerisinde sırasıyla 36-40 yaş (%29) ve 31-35 yaş (%26.1) en büyük yaş gruplarını oluşturmaktadır. Katılımcıların 132'sini (%75.0) evliler oluşturmaktadır. Katılımcıların 113'ü (%64,2) ortaokulda görev yapmaktadır.

2. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik ve Geçerlilik Testi Bulguları

Ölçeklerin faktör analizi için uygunluğunu anlamak adına "Kaiser-Meyer-Olkin" (KMO) "Örneklem Yeterliliği Ölçütü" ve "Barlett'in Küresellik Testi" yapılmıştır. ÖS ölçeğine ilişkin olarak, KMO değeri "0.88", Barlett testinin sonucu ise (x^2=1471.32, p<0.001) olarak bulunmuştur. ÖB ölçeğine ilişkin olarak, KMO değeri "0,94", Barlett testinin sonucu ise (x2=2563.54, p<0.001) olarak bulunmuştur.

Ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek amacıyla içsel tutarlılık ölçütü Cronbach'ın α katsayılarına bakıldığında, ÖS ölçeğine ilişkin Cronbach'ın α değerinin "0.879", ÖB ölçeğine ilişkin Cronbach'ın α değerinin ise "0.961" olduğu görülmüştür.

Yapılan açımlayıcı faktör analizleri sonucunda 13 ifadeli ÖS ölçeğinin 3 boyuttan oluştuğu (BİS, DUS, DAS), 17 ifadeli ÖB ölçeğinin ise tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. ÖS ölçeği için en düşük ve en yüksek faktör yükü 0.552 ve 0.934; ÖB ölçeği için en düşük ve en yüksek faktör yükü 0.626 ve 0.884 olarak bulunmuştur.

3. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi ve regresyon analizine ilişkin bulgular aşağıdaki gibi 2 başlık altında ele alınmaktadır.

3.1. Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırma bağlamında oluşturulan H1 hipotezini test etmek için "Pearson Korelasyon Analizi" yapılmıştır. Analiz sonucu Tablo 2'deki gibidir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 2: Örneklemin ÖS ve ÖB İlişkisine İlişkin Yapılan Korelasyon Testi

	1	2	3	4	5
1-ÖB	1.000				
2-ÖS-Toplam	**-0.560****	1.000			
3-BİS	**-0.605****	0.832	1.000		
4-DUS	**-0.442****	0.734	0.404	1.000	
5-DAS	**-0.206****	0.743	0.435	0.339	1.000
*p<0.05 düzeyinde, ** p<0.001 düzeyinde anlamlıdır. ÖB: Örgütsel Bağlılık, ÖS: Örgütsel Sinizm, BİS:Bilişsel Sinizm, DUS: Duygusal Sinizm, DAS: Davranışsal Sinizm					

Tablo 2'de yer alan sonuçlar ÖS ve alt boyutlarının, ÖB ile olumsuz yönde ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. H1 hipotezi kabul edilmiştir.

3.2. Regresyon Analizi Bulguları

Araştırma bağlamında oluşturulan H2, $H2_a$, $H2_b$ ve $H2_c$ hipotezleri regresyon analizleri yoluyla test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 3: ÖS'nin ÖB Üzerindeki Etkisine İlişkin Yapılan Regresyon Testi

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p	95,0% Güven Aralığı	
	B	Standart Hata	Beta			Alt Limit	Üst Limit
(Sabit)	5.506	0.212		25.924	<0.001	5.087	5.925
ÖS Toplam	-0.064	0.007	-0.560	-8.923	<0.001	-0.078	-0.050
R2=0.31, F=79.62, p<0.00, ÖS: Örgütsel Sinizm							

Tablo 3'de sunulan istatistiki bilgilerden de anlaşıldığı üzere ÖB'de meydana gelen değişikliğin %31'i ÖS tarafından açıklanmaktadır. Oluşturulan model istatistiksel olarak anlamlıdır (F=79.62, p<0.001). Bu bulgular ışığında H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: ÖS'nin Alt Boyutlarının ÖB Üzerindeki Etkisine İlişkin Yapılan Regresyon Testi

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p	95,0% Güven Aralığı	
	B	Standart Hata	Beta			Alt Limit	Üst Limit
(Sabit)	5.313	0.201		26.381	<0.001	4.916	5.711
BİS	-0.127	0.015	-0.554	-8.223	**<0.001**	-0.157	-0.096
DUS	-0.074	0.018	-0.260	-4.029	**<0.001**	-0.111	-0.038
DAS	0.036	0.019	0.123	1.879	0.062	-0.002	0.074
R2=0.43, F=42.34, p<0.001, ÖB: Örgütsel Bağlılık, ÖS: Örgütsel Sinizm, BİS:Bilişsel Sinizm, DUS: Duygusal Sinizm, DAS: Davranışsal Sinizm							

Tablo 4'te sunulan istatistiki bilgilerden de anlaşıldığı üzere ÖB'de meydana gelen değişikliğin %43'ü ÖS'nin alt boyutları tarafından açıklanmaktadır. Oluşturulan modelin istatistiksel olarak anlamlıdır (F=42.34, p<0.001). Tablo 4'teki analiz bulgularına göre $H2_a$ ve $H2_b$ hipotezi kabul edilmiş, $H2_c$ hipotezi ise reddedilmiştir. BİS ve DUS alt boyutlarının ÖB üzerinde olumsuz yönde bir etkisi olduğu görülürken, DAS alt boyutunun ise ÖB üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Araştırma için oluşturulan hipotezlere ilişkin yapılan analizler sonucunda ret ve kabul edilen hipotezler Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Hipotez Analizi Sonuçları

H1	"Öğretmenlerin ÖS düzeyleri ile ÖB düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır."	**Kabul**
H2	"Öğretmenlerin ÖS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."	**Kabul**
$H2_a$	"Öğretmenlerin BİS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."	**Kabul**
$H2_b$	"Öğretmenlerin DUS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."	**Kabul**
$H2_c$	"Öğretmenlerin DAS düzeyleri, ÖB düzeylerini etkilemektedir."	**Ret**

SONUÇ

Bu çalışmada öğretmenlerin ÖS ve ÖB düzeyleri arasındaki ilişki incelenmekteidir. Çalışmada ayrıca ÖS'nin ÖB üzerindeki etkisi de analiz edilmektedir. Yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgular literatürdeki araştırma bulgularıyla benzerlik içermektedir.

Araştırma kapsamında yapılan korelasyon analizi ÖB'nin, ÖS ve tüm alt boyutlarıyla olumsuz yönde bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Literatürde, ÖB ile ÖS ve alt boyutları arasında olumsuz yönde ilişki olduğu bulgusuna ulaşan çalışmalar mevcuttur (Özgan vd., 2012: 202, Türköz vd., 2013: 295, Karadal vd., 2021:232, Ağıröz, 2019:73). ÖB ve alt boyutlarının ÖS ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde, Yorulmaz ve Çelik (2019: 73) ve Yetim (2018: 106) ÖB, DUB ve KUB'un ÖS ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu, DEB'in ise olumlu yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Çillik ve Tok (2023:247) çalışmasında ÖS ve alt boyutlarının, ÖB, DUB ve KUB ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu ifade ederken, ÖS ve BİS'in ise DEB ile olumlu yönde ilişkili olduğunu ifade etmektedirler.

Ahmadi (2014: 52) yaptığı çalışmanın sonucunda; DUB'un, BİS ve DUS ile olumlu yönde ilişkili olduğunu; DEB'in, BİS, DUS ve DAS ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu; KUB'un ise BİS ve DAS ile olumsuz yönde, DUS ile ise olumlu yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Şeker ve Torun (2021:155) yaptıkları çalışmada DUB ve DEB alt boyutunun, ÖS, BİS, DUS, DAS ile olumsuz yönde, KUB alt boyutunun ise olumlu yönde ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Yaşar ve Özdemir (2016: 57) çalışmalarında DUB, DEB ve KUB'un ÖS, BİS, DUS, DAS ile olumsuz yönde bir ilişkisi olduğunu bulmuşlardır.

Uçar ve Ulusoy (2023: 44) çalışmalarında ÖB'nin, ÖS, BİS, DUS, DAS ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu, ÖS'nin ise, DUB ve KUB ile olumsuz yönde, DEB ile olumlu yönde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Yavuz ve Bedük (2016: 310) çalışmalarında ÖS ile ÖB, DUB ve KUB arasında ve ÖB ile BİS, DUS ve DAS arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğunu test etmişlerdir.

Yıldız (2003: 865-866) çalışmasında ÖB ve tüm alt boyutlarının, ÖS, BİS, DUS, DAS ile olumsuz yönde bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada ÖS ve alt boyutları olan BİS ve DUS'un, ÖB'yi olumsuz yönde etkilediği, DAS'ın ise anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Terzi ve Koçoğlu-Sazkaya (2020: 137-138) yürüttükleri araştırmada BİS ve DUS'un ÖB'yi olumlu yönde etkilediğini, ÖS'nin ise DUB'u, DEB'i ve KUB'u olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ağıröz (2019: 76-77) ÖS ve alt boyutlarının ÖB'yi nasıl etkilediğini görmek amacıyla yaptıkları regresyon analizi sonucunda, ÖS ve DUS'un ÖB'yi olumsuz yönde etkilediği, BİS ve DAS'ın ise ÖB üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Özgan vd.(2012:202), Türköz vd. (2013:295), Karadal vd. (2021:233) ÖS'nin ÖB'ye etkisini inceledikleri çalışmalarında ÖS'nin ÖB'yi olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Öğretmenlerin BİS ve DUS düzeylerinin ÖB üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu bulgusu aslında üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Henüz hayatının başında olan çocukların, en az anne ve baba kadar yakın gördükleri ve yoğun zaman geçirdikleri öğretmenlerin bir rol model olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Öğretmenlerin sinizm düzeylerinin ÖB üzerindeki olumsuz etkilerinin öğrencilerce, velilerce

nasıl anlaşıldığı da en az bu araştırma sonucu kadar önemlidir. ÖB'nin azalmasının çalışma hayatındaki tezahürünün her insan için aynı olmadığı göz ardı edilmemelidir. Sinizmin genel yansıması olan şüphecilik, alaycılık, küçümseyici olmanın, mesleğin icrası sırasında ne ölçüde kullanıldığı ya da yansıtıldığı bir neslin gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Analiz sonucunda DAS'ın ÖB üzerinde bir etkisinin çıkmaması sevindiricidir. İnanç ya da duygu olarak sinizmin ÖB üzerinde olumsuz etkileri varken bu durum öğretmenlerin davranışları açısından karşımıza çıkmamaktadır.

Sinizmin; meslek, örgüt, örgütsel değişim, yönetici ya da kişilik kaynaklı oluşabileceği göz önünde bulundurulduğunda, kaynağının ve sonrasında ortadan kaldırılacak müdahalelerin belirlenmesi doğru yaklaşım olacaktır.

Öğretmenlerin; meslek, örgüt, yönetici ve örgütsel değişimlerle ilgili olarak düşünceleri alınmalı, kişilik kaynaklı sinizmin engellenmesi için yöneticilerin konuyla ilgili eğitim alması yoluyla, öğretmenlerle ilişkileri sağlıklı bir zeminde yürütebilmesi sağlanmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığının büyük bir organizasyon olduğu göz önüne alındığında özellikle köklü değişim gerektiren kararların paydaşların düşünceleri de alınarak belirlenmesi önem arz etmektedir. Çalışma yaşamının başında, ortasında ya da sonuna gelmiş olan bir çalışan açısından kariyerine etki eden büyük değişimlerin varlığı önemli bir stres kaynağıdır.

Çalışmanın temel kısıtı, sınırlı bir örneklem ve küçük bir ilçede yapılmış olmasıdır. Daha büyük bir ana kütle ve örneklem sayısı ile bu çalışmanın yürütülmesi öğretmenler açısından genelleme yapmayı kolaylaştıracaktır. Belirli sıklıklarla yapılacak araştırmalar değişimin fark edilmesini sağlayacağı gibi, araştırma sürecinde, öğretmenlerin kendilerini ifade edebilecekleri, anket dışında bir araştırma yönteminin kullanılması da sinizm nedenlerinin anlaşılmasını kolaylaştırabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Ağıröz, A. (2019). *Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Türk telekom'da bir uygulama*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
2. Ahmadi, F. (2014). *Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin incelenmesi: Atatürk Üniversitesi çalışanları üzerine bir araştırma,* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
3. Andersson, L. M. (1996). "Employee cynicism: An examination using a contract violation framework". *Human Relations*, *49*(11), 1395-1418.
4. Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. (10.Baskı). Nobel Kitabevi.
5. Bodjrenou, K., Xu, M., & Bomboma, K. (2019). "Antecedents of organizational commitment: A review of personal and organizational factors". *Open Journal of Social Sciences*, (*7)*, 276-289. https://doi.org/10.4236/jss.2019.75024
6. Brandes, P., Dharwadkar, R., & Dean, J. W. (1999). "Does organizational cynicism matter? Employee and supervisor perspectives on work outcomes". *Eastern Academy of Management Proceedings*, 150-153, Outstanding Empirical Paper Award.
7. Canbolat, M. A., & Bedük, A. (2022). "Narsizm ve sinizmin mitolojik kökenlerine disiplinlerarası bağlamda eleştirel bir yaklaşım". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(2), 736-745. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1158800
8. Cartwright, S., & Holmes, N. (2006). "The meaning of work: The challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism". *Human Resource Management Review*, *16*(2), 199-208. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.012
9. Çillik, A., & Tok, T. N. (2023). "The Relationship between teachers' organizational commitment levels and organizational cynicism perceptions". *E-International Journal of Educational Research*, *14*(6), 236-251. https://doi.org/10.19160/e-ijer.1392086
10. Dean, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998), "Organizational cynicism". *Academy of Management Review*, *23*(2), 341-352.

11. Duygulu, E., Çıraklar, N., & Mohan, Y. (2008). "Algılanan örgütsel destek, işe bağlılık ve iş doyumunun örgütsel bağlılık üzerine etkisi". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(1), 108-128.

12. Kalağan, G. (2009). *Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

13. Karadal, K., Sabuncuoğlu, Z., & Uçar, A. C. (2021). "Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Otomotiv sektörü araştırması". *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, *5*(Özel Sayı 1), 221-241.

14. Kutanis, R. Ö., & Çetinel, E. (2015). "Adaletsizlik algısı sinisizmi tetikler mi?: Bir örnek olay". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26*(1), 186-195.

15. Meixner, T. (2020). Organizational commitment: Re-structuring a concept crucial for management and leadership using a confirmatory factor analysis. *International Journal of Organizational Leadership, 9*(2), 77-92. https://doi.org/10.33844/ijol.2020.60492

16. Mirvis, P.H., & Kanter, D. L. (1991). "Beyond demography: A psychographic profile of the workforce". *Human Resource Management*, *30*(1), 45-68.

17. Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). "The measurement of organizational commitment". *Journal of Vocational Behavior, 14*(2), 224-247. https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1

18. Özgan, H., Ö., Külekçi, E., & Özkan, M. (2012). "Analyzing of the relationships between organizational cynicism and organizational commitment of teaching staff". *International Online Journal of Educational Sciences, 4*(1), 196-205.

19. Özgener, Ş., Öğüt, A., & Kaplan, M. (2008). "İşgören - İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm", içinde Özdevecioğlu, M. ve Karadal, H., (ed.) Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar, Ankara: İlke Yayınevi

20. Özler, D. E., & Atalay, C. G. (2011). "Research to determine the relationship between organizational cynicism and burnout levels of employees in health sector". *Business and Management Review*, *1*(4), 26-38.

21. Özler, D. E., Atalay, C. G., & Şahin, M. D. (2010). "Örgütlerde sinizm güvensizlikle mi bulaşır?". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 47-57.

22. Penley, L. E., & Gould, S. (1988). "Etzioni's model of organizational ınvolvement: A perspective for understanding commitment to organizations". *Journal of Organizational Behavior, 9*(1), 43-59.

23. Şeker, E., & Torun S. (2021). "Hemşirelerin örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi". *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *8*(2),148-159.

24. Terzi, C., & Koçoğlu-Sazkaya, M. (2020). "Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisinin incelenmesi: Hekimlere yönelik bir araştırma". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *9*(1), 129-143.

25. Türköz, T., Polat, M., & Coşar, S. (2013). "Çalışanların örgütsel güven ve sinizm algılarının örgütsel bağlılıkları üzerindeki rolü". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *20*(2), 285-302.

26. Uçar A.B., & Ulusoy, H. (2023). "The relationship between family physicians' organizational cynicism and organizational commitment levels according to various socio-demographic characteristics".*Journal of Health Sciences Institute, 8*(1), 38-45.

27. Üstüner, M. (2009). "Öğretmenler için örgütsel bağlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(1), 1-18.

28. Yaşar, O., & Özdemir, A. (2016). "The relationship of organizational cynicism, burnout, and organizational commitment: A study on middle school teachers". *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, *6*(5), 50-61.

29. Yavuz, A., & Bedük, A. (2016). "Örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Bir kamu bankasının konya şubelerinde örnek uygulama". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (35), 301-313.

30. Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık.

31. Yetim, Ş. (2018). *Kamu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerinin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisini incelemeye yönelik bir araştırma: Karaman örneği*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

32. Yıldız, K. (2013). "Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki". Turkish Studies, *International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, *8*(6), 853-879.

33. Yorulmaz, A., & Çelik, S. (2014). "İlkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki". *KALEM Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi (KUEİBD*), *6*(1), 161-193.

34. Yücel, İ.,& Çetinkaya, B. (2015). "Örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki ve çalışanların yaşının bu ilişki üzerindeki etkisi"-"Bazen Hoşlanmasak da Kalmak Zorunda Olabiliriz!". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 247-271.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(16)

Hüseyin TÜRKMEN[29], Dr. Öğr. Üyesi Bilgen ÖZCAN COŞKUNSOY[30]

MÜZİK EĞİTİMİNDE VİYOLONSEL ALANINA YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF STUDIES ON CELLO IN MUSIC EDUCATION

ÖZ

Bu araştırmada, mesleki müzik eğitimi kapsamında yer alan, viyolonsel çalgısına yönelik yapılmış olan lisansüstü araştırmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'de 2017-2022 yılları arasında müzik eğitimi alanında faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarında tamamlanmış olan 64 lisansüstü tezi oluşturmaktadır. İlgili verilere Yükseköğretim Kurulu'nun web sayfasında yer alan tez arşivi linki kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırma, nitel bir çalışmadır ve verilerin analizi için doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek, üniversite, yıl ve konu başlıklarına göre sınıflandırılmış ve frekans dağılımları yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ilgili tablolarla sunulmuştur. Araştırmanın bulguları doğrultusunda viyolonsel alanında yapılan lisansüstü tezlerin çoğunlukla Gazi Üniversitesi'nde yapıldığı, bu alanda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının sayıca 2019 yılında fazla olduğu ve viyolonsel alanında yapılan lisansüstü tezlerde mesleki müzik eğitimi ile ilgili konularda yoğunlaşıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik eğitimi, Bireysel çalgı, Viyolonsel.

ABSTRACT

This research aims to examine the graduate studies on the cello instrument within the scope of vocational music education. The research study group comprises 64 graduate theses completed in higher education institutions operating in music education between 2017 and 2022 in Türkiye. The relevant data were accessed using the thesis archive link on the Council of Higher Education website. The research is a qualitative study, and the document review method was used to analyze the data. Master's and doctoral theses were examined and classified according to university, year, and subject titles, and frequency distributions were made. The results obtained are presented in relevant tables. In line with the findings of the research, it was concluded that the master's theses in the field of Cello were primarily conducted at Gazi University, the number of master's thesis studies in this field was higher in 2019, and the master's theses in the field of Cello were focused on issues related to vocational music education.

Keywords: *Music education, Individual instrument, Cello.*

[29] Hüseyin TÜRKMEN, Millî Eğitim Bakanlığı, Terme Mukaddes Kul Özel Eğitim Uygulama Okulu huseyinturkmn55@gmail.com, Samsun/TÜRKİYE. ORCID: 0009-0000-8900-6887

[30] Dr. Öğr. Üyesi Bilgen ÖZCAN COŞKUNSOY, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, ocoskunsoy@omu.edu.tr, Samsun/TÜRKİYE. ORCID: 0000-0001-9599-9774

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Müzik eğitimi, bireye yaşantıları aracılığıyla, planlı ve amaçlı bir şekilde belirli müziksel davranışların kazandırılması süreci olarak tanımlanmaktadır (Uçan, 2018). Müzik eğitimini üç temel türe ayıran Uçan, genel müzik eğitimini her yaş grubundaki bireylere genel müzik kültürü kazandırmayı amaçlayan bir eğitim süreci olarak; özengen müzik eğitimini bireyin amatör düzeyde müziksel etkinliklere katılımını sağlamaya yönelik bir süreç olarak; mesleki müzik eğitimini ise müziği bir meslek olarak seçen bireylerin aldığı uzmanlık temelli eğitim olarak tanımlamaktadır. Bu sınıflandırma, müzik eğitiminin bireyin ilgisi, yeteneği ve hedefleri doğrultusunda farklı düzey ve içeriklerde yapılandırıldığını göstermektedir.

Müzik eğitiminin çok boyutlu yapısı içerisinde, özellikle mesleki müzik eğitiminin temelini oluşturan çalgı eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Çalgı eğitimi, bireyin bir çalgıyı çalabilmesi amacıyla belirli kurallı davranışları öğrenmesi ve bu davranışları uygulama sürecini kapsamaktadır. Bu süreç, yalnızca teknik beceri kazanımını değil; aynı zamanda dikkat, koordinasyon, işitsel ayrım ve estetik yorumlama gibi bilişsel ve duyuşsal becerilerin de gelişimini desteklemektedir. (Albayrak, 2020). Dolayısıyla çalgı eğitimi, müzik eğitiminin hem bireysel gelişim hem de mesleki yeterlik açısından vazgeçilmez bileşenlerinden biridir.

Yaylı çalgılar ailesinin önemli bir üyesi olan viyolonsel hem teknik hem de duygusal yönleriyle çalgı eğitiminde vazgeçilmez bir yer tutmuştur (Cömert ve Erim, 2017). Müzik eğitiminin bu özel alanı, öğrencinin estetik duyarlılığını geliştirdiği ve çeşitli becerileri artırdığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Çanakçı, 2021; Demirbacak, 2019; Şen, 2012; Topoğlu, 2010). Bu araştırmalardan yola çıkarak viyolonsel eğitimi yalnızca çalgı çalma becerisini değil, aynı zamanda disiplinli çalışma alışkanlıkları, öz denetim, dikkat ve duygusal farkındalık gibi çok yönlü gelişim alanlarını da kapsadığı söylenebilir.

Türkiye'de viyolonsel eğitimi, konservatuvarlar, üniversitelerin müzik eğitimi bölümleri ve özel sanat kurumları bünyesinde sürdürülmektedir (Sertöz, 2003). Viyolonselin yapısal özellikleri geniş ses aralığı, rezonans gücü ve insan sesine yakınlığı onu hem solo hem de eşlik çalgısı olarak etkili kılmaktadır. Bu nitelikler, öğrencinin işitsel farkındalık geliştirmesi, müzikal anlatım becerisi kazanması ve empatik müzik dinleme alışkanlıkları edinmesi açısından avantaj sağlamaktadır (Kılıç & Sümbüllü, 2018). Ayrıca viyolonsel eğitimi, çalgının tutuşu ve yay kullanımı sayesinde kaba ve ince motor koordinasyonu geliştirirken, beden farkındalığını ve postür kontrolünü de destekler (Demirbatır, 1998). Bu yönüyle viyolonsel, sadece müzikal değil, aynı zamanda fiziksel ve duyuşsal gelişime de katkı sunan bütünsel bir çalgı eğitimi alanıdır. Bu durumdan dolayı tarihsel süreç içerisinde viyolonsel, yalnızca bir çalgı olarak değil; yapım teknikleri, icra pratikleri ve pedagojik yönleriyle de dikkat çekmiş, bu bağlamda hem müzikal hem de bilimsel araştırmaların odağında yer almıştır.

Araştırma, belirli bir konu hakkında bilgi edinmek amacıyla yürütülen planlı ve sistematik bir süreçtir. Araştırmanın amacı bilimsel yöntemleri uygulayarak sorulara cevap bulmak ve henüz keşfedilmemiş doğruya ulaşmaktır (Ocak ve Olur, 2019). Bilimsel araştırmalar, çalışılan alanla ilgili kuramsal altyapının oluşturulması, kavramsal çerçevenin netleştirilmesi ve yeni kuramsal modellerin geliştirilmesi açısından temel bir role sahiptir. Bu durum, müzik eğitiminde yer alan çalgı eğitiminin önemli bir boyutunu oluşturan viyolonsel eğitimi için de geçerlidir.

Viyolonsel üzerine gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, bu alandaki pedagojik ve sanatsal gelişmeleri destekleyerek alan yazının derinleşmesine katkı sunmaktadır. Söz konusu araştırmalar incelendiğinde, viyolonselin hem eğitimsel hem de sanatsal boyutlarıyla özgün bir akademik literatüre sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, müzik eğitiminde, lisans eğitimi düzeyi bireysel çalgı viyolonsel alanında yapılan, yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenip karşılaştırılması ve mevcut durumun ortaya çıkarılmasıdır. Belirlenen amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Türkiye'deki müzik eğitiminde, viyolonsel alanında yapılan lisansüstü araştırmaların farklı değişkenlere göre dağılımları nasıldır?" olarak belirlenmiştir.

Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesine bağlı olarak

1. Viyolonsel alanında yapılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımları nasıldır?
2. Viyolonsel alanında yapılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları nelerdir?

3. Viyolonsel alanında yapılan lisansüstü tezlerin konulara göre dağılımları nelerdir? şeklinde alt problemler oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma, nitel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma evrenini ülkemizde Türkiye'de 2017-2022 yılları arasında müzik eğitimi alanında faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarında tamamlanmış olan 57 lisansüstü, 7 doktora tezidir. Araştırmada elde edilen verilere 2023 yılında Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) web sayfasında (http//www.yok.gov.tr) yer alan tez arşiv linki aracılığı ile ulaşılmıştır.

Çalışma evreninde yer alan lisansüstü tezlere doküman analizi yapılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.187). Bu yöntem ile elde edilen verilere ise içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metindeki bazı kelime ve kavramları daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik ve yinelenebilir bir tekniktir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019)

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde 2017-2022 yılları arasında müzik eğitimi alanında faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarında tamamlanan 57 yüksek lisans ve 7 doktora tezinin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır.

1. Birinci alt probleme yönelik bulgular ve yorum

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Türlerine ve Tamamlandığı Yıllara İlişkin Dağılımı

	Yüksek Lisans		**Doktora**		**Toplam**	
Yıl	***f***	***%***	***f***	***%***	***f***	***%***
2017	7	12,28	1	14,28	8	12,50
2018	8	14,03	1	14,28	9	14,06
2019	21	36,84	2	28,57	23	35,93
2020	5	8,77	2	28,57	7	10,93
2021	7	12,28	1	14,28	8	12,50
2022	9	15,7	0	0	9	14,06
Toplam	***57***	***100***	***7***	***100***	***64***	***100***

Tablo 1' e göre, 2017-2022 yılları arasında yayımlanan 64 lisansüstü tezin 57'si yüksek lisans, 7'si ise doktora düzeyindedir. Bu dönem içerisinde en fazla lisansüstü tez çalışmasının 2019 yılında gerçekleştirildiği (%35,93) görülmektedir. Yüksek lisans tezleri açısından en yoğun yıl yine 2019 (%36,84) olurken, en düşük sayı 2020 yılında (%8,77) kaydedilmiştir. Doktora düzeyindeki tezlerde ise en fazla çalışmanın 2019 ve 2020 yıllarında (%28,57) yapıldığı, 2022 yılında ise hiç tez yazılmadığı tespit edilmiştir. Genel tablo incelendiğinde, doktora düzeyindeki tez sayısında yıllar içerisinde belirgin bir azalma olduğu; buna karşılık, 2019 yılında yüksek lisans tez sayısında dikkat çekici bir artış yaşandığı görülmektedir.

2. İkinci alt probleme yönelik bulgular ve yorum

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Tamamlandığı Üniversitelere İlişkin Dağılımı

	Yüksek Lisans		**Doktora**		**Toplam**	
Üniversite Adı	***f***	***%***	***f***	***%***	***f***	***%***
Gazi Üniversitesi	7	12,20	3	42,85	10	15,62
Anadolu Üniversitesi	6	10,52	0	0	6	9,37

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	3,50	1	14,28	3	4,68
Hacettepe Üniversitesi	2	3,50	1	14,28	3	4,68
Marmara Üniversitesi	2	3,50	1	14,28	3	4,68
Uludağ Üniversitesi	2	3,50	1	14,28	3	4,68
Akdeniz Üniversitesi	3	5,26	0	0	3	4,68
Çukurova Üniversitesi	3	5,26	0	0	3	4,68
İstanbul Üniversitesi	3	5,26	0	0	3	4,68
Okan Üniversitesi	3	5,26	0	0	3	4,68
Trakya Üniversitesi	3	5,26	0	0	3	4,68
Yıldız Teknik Üniversitesi	3	5,26	0	0	3	4,68
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Bolu Abant İzzet Baysak Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
İstanbul Teknik Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Kırıkkale Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Trabzon Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2	3,50	0	0	2	3,12
Toplam	***57***	***100***	***7***	***100***	***64***	***100***

Tablo 2'de viyolonsel alanında en çok lisansüstü çalışma yapılan üniversitenin Gazi Üniversitesi olduğu (%15,62) görülmektedir. Anadolu Üniversitesi ise (%9,37) lisansüstü çalışma sayılarında ikinci sırada yer almaktadır. Burdur Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Okan Üniversitesi, Trakya Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi (%4,68) viyolonsel alanında sınırlı sayıda çalışma yapan üniversiteler arasındadır. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolu Abant Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ise (%3,12) örnekleme alınan üniversiteler sıralamasında viyolonsel alanında en az çalışma yapan üniversiteler olmuştur. Bu durum müzik eğitimi alanında en köklü üniversitelerden olan Gazi Üniversitesinin diğer üniversitelere kıyasla etkin bir biçimde viyolonsel eğitimi çalışmalarına katkıda bulunduğunu göstermektedir.

3. Üçüncü alt probleme yönelik bulgular ve yorum

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Konu Alanlarına İlişkin Dağılımı

Konu Alanı	**Konular**	***f***	***%***
	Viyolonsel Eğitiminde Kuram ve Performans	9	47,36
	Türk Müziğinde Viyolonsel Eğitimi	5	26,31
	Viyolonsel Eğitimi ile İlgili Tutumların İncelenmesi	3	15,78
	Viyolonsel Tarihi	1	5,26
	Viyolonsel Çalışmaları İçin Öneriler	1	5,26
	Toplam	***19***	***100***
	Ders Kitabı/Metod/Eser İnceleme	25	45,45

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Mesleki Müzik Eğitimi	Viyolonsel Eğitiminde Eğitimci Görüşleri/Önerileri	10	18,18
	Viyolonsel Eğitiminde Çalgı Tekniği	8	14,54
	Lisans Eğitimi/Teknik/Müzikal Karşılaştırmalar	7	12,72
	Viyolonsel Eğitimi	5	9,09
	Toplam	***55***	***100***

Tablo 3'e göre lisansüstü tezlerde ele alınan konular Genel Müzik Eğitimi, Mesleki Müzik Eğitimi başlıkları altında sınıflandırılmış ve bu kapsamda 10 farklı konu alanı belirlenmiştir. Tezlerin farklı içeriklere sahip olduğu ve bazı çalışmaların birden fazla konu başlığı ile ilişkili olabilecek nitelikler taşıdığı dikkat çekmektedir. İncelenen tezler, içerik analizine dayalı olarak baskın temalarına göre gruplandırılmıştır. Elde edilen bulgular, lisansüstü tezlerin büyük ölçüde mesleki müzik eğitimi odaklı konularda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Tezlerin en çok Ders Kitabı/Metod/Eser İnceleme (%45,45), Viyolonsel Eğitiminde Eğitimci Görüşleri/Önerileri (%18,18), Viyolonsel Eğitiminde Kuram ve Performans (%47,36), Viyolonsel Eğitiminde Çalgı Tekniği (%14,54), Lisans Eğitimi/Teknik/Müzikal Karşılaştırmalar (%12,72) konularında yapıldığı görülmektedir.

SONUÇLAR

Araştırmada elde edilen bulguları doğrultusunda,

1. 2017-2022 yılları arasında tamamlanan toplam 64 lisansüstü tez incelenmiş; bunların 57'sinin yüksek lisans, 7'sinin ise doktora düzeyinde olduğu,
2. 2017-2022 yılları arasında tamamlanan lisansüstü tezler incelendiğinde, en fazla tezin 2019 yılında (%35,93) yapıldığı,
3. Yüksek lisans düzeyinde en fazla tez yine 2019 yılında (%36,84), en az tez ise 2020 yılında (%8,77) tamamlandığı,
4. Doktora düzeyindeki tezlerin ise en fazla 2019 ve 2020 yıllarında (%28,57), 2022 yılında ise çalışma yapılmadığı,
5. En fazla tezin Gazi Üniversitesi'nde (%15,62), ikinci sırada ise Anadolu Üniversitesi'nde (%9,37) yapıldığı,
6. Lisansüstü tezlerin büyük ölçüde mesleki müzik eğitiminde ve Ders Kitabı/Metod/Eser İnceleme (%45,45), odaklı konularda yoğunlaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçları doğrultusunda çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

1. Viyolonsel alanında yapılan makale ve bildiri çalışmaları incelenebilir.
2. Yurt dışında yapılan viyolonsel çalgısına yönelik yönelik lisansüstü tezler incelenebilir.
3. Yurt dışında yapılan viyolonsel çalgısına yönelik makale ve bildiri çalışmalar incelenebilir.
4. Yurt dışında yapılan viyolonsel çalgısına yönelik lisansüstü tezleri ile Türkiye'de yapılan özel eğitime yönelik lisansüstü tezleri incelenip karşılaştırılmaları yapılabilir.
5. Yurt dışında yapılan özel eğitime yönelik makale ve bildiri çalışmaları ile Türkiye'de yapılan makale ve bildiri çalışmaları incelenip karşılaştırılmaları yapılabilir.
6. Viyolonsel çalgısına yönelik yapılan lisansüstü tezlerin konularının çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
7. Viyolonsel alanına yönelik farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. Albayrak, C. (2020). *Güzel sanatlar lisesi viyolonsel öğrencilerinin bireysel çalgı çalışma alışkanlıklarının çalgı performansı öz yeterlik inancına etkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

2. Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

3. Cömert, M. ve Erim, A. (2018). Viyolonsel eğitimiyle ilgili araştırma sonuçlarının alana katkısı ve uygulanabilirliği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (1), 107-129.

4. Çanakçı, P. (2021). Probleme dayalı öğrenme modeline uygun viyolonsel eğitiminin öğrenci performansı, akademik başarısı, motivasyonu ve kalıcılığı üzerine etkisinin incelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

5. Demirbacak, N.K. (2019). Viyolonsel eğitiminin başlangıç aşamasında tekerlemelerin ve Türk çocuk şarkılarının kullanımına yönelik eğitimci görüşleri. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

6. Demirbatır, R. E. (1998). *Türkiye'deki eğitim fakülteleri müzik eğitimi bölümlerinde viyolonsel eğitimi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

7. Kılıç, A. Ve Sümbüllü, H. T. (2018). Türk müziği viyolonsel eğitimine yönelik bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* (41), 1-12.

8. Ocak, İ. ve Olur, B. (2019). Bilimsel Araştırma Süreci: Giriş. G. Ocak (Ed.), Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde (2-61), Ankara: Pegem Akademi.

9. Sertöz, A. (2003). *Dünya viyolonsel ekollerinin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki viyolonsel eğitimine yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

10. Şen, Ç. (2012). Dizgeli öğretim modelinin güzel sanatlar ve spor liselerinde yapılan viyolonsel dersinde öğrenci başarısına etkisi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

11. Topoğlu, O. (2010). Viyolonsel Çalışma Sürecinde Eşlikli Çalışmaların Viyolonsel Öğrencilerinin Entonasyon Doğruluğuna Olan Etkileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 56-76.

12. Uçan, A. (2018). *Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye^deki Durum.* Ankara: Arkadaş Yayınevi.

13. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(17)

Öğr. Gör. İsmail Hakkı SERİ[31], Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SÜZEN[32]

İNSANSIZ HAVA ARAÇLARININ KARGO DAĞITIMINDA YÖNETİMİ VE KULLANIMI

MANAGEMENT AND UTILIZATION OF UNMANNED AERIAL VEHICLES IN CARGO LOGISTICS

ÖZ

Günümüzün gelişen teknolojisi ile birlikte, teknolojinin her alanda olduğu gibi lojistik sektöründe de devrim yaratan insansız hava araçları (İHA), kargo dağıtımında etkin bir rol oynamaya başlamış ve bu ivme ile devam etmektedir. İHA'lar, hızlı ve etkin teslimat imkanı sunarak bilhassa acil teslimat gönderilerinde büyük avantaj sağlamaktadır. Maliyetler bir hayli azaltan operasyonları, ulaşım ve erişim kolaylığı ve yeşil karbon ayak izi çevre dostu yapıları sayesinde geleneksel ürün sevki / taşıma yöntemlerine pozitif alternatif oluşturmaktadır. Bu makale ile, İHA'ların kargo taşımacılığı ve dağıtımındaki avantajları, karşılaşılan zorluklar, farklı sektörler ve farklı hizmet branşlarındaki uygulama alanları ve geleceğe dair potansiyel kullanım senaryoları ele alınacaktır. İHA' ların kullanım alanları her geçen gün ile birlikte hemen her sektöre temas ettiği gibi, e-ticaret, sağlık ve tıbbi hizmetleri, acil olay ve durum yardımı, askeri lojistik ve şehir yerleşimi dışındaki bölgelere erişim gibi geniş bir yelpazeyle yayılımını sürdürmektedir. Bu sektörel dağılımı ile birlikte, hukuki düzenlemeler, güvenlik endişeleri, teknolojik kısıtlamalar, iklim / yer şekilleri ve hava koşullarına bağlılık gibi çeşitli zorluklar bu teknolojinin tam potansiyeline ulaşmasını olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Yakın gelecekte, yapay zeka ve 5G teknolojisi ile entegre edilen İHA teknolojilerinin daha otonom (tamamen insan müdahalesi olmaksızın veya yarı insan müdahalesi ile) ve güvenli hale gelmesi beklenmektedir. Şehir yerleşimi bölgelerinde özel drone hava koridorlarının oluşturulması ve blok zinciri destekli takip sistemlerinin geliştirilmesi ile güvenli teslimat operasyon ve olgularının daha verimli hale gelmesi öngörülmektedir.

Sonuç itibariyle, insansız hava araçları lojistik sektöründe önemli bir dönüşüm olanağı oluşturmaktadır. Düzenleyici kurumlar ve özel sektör iş birlikleri sayesinde, bu teknoloji daha yaygın bir şekilde benimsenerek kargo taşımacılığında devrim niteliğinde bir değişim yaratma potansiyelini üzerinde barındırıyor(Günay, 2023). İHA' ların sürdürülebilir lojistik çözümleri sunması, yeşil lojistik uygulamalarını teşvik ederek çevresel etkileri minimize etme potansiyeli de düşünüldüğünde ayrı bir önem atfediyor.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Araçları, İnsansız Hava Araçlarının İşletilmesi, Kargo Yönetimi, Lojistik.

ABSTRACT

With today's developing technology, unmanned aerial vehicles (UAVs), which have revolutionized the logistics sector as in every field of technology, have started to play an active role in cargo distribution and continue to do so with this momentum. UAVs provide a great advantage especially in urgent delivery shipments by offering fast and efficient delivery. Their cost-efficient operations, ease of transportation and access, and green carbon footprint make them a positive alternative to traditional product shipment/transportation methods. This paper will discuss the advantages of UAVs in cargo transportation and distribution, challenges, application areas in different sectors and service branches, and potential future use scenarios. With each passing day, UAVs are being used in a wide range of sectors such as e-commerce, health and medical services, emergency and emergency assistance, military logistics and access to areas outside urban settlements. Along with this sectoral distribution, various challenges such as legal regulations, security concerns, technological constraints, climate/landforms and weather dependency can negatively affect this technology from reaching its full potential. In the near future, UAV technologies integrated with artificial intelligence and 5G technology are expected to become more autonomous (completely without human intervention or with semi-human intervention) and safe. With the creation of special drone air corridors in urban areas and the development of blockchain-supported tracking systems, secure delivery operations and phenomena are expected to become more efficient.

In conclusion, unmanned aerial vehicles constitute a significant transformation opportunity in the logistics sector. Thanks to the cooperation of regulatory bodies and the private sector, this technology has the potential to create a revolutionary change in cargo transportation by being adopted more widely (Günay, 2023). The potential of UAVs to offer sustainable logistics solutions and minimize environmental impacts by promoting green logistics practices is also of particular importance.

Keywords: *Unmanned Aerial Vehicles, UAV Operation, Cargo Management, Logistics.*

[31] Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi/Edirne Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu/Motorlu Araçlar Ve Ulaştırma Teknolojileri Bölümü/İnsansız Araç Teknikerliği Pr.,ORCİD: 0000-0002-0199-1251, ihakkiseri58@trakya.edu.tr

[32] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Ü., Sanat ve Tasarım Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, ORCİD: 0000-0002-1846-4503, esuzen@gelisim.edu.tr

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

As in many sectors, the logistics sector is constantly open to innovations when considering time and cost efficiency. Especially in recent years, the recent developments of unmanned aerial vehicles, which are in the category of unmanned vehicles, have made it possible to utilize them for cargo distribution (Münzberg, T., & Fiedler, M. 2020). Given the current number of vehicles in use today, this advanced and innovative technology has numerous advantages, such as revising vehicle congestion, especially in urban areas, benefiting delivery times as it can bypass numerous factors affecting delivery times, and making logistics scenarios effective in non-urban areas and regions.

With the rapid growth and development in technology and consumption behaviors, more comprehensive and innovative solutions have been developed in the field of logistics (Reynolds, L., & Thompson, H. 2022). Especially in times that require timeliness and fast/timely product delivery, ordinary transportation understanding is not enough for the requirements of the day and may cause different disruptions and unexpected events (Smith, J., & Adams, R. 2021). With the increase in global and e-commerce volumes, consumers' demand for faster, reliable and affordable product purchases has increased. With this logic, unmanned aerial vehicles (UAVs), which are a product of developing technology, are emerging as a positive solution in product transportation by offering a significant change and transformation opportunity in the product distribution sector.

The adaptation of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) to cargo transportation following the current technological changes creates various positive situations such as solving traffic congestion in areas where user density is increasing, benefiting access to rural and hard-to-reach areas, delivering urgently requested product-based materials quickly and effectively (Zhou, X., & Wang, Y. 2021). By 2025, well-known and large logistics companies serving many people are testing unmanned vehicle technology in this context and working to integrate their shipping/transportation operations (Zhao, Y., & Lin, Q. 2018). Again, the use of unmanned aerial vehicles in cargo, shipping, goods/services transportation is envisaged as a way to overcome some obstacles such as legal revisions, security risks, technical impossibilities and infrastructure requirements.

Positive Aspects of UAVs in Cargo Transportation Service

One of the biggest positives that UAVs bring to cargo transportation is speed. Compared to traditional ground transportation, UAV-assisted transportation can arrive directly at the designated or specified destination point without being affected by traffic jams and congestion. This is a great advantage, especially for time-critical deliveries(Bland, M., & Williams, S. (2020). For example, in situations where emergency medical equipment needs to be transported or delivered, UAV technology can play a life-saving and supportive role.

However, UAVs also offer undeniable cost implications. By minimizing fuel consumption and manpower requirements, they have a positive impact on operating costs in the long or calculated term. It also minimizes the infrastructure requirements for cargo handling or transportation. It allows companies to make their operations more effective by reducing the need for large-scale warehousing, vehicle fleet management and human resources required for traditional distribution vehicles and equipment.(Sharma, D., & Meena, S. 2019).

UAV technology also stands out as a positive alternative in terms of carbon emissions and environmental sustainability. Drones, which are highly powered by electricity as an energy source, will have an impact on reducing carbon emissions by minimizing dependence on fossil-based fuels. Thus, the logistics/transportation sector will become more environmentally friendly, supporting the concept of green logistics(Hernández, J., Ruiz, V., & 2021). This will play a key role in combating global climate change, an important issue in our universe.

The ease of access of UAVs is also a great advantage. Especially in rural areas or areas affected by natural disasters due to the lack of road facilities required for traditional transportation, traditional transportation methods may be eliminated or insufficient. By creating opportunities in such regions or situations, UAVs provide fast and reliable transportation services and ensure the timely delivery of critical

materials and aid packages(Günay, S., & Uçak, A. (2021). This can make a big positive difference in critical humanitarian operations such as disaster management and humanitarian aid.

1. Fast and Efficient Transportation: UAV-based and assisted transportation can deliver faster than ground transportation, especially for urgent shipments.

2. Low Transportation Cost: Costs can be lowered below the expected level with the reduction of human resources and fuel cost items in the determined or long term.

3. Increased Accessibility: It can provide access to regions and areas where the settlement is not together in certain regions, scattered and infrastructure facilities are not sufficient.

4. Environmentally Friendly Green Footprint: UAV technology driven by electric energy will reduce environmental impacts by minimizing carbon emissions.

Area Distribution in Practice

1. E-commerce Delivery: Internet-based companies such as Amazon and Alibaba, which are known and served by the whole world, realize fast deliveries by using UAV technology along with many other technologies.

2. Health / Medical Services: Considering the importance of health, critical shipments such as the urgency of medicine and blood transfusions are delivered quickly and safely thanks to UAV technology.

3. Emergencies: It is used to distribute / deliver food, water and first aid supplies and derivatives in disaster areas.

4. Logistics to Rural and Virgin Areas: It is preferred to provide transportation to areas such as villages or islands that are remote from the central community and where access is limited or difficult.

5. Defense and Military Missions: In military logistics, it serves critical missions such as the supply of ammunition and supplies.

Challenges Faced

1. Legal and Regulatory Barriers: As the use of airspace will not be as easy as the use of land, legal regulations are still under development.

2. Security and Privacy: The vulnerability of UAV technology and vehicles to cyber-attacks and data privacy issues are critical.

3. Technological Limitations: Technical limitations such as battery life due to electrical energy and payload carrying capacity of unmanned vehicles exist and are open to improvement.

4. Dependence on Weather / Climate Conditions: Deterioration in current weather conditions could complicate the operation of UAV technology.

Future Perspective

In the future, it is clear that UAV technology integrated with 5G technology will become more effective in cargo/transport delivery with AI-assisted routing systems and higher capacity batteries (Günay, 2024). Current governments and civilian companies are working together to safely and effectively integrate this technology and the vehicles based on this technology.

In addition, new generation drone models developed with lightweight and durable materials to increase the payload capacity of UAVs will become widespread. Thanks to the integration of autonomous systems and the Internet of Things (IoT), UAVs will be able to choose the shortest and safest route using real-time traffic data.(Kumar, S., & Kaur, P. (2021).

In the future, with the integration of UAVs into air logistics, drone air corridors can be created in major cities. Thus, cargo deliveries can be carried out in a more organized and secure manner. At the same time, blockchain-based tracking systems can transparently monitor every stage of the cargo and increase its security.(Baker, R., & Jackson, S. (2022).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

CONCLUSION

Unmanned aerial vehicles (UAV technology) are revolutionizing the transportation-based industry, making freight transportation and delivery more efficient, fast, secure and environmentally friendly with a green footprint. Managing drone technology in cargo/transportation service involves a number of critical elements, from operational implementation and technology alignment to regulatory compliance and safety measures.

UAV technology must follow specific flight paths and timelines to ensure timely and safe deliveries of goods and materials. These routes must coordinate multiple conditions in terms of speed, air traffic density, meteorological conditions and regulatory compliance. UAV technology-based vehicles should coordinate with ground-based logistics systems through package collection, sorting and last-mile delivery processes. UAV technology relies on artificial intelligence and machine learning algorithms to make real-time decisions during flight. This allows tasks such as obstacle avoidance, situational analysis and route optimization to be performed fully automatically or semi-automatically. UAV technology-based vehicles are guided to the target by high-precision GPS systems, so that deliveries are made to the right locations. Effective battery technologies are required for UAVs to cover long distances and carry sufficient payloads. UAVs are subject to certain height limits and payload capacity. When transporting cargo, UAVs must comply with privacy laws and security measures, such as the protection of personal data(Chien, C., Ding, H., & Wei, C. (2019). UAVs must be equipped with secure communication systems against malicious attacks. Technologies such as radar and sensors are used to enable UAVs to avoid obstacles during flight.

Unmanned aerial vehicles are transforming the logistics industry, making cargo delivery more efficient. However, technological, regulatory and operational challenges need to be overcome.

In the future, the wider adoption of this technology will greatly facilitate logistics processes. The expanded use of UAVs is expected to speed up logistics operations and reduce costs in both urban and rural areas. Moreover, the fact that UAVs offer an environmentally friendly and sustainable solution will minimize the environmental impact of the logistics sector by reducing its carbon footprint.

In this context, new regulations, technological advances and infrastructure investments to be developed in cooperation with both the public and private sectors will ensure that UAVs gain a permanent place in the logistics sector. Thus, UAVs will become an indispensable part of the logistics sector in the future and will be an integral element of modern transportation systems. In addition, the development of UAVs with a focus on energy efficiency and sustainability will encourage the spread of green logistics practices.

KAYNAKÇA

1. Baker, R., & Jackson, S. (2022). Integration of UAVs in last-mile delivery: An analysis of operational challenges. International Journal of Logistics Research and Applications, 25(1), 45-59. https://doi.org/10.1080/13675567.2021.1882387
2. Bland, M., & Williams, S. (2020). Regulations and drone operation: A study on the future of UAVs in logistics. Transport Policy, 85, 36-48. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2020.01.011
3. Chien, C., Ding, H., & Wei, C. (2019). UAV-based logistics systems and their applications. International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 105(3), 1011-1023. https://doi.org/10.1007/s00170-019-04128-4
4. European Commission (2020). UAVs in logistics: A new era of delivery solutions. EU Drone Policy Report. Available at: https://ec.europa.eu
5. Günay, S., & Uçak, A. (2021). Unmanned aerial vehicles in logistics and supply chain management. Journal of Logistics and Supply Chain Management, 13(2), 37-52.
6. Günay, M. (2023). Leadership Vision in Advanced Technology. In: Guda, A. (eds) *Networked Control Systems for Connected and Automated Vehicles.* NN 2022. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 510. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-11051-1_118

7. Günay, M. (2024). Yapay Zekânın Tasarıma Ve Tasarımcıya Etkileri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 59(2), 754–764. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.24.04.2335
8. Hernández, J., Ruiz, V., & Ochoa, M. (2021). Sustainable solutions in logistics: The role of UAVs. Journal of Sustainable Transportation, 15(6), 603-618. https://doi.org/10.1080/15568318.2021.1892711
9. International Civil Aviation Organization (ICAO) (2020). UAV operations and airspace management: Current and future regulatory framework. ICAO Manual on UAV Integration, 2nd Edition. Available at: https://www.icao.int
10. Kumar, S., & Kaur, P. (2021). A review of UAV technology in transportation and logistics. Advances in Intelligent Systems and Computing, 1100, 57-67. https://doi.org/10.1007/978-3-030-49407-5_6
11. Münzberg, T., & Fiedler, M. (2020). Challenges and regulatory framework of UAV-based logistics in urban areas. Transportation Research Part A: Policy and Practice, 137, 106-119. https://doi.org/10.1016/j.tra.2020.05.022
12. Reynolds, L., & Thompson, H. (2022). Drones and their role in mitigating environmental impacts in logistics. Environmental Science & Technology, 56(4), 2172-2180. https://doi.org/10.1021/es5063123
13. Sharma, D., & Meena, S. (2019). The impact of drone technology on urban logistics and transportation networks. Journal of Transport Geography, 78, 81-90. https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2019.05.007
14. Smith, J., & Adams, R. (2021). Drone delivery systems: Environmental impact and regulatory challenges. Journal of Environmental Impact Assessment, 45(3), 290-300.
15. Zeng, Y., Zhang, Z., & Zhang, Z. (2020). The development of UAVs in logistics: A review and future outlook. Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 140, 1-16. https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101968
16. Zhao, Y., & Lin, Q. (2018). UAVs for logistics and supply chain: Recent advances and future prospects. Computers & Industrial Engineering, 118, 1-14. https://doi.org/10.1016/j.cie.2018.01.001
17. Zhou, X., & Wang, Y. (2021). Sustainable delivery systems with UAVs: A case study in e-commerce logistics. Sustainability, 13(15), 1-14. https://doi.org/10.3390/su13158362

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(18)

Volkan GENÇOĞLU[*]; Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİRBAĞ[**]

ALMANYA' NIN GÖÇMEN POLİTİKALARI VE ENTEGRASYON

GERMANY'S IMMIGRATION POLICIES AND INTEGRATION

ÖZ

Almanya, tarihsel süreç içerisinde sahip olduğu güçlü ekonomisi ve yüksek refah seviyesi nedeniyle birçok göç hareketinin odak noktalarından biri olmuştur. Savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar ve daha iyi yaşam koşulları arayışı gibi farklı nedenlerle göçmenler bu ülkeye yönelmiştir. Almanya'da göçmenlerin entegrasyonu, 1970'li yılların sonlarında resmi bir politika haline gelmiş ve zamanla ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimlerin etkisiyle gelişim göstermiştir. 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği'nin ortak göç politikaları ve Almanya'nın ulusal yasal düzenlemeleri entegrasyon sürecini şekillendirmiştir. Özellikle 2007 yılında başlatılan ve 2018'e kadar güncellenerek genişletilen Ulusal Entegrasyon Planı, bu sürecin temelini oluşturmuştur. Alman Federal Göç ve Mülteci Ofisi'nin bilgilendirme programları, göçmenlerin ülkeye gelmeden önce toplumsal yaşam, eğitim, istihdam ve sağlık hizmetleri konusunda bilgi edinmelerini sağlamaktadır. Ayrıca dil kursları, mesleki eğitimler, danışmanlık ve kadın-çocuk hizmetleri entegrasyona önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte entegrasyon süreci sadece göçmenlerin çabalarına değil, ev sahibi toplumun aktif katılımına da bağlıdır. Eğitim sistemi ve iş gücü piyasasına katılım, uzun vadede toplumsal uyum ve ekonomik katkı açısından kritik öneme sahiptir. Ancak işsizlik, düşük gelir ve mesleki yetersizlik gibi sorunlar, entegrasyon politikalarının sürekli olarak geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Göç, Entegrasyon, Göçmen Politikaları, İş Gücü Piyasası.

ABSTRACT

Throughout its history, Germany has become one of the major destinations for migration due to its strong economy and high standard of living. Various factors such as wars, political instability, and the search for better living conditions have driven individuals and groups to migrate to Germany. The integration of migrants officially began in the late 1970s and has evolved over time under the influence of economic, political, and social developments. Since the 2000s, European Union migration policies and Germany's national legal regulations have shaped the integration process. Particularly, the National Integration Plan, initiated in 2007 and expanded until 2018, has been a cornerstone of these efforts. The Federal Office for Migration and Refugees provides pre-arrival information programs, helping asylum seekers gain knowledge about social life, education, employment, and healthcare services. Language courses, vocational training, counseling, and services for women and children significantly contribute to integration. However, integration is not solely dependent on migrants' efforts but also requires active participation from the host society. Participation in the education system and labor market is crucial for long-term social cohesion and economic contribution. Nevertheless, issues such as unemployment, low income, and lack of professional qualifications make it necessary to continuously revise and improve integration policies.

Keywords: *Germany, Migration, Integration, Migration Policies, Labor Market.*

[*] **Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, volkan.gencoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9894-3741.**

[**] **Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Tv, Sinema Bölümü, demirbag@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0222-3000.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Göç birey veya toplulukların çeşitli sebeplerle bulundukları bölgeden farklı bir bölgeye giderek yer değiştirmesini ifade eder. Göç olgusu, insanlık tarihi boyunca süreklilik arz eden bir sosyal gerçeklik olarak varlığını sürdürmüştür. Bireylerin ve toplulukların göç kararı almalarında ekonomik ve siyasi faktörlerin yanı sıra demografik, sosyal ve çevresel birçok itici unsur etkili olmaktadır. Ancak 21. yüzyıla gelindiğinde, uluslararası göç hareketlerinin hem nedenleri hem de sonuçları daha karmaşık bir yapıya bürünmüş; bu hareketlerin kapsamı ve yoğunluğu, ulusal sınırları aşarak bölgesel ve küresel düzeyde önemli etkiler doğurur hale gelmiştir. Günümüz göç hareketleri, çoğu zaman bir "kaçış" ve "hayatta kalma" mücadelesi şeklinde tezahür etmektedir. Bu yüzyılda, zorunlu göç hareketlerine maruz kalan bireylerin sayısı tarihsel olarak en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Dünya genelinde yaşanan silahlı çatışmalar, siyasi istikrarsızlıklar ve kitlesel şiddet olayları, milyonlarca insanın yerinden edilmesine yol açan insani krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle son yıllarda farklı coğrafyalarda ortaya çıkan yaklaşık on beş büyük çatışma bölgesinde, milyonlarca kişi ağır insani trajedilerle karşı karşıya kalmıştır. Buna paralel olarak, zorla yerinden edilen nüfus sayısında da dramatik artışlar gözlemlenmiş ve bu durum, uluslararası toplumun göç ve mülteci politikaları üzerinde ciddi baskılar yaratmıştır (Arslan vd, 2023: 8).

Kavram olarak çeşitlendirilebilen göç, iç-dış göç, zorunlu-gönüllü göç, geçici-sürekli göç gibi sınıflandırılabilmektedir. Tarih boyunca varlığını sürdürdüğü kabul edilen göç hareketleri sanayileşme hareketleri ile birlikte hızlanmıştır. Hem sanayileşme sonrası hem de ikinci dünya savaşı sonrası yaşanan yeniden inşa sürecinde ortaya çıkan işgücü ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalan Avrupa ülkeleri bu ihtiyacı göçmenlerle karşılamıştır. Almanya ortaya çıkan bu işgücü ihtiyacını gidermek için çeşitli ülkelerle ikili anlaşmalar yaparak bu açığı kapatmaya çalışmıştır. Ayrıca Almanya çeşitli sebeplerle daha iyi şartlarda yaşama arzusunda olan insanlar için göç edilen hedef ülkelerden biri haline gelmiştir. İşte bu sebeplerle Almanya' ya gelen göçmenlerin Alman toplumuyla uyum içerisinde yaşaması, eğitim ve sağlık sistemine entegre edilmesi, işgücü piyasasına katılması gibi koşulları sağlamak adına göçmenlerin entegrasyonu önemli bir politika alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da Almanya'nın tarihsel süreç içerisindeki göç hareketleri ve entegrasyon politikaları bu alanda yazılmış dokümanlar aracılığıyla incelenmeye çalışılmıştır.

2. Göçün Teorik Çerçevesi

İnsanlık tarihinin başlangıcıyla akran bir olgu olan göç, tarihsel süreç içerisinde insanların mekân değiştirmelerini anlatmak için kullanılmıştır. Bu yer değiştirmeler kimi zaman bireysel kimi zaman kitlesel olarak vuku bulmuştur. İnsanoğlu doğal, ekonomik, sosyal, siyasal sebeplerle devamlı hareket halindedir. Bu hareketlilik ister ulus devletin kurumsallaşması ile sınırlar arasında olsun, ister sınırlar içinde olsun doğası gereği bir terk ediş ve bir yeniden yerleşmeyi ihtiva etmektedir (Eser ve Çiçek, 2020: 116)

En genel tanımıyla göç, birey ya da toplulukların yaşadıkları bölgeyi terk ederek başka bir coğrafyaya gitmesini yani yer değiştirmesini ifade etmektedir. Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre ise insan ve/veya insan gruplarının ya uluslararası sınırları ya da ülke içindeki sınırları; süresi, nedeni ve şekli ne olursa olsun geçme hareketi olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2017). Göç kavramı ile öncelikle belli bir nüfusun bir bölgeden başka bir yere olan hareketi akla gelmekle birlikte, coğrafi bir yer değiştirme hareketinden daha kapsamlı ve köklü bir yapısı vardır (Aksu ve Sevil, 2010). İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri yerin değişmesinin yanı sıra hem sosyoekonomik hem de kültürel değişimlerine de dikkat çekmektedir (Bakkaloğlu, 2021).

21. Yüzyıla "Göçler Çağı" adını veren Castles ve Miller' a göre göç hareketlilikleri günümüzün ve geleceğin en temel problemidir. Castles ve Miller göç çağının kalıcı olduğunu ifade ederek bunu dört temel gerekçeye dayandırmıştır. Birinci olarak; Dünyanın kuzeyi ve güneyi arasında var olan eşitsizliğin daha fazla sayıda insanın daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak için göç edeceğini ifade etmişlerdir. İkinci olarak da siyasi istikrarsızlıklar, doğal afetler gibi olayların insanları bulundukları coğrafyayı terk ederek başka bir coğrafyada mülteci olmaya zorlayacağı düşüncesidir. Dört temel gerekçeden üçüncüsü ise etnik ve siyasal çatışmalar neticesinde insanların kitlesel olarak bulundukları bölgeleri terk ederek göç edecekleri görüşüdür. Son olarak ise yeni ticaret bölgelerinin ortaya çıkmasıyla emek gücünün mobilitesinin artacağını ileri sürmüşler ve bu gerekçelerle göçün kalıcı olacağını ileri sürmüşlerdir (Çiçek, 2022a: 5). Uluslararası Göç Örgütü' nün 2020

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

yılı Dünya Göç Raporuna göre dünyadaki göçmen sayısı 1970 yılından itibaren artış göstermiştir. 1970 yılında 84.460.125 olan uluslararası göçmen sayısı 2019 yılı itibariyle 271.642.105 olmuştur.

Tablo 1. Uluslararası Göçmenler, 1970-2019

Yıl	Göçmenlerin Sayısı	Göçmenlerin Dünya Nüfusundaki %' si
1970	84.460.125	%2,3
1975	90.368.010	%2,2
1980	101.983.149	%2,3
1985	113.206.691	%2,3
1990	153.011.473	%2,9
1995	161.316.895	%2,8
2000	173.588.441	%2,8
2005	191.615.574	%2,9
2010	220.781.909	%3,2
2015	248.861.296	%3,4
2019	271.642.105	%3,5

Kaynak: 2020 Dünya Göç Raporu

Dünyanın farklı bölgelerinden insanlar işsizlik, doğal afetler, savaşlar, siyasi sebeplerle birlikte daha iyi sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara sahip olmak için doğup büyüdükleri bölgeden ayrılarak farklı bölgelere göç etmekte ve göç ettikleri bölgelerin kültürel yapısına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.

2.1. Almanya'da Yaşanan Göç Hareketleri

Avrupa kıtasında gerçekleşen Katolik reformasyonu sonrasında Avrupa' nın çeşitli bölgelerinden tahmini olarak yüz bin civarında protestan Almanya' ya göç etmiştir. Bu göç hareketlerinin Almanya'nın bugünkü yapısını oluşturduğu ileri sürülmektedir. 1572 yılında gerçekleşen Aziz Bartholomew katliamı ile Fransa' dan gelen Huguenotlar, 16. Yüzyılda Mary Tudor'dan kaçan İskoç ve İngiliz Presbiteryenler ve Hollanda'da gerçekleşen isyan sonucu gelen Hollandalılar Almanya' ya bu dönemde göç etmişlerdir (Coy & Schulunka, 2016. akt: Altan ve Budak, 2023).

Tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak varlığını devam ettiren göç hareketleri Avrupa ülkelerinde de özellikle sanayi devrimi sonrası artış göstermiştir. Batı Avrupalılar proleterleşmeden kaçmak için farklı ülkelere göç ederken, Polonya, İrlanda ve İtalya gibi Avrupa kıtasının diğer ülkelerinden göç edenler büyük ölçekli tarımda ve sanayide çalışmak üzere Batı Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir (Castles ve Miller, 2008:81). II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle hem ekonomik hem de altyapı açısından çok ciddi zarar gören Almanya ve Avrupa ülkeleri, bir taraftan savaş sonrası ortaya çıkan yıkımın izlerini azaltmak ve ekonomik gelişimlerini devam ettirmek istemiş bir taraftan da ekonomik yönden hızlı bir gelişim göstermek istemişlerdir. Bunun sonucu olarak da yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duymuşlar ve bu ihtiyacı gidermek adına da dışarıdan işçi alımı için girişimlere başlamışlardır. İtalya, Yunanistan, Türkiye, Fas, Yugoslavya ve Portekiz gibi ülkelerle yapılan işgücü anlaşmaları çerçevesinde Almanya' ya misafir işçiler (Gastarbeiter) kabul edilmiştir. 1960'lı yıllarda Alman İş Bulma ve İşsizlik Sigortaları Kurumu Başkanı Anton Sabel'in açıkladığı sayılara göre o dönemde 800.000 yabancı işçi Almanya' da çalışmaktadır (Acar, 2022). Doğu Almanya'da da aynı yıllarda işe alım programları uygulanmış, Kuzey Vietnam, Mozambik, Küba ve Angola gibi ülkelerden insanlar işgücü ihtiyacını karşılamak için kabul edilmiştir (Altan ve Budak, 2023). İkinci dünya savaşından 1970'li yıllara kadar olan Avrupa'nın yeniden yapılanması olarak ifade edilen dönem ve işgücü talebi politikaları 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizine kadar devam etmiştir. 1970'li yılların başından başlayarak 1980'lerin ortalarına kadar devam eden petrol krizi kaynaklı ekonomik durgunluk Avrupa ülkeleriyle birlikte Almanya' ya olan işgücü akışını yavaşlatmıştır. 1970'te İsviçre, 1972'de İsveç ve 1973'te Almanya yabancı ülkelerden işçi alımını kısıtlama ve durdurma yoluna gitmişlerdir (Yamanlar, 2020). 1990

yılında Almanya'nın doğusu ve batısının birleşmesi sonrasında Doğu Almanya' da yaşayan yaklaşık doksan bin göçmen Batı Almanya sistemine göre işçi sayılmamış, yasal hakları olmamış, oturma izinleri ve çalışma izinleri iptal edilerek bir kısmı sınır dışı edilmiştir. Avrupa Birliği Ülkeleri 1991 yılında ortak göç politikası oluşturmak adına Almanya'nın da dâhil olduğu AB anlaşmasını yapmıştır. O tarihlerde Yugoslavya savaşları sonrası Almanya'ya 900 bine yakın insan göç etmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya' da yaşayan etnik Almanların ülkede kalmalarına yönelik uygulamalara başlanmış ve 1990-2007 yılları arasında 4,5 milyondan fazla etnik Alman Almanya'ya göç etmiştir (Aydın, 2017). 2000'li yıllardan sonra Asya ve Afrika kıtalarından Avrupa'ya göç yoğunluk kazanmıştır. Avrupa Birliği bir taraftan bu durumu sınırlandırmaya yönelik adımlar atarken diğer taraftan birlik çıkarına yönelik politikalar üretmeye çalışmıştır. Kıta dışından gelen göç hareketi sıkı düzenlemelere tabi tutulmakla birlikte yüksek vasıflı göçmenlerin işgücü piyasasına kavuşturulması hedefler arasındaydı (Aytaç ve Yertüm, 2017). OECD'nin 2014 yılı verilerine göre son on yılda Avrupa kıtasında gerçekleşen işgücü artışlarının %70' ini göçmenler oluşturmaktaydı (OECD, 2014). İlk olarak 2010 yılında Orta Doğu ülkelerinden Tunus ve Libya'da başlayan ve "Arap Baharı" olarak isimlendirilen ayaklanmalar ve sonrasında 2011 yılında Suriye' de başlayan iç savaşla birlikte pek çok insan Akdeniz ülkeleri üzerinden Avrupa'ya göç etmeye başlamıştır (Paksoy ve Koçarslan, 2015:144; Arslan, 2021: 6-7; Çiçek, 2011: 155). 2016 yılı itibariyle Almanya'daki mülteci sayısı 669.500' e çıkmıştır. Almanya' ya iltica başvurusunda bulunanların sayısı incelendiğinde 375.100 kişi ile Suriye' den gelmiş olanlar en üst sırada yer almışlardır. Suriyelilerin ardından sırasıyla Irak' tan gelen 86.000, Afganistan' dan gelen 46.300, Eritre' den gelen 30.000, İran' dan gelen 22.900 ve Türkiye' den gelen 19.100 mülteci 2016 yılında başvuruda bulunmuşlardır (UNHCR, 2016:15). 2016 yılında Türkiye ile yapılan Geri Kabul Antlaşması neticesinde Almanya' ya yapılan iltica başvuru sayılarında da azalmalar görülmüştür. Almanya 2020 yılı itibariyle Avrupa ülkeleri içerisinde 1.210.636 kişi ile en fazla mülteci barındıran ülke olmuştur (Worldbank, 2020).

2.2. Entegrasyon Kavramı

Göçmenlerin göç etmesini etkileyen sebeplere bakılmaksızın geçmişteki kültürleri ve yaşam tecrübeleriyle birlikte göç ettikleri bölgenin kültürel ve sosyal yapısı, siyasal kültürü, ekonomik yaşamı gibi koşullarla uyum içerisinde yaşayabilmeleri için entegrasyon kavramı oldukça önemlidir (Çiçek, 2022a: 29). Göçmenlerin içinde bulundukları toplumda yaşadıkları sorunlar ve bulundukları ülkeyle bütünleşmeleri noktasında yapılan çalışmalarda, en başta göçmenlerin parçası oldukları topluma uyum sağlamaları anlamına gelen adaptasyon kavramı kullanılmıştır. Günümüzde ise göçmenlerin girdikleri yeni kültüre uyum sağlamalarının yanında etnik kültürlerini de korumaları ve devam ettirmeleri anlamına gelen entegrasyon kavramı tercih edilmektedir (Demirağ ve Kakışım, 2018).

Göçmenler için entegrasyon, genellikle yalnızca istihdam ve eğitim gibi yapısal bileşenleri değil, aynı zamanda sosyal ağlar, kültürel kabul ve göçmenler ile ev sahibi topluluklar arasındaki karşılıklı anlayış gibi ilişkisel faktörleri de içeren çok yönlü bir süreçtir (Çiçek, 2022b). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından hazırlanmış olan Göç Terimleri Sözlüğü'nde entegrasyon kavramı, göçmenleri hem bireysel hem de grupsal olarak toplumun bir üyesi kabul eden süreç olarak belirtilmiştir. Buna göre, göç alan devletlerin göçmen kabulü için aradıkları nitelikler ülkelere göre değişiklik göstermektedir ve entegrasyonun sorumluluğu tek bir gruba ait değildir. Hem göçmenler hem de ev sahibi olan devlet, kurumlar ve toplumlar entegrasyondan mesuldür (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: s. 17).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği entegrasyonu, birbiriyle bağlantılı yasal, ekonomik ve sosyo-kültürel üç farklı boyutu olan dinamik, çok yönlü ve iki taraflı bir işlem olarak kabul etmektedir. Entegrasyon mültecinin kendi kültürel kimliğinden vazgeçmeden ev sahibi topluma uyumu ve ev sahibi toplulukların ve kamu kurumlarının mültecileri kabul ederek ihtiyaçlarını karşılamaları gibi, ilgili bütün tarafların çabalarını gerektirir. Bu çabalar ise özellikle entegrasyonun sosyal boyutuna işaret etmektedir. Sosyal entegrasyon, farklı akademik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan çok boyutlu bir kavramdır. Temel olarak, bireylerin ve toplulukların bir toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına katılım sürecini ifade etmektedir ve bu süreç, toplumda eşit katılımı sağlamak ve bireylerde aidiyet hissini güçlendirmek için gerekli koşulların oluşturulmasını kapsamaktadır (İpek vd, 2024: 350).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3. Almanya'nın Göçmen Politikaları ve Entegrasyon

1871 yılında kurulan modern Alman Devleti'nde vatandaşlık kavramı dil ve kültürün belirleyici olduğu etnisite kavramı üzerinden tanımlanmıştır. Bir kişinin Alman vatandaşı olabilmesi için etnik Alman olması gerektiği anlayışı hâkim olmuş ve 2000 yılına kadar Alman vatandaşlığı kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu kapsamında değerlendirilmiştir. Almanya' da vatandaşlığa kabul için iki farklı yasal sistem belirlenmiştir. Birincisi ikinci dünya savaşı sonrası sürgünler, mülteciler ve Assuied kökenliler gibi Alman soyundan gelenler için belirlenmiştir. Bu insanlar Alman vatandaşı olma hakkına sahiptirler. İkinci sistem ise yabancılar için geçerliydi. Bu insanların ülkede belli bir süre kalmış olma şartının aranması, sınırlayıcı bir takım şartlar ve karmaşık prosedürlere tabi tutulmaktaydı. Ayrıca Alman vatandaşlığına başvuran yabancıların önceki vatandaşlıklarından vazgeçmeleri gerekmekteydi. Almanya' da doğan yabancıların çocukları da doğrudan Alman vatandaşı olma hakkına sahip değillerdi (Castles ve Miller, 2008).

3.1. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı Sonrası İş Gücü Göçü Dönemi Göçmen Politikaları

"Alman göç yasaları birbiriyle rekabet halinde iki düşünce arasındaki güçlü gerilimi taşımaktadır. Bir yandan, Almanya savaş sonrası vizyonuyla bağlantılı olacak şekilde liberal, özgürlükçü ve insan haklarının anayasalarla güçlü bir şekilde güvence altına alındığı açık toplum idealine sahiptir. Ancak, beri taraftan bu vizyonla çelişkili olabilecek bir biçimde, Almanya'da göç politikaları ekonomik endişelerin, tek kültürcü eğilimlerin, etnisist ve kan bağına dayalı vatandaşlığın sınırlayıcı etkilerinin damgasını taşımaktadır" (Güllüpınar, 2014).

İkinci Dünya Savaşının ardından Almanya' dan sürgün edilen yaklaşık 12 milyon etnik Alman göç etmek zorunda kalmıştır. Alman anayasası olan Temel Yasa ve 1965 tarihli Yabancılar Yasası kapsamında yapılan düzenlemelerle etnik olarak Alman kimliği taşıyanların ülkelerine dönmeleri hedeflenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında aktif nüfusunun önemli bir kısmını kaybeden Almanya bu düzenlemelere rağmen gelişen sanayisindeki işgücü talebini karşılamakta yetersiz kalmıştır. İşgücü sıkıntısı yaşayan ülke 1960'lı yıllarda işgücü anlaşmaları imzalamıştır. İmzalanan anlaşmalar sonrasında ülkeye gelen insanlar misafir işçi olarak kabul edilmiştir. İlk etapta iki yıllık olarak planlanan misafir işçiler (Gastarbeiter) çeşitli sanayi kollarında yaşanan ihtiyaçlar sebebiyle işgücü anlaşmaları devam ettirilmiş ve çok kez sözleşme süreleri uzatılmıştır (Acar, 2022). Misafir işçi olarak kabul edilen işçilerin bir kısmına oturum izni dahi verilmiştir. Bu dönemde gelen işçi göçmenler Alman vatandaşlarının yapmak istemediği işleri yapmış ve genellikle yerel halktan ayrı tutulmuşlardır. Göçmenlerin çalışmaları sonucu elde ettikleri gelirleri geldikleri ülkelerine yönlendirildiğinden bu durum işçi göçmenler için bir güvencesizlik oluşturmuştur (Altan ve Budak, 2023). 1961 yılında Almanya ile Türkiye arasında imzalanan işgücü protokolüne göre işçiler kendilerine imzalatılan mukaveleye uymak ve ağır hizmet gerektiren işlerde çalışmak durumundaydı. İmzalatılan sözleşmelerde işçilerin görev tanımları ve hangi sektörlerde çalışacakları net bir şekilde belirtilmiyordu. Asgari ücretten daha düşük bir ücret verilmeyeceği sözleşmelerde belirtilmiş olmakla birlikte uzun yıllar tecrübesi olan kalifiye bir Türk işçisi ile acemi bir Alman işçisinin saatlik ücreti aynıydı (Acar, 2022).

1962 yılında Almanya'nın Hessen eyaletinde yabancı işçi çocuklarına okula katılım mecburiyeti getirilmiş ve çocukların özel Almanca derslerine katılımı sağlanmıştır. 1965 yılının Nisan ayında ise Okul Yönetimi Yasası ile eğitim yaşındaki tüm misafir işçi çocuklarının Alman okullarına devam zorunluluğu getirilmiştir. Yine bu dönemde Batı Alman Radyo Kurumu Türkçe yayın yapmaya başlamış ve televizyon kurulmasıyla da bu süreç devam etmiştir (Danış, 2021). 1965 yılında Batı Almanya' da Yabancılar Yasası çıkarılmış ve bu yasa ile Nazi Almanya'sından bu yana yürürlükte olan sistem değiştirilmiştir. Yabancılar Kanunu incelendiğinde tek tip yabancı kavramının devam ettiği, işçi olarak Almanya' da bulunanlarla yabancılar arasında bir ayrım yapılmadığı görülmektedir. Daha önceki düzenlemelerde idareyi zor durumda bırakacak durumlar söz konusu olabildiğinden kanunla idareye geniş yetkiler tanınmakta ve Almanya'nın çıkarlarının esas alındığı görülmektedir. Eğer bir yabancının Almanya' da kalması ülkeyi zarara uğratmayacaksa kişiye oturum izni verilmesi söz konusu olduğu ancak kişinin ülkede bulunmasının Almanya'yı zarara uğratacağı düşünülüyorsa ülkeden çıkarılabileceği ifade edilmektedir. Bu düzenlemenin yabancı işçiler arasında huzursuzluk kaynağı olduğu ve bir güvencesizlik yarattığı söylenebilir (Ansay, 1974).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3.2. 1973 Petrol Krizi ve Sonrasındaki Dönemde Almanya'nın Göçmen Politikaları

1970'li yıllar işçi göçmenlerin geçici değil kalıcı olduğunun kanaatine varıldığı yıllar olmuştur. Ayrıca 1971-1973 yılları arasında bazı beldelerde ilk yerel yabancı meclisleri kurulmuştur. 15 Ocak 1972 tarihinde ise yabancı işçilere seçme hakkının ardından seçilme hakkı da verilmiştir. Yaşanan petrol krizinin etkisiyle ekonomik durgunluğun ortaya çıkması, işsizliğin artması nedeniyle 23 Kasım 1973 tarihinde yabancı işçi alımının durdurulması yönünde karar alınmıştır. Alınan karar sonrası yabancı işçilere ülkelerine dönmesi tavsiye edilmiş ve 14 milyon yabancı işçinin yaklaşık 11 milyonunun ülkelerine döndüğü belirtilmiştir (Danış, 2021). Yeni göçlerin zorlaştırıldığı bu dönem aynı zamanda ülkedeki göçmenlere yönelik "entegrasyon" çabalarının arttığı bir dönem olmuştur (Altan ve Budak, 2023). Geçici olarak ifade edilen ancak ülkede kalan işçilerin ailelerini getirmelerine izin verilmiş, ikamet izinlerine ilişkin düzenlemeler yapılmış ve göçmen sayısı yine artmaya devam etmiştir. 30 Kasım 1974 yılında yapılan düzenlemeyle yabancı işçilerin aile üyelerine çalışma yasağı getirilmiştir. Ayrıca bu yıllarda Berlin Senatosu yabancı işçilerin yoğun olarak yaşadığı Kreuzberg ve Wedding'e yerleşme yasağı kararı alarak bu bölgelerde gettolaşmayı önlemeye yönelik adımlar atmıştır (Danış, 2021). 1970'li yılların sonuna kadar Almanya yabancı işçilerin kalıcı olacağı fikrini resmi olarak inkâr etmiş, bunun neticesinde de daha büyük toplumsal farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür (Castles ve Miller, 2008). 1978 yılında ilk defa Nordrhein-Westfalen başbakanı Heinz Kühn Federal Almanya Cumhuriyeti'nin yabancı işçiler ve ailelerinin uyumundan sorumlu olarak görevlendirilmiştir. Bu dönemde Almanya'nın göçmenlere yönelik politikalarının entegrasyon temelli ele alınmaya başlandığı görülmektedir (Danış, 2021).

Bu dönemde Almanya'nın dâhil olduğu Saarbrücken Anlaşması (1984) ve Schengen Anlaşması (1985), göç politikalarını etkileyen gelişmelerden olmuştur. 1991 yılında Almanya'nın da dâhil olduğu Avrupa Birliği ülkeleri ortak bir göç politikası oluşturmak adına AB anlaşmasını imzalamıştır. Bu tarihlere Alman hükümeti Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya' da yaşayan Alman kökenlilerin ülkede kalması yönünde teşvik edici politikalar uygulamaya başlamıştır (Aydın, 2017).

26 Nisan 1990 tarihinde Federal Meclis' ten geçen yeni yabancılar yasası 1 Ocak 1991' de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yasa istisnai hallerde çifte vatandaşlığa imkân tanımıştır. Yasa ile büyüme çağında olanlar için sekiz yıllık oturma izni ile Almanya' yaşadıktan sonra vatandaş olma hakkı verilirken, yetişkinler için bu süre on beş yıl olarak belirlenmiştir. Yasa yabancı dernek ve örgütlerce tepki ile karşılanmış ve emeklilik, seyahat etme, aile birleşimi ve kadın göçmenlerin durumu gibi konularda da sorun yaratmıştır. 90'lı yıllar Almanya'da aşırı sağ hareketlerin, göçmenlere karşı ayrımcı tutumların arttığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu yıllarda göçmenlere yönelik gerçekleşen olaylarda ciddi miktarda artış söz konusu olmuştur. 1991 yılında yaşanan yabancılara yönelik şiddet olaylarının on kat arttığı ve 2.427 olayın gerçekleştiği belirtilmiştir (Danış, 2021). Almanya'da yaşayan göçmenlerin kültür ve entegrasyon konuları ulusal bir konu haline gelmiş ve 1995 yılında Schengen 2 ve 1997 yılında ise Dublin anlaşması çerçevesinde sığınmacı konularının ele alınmasına neden olmuştur. Söz konusu anlaşmalar ile Avrupa Birliği ülkelerine yapılan başvurular bir merkezde toplanmış, AB ülkelerince incelenen başvurular kabul olunan ülkeye bildirilmiştir (Altan ve Budak, 2023).

Şahin tarafından 2010 yılında yapılan Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu' nun kuşaklar arası karşılaştırılması isimli çalışmada Almanya' da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin; Türk kültüründen uzaklaşmakta olduğunu ve uygulanan entegrasyon politikalarının bunu desteklediğini ifade etmiştir. Okulda Türkçe derslerinin kredisinin olmaması, Türkçe konuşan öğrencilerin Alman öğrenciler tarafından kabul görmemesi, Alman toplumuna özgü kural ve değerlerin ön plana çıkarılması, reşit olduktan sonra sahip olduğu vatandaşlıktan birini seçmesi gibi politikalardan dolayı Türk kökenli göçmenlerin sorunlar yaşadığı görülmektedir (Şahin, 2010).

1997 yılında imzalanarak 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, AB ülkelerinin ortak bir göç politikası oluşturması bağlamında katkı sağlamıştır. Antlaşma ile üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik uygulanacak politikaların düzenlendiği ve uluslararası göç politikalarının devletlerin işbirliği ile oluşturulabileceği kabul edilmiştir. Amsterdam antlaşmasından sonra Tampere Zirvesi toplanmış ve zirvede ortak göç ve iltica politikalarının ana hatları çizilmiş göç konusunda ortak işbirliği ve göç akımlarına karşı daha etkin bir yönetim biçimi ele alınan ana konular arasında yer almıştır (Dinçer ve Eşsiz, 2021).

3.3. 2000'ler Sonrası Dönemde Almanya'nın Göçmen Politikaları

İşgücü göçü talebi ile birlikte 1960'lı yıllardan itibaren göç alan ve yabancı sayısı ülkenin genel nüfusunun %9' una gelen Alman hükümeti 2000 yılında Bağımsız Göç Komisyonu Kurmuştur (Süsmüth, 2021 akt. Altan ve Budak, 2023). Bu yıllarda Almanya yeni vatandaşlık yasasını kabul ederek anne veya babanın 8 yıl olarak belirlenen oturma izin süresini tamamlamış olması neticesinde Alman vatandaşlığının doğum ile kazanılacağını belirtmiştir. Ancak 23 yaşına gelindiğinde iki vatandaşlıktan birini tercih etmesi gerekmektedir. Söz konusu düzenleme 2014 yılına gelindiğinde düzenlenmiş ve Almanya' da altı yıllık süre ile eğitim alma veya sekiz yıl ikamet etme gibi bazı şartları sağlayan bireyler çifte vatandaşlığa sahip olabilmektedir (Altaş, 2014).

2001 yılında ABD' de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Paris, Madrid ve Londra gibi Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yaşanan terör saldırıları AB göç politikalarını etkilemiş ve Avrupa' da göç ve mültecilere olan bakış açısını değiştirmiştir (Dinçer ve Eşsiz, 2021). Avrupa genelinde güvenlik odaklı stratejiler benimsenmiş yeni yasalar, terör karşıtı politikalar ve önlemler göçmen ve yerleşik Müslümanlar üzerinde ayrımcı etkiler ortaya çıkarmıştır (Güllüpınar, 2014). Avrupa Birliği ülkelerinin göçmen politikalarında meydana gelen bu değişim 11 Eylül saldırıları sonrasında gerçekleştirilen çeşitli toplantıların ana gündem maddesi olmuş, göç ve terör konuları birlikte anılarak göç politikalarında daha katı bir tutum sergilenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Dinçer ve Eşsiz, 2021).

ABD' de uygulanan Green Card benzeri bir uygulama 2000'li yılların başında Almanya' da başlatılarak yabancılara belirli süreli oturma izni ve iş imkânları tanınmıştır. ABD' de uygulanan Green Card koşullarına göre farklı şartlar belirlenen uygulamada geldiği ülkede ispatlanabilir olması kaydıyla iyi bir eğitim almış olması şartıyla beş yıllık oturum izinleri verilmiştir. Bu uygulama ile Almanya' ya gelenler ailelerini yanlarına alma, vergi ve sosyal güvenlik konularında Alman vatandaşları ile aynı haklara sahip olma, işsizlik ve emeklilik tazminatı alma gibi haklara sahip olmuştur (Altan ve Budak, 2023). 2005 yılında entegrasyon konusunda reform niteliğinde politikalar açıklanmış ve 2006 yılında da medeni hukuk ve göçmenlerin istihdamı gibi konularda ayrımcılığı önlemek amacıyla Eşit Muamele Genel Yasası kabul edilmiştir. Alman hükümeti tarafından 2007 yılında eğitim, öğretim, istihdam ve kültürel entegrasyona odaklanan Ulusal Entegrasyon Planı hazırlanmıştır. 2012 yılında ise Ulusal Entegrasyon Eylem Planı uygulanan entegrasyon politikalarının sonuçlarını ölçmek ve hedeflere ulaşıldığını doğrulamak adına göstergeler içermiştir. 2012 yılında açıklanan Ulusal Entegrasyon Eylem Planı; genç göçmenlere sağlanan bireysel desteğin optimize edilmesi, yabancı derecelerin tanınmasının iyileştirilmesi, Federal ve Eyalet Hükümetlerinin kamu hizmetlerinde göçmenlerin payının arttırılması, göçmenlere sağlanan sağlık ve bakım hizmetlerinin geliştirilmesini içermiştir. Daha sonra Mayıs 2016'da Messeberg Entegrasyon Bildirgesi Federal Kabine tarafından ilan edilmiştir. Bildirge tüm eyaletlerin eğitim, istihdam ve sosyal entegrasyon bakanlıklarını kapsamasının yanı sıra göçmenlere yönelik hükümet politikasının ana hatlarını çizerek yabancılara destek, eğitim ve iş fırsatları sunulması ancak aynı zamanda geri dönüş süreçleri ve göçmenlerin toplum içerisindeki görevleri vurgulanmıştır (European Commission, 2023). Messeberg Entegrasyon Bildirgesinde entegrasyon kursları düzenlenmesi yer almış ve kurslar Alman değerlerini, kültürel yapısını öğretmek üzerine kurgulanmıştır. Kurs süreleri uzatılarak yabancıların kurslara katılımı zorunlu tutulmuştur. Ayrıca Almanya' ya gelerek uzun süreli kalmayı planlayanların Almancasının yeterli düzeyde olması gerektiği düşünüldüğünden dil kursları düzenlemesi yapılmış ve gelen göçmenlere dil kursuna başvurma imkânı verilmiştir. Göçmenlerin dil seviyesi yeterli seviyedeyse ve geçimini sağlayabilecek bir işte çalışıyorsa beş yıl sonra sürekli ikamet iznine başvurabilmesine imkân verilmiştir (Altan ve Budak, 2023).

2018 yılına gelindiğinde 10.Entegrasyon Zirvesi toplanarak Ulusal Entegrasyon Eylem Planı genişletilmiş, göç ve entegrasyonun beş aşamasına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu aşamalar göç öncesi aşama, ilk entegrasyon aşaması, entegrasyon aşaması, birlikte büyüme aşaması ve uyum aşaması olarak raporda yer almıştır. Ulusal Eylem Planı olarak adlandırılan bu planda federal hükümetler, eyaletler, yerel yönetimler ve göçmen örgütleri başta olmak üzere toplumun her kesimini kapsayan 300' den fazla farklı katılımcı yer almıştır. 2019 ve 2021 yıllarında Federal Hükümet tarafından göç ve entegrasyon alanında çeşitli konuları ele almak üzere Entegrasyon Yeteneği Çerçeve Koşulları Uzman Komisyonu oluşturulmuş entegrasyonun tüm toplumun yararına olduğu anlayışını savunan ve politika yapıcılar ile diğerlerinin göç

toplumunu daha iyi şekillendirmek için birlikte nasıl çalışabilecekleri konusunda zengin tavsiyeler içermiştir (European Commission, 2023).

Alman Federal Göç ve Mülteci Ofisi 2018 yılında genişleterek yayınladığı Ulusal Entegrasyon Eylem Planı kapsamında sığınmacılar için çeşitli entegrasyon programları yürütmektedir.

Ankommen Uygulaması: Uygulama Almanya' da yaşam ve iltica süreçleriyle ilgili bilgiler içermesinin yanında entegre Almanca kursuyla Almanca öğrenme sürecini de başlatmaktadır. Akıllı telefona yüklenebilen bu uygulama ile yeni gelen bireyler için Almanya'daki hayatın zorluklarının üstesinden gelebilmeleri için ihtiyaç duydukları tüm bilgilere ulaşılabilir.

Yol Gösterici Kurslar: Bu kurslarda sığınmacılar ülkeye geldiklerinden hemen sonra Almanya'daki günlük yaşam hakkında faydalı bilgiler ana dillerinde öğretilir. Kendileri de daha önce göç etmiş kültürel aracılar tarafından verilen kurslar gelen sığınmacıların kültürünü bilerek ve ana dillerinde gerçekleştirilmektedir. Yol gösterici kurslar model olarak Saksonya eyaletinden alınmış ve 2015 yılında başlatılarak 2019 yılına kadar test edilmesi planlanmaktadır.

Açıklayıcı Film ve Broşürler: Almanya' da birlikte yaşamak ne anlama gelmektedir? Basın ve ifade özgürlüğünün sınırı nedir? Toplumda bireyler hangi hak, yükümlülük ve özgürlüklere sahiptir? Herkesin dikkate alması gereken yükümlülükler nelerdir? Gibi sorulara cevap veren mp4 formatında akıllı cihazlara indirilebilmesi mümkün olan açıklayıcı filmler ve broşürler sığınmacılara ulaştırılmaktadır.

Sığınmacılar ve Göçmenler İçin İlk Oryantasyon Kursları: Toplamda 300 ders biriminden oluşan ve her biri 45 dakika süren kurslara katılım isteğe bağlı ve ücretsizdir. Bu kurslarda Almanya'daki hayata adapte olabilmek için ilk bilgiler ve Almanca öğrenimi başlatılmış olur.

Kurslar; Almanya'daki günlük yaşam, iş koşulları, alışveriş, sağlık ve tıbbi bakım, anaokulu ve okul imkânları, medya kullanımı, Almanya'daki örf ve adetler, yerel kurallar gibi konuları içermektedir.

Uyum Kursları: Oluşturulan programa göre her uyum kursu bir dil kursu ve bir oryantasyon kursundan oluşmaktadır. Toplam 700 ders ünitesinden oluşan kurslar dil kursu programında iş ve meslek, çocukların bakımı ve eğitimi, sağlık ve hijyen, meslek eğitimi ve meslek içi eğitim, boş zaman aktivitelerive sosyal ilişkiler gibi konulardan oluşurken oryantasyon kursu Alman hukuk düzeni, tarihi ve kültürü, hak ve yükümlülükler, toplum içinde birlikte yaşama şekilleri, din ve inanç özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği gibi konuları içermektedir.

Yetişkinlere Yönelik Danışmanlık Hizmeti: Ücretsiz verilen göçmen danışmanlık hizmetleri kapsamında; Aldıkları meslek eğitimi veya okul diplomaları tanınıyor mu? Nerede ev bulabilirim? Ev kiraları ne kadar? Almanca kurslarına nerede katılabilir? Gibi sorulara cevap verilmektedir. Burada verilen danışmanlık hizmetinde hızlı ve bürokratik engellere takılmadan göçmenlere yardımcı olmak hedeflenmektedir.

Gençlere Yönelik Danışmanlık: Genç göçmenlere ve 27 yaşa kadar olan genç yetişkinlere danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilmektedir. Uyum teşvik planı kapsamında özel rehberlik hizmetlerinden, somut vakada danışmanlığa ve ebeveyn çalışmalarından grup aktivitelerine ve kurslara kadar uzanmaktadır.

Kadınlara Yönelik Hizmetler: Bu hizmetler kapsamında kadınlara yönelik uyum kursları, spor kursları ve uyum projeleri sunulmaktadır.

Ayrıca göçmenler için çeşitli aşamalarda dil eğitimi veren meslek için Almanca kursları, çocuk ve gençler için Almanca kursları, Almanya' da vatandaşlığa alınma koşulları, yabancı meslek diplomalarının tanınma prosedürü ve işleyişi, sığınmacılar ve sınır dışı edilmeleri geçici olarak ertelenenler için uyum kursları verilmektedir (Federal Göç ve Mülteci Ofisi, 2024 Erişim Tarihi: 03.01.2024).

SONUÇ

Almanya, refah düzeyi yüksek ekonomisi sayesinde tarih boyunca birçok göç hareketinin hedef ülkelerinden biri olmuştur. Savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar ya da daha iyi yaşam koşulları arayışıyla bireyler ve topluluklar bu ülkeye göç etmiştir. Almanya'da göçmenlerin entegrasyon süreci, 1970'li yılların sonlarında bu alanda bir yetkilinin görevlendirilmesiyle resmen başlamıştır. Ancak entegrasyon kavramının toplumda tam anlamıyla benimsenmesi zaman içinde, ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle mümkün olabilmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği'nin göç konusunda ortak politika oluşturma

çabaları ve Almanya'nın göçmenlerle ilgili yaptığı yasal düzenlemeler bu sürece yön vermiştir. 2007'de yürürlüğe giren, 2012'de güncellenen ve 2018'de genişletilerek uygulanan Ulusal Entegrasyon Planı, Almanya'nın güncel entegrasyon politikalarının temelini oluşturmuştur.

Ülkeye gelmeden önce Alman Federal Göç ve Mülteci Ofisi tarafından hazırlanan bilgilendirme programları sayesinde sığınmacılar, Almanya'da toplumsal yaşam, çalışma hayatı, eğitim ve sağlık hizmetleri hakkında bilgi edinerek yeni yaşamlarına daha hazırlıklı başlamaktadır. Ayrıca dil eğitimi, meslek kursları, danışmanlık hizmetleri, kadın ve çocuklara yönelik programlar gibi uygulamalar, göçmenlerin Alman toplumuna uyum sağlamasında önemli rol oynamaktadır.

Bununla birlikte entegrasyon süreci yalnızca göçmenlerin bireysel çabalarıyla sınırlı değildir; ev sahibi toplumun da bu süreçte aktif ve yapıcı bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Alman devletinin ve sivil toplum kuruluşlarının sağladığı çok yönlü destek programları, toplumsal uyumu güçlendirmekte ve göçmenlerin dışlanma riskini azaltmaktadır. Özellikle çocukların ve gençlerin eğitim sistemine entegrasyonu, uzun vadede toplumsal uyumun başarısı açısından kritik öneme sahiptir. Okullarda sunulan ek dil dersleri ve kültürlerarası eğitim programları, göçmen kökenli öğrencilerin başarı şansını artırmakta ve toplumsal bütünleşmeyi desteklemektedir.

Ayrıca iş gücü piyasasına katılım da entegrasyonun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Almanya, mesleki eğitim programları ve istihdam teşvikleri yoluyla göçmenlerin iş gücüne katılımını artırmayı hedeflemektedir. Göçmenlerin istihdam edilmesi, hem bireysel refah düzeyini yükseltmekte hem de ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ancak bazı göçmen gruplarında halen işsizlik, düşük gelir ve mesleki yeterlilik eksikliği gibi sorunlar yaşanmakta, bu da entegrasyon politikalarının sürekli gözden geçirilmesini ve geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Acar, E. (2022). 1960-1965 Döneminde Türkiye' den Almanya' ya İşçi Göçleri. *Troy Academy: International Journal of Social Sciences*. 8 (1), 38-69.
2. Aksu, H. ve Sevil, Ü. (2010). Göç ve kadın sağlığı. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 133-138.
3. Altan, H. N. ve Budak, M. M. (2023). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Almanya Göç Politikalarının Dönüşümü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 22(4), 1409-1423.
4. Altaş, B. (2014). *Çifte vatandaşlık ve opsiyon modeli: "Üç adım ileri, iki adım geri."* https://perspektif.eu/2014/07/01/cifte-vatandaslik-ve-opsiyon-modeli-uc-adim-ileri-iki-adim-geri/ (Erişim Tarihi: 02.01.2024).
5. Ansay, T. (1974). Alman Yabancılar Kanunu ve Türk İşçileri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
6. Arslan, E., (2021). Türkiye'de göç yönetimi: Süreçler aktörler ve politikalar. Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye, (Ed. Erkan Arslan), (pp.1-30), Ankara: Nobel Yayınevi.
7. Arslan, E., Öztürk, S., ve Yağlı, Ş. (2023). Türkiye'de Uluslararası Göçlerin İdari Yapıya Etkileri Ve Bakanlıkların Göç Yönetim Süreçlerindeki Rolleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (65), 7-14. https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.1253523
8. Aydın, A. (2017). Avrupa Birliğinin uluslararası göç politikaları bağlamında Almanya ve Almanya'daki mülteciler. *Belgi*, 2(14), 538-551.
9. Aykaç, M. ve Yertüm, U. (2017). Avrupa Birliği Göç Politikalarının Gelişimi: Misafir İşçi Kabulünden Sığınmacı Akınına. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 70(1), 1-29.
10. Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
11. Çiçek, A. (2021). Osmanlı'dan Günümüze Uluslararası Göçler. Bölgesel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göç ve Türkiye, (Ed. Erkan Arslan), (pp.143-164), Ankara: Nobel Yayınevi.

12. Çiçek, A. (2022a). *Suriyelilerin Sosyal ve Siyasal Entegrasyonu: Adana İli İncelemesi,* Detay Yayınları: Ankara.
13. Çiçek, A. (2022b). Türkiye'de Göçmen Entegrasyonu ve MIPEX Verilerine Göre Değerlendirilmesi. Ed. Hamza Bahadır Eser, Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler (185-204), Ankara: Siyasal Kitabevi.
14. Danış, D. (2021). Almanya Türkiye Arasındaki İşgücü Göçünün Altmışıncı Yılı Üzerine Bir Değerlendirme: "İyi ki buradayız!". Göç Araştırmaları Derneği Raporu. 7,44.
15. Demirağ, H. ve Kakışım, C. (2018) Almanya'daki Türklerin göç ve entegrasyon süreci: Birinci ve üçüncü kuşak karşılaştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 75, 123–152. http://dx.doi.org/10.26650/jspc.2018.75.0011
16. Dinçer, S. ve Eşsiz, F.P. (2021). Uluslararası Göç Olgusu ve "Arap Baharı" Sürecinde Değişime Uğrayan Avrupa Birliği Göç Politikaları. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 7(1), 68-84.
17. Eser, H. B., ve Çiçek, A. (2020). "Avrupa'da Aşırı Sağın Ayak Sesleri: Zenofobinin Patolojik Normalleşmesi", *Alternatif Politika*, 12(1): 114–144.
18. European Commission. (2023). *Governance of migrant integration in Germany*. https://ec.europa.eu/migrant-integration/country-governance/governance-migrant-integration-germany_en (Erişim Tarihi: 02.01.2024)
19. Güllüpınar, F. (2014). Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlik Üzerine. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14 (1), 1-16.
20. https://www.bamf.de/TR/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/ErsteOrientierung/erste-orientierung-node.html (Erişim Tarihi: 03.01.2024).
21. IOM. (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. Received from http://goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf
22. IOM. (2017). "Migration" https://www.iom.int/key-migration-terms#Migration (Erişim Tarihi: 26.12.2023).
23. İpek, E., Arslan, E., & Çiçek, A. (2024). Suriyelilerin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Bir İnceleme: Ankara'nın Altındağ İlçesi Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 9(18), 346-367. https://doi.org/10.54831/vanyyuiibfd.1581629.
24. Paksoy, H.M., ve Koçarslan, H. (2015), Suriyelilerin Ekonomik Etkisi: Kilis İli Örneği. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 143-174.
25. Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırılması: Kültürleşme. *Bilig*. 55, 103-134.
26. UNHCR. (2016). Global trends forced displacement in 2016. The UN refugee Agency. https://www.unhcr.org.
27. Worldbank (2020). Refugee population by country or territory of asylum- European Union. https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG?locations=EU.
28. Yamanlar, Y. (2020). Göç Kuramları Çerçevesinde İkinci Dünya Savaşı Sonrası Batı Avrupa'nın Göç Deneyimi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 19(2), 553-583.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(19)

Dr. Ali Eren BALIKEL[33]

DETERMINANTS OF A VALUABLE BRAND NAME IN ETHNIC CUISINE MARKET IN THE UK: A COMPARISON OF CUSTOMER-BASED BRAND EQUITIES OF TURKISH, INDIAN, THAI, LEBANESE AND CHINESE RESTAURANTS[34]

BİRLEŞİK KRALLIK ETNİK MUTFAK PAZARINDA DEĞERLİ BİR MARKA İSMİNİN BELİRLEYİCİLERİ: TÜRK, HİNT, TAYLAND, LÜBNAN VE ÇİN RESTORANLARININ MÜŞTERİ TEMELLİ MARKA DEĞERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI[35]

ABSTRACT

This study aims to critically examine the customer-based brand equity of Turkish, Indian, Thai, Lebanese, and Chinese restaurants in the UK to identify the key determinants of a valuable ethnic cuisine brand. With the growing popularity of ethnic food, this research addresses a gap in the literature by proposing a model for building valuable ethnic restaurant brands. Aaker's brand equity model forms the theoretical framework, and data were collected through a quantitative survey of 666 participants across five ethnic restaurant types. The analysis, conducted using SPSS, involved reliability testing (Cronbach's alpha), exploratory factor analysis, descriptive statistics, and regression analysis. Findings reveal that brand awareness is the most influential dimension of brand equity in predicting customer satisfaction and loyalty, followed by brand associations. Among service quality dimensions, responsiveness, empathy, and reliability have the strongest impact, with tangibles and assurance following. This study provides practical insights for ethnic restaurant branding.

Keywords: *Ethnic Cuisine, Brand Equity, Service Quality, Customer Satisfaction, Brand Loyalty.*
JEL Codes: *M16, M31.*

ÖZ

Bu çalışma, Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren Türkiye, Hindistan, Tayland, Lübnan ve Çin mutfağına ait restoranların müşteri temelli marka değerlerini eleştirel bir bakış açısıyla incelemeyi ve değerli bir etnik mutfak markası oluşturmanın temel belirleyicilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Etnik yiyecek tüketiminin artış göstermesiyle birlikte, bu alanda literatürde yer almayan bir model önerisi sunulmuştur. Araştırmada kuramsal çerçeve olarak Aaker'in marka değeri modeli benimsenmiş ve beş farklı etnik restoran grubundan toplam 666 katılımcıya uygulanan nicel anket verileri analiz edilmiştir. SPSS programıyla yapılan analizlerde güvenilirlik testi, faktör analizi, betimsel istatistikler ve regresyon analizi uygulanmıştır. Bulgular, müşteri memnuniyeti ve sadakati üzerinde en etkili marka değeri boyutunun marka farkındalığı olduğunu, bunu marka çağrışımlarının izlediğini göstermektedir. Hizmet kalitesi açısından ise en etkili boyutlar sırasıyla ilgi, empati ve güvenilirliktir. Bu çalışma, etnik restoran markalarının geliştirilmesi ve konumlandırılması konusunda pratik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etnik Mutfak, Marka Değeri, Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti, Marka Sadakati.
JEL Codes: M16, M31.

---

[33] Dr. Ali Eren BALIKEL İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9739-9729 alieren.balikel@kent.edu.tr

[34] This article is derived from the author's doctoral thesis titled "Determinants of a valuable brand name in ethnic cuisine market in the UK: A comparison of customer-based brand equities of Turkish, Indian, Thai, Lebanese and Chinese restaurants", completed at University of Wales Trinity Saint David in 2021. The study has been revised, condensed, and adapted to meet the format and scope of this journal. The thesis was not previously published in any journal, and this article has not been submitted elsewhere.

[35] Bu makale, yazarın Wales Trinity Saint David Üniversitesi'nde 2021 yılında tamamladığı "Birleşik Krallık Etnik Mutfak Pazarında Değerli Bir Marka İsminin Belirleyicileri: Türk, Hint, Tayland, Lübnan ve Çin Restoranlarının Müşteri Temelli Marka Değerlerinin Karşılaştırılması" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Çalışma dergi yazım kurallarına göre yeniden yapılandırılmış, sadeleştirilmiş ve özgünleştirilmiştir. Tez daha önce herhangi bir dergide yayımlanmamış olup, bu makale başka bir dergiye gönderilmemiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

INTRODUCTION

Food is the basic necessity of life that takes care of the physiological needs of humans (Lowenberg et al., 1979). But it has changed over time and is now used by them to symbolise what they are (Fox, 2003). It can also reflect a culture (Edles, 2004) that humans grow up with. It is indeed a formidable task for humans to change their food habits, especially as they age (Cervellon and Dube, 2005). Changing food fads can impact, to a great extent, on the food decisions that individuals make. Ethnic food, according to the Food Marketing Institute (1998), is food that is preferred by a specific cultural and ethnic group. This group can be racial or national, for instance, Chinese, Mexican or Kosher foods. Ethnic food displays the values, behaviour, attitudes and principles of a specific culture and conveys the heritage, religion, traditions or national origin of this culture (Mora, 1998). Another definition has been propounded that states that ethnic foods refer to foods that come from outside the countries they are consumed in. Paulson-Box and Williamson (1990) define such foods as those that have their origins outside the UK but are consumed within it by ethnic groups in the country, as well as local citizens. Apart from being food establishments, ethnic restaurants also act as cultural ambassadors of sorts in their chosen country where they become purveyors of their native food and culture (Wood and Munoz, 2007). Most of the owners of such restaurants are from the actual countries themselves and hence are quite aware of the heritage that they attempt to disseminate in their adopted country. This serves two purposes: one is to make the restaurant unique and different from its rival establishments and two is to provide a distinctive and exclusive experience to customers (Ebster and Guist, 2004). A genuine ethnic restaurant brings its patrons close to the culture of that country and enables them to experience it first-hand. The service staff in ethnic attire, the aromas and the traditional décor familiarises them with the culture and, in some cases, reminds them of their trip to that country. Customers visiting ethnic restaurants patronise them to learn more about that particular country (Abarca, 2004). A similar trend in restaurant choices was noticed among tourists as well. It was seen that more adventurous tourists opted for local cuisine so they could learn more about the culture and customs of their host country (Long, 1998).

Authenticity in the food and decor is a very important attribute for such restaurants as they can be the only association many of its customers may have with the culture (Wood and Munoz, 2007). The increase in international trade and globalisation has led to significant migration of peoples across the world. There has been a considerable increase in tourism as well. This has, naturally, led to a rise in the awareness of foods from diverse parts of the world with plenty of willing and adventurous customers. In keeping with the classification of human needs that were set by Abraham Maslow, Lowenberg et al. (1979) suggest that the surge in the demand for ethnic foods indicates that the rise in travel increases the feeling of belonging among travellers while raising their self-esteem and feeling of security. With a rise in the affluence of developed countries, there is a rise in people wanting to eat out for sheer convenience and this enhances the chances of their wanting to try out newer options available and gradually finding comfort in them.

The changes in lifestyle and outlook of people that have come as an effect of globalisation and rising incomes show three notable developments in the field of food. It has been seen that fewer people are indulging in cooking the basic staple foods right from scratch at home; these are gradually being replaced by mass-produced food as it is more convenient. Secondly, there seems to be no seasonal cycle of food consumption anymore as most foods are available throughout the year. Finally, people are venturing into newer exotic territories of food and are receptive to the tastes of ethnic foods (Meulenberg and Viaene, 1998). Most of these customers are working professionals from bigger cities and the suburbs and belong to a younger age bracket (Sloan, 2001). To such patrons, food can not only provide adventure but also transport them to another time and place with the aromas and ambience. This also makes them more amenable to newer cultures and people from different countries (Verbeke and Lopez, 2005).

Today, the UK food market and national diet feature widespread integration of ethnic foods available in different formats from several suppliers including takeaway and dine-in restaurants, ready-made supermarket meals and specialist ingredients for home cooking. Ready meals are best-selling products and continue to grow alongside sales of sauces and accompaniments. Ethnic foods market has been growing significantly (3.2% a year) and almost half of the British people eating ethnic cuisines like Thai and Chinese regularly. However, surprisingly, despite the surge in the ethnic restaurant business, not much research has

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

been done about customer perceptions of the food and service at these restaurants and how these perceptions could affect the businesses and their brands. This problem seems to be affecting restaurants of all ethnicities. In fact, as the sector is continuously growing, competition within the market is also growing. Daily, new restaurants are entering to the market, and they need to understand what really affect the building a strong brand name. It is because the brand name is a significant differentiator point for the customers' choosing behaviour. Accordingly, this study will aim at critically examining the customer-based brand equities of Turkish, Indian, Thai, Lebanese and Chinese restaurants to find out how to create a strong brand which leads satisfaction and loyalty within the market to differentiate from the competitors.

Theoretical Background

Ethnic Food

Ethnic food, according to the Food Marketing Institute (1998), is food that is preferred by a specific cultural and ethnic group. This group can be racial or national, for instance, Chinese, Mexican or Kosher foods. Ethnic food displays the values, behaviour, attitudes and principles of a specific culture and conveys the heritage, religion, traditions or national origin of this culture (Mora, 1998).

Over the years, British consumers have been exposed to a rising number of ethnic groups in the country. Britain is an amalgam of many immigrant groups from all over the world. There are a significant number of migrants of Chinese, Indian, Pakistani, Turkish, Bangladeshi, Caribbean, Polish, Irish and German origin who have been in the country for a very long time. These migrants have set up many commercial establishments in the country, some of which are mainly for the ethnic groups they belong to. Quite a few of these, however, cater to both ethnic as well as mainstream populations. Such establishments have exposed the mainstream British populations to ethnic groceries, stores and restaurants. The stores not only sell mainstream products such as wine, newspapers, bread etc but ethnic foodstuff as well (Jamal, 1996). This exposure to new items encourages the native British individual to try out the new foods available on the shelves of the stores. Such frequent experiences gradually alter the consumption patterns of the average British consumer (Jamal, 1996). Researchers have studied the cultural consumption patterns in Britain in recent times. Some, like Riley (1994), are of the opinion that there is no uniformity or agreement among consumers in the country about what a good dining experience should be and they form their own judgement about their experience based on their impression and the value for money it provides. Despite the general supposition of marketing analysts that the diversity and quality of foods that are offered are the main features that make an impact on consumers, it is not entirely true; it is the comprehensive experience that does so (Riley, 1994). Riley (1994) also goes on to assert that restaurants that present a specific authentic environment with no confusing conflicting messages are more likely to find favour with consumers. Warde, Martens and Olsen (1999) believe that as Western consumers have a paucity of fixed cultural systems, they are inspired and feel the desire to sample, and experience varied cultural genres of food and environments (Johns and Pine, 2002).

Determinants of Ethnic Food Consumption

Food Neophobia

Ernsperger, Stegen-Hanson and Grandin (2004) state the term food neophobia was developed to identify and measure a personality trait resulting in an objection to or avoidance of new or unfamiliar foods. The appearance of the new food item and the fear of an unpleasant taste suggested in the active avoidance of new foods may be associated with this form of psychological resistance to change. The psychological scale assumes food neophobia varies between individuals and incorporates items designed to measure individual tendency under this assumption (Ernsperger, Stegen-Hanson and Grandin, 2004).

Verbeke and Lopez (2005) suggested cultural differences were more likely to act as intermediary for any differences in gender than differences in age and those who are more highly educated have returned lower scores on the neophobia scale than those less educated. Flight, Leppard and Cox (2003) produced findings indicating that neophobia was less prevalent amongst city dwelling adolescents compared to those residing in rural locations. Amongst other things the study also examined the relationship between cultural diversity and food neophobia. Despite the expectation that the mix of cultures and encounters with different cultures would

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

be advantageous in decreasing the incidence of food neophobia in Australia, the authors nevertheless concluded that the relationship requires further investigative research due to its insignificance and conservative nature.

Socio-Demographic Factors

Socio-demographic factors take many forms and are of considerable significance in terms of their influence on food consumption decisions (Shepherd and Raats, 2006). According to Verbeke (2004), most research highlights factors such as gender, age, income, education and location of residence as the primary factors influencing the choice of food.

Verbeke and Lopez (2005) discovered individuals in lower socio-economic groups displayed an increased tendency towards prejudice at the point of trying new or unfamiliar food items within the context of the study. Consequently, those from higher socio-economic groups with higher levels of education and income displayed an increased ability and willingness to understand and process information from different business and non-business sources to facilitate the food consumption decision making process. Despite this, Meulenberg and Viaene (1998) produced findings contradictory to those produced by Lahteenmaki and Arvola (2001) by demonstrating that the correlation between education and food consumption behaviour is not inevitably always a strong correlation. Saba (2001) demonstrated an influential relationship between food habits and taste preferences with the socio-economic factors of age and gender (Frewer, Risvik and Schifferstein, 2001). Consequently, it is possible that there is a relationship between food neophobia and socio-demographic factors which needs to be examined when entering a new market with an ethnic food.

Brand as a Differentiator Clue for the Customers

Branding is a tool that marketing executives employ to accomplish maximum competitive success. Customers understand and distinguish varying brands in a particular trade group in several manners. The notion of brand was being employed in the eighteenth century by the whisky distillers when they transported their products in wooden barrels which were branded or burned with the producer's name. In the current studies, a brand is defined as a differentiating name and/or mark in the form of a logo, emblem or a packaging pattern which aims at determining the products or services of either a company or an assembly of companies and to distinguish the products or services of these companies from the rivals' offerings. Therefore, a brand is useful to communicate the source of the product to the customer and to defend the customer as well as the supplier from rivals who could try to imitate these products (Aaker, 1991). Brands offer the foundation where customers can distinguish and connect with a product or service as well as a collection of products or services. A brand can be described from the perspective of customers as the collection of their familiarity with the offerings of a company or group of companies and is developed at all contact points with the customer (Kapferer, 2004). Chernatony and McDonald (1998) state that an accomplished brand is a distinguished product, service, individual or place which develop in a certain manner where the consumer recognizes consistent and exclusive added values corresponding to their requirements the most.

A brand is a visible product, person, service or even a place, the qualities of which are enhanced to boost its exclusivity or significance to create a particular image in an end user's mind while meeting the consumer's needs (De Chernatony, 2001). Adcock, Halborg and Ross (2001) stated that apart from being a product with a high awareness in public mind and an identifiable logo or symbol, a brand invokes a certain picture and expectation in a customer's mind. The simplest definition of a brand has been put forth as it being a product with a specific name, logo, style, words or design that on its own or combined with others helps a customer differentiate it from others in the market (Brassington and Pettitt, 2000).

According to Kotler and Keller (2011), brand is the set of distinguishable features that set a commodity or service apart, brand is a dense and succinct image of the practices and values a company endorses, that consumers can easily decipher simply by looking at the product's brand. The word 'brand' represents a number of marketing factors and concepts. Initially, branding was a legal tool for firms, such as a trademark as well as shorthand and a tool which is a risk reducer for a consumer (Abrahams, 2008).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Adcock, Halborg and Ross (2001) put forward an extended and more comprehensive definition of the concept including the philosophical aspect as well. They suggest that a brand has connotations more than creating recognition in consumers' minds, a familiar symbol or label. In addition to these, it has a strong incentive which evokes a compound image and generates a degree of anticipation regarding the product itself or its offerings to customers (Adcock, Halborg and Ross, 2001).

Similarly, brand is described by De Chernatony and McDonald (2001) as distinguished goods, services, persons or locations improved in such a manner that they create a conception in consumers' minds about the distinguished value generated by the product which fits their requirements best. The significance of these definitions is due to the fact that they highlight the meaning of brand in consumers' minds.

Brands enable the creation of relationships, contributing to how these can be signified and associated to products (Barney, 2010). Brands personify what a corporation has to provide like product quality standard, the risks and possible potential of the product on offer (Alimen and Cerit, 2009).

Brand names are a key dimension for global firms, in fact, brands is how companies manage to become distinguishable and favourably associated with services/products, in a chaotic and unruly market of numerous brands and firms. In addition, as Ergin and Akbay (2010) state, it is a procedure enabling ease of access to large amount of information and facts. When deciding among similar products, customers more often than not rely on the brand as a way of making an informed decision about potential purchases (Lim, Arokiasamy and Moorthy, 2010). Brands are like indices or signifiers that people pick up on and guide or affect their purchasing power (Alimen and Cerit, 2009). For Hur, Ahn and Kim, (2011), indices are the prompts or clues of a product that affect a consumer's purchasing decisions.

These indices can be either intrinsic to the commodity (i.e personal dispositions and design) or extrinsic (i.e COO, brand names and product cost) (Hur, Ahn and Kim, 2011). The truth is that consumers are more likely to rely on extrinsic rather than intrinsic cues when making their purchases (Taderera, 2010). According to Taderera (2010), the intrinsic features or qualities of a product are often overlooked or underappreciated, thus depending heavily on a product's easily identifiable extrinsic cues.

The cue of made-in country is an extrinsic cue, as consumers do not have much knowledge of products being internationally made. A commodity's brand is what defines both the knowledge and perceived value of a product/service (Akin, 2011). Even though usually after economic changes, consumers have limited knowledge of products, however consumers of burgeoning economies have expanding options.

For economies at the point of transition, consumers inevitably rely on brand names as valuable indicators, it is noteworthy how a desire for brands is observed in non-developing countries as well. In such cases, brands are considered as reliable choice that will be effective in their promises; consumers in fact presuppose that known brands have a robust basis and that indeed they do what they promise. In instances when first-hand experience or acquaintance with a commodity is not possible, brands become the primary definer of what the product might be and of what quality the brand image might suggest.

Doyle (2002) comments that when consumers are equipped with a large amount of knowledge regarding a product or various brands of an identical product, the consumers find it easier to make informed purchasing decisions. As Doyle (2002) observes, brands apart from their apparent utility function, serve another consumer need: psychological contentment. It is often the case that consumers utilise brands as a way of signifying their wealth, likings and luxurious lifestyles, hence consumers purchase decisions might be greatly influenced by the consumer's need to attain others' recognition or admiration. Different brand attitudes constitute an indispensable dimension of marketing, gaining more and more attention (Lim, Arokiasamy and Moorthy, 2010) in academic circles. For firms to prosper long and short-term, it is necessary that the company is effective in sustaining its product's perceived worth and quality of brand image/name. The notion of brand equity suggests that a company will be able to enlarge its market shares, entice new potential consumers and allow the company to sell its commodity in profitable figures (Akin, 2011). This implies how crucial it is to possess the necessary information regarding local and imported brands and what their differences are.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Provided Benefits by the Brand

Strong and developed brands along with loyal customers play a role of assuring the business' pioneering position within the market. Having a good understanding of customers, their drives, desires and routines for making a purchasing decision of a particular product gains a growing importance and accordingly, businesses in the food sector have started focussing on this more (Vukasovic, 2009).

Previously, the definition of a brand stood for the collection of a name, emblem or a form or blend of these aspects which help identifying and differentiating several offerings that a company or a group of companies provide. Hence, customers' decision-making process becomes more effortless since the advantages of purchasing the given product or service is already known by the customer. A well-defined and developed brand offers sentimental advantages to customers along with functional advantages (Vukasovic, 2009).

A brand covers further advantages than being a factor of desirability. It represents all opinions, concepts, and familiarities regarding a product or service which are created in the minds of the customers. It is associated with sentimental understanding of the products or services which customers need and look for within the market. The key function of a brand is developing a sentimental association between the product or service and the customer. Under all circumstances, customers overlay high quality products. Nevertheless, in developing a brand, the quality of a product or service is a criterion. A brand should possess its own character, individuality, appearance and authenticity (Vukasovic, 2009).

A brand is developed upon elements from the customers' perspective such as the illustration of a brand, awareness of the brand and the brand name, understanding of the quality, loyalty, positive connotations as well as further advantages. The benefits of a brand from the marketers' perspective can be listed as differentiation of the product, competitive edge, extended share of the market, better circumstances for negotiating, broader profit margin, faster launch of new company offerings, lower uncertainty for customers, delivering a quality message and so on (Vukasovic, 2009).

In the present business environment, a rising number of companies tend to make financial investment for creating effective brands due to their numerous advantages for both companies and their customers. The initial advantage can be considered as the brand name which enable customers to become acquainted with products which can appeal to them. As proposed by Kotler and Keller (2011), consumers' lives have evolved to a more rapid pace and in this situation, brand names function in shortening the decision-making process of customers and in lowering their risk levels. Moreover, brands are useful in indicating customers about the quality and functions of the product or service. Customers usually discover brands by means of previous purchases, recommendations from acquaintances or media and determine which brands will best serve their requirements. Considering from the businesses' perspective, brands undertake several important roles. Initially, brand names and trademarks are among key intellectual properties of a business and prevents their products' exclusive qualities from being imitated by rivalling companies. Another advantage of brand is the loyalty of the customers which offers probability and confidence of future demand and builds obstacles for new entering companies to the market. It is often that customers loyal to a brand are prepared to pay higher prices for their favoured brands. In addition, brands are extremely significant elements of legal property and can affect consumers' actions and assure expectancy of future income to the brand-owners. In this sense, developing and handling brand recognition as well as dedication can be considered among the most important missions of marketers (Kotler and Keller, 2011).

Brand Models

Although, there is a range of brand model in the literature, seven brand models are classified. Aaker and Joachimsthaler (2000) put forward the first "Brand identity Planning Model". The model proposes a structure through which a company can evaluate the three factors which influence atmosphere of competition i.e. self, customer and competitor. Subsequently, the way the brand will attract customers and stand up against other brands can be chosen from twelve possible identities or categories, after that grow by way of value proposition and additional brand building processes. Lastly, the existent brand program is expanded and sustained.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Keller's brand model (2002) "Building Consumer-Based Brand Equity" classifies the process of equity building into three chief classes: 1) instruments and objectives which build the brand, 2) the impact of consumer information and 3) the benefits of branding. All of the classes rely on each other.

Gad (2001) puts forward a third model, "4-D Model of Branding", which contains four dimensions which play a part in branding:

- Function - the understanding of product advantages that are correlated to the brand.
- Social- the capacity to establish group identification.
- Spiritual- the understanding of international or domestic conscientiousness.
- Mental- the capacity to mentally sustain an individual.

"The Pyramidal Model of a Brand" is put forward by Kapferer (1994). This brand model considers a brands progress over time; the top of the pyramid consists of the identity of the brand or fundamental value which is continuously maintained. The middle section consists of the way the brand identity is conveyed to the customer by way of logos and labels. The bottom section is the means of direct interaction with the customer, the way the brand is initially conveyed to individuals by the implementation of marketing tactics.

"The Brand Strategy TM Doctrine Process" by Knapp (2000) is the fifth model which is employed. This brand model is a method through which a firm can establish the basic standards which must be implemented to expand a brand and the way they should be conveyed to customers and used.

The sixth brand model is "The Integrated Brand Model" by Lepla and Parker (1999). The objective of the model is to facilitate the establishment of a consumer relationship, the most significant asset of all firms. This model assists the firm in becoming aware of itself and facilitates the implementation of this knowledge so that they may develop other successful brands with higher revenue. The Integrated Brand Model outlines three levels of brand activity. The seventh brand model is Customer-Based Perspective Brand Equity Model. This model is provided by Aaker (1991). This mode helps in identifying brand power by assessing brand loyalty, quality, awareness and associations from the eyes of the customers.

Table 1: Branding Model Applications to Industries

Model	**Builder**	**Application to Industries**	**Relevance to this Study**	**Challenges to Ethnic Food**
Brand Identity Planning Model	Aaker and Joachimsthaler (2000)	Helps companies recognise brand operation in all matters, internal and external Identifies the most appropriate way to establish the identity of the brand	This study is on branding.	Ethnic food restaurants already have their own identities.
Customer-Based Perspective	Aaker (1991)	Helps identifying brand power by assessing brand loyalty, quality, awareness and associations from the eyes of the customers.	This is suitable method for this study since the aim of this study is to determine brand development tactics of ethnic restaurants by identifying their strong points.	Identifying effect of mentioned factors would be beneficial for the ethnic food restaurants.
Building Consumer-Based Brand Equity	Kevin Lane Keller (2002)	Facilitates the establishment of a continuous process through which equity is created by	This model determines the factors through consumers' perception. However this study does not involve to	Difficult to identify strengths of ethnic cuisines since the taste of people are rather different.

		implementing a variety of branding tactics Certain tactics are classified which are derived from company strengths	identify tactics of the restaurants.	
4-D Model of Branding	Thomas Gad (2001)	An instrument which supports the full comprehension of the customer's state of mind during brand perception Identifies strengths and weaknesses of the current brand	This study involves measuring brand equity not only perception.	Perception towards ethnic food varies significantly.
The Pyramidal Model of a Brand	Jean Noel Kapferer (1994)	Facilitates the comprehension of the brand's continuous progress Allows the company to modify tactics to deal with risks and prospects	Prospective risks are not the focus subject of this study.	Ethnic cuisines have their unique determinants.
The Brand Strategy Doctrine Process	Knapp (2000)	Supplies companies with a system which establishes a brand and conveys it to customers	The aim of this study is to asses existent brands not to develop a new one.	Ethnic cuisines have their unique brands.
Integrated Brand Model	Lepla and Parker (1999)	Outlines a brand's three levels of activity, internal and external Enables the establishment of qualities which will easily reach the customer	The aim of this study is to asses existent brands.	Ethnic cuisines have their unique brands.

Source: Adapted from Bruer et al. (2005)

As it can be seen above, there are number of available theories exists in the literature regarding how to assess brand value. However, not all of them can be applicable to current study. For example, Brand Identity Planning Model (Aaker and Joachimsthaler, 2000) is not suitable for this study since it focuses mostly on the external and internal environment in establishing the new brand. Nevertheless, this study only aims in identifying the brand value from the point-view of the customers and do not consider the internal factors of the restaurants. Similar issues also apply in the case of the Pyramidal Model of a Brand (Kapferer, 1994) as this model also focuses on the internal and external risk factors exists in building new brand.

The Brand Strategy Doctrine Process (Knapp, 2000) and Integrated Brand Model (Lepla and Parker,1999) are similar models which aim at drawing an outline for creating a brand. Even though this study's aim is also creating an effective brand model which reach customers however, the aim of this study is to find determinants directly from the customers' views.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Despite being close one, 4-D model of Branding (Gad, 2001) mostly focuses on the strengths and weaknesses of the brands, however, do this by focusing on rather broad range from product innovation to recruitment. However, this study is only focusing on the customers' opinions. Therefore, Consumer-Based Brand Equity model is rather useful for this study. However, the model offered by Keller (2001) also involves identifying tactics created by the restaurants which is not the problem of this study. Therefore, the model founded and developed by David Aaker (1991) is chosen for the conduction of the study. This model determines the factors through consumers' perception.

Methodology

The study involves with examining consumer behaviour which is subject to change over the time. Therefore, choosing a design which reflects the current situation related to consumer behaviour would be the best suitable design for the current project. Accordingly, exploratory design, which takes the picture of current situation, was preferred in this research. In terms of research approach, deductive approach was chosen. Based on this, first, literature review was carried out and then the model was chosen to be applied to this study. Accordingly, Aaker's brand equity model was preferred for this study and the hypotheses in this study was provided based on this model. Aaker's model was considered as one of the best available tools for measuring the brand value of the companies in the eyes of the customers. Since this study aimed at finding out the determinants of a valuable brand name in ethnic cuisine market in the UK – from the consumers' perspectives -, this model was found useful for applying to this study.

In this study, the customer-based brand equities of Turkish, Indian, Thai, Lebanese and Chinese restaurants are identified through using questionnaire method. It is because, this method allows reaching high number of people in shorter time and allow interpreting the results through using tables and figures (Kothari, 2009). Chosen restaurants are:

Table 2: Chosen Restaurants

Restaurant Name	**Type of Cuisine**	**Size**	**Location**	**Target Customer Segment**
Kilikya's's	Turkish Cuisine	100 Seats	St Katharine Docks	British
Maroush	Lebanese Cuisine	100 Seats	Edgware Road	Arabic - British
Busaba	Thai Cuisine	110 Seats	Bond Street	British
The Good Earth	Chinese Cuisine	150 Seats	Bellevue Road	British
Chutney Mary	Indian Cuisine	150 Seats	St. James's Street	British

In designing the questionnaire, the method followed by Lee and Leh (2011) is used. In their study, they used 30 questions to measure brand equity, however, 25 questions remained after they run factor analysis. Based on this result, in this study 25 remained questions are used to measure brand equity of the selected restaurants. 5-point likert scale was used in determining the answers. Lee and Leh (2011) used Aaker (1991)'s model which is the most suitable brand equity model as this study involves assessing the brand power from the eyes of the customers. It also determines brand equity from the customers' perspective. This is important for this study as this research is aiming to examine customers' perspective. Therefore, this model is also used in this study.

In determining the quality, Parasuraman et al. (1985) SERVQUAL scale is used. SERVQUAL scale is prepared for the service organisations and it divides the quality into 5 further categories: tangibles, responsiveness, empathy, reliability, assurance. By using this scale, which quality factors more effective on customers' satisfaction and loyalty could have been found and thus, this scale is used for this study. SERVQUAL method allows the quality dimension of the Aaker's (1991) model more comprehensive and thus used in this study. It is developed for the service industry and many restaurant applications of the model can be found in the literature.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

In this study probability sampling method is chosen. Among these methods, random sampling method was chosen. The population of this study is all people who live in the UK. According to the most recent UN estimates by the year of 2018, the population of the UK is 66.96 million (World Population Review, 2021). Because of the huge size of the population, sampling had to be done. In the calculation of the sample size, sample size calculator was used (the calculator can be reached from: www.surveysystem.com/sscalc.htm). The company use following sample calculation:

$$ss = \frac{Z^2 * (p) * (1-p)}{c^2}$$

Where:
Z = Z value (e.g. 1.96 for 95% confidence level)
p = percentage picking a choice, expressed as decimal
(.5 used for sample size needed)
c = confidence interval, expressed as decimal
(e.g., .04 = ±4)

In this calculator, at a 99% reliability and 5% of error scale, the number of sample size for this study was achieved as 666.

As this study involves focusing on 5 different ethnic cuisine restaurants, it can be said that 134 questionnaires were distributed to the each of the ethnic cuisine restaurants, customers.

Quantitative method (Kent, 2001) was also employed, and questionnaire method was utilised as primary data collection instrument in this study. In the data analysis, first of all reliability testing was done by using Cronbach alpha analysis (Field, 2009). This analysis firstly was done to whole questionnaire and then was done to each determinant under the brand equity (brand awareness, perceived quality, brand loyalty and brand associations). Following to this analysis, factor analysis was done. In the analysis, exploratory factor analysis was done to determine whether the questions asked in the questionnaire are falling to right categories (Davies, 2007). This analysis provides information about the numbers of factors required to represent the data (Fowler, 2009). In other words, exploratory factor analysis converts the large amount of data into smaller common factors to adequately run correlation and regression analysis. In this study, results and variables relationship was identified through using exploratory factor analysis. This was important for identifying the right dependent and independent variables. Next to this analysis, firstly, mean-median-standard deviation analysis was done, and the results are compared among the ethnic restaurants. This was a descriptive analysis to show the results obtained from the questionnaire throughout. Following to this, the effect of each determinant under the brand equity (brand awareness, perceived quality, brand loyalty and brand associations) on the satisfaction and loyalty was identified through using regression analysis. In terms of regression analysis, linear regression method was used (Davies, 2007). The aim of linear regression method is developing a model based on the strength of the relationship between the variables (Davies, 2007). Therefore, in this study, model is developed based on the findings retrieved from the linear regression.

Data Analysis

In the analysis, first, each restaurant will be analysed separately. And following to these analyses, comparison of the restaurants will be done and model for the effective branding for the ethnic cuisine restaurant will be drawn.

Kilikya's Restaurant: Turkish Cuisine

The first restaurant which will be analysed is Kilikya's – Turkish Cuisine. First, participants' profile will be given. Following to this, reliability testing and factor analysis will be conducted. Next to this analysis,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

descriptive statistics will be given for each question in the questionnaire. Finally, correlation and regression analyses will be carried out the identify the effect of brand equity on service quality, customer satisfaction and loyalty.

Customer Profile

In here, profile of the customers who were participated to this study is given. In the analysis, frequency technique was used, and the results were provided in below table.

Table 3: Customer Profile

Demographic Questions		Number	Percent (%)
Gender	Male	76	57%
	Female	58	43%
Age	- 25	12	9%
	26-35	49	37%
	36-45	43	32%
	46-60	28	21%
	61+	2	1%
Marital Status	Married	46	34%
	Single	88	66%
Education	Primary	0	0
	Secondary	25	19%
	University	68	51%
	Masters/PHD	41	30%
Gross annual income	- £10,000	11	8%
	£10,000-£24,999	28	21%
	£25,000-£39,999	75	56%
	£40,000 +	20	15%
Frequency of visiting the restaurant	Everyday	9	7%
	1-2 times per week	58	43%
	1-2 times per fortnight	50	37%
	1-2 times per month	17	13%

Reliability and Factor Analyses

Table 4: Reliability Analysis of Brand Equity

Cronbach's Alpha	N of Items
0.825	25

In Kilikya's Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.825. It means that the scale is highly reliable.

Table 5: Factor Analysis of Brand Equity

	Component			
	1	2	3	4
Brand Equity 1		,965		
Brand Equity 2		,970		

Brand Equity 3	,965		
Brand Equity 4	,763		
Brand Equity 5			,993
Brand Equity 6			,986
Brand Equity 7			,989
Brand Equity 8			,995
Brand Equity 9			,989
Brand Equity 10			,996
Brand Equity 11			,992
Brand Equity 12			,979
Brand Equity 13			,989
Brand Equity 14			,854
Brand Equity 15			,723
Brand Equity 16			,943
Brand Equity 17,786			
Brand Equity 18,919			
Brand Equity 19,914			
Brand Equity 20,789			
Brand Equity 21,929			
Brand Equity 22		,854	
Brand Equity 23		,776	
Brand Equity 24		,925	
Brand Equity 25		,922	

Above factor table indicates that brand equity scale has 4 factors and each component in these factors are reliable.

Table 6: Reliability Analysis of Service Quality

Cronbach's Alpha	**N of Items**
0.769	21

In Kilikya's Restaurant case, the reliability score of service quality scale was found as 0.769. It means that the scale is reliable.

Table 7: Factor Analysis of Service Quality

	Component				
	1	2	3	4	5
Service Quality 1			,862		
Service Quality 2			,840		
Service Quality 3			,845		
Service Quality 4			,839		
Service Quality 5		,871			
Service Quality 6		,873			

Service Quality 7	,777			
Service Quality 8	,764			
Service Quality 9	,812			
Service Quality 10	,861			
Service Quality 11	,931			
Service Quality 12	,926			
Service Quality 13	,915			
Service Quality 14				,785
Service Quality 15				,685
Service Quality 16				,716
Service Quality 17				,831
Service Quality 18			,799	
Service Quality 19			,924	
Service Quality 20			,932	
Service Quality 21			,872	

Above factor table indicates that service quality scale has 5 factors and each component in these factors are reliable.

Table 8: Reliability Analysis of Customer Satisfaction and Loyalty

	Cronbach's Alpha	N of Items
Satisfaction	,769	1
Loyalty	,700	1

In Kilikya's Restaurant case, the reliability score of satisfaction was found as 0.769 and the reliability score of loyalty was found as ,700. It means that the scales are reliable.

Descriptive Statistics

Table 9: Descriptive Statistics of Brand Equity

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Brand Awareness	134	1,00	5,00	3,0648	1,12109
Brand Associations	134	1,00	5,00	3,0302	1,03429
Perceived Quality	134	1,00	5,00	3,5578	1,00623
Brand Loyalty	134	1,00	5,00	4,0296	,47940

In Kilikya's Restaurant case, the highest scored brand equity dimension was found as brand loyalty (mean score: 4,0296) while the brand association was found as the lowest scored brand equity dimension (mean score: 3,0302) among the others (mean score of brand awareness is 3,0648 and mean score of perceived quality is 3,5578).

Table 10: Descriptive Statistics of Service Quality

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tangibles	134	1,00	5,00	3,7657	1,12109
Reliability	134	1,00	5,00	4,0623	1,03429
Responsiveness	134	1,00	5,00	3,5778	1,00623
Assurance	134	1,00	5,00	3,1373	,99262
Empathy	134	1,00	5,00	3,0398	,47940

In Kilikya's Restaurant case, the highest scored service quality dimension was found as reliability (mean score: 4,0623) while the empathy was found as the lowest scored service quality dimension (mean score: 3,0398) among the others (mean score of tangibles is 3,7657, mean score of responsiveness is 3,5778 and mean score of assurance is 3,1373).

Table 11: Descriptive Statistics of Customer Satisfaction and Loyalty

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Satisfaction	134	1,00	5,00	3,4657	1,12109
Loyalty	134	1,00	5,00	4,0398	,47940

In Kilikya's Restaurant case, satisfaction mean score was found as 3,4657 while the mean score of loyalty was found as 4,0398.

Correlation Analysis

In here correlation analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 12: Correlation Matrix

		Brand Awareness	Brand Associations	Perceived Quality	Brand loyalty	Tangibles	Reliability	Responsiveness	Assurance	Empathy	Satisfaction	Loyalty
Tangibles	Pearson	,038	,013	,004	**,131***	1.000						
	Sig. (*p*)	,502	,823	,946	**,019**							
Reliability	Pearson	,051	,056	,050	,009	,005	1.000					
	Sig. (*p*)	,368	,316	,370	,866	,935						
Responsiveness	Pearson	,047	,040	,032	,118*	,057	,069	1.000				
	Sig. (*p*)	,401	,479	,570	,036	,307	,223					
Assurance	Pearson	**,113***	,063	,034	,012	,049	,098	,283*	1.000			
	Sig. (*p*)	**,044**	,262	,541	,829	,385	,081	,000				
Empathy	Pearson	,040	,003	,091	,006	,090	,056	,068	,170**	1.000		
	Sig. (*p*)	,483	,956	,103	,915	,108	,321	,224	,002			
Satisfaction	Pearson	**,123***	,022	,048	,049	,009	,076	,351**	,590*	,204*	1.000	
	Sig. (*p*)	**,028**	,701	,397	,384	,879	,175	,000	,000	,000		

Loyalty	Pearson	,050	,052	,058	**,142***	,027	**,127***	**,143***	,100	**,438***	**,119***	1.000
	Sig. (*p*)	,377	,352	,305	**,011**	,636	**,023**	**,011**	,075	**,000**	**,034**	

p<0,05

In Kilikya's Restaurant case, based on the correlation matrix results, there is a significant positive association between satisfaction and loyalty, (r = ,119, p = ,034); between empathy and loyalty (r = ,438, p = ,000); between responsiveness and loyalty (r = ,143, p = ,011); between reliability and loyalty (r = ,127, p = ,023). In addition to these, there is a significant positive association between brand loyalty and tangibles (r = ,131, p = ,019) and between brand awareness and satisfaction (r = ,123, p = ,028).

Regression Analysis

In here regression analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 13: Brand Equity / Service Quality Dimensions, Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Tangibles	,123	,092	,094	1,331	,184	
Reliability	,016	,048	,028	,331	,741	
Responsiveness	,075	,057	,111	1,323	,187	,036
Assurance	,079	,039	,168	2,050	**,041**	
Empathy	,201	,163	,144	1,238	,217	
Satisfaction	,124	,029	,234	4,275	**,000**	,055
Loyalty	,078	,047	,124	2,210	**,026**	,046

Dependent Variable: Brand Equity - Total

In Kilikya's Restaurant case, based on the regression analysis, brand equity total score has a strong and positive effect on loyalty (β= ,124, p = ,026), satisfaction (β= ,234, p = ,000), and assurance (β = ,168, p = ,041).

Table 14: Service Quality Dimensions / Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Satisfaction	,221	,078	,337	4,332	**,002**	,047
Loyalty	,056	,092	,135	2,156	**,023**	,038

Dependent Variable: Assurance

Based on the regression analysis, among the service quality dimensions, only assurance has a statistically significant and positive effect on satisfaction (β= , 337, p = ,002) and loyalty (β= , 135, p = ,023). Other dimensions have no statistically significant effect on satisfaction and loyalty.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Maroush Restaurant: Lebanese Cuisine

The second restaurant which will be analysed is Maroush: Lebanese Cuisine. First, participants' profile will be given. Following to this, reliability testing and factor analysis will be conducted. Next to this analysis, descriptive statistics will be given for each question in the questionnaire. Finally, correlation and regression analyses will be carried out the identify the effect of brand equity on service quality, customer satisfaction and loyalty.

Customer Profile

In here, profile of the customers who were participated to this study is given. In the analysis, frequency technique was used, and the results were provided in below table.

Table 15: Customer Profile

Demographic Questions		Number	Percent (%)
Gender	Male	66	49%
	Female	68	51%
Age	- 25	5	3%
	26-35	42	31%
	36-45	53	40%
	46-60	20	15%
	61+	14	11%
Marital Status	Married	76	57%
	Single	58	43%
Education	Primary	5	3%
	Secondary	37	28%
	University	56	42%
	Masters/PHD	36	27%
Gross annual income	- £10,000	6	4%
	£10,000-£24,999	33	25%
	£25,000-£39,999	50	37%
	£40,000 +	45	34%
Frequency of visiting the restaurant	Everyday	22	16%
	1-2 times per week	45	34%
	1-2 times per fortnight	35	26%
	1-2 times per month	32	24%

Reliability and Factor Analysis

Table 16. Reliability Analysis of Brand Equity

Cronbach's Alpha	N of Items
0.756	25

In Maroush Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.756. It means that the scale is highly reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 17. Factor Analysis of Brand Equity

	Component			
	1	2	3	4
Brand Equity 1	,842			
Brand Equity 2	,770			
Brand Equity 3	,600			
Brand Equity 4	,612			
Brand Equity 5		,899		
Brand Equity 6		,986		
Brand Equity 7		,802		
Brand Equity 8		,705		
Brand Equity 9		,865		
Brand Equity 10		,993		
Brand Equity 11		,992		
Brand Equity 12		,979		
Brand Equity 13		,786		
Brand Equity 14		,983		
Brand Equity 15		,709		
Brand Equity 16		,799		
Brand Equity 17			,886	
Brand Equity 18			,819	
Brand Equity 19			,835	
Brand Equity 20			,789	
Brand Equity 21			,863	
Brand Equity 22				,866
Brand Equity 23				,876
Brand Equity 24				,846
Brand Equity 25				,822

Above factor table indicates that brand equity scale has 4 factors and each component in these factors are reliable.

Table 18. Reliability Analysis of Service Quality

Cronbach's Alpha	N of Items
0.842	21

In Maroush Restaurant case, the reliability score of service quality scale was found as 0.842. It means that the scale is reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 19. Factor Analysis of Service Quality

	Component				
	1	2	3	4	5
Service Quality 1					,862
Service Quality 2					,944
Service Quality 3					,945
Service Quality 4					,936
Service Quality 5				,971	
Service Quality 6				,972	
Service Quality 7				,877	
Service Quality 8				,864	
Service Quality 9				,842	
Service Quality 10	,853				
Service Quality 11	,831				
Service Quality 12	,825				
Service Quality 13	,915				
Service Quality 14		,888			
Service Quality 15		,886			
Service Quality 16		,816			
Service Quality 17		,731			
Service Quality 18			,699		
Service Quality 19			,624		
Service Quality 20			,732		
Service Quality 21			,773		

Above factor table indicates that service quality scale has 5 factors and each component in these factors are reliable.

Table 20. Reliability Analysis of Customer Satisfaction and Loyalty

	Cronbach's Alpha	N of Items
Satisfaction	,888	1
Loyalty	,912	1

In Maroush Restaurant case, the reliability score of satisfaction was found as ,888 and the reliability score of loyalty was found as ,912. It means that the scales are reliable.

Descriptive Statistics

Table 21. Descriptive Statistics of Brand Equity

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Brand Awareness	134	1,00	5,00	3,1753	1,43400
Brand Associations	134	1,00	5,00	4,7595	1,63669
Perceived Quality	134	1,00	5,00	3,0568	1,90474
Brand Loyalty	134	1,00	5,00	3,0857	1,07440

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

In Maroush Restaurant case, the highest scored brand equity dimension was found as brand associations (mean score: 4,7595) while the perceived quality was found as the lowest scored brand equity dimension (mean score: 3,0568) among the others (mean score of brand awareness is 3,1753 and mean score of brand loyalty is 3,0857).

Table 22. Descriptive Statistics of Service Quality

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Tangibles	134	1,00	5,00	3,9657	1,54847
Reliability	134	1,00	5,00	3,0623	1,63565
Responsiveness	134	1,00	5,00	3,5732	1,89678
Assurance	134	1,00	5,00	3,4363	,85644
Empathy	134	1,00	5,00	3,0004	,46772

In Maroush Restaurant case, the highest scored service quality dimension was found as responsiveness (mean score: 3,5732) while the empathy was found as the lowest scored service quality dimension (mean score: 3,0004) among the others (mean score of tangibles is 3,9657, mean score of reliability is 3,0623 and mean score of assurance is 3,4363).

Table 23. Descriptive Statistics of Customer Satisfaction and Loyalty

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Satisfaction	134	1,00	5,00	3,0057	1,87685
Loyalty	134	1,00	5,00	4,2357	,74432

In Maroush Restaurant case, satisfaction mean score was found as 3,0057 while the mean score of loyalty was found as 4,2357.

Correlation Analysis

In here correlation analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 24. Correlation Matrix

		Brand Awareness	Brand Associations	Perceived Quality	Brand loyalty	Tangibles	Reliability	Responsiveness	Assurance	Empathy	Satisfaction	Loyalty
Tangibles	Pearson	.466**	.874**	.856**	.723**	1.000						
	Sig. (*p*)	.000	.000	.000	.000	.						
Reliability	Pearson	.398**	.452**	.488**	.253*	.501**	1.000					
	Sig. (*p*)	.000	.000	.000	.011	.000	.					
Responsiveness	Pearson	.213*	.349**	.411**	.187	.399**	.597**	1.000				
	Sig. (*p*)	.033	.000	.000	.062	.000	.000	.				
Assurance	Pearson	.425**	.470**	.506**	.367**	.531**	.727**	.592**	1.000			
	Sig. (*p*)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.			

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Empathy	Pearson	.461**	.507**	.473**	.279**	.537**	.768**	.595**	.814**	1.000		
	Sig. (*p*)	.000	.000	.000	.005	.000	.000	.000	.000	.		
Satisfaction	Pearson	.451**	.521**	.531**	.311**	.564**	.785**	.651**	.840**	.874**	1.000	
	Sig. (*p*)	.000	.000	.000	.002	.000	.000	.000	.000	.000	.	
Loyalty	Pearson	.451**	.520**	.545**	.316**	.575**	.857**	.720**	.893**	.942**	.961**	1.000
	Sig. (*p*)	.000	.000	.000	.001	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.

p<0,05

In Maroush Restaurant case, based on the correlation matrix results, there is a significant positive association between satisfaction and loyalty, (r = ,961, p = ,000); between empathy and loyalty (r = ,942, p = ,000); between assurance and loyalty (r = ,893, p = ,000); between responsiveness and loyalty (r = ,720, p = ,000); between reliability and loyalty (r = ,857, p = , 000); between tangibles and loyalty (r = ,575, p = ,000). In addition to these, there is a significant positive association between brand loyalty and loyalty (r = ,316, p = ,001); brand awareness and loyalty (r = ,545, p = ,000); brand associations and loyalty (r = ,520, p = ,000); perceived quality and loyalty (r = ,451, p = ,000).

In addition, there is a significant positive association between empathy and satisfaction (r = ,874, p = ,000); between assurance and satisfaction (r = ,840, p = ,000); between responsiveness and satisfaction (r = ,651, p = ,000); between reliability and satisfaction (r = ,785, p = , 000); between tangibles and satisfaction (r = ,564, p = ,000). In addition to these, there is a significant positive association between brand loyalty and satisfaction (r = ,311, p = ,002); brand awareness and satisfaction (r = ,451, p = ,000); brand associations and satisfaction (r = ,521, p = ,000); perceived quality and satisfaction (r = ,531, p = ,000).

Regression Analysis

In here regression analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 25. Brand Equity / Service Quality Dimensions, Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Tangibles	,017	,088	,094	1,331	,436	
Reliability	,025	,054	,067	,331	,655	
Responsiveness	,205	,068	,357	1,400	,439	,029
Assurance	,079	,044	,168	2,050	**,002**	
Empathy	,201	,257	,244	2,358	,217	
Satisfaction	,356	,002	,774	3,275	**,000**	,049
Loyalty	,055	,033	,124	3,020	**,000**	,033

Dependent Variable: Brand Equity - Total

In Maroush Restaurant case, based on the regression analysis, brand equity total score has a strong and positive effect on loyalty (β= ,124, p = ,000), satisfaction (β= ,774, p = ,000), and assurance (β = ,168, p = ,002).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 26: Service Quality Dimensions / Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			
	B	Std. error	Beta	t	Sig. (p)	R^2
Satisfaction	,112	,097	,285	3,124	**,000**	,038
Loyalty	,036	,033	,257	3,159	**,011**	,033

Dependent Variable: Assurance

Based on the regression analysis, among the service quality dimensions, only assurance has a statistically significant and positive effect on satisfaction (β= , 285, p = ,000) and loyalty (β= , 257, p = ,011). Other dimensions have no statistically significant effect on satisfaction and loyalty.

Busaba Restaurant: Thai Cuisine

The third restaurant which will be analysed is Busaba – Thai Cuisine. First, participants' profile will be given. Following to this, reliability testing and factor analysis will be conducted. Next to this analysis, descriptive statistics will be given for each question in the questionnaire. Finally, correlation and regression analyses will be carried out the identify the effect of brand equity on service quality, customer satisfaction and loyalty.

Customer Profile

In here, profile of the customers who were participated to this study is given. In the analysis, frequency technique was used, and the results were provided in below table.

Table 27. Customer Profile

Demographic Questions		Number	Percent (%)
Gender	Male	65	49%
	Female	69	51%
Age	- 25	3	2%
	26-35	43	32%
	36-45	56	42%
	46-60	26	19%
	61+	6	5%
Marital Status	Married	56	42%
	Single	78	58%
Education	Primary	5	4%
	Secondary	18	13%
	University	86	64%
	Masters/PHD	25	19%
Gross annual income	- £10,000	0	0
	£10,000-£24,999	12	9%
	£25,000-£39,999	79	59%
	£40,000 +	43	32%
Frequency of visiting the restaurant	Everyday	6	4%
	1-2 times per week	40	30%
	1-2 times per fortnight	67	50%
	1-2 times per month	21	16%

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Reliability and Factor Analysis

Table 28. Reliability Analysis of Brand Equity

Cronbach's Alpha	N of Items
0.967	25

In Busaba Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.967. It means that the scale is highly reliable.

Table 29. Factor Analysis of Brand Equity

	Component			
	1	2	3	4
Brand Equity 1		,854		
Brand Equity 2		,778		
Brand Equity 3		,699		
Brand Equity 4		,742		
Brand Equity 5	,895			
Brand Equity 6	,845			
Brand Equity 7	,846			
Brand Equity 8	,956			
Brand Equity 9	,703			
Brand Equity 10	,867			
Brand Equity 11	,954			
Brand Equity 12	,979			
Brand Equity 13	,823			
Brand Equity 14	,854			
Brand Equity 15	,976			
Brand Equity 16	,869			
Brand Equity 17			,855	
Brand Equity 18			,987	
Brand Equity 19			,854	
Brand Equity 20			,875	
Brand Equity 21			,879	
Brand Equity 22				,813
Brand Equity 23				,962
Brand Equity 24				,832
Brand Equity 25				,845

Above factor table indicates that brand equity scale has 4 factors and each component in these factors are reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 30. Reliability Analysis of Service Quality

Cronbach's Alpha	N of Items
0.869	21

In Busaba Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.869. It means that the scale is highly reliable.

Table 31. Factor Analysis of Service Quality

	Component				
	1	2	3	4	5
Service Quality 1				,937	
Service Quality 2				,932	
Service Quality 3				,804	
Service Quality 4				,902	
Service Quality 5		,843			
Service Quality 6		,832			
Service Quality 7		,809			
Service Quality 8		,906			
Service Quality 9		,824			
Service Quality 10	,858				
Service Quality 11	,900				
Service Quality 12	,879				
Service Quality 13	,850				
Service Quality 14					,788
Service Quality 15					,789
Service Quality 16					,879
Service Quality 17					,843
Service Quality 18			,754		
Service Quality 19			,790		
Service Quality 20			,643		
Service Quality 21			,608		

Above factor table indicates that brand equity scale has 5 factors and each component in these factors are reliable.

Table 32. Reliability Analysis of Customer Satisfaction and Loyalty

	Cronbach's Alpha	N of Items
Satisfaction	,806	1
Loyalty	,720	1

In Busaba Restaurant case, the reliability score of satisfaction was found as 0.806 and the reliability score of loyalty was found as ,720. It means that the scales are reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Descriptive Statistics

Table 33. Descriptive Statistics of Brand Equity

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Brand Awareness	134	1,00	5,00	4,5433	1,65443
Brand Associations	134	1,00	5,00	4,8643	1,05476
Perceived Quality	134	1,00	5,00	4,8978	1,67445
Brand Loyalty	134	1,00	5,00	4,6533	1,85554

In Busaba Restaurant case, the highest scored brand equity dimension was found as perceived quality (mean score: 4,8978) while the brand awareness was found as the lowest scored brand equity dimension (mean score: 4,5433) among the others (mean score of brand association is 4,8643 and mean score of brand loyalty is 4,6533).

Table 34. Descriptive Statistics of Service Quality

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Tangibles	134	1,00	5,00	4,5757	1,57999
Reliability	134	1,00	5,00	4,7999	1,98487
Responsiveness	134	1,00	5,00	3,9976	1,23677
Assurance	134	1,00	5,00	4,8775	,99333
Empathy	134	1,00	5,00	4,6780	,89689

In Busaba Restaurant case, the highest scored service quality dimension was found as assurance (mean score: 4,8775) while the responsiveness was found as the lowest scored service quality dimension (mean score: 3,9976) among the others (mean score of tangibles is 4,5757, mean score of reliability is 4,7999 and mean score of empathy is 4,6780).

Table 35. Descriptive Statistics of Customer Satisfaction and Loyalty

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Satisfaction	134	1,00	5,00	4,9475	1,14643
Loyalty	134	1,00	5,00	4,8993	,44680

In Busaba Restaurant case, satisfaction mean score was found as 4,9475 while the mean score of loyalty was found as 4,8993.

Correlation Analysis

In here correlation analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 36. Correlation Matrix

		Brand Awareness	Brand Associations	Perceived Quality	Brand loyalty	Tangibles	Reliability	Responsiveness	Assurance	Empathy	Satisfaction	Loyalty
Tangibles	Pearson	,113	,058	,050	,040	1.000						
	Sig. (*p*)	,544	,304	,376	,481							
Reliability	Pearson	,066	,026	,115	,014	,062	1.000					

	Sig. (*p*)	,238	,649	,140	,803	,269						
Responsiveness	Pearson	,093	,097	,113	,030	,002	,053	1.000				
	Sig. (*p*)	,098	,083	,144	,594	,965	,348					
Assurance	Pearson	,031	,031	,014	,072	,037	,033	**,198***	1.000			
	Sig. (*p*)	,580	,582	,798	,198	,510	,552	**,000**				
Empathy	Pearson	,114	,108	,321	,224	,002	,022	,000	,815	1.000		
	Sig. (*p*)	,610	,609	,076	,351	,590	,204	,546	,149			
Satisfaction	Pearson	**,092***	,081	019	,066	,026	,080	,092	,590*	,204	1.000	
	Sig. (*p*)	**,002**	,151	,730	,241	,639	,157	,102	,090	,600		
Loyalty	Pearson	,058	**,142***	,027	,127	,143	**,568***	**,336***	**,100***	**,568***	**,336***	1.000
	Sig. (*p*)	,305	**,011**	,636	,123	,711	**,000**	**,000**	**,045**	**,000**	**,000**	

p<0,05

In Busaba Restaurant case, based on the correlation matrix results, there is a significant positive association between satisfaction and loyalty, (r = ,336, p = ,000); between empathy and loyalty (r = ,568, p = ,000); between assurance and loyalty (r = ,100, p = ,045); between responsiveness and loyalty (r = ,336, p = ,000); between reliability and loyalty (r = ,568, p = , 000). In addition to these, there is a significant positive association between brand associations and loyalty (r = ,142, p = ,011); and between brand associations and satisfaction (r = ,092, p = ,002).

Regression Analysis

In here regression analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 37. Brand Equity / Service Quality Dimensions, Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Tangibles	,123	,092	,024	2,221	,184	
Reliability	,016	,048	,028	1,355	**,000**	
Responsiveness	,075	,057	,111	2,433	,187	,056
Assurance	,034	,139	,168	2,050	,241	
Empathy	,356	,163	,235	3,233	,217	
Satisfaction	,124	,029	,222	3,567	,112	,022
Loyalty	,078	,047	,124	3,210	,126	,049

Dependent Variable: Brand Equity - Total

In Busaba Restaurant case, based on the regression analysis, brand equity total score has a strong and positive effect on reliability (β= ,028, p = ,000). In terms of the effect of service equality dimensions, none statistically significant effect was determined from the analysis.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

The Good Earth Restaurant: Chinese Cuisine

The fourth restaurant which will be analysed is The Good Earth – Chinese Cuisine. First, participants' profile will be given. Following to this, reliability testing and factor analysis will be conducted. Next to this analysis, descriptive statistics will be given for each question in the questionnaire. Finally, correlation and regression analyses will be carried out the identify the effect of brand equity on service quality, customer satisfaction and loyalty.

Customer Profile

Table 38. Customer Profile

Demographic Questions		Number	Percent (%)
Gender	Male	81	60%
	Female	53	40%
Age	- 25	10	7%
	26-35	28	21%
	36-45	42	31%
	46-60	33	25%
	61+	21	16%
Marital Status	Married	65	49%
	Single	69	51%
Education	Primary	4	3%
	Secondary	20	15%
	University	74	55%
	Masters/PHD	36	27%
Gross annual income	- £10,000	6	4%
	£10,000-£24,999	35	26%
	£25,000-£39,999	45	34%
	£40,000 +	48	36%
Frequency of visiting the restaurant	Everyday	21	15%
	1-2 times per week	46	34%
	1-2 times per fortnight	35	26%
	1-2 times per month	29	25%

Reliability and Factor Analysis

Table 39. Reliability Analysis of Brand Equity

Cronbach's Alpha	N of Items
0.753	25

In The Good Earth Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.753. It means that the scale is highly reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 40. Factor Analysis of Brand Equity

	Component		
1	2	3	4
Brand Equity 1		,803	
Brand Equity 2		,811	
Brand Equity 3		,864	
Brand Equity 4		,878	
Brand Equity 5 ,865			
Brand Equity 6 ,788			
Brand Equity 7 ,897			
Brand Equity 8 ,894			
Brand Equity 9 ,822			
Brand Equity 10,957			
Brand Equity 11,964			
Brand Equity 12,923			
Brand Equity 13,968			
Brand Equity 14,975			
Brand Equity 15,853			
Brand Equity 16,843			
Brand Equity 17			,886
Brand Equity 18			,893
Brand Equity 19			,935
Brand Equity 20			,844
Brand Equity 21			,855
Brand Equity 22	,788		
Brand Equity 23	,866		
Brand Equity 24	,832		
Brand Equity 25	,794		

Above factor table indicates that brand equity scale has 4 factors and each component in these factors are reliable.

Table 41. Reliability Analysis of Service Quality

Cronbach's Alpha	N of Items
0.720	21

In The Good Earth Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0. 720. It means that the scale is highly reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 42. Factor Analysis of Service Quality

	Component				
	1	2	3	4	5
Service Quality 1		,934			
Service Quality 2		,789			
Service Quality 3		,956			
Service Quality 4		,844			
Service Quality 5			,954		
Service Quality 6			,845		
Service Quality 7			,865		
Service Quality 8			,756		
Service Quality 9			,955		
Service Quality 10				,965	
Service Quality 11				,844	
Service Quality 12				,856	
Service Quality 13				,956	
Service Quality 14					,854
Service Quality 15					,789
Service Quality 16					,876
Service Quality 17					,9556
Service Quality 18,679					
Service Quality 19,865					
Service Quality 20,756					
Service Quality 21,678					

Above factor table indicates that brand equity scale has 5 factors and each component in these factors are reliable.

Table 43. Reliability Analysis of Customer Satisfaction and Loyalty

	Cronbach's Alpha	N of Items
Satisfaction	,847	1
Loyalty	,901	1

In The Good Earth Restaurant case, the reliability score of satisfaction was found as 0.847 and the reliability score of loyalty was found as ,901. It means that the scales are reliable.

Descriptive Statistics

Table 44. Descriptive Statistics of Brand Equity

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Brand Awareness	134	1,00	5,00	4,9775	1,46546
Brand Associations	134	1,00	5,00	4,6455	1,22452
Perceived Quality	134	1,00	5,00	4,5468	1,53332
Brand Loyalty	134	1,00	5,00	4,2646	,98654

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

In The Good Earth Restaurant case, the highest scored brand equity dimension was found as brand awareness (mean score: 4,9775) while the brand loyalty was found as the lowest scored brand equity dimension (mean score: 4,5468) among the others (mean score of brand association is 4,6455 and mean score of perceived quality is 4,5468).

Table 45. Descriptive Statistics of Service Quality

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Tangibles	134	1,00	5,00	4,0458	1,64664
Reliability	134	1,00	5,00	4,7875	1,24677
Responsiveness	134	1,00	5,00	4,6444	1,45733
Assurance	134	1,00	5,00	3,9775	,65764
Empathy	134	1,00	5,00	4,4646	,09864

In The Good Earth Restaurant case, the highest scored service quality dimension was found as reliability (mean score: 4,7875) while the assurance was found as the lowest scored service quality dimension (mean score: 3,9775) among the others (mean score of tangibles is 4,0458, mean score of responsiveness is 4,6444 and mean score of empathy is 4,4646).

Table 46. Descriptive Statistics of Customer Satisfaction and Loyalty

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Satisfaction	134	1,00	5,00	4,6576	1,53633
Loyalty	134	1,00	5,00	3,7865	,97663

In The Good Earth Restaurant case, satisfaction mean score was found as 4,6576 while the mean score of loyalty was found as 3,7865.

Correlation Analysis

In here correlation analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 47. Correlation Matrix

		Brand Awareness	Brand Associations	Perceived Quality	Brand loyalty	Tangibles	Reliability	Responsiveness	Assurance	Empathy	Satisfaction	Loyalty
Tangibles	Pearson	,022	,042	,040	,105	1.000						
	Sig. (*p*)	,690	,460	,483	,062							
Reliability	Pearson	,066	,026	,080	,155	,190	1.000					
	Sig. (*p*)	,241	,639	,157	,306	,101						
Responsiveness	Pearson	,083	,067	,017	,536	,263	,334	1.000				
	Sig. (*p*)	,142	,235	,767	,733	,430	,550					
Assurance	Pearson	,058	,050	,040	,024	,036	**,211***	**,153***	1.000			

	Sig. (*p*)	,304	,376	,481	,675	,517	**,000**	**,006**				
Empathy	Pearson	,040	,003	,091	,006	,090	,056	,068	**,170***	1.000		
	Sig. (*p*)	,483	,956	,103	,915	,108	,321	,224	**,002**			
Satisfaction	Pearson	**,142***	,022	,048	,049	,009	,076	,351	,590	,204	1.000	
	Sig. (*p*)	**,038**	,701	,397	,384	,879	,175	,134	,145	,322		
Loyalty	Pearson	,050	,052	,058	**,142***	,027	**,127***	**,143***	,100	,438	,119	1.000
	Sig. (*p*)	,377	,352	,305	**,011**	,636	**,023**	**,011**	,175	,123	,134	

p<0,05

In The Good Earth Restaurant case, based on the correlation matrix results, there is a significant positive association between responsiveness and loyalty (r = ,143, p = ,011); between reliability and loyalty (r = ,127, p = ,023). In addition to these, there is a significant positive association between brand loyalty and loyalty (r = ,142, p = ,011); and between brand awareness and satisfaction (r = ,142, p = ,038).

Regression Analysis

In here regression analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 48. Brand Equity / Service Quality Dimensions, Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Tangibles	,322	,026	,094	1,354	,366	
Reliability	,115	,048	,028	,997	,977	
Responsiveness	,224	,057	,111	2,544	,357	,036
Assurance	,234	,039	,178	2,030	**,024**	
Empathy	,201	,163	,144	1,758	,217	
Satisfaction	,127	,029	,234	2,235	,235	,055
Loyalty	,058	,047	,254	2,210	**,006**	,046

Dependent Variable: Brand Equity - Total

In The Good Earth Restaurant case, based on the regression analysis, brand equity total score has a strong and positive effect on loyalty (β= ,254, p = ,006) and assurance (β = ,178, p = ,024).

Table 49: Service Quality Dimensions / Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Satisfaction	,112	,112	,256	1,126	**,000**	,044
Loyalty	,045	,222	,156	1,135	**,000**	,032

Dependent Variable: Assurance

Based on the regression analysis, among the service quality dimensions, only assurance has a statistically significant and positive effect on satisfaction (β= , 256, p = ,000) and loyalty (β= , 156, p = ,000). Other dimensions have no statistically significant effect on satisfaction and loyalty.

Chutney Mary Restaurant: Indian Cuisine

The fifth restaurant which will be analysed is Chutney Mary – Indian Cuisine. First, participants' profile will be given. Following to this, reliability testing and factor analysis will be conducted. Next to this analysis, descriptive statistics will be given for each question in the questionnaire. Finally, correlation and regression analyses will be carried out the identify the effect of brand equity on service quality, customer satisfaction and loyalty.

Customer Profile

Table 50. Customer Profile

Demographic Questions		Number	Percent (%)
Gender	Male	66	49%
	Female	68	51%
Age	- 25	11	9%
	26-35	50	37%
	36-45	43	32%
	46-60	28	21%
	61+	2	1%
Marital Status	Married	46	34%
	Single	88	66%
Education	Primary	17	13%
	Secondary	30	22%
	University	68	51%
	Masters/PHD	19	14%
Gross annual income	- £10,000	11	8%
	£10,000-£24,999	29	22%
	£25,000-£39,999	70	52%
	£40,000 +	24	18%
Frequency of visiting the restaurant	Everyday	9	7%
	1-2 times per week	58	43%
	1-2 times per fortnight	50	37%
	1-2 times per month	17	13%

Reliability and Factor Analysis

Table 51. Reliability Analysis of Brand Equity

Cronbach's Alpha	N of Items
0.913	25

In Chutney Mary Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.913. It means that the scale is highly reliable.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 52. Factor Analysis of Brand Equity

	Component			
	1	2	3	4
Brand Equity 1	,769			
Brand Equity 2	,879			
Brand Equity 3	,785			
Brand Equity 4	,872			
Brand Equity 5			,873	
Brand Equity 6			,853	
Brand Equity 7			,945	
Brand Equity 8			,914	
Brand Equity 9			,942	
Brand Equity 10			,846	
Brand Equity 11			,924	
Brand Equity 12			,874	
Brand Equity 13			,808	
Brand Equity 14			,881	
Brand Equity 15			,801	
Brand Equity 16			,723	
Brand Equity 17		,887		
Brand Equity 18		,935		
Brand Equity 19		,832		
Brand Equity 20		,813		
Brand Equity 21		,935		
Brand Equity 22				,975
Brand Equity 23				,875
Brand Equity 24				,802
Brand Equity 25				,919

Above factor table indicates that brand equity scale has 4 factors and each component in these factors are reliable.

Table 53. Reliability Analysis of Service Quality

Cronbach's Alpha	N of Items
0.899	21

In Chutney Mary Restaurant case, the reliability score of brand equity scale was found as 0.899. It means that the scale is highly reliable.

Table 54. Factor Analysis of Service Quality

	Component				
	1	2	3	4	5
Service Quality 1	,962				

Service Quality 2	,950			
Service Quality 3	,808			
Service Quality 4	,892			
Service Quality 5		,789		
Service Quality 6		,680		
Service Quality 7		,603		
Service Quality 8		,797		
Service Quality 9		,822		
Service Quality 10				,962
Service Quality 11				,989
Service Quality 12				,820
Service Quality 13				,824
Service Quality 14			,606	
Service Quality 15			,645	
Service Quality 16			,745	
Service Quality 17			,796	
Service Quality 18				,897
Service Quality 19				,946
Service Quality 20				,978
Service Quality 21				,902

Above factor table indicates that brand equity scale has 5 factors and each component in these factors are reliable.

Table 55. Reliability Analysis of Customer Satisfaction and Loyalty

	Cronbach's Alpha	N of Items
Satisfaction	,968	1
Loyalty	,869	1

In Chutney Mary Restaurant case, the reliability score of satisfaction was found as 0.968 and the reliability score of loyalty was found as ,869. It means that the scales are reliable.

Descriptive Statistics

Table 56. Descriptive Statistics of Brand Equity

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Brand Awareness	134	1,00	4,00	2,0643	1,12109
Brand Associations	134	1,00	5,00	3,0135	1,03429
Perceived Quality	134	1,00	4,00	1,4348	1,00623
Brand Loyalty	134	1,00	4,00	2,1355	,47940

In Chutney Mary Restaurant case, the highest scored brand equity dimension was found as brand associations (mean score: 3,0135) while the perceived quality was found as the lowest scored brand equity dimension (mean score: 1,4348) among the others (mean score of brand awareness is 2,0643 and brand loyalty mean score of is 2,1355).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 57. Descriptive Statistics of Service Quality

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Tangibles	134	1,00	4,00	2,2257	1,43543
Reliability	134	1,00	4,00	2,0623	1,54433
Responsiveness	134	1,00	3,00	0,9448	1,53533
Assurance	134	1,00	4,00	1,4355	,78764
Empathy	134	1,00	5,00	2,0398	,65333

In Chutney Mary Restaurant case, the highest scored service quality dimension was found as tangibles (mean score: 2,2257) while the responsiveness was found as the lowest scored service quality dimension (mean score: 0,9448) among the others (mean score of reliability is 2,0623, mean score of assurance is 1,4355 and mean score of empathy is 2,0398).

Table 58. Descriptive Statistics of Customer Satisfaction and Loyalty

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Satisfaction	134	1,00	5,00	2,4657	1,35676
Loyalty	134	1,00	5,00	3,0398	,78644

In Chutney Mary Restaurant case, satisfaction mean score was found as 2,4657 while the mean score of loyalty was found as 3,0398.

Correlation Analysis

In here correlation analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 59. Correlation Matrix

		Brand Awareness	Brand Associations	Perceived Quality	Brand loyalty	Tangibles	Reliability	Responsiveness	Assurance	Empathy	Satisfaction	Loyalty
Tangibles	Pearson	,129	,547	,534	,556	1.000						
	Sig. (*p*)	,221	,080	,330	,190							
Reliability	Pearson	,031	,031	,014	,072	,037	1.000					
	Sig. (*p*)	,580	,582	,798	,198	,510						
Responsiveness	Pearson	,223	,141	,086	,090	,056	,068	1.000				
	Sig. (*p*)	,956	,103	,815	,108	,321	,224					
Assurance	Pearson	**,347***	**,353***	,095	,097	,664	,098	,283	1.000			
	Sig. (*p*)	**,000**	**,028**	,091	,083	,178	,081	,400				
Empathy	Pearson	,040	,003	,091	,006	,090	,056	,068	,370	1.000		
	Sig. (*p*)	,483	,646	,103	,915	,108	,321	,224	,222			
Satisfaction	Pearson	**,123***	,022	,048	,049	,009	,076	**,351***	**,590***	,204	1.000	
	Sig. (*p*)	**,028**	,801	,397	,384	,879	,175	**,000**	**,000**	,300		

Loyalty	Pearson	,047	,014	,095	,022	,042	**,040***	**,143***	,100	**,438***	**,119***	1.000
	Sig. (*p*)	,406	,803	,090	,690	,460	**,003**	**,013**	,075	**,000**	**,034**	

p<0,05

In Chutney Mary Restaurant case, based on the correlation matrix results, there is a significant positive association between satisfaction and loyalty, (r = ,119, p = ,034); between empathy and loyalty (r = ,438, p = ,000); between responsiveness and loyalty (r = ,143, p = ,013); between reliability and loyalty (r = ,040, p = , 003). In addition to these, there is a significant positive association between brand awareness and satisfaction (r = ,123, p = ,028); between responsiveness and satisfaction (r = ,351, p = ,000); and between assurance and satisfaction (r = ,590, p = ,000).

Regression Analysis

In here regression analysis is conducted between brand equity dimensions, service quality dimensions, satisfaction and loyalty.

Table 60. Brand Equity / Service Quality Dimensions, Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Tangibles	,123	,092	,094	1,466	,345	
Reliability	,016	,048	,028	,331	,644	
Responsiveness	,075	,057	,111	1,323	,122	,024
Assurance	,079	,039	,168	2,050	**,000**	
Empathy	,201	,163	,122	3,238	,217	
Satisfaction	,355	,029	,243	2,235	**,000**	,034
Loyalty	,134	,047	,124	1,340	,226	,023

Dependent Variable: Brand Equity – Total

In Chutney Mary Restaurant case, based on the regression analysis, brand equity total score has a strong and positive effect on satisfaction (β= ,243, p = ,000) and assurance (β = ,168, p = ,000).

Table 61: Service Quality Dimensions / Customer Satisfaction and Loyalty

	Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**			
	B	**Std. error**	**Beta**	**t**	**Sig. (p)**	**R^2**
Satisfaction	,112	,015	,227	2,223	**,022**	,036
Loyalty	,224	,087	,197	2,332	**,015**	,034

Dependent Variable: Assurance

Based on the regression analysis, among the service quality dimensions, only assurance has a statistically significant and positive effect on satisfaction (β= , 227, p = ,022) and loyalty (β= , 197, p = ,034). Other dimensions have no statistically significant effect on satisfaction and loyalty.

Hypothesis Testing

Table 62: Hypothesis Testing

H1: Brand equity total score has a positive effect on customer loyalty	Accepteed

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

H2: Brand equity total score has a positive effect on customer satisfaction	Accepted
H3: Service quality dimensions have a positive effect on customer loyalty	Rejected
H4: Service quality dimensions have a positive effect on customer satisfaction	Rejected

Results of the analysis indicated that brand equity has a strong and positive effect on loyalty in 3 out of 5 cases. Therefore, it can be said that H1: brand equity total score has a positive effect on customer loyalty is accepted. Similarly, Results of the analysis indicated that brand equity has a strong and positive effect on satisfaction in 3 out of 5 cases. Therefore, it can be said that H2: brand equity total score has a positive effect on customer satisfaction is accepted. Nevertheless, except than the assurance dimension none of the service quality dimension influences customers satisfaction and loyalty. Therefore, hypotheses 3 and 4 are rejected. However, findings provided a highly interesting result. Indeed, assurance dimension which indicates trust and confidence provided by the employees (Andaleeb and Conway, 2006) leads loyalty and satisfaction. This single dimension affected both subjects on 4 out of 5 cases. This finding could be related to food neophobia (Leppard and Cox, 2003). In the literature, it was claimed that people may not be willing to foods which are not from their cultures (Ernsperger, Stegen-Hanson and Grandin, 2004). This is called food neophobia (Leppard and Cox, 2003). However, results related assurance dimension indicates that food neophobia can be overcome by the employees as the trust and confidence that the customers need to feel related to the ethnic food and ethnic food restaurant can be provided by the employees.

Model Development

According to results Brand Awareness is the most effective brand equity dimension which leads customer satisfaction and customer loyalty. Brand Associations follow brand awareness dimension. Following table presents how many time correlations occurred during the analysis.

Table 63: Number of Occurrence of Brand Equity Dimensions in Correlations

Number of Occurrence in Correlation	**Correlated Variables**
4	Brand Awareness and Satisfaction
2	Brand Associations and Loyalty
2	Brand Associations and Satisfaction
1	Brand Awareness and Loyalty

Responsiveness, Empathy and Reliability are the ones that most effective service quality dimensions which leads customer satisfaction and customer loyalty. Tangibles and assurance follow these dimensions. Following table presents how many time correlations occurred during the analysis.

Table 64: Number of Occurrence of Service Quality Dimensions in Correlations

Number of Occurrence in Correlation	**Correlated Variables**
5	Responsiveness and Loyalty
4	Empathy and Loyalty
4	Reliability and Loyalty
2	Responsiveness and Satisfaction
1	Reliability and Satisfaction
1	Tangibles and Loyalty
1	Tangibles and Satisfaction
1	Assurance and Loyalty
1	Assurance and Satisfaction

Table 65: *Perceptions Among the Consumers*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

	BrAw	BrAss	PQu	BrL	Tang	Reli	Resp	Ass	Emp	Sat	Loy
Kilikya's Restaurant	**3,0648**	**3,0302**	**3,5578**	**4,0296**	**3,7657**	**4,0623**	**3,5778**	**3,1373**	**3,0398**	**3,4657**	**4,0398**
Maroush Restaurant	**3,1753**	**4,7595**	**3,0568**	**3,0857**	**3,9657**	**3,0623**	**3,5732**	**3,4363**	**3,0004**	**3,0057**	**4,2357**
Busaba Restaurant	**4,5433**	**4,8643**	**4,8978**	**4,6533**	**4,5757**	**4,7999**	**3,9976**	**4,8775**	**4,6780**	**4,9475**	**4,8993**
The Good Earth	**4,9775**	**4,6455**	**4,5468**	**4,2646**	**4,0458**	**4,7875**	**4,6444**	**3,9775**	**4,4646**	**4,6576**	**3,7865**
Chutney Mary	**2,0643**	**3,0135**	**1,4348**	**2,1355**	**2,2257**	**2,0623**	**0,9448**	**1,4355**	**2,0398**	**2,4657**	**3,0398**

Above table presents perceptions among the consumers regarding restaurants. Following table explains the meaning of the colours and best performance restaurants.

Table 66: Explanations of the Table 63

Colour	**Restaurant**
Green Colour: Best Performance	Busaba Restaurant
Orange Colour: 2. Best Performance	The Good Earth
Yellow Colour: 3. Performance	Kilikya's Restaurant/ Maroush Restaurant
Blue Colour: 4. Performance	Maroush Restaurant/ Kilikya's Restaurant
Red Colour: Worst Performance	Chutney Mary

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 67: Model Based on the Results

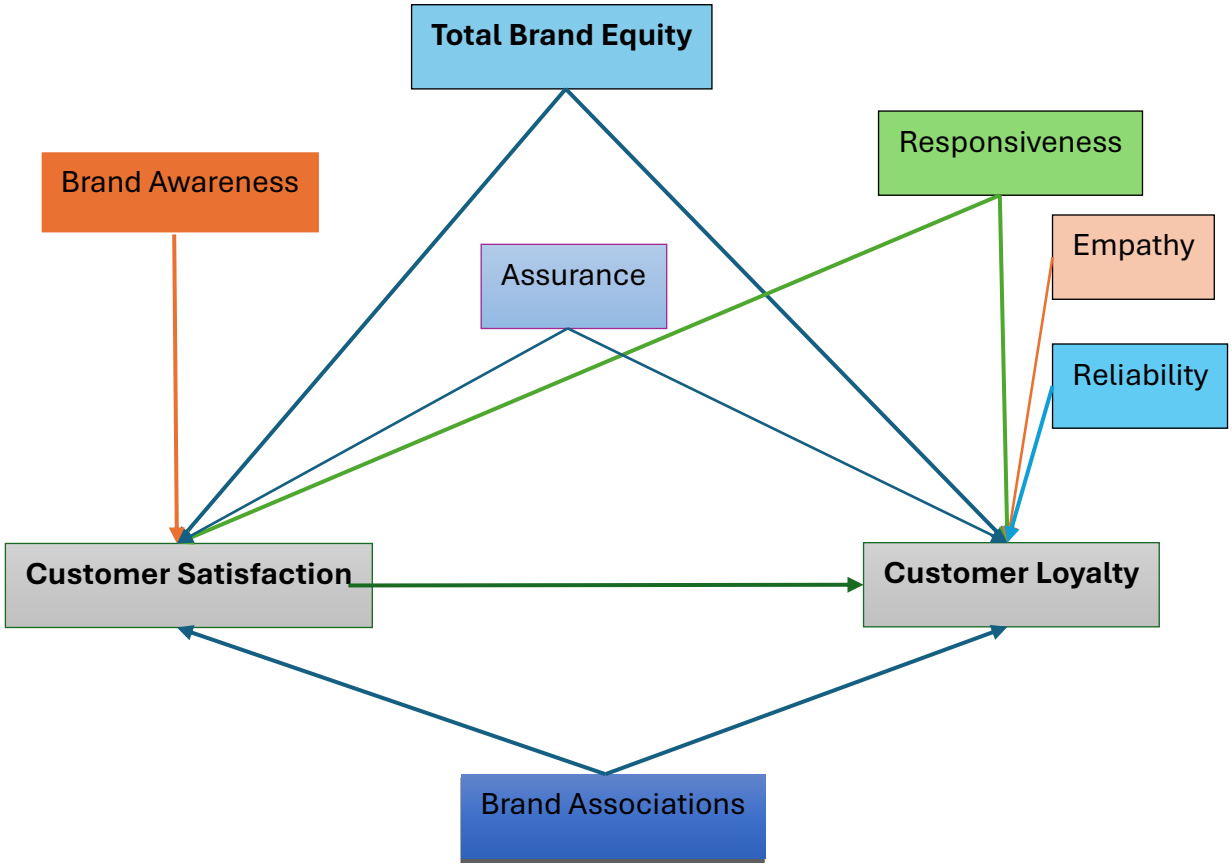

Table 68: Total Regression Results

Regression	Variables
4	Assurance / Customer Satisfaction
4	Assurance / Loyalty
3	Total Brand Equity / Customer Satisfaction
3	Total Brand Equity / Loyalty

Table 69: Total Correlation Results

Number of Occurrence in Correlation	Correlated Variables
5	Responsiveness and Loyalty
4	Empathy and Loyalty
4	Brand Awareness and Satisfaction
4	Reliability and Loyalty
2	Responsiveness and Satisfaction
2	Brand Associations and Loyalty
2	Brand Associations and Satisfaction
1	Brand Awareness and Loyalty
1	Reliability and Satisfaction
1	Tangibles and Loyalty
1	Tangibles and Satisfaction
1	Assurance and Loyalty
1	Assurance and Satisfaction

Results of the analysis indicated that brand equity has a strong and positive effect on loyalty and strong and positive effect on satisfaction. Heskett et al. (1994) argue loyalty and satisfaction are directly related to each other since only a customer pleased with the service can develop loyalty. In this study, this indication was also proved though regression results. Nevertheless, except than the assurance dimension none of the service quality dimension influences customers satisfaction and loyalty. Although this, based on the correlation analysis result, it was seen that service quality dimensions such as responsiveness, empathy and reliability. Interestingly, tangibles dimension of the quality is found as less effective on satisfaction and loyalty. At this point it can be said that based on the findings, people who choose ethnic cuisine restaurants do not really care about how the equipment are looking. They rather prefer to see trustable and responsive service. Indeed, it was found that assurance dimension which indicates trust and confidence provided by the employees (Andaleeb and Conway, 2006) leads loyalty and satisfaction. This single dimension affected both subjects on 4 out of 5 cases. This finding could be related to food neophobia (Leppard and Cox, 2003). In the literature, it was claimed that people may not be willing to foods which are not from their cultures (Ernsperger, Stegen-Hanson and Grandin, 2004). This is called food neophobia (Leppard and Cox, 2003). However, results related assurance dimension indicates that food neophobia can be overcome by the employees as the trust and confidence that the customers need to feel related to the ethnic food and ethnic food restaurant can be provided by the employees. In fact, it was claimed in the literature that the point of perceived quality on two sub-points which are “hardware” and “human ware” which leads customer satisfaction. The first one represents the quality offered by service features or the product itself. The latter one stands for the ambience and the feeling of the customer is exposed to in getting a service (Gronholdt, Martensen and Kristensen, 2000). In this study it was identified that human ware is more important than hardware in ethnic restaurant customer satisfaction. Personal approaches can also play an essential role in rendering a relationship important. Authors like Hofmeyr and Rice (2000) have attempted to compare the concept of loyalty with the concept of marriage. Levitt (1983) analysed the role of a salesman in terms of rendering a relationship more personal.

CONCLUSION

This research was conducted to find an answer to following question: “What are the determinants of a valuable brand name in ethnic cuisine market in the UK?” Accordingly, the main purpose of this research is to critically examine the customer-based brand equities of Turkish, Indian, Thai, Lebanese and Chinese restaurants to find the main determinants of valuable ethnic cuisine brand in the UK. As a valuable brand, in this study, the brand which creates satisfaction, and the loyalty was taken. The study involved with examining consumer behaviour which is subject to change over the time. Accordingly, exploratory design, which takes the picture of current situation, was preferred in this research. In this study, secondary data sources such as journal articles, books, industry reports and government agencies’ websites were used in several stages. In the study, the customer-based brand equities of Turkish, Indian, Thai, Lebanese and Chinese restaurants was identified through using questionnaire method and chosen restaurants were: Kilikya’s: Turkish Cuisine, Maroush: Lebanese Cuisine, Busaba: Thai Cuisine, The Good Earth: Chinese Cuisine and Chutney Mary: Indian Cuisine. The population of this study was all people who live in the UK. According to the most recent UN estimates by the year of 2018, the population of the UK is 66.96 million. Because of the huge size of the population, sampling had to be done. At a 99% reliability and 5% of error scale, the number of sample size for this study was achieved as 666. As this study involved focusing on 5 different ethnic cuisine restaurants, 134 questionnaires were distributed to the each of the ethnic cuisine restaurant.

The findings revealed that brand awareness and brand associations have a strong influence on both customer satisfaction and loyalty. Among service quality dimensions, assurance emerged as the most influential factor, indicating that the trust and confidence conveyed by employees play a crucial role in reducing the effects of food neophobia. Future research may extend the scope by conducting cross-country comparisons to explore whether consumer perceptions differ across cultural contexts. Moreover, since this study relied solely on quantitative data, future studies could integrate qualitative methods to gain deeper insights into consumer experiences and motivations. Finally, future models may consider incorporating

additional variables such as cultural proximity, prior experience, or the influence of social media to offer a more comprehensive understanding of consumer behaviour in the ethnic restaurant context.

REFERENCES

1. Aaker, D.A. (1991) *Managing Brand Equity*. New York: Free Press
2. Aaker, D.A. and Joachimstahler, E. (2000) *Brand Leadership*. New York: The Free Press
3. Abarca, M. E. (2004) "Authentic or not, it's original", Food & Foodways, No. 12 pp. 1-25
4. Abrahams, D. (2008) *Brand Risk: Adding Risk Literacy to Brand Management*. Hampshire: Gower Publishing Ltd
5. Adcock, D.; Halborg, A. and Ross, C. (2001) *Marketing Principles and Practice* (4th Ed.), Edinburgh: Pearson Education
6. Akin, M. (2011) "Predicting consumers' behavioral intentions with perceptions of brand personality: a study in cell phone markets", International Journal of Business and Management, Vol. 6, No. 6, pp. 193-206
7. Alimen, N. and Cerit, A.G. (2009) "Dimensions of brand knowledge: Turkish university students consumption of international brands", available at: http://emcis.eu/Emcis_archive/EMCIS/CDROM%20Proceedings%20Refereed%20Papers/Proceedings/Presenting%20Papers/C77/C77.pdf
8. Barney, J. (2010) *Gaining and Sustaining Competitive Advantage* (4th Ed.), Upper Saddle River: Prentice Hall.
9. Brassington, F. and Pettitt, S. (2000) *Principles of Marketing* (2nd Ed.), Harlow: Financial Times- Prentice Hall
10. Bruer, S.M.; Cassill, N. and Jones, M. (2005) "Branding to compete: applications to textiles and apparel", Journal of Textile and Apparel, Technology and Management, Vol. 4, No. 3, pp. 1-25
11. Cervellon, M. C. and Dube, L. (2005) "Cultural influences in the origins of food likings and dislikes", Food Quality and Preference, Vol. 16, pp. 455-460
12. Chernatony, L. and McDonald, M. (1998) *Creating Powerful Brands*. 2nd ed. Oxford: Butterworth-Heinemann
13. Davies, M.B. (2007) *Doing a Successful Research Project: Using Qualitative or Quantitative Methods*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
14. De Chernatony, L. (2001) *From Brand Vision to Brand Evaluation: Strategically Building and Sustaining Brands*, Oxford: Butterworth-Heinemann
15. De Chernatony, L. and McDonald, M. (2001) *Creating Powerful Brands in Consumer, Service and Industrial Markets*. Oxford: Butterworth-Heinemann
16. Doyle, P. (2002) *Marketing Management and Strategy* (3rd Ed.). London: Prentice Hall.
17. Ebster, C. and Guist, I. (2004) "The role of authenticity in ethnic theme restaurants", Journal of Foodservice Business Research, Vol. 7, No. 2, pp. 41-52
18. Edles, L. D. (2004) "Rethinking 'race', 'ethnicity' and 'culture': is Hawaii the 'model minority' state?", Ethnic and Racial Studies, Vol. 27, No. 1, pp. 37-68
19. Ergin, E.A. and Akbay, H.O. (2010) "Consumers' purchase intentions for foreign products: an empirical research study in Istanbul, Turkey", International Business and Economics Research Journal, Vol. 9, No. 10, pp. 115-121.
20. Ernsperger, L.; Stegen-Hanson, T. and Grandin, T. (2004) *Just Take a Bite: Easy, Effective Answers to Food Aversions and Eating Challenges!*. Future Horizons
21. Field, A. (2009) *Discovering Statistics Using SPSS*. 3rd ed. London: Sage Publications.
22. Flight, I.; Leppard, P. and Cox, D. N. (2003) "Food neophobia and associations with cultural diversity and socio-economic status amongst rural and urban Australian adolescents", Appetite, Vol. 41, pp. 51-59

23. Food Marketing Institute (1998) "Language of the food industry", cited in Verbeke, W. and Lopez, G. P. (2005) "Ethnic food attitudes and behaviour among Belgians and Hispanics living in Belgium", British Food Journal, Vol. 107, No. 11, pp. 823-840
24. Fowler, F.J. (2009) *Survey Research Methods*. 4th ed. Thousand Oaks: Sage Publications.
25. Fox, R. (2003) "Food and eating: An anthropological perspective", Social Issues Research Center, available at: http://www.sirc.org/publik/foxfood.pdf
26. Frewer, L.; Risvik, E and Schifferstein, H. (2001) *Food, People, and Society: A European Perspective of Consumers' Food Choices*. London: Springer
27. Gad, T. (2001) *4-D Branding*. New York: Prentice Hall
28. Hur, W.M., Ahn, K.H. and Kim, M. (2011) "Building brand loyalty through managing brand community commitment", Management Decision, Vol. 49, No. 7, pp. 1194-1213
29. Jamal, A. (1996) "Acculturation: The symbolism of ethnic eating among contemporary British consumers", British Food Journal, Vol. 98, No. 10, pp. 12-26
30. Johns, N. and Pine, R. (2002) "Consumer behaviour in the food service industry: A review", International Journal of Hospitality Management, Vol. 21, No. 2, pp. 119-134
31. Kapferer, J.N. (1994) *Strategic Brand Management*. New York: Free Press
32. Kapferer, J.N. (2004) "Brand NEW world, brand equity", The Economic Times, (June)
33. Keller, K.L. (2002) Strategic Brand Management. New Jersey: Prentice-Hall
34. Kent, R. (2001) *Data Construction and Data Analysis for Survey Research*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
35. Knapp, D. (2000) *The Brand Mindset*. New York: McGraw-Hill
36. Kothari, C.R. (2009) *Research Methodology: Methods and Techniques*, New Delhi: New Age Publications.
37. Kotler, P. and Keller, K. (2011) *Marketing Management* (14th Ed.), London: Pearson Education.
38. Lahteenmaki, L. and Arvola, A. (2001) "Food Neophobia and Variety Seeking - Consumer Fear or Demand for New Food Products?", cited in Frewer, L.; Risvik, E. and Schifferstein, H. (Eds.) *Food, People and Society: A European Perspective of Consumers' Food Choices*, Berlin: Springer
39. Lee, G.C. and Leh, F.C.Y. (2011) "Dimensions of Customer-Based Brand Equity: A Study on Malaysian Brands", Journal of Marketing Research and Case Studies, pp. 1-9
40. Lepla, F. and Parker, L. (1999) *Integrated Branding: Becoming Brand-driven Through Companywide Action*. Westport: Quorum Books
41. Lim, J.M., Arokiasamy, L. and Moorthy, M.K. (2010) "Global brands conceptualization: a perspective from the Malaysian consumers", American Journal of Scientific Research, Vol. 7, pp. 36-51
42. Long, L. M. (1998) "Culinary Tourism: a folkloristic perceptive on eating otherness", Southern Folklore, Vol. 55, No. 3, pp. 238-252
43. Lowenberg, M. E.; Todhunter, E. N.; Wilson, E. D.; Savage, J. R. and Lubawski, J. L. (1979) *Food and People*, New York: John Wiley & Sons.
44. Meulenberg, M. and Viaene, J. (1998) "Changing Food Marketing Systems in Western Countries", Environmental Science.
45. Mora, J. K. (1998) "Understanding multiculturalism: Cultures and values", San Diego State University.
46. Paulson-Box, E. and Williamson, P. (1990) "The development of the ethnic food market in the UK", British Food Journal, Vol. 92, No. 2, pp. 10-15
47. Riley, M. (1994) "Eating out: the influence of social culture and innovation", British Food Journal, Vol. 96, No. 10, pp. 15-18
48. Saba, A. (2001) "Cross-Cultural Differences in Food Choice", cited in Frewer, L.; Risvik, E. and Schifferstein, H. (Eds.) *Food, People and Society: A European Perspective of Consumers' Food Choices*, Berlin: Springer

49. Shepherd, R. and Raats, M. (2006) *The Psychology of Food Choice*. CABI
50. Sloan, E. (2001) "Ethnic foods in the decade ahead", Food Technology, Vol. 55, No. 10, pp. 18
51. Taderera, F. (2010) *Buyer and Consumer Behaviour: Prestige, Status, Choice*, Lambert Academic Publishing
52. Verbeke, W. (2004) "Consumer acceptance of functional foods: socio-demographic, cognitive and attitudinal determinants", Food Quality and Preference, Vol. 15, No. 3, pp. 45-57
53. Verbeke, W. and Lopez, G. P. (2005) "Ethnic food attitudes and behaviour among Belgians and Hispanics living in Belgium", British Food Journal, Vol. 107, No. 11, pp. 823-840
54. Vukasovič, T. (2009), "Searching for competitive advantage with the aid of the brand potential index", *Journal of Product & Brand Management*, Vol. 18 No. 3, pp. 165-176. https://doi.org/10.1108/10610420910957799
55. Warde, A.; Martens, L. and Olsen, W. (1999) "Consumption and the problem of variety: Cultural omnivorousness, social distinction and dining out", Sociology, Vol. 33, No. 1, pp. 105-127
56. Wood, N. T. and Munoz, C. L. (2007) "No rules, just right' or is it? The role of themed restaurants as cultural ambassadors", Tourism and Hospitality Research, Vol. 7, No. 3/4, pp. 242-255
57. World Population Review (2021). https://worldpopulationreview.com/countries/united-kingdom-population

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(20)

Dr. Ali Nazmi ÇORA[36]

RARE EARTH ELEMENTS IN TURKİYE: RESERVES, NATIONAL INTERESTS, AND INTERNATIONAL IMPLICATIONS

TÜRKİYE'DE NADİR TOPRAK ELEMENTLERİ: REZERVLER, ULUSAL ÇIKARLAR VE ULUSLARARASI ETKİLERİ

ABSTRACT

This study explores Türkiye's rare earth element (REE) reserves and their multifaceted implications for national development and global geopolitics. With a global shift towards renewable energy and advanced technologies, REEs—particularly heavy elements like dysprosium and terbium—have gained strategic importance. Türkiye holds considerable potential with over 4.4 million tons of rare earth oxides, positioning itself as a potential supplier to Europe and the Middle East. The paper examines the geological distribution, extraction techniques, and market dynamics shaping Türkiye's REE sector. Despite rich reserves, limitations in processing infrastructure, policy ambiguity, and environmental concerns hinder development. The study discusses the strategic importance of REEs for Türkiye's political, military, and economic security, alongside the challenges of aligning national interests with sustainable resource management. The international landscape is also addressed, analyzing Türkiye's role within global supply chains dominated by China, and identifying emerging diplomatic and trade strategies. Technological innovations in extraction and recycling are reviewed, along with Türkiye's legislative framework and regulatory efforts aimed at fostering a secure and environmentally responsible REE sector. The paper concludes that Türkiye's future as a key REE player depends on balancing national interests with international collaboration, institutional reform, and technological investment. Türkiye's strategic geography, combined with rising demand for non-Chinese REE sources, gives it a unique opportunity to become a central actor in global energy and technology transitions.

Keywords: *Rare Earth Elements, Strategic Resources, Geopolitics, Sustainable Mining.*

JEL Codes: *Q34, F52, O13.*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'nin nadir toprak elementleri (REE) rezervlerini ve bunların ulusal kalkınma ve küresel jeopolitik için çok yönlü etkilerini incelemektedir. Küresel ölçekte yenilenebilir enerji ve ileri teknolojilere geçişle birlikte, REE'ler, özellikle disprosyum ve terbiyum gibi ağır elementler, stratejik önem kazanmıştır. Türkiye, 4,4 milyon tonun üzerinde nadir toprak oksit rezerviyle önemli bir potansiyele sahiptir ve Avrupa ve Orta Doğu için potansiyel bir tedarikçi konumundadır. Bu makale, Türkiye'nin REE sektörünü şekillendiren jeolojik dağılım, çıkarma teknikleri ve pazar dinamiklerini incelemektedir. Zengin rezervlere rağmen, işleme altyapısındaki sınırlamalar, politika belirsizliği ve çevresel kaygılar gelişmeyi engellemektedir. Çalışma, REE'lerin Türkiye'nin siyasi, askeri ve ekonomik güvenliği için stratejik önemini ve ulusal çıkarların sürdürülebilir kaynak yönetimi ile uyumlu hale getirilmesindeki zorlukları tartışmaktadır. Uluslararası manzara da ele alınarak, Çin'in hakim olduğu küresel tedarik zincirlerinde Türkiye'nin rolü analiz edilmekte ve ortaya çıkan diplomatik ve ticari stratejiler belirlenmektedir. Çıkarma ve geri dönüşüm alanındaki teknolojik yenilikler, güvenli ve çevreye duyarlı bir REE sektörünü teşvik etmeye yönelik Türkiye'nin yasal çerçevesi ve düzenleyici çabaları ile birlikte incelenmektedir. Makale, Türkiye'nin önemli bir REE aktörü olarak geleceğinin, ulusal çıkarların uluslararası işbirliği, kurumsal reform ve teknolojik yatırımlarla dengelenmesine bağlı olduğu sonucuna varmaktadır. Türkiye'nin stratejik konumu, Çin dışındaki REE kaynaklarına olan talebin artmasıyla birleşerek, küresel enerji ve teknoloji dönüşümünde merkezi bir aktör olma konusunda eşsiz bir fırsat sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nadir Toprak Elementleri, Stratejik Kaynaklar, Jeopolitik, Sürdürülebilir Madencilik.

JEL Kodları: Q34, F52, O13.

[36] **Doctor, Istanbul Okan University, Istanbul, Türkiye, alinazmicora@gmail.com; ORCID: 0009-0000-1229-4219**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. INTRODUCTION

China dominates Rare Earth Elements production at 60%, followed by the USA, Australia, and Russia. Light rare earths such as Lanthanum and Neodymium are primarily found in Australia and China, while Turkey has key heavy rare earths like Dysprosium and Terbium. This paper explores Turkey's heavy REE deposits, including Halkatepe, highlighting their significance for national interests and security. (Zhang et al., 2022)

Türkiye seeks to lead in global rare earth production by gaining expertise, technology, and investments while utilizing its resources. This could enhance its revenue and geopolitical influence. However, differing interests may arise, complicating supply chain risk management and altering power dynamics, as explored through IR theory. (Özel, 2024)

2. Overview of Rare Earth Elements

Rare Earth Elements (REE) consist of 17 elements: the 15 lanthanides, Yttrium, and Scandium. Their extraction is difficult due to low concentration rather than rarity. REE are vital for electronics, defense, and renewable energy, and are deemed critical in EU security assessments, affecting various sectors in the UK and EU. Demand rises, but supply is at risk, with 95% sourced from China. Recent sanctions have prompted exploration in Europe, where Turkey has discovered REE in carbonatites, showcasing significant potential. (Deady et al., 2019)

3. Geological Reserves of Rare Earth Elements in Türkiye

REE mineralization was discovered in hard rock at Dığrak in 1995, primarily as secondary minerals in Xaldur Deresi. While Turkey's primary REE resources are limited and take over a decade to develop, secondary deposits from weathered granites are abundant. The extraction of in-situ ores may be more feasible than chemical methods, although it will take two to three years. (Deady et al., 2019)

REEs face challenges as demand has surged over 50 times in a decade, with reserves expected to last over 150 years. Initial sources include carbonatites and phosphorites, but risks exist. Lake Van shows ancient production's environmental damage. Dense Ybi/DORE deposits are key for urban mining. REE minerals exceed industrial sizes, with global grades under 0.1%. Slow glassy immiscibility and size filtering yield heavy mineral products. Unsustainable allocation of deposits may lead to geopolitical tensions. (Zhao et al.2023)

3.1. Distribution of Reserves

Turkey has untapped rare earth element (REE) deposits that wealthy Western nations may overlook. The General Directorate of Mineral Research and Exploration reveals substantial reserves, particularly monazite-rich placers and secondary ion-adsorption clays. As a crucial land bridge between Europe and Asia, Turkey plays a key role in REE supply amidst rising tensions between the West and China, with significant unexplored deposits found in the Middle East and Mediterranean regions. (Öztürk et al., 2019)

3.2. Extraction Techniques

Rare earth mining involves extracting high-grade ore or lower-grade deposits. Major deposit types are hard rocks like pegmatite and lateritic soils. Minerals are mined to 50 mm and separated using gravity or magnetics. The process includes crushing, grinding, and hydraulic methods for hard rock, while clay deposits utilize flotation or bioleaching. REE extraction is also crucial in uranium mining. (Öztürk et al., 2019)

Rare earth extraction gathers valuable elements from ores via crushing, grinding, and ion exchange. Interest has surged over the past twenty years, yet many reserves remain untapped. New sources are emerging from uranium recovery mines. This review explores the Rose case in Australia and the Kozlu project in Turkey, offering processing suggestions and risk analysis for transitioning to commercial recovery systems. (Deady et al., 2019)

4. Economic Significance of Rare Earth Elements

Türkiye has about 4.4 million tons of rare earth oxides, attracting global interest, especially from China. Despite its resource wealth, Türkiye faces many mining bans. REEs are essential for military and civilian

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

applications, impacting science, technology, and economic growth. However, mining poses environmental risks like water pollution, often overlooked for economic benefit. The global significance of REEs can change industries and national security. Türkiye's resource ambitions are constrained by China's influence, impacting its economic growth and showing the uneven global energy reserve distribution alongside Western interests. (Deady et al., 2019)

4.1. Market Demand and Pricing

Turkey's REE reserves are crucial, featuring ion-adsorption deposits that have allowed China to lead the market. With increasing demand and dwindling supplies, REE are now essential metals. However, environmental concerns create public resistance to mining and processing. Improved stakeholder communication is vital for Türkiye's REE strategy and public backing. (Deady et al., 2019) (Yin & Song, 2022)

4.2. Impact on National Economy

The development of rare earth elements (REEs) is poised to boost Türkiye's economy by exploring local and global reserves, addressing supply chain gaps. There is growing interest in placer deposits and volcanic coastal structures like bastnese and xenotime. While investors also consider marine phosphorites and methane hydrates, only phosphorites are exploited. REE minerals' uneven distribution necessitates specialized exploration techniques. (Öztürk et al., 2019)(Deady et al., 2019)

5. National Interests of Türkiye

The development and use of Rare Earth Elements (REEs) are essential for Türkiye's national interests, directly impacting economic and national priorities. Meeting Türkiye’s REE needs involves enhancing socio-political ties with advanced nations. National interest, while open to interpretation, fundamentally focuses on safeguarding against threats and ensuring security. A state must ensure prosperity for its citizens, covering essentials for both survival and growth. Key interests include: (1) Political Interests as foundational, (2) Military Interests for security, (3) Economic Interests centered on technology, and (4) Society and Culture Interests, emphasizing cultural unity for continuity. (Artekin2022)

5.1. Strategic Importance

Rare Earth Elements (REEs) are crucial for aviation, solar energy, electric vehicle batteries, and renewables. Until 2010, China dominated REE production and export. Following China's export bans, countries sought domestic deposits. Türkiye is believed to have significant undiscovered REE reserves. This issue analyzes Türkiye's exploration areas, resources, toxicity of REEs, and influences on policy and extraction. (Yuksekdag et al.2021)

Türkiye's policy on rare earth elements (REEc) is shaped by the structure of its mineral and mining sector, alongside relevant institutions and acts. Despite rising interest in global REEc, recent pressures from large multinational companies have led the Turkish government to deter the exploration and extraction of these resources. (Kakışım, 2021)

5.2. Policy Framework

After the 12th Development Plan in 2019, Türkiye established a clear policy framework for its mining sector, aiming to lead in rare earth elements. This includes assessing mineral resources, improving public knowledge, regulating access, and creating rules for resource protection, mining activities, exploration, and waste management. (Deady et al., 2019)

Türkiye’s mineral strategy should protect valuable resources and build a strong knowledge base from the best science. Mineral exploration must align with environmental protection and sustainable development. Management should prioritize discovering new resources, focusing on base and precious metals as well as energy and industrial minerals, with clear public statements on significant resources for the economy and society. (Öztürk et al., 2019)

6. International Market Dynamics

Rare earth stocks have been manipulated despite stable prices. In 2001, Molycorp's stock surged 50% due to the Do Nothing Network, while Lynas attracted little attention. After testing at Mountain Pass, Molycorp's prospects fell, causing stock prices to drop. Lynas made gains, but Türkiye's Aksu project drew investment. A Sprott report indicated an 80% drop in Bayan Obo stocks and ineffective rare earth movements. Molycorp and Lynas manipulations occurred while demand for wood, copper, and cobalt remains, with iridium and palladium showing limited potential. (Öztürk et al., 2019)

6.1. Global Supply Chains

The rise of renewable energy technologies drives the demand for rare earth elements (REEs). China currently dominates REE mining, but Montana, USA, and Türkiye may possess significant untapped resources. This paper explores Türkiye's largely unexplored volcanic-derived placer deposits and summarizes hard rock REE resources, emphasizing economic opportunities and discovery factors. (Deady et al., 2019)

Türkiye has a significant opportunity for economic exploitation due to diversification needs, ethical screening, environmental issues, and supply chain disruptions, alongside new hard rock resources since late 2020. This includes explored hard rock and volcanic-sand REE, plus unexplored volcanic placer REE resources. Development should align with national strategy, highlighting Türkiye's mineral wealth beyond REE discovery. (Öztürk et al., 2019)

6.2. Competitors and Collaborators

By separating specific elements (REEs), such as neodymium (Nd), dysprosium (Dy), and ternary yttrium (Y), new applications and industries will be unlocked, which is definitely of national interest (Deady et al., 2019). Looking ahead, by developing REE projects using best practices in extraction and separation, Turkey has the opportunity to be an important supplier for European and Middle-Eastern markets.

In the past decade, a significant shift concerning REEs has emerged due to China's strict export regulations. The EU Commission noted supply chain risks, prompting non-Chinese players like Australia, Canada, and the US to invest billions from 2021–2027 to enhance their supply chain from mining to manufacturing and implement financing regulations. Argentina, Brazil, and Namibia joined the Extractive Industry Transparency Initiative (EITI) for better global regulation.

7. Environmental Considerations

Environmental considerations are essential as new rare earth elements (REE) sources are explored. Interest is growing in Eocene degraded gem-quality sapphires from Türkiye's Aksu-Diamas region as a HREE resource. Mining operations face challenges like sediment entering rivers, harming vegetation and fish stocks. Effective management is vital for new projects. The Aksu-Diamas deposits provide unique opportunities for REE recovery from epithermal and alluvial sources, bolstered by potential tax incentives and domestic processing. (Deady et al., 2019)

7.1. Impact of Mining Activities

This section analyzes the impact of mining activities, introducing the geological settings and resources of major rare-earth-element deposits in Australia. It summarizes marine placer minerals, their resources, and economic potential while providing an overview of tectonic settings related to rifting and ocean basin opening in Eastern Tethys.

The Aksu Diamas area's geology is complex, featuring rare earth element (REE) deposits from the Eastern Tethys. The study highlights REE concentration in deep-sea environments, advocating for the investigation of terrestrial and coastal areas for ree-focusing, which may help locate volcanic-derived REE-rich placer deposits on land. (Deady et al., 2019)

7.2. Sustainability Practices

The shift to wind and solar power requires sustainable materials, raising supply and environmental issues. Green energy technologies rely on Rare Earth Elements (REEs), mainly neodymium and dysprosium, vital for high-performance Nd-Fe-B permanent magnets in wind turbines. Their geographic concentration raises potential shortage concerns. New mines and secondary resources are being explored to address supply issues. China's market dominance poses trade challenges, but widespread shortages aren't evident due to low concentrations and geological complexities compared to other metals. Onshore mining may uncover new resources. (Paschke et al., 2016)(Deady et al., 2019)

8. Technological Innovations

Technological innovations in ore processing have led to the production of minerals like monazite and bastnaesite, requiring unique recovery technologies for REE. Monazite separation involves secondary treatments for zircon and cassiterite through grinding, screening, and magnetic separation. While acidic hot leaching has been tested, advanced methods favor dry mechanical separation or direct soil leaching for REE-bearing materials. (Zhironkin & Szurgacz, 2021)

A patented method using TOPO and D2EHPA has successfully separated production in solvent extraction for over 17 years. Later generations face challenges with composition control, looking into carbonate precipitation, evaporation crystallization, and adsorption. Limited cryo-fractionation for selective extractions is reported for monoamines and N/CO 126. Comprehensive patent literature on REE extraction exists in both Turkish and English. (Rahman2024)

8.1. Advancements in Extraction Technologies

Recent advancements in recycling technology aim to extract rare earth elements (REEs) from phosphor waste, mitigating raw material loss. An upstream recycling approach improves resource value and reduces environmental impact. Evaluation methods are backed by a profitability model. Although costly, current purification technologies remain useful. Twelve REE phosphors demonstrate effective leaching at high temperatures, with a recovery process comprising pre-leaching and multiple steps, highlighting the necessity for process optimization to enhance revenue.

8.2. Recycling of Rare Earth Elements

The global demand for recycling rare earth elements (REE) has surged due to their essential role in electronics and electric vehicle batteries, with expected demand rising by four to eight times by 2030. Turkey, holding over 25,700 metric tons of rare earth oxides, is crucial for Europe but struggles with extraction, relying on imports since current processing methods have failed. (Deady et al., 2019)

9. Regulatory Framework in Türkiye

The mining and geology legislation is based on various laws and decisions, primarily the Mining Law from 2004, which kept earlier principles. A key point of contention is the Mining General Directorate's transfer to the Ministry of Energy, highlighting mining's priority over industrial minerals.

Two years ago, the state aimed to address mining deficiencies urgently. The Mining Law, intended for amendment in 2021, still lacks parliamentary agreement. This law is essential for natural resource exploration in Türkiye, permitting licenses in mineral-rich regions. Critical issues involve land confiscation, environmental protection, and regulation confusion, worsened by outdated maps and resources. (Tulukcu Yıldızbaş & Elvan, 2024)

9.1. Legislation Governing Rare Earth Elements

Turkey has a rich mining history. Mining Law no 3213 assigned mineral resources to MTA, which commenced exploration and drilling. Geochemistry research progressed, utilizing mineralogical studies for rare earth exploration from the 1950s. Economic screenings recognized REE opportunities, defining reserves

in deposits such as Barite and Phosphate, while technologies for REE extraction from fluorspar were developed. (Deady et al., 2019)

The approval of acar and B1 tender reports for Çaldağı Manganese and Tunceli REE deposits is crucial for establishing new eco-friendly mining operations in Turkey. As per the 2022 mining law (No: 7419), underground mining requests will be assessed by the Ministry of Energy and Natural Resources, while general requests are handled by the General Directorate of Mining and Petroleum Works and IMDR. Additional enhancements for environmental mining safety and licensing have also been implemented. (Mucha et al., 2023)

9.2. Compliance and Enforcement

Research in Türkiye on rare earth elements (REEs) emphasizes magmatic, hydromagmatic, and sedimentary deposits. Magmatic deposits like carbonatite are linked to niobium and thorium. Hydromagmatic deposits are vital for economic extraction. Investigating phosphate and fluorite may reveal REE reserves, and sedimentary deposits yield beach placers with zircon. Enhancing REE processing techniques is essential for exploration. (Deady et al., 2019)

Recent geochemical studies emphasize phosphate and fluorite deposits as promising for REE reserves, requiring in-depth investigation. REE extraction may soon be viable, making it a vital sector in Türkiye, contingent on operational permits. Potential sites for REE-stabilized fluorite and phosphate are indicated in Fig. 1. The absence of exploration licenses won't obstruct future activities due to the anticipated value of these deposits. Geological assessments are essential for identifying suitable REE host rocks, in coordination with the MTA General Directorate of Türkiye. (Öztürk et al., 2019)

10. International Relations and Rare Earth Elements

China leads in mining, refining, and recycling REEs, generating 240,000 metric tons in 2021, which is over 60% of worldwide demand. This fosters competition with foreign companies while significant global reserves remain untapped. Major miners encounter strong environmentalism, with national interests restricting mining. These interests are tied to global military geopolitics, making REEs crucial for military strategies, heightening tensions and the desire for independence.

Türkiye has become an important player in the REE sector, similar to the high-risk Greenfield Bakken Oil Play in North America. In the last 40-50 years, substantial ROI and discoveries in REE mining have attracted international investors, despite some exiting for a detached approach to mined sites. This paper fills a literature gap by integrating decades of paleoenvironmental and economic geology insights on Türkiye's REE potential across different hydrogeosphere depths. (Scheyder, 2024)

10.1. Diplomatic Strategies

Türkiye plans to invest in international REE markets while tackling geopolitical issues from local geology and past mine controversies, such as Corbeyli and İshahocalı. Implementing strategies for international recognition of REE and fluorine will reduce risks. Advancing extraction technologies will enhance supply chain competitiveness and independence.

Universities and organizations should collaborate to enhance local geological knowledge, documenting previous efforts for reliable international resources. Companies with extraction technology can help design processing plants in Türkiye, aligning with European standards and benefiting the local economy. This paper emphasizes assessing critical geological infrastructures and suggests using successful high-tech methods to connect academia and industry. (Öztürk et al., 2019)

Environmental impacts of mines in the Kırşehir region and expanded Adana fluorspar operations must be addressed through inspections. A comprehensive plan is essential for sound exploration, characterization, and production of REEs and fluorite in Türkiye over the coming decades. (Deady et al., 2019)

10.2. Trade Agreements

The rising significance of rare earth minerals demands their efficient use in energy, electronics, and aerospace. Türkiye has substantial deposits, enabling sustainable mining through exploration, which underlines the importance of these materials for national interests and supply chains. By promoting a cost-effective economy, Türkiye can seek trade agreements to advance its rare earth processing and education, benefiting itself and the global market, especially Europe.

Minerals are inorganic solids essential for life, consisting of key elements like Fe, Al, Mg, and Au. Rare earth elements (REEs), including Scandium to Ytterbium and the seventeen lanthanides, are vital for high-tech applications. They are divided into three groups: Group I (light), Group II (middle), and Group III (heavy). Their stability and large ionic radii make chemical separation challenging. (Deady et al., 2019)(Öztürk et al., 2019)

11. Case Studies

Turkey possesses extensive mineral resources, especially rare earth elements (REEs) critical for technology. With over 30 REE deposits but only one currently mined, there is significant untapped potential. This opens avenues for smaller mines and reduced import reliance. The research highlights Turkey's REE types, deposits, and investment opportunities, showcasing potential for foreign partnerships as the government aims to exploit these resources, creating jobs, boosting tax revenues, and improving international relations. (Öztürk et al., 2019)

11.1. Successful Projects in Türkiye

Rare earth element (REE) extraction projects in Türkiye seek national independence, vital for renewable energy and electronic waste. The Turkish state is pursuing traditional mining and a volcanic-derived placer in Southeast Türkiye. The Aksu diamas REE-zircon project in Burdur province highlights a promising mineralized placer in an untested paleosurface. (Campus & es Salaam, 2024)

The Aksu diamas placer study using the REE/noble metal golf ball model shows an initial grade and maximum recovery of about 1% REO. More than 25% of the placer lies within the active surficial system, which could yield over 580 tonnes of REO via conventional processing. Current REE sector interests near Biga–Kandıra are crucial for Turkey to tackle geopolitical tensions and assure mineral independence for regional security.

Turkey has considerable rare earth element (REE) resources, bolstered by solid infrastructure and geological expertise. A study pointed to fluorite mines with REE potential, igniting investor interest. Nevertheless, challenges in production and processing remain. Despite these obstacles, future investment prospects exist through mineralogical analysis and value-added processes. The focus is on İsahocalı and Feke regions for REE deposits, highlighting geochemistry and fluid inclusion studies. Global supply chain vulnerabilities, particularly dependency on China for REE, boost Turkey's role in this market. Collaborative management of fluorspar deposits is recommended.

12. Future Prospects

Türkiye recognizes the need for autonomy in securing critical elements. Actions include nationalizing local deposits, supporting laboratories, and aligning councils with national interests. Significant Rare Earth Elements (REEs) reserves exist in Kayseri, Niğde, Kırşehir, Tunceli, and Tekirdağ. Ignoring these reserves and depending on foreign production could lead to a crisis. Recent studies reveal new extraction methods, but this may endanger ecosystems, cultures, and heritage sites. Thus, funding national laboratories is crucial to protect these resources from foreign control.

12.1. Emerging Trends

Emerging Trends of Rare Earth Elements in Türkiye

Rare Earth Elements (REEs) are vital for Türkiye. Kırşehir province has around 900 million tons of REE-bearing fluorite, with a 90% recovery rate. Despite this, REEs from fluorine mines receive little attention

due to competition from Chinese dolomitic calcites and global dolomite availability. Türkiye's mineral wealth highlights its REE potential. The Hikmetiye deposit is rich in valuable cerium and lanthanum. Assessing REE-rich fluorite deposits in Kırşehir is essential for future exploration. (Öztürk et al., 2019)(Deady et al., 2019)

12.2. Challenges Ahead

Turkey has significant low-background thorium levels over 10 ppm and seeks solutions to longstanding anti-nuclear challenges. Growth and pressures introduce threats, particularly from earthquakes. Public acceptance of nuclear power has improved. Nuclear expansion is feasible with a 20-30 year focus for deep waste storage design, accommodating construction and operation while ensuring political stability. Thorium and uranium-rich REE minerals could help Turkey navigate institutional politics and mining thresholds. Turkey can utilize global cooperation in the nuclear industry amid domestic concerns.

Turkey has considerable X/C resources, but they are low-grade and expensive, needing long-term industrial dedication. Mishandling these resources could threaten transit. To avoid disadvantages and asset stranding, a new onshore segment may be needed. Issues include controlling growth and costs amid political scrutiny over increasing migratory pollution. (Deady et al., 2019)(Öztürk et al., 2019)

13. CONCLUSION

The demand for rare earth elements (REEs) has surged since 2006, particularly after 2010, driven by their technology-based applications. However, China dominates global REE production and processing, consistently cutting quotas due to environmental pollution and rising domestic demand. Consequently, countries worldwide began research and exploration programs to find new REE sources since 2006.

Türkiye has substantial REE deposits, particularly rich in heavy rare earth elements (HREE), yttrium, niobium, tantalum, and phosphorus, making it a significant global resource. Despite extensive research on these deposits' geochemistry, Türkiye lacks any REE processing plants, with China currently monopolizing this sector. (Öztürk et al., 2019)

Country geopolitics and raw material supplies are of national interest. If REEs are strategic minerals, individual events can lead to significant incidents. This highlights unexpected geopolitical behaviors regarding these minerals. The challenge lies in avoiding dependence on a single country for critical minerals. Türkiye's potential partners for an alternative supply chain include European nations like France, Spain, Germany, and the UK, which are reliant on Chinese REE supplies. Greece and Italy share geological traits with Türkiye but lack REE deposits. Japan, South Korea, India, Iran, Mongolia, Australia, Brazil, and some African countries are exploring alternative REE supplies and investing in Turkish geological projects.

The rising global demand for rare earth elements (REEs) underscores their critical role in strategic industries such as renewable energy, defense, and advanced manufacturing. Türkiye’s substantial REE reserves—particularly its untapped heavy rare earth deposits—present a significant opportunity to enhance national technological capacity, economic diversification, and geopolitical influence. However, realizing this potential requires addressing key challenges including regulatory ambiguity, technological dependency on foreign processing infrastructure, environmental concerns, and the need for greater public awareness and stakeholder engagement.

Türkiye’s strategic location at the crossroads of Europe and Asia, combined with its ambition to reduce foreign dependency and contribute to regional resource security, positions it as a potential key player in diversifying global REE supply chains. Strengthening domestic capabilities in extraction, processing, and recycling technologies, as well as fostering international partnerships, will be essential for sustainable sectoral development. Additionally, aligning mineral governance with environmental stewardship and long-term strategic planning will help Türkiye overcome external pressures and internal constraints.

Ultimately, the future of Türkiye’s rare earth sector hinges on a coordinated approach that integrates scientific innovation, institutional reform, and diplomatic engagement. With deliberate investment and strategic foresight, Türkiye has the potential not only to secure its own resource autonomy but also to contribute meaningfully to the stability and resilience of global supply networks in an increasingly multipolar and resource-competitive world.

REFERENCES

1. Albasyouni, A. K. (2023). Türkiye's foreign trade applications. *Journal of Industrial Policy and Technology Management, 6*(1), 51–71.
2. Artekin, A. O. (2022). Economic and political effects of rare earth elements in the new world order. In *27th RSEP International Conference on Economics, Finance & Business* (pp. 186–204).
3. Campus, M. J. N. M., & es Salaam, D. (2024). Environmental and social impact assessment report for the proposed establishment of UDSM–Kagera Campus on Plot No. 02.
4. Çora, H., Mikail, E. H., & Karabulut, A. (2020). Organization and management of international relations: A study focused on Turkey and Azerbaijan during the Soviet era. *Journal of Organizational Behavior Research, 5*(1), 9–31.
5. Deady, E., Lacinska, A., Goodenough, K. M., Shaw, R. A., & Roberts, N. M. W. (2019). Volcanic-derived placers as a potential resource of rare earth elements: The Aksu Diamas case study, Turkey.
6. Kakışım, C. (2021). New energy geopolitics shaped by energy transition: The energy balance for rare earth elements and critical minerals. *Avrasya Etüdleri.*
7. Mucha, K., Chaba, D., & Midor, K. (2023). Legal aspects of the evaluation of tenders in public procurement procedures in the Polish mining industry. *Sustainability.*
8. Özel, M. (2024). Global geopolitical risks in the near future and their reflections on Türkiye. In *Global Risks and Their Impacts on Türkiye.*
9. Öztürk, H., Altuncu, S., Hanilçi, N., Kasapçı, C., & Goodenough, K. M. (2019). Rare earth element-bearing fluorite deposits of Turkey: An overview.
10. Paschke, M., Sergeev, I. B., & Lebedeva, O. Y. (2016). The supply of rare earths for "green" energy and sustainable development.
11. Rahman, M. S. (2024). Advancements in solvent extraction of metal ions: Mechanisms, kinetics, and efficiency with diverse extractants. *International Journal of Science and Research Archive, 12*(2), 2374–2396.
12. Scheyder, E. (2024). *The war below: Lithium, copper, and the global battle to power our lives.*
13. Şarkbay, Ö. F., Mihmanlı, A., & Çora, H. (2025). In-vitro investigation of bone temperature changes in osteotomies performed with different brands of implant burs. *International Journal of Implant Dentistry, 11*(1), 7. https://doi.org/10.51847/aoZEWOXhEx
14. Songur, A. (2023). Turkey's 100th anniversary of export marketing: Strategies, opportunities, challenges and future directions. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi.*
15. Tulukcu Yıldızbaş, N., & Elvan, O. D. (2024). Analysis of contracts and legislation for forest mining permits in Türkiye: Toward a sustainable approach. *Journal of Sustainable Forestry.*
16. Yin, J. N., & Song, X. (2022). A review of major rare earth element and yttrium deposits in China. *Australian Journal of Earth Sciences.*
17. Yuksekdag, A., Kose-Mutlu, B., Kaya, B., Kumral, M., Wiesner, M. R., & Koyuncu, I. (2021). Comprehensive characterization of secondary sources originating from Turkey in terms of rare earth elements and scandium. *Science of the Total Environment, 777*, 146033.
18. Zhang, H., Wang, X., Tang, J., & Guo, Y. (2022). The impact of international rare earth trade competition on global value chain upgrading from the industrial chain perspective. *Ecological Economics.*
19. Zhao, S., Wang, P., Chen, W., Wang, L., Wang, Q. C., & Chen, W. Q. (2023). Supply and demand conflicts of critical heavy rare earth element: Lessons from gadolinium. *Resources, Conservation and Recycling, 199*, 107254.
20. Zhironkin, S., & Szurgacz, D. (2021). Mining technologies innovative development: Economic and sustainable outlook. *Energies.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(21)

Alibay MAMMADLİ[37]; Etimad RAHİMLİ[38]

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARININ AR-GE HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: G7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON R&D EXPENDITURES: THE CASE OF G7 COUNTRIES

ÖZ

Bu çalışmada, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) Ar-Ge harcamalarına etki eder mi sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmada 1996-2018 dönemleri ele alınmış, G7 ülkelerinde (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD) Panel Veri analizi yapılması amaçlanmıştır. Araştırmada Driscool-Kraay tahmincisi yardımıyla sabit etkiler modeliyle analiz yapılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Modelin sonuçlarına dayanarak, DYY'nin ve Brüt sermaye oluşumunun Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisi negatifken, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İnsan Sermayesi Endeksi ve Ticari Açıklık Oranının AR-GE harcamaları üzerindeki etkisi pozitif tahmin edilmiştir. Bu değişkenler, G7 ülkelerinin AR-GE harcamalarına etki eden faktörlerdendir. Çalışmada G7 ülkelerine yapılan yatırımların, bu ülkelerin teknoloji ve gelişmişlik düzeyine uygun olmadığı için AR-GE harcamalarını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, AR-GE Harcamaları, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, G7 Ülkeleri, Panel Veri Analizi.

JEL Kodları: C33, F21, O32, O33, O57.

ABSTRACT

In this study, the answer to the question of whether Foreign Direct Investments (FDI) affects R&D expenditures is sought. In the study, it is aimed to conduct Panel Data analysis in the G7 countries (Canada, France, Germany, Italy, Japan, England, USA) between 1996 and 2018. In the research, it was concluded that it is appropriate to analyze with the fixed effects model with the help of the Driscool-Kraay estimator. Based on the results of the model, the effect of FDI and Gross capital formation on R&D expenditures is negative, while the effect of Gross Domestic Product, Human Capital Index and Trade Openness on R&D expenditures is estimated positively. These variables are among the factors affecting the R&D expenditures of the G7 countries. In the study, it was concluded that the investments made in the G7 countries negatively affect the R&D expenditures because they are not suitable for the technology and development level of these countries.

Keywords: *Foreign Direct Investments, R&D Expenditures, Gross Domestic Product, G7 Countries, Panel Data Analysis*

JEL Codes: *C33, F21, O32, O33, O57.*

[37] Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics, Beyazit Campus, Fatih, İstanbul 34126; Turkiye; *Email: alibay.mammadli@ogr.iu.edu.tr; ORCİD:0009-0003-6320-801X

[38] Azerbaijan State University of Economics, Baku, Azerbaijan. *Email: etimadrahimli@gmail.com ; ORCID: 0000-0002-3878-8986

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin birbirleriyle rekabet edebilmeleri ve istikrarlı bir ekonomi politikası yürütmeleri için teknolojik gelişme büyük önem taşımaktadır. Teknolojik yeniliğin en önemli göstergelerinden biri olan araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), ekonomik kalkınmada önemli role sahiptir. Ar-ge, çeşitli projeler ve ürünler hayata geçirilmeden önce uygulanan bir inceleme ve test etme sürecidir. Bu süreçte projelerin nasıl daha iyi ve işlevsel hale getirilebileceği, ürün ve projelerin beklenen faydayı sağlayıp sağlamayacağı gibi noktalar incelenmektedir. Ar-Ge faaliyetleri, hem doğrudan yabancı yatırımın (DYY) ülkelere çekilmesinde hem de yabancı şirketlerin teknoloji yatırımlarında büyük etkiye sahiptir. Ar-Ge`nin yoğunluğu aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeyinin hangi seviyede olduğunu gösteren faktörlerden biridir (Güzel, 2009). Ar-Ge` ye yapılan yatırımın önemi birçok bilim insanı tarafından vurgulanmıştır. Örneğin, Romer (Romer, 1990), yeni teknolojilere yapılan yatırımların (Ar-Ge harcamalarının) artmasının ekonomik büyümeye önemli bir katkısı olduğunu belirtmişdir. Stokey(1995), gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesinin arkasındaki en önemli faktörlerin Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri olduğunu söylemiştir. Karagöl ve Karahan(2014) ise günümüzde ülkelerin dünya ekonomisinde söz sahibi olmasının sebebi onların Ar-Ge harcamalarına fazla pay ayırmasıdır diye vurgulamışlardır.

Dünya ülkeleri, büyüme hedeflerine ulaşmak ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleriyle birlikte DYY`yi de teşvik etmektedirler (Göçer, 2013). DYY, yatırımcının yerleşiği olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide yatırım yaparak ordaki işletmeyi yönettiği uzun vadeli bir yatırımlardır. DYY`nin yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkelere sağladığı avantaj sonsuz saydadır. Yeni teknolojinin tanıtılması, rekabetin artması ve üretimin verimliliğinin artması, düşük maliyetli ve kaliteli şekilde büyümesi, üretime ve istihdama olumlu katkı sağlanması DYY`nin sağladığı avantajlardan sayılabilir . DYY, ülkedeki sermaye birikimine de katkıda bulunur, know-how, marka ve yönetim bilgisi gibi soyut girdileri de beraberinde getirir. Yabancı sermaye akışları üzerindeki sınırlamaları azaltan DYY`ler sermaye girişlerini de kolaylaştırmaktadır

Ülkelerin üretim yapısının güncellenmesi teknolojiyi takip etmeye bağlıdır. Bu durumda ülkelerin iki alternatifi vardır, ya mevcut en yeni teknolojiyi ithal ederler ya da mevcut teknoloji seviyesini bir üst seviyeye çıkarırlar. Bu nedenle Ar-Ge harcamaları büyük önem taşımaktadır. Ar-Ge faaliyetleri esasen önemli sermaye gerektiren yatırımlardır. Tüm dünyada yapılan birçok Ar-Ge yatırımının çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu bağlamda DYY, sınır ötesi teknolojinin yayılmasını etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilebilir. Ancak birçok ülkenin Ar-Ge faaliyetlerinde DYY faaliyetleri, özellikle insan sermayesi, altyapı, kurumsal kalitenin varlığı, fikri mülkiyet hakları vb. bir takım ihtiyaçları gerektirmektedir. Bu açıdan gelişmiş ülkeler diğer ülkelere göre çok daha iyi bir noktadadır. Ayrıca bu, gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge faaliyetlerinde aktif olmasını sağlayabilir.

Bundan önce yapılan birçok çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme, istihdam, dış ticaret gibi çeşitli iktisadi unsurlar üzerindeki etkisi ele alınmakta iken, diğer yandan DYY`nin, yatırımın yapıldığı ülkelere teknolojik ilerlemede önemli bir katkı sağladığı belirtilmektedir. Fakat literatürü incelediğimizde DYY ve Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışma sayının oldukça az olduğu görülmektedir. Buna göre çalışmanın literatüre katkısının DYY`nin Ar-Ge harcamaları üzerinde etkisini ve önemini açıklamak olarak görülebilir.

Literatürde yer alan bazı çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ev sahibi ülkelerdeki Ar-Ge harcamaları üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceğine işaret etmektedir. Bu görüşe göre, DYY'lerin sağladığı yabancı teknolojiye erişim imkânı, yerli firmaların kendi Ar-Ge faaliyetlerine yönelmek yerine, mevcut teknolojileri taklit etmelerini veya ithalat yoluyla edinmelerini daha ekonomik ve uygulanabilir bir seçenek haline getirebilmektedir. Özellikle yeterli mali kaynağa ve araştırma kapasitesine sahip olmayan yerli işletmeler, Ar-Ge süreçlerine doğrudan katılmak yerine teknoloji transferi veya taklidi yöntemlerini tercih edebilmektedir (Veugelers & Houte, 1990). Bu bağlamda İsmail ve Yussof (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Malezya, Tayland ve Filipinler örnekleminde 1985-1999 dönemine ait veriler panel regresyon yöntemleriyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ilgili ülkelerde DYY ile Ar-Ge harcamaları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bu çalışmanın amacı, DYY'nin AR-GE harcamaları üzerindeki etkisinin G7 ülkesi için 1996-2018 dönemini ele alarak Panel Veri Yöntemi ile analiz etmektir.

Çalışmada giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde çalışmayı ele alan literatürlerden bahsedilmiştir. Takip eden bölümlerde DYY'nin ARGE harcamalarını nasıl etkilediğiyle ilgili analiz yapılmış, uygulanan veri seti, yöntem ve analiz sonuçlarından bahsedilmiştir. En son kısımda ise elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Daha önceden yapılmış çalışmalar detaylı incelendiğinde, DYY ve AR-GE harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleğen araştırmalarda hem ulusal hem de uluslararası düzeyin ele alındığı, farklı modeller ve farklı analiz metotlarıyla analizler yapıldğı görülmektedir. Daha önceki çalışmalarda kullanılan hem testlerin farklılığından hem de farklı ülkeler ve farklı dönemler ele alındığından dolayı elde edilen sonuçlar da farklı olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmalardaki farklara bakıldığında, DYY ile Ar-Ge harcamaları araslndaki ilişkiyi incelemek için panel veri,zaman serileri,eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Bertschek (1995), yaptığı çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ile ithalatın, yatırım yapılan ülkelerde yerli firmaların inovasyon faaliyetlerini olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Yazara göre, DYSY ve ithalat iç pazarda rekabeti artırmakta, bu artan rekabet ise yerli firmaları pazar paylarını koruyabilmek adına daha verimli üretim yapmaya zorlamaktadır. Almanya'daki imalat sanayisinde faaliyet gösteren 1270 firmayı 1984-1988 döneminde inceleyen Bertschek, analizinde Chamberlain'in rassal etkiler probit modeline dayalı panel veri yöntemini kullanmıştır. Araştırmanın temel bulgusu, DYSY ve ithalatın inovasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

Farklı analizler ve farklı ülkeleri kapsayan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Landesmann ve Pfaffermayr (Landesmann, M., & Pfaffermayr, M., 1997),DYY ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek için yedi OECD ülkesini ele alarak eşbütünleşme ve nedensellik analizi yapmıştır ve bu iki değişken arasında pozitif ilişki olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca onların çalışmadan elde ettikleri ilginç içgörülerden biri de Ar-Ge harcamalarının etkinliğinin farklı ekonomilerde farklı olabileceğidir.

Chuang ve Lin (1999), yaptıkları çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYSY) ve yerli firmaların Ar-Ge faaliyetlerinin, Tayvan'daki firmaların verimliliğini artırdığını ifade etmektedirler. 1991 yılına ait verilerle gerçekleştirilen analizde, Tayvan imalat sektöründe faaliyet gösteren çeşitli firmalar Heckman'ın iki aşamalı tahmin yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, DYSY'nin yöneldiği ülkelerde teknolojik gelişime katkı sağladığı ve yerli Ar-Ge faaliyetlerini tamamlayıcı bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda yazarlar, gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin teknoloji transferi ve sektörel bilgi yayılımını kısa vadede hızlandırmak amacıyla DYSY politikalarına öncelik vermesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Erdal ve Göçer (Erdal, L., & Göçer, İ., 2015) DYY ve Ar-ge harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel nedensellik ve eşbütünleşme analizi kullanan araştırmacılar 1996 – 2013 dönemlerini ele alan ve gelişmiş on asya ülkelerini kapsayan bu çalışmada DYY girişlerinin ülkenin milli gelirini, Ar-Ge ve innovasyon faaliyetlerinin hızlanmasına neden olduğu sonucuna ulaşmışlar.

Crescenzi ve diğerleri (2015), çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) yatırım yaptıkları ülkelerdeki Ar-Ge faaliyetleri üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. 1998-2005 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmada, ABD firmalarına ait veriler kullanılarak firma düzeyinde bilgi üretim fonksiyonu çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, ÇUŞ'ların yatırım yaptığı sektörlerde hem Ar-Ge faaliyetlerinde hem de bu faaliyetlere ayrılan harcamalarda artış gözlemlenmiştir. Bu sonuç, doğrudan yabancı yatırımların yerli firmaların inovasyon kapasiteleri üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

Zhang (Zhang, 2014) Çin ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların ürünlerin teknoloji içeriği üzerindeki etkisini panel veri yöntemi kullanarak incelemiştir. 2005-2010 dönemleri arasında Çinin 31 firmasında analiz yapmış ve DYY`nin endüstri rekabet gücünü arttırmasına katkı sağladığı, beşerî sermayesini ve teknoloji düzeyini geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca DYY`nin yatırımın yapıldığı ülkelerde teknolojik gelişme sağladığını vurgulamıştır.

Hu ve diğerleri (2005), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYSY) gelişmekte olan ülkeler açısından teknoloji transferinin önemli bir unsuru olduğunu vurguladıkları çalışmalarında, DYSY, Ar-Ge faaliyetleri ve teknoloji transferi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 1995-1999 yıllarını kapsayan dönemde Çin firmaları üzerine yapılan analizde Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu ve panel veri yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulguları, yerli firmaların yürüttüğü Ar-Ge faaliyetlerinin, yabancı kaynaklı teknoloji transferini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Telatar vd. (2014) DYY`nin Ar-Ge harcamaları nasıl etkilediğini araştıran çalışmalardan biridir. 1996-2009 dönemini ve 27 avrupa ülkesini ele alan çalışmada DYY'nin Ar-Ge harcamalarını pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Sarıalioğlu Hayali & Küçükosman (2020) ise doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu saptamıştır.

Sasidharan & Kathuria (2008), 1843 Hindistan firması için 1994-2005 dönemini kapsayan çalışmalarında DYY'nin Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analizin sonucuna göre Hindistan'da DYY`nin AR-GE harcamaları üzerinde etkisinin olumsuz ve istatistiksel bakımdan anlamsız olduğu görülmüştür.

Sandu & Ciocanel (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerde ileri teknoloji ürünlerinin üretim kapasitesini artırdığı, patent sayısını yükselttiği ve ulusal entelektüel sermayeye katkı sağladığı belirtilmiştir.

Ekiz & Aytun (2016), 1981-2014 dönemini ele alan ve G7 Ülkeleri için DYY ve Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkini araştıran çalışma yapmışlardır. Çalışmada Panel Nedensellik Analiz Yöntemi kullanılmış ve DYY'den, Ar-Ge harcamalarına doğru nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur.

Doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisini Türkiye özelinde inceleyen Çapık (2019), Ar-Ge harcamaları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Literatürdeki bazı çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge harcamaları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre, doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkede yabancı teknolojilere erişimi kolaylaştırarak, yerli firmaların Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapması yerine, teknoloji taklit etmeyi daha ucuz ve uygun hale getirmektedir. Başka bir deyişle, yeterli finansman ve araştırma kapasitesine sahip olmayan yerli firmalar, Ar-Ge faaliyetlerine katılmak yerine teknolojiyi taklit etmeyi veya ithalat yoluyla edinmeyi tercih ederler (Veugelers & Houte, 1990).

Tan & Azman-Saini (2017) tarafından yapılan başka bir çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışma, 61 ülkeden oluşan bir örneklem kullanmakta olup, 2000-2011 dönemini kapsamaktadır. Analizler, GMM yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge harcama düzeyi üzerinde düşük bir etkisi olduğu ve doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi Ar-Ge harcamaları üzerinde caydırıcı bir etki yarattığı ifade edilmiştir.

Genel değerlendirme yapacak olursak, bundan önce yapılan çalışmalarda analize dahil edilen ülkeler/birimler, yapılan analizlerdeki yöntem ve incelenen dönemlerdeki farklılıklar nedeniyle faklı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre DYY, Ar-Ge harcamaları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiye sahiptir. Ayrıca DYY'nin, AR-GE harcamaları üzerinde bir etkisinin olmadığı da çalışmalardan elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

3. Veriler, Modeller Ve Metodoloji

Bu bölümde çalışmada hangi veri seti kullanıldığı, hangi analizin yapıldığı ve analizin sonuçlarıyla ilgili bilgilere yer verilecektir.

3.1. Veriler

Modelde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Brüt Sermaye Oluşumu, İnsan Sermayesi endeksi ve Ticari Açıklık Oranının AR-GE Harcamalarını nasıl etkilediğine bakmak için analiz yapılacaktır. Tablo 1'de gösterilen Dünya Bankasından alınan verileri analiz etmek için, istatistiksel ve ekonometrik bir program olan STATA18 paket programı ile Panel Veri Analizi yapılmıştır. Böylece 1996-2018

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

dönemi arasındaki G7 ülkesinin bağımlı ve bağımsız değişken verileri seçilmiş ve analizde kullanılan tüm veriler logaritmik forma dönüştürülmüştür. Aşağıdaki Tablo 1, verilerin elde edildiği ana kaynakları ile göstermektedir

Tablo 1: Veri Seti

Sembol	Tanımı	Birim	Kaynak
R&D	AR-GE Harcamaları	Oran(%)	
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	ABD Dolar cinsinden ($)	Dünya bankı, www.data.worldbank.org
FDİ	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Oran (%)	
GCF	Brüt Sermaye Oluşumu	ABD Dolar cinsinden ($)	
HCİ	İnsan Sermayesi endeksi	(0-1)	
OPEN	Dışa Açıklık Oranı	(0-1)	
Analizde kullanılan tarihler ve ülkeler			
Ülkeler			**Tarih**
Japonya, Fransa, İtalya, ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Almanya			1996 – 2018 yıllar arası

Çalışmamızda, Doğrudan Yabancı Yatırımlar dışında tüm ülkeler ve serilerin gözlem sayısı 161 olmakla dengesiz bir panel veri çalışması kurulmuş ve çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistik logorifmik değerleri aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Modelde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişkenler	Gözlemler	Ortalama	Std. dev	Min	Mak
R&D	161	0.7193616	0.328106	-0.0556184	1.22384
GDP	161	21.35687	0.3933002	21.19681	22.31726
FDİ	155	0.3157058	1.264098	-6.393588	2.546566
GCF	161	27.16905	0.8261796	25.50541	29.09899
HCİ	161	1.222141	0.0933122	0.9870158	1.325934
OPEN	161	-15.38863	0.6548517	-16.86131	-13.87212

3.2. Model

Bu araştırmada, analize dâhil edilen faktörlerin AR-GE Harcamaları üzerindeki bireysel ve bütünsel etkisini araştırmak için model kurulmuştur. N adet ve her birimin T sayısı birlikte düşündüğümüzde çok panelli bir veri modelidir. AR-GE Harcamalarını hangi faktörlerin belirlediğini analiz etmek için çoklu doğrusal regresyonun genel formu uygulanmıştır:

$$Y_{it} = b_{0it} + b_{1it}X_{1it} + b_{2it}X_{2it} + \cdots \ldots \ldots + b_{kit}X_{kit} + u_{it} \qquad i = 1, \ldots, N; t = 1, \ldots, N \quad (1)$$

Veya kısaca,

$$Y_{it} = b_{oit} + \sum_{k-1}^{K} b_{kit}X_{kit} + u_{it} \qquad i = 1, \ldots, N; t = 1, \ldots, N \quad (2)$$

Burada Y_{it} ve X_{kit} her i için bağımlı ve bağımsız değişkenlerdir; b_{oit} ve u_{it} sırasıyla sabit etkiler ve hata terimidir. Kullanılan bir bağımlı ve tüm bağımsız değişkenlerin tüm verileri logaritmik forma dönüştürülmüş ve model için ayrı ayrı gösterilmiştir. Model, Ar-Ge harcamalarını etkileyen faktörleri araştırmakta ve aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$logRD_{it} = b_0 + \mathrm{b}_1 log\mathrm{GDP}_{it} + \mathrm{b}_2 logFD\dot{\mathrm{I}}_{it} + \mathrm{b}_3 logGCF_{it} + \mathrm{b}_4 logHC\dot{\mathrm{I}}_{it} + \mathrm{b}_5 logOPEN_{it} + u_{it} \quad (3)$$

Burada $b_1, \mathrm{b}_2, \mathrm{b}_3, \mathrm{b}_4\ ve\ \mathrm{b}_5$, sırasıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Brüt Sermaye Oluşumu, İnsan Sermayesi endeksi ve Ticari Açıklığı gösteren katsayılardır.

$logRD_{it}$: AR-GE Harcamaları
$logGDP_{it}$ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
$logFD\dot{\mathrm{I}}_{it}$ Doğrudan Yabancı Yatırımlar

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

$logGCF_{it}$ Brüt Sermaye Oluşumu
$logHC\dot{I}_{it}$ İnsan Sermayesi endeksi
$logOPEN_{it}$ Dışa Açıklığın logaritma şeklidir.
u_{it} Hata terimidir

3.3. Metodoloji

3.3.1. Driscoll-Kraay Tahmincisi Testi

Modelimizde hem heteroskedasite hem otokorelasyon hemde birimler arası korelasyon olduğu için model dirençli tahmincilerle tahmin edilmiştir.

Araştırmada varsayımdan sapmaların her üçü, hem heteroskedastisiti hem otokorelasyon hem de birimlerarası korelasyon olduğu için daha sağlam sonuçların elde edilmesi açısından Driscoll Kraay dirençli tahmincisi kullanılmıştır.

3.4. Bulgular

Paneli veri analizinde ilk aşamada tahmin edilecek modelin klasik model, birim etkili veya zaman etkili model olduğu tespit edilmelidir. Panel veri birden fazla birimin bir araya getirilmesi ile oluşmaktadır ve her birimin kendisine özgü özellikleri vardır. Birimlerin özelliklerinin olduğu değişkenler "birim etki" olarak adlandırılmaktadır (Tatoglu, 2020). Araştırma modelinde birim etkinin olup olmadığı belirlenmesi için uygulamada farklı testler yapılmaktadır. Tahminciler arasından seçim yapılabilmesi için Olabilirlik oranı (LR), Breusch-Pagan Langrange Çarpanı (LM) ve Sebit Etkiler icin (F) testleri uygulanmıştır. Aşağıdaki tabloda test sonuçları yer almıştır.

Tablo 3: Tahmin Yöntemleri Arasında Tercih Testlerinin Sonucları

Testler	Birim ve/veya Zaman Etkisi	Birim Etki	Zaman Etkisi
F	10.39(0.000)	243.46(0.000)	0.70(0.8293)
LR	325.43(0.000)	325.43(0.000)	0.000 (1.000)
LM		672.26(0.000)	0.000 (1.000)

Tablo 3`te elde edilen F, LR ve LM testlerinin sonuçlarına göre modelde birim etkinin mevcut olduğu ve zaman etkinin olmadığı tahmin edilmiştir. Modelde birim etkinin olduğuna göre klasik modelin uygun olmadığı ve sabit etkiler veya tesadufi etkilerin olabileceyi sonucuna varılmıştır. Modelin Sabit etkiler veya Tesadüfi etkiler olmasını belirlemek için Birim etkiyi içeren hausman test sonuçlarina güvenerek analize devam edilecektir. Aşağıdaki tablo 4`te Hausman ve direncli hausman test sonuclari gosterilmistir.

Tablo 4: Hausman Test sonucları

Testler	Hausman Sigmamore	Hausman Sigmaless
Olasılık değerleri	39.88 (0.0000)	53.23 (0.0000)

Tablo 4`te yapılan Hausman Sigmamore ve Hausman Sigmaless test sonuçlarına göre olasılık %90, %95 ve %99 güven düzeyinde tesadüfi etkilerin uygun olmadığı ve Sabit etkilerin geçerli olduğu görülmüştür. Model Sabit etkiler yöntemi ile davam ettirilecektir.

Bu çalışmada panel veri modellerinin etkinliği bozan varsayımlardan sapma testlerinden olan heteroskedasite,otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleri yapılmıştır. Aynı zamanda çoklu doğrusal bağlantının olmadığına emin olmak için VİF kriteri kullanılmıştır. Uygulanan testlerinin sonuçları Tablo 5`te gösterilmiştir.

Tablo 5: Etkinliği Bozan Varsayımlardan Sapma Test Sonuçları

VIF	3.67
Heteroskedasite Testi	

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Wald test		549.55(0.0000)	
Otokorelasyon testleri			
Bhargava et al. Durbin–Watson	0.234	**Baltagi–Wu LBI**	0.448
Birimlerarası Korelasyon testleri			
Pesaran testi	4.549(0.000)	**Friedman testi**	50.321(0.000)
Frees testi (1.611)	0.1521 (%10)	0.1996(%5)	0.2928 (%1)

Tablo 5`teki Wald heteroskedastisite test sonucuna göre modelde heteroskedastisite bulunmaktadır. Otokorelasyon Bhargava ve d.(1982) Durbin–Watson ve Baltagi–Wu`nun LBI test sonuçlarına göre değerler 2 veya 2`den büyük değildir ve modelde otokorelasyon vardır. Birimler arası korelasyon testlerine baktığımızdaysa Pesaran (Pesaran, 2004), Friedman (Friedman, 1937) test sonuçlarına göre modelde birimler arası korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan diğer birimler arası korelasyon testi olan Frees (1995, 2004) testinin %1 %5 ve 10% güven düzeyinde modelde birimler arası korelasyon olduğu tahmin edilmiştir. Modelde çoklu doğrusal bağlantı testi sonucuna gelince ise modelde çoklu doğrusal bağlantı bulunmamıştır.

Yapılmış heteroskedasite,otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testlerini baz alarak dirençli tahmin ve yöntemlerden olan Driscool-Kraay (Driscoll J.C. , Kraay A.C., 1998) tahmincisi uygulanmıştır. Bağımlı değişkeni açıklayan bağımsız değişkenlerin tahmininden elde edilen sonuçlar Tablo 6`da gösterilmiştir.

Tablo 6: Driscoll-Kraay Tahmincisinin Sonuçları

Değişkenler	**lfdi**	**lgdp**	**lgcf**	**lhci**	**lopen**
Olasılık değeri	-0.0177154 (0.082)	0.0825777 (0.003)	-0.0976333 (0.000)	2.119326 (0.000)	0.0638467 (0.018)
F(4, 22)	8917.30	**Prob > F**	0.000	**R^2**	0.4908

Yukarıdaki Driscoll-Kraay Tahmincisinin Sonucuna göre F testinin F(4, 22) serbestlik derecesinde 8917.30 değerini almıştır. F testinin olabilirlilik değerinin F tablo değerinden küçük olduğuna göre model anlamlıdır. Modelin açıklayıcılık düzeyini gösteren R^2 değeri yani modelde ele alınan bağımsız değişkenlerin beraberce bağımlı değişkeni açıklaya bilirlik oranı %49.08 olmuştur ve % 50.92 oranı ise diğer değişkenlerin etkisinden kaynaklıdır.

Bulgulara göre nihai modelimiz elde edilmiştir ve aşağıda belirtilmiştir:

$$logRD_{it} = 0 + 0.08log\text{GDP}_{it} - 0.02logFD\dot{I}_{it} - 0.1logGCF_{it} + 2.11logHC\dot{I}_{it} + 0.06logOPEN_{it} + u_{it}$$

4. SONUÇ

Bu çalışmada, G7 ülkeleri örneğinde doğrudan yabancı yatırımların (DYY) Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYH), beşeri sermaye düzeyi ve dışa açıklık oranları Ar-Ge harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Buna göre, GSYH'deki %1'lik bir artış Ar-Ge harcamalarını yaklaşık %0.08 oranında artırmaktadır. Benzer şekilde, beşeri sermaye endeksindeki %1'lik bir artış, Ar-Ge harcamalarını %2.11 oranında artırmakta; ticari açıklık oranındaki %1'lik artış ise Ar-Ge harcamalarını %0.06 oranında yükseltmektedir. Bu bulgular, yenilik kapasitesinin geliştirilmesinde ekonomik büyüme, insan sermayesi yatırımları ve uluslararası ticaretin teşvik edici rol oynadığını göstermektedir.

Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge harcamalarına etkisi %90 güven düzeyinde anlamlı bulunmuş ve negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, DYY'deki %1'lik artış Ar-Ge harcamalarını yaklaşık %0.02 oranında azaltmaktadır. Ayrıca, ülkelerdeki brüt sabit sermaye oluşumunun da Ar-Ge harcamaları üzerinde %95 güven düzeyinde anlamlı ve negatif etkisi olduğu belirlenmiştir; %1'lik bir artış, Ar-Ge harcamalarını yaklaşık %0.1 oranında düşürmektedir. Bu sonuçlar, bazı

durumlarda doğrudan yabancı yatırımların yerli firmaların Ar-Ge yatırımlarını ikame ederek azaltıcı etkide bulunabileceğini göstermektedir.

Literatürle karşılaştırıldığında, çalışmanın bulguları hem pozitif hem de negatif yönlü etkileri ortaya koyan önceki araştırmalarla uyumludur. Landesmann ve Pfaffermayr (1997), Ekiz ve Aytun (2016), Chuang ve Lin (1999) gibi çalışmalarda DYY'nin Ar-Ge harcamalarını artırıcı etkileri vurgulanırken; Sasidharan & Kathuria (2008), Tan & Azman-Saini (2017) ve Veugelers & Houte (1990) gibi bazı araştırmalarda bu etkinin sınırlı, anlamsız ya da olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, DYY'nin etkisinin ülkelerin yapısal özellikleri, yerli firmaların absorptif kapasiteleri, sektörel farklılıklar ve politika ortamı gibi birçok faktöre bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, G7 ülkeleri için elde edilen bulgular, doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge faaliyetlerine doğrudan teşvik edici bir katkı sunmaktan ziyade, yerli firmaların Ar-Ge motivasyonunu zayıflatabileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, politika yapıcıların, DYY'yi sadece sermaye girişleri olarak değil, teknoloji transferi ve yenilik kapasitesine olan etkileriyle birlikte değerlendirmesi önem arz etmektedir. Özellikle yüksek katma değerli yatırımların çekilmesi, yerli firmaların Ar-Ge yeteneklerini geliştirecek destek mekanizmalarının oluşturulması ve beşeri sermaye yatırımlarının artırılması, uzun vadede sürdürülebilir inovasyon politikaları açısından belirleyici olacaktırBu çalışmada DYY ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatürde mevcut olan çalışmalara bakıldığında DYY ile Ar-Ge harcamaları arasında ilişkiyi incelemek için farklı analizler yapılmıştır. Bu analizler genel olarak nedensellik testlerinden oluşmuştur. Çalışmayı önceki çalışmalardan farklı yapan unsur bu iki değişken arasındaki ilişkiyi bu ülkeler bazında sabit ve tesadüfi etkiler yoluyla tahmin edilmesidir. Çalışmada ele alınan ülkeler gelişmiş ülkelerdir ve bu ülkelerdeki kişi başına gelir seviyesi diğer ülkelerden yüksektir. Aynı zamanda bu ülkeler ileri teknolojili ürün ihracatı yapan ülkelerdir.

Yaptığım çalışmada, G7 ülkesinde DYY`nin Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisini incelemek için 1996- 2018 dönemleri ele alınmış ve Panel Veri analizi ve sabit etkiler modeliyle analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, analizimizdeki G7 ülkelerinde DYY'nin Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkisi negatiftir. Bu durum ülkeye DYY yoluyla gelen teknolojinin gelişmişlik düzeyiyle, G7 ülkelerindeki teknolojinin gelişmişlik düzeyi arasında çok fark olduğundan ve bu ülkelerdeki teknolojiyle rekabet edemediğinden G7 ülkelerinde DYY`nin Ar-Ge harcamalarını pozitif etkilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla DYY yoluyla gelen yatırımın ARGE harcamalarını pozitif veya negatif etkilemesinin yatırımı yapan ülkelerin teknoloji düzeyine ve gelişmişlik seviyesine bağlı olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Baskaran, A. ve Muchie, M. (2008). Foreign direct investment and internationalization of R&D: Thecase of BRICS economies, . *DIIPER Research Series,* , 1-34.
2. Bajo-Rubio, O., & Díaz-Mora, C. v.-R. (2010). Foreign direct investment andregional growth: An analysis of the Spanish case. *Regional Studies*, 373–382.
3. Baltagi, B. H. (1995). Econometric analysis of panel data. . *England: John Wiley & Sons Ltd*.
4. Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. . (1980). The lagrange multiplier test and its applications to modelspecification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 239–253.
5. Can, M., Doğan, B., & Değer, O. (2017). The relationship between research & development investmentexpenditure, foreign direct investment and economic growth: Panel causality and cointegration analysis for G-7 countries . *Journal of Applied Economic Science*, 58-69.
6. Çapık, E. (2019). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ar&ge harcamalarına etkisi üzerineekonometrik bir analiz. *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Bilimler ve GüzelSanatlar Dergisi*, 74-85.
7. Damijan, J. P., Knell, M., Majcen, B., & Rojec, M. . (2003). "The role of FDI, R&D accumulation and trade intransferring technology to transition countries: evidence from firm panel data for eight transitioncountries. *Economic systems*, 189-204.

8. Driscoll J.C. , Kraay A.C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data. . *Review of Economics and Statistics*, 80,549-560.
9. E.W, F. (2004). *Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences.* London: Cambridge University Press.
10. E.W., F. (1995). Assessing Cross-Sectional Correlations in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 69,393-414.
11. Ekiz, M., & Aytun, C. (2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve AR-GE harcamaları arasındakiilişki: G7 ülkeleri örneği. . *ICOMEP International Congress of Management Economy and Policy*, 1028-1037.
12. Erdal, F., & Tatoglu, E. (2002). Locational determinants of foreign direct investment in an emerging market economy:evidence from Tukey. *Multinational business review*, 21-27.
13. Erdal, L., & Göçer, İ. (2015). "The effects of foreign direct investment on R&D and innovations: panel data analysisfor developing Asian countries". .*Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 749-758.
14. Farhan, M. Z. M., Azman-Saini, W. N. W., & Law, S. H. . (2015). The impact of FDI inflows on R&Dactivities in developing countries: A panel data analysis. *Prosiding Perkem*, 471-477.
15. Fosfuri, A. M. (2001). Foreign direct investment and spillovers through workers'mobility. *Journal of International Economics*, 205-222.
16. Friedman, M. (1937). The Use of Ranks to Avoid the Assumption of Normality implicit in the analysis of Variance. *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.
17. Genç, C., and Atasoy, Y. (2010). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 27-34.
18. Glass, A. J., & Saggi, K. (1999). "Foreign direct investment and the nature of R&D". . *Canadian journal of Economics*, 92-117.
19. Göçer, İ. (2013). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve EkonomikBüyüme Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, 215-240.
20. Güzel, S. (2009). "Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu",. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29-48.
21. Karagöl, E.T., and Karahan, H. (2014). Yeni Ekonomi, Ar-Ge Ve İnovasyon, Siyaset,. *Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 82.
22. Landesmann, M., & Pfaffermayr, M. (1997). "Technological competition and trade performance". . *Applied Economics*, 179-196.
23. PESARAN, H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels. *Working Paper, No: 0435 University of Cambridge*.
24. Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels . *,http://econpapers.repec.org/paper/izaizadps/dp1240.htm*.
25. Romer, M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 71-102.
26. Sarıalioğlu Hayali, A. & Küçükosman, A. (2020). Yeni stratejik varlık arayan doğrudan yabancı yatırımlarile ar-ge ilişkisinin analizi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 62-81.
27. Sasidharan, S., & Kathuria, V. (2008). Foreign direct investment and R&D: Substitutes or complements,a case of Indian manufacturing after 1991 reforms. . *United Nations Industrial DevelopmentOrganization Research and Statistics Branch Working Paper*, 1-35.
28. Stokey, N. L. (1995). R&D and Economic Growth. . *The Review of Economic Studies*, 469-489.
29. Tatoglu, F. Y. (2020). *İleri Panel Veri Analizi* . İstanbul: Beta yayım.
30. Todo, Y. (2006). "Knowledge spillovers from foreign direct investment in R&D: Evidence from Japanese firm-leveldata". *Journal of Asian Economics*, 996-1013.
31. Yılmazer, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiyeüzerine bir deneme. *Celal Bayar Üniversitesi S. B. E.*, 241-260.

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

32. Zhang, K. H. (2014). How does foreign direct investment affect industrial competitiveness? Evidence from China. *China EconomicReview*, 530-539.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(22)

Ayşe ODABAŞ BÜLBÜL[39]

FLORENSKİ'NİN TERSTEN PERSPEKTİFİ VE CÉZANNE'IN RESİMLERİ

FLORENSKI'S REVERSE PERSPECTIVE AND CÉZANNE'S PAINTINGS

ÖZ

Bu makalede Pavel Florenski'nin Tersten Perspektifinin Cézanne'in eserleri üzerinden incelemelerle, düşünsel yapıdan yola çıkarak sanatçının perspektif kuralları ile ilişkisini ortaya koymayı; görsel bakış açısı ile eserler üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Cézanne'ın doğayı, var olan geometrik planlara indirgemesi ve bu yönde çalışmalar yapmasıyla başlayan süreç, temel perspektif kurallarını yok sayması ile devam etmiş, yüzyıllar boyunca süregelen kuralları alt üst etmiş ve resim sanatına farklı bir yön çizmiştir. Florenski'nin ikonalar üzerinden ele aldığı tersten perspektif anlayışı, uzamsal biçimler ve uzamsal simgelerle ilgilidir. Bu sürece bağlı olarak, Cézanne'in geometrik şekillerden yola çıkarak yaptığı resim anlayışı ile örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cézanne, Pavel Florenski, Perspektif, Geometri.

ABSTRACT

This article aims to reveal Pavel Florenski's Reverse Perspective's relationship with the artist's perspective rules by examining Cézanne's Works, starting from the intellectual structure; and to evaluate the Works from a visual perspective. The process that started with Cézanne reducing natüre to existing geometric plans and working in this direction continued with hisignoring the basic perspective rules, turning the rules that had been going on for centuries upside down and drawing a different direction to the art of painting. Florenski's reverse perspective approach, which he addressed through icons, is related to spatial forms and spatial symbols. Depending on this process, it overlaps with Cézanne's understanding of painting based on geometric shapes.

Keywords: *Cézanne, Pavel Florenski, Perspective, Geometry.*

[39] Milli Eğitim Bakanlığı; Doktora öğrencisi, ÇANAKKALE ONSEKİZ MART Üniversitesi, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM; RESİM ANASANAT DALI; ORCID: 0009-0001-6959-2329

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca süren klasik resim ve perspektif kurallarına karşın, kuralları hiçe sayıp kendince doğrularını arayan bir sanatçının tarihe yön verişini, eleştirilere rağmen yoluna devam ettiğini ve bunun sonuçlarının günümüze kadar uzandığını fark etmekteyiz.

Pavel Florenski'nin ikonalar üzerinden ele aldığı tersten perspektif kuramı ile 19. Yüzyıl ressamlarından Paul Cézanne'ın geometrik resim anlayışının temelinde yatan perspektif sorunu üzerine bir araştırma… Florenski'nin tersten perspektifi ile Cézanne'in sanat anlayışındaki yeri ve önemi nedir? Tersten perspektif kuramı ile geometrik formlar üzerinde bir ilişkisi kurabilir miyiz?

Cézanne ve eserleri üzerine birçok araştırma yapılmış ve dilimize çevrilmiştir. Genellikle eserlerinin kütle hacim gibi temalar üzerinden yorumlamalar yapılmış ve bu konular üzerine yazılmıştır. Bu makalede yine eserler üzerinden ters perspektifi ve perspektifin renk ile çözümlemelerini ele alınacaktır.

Perspektif Nedir?

"Perspektif; üç boyutlu gerçeklikleri iki boyutlu resim düzlemi üzerinde betimleyerek, üçüncü boyut yanılsaması yaratma işine yarayan bir resim ve çizim tekniğidir. Nesneler ve mekan farklı bakış açılarından değişik görünüm şekilleri oluşturabilirler, en yalın hali ile nesneler uzaklaştıkça görünüşleri gerçek görünüşlerinden farklılaşarak küçülürler, bu farklılaşma çizimin yanı sıra perspektif bilimi ile optik ve matematik bilimini kapsar"(Tanyeli, 2010,s:243).

" 'Tersten perspektif', resim sanatında kaçış noktasının betilerin ardında ve ufuk çizgisi üzerinde değil, betilerle seyirci arasında yer aldığı perspektif türüdür". (Tanyeli, 2010,s:300).

"Kimi zaman bozulmuş ya da hatalı perspektif olarak da tanımlanır. En belirgin özelliği çok merkezli olmasıdır. Çizim, gözün çeşitli kısımları izlerken durma noktasını değiştirdiği düşünülerek tasarlanır". (Florenski, 2001, s:43)

"Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan perspektif, Rönesans'ta ve daha sonraları, özellikle resim sanatında kullanılarak kısmen açıklık kazanmış, kuralları belirlenmeye başlanmıştır. Ancak kökeni Eski Mısır, Yunan, Roma, Erken Hristiyan ve Bizans dönemlerine değin uzanır. Rönesans'ın Brunelleschi, Uccello, Leonardo Da Vinci ve Dürer gibi resim ustaları henüz kuralları belirlenmemiş, ancak tek noktaya kaçan perspektifi titiz bir doğrulukla kullanmışlardır. Perspektifin, merkezi izdüşüm yönteminin kurallarının bir bütünü olarak bilinmesi 19. Yüzyılda 'tasarı geometri'nin geliştirilmesiyle gerçekleşmiş, en doğru biçimiyle mimarlar tarafından kullanılmıştır. Sanatçılar ise, nesnelerin insan gözüne yaklaştıkça büyüdüğünü, uzaklaştıkça küçüldüklerini fark etmiş, bunu kullanmak istemiş, ancak bağlantılarını kuramamışlardır" (Şahinler,2008,s:1236).

Merkezi perspektifin tek doğru olduğu, sadece tek bir doğru algı biçiminin varlığı, onun da perspektifsel olduğu, çünkü doğal algının zaten perspektifle özdeş olduğu bilinmektedir. Bu varsayımlara uygun olarak perspektif bütünlüğünden sapmalar, perspektifin bozulduğunu, sanatçının çizim konusundaki beceriksizliği ve kompozisyon sorunları oluşturduğu ile ifade edilmiştir. Ancak, sanatçılar dünyanın temsilini gerçekleştirirken ne zaman kendi kendine koydukları perspektif kurallarını uygulamaktan vazgeçecek olsalar, koşulsuz bir sanatsal hazza teslim olmuşlardır. Bu sanatçılar kendi beklentileri açısından değerlendirildiğinde yanlış ve beceriksiz oldukları sonucu ile karşı karşıya kalmışlardır.

Cézanne'nin perspektif kuralları ve etkileri

"Görünüş formlarının aldatıcılığına karşı, ısrarla doğanın kişinin içerisinde olduğunu savunur Cézanne. Bize yansıyan nesnelere ait renk, ışık ve derinlik özellikleri sadece bizde bir etki yarattığı için değil, bizim onları kabul ettiği için oradadırlar. Doğa ile aramızdaki derinlik sorunu, yakınlık uzaklık ilişkisi, kuşbakışı görülebilecek kadar sorunsuz ya da kusursuz bir desenle çizilebilecek kadar basit değildir. Doğayı bu anlamda görme biçimleri çok belirgindir ve arkasında hiçbir soru işareti bırakmaz. Gören kişi için dünya ve şeyler, uzaklıkları bilinen, tanımlanmış biçim ve düzlemlerden oluşur. Bu derinlik sayesinde, doğadaki her bir parçanın sorunsuz aktarımı bir hacme dönüşür. Ancak bu derinliğe karşın, biçimlerin değişmeyen özsel yapıları söz konusudur. Gördüğümüz, sadece bir görünen ve aldatandır. Art arda dizilen tepeler, boşluğa oturan ovalar, tek bir vücuda dönüşen ağaçlar arasındaki uzaklığı derinlik algısı verir. Buna karşılık tanımlanabilir olanların sağlamlığı ve varlığına dair mutlak hacimlilik, ancak onların yerlerini alabilecek 'şeyler' koymakla

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

tanımlanır. Böylece doğadaki formların yapısal sağlamlığı, uzaysal konumu, hacimsel varlığı ve durdukları zemin belirlenmekle kalmaz, bedenlerimizle aralarındaki nedensellikte de ortaya çıkar. Cézanne'ın dış biçimlerin yerine ısrarla küp, küre, koni gibi geometrik formlar yerleştirmeye çalışmasının esas nedeni budur"(Çalıkoğlu, 2001, s:7).

Hayal gücünden ziyade, dışarda bulunan görsel dünyaya odaklandığı sanatçının görme biçimlerini zengin palet anlayışı ile görmekteyiz. (Görsel 1)

(Görsel 1) Paul Cézanne, Sainte-Victoire Dağı,T.Ü.Y.B.1885-1895

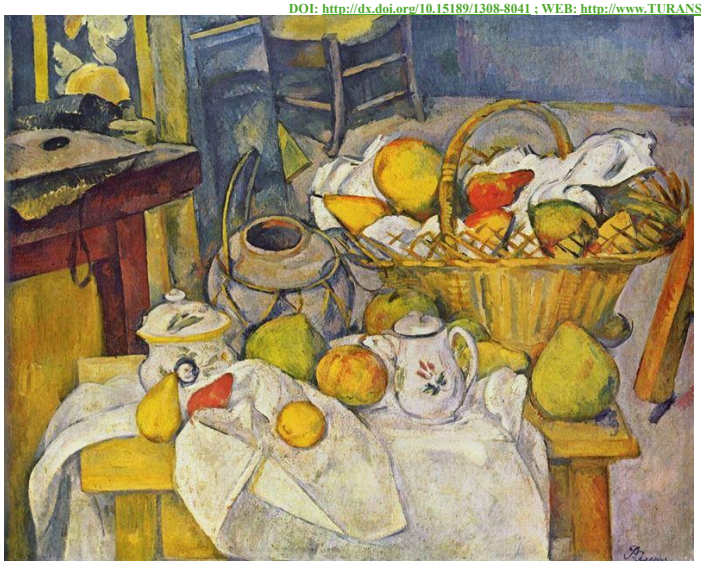
Cézanne, doğayı ve nesneleri duyusal görünüşlerinden arındırıp onları sağlam ve biçimsel bir varlığa dönüştürmek heyecanı ile kendine özgü bir gözlemci yeteneğine bürünmüştür.

"Cézanne'nın Emile Bernard'a yazdığı ünlü mektubunda, nesnelerin en temel elementlerine, şekillerine ayrılıp tartışılmasını öğütlemiş ve 'doğayı silindir, koni ve küre gibi ele al ve bütünü öyle doğru bir perspektif içine koy ki bir nesnenin, bir düzlemin her yanı bir merkez noktasına götürsün' demiştir". (Bernard, 2001, s:35).

Cézanne 1882-1890 yılları arasında, evinin yakınlarında bulunan Sainte-Victorie Dağı, (Görsel 1) onun için önemli bir kaynaktı, farklı açılardan ele aldığı ve sürekli gözleme dayalı çizimler ve şekiller ile yaptığı çalışmalarında, paletinde ki zengin renklerle beraber bir arayış içine girmiş ve geleneksel sanat kurallarını hiçe sayarak; perspektif ve renk tonlarına dayanan bu akılcı manzara yaratma yönteminden bağımsızlaşmak, bir gözün doğal olarak gördüklerini tuvale aktarmak istemiştir. Kompozisyonu kesen patikalar, su kemerleri veya yüksek çam ağaçları biçiminde gösterilen bağımsız dikey ya da diyagonal hatlar, geleneksel resimde bir perspektif etkisi yaratmak üzere kullanmıştır. Cézanne, su kemeri gibi öğeleri, bir derinlik amacıyla kullanmış ama doğrusal perspektif kurallarına karşın, tek bir kaçış noktasında kaybolacak biçimde birleşen görsel ve çizgisel hatlarla sağlamak istemiştir.

Perspektif tekniğinin bozulduğunu gören kişi ve ya kişiler sanatçının, rastlantısal olarak yaptığı hatalardan kaynaklanıyor olduğunu zannedebilir. Ancak sadece biraz daha dikkatli baktığımızda bile, bu tür kusurların neredeyse her sanat eserinde olduğunu, üstelik bu eserlerin perspektife uygun olmayışının bir sorun değil, temsili sanat için bir arayış olduğunu fark edebilirler. Söz edilen bu farklar, sanat eserini diğer eserlerden biçimsel olarak daha da iyi bir noktaya da taşıyabilir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(Görsel 2) Paul Cézanne, Meyve Sepetiyle Natürmort, 1888-1890, Tuval üzerine yağlı boya, 65 x 81.5cm, Musée d'Orsay, Paris, Fransa.

"Cézanne'ın, natürmortları sürekli kullandığı birkaç nesneyle sınırlıdır. Natürmordu oluşturan malzeme, incelemeye uygun onun algı araştırmasına olanak vermelidir. Mekan içerisinde natürmort yerleştirmeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Meyve Sepetiyle Natürmort (Görsel 2) resminde masa ve üzerine yerleştirilen nesneler üzerinde yoğunlaşmıştır. Sayısız elma çalışmasında, bir elmanın, 'yanılsama oyunları' olarak nitelediği konturları çizme ya da gölgeleme gibi geleneksel tekniklere başvurmadan, yalnızca renk kullanarak nasıl yapılabileceğini düşünürken, mekan içerisinde natürmort yerleştirmeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Resimde masa, çekmece, sandalye ve zemin, natürmort için bir mekânsal gönderme yapmaktadır. Ama bu nesneler 'doğru' bir perspektifle gösterilmez ve geleneksel perspektif çizgileri bozulur. Çekmeceli Natürmort'da olduğu gibi, masanın ön kenarı örtünün gizlediği yerden kırılmış gibidir. Resmin sağındaki sandalyenin ayağı, doğrusal perspektif kurallarına uygun çizilmemiştir. Masanın üzerindeki nesnelere bakış açıları da değişiktir, kimi yukarıdan kimi yandan görünür gibidir. Meyve sepeti birkaç farklı açıdan gösterilir" (Nonhoff, 2005, s:57).

Cézanne'in natürmortlarında, aynı nesneyi iki farklı açıdan betimleme yöntemini sıklıkla kullanır. Aslında klasik perspektif kurallarını çok iyi bilen Cézanne son derece bilinçli bir seçimle bunları kullanmaz, çünkü tek bir bakış açısının bir nesneyi tam olarak algılamaya yetmeyeceğini düşünür. Geleneksel perspektife, tek bir bakış açısına dayanan kaçış noktasına karşı çıkar, çünkü bu yolla insan deneyimine uymayan bir imge yaratıldığı kanısındadır. Yine de bir mekan derinliği yaratma çabasından vazgeçmeyen Cézanne bunu yeni yöntemlerle, renk kullanımı ve bozulmuş bir ters perspektif ile yaratır.

Cézanne için önemli olan, doğanın içindeki değerleri keşfetmek ve bunu yorumlamaktı, düşünce ve duygunun dengesiydi aradığı; ancak kuramları umursamıyordu, her türlü kuramı sanat için zararlı buluyordu. Araştırmalarını yaparken gerekiyorsa perspektifi bozuyor, nesneleri tuval düzleminde farklı açılarda ve geometrik ilgiler içinde gösteriyor; bir düzlemi farklı renklerden oluşmuş daha alt düzlemlere bölüyordu. Hacim duygusu için, aydınlık yerleri sıcak, gölgeleri de soğuk renklere boyuyor, buna da modülasyon adını veriyordu.

Dolayısıyla sanatçının ele aldığı mekan kendi içinde bir bütüne dönüştürmektir. Çerçevesini sınırlarını çizen ve kendi içinde içsel bir perspektif arayışı sunan bir çalışmadır. Cézanne'ın resimlerinde de kendi iç dünyasındaki yolculuğunu temel perspektif kurallarının yok sayıldığını görmekteyiz.

SONUÇ

"Florensk'inin tersten perspektif savunusu, imgenin, benzeşmeyen bir benzeşimi araştırmak yerine benzeşimin kendi olduğunu iddia etmek, temsile dayalı bir büyüksenmedir ve sanki göz ile beden, dünya ile resim arasındaki geçirgenliği dokunuşa dayalı imgeler vasıtasıyla sağlamayı amaçlayacağına, onlar arasındaki

ilişkiyi görmezden gelerek, tercihini insanın dış dünyadan yalıtılmış gözü ve onun egemenliği doğrultusunda kullanmaktadır. Doğayı taklit etmeye dayalı bir yaratıcılık yerine, doğanın sürdüğü ize dayanmaktadır. Çünkü, iz; belirli bir maddeselliğin anımsatmasını taşır. Bu maddesellik, tanrısal bir dokunuşun maddeselliği bile olsa, amaç maddeselliğin izini sürmek değil, maddeselliğin sadece biçimini temsil etmektir" (Florenski, 2001, s:19).

Florenski'nin tersten perspektif anlayışı ile, Cézanne'in geometrik şekillerle temellendirdiği sanat anlayışı, uzamsal biçimler ve uzamsal simgelerle ilgili olduğu sürece ortak bir dilde buluşup zorunlu bir bağımlılık ilişkisi içinde kalmıştır. Batı sanatının yaklaşık 500 yıllık görme biçimini bozguna uğratmış, perspektif olgusunu tek bir hat üzerinde kurmanın gerçekliğe nüfuz etmek için yeterli bir çözümleme olmadığını düşünen sanatçı, nesne ve canlıların her yüzeyini merkezi noktalarına yönelen ayrı planlar olarak görünür kılmış, böylelikle kendisinden önce resmin karşısında sabit durmak zorunda olan izleyiciye bir hareket kabiliyeti kazandırmıştır.

Doğanın biçiminden yararlanan, Cézanne; yaptığı resimlerinde doğanın izlerini araştırmış, çok yönlü kavram ve düşünceleriyle analizlerine yeni arayışlar katarak, biçimsel şekiller ışığında yepyeni bir resim anlayışına olanak sağlamıştır. Florensk'nin ikonolar üzerinden yaptığı tersten perspektif anlayışına karşın, Cézanne; çok merkezli bir bakış açısıyla perspektif kurallarını yerle bir etmiştir. İster bilerek ister bilmeyerek olsun yapılan bu çok ve farklı kaçışlı perspektif anlayışı kendinden sonra gelen birçok sanatçıya ışık tutacak ve alışılmış geleneksel yollara başka bir yön verecektir.

KAYNAKÇA

1. Bernard, E. (2001). Cézanne üzerine anılar, (K. Özsezgin, Çev.). İmge Kitabevi.
2. Çalıkoğlu, L. (2001). Sahibinin suretine dönüşen resimler (Naile Akıncı). Sanat Dergisi, (belirtilmemiş sayı).
3. Florenski, P. (2001). Tersten perspektif (Y. Tükel, Çev.). Metis Yayınları.
4. Nonhoff, N. (2005). Cézanne: Mini sanat dizisi. Literatür Yayınları.
5. Şahinler, O. (2008). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yem Yayıncılık.
6. Tanyeli, U. (2010). Sanat terimleri sözlüğü. Remzi Kitabevi.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(23)

Erkam ÇINAR[40]

REHBERİ HANENDEGAN ADLI GÜFTE MECMUASI ÜZERİNDEN GÜFTE MECMUALARI VE ÇEVİRİYAZIMLARININ ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF LYRICS AND TRANSLATIONS THROUGH THE LYRICS MAGAZINE CALLED REHBERİ HANENDEGAN

ÖZ

Bu çalışma nota kullanımının yaygın olmadığı Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlere ait güfte mecmualarının ve çeviriyazımlarının müzik ve kültürel miras açısından taşıdığı önemi ele almaktadır. Güfte mecmuaları yazıldığı dönemin popüler bestelenmiş müzik formlarının sözlerini içerir. Çeviriyazımlar bu kaynakların günümüzde hem müzikolojik hem de edebi açıdan değerlendirilmesine olanak sağlar. Unutulmuş veya kullanılmayan Klasik ve neoklasik müzik repertuarının yeniden canlandırılması ve tarihsel müzik kullanımının anlaşılmasında bu belgelerin önemi vurgulanmaktadır.

Bu çalışma güfte mecmualarının ve çeviriyazımlarının o dönemde kullanılan dil, güfte, vezin, makam, usül ve form seçimlerinin günümüze nasıl ışık tuttuğunu ve bize nasıl bilgi sağladığını belirtmektedir. Anlatılmak istenen güfte mecmuaları ve çeviriyazımlarının geçmişten günümüze kadar uzanan kültürel ve müzikal bir köprü görevi gördüğünü ve bu nedenle bu kaynakların korunmasının ve doğru şekilde anlaşılması gerektiğidir. Bu kaynaklar sayesinde, dönemin sanat anlayışı, müzikal tercihler, dil kullanımı gibi veriler elde edilmektedir. Güfte mecmuaları, sözlü kültürün yazılı kültüre dönüşümünü belgeleyen önemli araçlardır, çeviriyazımlar ise bu dönemdeki müzik anlayışının günümüzde anlaşılmasını sağlar. Son olarak burada, güfte mecmuaları ve çeviriyazımların dijital arşivlenmesinin ve bu arşivlere erişim sağlanmasının önemi de belirtilmiştir. Böylece, güfte mecmuaları ve çeviriyazımlar üzerine yapılan bilimsel çalışmaların daha çok nitelik kazanması ve bu alandaki bilgi birikiminin çoğalması hedeflenmektedir. Bu çalışma, kültürel mirasın korunmasını ve bu kaynakların günümüz sanat dünyasına sağladığı katkıların önemini belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bestekâr, çeviriyazım, güfte mecmuları.

ABSTRACT

This study examines the importance of lyrics and transcriptions from the pre-Republican and post-Republican periods, when the use of notes was not widespread, in terms of music and cultural heritage. Lyrics magazines include the lyrics of popular composed musical forms of the period in which they were written. Transcriptions allow these sources to be evaluated both musicologically and literaryly today. The importance of these documents is emphasized in reviving the forgotten or unused Classical and neoclassical music repertoire and understanding historical music usage.

This study indicates how the language, lyrics, meter, mode, usul and form choices used in lyrics magazines and transcriptions at that time shed light on today and provide us with information. What is meant is that lyrics collections and transcriptions serve as a cultural and musical bridge extending from the past to the present, and therefore these resources must be preserved and understood correctly. Thanks to these resources, data such as the artistic understanding of the period, musical preferences, and language use are obtained. Lyric collections are important tools that document the transformation of oral culture into written culture, while transcriptions enable the understanding of music in this period to be understood today. Finally, the importance of digitally archiving lyrics collections and transcriptions and providing access to these archives is also stated here. Thus, it is aimed to increase the quality of scientific studies on lyrics collections and transcriptions and to increase the knowledge in this field. This study emphasizes the protection of cultural heritage and the importance of the contributions of these resources to today's art world.

Keywords: *Composer, transcription, lyrics collections.*

[40] HALİÇ ÜNİVERSİTESİ; ORCID: 0009-0001-2951-9215

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Güfte mecmuaları şüphesiz musiki tarihimiz hakkında bilgi sahibi olmak için ve yazıldığı dönemin musiki hayatı hakkında fikir sahibi olmamız için önemli bir yere sahiptir. Güfte mecmuaları hangi yüzyıla ve hangi döneme ait ise bize o dönemin sanatsal hayatı hakkında çok önemli bilgiler ve ayrıntılar verir. Mecmuanın yazıldığı dönemdeki yaşayan bestekârlar ve öncesinde yaşamış olanlar hakkında, bestelenmek için seçilen güftelerde hangi konuların daha fazla seçildiği hakkında bilgiler verir. Hangi makamların daha çok tercih edildiği, dönemin bestekârlarının hangi formda eserler bestelemeyi tercih ettiği ve hangi usullerin daha çok kullanıldığı hakkında musikimiz ile ilgili bilgileri güfte mecmuaları sayesinde öğreniriz.

“Tarihi belge niteliği taşıması, nazarî bilgiler içermesi, klâsik edebiyatın çalışma alanlarına girmesiyle güfte mecmû‘aları disiplinler arası çalışma hüviyeti kazanmaktadır. Mecmû‘a, kelime anlamı açısından değişik hacimlerde farklı tür metinlerden seçilmiş, bir araya getirilmiş eserlerdir. Güfte mecmuaları hangi dönemde hangi şarkılara rağbet olduğunu, hangi makamların daha çok tercih edildiğini, dönemin bestekârlarının ve şairlerinin kimler olduğunu bizlere bildirmektedir” (Soysal ve Arslan, 2014, s. 68-88).

“Güfte mecmû‘aları, eserlerin güfte, usûl, makam vb. hakkında doğru tespit etme imkânını sağlamaktadır” (Başara ve ark., 2010).

Güfte mecmualarının yazılı somut bir kaynak olması eserlerin unutulmaması hususunda yardımcı olmuş ve günümüze kadar ulaşmasında önemli bir etken olmuştur. Çoğunlukla mecmualarda makam tasnifi yapılmış ve eserler bu tasnife göre yazılmıştır. Tüm mecmualarda olmamakla birlikte bazı mecmualar bestekârın kendisi tarafından basılıp yeni eserlerini tanıtmak amacı ile de kullanılmıştır. Bazı mecmualar yazıldığı dönemde maddiyat için yazılsa da günümüzde incelenmeyi hak eden önemli belgelerdir. Musikişinasların, güftesi, bestesi, usulü bakımından yüzyıllar boyunca değişerek bazı farklılıklar gösteren klasik musiki eserlerini hatırlamalarına yardımcı olacak bir araca ihtiyaçları vardır. Mecmualar ellerinde nota olmasa da en azından sözleriyle hatırlamalarına yardımcı olur. Güfte mecmualarının oluşmasındaki asıl amacın hafızayı taze tutmak olduğu bilinmelidir.

Cem Behar’ a göre güfte mecmuaları dönemin özelliklerini, toplumsal alışkanlıkları, dilin yapısını ve toplumun estetik kaygısını tahlil edebilmek için oldukça önemli kaynaklardır. İlk güfte mecmuası 1830 yılında basılmıştır. Bu mecmuanın dili Karamanlıcadır. Daha önce yazılmış olan el yazması güfte mecmuaları ise kişiye özel olması nedeniyle yaygınlaşamamıştır” (Behar, 1993).

“Hâfıza ve ezbere dayalı olan meşk sistemi içerisinde hâfızanın kuvvetlenmesine fayda sağlayan güfte mecmû‘alarının önemi elbette ki büyüktür. O dönemde geçilecek eserin güftesi ya talebeye yazdırılırdı ya da yazma ya da basılmış bir güfte mecmû‘asından yararlanılırdı” (Behar, 1993: 11).

Güfte mecmuaları bilgisi verilen makam, usül, form sayesinde şiirlerin besteli olduğuna dair işaret taşıyan belgelerdir. Güfte mecmualarını diğer şiir mecmualardan farklı kılan en ayırt edici özellik, içindeki şiirlerin bir bestekâr tarafından bestelenmiş olmasıdır. Cumhuriyet öncesi müzisyenler nota kullanmamalarına rağmen güfte mecmuası oluşturmayı çok önemsemişler ve içeriğin doğruluğuna önem göstermişlerdir. Matbaanın yaygınlaşması ile matbu güfte mecmuaları da yayımlanmaya ve musiki icrasında kolaylaştırıcı görev sağlamaya başlamıştır. Notanın yaygınlaştığı dönemlerde dahi güfte mecmualarına olan ihtiyaç ve talep azalmamış, çoğunluğu sözlü eserlerden oluşan Türk musikisi repertuarına ait büyük-küçük çokça sözlü eser güftelerini içeren kitaplar yazılmaya ve basılmaya devam etmiştir. Günümüzde yayınlar çoğunlukla dijitalleşmiş ve sadece gütfeler içeren internet siteleri kurulmuştur.

“Türk Sanat Müziği’ne ait güfte varlığımız hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalarda on binden yukarı olmak kaydıyla farklı rakamlar belirtilmekte, bunların da belli nisbetler ve sayılar verilmek sûretiyle “şu kadarının notası elimizde bulunmaktadır “ denilmektedir. Güfte varlığımızı ortaya çıkarmada esas alınacak eserler olan yazılı ve basılı güfte mecmû‘alarının envanter tespitleri henüz yapılamamış; notaların da tesbit, tasnif, tedkik ve yeniden yazılma işlemleri tamamlanamamıştır” (Çıpan, 2000, s. 25)

2. TÜRK MUSİKİSİNDE MEŞK USULÜ VE GÜFTE MECMUALARI

Türk musikisinde eserlerin öğretilmesi, makam özellikleri ve icra tarzlarının aktarılması için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanı meşk usûlüdür. Meşk sistemi, nota kullanımının yaygın olmadığı bir dönemde, eserlerin doğru bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Türk musikisinde meşk

usulü, hafızaya dayalı bir öğrenme yöntemidir. Günümüzde halen meşk usulü ile eğitim veren kurumlar vardır. Örneğin; Üsküdar Musiki Cemiyeti, Eyüp Musiki Cemiyeti vb. kurumlar.

2.1. Meşk Usûlü

Meşk, eserlerin hafızaya nakşedilerek öğrenilmesini amaçlayan bir yöntemdir. Hoca, eseri kısım kısım öğrenciye tekrar ettirir ve öğrenci eseri ezberleyene kadar bu süreç devam eder. Meşk, sadece müzikte değil, hat sanatı gibi diğer geleneksel sanatlarda da kullanılan bir yöntemdir.

Meşk Süreci: Öğrenci, eserin güftesini yazar veya güfte mecmualarından yararlanır. Usûl (ritim kalıpları) vurularak eserin öğrenilmesi sağlanır. Eserin bölümleri hoca tarafından defalarca okunur ve öğrenciye tekrar ettirilir.

Hafıza ve Usûlün Önemi: Hafıza, meşk sürecinde çok önemlidir. Usûl, eserin melodik yapısının anlaşılmasını kolaylaştırır. Güfte mecmuaları, eserin makam ve usûl bilgilerini içerir.

2.2. Nota Kullanımı ve Notasyon Sistemleri

Türk musikisinde meşk sistemi kullanıldığı zaman nota kullanılmadığı düşünülmemelidir. Geçmişte farklı notasyon şekilleri kullanılmıştır:

Ebced Notası: El-Kindî tarafından icat edilmiş, Safiyüddin el-Urmevî tarafından geliştirilmiş ve pek çok musikişinas tarafından kullanılmıştır.

Popescu-Judetz (2007) Bu sistemde; genellikle harfler ses yüksekliklerini (perde) temsil ederken, bu harflerin karşılığı olan sayılarla süre değerleri verilmeye çalışılmıştır. Bu tip notasyon sistemi örneklerine değişik kültürlerde rastlanmakla birlikte; genellikle "Arapların, İranlıların ve Türklerin musikiyi geleneksel olarak harf ve sayı notlarıyla yazdıklarını ifade etmiştir (Aktaran: Feyzi, 2018).

Hamparsum Notası: Ermeni kiliselerinde kullanılan neuma notasının yenilenmiş halidir. Hamparsum Limonciyan tarafından geliştirilmiştir.

Duygu Taşdelen'e göre; Ermeni harflerinden oluşturulan Hamparsum müzik yazısında yedi temel işaret bulunur. Bu temel işaretlere eklenen çizgi veya şekillerle ara sesler ve oktav farklılıkları belirlenir (Taşdelen, 2014).

2.3. Notanın Yaygınlaşması

18. yüzyılın başından itibaren nota kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Ali Ufkî ve diğer batılı müzisyenlerin etkisiyle, nota yayıncılığı ve Türk musikisi eserlerinin notasyonla kayıt altına alınması faaliyetleri artmıştır. Ancak, meşk usûlü notasyonun yaygınlaşmasına rağmen önemini korumuştur. Notasyon, eseri tam manasıyla ifade etmekte yetersiz kalabilir, üslup ve tavır gibi nüanslar işitme yoluyla daha iyi anlaşılır. Ali Ufkî, Batılı anlamda dizekli notasyonun Türk musikisinde kullanılmasına öncülük eden isimlerdendir. Osmanlı zamanında notasyon yaygın olmasa da çeşitli notasyon sistemleri geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

2.4. Güfte Mecmuaları

Osmanlı günlük yaşamında mecmualar, şiirler, güfteler, fetvalar, kanunlar, ilaç tarifleri, bilmeceler, fıkra ve hikâyeler gibi çeşitli metinleri içeren kişisel hafıza defterleri olarak önemli bir yere sahiptir. Kısaca bir yerde toplanan yazılara mecmua denir. Dağınık defterler ise cüzdan olarak adlandırılırdı. Tüm bu derlemeler için genel olarak "mecmua" terimi kullanılmaktadır. Güfte mecmuaları, meşk sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Talebe, önce güfteleri mecmuaya kaydederek çalışmaya başlar. Güfte mecmualarında eserlerin makam bilgileri ve usûl listeleri yer alır.

Güfte Mecmualarının Kullanım Amaçları: Türk Musikisi'nde güfte mecmuaları öncelikle yaygın kullanım için değil, onu kaleme alanın ve öğrencilerinin istifadesi için hazırlanırdı. Bu mecmualar, öğrenme amacıyla derlenmiş geçici listeler oluştururken, aynı zamanda icracılar için de bir kolaylık sağlar. Sazendeler için çalgı meşki ayrı bir branş olduğu içi güfte mecmuaları sınırlı yarar sağlar.

Matbaanın Etkisi ve Matbu Mecmualar: 1830'lar itibarıyla matbu güfte mecmuaları basılmaya başlanmıştır. Matbaanın yaygınlaşması ile güfte mecmualarının basımı artmış ve repertuar derlemeleri yaygınlaşmıştır.

Fasıl ve Şarkı Mecmuaları: Fasıl mecmuaları, muhtelif beste türlerine ait güftelerin makam fasılları düzeninde derlendiği mecmualardır. Şarkı mecmuaları ise yalnız şarkı güftelerini toplar. Dini mahiyette eserlerin kaleme alındığı mecmualar ile türkü gibi türlerin yer aldığı mecmualar da mevcuttur.

Harun Korkmaz; Fasıl mecmualarının, kâr, nakış, murabba beste ya da semâî gibi muhtelif beste türlerinde eserlere ait güftelerin, çoğu zaman makam fasılları düzeninde ve belli bir sıralamanın takip edilerek kaydedildiği mecmualar olduğunu belirtmiştir. (Korkmaz, 2021).

3. YÖNTEM

Çalışma Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde bulunan "Rehberi Hanendegan" mecmuası üzerinden güfte mecmualarının ve çeviriyazımlarının önemini konu edinmektedir. Bahsi geçen mecmuanın detayları ve mecmuada yazılan eserler üzerinden makam, usül vb. şeyler incelenecektir. Bununla birlikte mecmuada ki eserlerin makamsal olarak adetleri incelenecek ve mecmuanın yazıldığı dönemde eserlerin hangi makam ve usüllerde daha çok tercih edildiği hemen hemen anlaşılacaktır. Asıl amaç ilgililere güfte mecmualarının önemini ve musikimizin temel kaynaklarından biri olduğunu göstermektir. Üzerinden örnekler verilen Rehberi Hanendegan Mecmuası birinci el kaynak olarak kullanılmıştır. Ve bugüne kadar üzerinde çalışılmış olsada tamamen çevriyazımı yapılmamıştır.

Türkiye'nin farklı kütüphanelerindeki matbu güfte mecmuaları tesbit edildi. Çalışmada, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde bulunan güfte mecmuaları ve konuyla alakalı tezler ve makaleler incelendi. Çiğdem Baloğlu Hanımefendi'nin tezinden (2016) Çeviriyazımı ve içerik analizi yapılmamış olan Rehberi Hanendegan adlı güfte mecmuası bulundu. İnternette ve İstanbuldaki kütüphanelerde örneği olmadığı için Kütahya Belediyesi M. H. Y. Kütüphanesindeki görevli ile görüşülerek mecmuanın dijital ortama çevrilmesi sağlanarak temin edildi. İlk iş olarak, çalışılan Güfte mecmuasında hangi türlerde, makamlarda ve usullerde eserler olduğu tesbit edildi. Değerlendirmelerde bu bilgilere yer verilecek. Şekillerde grafiklerden istifade edilecek ve bu sayede mecmuadan edinilen bilgiler matematiksel olarak da belirtilecektir.

4. BULGULAR

Üzerinden örnekler verdiğimiz Rehberi Hanendegan adlı güfte mecmuasının XX. yy'ın ilk başlarında (1904) Kasbar Matbaasında basıldığını mecmuanın kapağından anlayabiliyoruz. Şarkılarla birlikte içinde bir çok kanto güftesi de bulunduğu için, geçmiş zamanda yaşamış fakat günümüzde isimleri neredeyse hiç zikredilmeyen gayrimüslim bestekarlar olduğunu da açıkça görüyoruz.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 4.1. "Rehber-i Hanendegân" Adlı Mecmuanın Kapak Resmi"

Mecmuada 94 adet bestekar adı belirtilmiştir. Bununla birlikte bestekarının bilinmediği eserler de La edri olarak belirtilmiştir. Bestekarlar ve mecmua içinde kaç eserleri bulunduğu aşağıda ki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.1. "Mecmua içindeki bestekarlar ve eser sayıları"

Bestekar adı	Eser sayısı	Bestekar adı	Eser sayısı	Bestekar adı	Eser sayısı
Ahmed Ağa	1	Hakkı Bey	2	Medeni Aziz Efendi	1
Ahmed Arif Bey	1	Hanciyan Leon Efendi	2	Mehmed Fahreddin Bey	4
Ahmed Rasim Be	1	Hanende Nuri Bey	3	Mehmed Kami Efendi	1
Ali Ağa	1	Haşim Bey	1	Melik Efendi	3
Asdik Ağa	2	Hattatzade Kemani Zühdü Bey	2	Melkizet Efendi	2
Asım Bey	2	Hikmet Hanım	1	Merhum Ali Bey	1
Astik Efendi	1	Hilmi Efendi	1	Misak Efendi	1
Azmi Bey	2	Hristaki Efendi	3	Mustafa Bey	5
Baha Bey	2	Hüseyin Abdi Bey	1	Mustafa Mazlum Bey	1
Bahaddin Bey	1	İbrahim Ağa	1	Nevres Bey	1
Begos Efendi	1	İbrahim Bey	1	Nevres Paşa	1

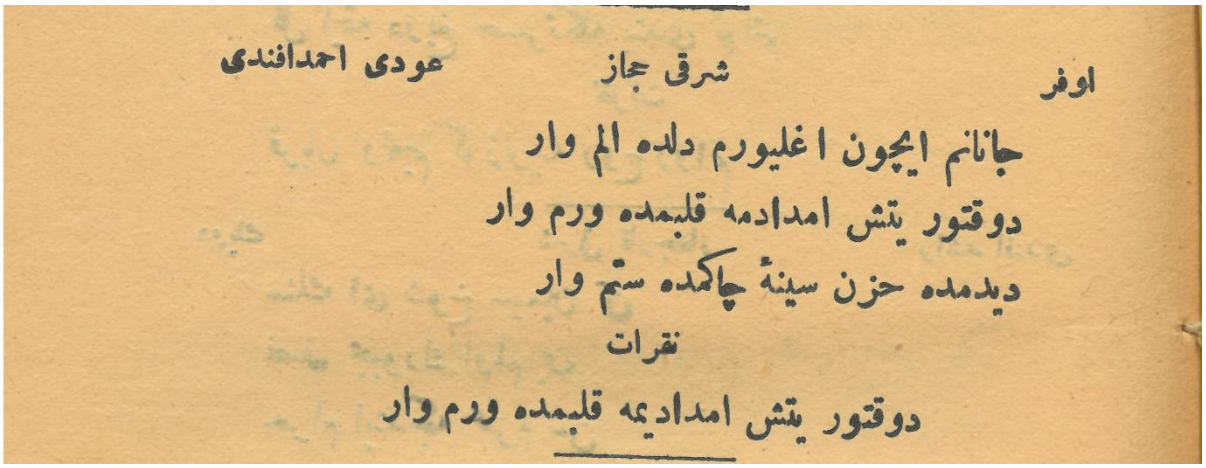
Bimen Efendi	1	İbrahim Efendi	1	Nikoli Efendi	1
Bursalı Mihran Efendi	1	İsmet Ağa	1	Numan Ağa	2
Cemal Bey	1	Kanuni Agop Ağa	1	Nuri Bey	3
Cemil Bey	1	Kanuni Ali Efendi	1	Nuri Şeyda Bey	3
Civan Ağa	1	Kanuni Arif Bey	1	Rahmi Bey	2
Çulhayan Kirkor Efendi	5	Kanuni Garbis Efendi	15	Raşid Efendi	1
Dede Efendi	5	Kanuni Hamdi Efendi	1	Rıfat Bey	8
Dellalzade İsmail Efendi	1	Karnik Garmiryan Efendi	17	Rıza Bey	8
Enderuni Arif Bey	1	Kemani Aziz Efendi	1	Santuri Edhem Efendi	2
Enver Efendi	1	Kemani Dikran Efendi	1	Sarı Onnik Efendi	1
Eyyubi Nuri Bey	1	Kemani Rıza Efendi	1	Selanikli Udi Ahmed Efendi	18
Galib Bey	3	Kemani Salih Efendi	1	Selanikli Udi Tevfik Efendi	12
Hacı Arif Bey	15	Kemani Sebuh Efendi	1	Şakir Efendi	1
Hacı Faik Efendi	2	Kemani Tatyos Efendi	1	Şevki Bey	9
Hacı Kerami Efendi	1	Kemani Zefiraki Efendi	1	Tanburi Ali Efendi	3
Hafız Edhem Efendi	3	Kemençeci Zerven Efendi	1	Udi Afet Efendi	4
Hafız Efendi	3	La edri	6	Udi Hafız Mehmet Efendi	1
Hafız Hüsnü Efendi	1	Lavtacı Hristo Efendi	1	Yakub Efendi	1
Hafız İhsan Efendi	1	Lemi Bey	1	Yusuf BEY	1
Hafız Yusuf Efendi	2	Mahmud Celaleddin Paşa	1		
Hafid Bey	1	Manadi Abdi Efendi	1		

Yukarıda ki tablodan anlaşılacağı üzere Hacı Arif Bey'in (15) ; Selanikli Udi Ahmet Efendi'nin (18) ve Selanikli Udi Tevfik Efendi'nin (12) diğer bestekârlara nazaran şarkılarının mecmuada daha çok yer bulduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte mecmuanın kullanıldığı tarihlerde, günümüzde isimleri neredeyse hiç zikredilmeyen Karnik Garmiryan Efendi (17), Kanuni Garbis Efendi (15) gibi kanto bestekârlarının olduğu ve diğer bestekârlara göre mecmuada kendilerine daha çok yer bulduklarını söyleyebiliriz.

Günümüz Türkçesine çevrilen güftelerde bir problem yaşanırsa eski güfte mecmualarına bakılarak sorun kolayca çözülebilir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Mecmualardan çıkan bir diğer sonuçta güftesi elimizde olmasına rağmen birçok eserin günümüze ulaşamamış olmasıdır. Aşağıda Örneği verilen Udi Ahmet Efendi'nin evfer usulünde ki unutulan hicaz şarkısı gibi.

Şekil 4.2. "Mecmuada Bulunan Günümüze Ulaşamamış, Osmanlı Türkçesi İle Yazılmış Şarkı"

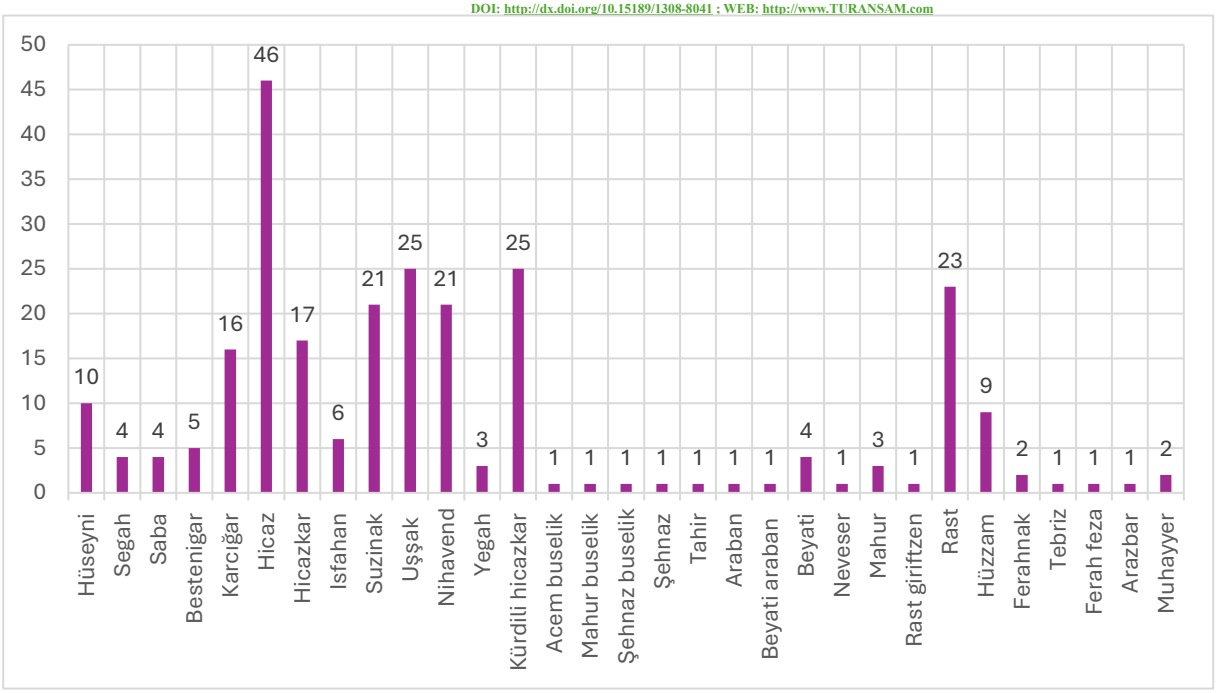
Udi Ahmed Efendi **Şarkı hicaz** **Evfer**

Canânım için ağlıyorum dilde elem var
Doktor yetiş imdâdıma kalbimde verem var
Didemde hüzün sine-i çâkımda sitem var

Nakarat
Doktor yetiş imdâdıma kalbimde verem var

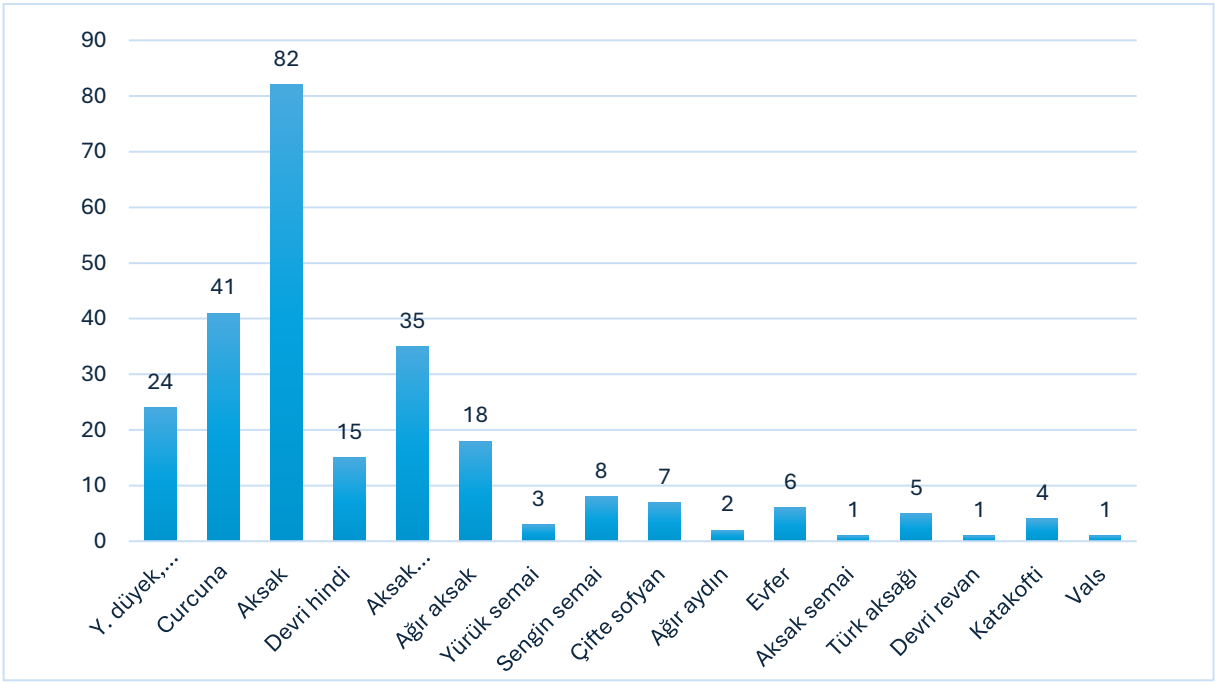
Mecmuadaki makamların kullanım sayısına baktığımız zaman; Hüseyni 10, segâh 4, saba 4, bestenigâr 5, karcığar 16, hicaz 46, hicazkâr 17, ısfahan 6, suzinak 21, uşşak 25, nihavend 21, yegâh 3, kürdilihicazkâr 25, acem buselik 1, şehnaz buselik 1, mahur buselik 1, şehnaz 1, Tâhir 1, araban 1, beyati araban 1, beyati 4, neveser 1, mahur 3, rast griftzen 1, rast 23, hüzzam 9, ferahnak 2, tebriz 1, ferah feza 1, arazbar 1 ve muhayyer makamının 2 defa kullanıldığı anlaşılıyor. Hicaz; uşşak, kürdilihicazkar ve rast makamlarının diğer makamlardan daha çok tercih edildiği görünüyor. Bununla birlikte günümüzde kullanılmayan " TEBRİZ" isimli bir makamın kullanıldığını da görüyoruz. Makamların mecmua içindeki dağılımı aşağıda ki grafikte belirtilmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 4.3. **"**Mecmuada Kullanılan Makamların Sayısal Dağılımı"

Mecmuada bulunan usüller incelendiğinde; Düyek, ağır düyek ve yürük düyek 24, curcuna 41, aksak 82, devri hindi 15, sofyan ve aksak sofyan 35, ağır aksak 18, yürük semai 3, sengin semai 8, çifte sofyan 7, ağır aydın 2, evfer 6, aksak semai 1, türk aksağı 5, devri revan 1, katakofti 4, ve vals 1 kez kullanılmıştır. Aksak, curcuna ve sofyan usüllerinin diğer usüllerden daha çok kullanıldığını görebiliyoruz. Usüllerin mecmua içinde ki dağılımı aşağıda ki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 4.4. "Mecmuada Bulunan Usüllerin Sayısal Dağılımları"

5. SONUÇ

Çalışmamızda "Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı YEŞİL Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan "Rehber-i Hanendegan" adlı güfte mecmuasının ön incelemesi yapılmıştır. Bunun üzerinden, güfte mecmuaları ve çevriyazımlarının önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

Güfte mecmualarının çeviriyazımı ve içeriğinin ortaya konması, repertuvarımızı oluşturan sözcüklerin tespiti konusunda da bilgi vermektedir. Daha önceden bilinen fakat günümüze ulaşamamış, unutulmuş eserleri tespit etmek için de güfte mecmualarının önemi (bknz. s. 9.) verilen örnekle anlaşılmıştır. Güfte mecmuaları günümüzde bazı eserler içerisinde yanlış kullanılan sözcüklerin düzeltilmesi konusunda da birinci kaynak olarak ele alınmalıdır. Güfte mecmualarının çeviriazımları ve içerik incelemeleri Türk Müziğimiz açısından önemli yerlerden birine sahip olan güfte hazinemizin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynar. Mecmualar; unutulan bestekârların, makamların, bestelerin ve usüllerin tespiti konusunda da hiç şüphesiz en önemli kaynaklardandır.

Bugüne kadar bazı eserlerin yanlış bestecilere atfedildiği de olmuştur. Mecmualar eserlerin makamlarının ve bestecilerinin doğru tespit edilmesinde de önemli bir görev üstlenir. Mecmualar yazıldığı dönemde hangi bestekârın eserlerinin hangi makamın ve hangi usulün daha çok kullanıldığını da bizlere gösterir.

Mecmualar müzik alanında olduğu gibi içerisinde ki güfteler sayesinde edebi alanda da çok büyük kaynaklardır. Mecmualar üzerinde yapılacak çalışmalar müzik alanında olduğu gibi edebi alanda da çok önemli bilgi açıklıklarını kapatacaktır.

Böylelikle bir mecmuanın ön incelemesi ve örneklerle, güfte mecmualarının ve çeviriyazımlarının önemi anlatılamaya çalışılmıştır. Müzik ve edebi alanda çalışma yapmak isteyenlere örnek olabilir.

KAYNAKÇA

1. **Baloğlu, Ç.** (2016). Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi Osmanlıca Yazılmış Müzik Kaynakları Bibliyografyası (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
2. **Başara, E., Erdoğan, M., & Yıldız, Z.** (2010). XVIIT. Yüzyıla Ait Bir Güfte Mecmuası İncelernesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 137-172.
3. **Behar, C.** (1992). *Zaman, mekân, müzik: Klasik Türk musıkisinde eğitim (meşk), icra ve aktarım* (Vol. 14). Afa Yayınları.
4. **Feyzi, A.** (2018). Türk müziğinde notasyon ve miftâh-ı nota. *Rast Müzikoloji Dergisi*, *6*(2), 1890-1913.
5. **KORKMAZ, H., & TARIM, Z.** (2021**)** TÜRK MUSİKİ TARİHİNİN KAYNAĞI OLARAK GÜFTE MECMUALARI.
6. **Soysal, F., & Arslan, M. U.** (2014). 1774 Tarihli Hâfız Abdülbakî'ye Ait Güfte Mecmuasının İncelenmesi. Rast Müzikoloji Dergisi, 2(1), 68-88. https://doi.org/10.12975/rastmd.2014.02.01.00021
7. **Taşdelen, D.** (2014). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde Bulunan 1537 No'lu Hamparsum Nota Defterinin Tanıtımı ve İçerisindeki Eserlerin Çeviriyazımı.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(24)

Abdul Wali JAMSHIDI[41]

POSTMODERNİZM VE KAMU YÖNETİMİ

POSTMODERNISM AND PUBLIC ADMINISTRATION

ÖZ

Bu çalışma, kamu yönetimi alanında postmodernizmin etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Postmodernizm; felsefe, sanat, mimari ve kültür gibi alanlarda modernizme tepki olarak doğmuş, onu sorgulayan ve eleştiren çok yönlü bir düşünce biçimidir. Bu bağlamda öncelikle modernizm ve postmodernizm kavramları kuramsal olarak ele alınmış, aralarındaki temel farklar ortaya konulmuştur. Postmodernizmin kamu yönetimine etkisi iki temel yaklaşım üzerinden incelenmiştir: söylem teorisi ve post-Fordizm. Söylem teorisi, kamu yönetiminde bireyi pasif bir "müşteri" yerine, katılımcı ve aktif bir "vatandaş" olarak konumlandırır. Bu yaklaşım, azınlıkların söylemlerinin yönetsel alana dahil edilmesini de desteklemektedir. Post-Fordist yaklaşım ise, esneklik, özelleştirme, yerelleşme, bürokratik yapıların yeniden düzenlenmesi ve e-devlet uygulamaları gibi pratik yönetsel değişimlere işaret etmektedir. Sonuç olarak, radikal postmodern kuramlar kamu yönetiminde tam anlamıyla uygulanabilir olmasa da, birçok unsurunun özellikle Yeni Kamu Yönetimi anlayışı içerisinde yansıma bulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Post-Modernizm, Kamu Yönetimi, Söylem Teorisi, Post-Fordizm.

ABSTRACT

This study aims to understand the impact of postmodernism on the field of public administration. Postmodernism is a multifaceted intellectual movement that emerged as a critical response to modernism across disciplines such as philosophy, art, architecture, and culture. It challenges the assumptions and principles of modernism through a deconstructive lens. In this context, the concepts of modernism and postmodernism were first examined from a theoretical perspective, highlighting their fundamental differences. The impact of postmodernism on public administration is manifested primarily through two channels: discourse theory and post-Fordism. Discourse theory reframes the role of the individual in public administration, promoting the notion of the "citizen" as an active participant rather than a passive "client" of government services. This approach also advocates for the inclusion of marginalized and minority discourses within the public policy and governance process. The post-Fordist approach, on the other hand, is reflected in practical administrative transformations such as increased flexibility, privatization, localization, restructuring of bureaucratic institutions, and the adoption of e-government initiatives. In conclusion, while fully integrating radical postmodernist theories into contemporary public administration may seem challenging, many of its characteristics are already embedded within the framework of New Public Management (NPM) and similar reform-oriented approaches.

Keywords: *Post-Modernism, Public Administration, Discourse Theory, Post-Fordism.*

[41] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, e-posta: walijamshidi98@gmail.com, ORCİD ID: 0009-0009-1918-443X

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Son yıllarda, bazı kamu yönetimi kuramcıları, postmodernizm veya geleneksel sonrası kamu yönetimi yaklaşımlarına yönelmişlerdir. "Postmodernizm" terimi, modernizme karşı bir tepkiyi ifade etmekte olup, bazı düşünürler için sadece eleştiri değil, toplumsal geleceğe dair bir perspektifi de içermektedir. Ancak, postmodernizm farklı düzeylerde çeşitli anlamlar taşır ve postmodernistler, muğlak ve çelişkili kavramları ifade etmek için karmaşık bir dil kullanmışlardır (Denhardt, 2011: 319).

Modernite, Max Weber'in "demir kafes" olarak adlandırdığı yapı, 1960'lı yıllarda bilgi ve teknoloji patlamasıyla ciddi şekilde sorgulanmaya başlandı. Bu gelişmeler, toplumsal, siyasal ve kültürel hiyerarşilerin gözden geçirilmesine yol açtı ve toplumun marjinal kesimlerinin kendi taleplerini dile getirebilmelerine imkân tanıdı. Sonuç olarak, modernitenin görece bütünleşik yapısı; otoriter, kolektif kimlik ve anlam çerçevesinden uzaklaşarak çözülmeye başladı. (Catlaw ve Stout, 2008: 2).

Bu tür dönüşümler, kamu yönetimini de etkilemiş ve günümüzde geleneksel ve modern yönetim tarzları yerlerini daha yeni modellere bırakmıştır. Modernist kamu yönetimi, bütünleşik yönetim tarzlarını ve standartlaşmayı öncelikli hale getirirken, postmodernizm ise farklı kimlik taleplerini göz önünde bulundurarak çoğulculuğu savunmaktadır. Postmodern kamu yönetimi, modern modele kıyasla, hiyerarşik ve merkeziyetçi yapılara odaklanmak yerine, daha esnek, sanal, yatay ve merkezsizleşmiş örgütlenme modellerine dayanır (Demirel, 2014:1).

Bu makalede, postmodern olguya kamu yönetimi perspektifinden bakılmaya çalışılmış ve onu kamu yönetimi bağlamında meşrulaştıran teoriler ve yönetim tarzları açıklığa kavuşturulmuştur. Kamu yönetiminde postmodernizmi daha iyi açıklayabilmek için öncelikle modernizm ve postmodernizm kavramları ele alınmakta, ardından postmodern kamu yönetimi analiz edilmektedir. Çalışmanın temel odağı, söylem teorisi ve post-Fordizm çerçevesinde postmodern kamu yönetimi üzerine yoğunlaşmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Tanımlayıcı bir araştırma yöntemle yazılmış olup, bu çalışmanın başlığıyla ilgili daha önce yapılmış araştırmalara dayalı olarak, kamu yönetiminde postmodernizm konusunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılmıştır. Toplanan bilgiler kütüphane araştırması ve ikincil kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bilgiler toplandıktan sonra, araştırma soruları ve amacına yönelik sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Makalenin başında modernizm ve postmodernizm konusu ele alınarak, aralarındaki farkların ortaya konulması amaçlanmıştır. Ardından, postmodern kamu yönetimi açıklanacaktır. Bu bağlamda, ilk olarak, bilimsel yönetim ve bürokrasi tarafından temsil edilen modern kamu yönetiminin özellikleri ele alınacak ve daha sonra postmodernizmin kamu yönetimine girişi, söylem teorisi ve post-fordizm olmak üzere iki kanal üzerinden tartışılacaktır. Makalenin sonunda ise toplanan içeriklere dayanarak bir sonuç kısmı oluşturulacak ve bu makale daha önce yapılmış benzer çalışmalarla karşılaştırılacaktır.

Bu makalede, aşağıdaki sorulara, önceki araştırmalara dayanarak cevaplar verilmesi hedeflenmiştir:

- Postmodernizm, hangi kanallar aracılığıyla kamu yönetimine girmiştir?
- Postmodernizm, kamu yönetiminde ne tür değişikliklere yol açmıştır?

Yukarıda da belirtildiği üzere, bu çalışma, kamu yönetiminde postmodernizm konusuna dair daha iyi bir anlayış geliştirmeyi, yapılmış bilimsel araştırmalar aracılığıyla amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, konuya ilişkin gerçekleştirilen bazı araştırmaların bulguları aşağıda açıklanarak netlik kazandırılmıştır:

Demokaan Demire tarafından 2014 yılında yayımlanan "Modernizmden Postmodernizme Kamu Yönetimi" başlıklı bir makale, postmodernizmin modern devlet yönetimi teorisini küresel ilkeler üzerinden reddettiğini ve şeffaflık, güven, katılım, yatay organizasyon, desantralizasyon gibi kavramların kamu yönetiminde önem kazandığını belirtmektedir. Ayrıca, vatandaşların yönetim sistemlerinde aktif bir rol üstlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kadir Caner Doğan tarafından 2014 yılında yayımlanan "Kamu Yönetiminde Postmodern Savlar" başlıklı bir diğer makale, küreselleşmenin, kamu yönetiminde postmodernizm gibi yeni tartışmaları gündeme getirdiğini vurgulamaktadır. Postmodernizm, kamu hizmetlerinin ihtiyaçlara daha etkili bir şekilde yanıt

vermesini sağlamıştır. Postmodernizm, kamu yönetiminde henüz tamamlanmamış bir süreçtir, ancak günümüzde daha fazla ilgi görmektedir.

Murat Yıldırım tarafından 2009 yılında yayımlanan "Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi" başlıklı makale, modernizm ve postmodernizmin kamu yönetimine etkilerini karşılaştırmalı bir şekilde incelemiştir. Yazar, klasik yönetimi modern devlet yönetimi olarak tanımlamış ve postmodernizmin post-bürokrasi ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Postmodern organizasyonlar, merkeziyetsizlik, yatay yapılar, sonuç odaklı yönetim ve bağlamsal yaklaşımlar gibi özelliklere sahip organizasyonlardır.

Ayrıca, Kadir Caner Doğan 2017 yılında "Postmodern Kamu Yönetiminin Kuramsal Temelleri Çerçevesinde Yönetişim Yaklaşımı: Literatür Taraması" başlıklı bir makale yayımlamış ve postmodernizmin kamu yönetimine girişi konusunda iki kanal olduğunu belirtmiştir: söylem teorisi ve yeni kamu yönetimi. 1970'lerde, postmodernizmin kamu yönetimindeki temelleri daha belirgin hale gelmiş ve akademik alanda dikkat çekmiştir.

2019 yılında Yusuf Uysal tarafından yayımlanan "Postmodern Kamu Yönetimi, Yönetişim ve Siyaset Biliminde Yeni Yaklaşımlar" başlıklı çalışmada, devlet refahı sistemindeki sorunlar nedeniyle 1970'lerde yeni yaklaşımların, özellikle postmodernizmin kamu yönetimine girmeye başladığı sonucuna varılmaktadır. Sonrasında ise Neo-Weberyen Devlet, Dijital Çağ Yönetişimi, Yeni Kamu Yönetişimi gibi postmodernist düşünceleri kapsayan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır ve katılım, paylaşımlı yönetim ve işbirliği gibi değerler ön plana çıkmıştır.

Bir başka araştırmada, Postmodernism and American Public Administration in the 1990s başlıklı makalede, yazar Amerikan kamu yönetiminde postmodernizmin etkilerini incelemiş ve postmodernizme özgü belirgin bir analiz yönteminin eksik olduğunu belirtmiştir. Makale, postmodernizm perspektifinden kamu yönetiminde vatandaşların katılımının arttırılması ve azınlıkların rollerinin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, yazar, kamu hizmetlerinin sunumu sırasında etik meselelerin de göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, postmodernizmin kamu yönetimi kuramlarına kattığı bir diğer önemli boyut, etik değerlere dayalı bir yönetişim anlayışının güçlendirilmesi gerektiğidir (Bogason, 2001).

Thomas J. Catlaw ve Margaret Stout tarafından 2008 yılında yayımlanan "Postmodernism and Public Policy" başlıklı makalede ise, postmodernizmin uzun vadeli etkilerinin ortaya çıkmasının zaman alacağı belirtilmiştir. Ancak, postmodernizmin koşulları devam ettiği sürece, postmodern teori, kamu politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaya devam edecektir.

Peter Bogason, 2005 yılında yayımladığı "Postmodern Public Administration" başlıklı makalesinde, postmodern kamu yönetiminin temel özelliğini yönetimsel modernizmin reddi olarak tanımlamaktadır. Klasik yönetimin nicel kriterlere dayandığını, oysa postmodern yönetimin daha çok niteliksel kriterlere dayandığını ifade etmektedir.

3. MODERNİZM VE POSTMODERNİZM KAVRAMLARI

İngilizcede modernizm, aydınlanma kavramına eşdeğerdir. Latince "modo" terimi İngilizce "enlightenment" kelimesinin kaynağıdır ve modernus'un geçmiş ile bugün arasında bir ayrım yaptığını ima eder. Modern "yeni" ifadesi, geçmişten daha uzaklaşmış olan yakın geleceği tanımlamak için kullanılır. Bu durum, köklü bir dönüşümün sonucunda insanlara ve onların doğal çevrelerine uygulanmış bir senaryodur. Modernizm, geçmişin bir parçası olmayan, nitelikli, yeni ve farklı bir dünyada yaşamak ve var olmakla ilgilidir (Avula, 2020: 5).

Sosyal bilimciler 150 yılı aşkın bir süredir modernite ve modern toplumun özellikleri üzerine çalışmaktadır. Modernizmin önde gelen düşünürleri arasında Karl Marx, Émile Durkheim ve Max Weber yer almaktadır. Modernite; rasyonelleşme, merkezileşme, uzmanlaşma, bürokratizasyon ve sanayileşme ile tanımlanabilir. Modernizmin temelinde, bilimsel bilginin ekonomik ve sosyal gelişimi ilerletmek için kullanılması ve bu sürecin bilgi ve güç merkezleri tarafından kontrol edilmesi yatmaktadır. Modernizmde bütünleşme ve uyum baskındır; endüstriyel işbirliği ve bürokratik refah devleti, modernitenin kurumsal göstergeleri olarak kabul edilmektedir (Bogason, 2005:236).

Modernizasyon, toplumsal ve kültürel bir dönüşüm sürecidir; değerler, normlar, kurumlar ve yapılar üzerinde geniş bir değişim yaratır. Siyasi modernizasyon, ulus devletin kurulmasını, siyasi partiler, bürokrasi,

yasama organları ve genel oy hakkına dayalı seçim sistemlerinin gelişimini içerir. Kültürel modernizasyon, milliyetçilik, eşitlik, özgürlük ve bilimsel dünya görüşüne dayalı hümanizmi benimsemeyi ifade eder. Ekonomik modernizasyon, sanayileşme, parasallaşma, iş bölümü, yönetim teknikleri ve teknolojik ilerlemeyi kapsar. Sosyal modernizasyon ise evrensel değerlerin kabulü, sosyal hareketlilik, okuryazarlık artışı ve geleneksel otoritenin zayıflamasını içermektedir (Bhuyan, 2020:32).

Max Weber, modernizmi Batılılaşma kavramı olarak tanımlar; bu nedenle modern kavramı, Batı etkisinde kalma anlamında da kullanılmaktadır. Bu bağlamda modernizm, aynı zamanda oldukça kapsayıcı bir anlatım sunar; Batılı modern ülkeler, modernizmi ekonomik, kültürel, siyasi, teknolojik ve sosyal özelliklerini gelişmekte olan ülkelere empoze etmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Bu kavram, insan müdahalesine açık belirli yerleşik bakış açılarını içeren bir dünya görüşü de oluşturur. Modernizm, ekonomik kurumların karmaşık yapılar oluşturmasını, özellikle sanayi üretimi ve piyasa ekonomisinin dayatılmasını, ulus devletin ve kitlelerin bu doğrultuda seferber edilmesini zorunlu kılan temsilî bir yapı olarak da tanımlanabilir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016:33-34).

Postmodernizm, modernizme yönelik radikal bir eleştiri olarak görülebilir. Postmodernizm terimi, İngilizce post (sonrası) ve modern (çağdaş, asrî) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu bağlamda, postmodernizmin Türkçe karşılığı "modernizm sonrası" veya "modernizm ötesi" olarak da anlaşılabilir. Postmodernizm kavramı, ilk ortaya çıktığında, modernist sanat biçimlerinden ve yöntemlerinden farklı olan mimarlık, felsefe, edebiyat, güzel sanatlar vb. alanlardaki yeni kültürel çalışmalar bütününü tanımlamak için kullanılmıştır. Aslında postmodernizm, bireyselliği ve kolektivizmi ön planda tutarak, modern düşünce ve kültürün temel kavram ve perspektiflerini sorgulayıp tartışarak, hatta reddederek ifade edilmeye çalışılmıştır. (Çağlar, 2008:371). Ayrıca, postmodernizm tarihsel olarak modernizmden yaklaşık otuz yıl sonra gelen ve ondan bir kopuşu ifade eden bir dönemi temsil etmektedir (Doğan, 2014:77-78).

Dağıtım, şüphe, tartışma ve batılılaşma mekanizmalarını kullanarak, postmodernizm Batı metafiziğini zayıflatmayı ve dil, kimlik, köken, ses ve zihin gibi hem antik hem de çağdaş Batı felsefesini şekillendiren temel argümanları yok etmeyi amaçlar. Anarşi, nihilizm, sökme, anlamsızlık ve kaos kavramları, postmodernizmin ortaya çıkışında mevcut olan kavramlardı; bu nedenle, postmodernizm bu kavramlardan bazı özelliklerini ödünç almıştır (Elaati, 2016: 1).

Postmodernizm, çelişkili araştırma projeleri, eleştirel söylemler, kültürel hareketler ve tarihsel bir dönemi tanımlamak için kullanılan karmaşık bir terimdir. "Post" öneki, modernizmin istikrarlı bir şekilde anlaşılmasını varsayar, ancak modernizm de tartışmalarla dolu bir kavramdır. Bazı araştırmacılar, postmodernizmin modernist eğilimlerin hızlanması olduğunu savunmaktadır. Postmodernizm, iki boyutta ele alınabilir: birincisi, yeni bir tarihsel dönem olarak; ikincisi ise, modernitenin varsayımlarını sorgulayan felsefi kuramlar bütünü olarak ele almaktadır (Catlaw ve Stout, 2008:2).

Postmodernizmi belirli bir düşünce ekolüne yerleştirmek zordur ve genellikle olumsuz tepkilerle karşılaşır, bu da ana mesajını gölgede bırakır. Modernistler, postmodernizmi reddederken, postmodernistler de modernistlerin çalışmalarını eleştirir. Bu nedenle, verimli bir etkileşim sınırlıdır. Sosyal bilimciler toplumsal yapı, ontoloji ve epistemolojide değişimler olduğunu kabul eder, ancak bu değişimlerin nasıl ifade edilmesi gerektiği konusunda farklı görüşler vardır. İş araştırmaya geldiğinde ise, bu konuda çok daha az bir uzlaşma söz konusudur. Başka bir deyişle, toplum değişiyor olabilir ve bu değişim sürecinde bazı yeni koşullar ortaya çıkmaktadır; bazıları bu yeni koşulları "postmodern" olarak adlandırmaktadır (Bogason, 2001:3).

Postmodernizm, kültürel bir bağlama sahip olan felsefi bir terimdir. Modernizm, insanı gerçekliğin merkezine yerleştirir ve hayatın anlamını açıklamak için bilimi kullanır. Buna karşılık, postmodernizm hiçbir varlığı gerçekliğin merkezi olarak görmez ve hayata dair merkezi bir açıklama sunmaz. Ingraffia, modernizmi insanı Tanrı'nın yerine yükseltme çabası olarak tanımlarken, postmodernizmin ise bu konumu ve Tanrı'nın özelliklerini tamamen yok etmeyi amaçladığını belirtmiştir. Postmodernizmin bazı temel konuları şunlardır:

(a) Çoğulculuk (Pluralism): Tek ve evrensel bir hakikatin varlığını reddeder,

(b) Nesnelcilik karşıtlığı (Non-objectivism): Hiçbir gerçeğin kesin olmadığını ve bilimin sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğunu savunur,

(c) Yapısöküm (Deconstruction): Anlamın, yorumlanan metinden veya nesneden değil, yorumcunun bakış açısından türediğini öne sürer,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(d) Kiniklik/Karamsarlık (Cynicism/Pessimism): Mutlak hakikatin yokluğu, yaşamın evrensel bir amacının olmaması ve hiçbir şey hakkında kesin bilgiye ulaşmanın imkânsızlığı fikrini teşvik eder,

(e) Toplum (Community): Anlam ve anlayışı kabile veya sosyal yapı üzerinden belirler.

Bu bağlamda, postmodernizm geleneksel organizasyonlar için kavramsal bir tehdit oluşturmaktadır (Green ve Roberts, 2012:62-63).

ostmodernizm, modernizmden kopuşu gerektiren bir kavram olarak sosyal, ekonomik ve politik yapıları derinden etkilemiştir. Lyotard'ın (1984) çalışmalarıyla başlayan bu süreç, küresel ölçekte düşünürleri ve sistemleri etkilemiştir. Postmodernizm, modernizme eleştirel bir bakış sunarak alternatif perspektifler getirir. Modernizmin aksine çoğulculuğu savunur, mikro perspektifleri vurgular ve yenilikçi yöntemleri teşvik eder. Ayrıca, çok kültürlülüğü, farklılıkların dahil edilmesini ve dijitalleşmeyi öncelik haline getirerek kurumlar üzerinde dönüştürücü etkiler yaratmıştır. Bu dinamikler, günümüzde kamu yönetimi yapılarının da bu değişimlerden etkilenmesine yol açmıştır (Doru, Burak ve Yazar, 2023:1).

Modernizm ve postmodernizm kavramları dikkate alındığında, her birinin temel özellikleri aşağıdaki tabloda genel hatlarıyla özetlenebilir:

Tablo 1. Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırılması

Konu Başlığı	**MODERNİZM**	**POSTMODERNİZM**
Gerçeklik Anlayışı	Tek, soyut ve evrensel gerçekliğin peşindedir.	Evrensel gerçeklik reddedilir, gerçeklik görecelidir.
Tarihsel Dönem	1750'ler → 1890-1945	1968 sonrası, II. Dünya Savaşı sonrası dönem
Genel Yaklaşım	Düzenli, bütüncül, hiyerarşik ve sistematik bir yapı	Karmaşık, parçalı, belirsiz ve geçmişi metin olarak gören yapı
Teknoloji	Kişisel bilgisayarlarla ilişkilidir	İnternet ve ağ tabanlı
Sembol Kullanımı	İdeolojik, sabit anlamlar taşıyan semboller (örneğin çekiç ve orak)	Anlamı yoruma açık, çok katmanlı semboller
Mimari	"Biçim işlevi izler" ilkesiyle sade ve işlevsel tasarım	Çeşitlilik içeren, tarihsel öğelerle zenginleştirilmiş mimari anlayış
Ekonomi	Fordist üretim modeli ve seri üretim	Postfordist yapı, yerel özelliklerle küresel üretim
Bilim	Gözlem ve akılcılığa dayanan bilimsel yöntemler	Kuantum fiziği gibi belirsizliği içeren yeni bilim anlayışı
Siyaset	Güçlü, merkeziyetçi siyasal yapılar	Yerel siyasalar, imajların rekabeti, Geç Kapitalizm
Sanat	Kübizm ve izlenimcilik gibi özgün akımlar	Pastiş, montaj gibi karışık ve yeniden üretime dayalı teknikler
Edebiyat	Roman ön plandadır	Televizyon dizileri, popüler kültür ürünleri, metinlerarası yapılar
Tiyatro ve Müzik	Klasik müzik (Mozart, Beethoven) ve klasik anlatı yapıları	Evrensel müzik, dizi ve ucuz romanlar gibi popüler kültür öğeleri
Kültür Anlayışı	Yüksek kültür ve alt kültür ayrımı vardır	Popüler kültür ön plandadır, kültürler arası ayrım bulanıktır

Kaynak: Demirel, 2014:173

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 1, modernizm ve postmodernizme ait belirli özellikleri tanımlayarak bu iki yaklaşımı karşılaştırmaktadır. Görüldüğü üzere, postmodernizm, modernizmin evrensel çözümler arayışı ve genel kabul görmüş gerçekliklere dayalı yaklaşımının aksine, bu tür normatif ve küresel kabulleri reddeder. Modernizm, kapalı ve denetim altındaki bir teknoloji anlayışını savunurken, postmodernizm daha dinamik ve dijital/iletişim temelli bir ağ teknolojisine inanmaktadır. Modernizm, Fordist üretim modeli üzerine inşa edilmiştir; bu model, kitlesel ve standart üretimi esas alır. Buna karşın postmodernizm, yüksek esneklik kabiliyetine sahip olan post-Fordist üretim anlayışını benimser. Bilimsel konular, modernizmde gözlem ve akılcılık temelinde ele alınırken, postmodernizmde daha çok kuantum fiziği gibi mikro düzeydeki detaylara ve parçalı yapıya dayanan yaklaşımlar ön plandadır. Siyasal bakış açısından da bu iki yaklaşım farklılık gösterir: Modernist düşünce, büyük ve merkezi siyasi partilere dayanırken; postmodernist yaklaşım, yerel siyaset, mikro politikalar ve azınlık grupların temsilini de önemli görmektedir. Kültürel bağlamda ise modernizm, kültürel üstünlük ve alt kültür ayrımı gibi dikey yapılanmalara dayanır. Buna karşın postmodernizm, kültürel farklılıkları tanır ve bunların bir araya gelmesiyle oluşan kamusal kültürü önemser.

4. KAMU YÖNETİMİ VE POSTMODERNİZM

Modernizm, orta çağ sonrası aydınlanma, rönesans, reformlar, Sanayi Devrimi, kapitalizm ve modern ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile şekillenmiş ve II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Postmodernizm, hem tarihsel bir kopuş hem de epistemolojik olarak farklı bir bilgi alanı olarak vurgulanır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kültürel alanda ortaya çıkan postmodernizm, 1970'li yıllardan itibaren sosyal bilimlerde tartışılmaya başlanmıştır. Kamu yönetimi de postmodernizmden etkilenmiş ve geleneksel anlayıştan farklı bir yön almıştır. Postmodernizm ve kamu yönetimi arasındaki ilişki, kurumsal ve söylemsel bağlamlarda iki farklı teorik bakış açısı sunmaktadır (Doğan, 2017: 27).

Postmodern kamu yönetimi teorisi, pozitivizme ve sosyal bilimlerin nesnel mantığına karşıt olarak kolayca anlaşılabilir. Bu teori, takım çalışması ve hatta uyum sağlama üzerine vurgu yapmaktadır; amacı, yapılandırılmış hiyerarşiye ve güç uygulamalarına olan ihtiyacı azaltmak, bunun yerine bir dizi dikkatli mikro ayar (a multitude of precautionary microadjustments) yapmaktır. Kurumsal bir merkeziyet olmadığı için, sosyal, dini, etnik ve kültürel farklılıkların yönetimine vurgu yapılacaktır (Marasigan, 2001: 6).

Kamu yönetiminde postmodernizm, hem postmodern dönemi hem de bu döneme ait teorileri ifade eder. Bu çerçevede iki temel yaklaşım öne çıkar. İlki, postfordist örgüt teorisidir. Bu teori postmodern temellere dayanır, performans, kalite gibi kavramlara vurgu yapar ve kapitalizmin esnek yapısına uyum sağlar. Bu yaklaşım kamu yönetiminde "Yeni Kamu Yönetimi" adıyla yansımıştır. Ancak postmodernizmi yalnızca bu yaklaşımla sınırlamak yetersizdir. İkinci yaklaşım, söylem teorileridir. Bu teoriler, radikal ve eleştirel bir perspektifle teknokrasiyi reddeder, determinizmi sorgular ve çoğulculuğu ön plana çıkarır. Bu nedenle söylem teorileri "postmodern kamu yönetimi" kapsamında değerlendirmektedir (Şener, 2007: 44-45).

Fokus ve Miller, Yeni Kamu Yönetimi ve devletin yeniden inşası yaklaşımlarını, pozitivist anlayışları, performans vurgusu ve çıktı odaklılıkları nedeniyle modernist olarak değerlendirir. Ancak Fokus, bazı yönleriyle bu yaklaşımlarda postmodern sembolik öğeler de bulunduğunu savunur. Özellikle Osborne ve Gibler'ın metaforik ve hikâye anlatımına dayalı dili, bu sembolik unsurlara örnek gösterilir. Ayrıca Fokus, devletin yeniden inşasında halkın müşteri olarak görülmesini modernist bir yön, içindeki çelişkileri ise postmodern bir özellik olarak değerlendirdir (Tahmasebi, 2023: 213).

McSwite, diğer postmodern perspektiften kamu yönetimini analiz eden kişilerdendir. "Legitimacy in Public Administration" adlı kitabında, kamu yönetiminde değişim ve dönüşümün ancak halkın birbirlerinin görüş ve fikirlerine açık bir şekilde yaklaşmalarını ve etkileşimde bulunarak katılımlarını teşvik etmelerini sağlamakla mümkün olacağını sonucuna varmaktadır. Kamu yönetiminin, vatandaşların toplumsal işlerde katılımlarını kolaylaştırması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Denhart (2004) ise, postmodern kamu yönetiminde ana unsurların, rasyonaliteye duyulan şüphe, yönetimde geçerli bir diskursa ihtiyaç ve kamu diskurunun güçlendirilmesi olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu üç unsur, devlet bürokrasisinin yeniden hayata geçirilmesi ve kamu yönetiminin meşruiyetinin güçlendirilmesi için gereklidir (Khanzadeh ve Lari, 2014: 559-569).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Postmodernizm, gerçeği nesnellik yerine toplumsal bağlamda inşa eder ve pozitivizme karşı çıkar. Bu anlayış, Weber'in bürokrasisi ve Taylor'ın bilimsel yönetimine tepki olarak gelişmiştir. Bürokrasiye ait olan nesnellik, merkezileşme ve hiyerarşi gibi değerler postmodern bakış açısıyla reddedilir. Bunun yerine, merkeziyetsizlik, yerelleşme, yatay yapılar ve esneklik ön plana çıkar. Postmodern kamu yönetimi, evrensel ilkeler yerine duruma ve öznel görüşlere odaklanır. (Altay, 2017: 82).

Tablo 2, Klasik (ortodoks) kamu yönetimi, yeni kamu yönetimi ve postmodern kamu yönetimi yaklaşımlarının, kamu yönetimi ile toplum bireyleri arasındaki etkileşimi belirleyen ölçütler temelinde özelliklerini incelemektedir.

Tablo 2. İnsanların Farklı Algılarına Dayalı Geleneksel, Yeni Kamu Yönetimi ve Postmodern Olmak Üzere Üç Yaklaşım

Yönetimsel Yaklaşımlar	**Klasik Kamu Yönetimi**	**Yeni Kamu Yönetimi**	**Postmodern Kamu Yönetimi Yaklaşımı**
İnsana Bakış Açısı	Pasif hizmet alıcısı (Cliente)	Müşteri (Etkin hizmet alıcısı)	Vatandaş (hizmet sağlayıcı ve hizmet alıcısı)
Kamu Yararı Elde Edilir	Hukuk ve bürokratik süreçler	Müşteri Memnuniyeti	Çok Taraflı Söylemler
İdari Hedefler	Hukukun güçlü savunuculuğu	Müşteriler, kuruluşlar ve hükümetler adına şirketlerin performansı ve hizmet tarihi hakkında şikâyet yok	Toplumun hedef ve stratejileri üzerine özgür söylem
Teknoloji Görevleri	İdari Prosedürler	Müşterilerle yüzleşmek, hizmet ve bilgi sağlamak	Halkın katılımı yaratma yeteneği
Yöneticinin Rolü	Teknokratlar	Girişimci	Kolaylaştırıcı

Kaynak: Bryer, 2004: 13

Klasik yönetim teorisi perspektifinden bakıldığında, toplumdaki bireyler yalnızca kendileri için önceden tasarlanmış hizmetlerin alıcılarıdır. Bu durumda bireyler pasiftir ve sunulan hizmetlerin şekillendirilmesinde hiçbir rolleri olmadığı varsayılır. Bu yönetişim anlayışı yüksek düzeyde bürokrasi ile karakterize edilir. Kamu çıkarları, yasaların uygulanmasında yöneticilere rehberlik eden standartlar açısından tanımlanır ve bu çıkarlara bürokratik süreçlerin bir parçası olan yöntemlerle ulaşılır. Bu yaklaşımda kamu görevlileri, önceden belirlenmiş siyasi hedeflere odaklanan ve yasal çerçeve ve siyasi gerçeklerle sınırlı olan politika tasarım ve uygulama süreçlerine dahil olurlar. Yöneticilerin rolü teknokratlar, uzmanlar ve rasyonel bireyler olarak tanımlanmaktadır.

Yeni kamu yönetimi yaklaşımı daha müşteri odaklı bir toplum görüşünü benimsemektedir. Bu modelde devlet büyük bir özel sektör işletmesi, bireyler ise katkıları (vergiler veya harçlar) karşılığında kamu hizmeti alan müşteriler olarak tasavvur edilmektedir. Bu durumda, tıpkı özel sektörde olduğu gibi, müşteri talepleri ön planda tutulmakta ve hizmetler bu talepler doğrultusunda sunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kamu yöneticileri bürokratik sınırların ötesinde hareket eden, risk alan, sonuç odaklı ve vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayan girişimci bir rol üstlenmektedir. Vatandaşlar bu modelde "müşteri" olarak konumlandırılır ve yöneticilerin birincil sorumluluğu bu müşterilere hesap verebilirlik çerçevesinde hizmet sunmaktır.

Kamu yönetimine postmodern yaklaşım söylem teorisine dayanmaktadır. Bu yaklaşımda bireyler müşteri ya da seçmen olarak değil, aktif vatandaşlar olarak görülmektedir. Vatandaşlar sadece seçmen değil, aynı zamanda kamu kaynaklarının üretimi ve tahsisinde önemli roller oynayan aktörlerdir. Bu yaklaşım bürokratik engelleri kaldırmayı amaçlar ve kamu çıkarlarının çeşitli sosyal söylemler aracılığıyla şekillendiğini kabul etmektedir. Bu bağlamda kamu yöneticileri, örgütsel ve bürokratik sınırların ötesine geçerek söylemlerin oluşumunu kolaylaştıran aktörler olarak hareket etmektedir. Başka bir deyişle, yöneticiler sadece politika uygulayıcıları değil, aynı zamanda farklı paydaşlar arasında diyalog ve katılımı teşvik eden kolaylaştırıcılardır. Ancak, gördüğümüz gibi, postmodern yaklaşımın uygulanmasının zorlukları da yok değildir. Bu zorluklar arasında söylemsel çeşitliliğin yönetilmesi, kurumsal yapıların bu esnekliğe uyarlanması ve geleneksel bürokratik kültürle çatışmalar yer almaktadır.

Zamanla ortaya çıkan boşluklar ve sorunlar nedeniyle, postmodern yaklaşım iki kanal aracılığıyla ortaya çıkmıştır. İlk kanal, daha fazla esneklik sağlayan postfordizm dalgası ile 1970'lerde gelişen post-bürokrasi yaklaşımından doğan bir anlayıştır. Bu durum, yeni kamu yönetimi yaklaşımının kamu yönetimi alanında ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özcan ve Ağca, 2010: 7-8). İkinci kanal ise, 1990'ların sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nde etkili olan ve çeşitli felsefi akımlardan ilham alan bir diskurs teorisidir. Bu teori, pragmatistlerden bazı filozoflara dayanmaktadır. İlk yaklaşım, kamu yönetiminde değişimi daha çok pratik açıdan tartışırken, ikinci yaklaşım, epistemoloji kullanarak, teorik bilgi perspektifinden eleştirel bir diskurs geliştirmektedir (Doğan, 2017: 28). Bu boyutlar aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

4.1. Söylem Teorisi

Postmodern söylem teorisi, postyapısalcı düşünceyi siyasallaştırarak kültürel analizle birleştirir ve akılcılığın ile toplumsal yapıların iktidar ilişkileriyle şekillendiğini vurgular. Bu teoriye göre kimlikler sabit ya da bütün değildir; aksine, farklılıklar ve çatışmalar üzerinden tanımlanır ve eksiklik, kimliğin oluşumunda temel bir unsurdur. Teori, evrensellik iddialarının terk edilmesini ve bilginin her zaman belirli bağlamlara ve siyasi tercihlere bağlı olduğunu savunur. Rasyonalite, nesnellik ve kimlik gibi kavramlar, aslında siyasi kararlarla biçimlenir; bu kararlar ise sabit değil, değişken ve müzakereye açık bir zemindedir (Boucher, 2000). Dolayısıyla, gerek mevcut gerekse tahayyül edilen toplumsal ve kültürel düzenlerin (örneğin kamu kurumları, normatif yapılar, yönetsel değerler), evrensel ya da tarihsel zorunluluklarla değil; aksine, kontenjan (rastlantısal) ve siyasal tercihlerle belirlendiğini kabul etmek gerekir. Bu yaklaşım, kamu yönetimi teorisinde normatif varsayımların yeniden değerlendirilmesine olanak tanır ve yönetişim, kimlik politikaları ile katılımcı karar alma süreçleri gibi konularda daha esnek ve eleştirel bir anlayışı teşvik eder.

Postmodern kamu yönetiminde odak, bürokratik sistemin içsel mantığından, vatandaşlar için daha geniş demokratik sonuçlara kayar. Bu yaklaşım, etkileşimli ağlar temelinde analiz yapmanın gerekliliğine vurgu yapan Habermas'ın söylem teorisine dayanmaktadır. Bu bağlamda, vatandaşları kamu işlerinde aktif birer aktör olarak anlamalarını sağlayacak bir söylem modeli sunan bir yaklaşım geliştirilir. Bu analizinin ana varsayımı, Batı demokrasisinin temel modelinden, yani “loop model” adı verilen döngüsel modelden duyulan memnuniyetsizliktir; bu model, aslında demokratik karar alma sürecinin giriş-çıkış-geribildirim anlayışıdır ve burada siyaset ile yönetim arasında sınırlar vardır. Devlet memuru, seçmeni kendi müşterisi olarak gören tarafsız bir figür olarak işlev görmektedir (Bogason, 2005: 242).

Richard Box’a göre, söylem teorisi, vatandaşları ve yöneticileri kurumsal kısıtlamalardan kurtararak, kendilerini ve işleyişlerini mevcut söylemsel ortamlarda yeniden inşa etmelerini sağlar. Bu, vatandaşların toplumsal ortak hedefler peşinde kendilerini ve çevrelerini yeniden tanımlamalarına olanak tanır. Postmodern yaklaşımda vatandaşlar, kamu hizmetlerini alan değil, aynı zamanda üretim ve tahsisinde rol alan ortaklar olarak kabul edilir. Bu anlayışta bürokratik kısıtlamalar kaldırılır ve kamusal yarar, serbest söylemle elde edilir. Kamu yönetiminin amacı, toplumun hedefleri hakkında sınırsız bir tartışma ortamı yaratmaktır. Bu doğrultuda, kamu yöneticisinin rolü, kurumsal ortamların sınırlarının ötesinde söylemi kolaylaştırmak olup, temel odak noktası ise vatandaşlarla iş birliği yaparak topluma hizmet etmektir. (Bryer, 2004: 20-21). Başka bir deyişle, modern anlamda kamu yöneticisi sadece emir veren ve uygulayan bir figür değil, aynı zamanda farklı paydaşlar arasında diyaloğu teşvik eden, toplumsal katılımı artıran ve kamu yararını ortak akılla şekillendiren bir arabulucu ve kolaylaştırıcı konumundadır.

Postmodern söylemler, modernizmi eleştirirken, yeni bir doğruluk ölçütü geliştirmek amacında değildir. Postmodernistler, modernizmin bireyi bir nesne olarak gören ve biçimlendiren yaklaşımını eleştirirler. Postmodern kamu yönetimi, sadece bir paradigma değişikliği değil, aynı zamanda postmodernizmin bir yansımasıdır. Bu değişiklik, daha esnek bir yönetim biçimi arayışıdır ve modernizmin temel özelliklerini reddeder. Postmodern bakış açısına göre, devlet yerine birey önceliklidir, bu da belirsizlik, çoğulculuk ve kültürel çeşitliliği destekler. Postmodernistler, yönetimi halka açarak ve sertlikleri kırarak, değişen dünyaya uyum sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bakış açısına göre, postmodern kamu yönetimi, temsilci demokrasisinin krizinin bir yansıması ve radikal demokrasinin anlayışıdır (Ökten, 2012: 229).

Postmodernizmin kamu yönetimi konusundaki yolunu açan ikinci kanal, post-fordizm yönetim anlayışıdır. Bu, daha çok teori ve söylem temelli olan söylem teorisinin aksine, post-fordizmin pratik ve uygulamalı bir bakış açısıyla postmodernizmi olabildiğince kendinde yansıtabilmiş ve postmodernist anlayışları kamu yönetimi alanında temsil edebilmiştir. Post-fordizmi daha iyi anlayabilmek için, ilk olarak modernitenin iyi bir temsilcisi olan fordizm açıklanacak ve ardından post-fordizm ele alınacaktır.

4.2. Fordizm ve Post-Fordizm

Fordist rejimi, sermaye birikimi rejimi olarak da adlandırılır ve Esping Andersen tarafından "altın çağ" olarak anılmaktadır; bu rejim, II. Dünya Savaşı sonrasından, yani 1970'lere kadar egemen olmuştur. Jessop'a göre, Fordist sermaye birikimi rejimi dört açıdan tanımlanabilir. Birincisi, bu rejim, kitlesel üretimde baskın bir iş süreci içerir. İkincisi, kitlesel üretim ile kitlesel tüketim arasında bir denge kuran makroekonomik bir sistem üzerine inşa edilmiştir. Üçüncüsü, toplu sözleşme yoluyla ekonomik düzenin sosyal bir şekli kurulur ve Keynesyen refah devleti yaratılır; nihayetinde, ücretli gelirlerin sosyal organizasyon ve dayanışmayı desteklediği "ılımlı" bir sanayi işçi toplumu oluşur (Albrekt, 1998:29).

Fordist birikim rejimi, modernitenin bir ürünü olarak kabul edilir. Bu değerlendirme, kapitalizmin genişlemesi, yatay ve dikey entegre üretim birimlerinin ortaya çıkması, tam rekabetin eksik rekabete dönüşmesi ve devletin yönlendirdiği bürokratik akılcılığın güçlenmesi gibi unsurları içerir. Tüm bu gelişmeler, Fordist rejimin özellikleriyle uyumludur (Şaylan, 2009:182).

Kamu yönetimi açısından Fordist rejime bakıldığında, aslında bunun tipik örneğini bilimsel ve bürokratik yönetimde görmek mümkündür; bu yönetim anlayışının belirgin özelliklerini kamu yönetimi açısından şu şekilde açıklayabiliriz:

a) Kuruluş verimliliği, üretim sürecinin akılcılıkla ölçülür ve bu tamamen mekanik bir süreç olup, kaynakların ekonomik kullanımı ile ilgilidir;

b) Bireyler akılcı bir şekilde davranırlar;

c) Bireyler yalnızca idari hiyerarşi aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurabilirler;

d) Yetkinlik ve yetki sınırları, önceden belirlenen bürokratik prosedürlerle tanımlanmış olup; bireyler bunlardan sapamazlar;

e) Yönetim, önceden belirlenmiş ve resmi faaliyetlere dayalıdır;

f) Grup faaliyetleri, tarafsızlık ve kişisel olmayan ilkelere dayanır; klasik yönetimde öznel konulara yer yoktur;

g) Planlama, üst yöneticiler tarafından önceden yapılır ve gönüllü koordinasyonlar engellenir;

h) Yetkiler, en yüksek düzeydeki organizasyonel yapılar tarafından el konulur ve yukarıdan aşağıya delege edilir,

ı) Uzmanlık, verimliliği artırır ve kontrol süreçlerini sadeleştirir,

j) Yönetim, evrensel özelliklere sahiptir ve kişisel ve çevresel faktörlerden etkilenmez (Erol, 2021:44-45).

Kamu Yönetimi'nin Ortodoks Modeli, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında kriz belirtileri göstermeye başladı. 1973 petrol krizinin ardından stagflasyon ve kâr oranlarındaki düşüş belirginleşti. Refah devleti kurumları, bürokrasi, yasal düzenlemeler ve merkezileşme eleştirildi. Teknolojik ilerlemelerle ekonomi küreselleşmeye başladı, ancak Keynesçilik uluslararası rekabet ve küreselleşen pazarlarla uyumsuz hale geldi. Neoliberal ekonomiler, Keynesyen modeli yerinden ederken, ulusal devletin rolü zayıfladı ve devletler küreselleşmeye uyum sağlamak için düzenlemeleri gevşetti. Thatcher ve Reagan, neoliberal dönemin

yükselişinin sembolleridir. Birçok alanda özelleştirmeler gerçekleşti ve üretim ve iş gücünün esnekliği, Keynesyen tam istihdam gündeminin yerini aldı. Yeni Kamu Yönetimi, kamu yönetiminde özel sektör ölçütlerini dikkate alarak daha fazla etkililik ve verimlilik talebiyle egemen hale gelmiştir (Markantonatou, 2007:122).

Yorumcular, post-fordizmin çeşitli özelliklerini tanımlamışlardır; bunlar arasında merkezileşmenin azalması, teknoloji ilerlemelerinin kullanımı, esnek üretim süreçleri, iş yerlerinde özerklik, delege edilmiş ve performans odaklı yönetim ve tüketim desenlerindeki farklılıklar yer almaktadır (England, 2019:5).

Bir iş süreci olarak post-fordizm, esnek makineler veya sistemler ve uygun esnek iş gücü temelli esnek üretim süreci olarak tanımlanabilir. Önemli donanımı, mikroelektronik temelli bilgi ve iletişim teknolojileridir. Bunlar, el işçilikleri ve el dışı işler, küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler için, şirketler, sektörler, iş yerleri, yönetimler ve sendikalar gibi alanlarla ilgilidir (Jessop, 1992:22).

Postmodern düşünürlere göre, Fordizmden Post-Fordizme geçişi mümkün kılan faktör, iletişim ve bilişim alanındaki gelişmelerdir. Bilgisayar destekli tasarım ve yönetim sistemlerinin gelişimi, iş gücünün üretimdeki rolünü değiştirdi ve Post-Fordizme giden yolu açtı. 1970'ler ve 1980'lerde Post-Fordizmin ortaya çıkmasıyla birlikte Postmodernizm, Modernizmin temel özelliklerinden olan bilgi felsefesi ve bilimcilik eleştirisini geliştirdi (Altay, 2017:24-25).

Fordizmden Post-Fordizme geçiş, ekonomik krize yanıt olarak yeni bir yönetim yapısı ortaya koymuştur. Post-Fordizm, devlet yönetiminde halk yönetiminin yeni bir anlayışını getirirken, bürokratik ve hiyerarşik yapıyı daha esnek bir modele dönüştürmüştür. Bu yeni yapıda, verimlilik, performans değerlendirmesi ve stratejik planlama gibi iş yönetimi kavramları kamu sektöründe uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, özelleştirme, düzenlemelerin kaldırılması ve liberal politikaların güçlendirilmesi gibi dönüşümler, devlet yönetimindeki esneklik ve yerelleşmeyi artırmaktadır (Sadioğlu ve Altay, 2020: 335-336).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu yönetiminin incelenmesi, bu disiplinin tarihsel süreçte birçok dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Geniş bir faaliyet alanına ve karmaşık bir yapıya sahip olan kamu yönetimi hem toplumsal yapıyı hem de çevresini önemli ölçüde etkilemiş ve aynı zamanda siyasal, ekonomik ve sosyal değişimlerden derinden etkilenmiştir. Klasik kamu yönetimi, bazı kaynaklarda "altın çağ" olarak tanımlanmakta olup, rasyonalite, merkezileşme, uzmanlaşma, bürokratikleşme ve sanayileşme gibi özellikleriyle üretim artışı ve toplumsal kalkınma süreçlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Bununla birlikte, günümüzde bu disiplin önemli dönüşümler geçirmiş ve klasik kamu yönetimi modelinin etkinliği büyük ölçüde azalmıştır. 1970'li yıllardan itibaren Keynesyen ekonomi modeli ve Fordist üretim anlayışı, yaşanan krizlerle birlikte ciddi eleştiriler almış ve bu durum kamu yönetimi teorisyenlerini köklü reformlara zorlamıştır. Sonuç olarak, post modern düşünce akımlarının kamu yönetimine entegre edilmesinin önü açılmıştır.

Postmodern kamu yönetimi, geleneksel kamu yönetiminin pozitivist temellerine eleştirel bir yaklaşım getirerek bu alandaki tartışmalara dâhil olmuştur. 1970'lerden itibaren hem kurumsal yapılar hem de söylemler düzeyinde klasik kamu yönetimi anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Postmodern yaklaşım, merkeziyetçi bürokratik yapıyı reddedip daha katılımcı ve demokratik bir yönetim anlayışını benimseyerek, kamu hizmetlerinde sonuç odaklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu çerçevede, Habermas'ın söylem teorisinin kamu yönetimiyle ilişkilendirilmesi de mümkün hale gelmiştir. Söylem teorisi, kamu yönetiminde ağlar arasındaki etkileşimi vurgular ve vatandaşların daha etkili bir şekilde anlaşılmasına olanak tanır. Bu teori, Batı tipi klasik demokrasinin ve yalnızca girdi, çıktı ve geri bildirim mekanizmalarına dayalı karar alma süreçlerinin yetersizliğine işaret eder. Ayrıca, seçmenlere müşteri olarak yaklaşan tarafsız kamu görevlisi anlayışını eleştirir. Söylem teorisi hem vatandaşları hem de kamu yöneticilerini kurumsal ve teorik sınırlamalardan kurtararak, kendilerini yeniden tanımlamalarına imkân sağlar. Bu yaklaşım, vatandaşları sadece hizmet alan "müşteri" değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin üretimi ve dağıtımında etkin rol oynayan "vatandaş ortak" olarak kabul etmektedir.

Postmodernizmle ilgili ikinci görüş, post-Fordizm aracılığıyla devlet yönetiminde bir dönüşümün başladığını belirtmektedir. Söylem temelli teoriler, teorik çerçeveler üzerinden etkilerini ortaya koymaya çalışırken, post-Fordizm organizasyonel ve uygulamalı bir perspektife sahiptir. Post-Fordizm'in temel

özellikleri arasında merkeziyetçilikten uzaklaşma, teknolojik yeniliklerin kullanımı, esnek üretim süreçleri, işyerinde özerklik, yetki devri, performans odaklı yönetim ve farklılaşmış tüketim kalıpları sayılabilir. Bu yaklaşım, liberal ekonomik yapıyı değiştirerek neoliberalisme evrilmiştir. Verimlilik, etkinlik, performans değerlendirmesi, toplam kalite yönetimi ve stratejik planlama gibi kavramlar, iş yönetiminde nasıl önemliyse, kamu sektöründe de benzer şekilde etkili olmaktadır. Ayrıca, iş tatmini, liderlik ve gayri resmi organizasyonlar gibi unsurlar da ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, postmodernizm, devlet yönetimine iki ana kanal üzerinden etki etmiştir: söylem teorisi ve post-Fordizm. Bu süreç, devlet yönetiminin daha demokratik bir yapıya bürünmesini sağlamış, vatandaşların yalnızca "müşteri" olarak değil, "katılımcı" olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Böylece, vatandaşlar sadece oy verme hakkına sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda kamu hizmetlerinin belirlenmesi ve tahsisinde etkin bir rol üstlenmişlerdir. Postmodernizm, bürokratik yapıların esnek olmayan doğasını ortadan kaldırarak, devlet yönetiminde yeni yaklaşımların benimsenmesine olanak tanımıştır.

Bu çalışma, önceki araştırmaların ve incelemelerin doğruluğunu destekleyen bir nitelik taşımaktadır. Makalenin hazırlanmasında çeşitli kitaplar ve makalelerden yararlanıldığı için, araştırmacı, elde ettiği veriler ışığında, önceki çalışmaların postmodernist meselelerin devlet yönetimine entegrasyonunun gerekliliğine dikkat çektiğini tespit etmiştir. Teorik açıdan yapılan tüm araştırmalar, hükümet politikalarının oluşturulmasında söylem teorilerinin önemli bir yer tuttuğunu ve bu çalışma da bu doğrultuda benzer bir sonuca ulaşmaktadır. Organizasyonel açıdan ise, önceki araştırmaların çoğu, klasik ve modern devlet teorilerinin hizmet sunum kalitesinde etkili olamayacağını ve bunun yerine yeni yapısal yönetim modellerinin, örneğin yenilikçi kamu yönetiminin benimsenmesinin daha uygun olacağını savunmaktadır. Bu çalışmada post-Fordizm, organizasyonel bir bakış açısıyla ele alınmış çünkü postmodernist düşüncelerin devlet yönetimine entegrasyonunu daha verimli şekilde mümkündür.

Sonuç olarak, postmodernizmin kamu yönetimi bağlamındaki anlaşılması, esnek bir yapıya sahip olsa da mevcut güç ilişkileri ve hiyerarşik yapılar nedeniyle hala çeşitli sorunlar içermektedir. Bu durum, postmodern yaklaşımların teorik derinliğinin pratikte uygulanmasında bazı engellerin olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle azınlık gruplarının karar alma süreçlerine etkin katılımı ve kamu politikalarının oluşturulmasında bu grupların dahil edilmesi, postmodern kamu yönetimi perspektifinden ele alınması gereken önemli konulardır. Ayrıca, teknolojinin kamu yönetimi süreçlerindeki rolü, ağ temelli yönetişim modelleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Teknolojik gelişmelerin, karar alma süreçlerini daha esnek, katılımcı ve şeffaf hale getirme potansiyeli, postmodern kamu yönetimi anlayışının uygulanabilirliğine dair yeni tartışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Devlet yönetiminde postmodernizmin anlaşılması, güç yapıları ve hiyerarşiler nedeniyle esnek olmasına rağmen hala sorunlar içermektedir. Bu bağlamda, azınlıkların karar alma süreçlerine entegrasyonu ve kamu politikalarının oluşturulması üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Ayrıca, postmodernizm ile ilgili bir diğer araştırma alanı, teknoloji ve ağ kurma yöntemleri aracılığıyla karar alma süreçlerinin daha esnek ve şeffaf hale getirilmesidir.

KAYNAKÇA

1. Albrekt, C. (1998). Towards post-Fordist welfare states: A comparison of Danish and Dutch labour market reforms. *Larsen, Aalborg Universitet, Denmark*.
2. Altay, S. (2017). *Post-Fordizm ve kamu yönetimine yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
3. Avula, P. (2020). Modernism and postmodernism—A descriptive study. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24*(6), 5. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/344438041_MODERNISM_AND_POST_MODERNISM-A_DESCRIPIVE_STUDY
4. Bhuyan, S. (2020). Modernization: Its impact & theory. *International Journal for Research in Education (IJRE), 9*(4), 32.
5. Bogason, P. (2001). Postmodernism and American public administration in the 1990s. *Administration & Society, 33*(2), 3. Roskilde University, Denmark.

6. Bogason, P. (2005). Postmodern public administration. In *The Oxford handbook of public management* (p. 236). Roskilde University. Retrieved from ResearchGate.
7. Boucher, G. (2000). *Hegel and postmodern discourse theory* [Lecture]. Hegel-Marx-Derrida Seminar. Retrieved from https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/txt/gb2000_2.htm
8. Bryer, T. A. (2004). Bureaucratization and citizenship: Approaches to administrative reform. *Pi Alpha Alpha Online Journal, 5*, 13-20-21.
9. Catlaw, T. J., & Stout, M. (2008). Postmodernism and public policy. In *Encyclopedia of public administration and public policy* (2nd ed., p. 2). School of Public Affairs, Arizona State University, Phoenix, Arizona, U.S.A.
10. Çaglar, O. N. (2008). Postmodern anlayışta siyaset ve kimlik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(3), 371.
11. Demirel, D. (2014). Modernizmden postmodernizme kamu yönetimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(2), 169-173-178.
12. Denhardt, R. B. (2011). *Theories of public organization* (S. M. Alvani & H. Danaeifard, Trans.). Tehran: Saffar Publications.
13. Doğan, K. C. (2014). Postmodern kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde bir denetim paradigması: Ombudsman. *Sayıştay Dergisi, 94*, 75-77.
14. Doğan, K. C. (2017). Postmodern kamu yönetiminin kuramsal temelleri çerçevesinde yönetişim yaklaşımı: Literatür taraması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(1), 27.
15. Doru, S., Yıldırım, B., & Yazar, A. (2023). Analysing the relationship between postmodernism and digital age governance with entropy and MABAC methods: The case of the 2022 EU Digital Economy and Society Index (DESI) report. *Ege Akademik Bakış, 23*(1), 1.
16. Elaati, A. N. (2016). Postmodernism theory. *Universiti Putra Malaysia*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/303812364_POSTMODERNISM_THEORY
17. England, C. (2019). Fordism to post-Fordism in the UK By Simon P Taylor. *International Journal of Housing and Human Settlement Planning, 5*(1), 5.
18. Erol, V. (2021). *Türkiye'de yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte yerel yönetimlerin dönüşümü: Fransa ve İngiltere örneklerinin etkisi* (Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
19. Green, D. D., & Roberts, G. (2012). Impact of postmodernism on public sector leadership practices: Federal government human capital development implications. *Public Personnel Management, 41*(1), 62-63.
20. Jessop, B. (1992). Fordism and post-Fordism: A critical reformulation. In A. J. Scott & M. J. Storper (Eds.), *Pathways to regionalism and industrial development* (p. 22). London: Routledge.
21. Khanzadeh, H. E., & Taheri, M. L. (2014). *Theories of public administration* (2nd ed.). Misaq. Mashhad.
22. Kırılmaz, H., & Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan, 3*(8), 33-34.
23. Marasigan, D. N. (2011). Postmodern public administration in the Philippines: Perspectives, problems, and prospects. *National College of Public Administration and Governance, University of the Philippines*, 6.
24. Markantonatou, M. (2007). The ideal-typical transition from Fordism to post-Fordism: A neopositivist problem setting. *European Research Studies, 10*(1-2), 122.
25. Ökten, S. (2012). Türkiye'de postmodern kamu yönetimi uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 5*, 229.
26. Özcan, K., & Ağca, V. (2010). Traces of postmodernism in the new public management paradigm. *Amme İdaresi Dergisi*, 7-8. Ankara Yıldırım Beyazıt University.

27. Sadioğlu, U., & Altay, S. (2020). Post-Fordizm ve kamu yönetimine yansımaları. *Sosyoekonomi, 28*(45), 329.
28. Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm* (4th ed.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
29. Şener, H. E. (2007). Kamu yönetiminde postmodernizm. In S. Aksoy & Y. Ustuner (Eds.), *Kamu yönetimi: Yöntem ve sorunlar* (pp. 44-45). Ankara: Nobel. Retrieved from https://www.enginsener.com/postmodernkamuyonetimi.pdf
30. Tahmasebi, R. (2023). *An introduction to the public administration theories*. Tehran: Samt.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(25)

Gürkan KARAÇAM[42]

PSİKOLOJİK HARBİN YENİ YÜZÜ: HOLOGRAM ASKERLERDEN YAPAY ZEKÂYA ULUS-DEVLETLERİN DİRENCİ (TÜRKİYE NE YAPMALI?)

THE NEW FACE OF PSYCHOLOGICAL WARFARE: FROM HOLOGRAM SOLDIERS TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE, THE RESISTANCE OF NATION-STATES (WHAT SHOULD TÜRKİYE DO?)

ÖZ

Bu makale, klasik savaş paradigmalarının ötesine geçerek çağdaş psikolojik harp yöntemlerinin doğasını ve uluslararası güç mücadelesindeki rolünü derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Hologram asker projeleri, medya manipülasyonu, yapay zekâ destekli propaganda araçları, nörobilimsel teknikler, eğitim sistemine enjekte edilen zihinsel kodlamalar ve "insani yardım" kılıfındaki kültürel sızmalar; psikolojik harbin yeni cephaneliğini oluşturmakta, ulus-devletlerin egemenliğini tehdit etmektedir. ABD merkezli bu uygulamaların stratejik kurgusu analiz edilerek, Türkiye'nin bu hibrit tehdide karşı geliştirmesi gereken ulusal direnç stratejileri çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Harp, Yapay Zekâ, Nörobilim, Hologram Asker, Algı Yönetimi, Stratejik İletişim, Medya Savaşları, Türkiye, Hibrit Tehdit, Kültürel Direniş.

ABSTRACT

This article aims to go beyond classical warfare paradigms and delve deeper into the nature of contemporary psychological warfare methods and their role in the international power struggle. Hologram soldier projects, media manipulation, artificial intelligence-supported propaganda tools, neuroscientific techniques, mental coding injected into the education system and cultural infiltration disguised as "humanitarian aid" constitute the new arsenal of psychological warfare and threaten the sovereignty of nation-states. By analyzing the strategic fiction of these US-based practices, the national resistance strategies that Turkey should develop against this hybrid threat are evaluated in a multi-dimensional manner.

Keywords: *Psychological Warfare, Artificial Intelligence, Neuroscience, Hologram Soldier, Perception Management, Strategic Communication, Media Wars, Turkey, Hybrid Threat, Cultural Resistance.*

[42] **Uluslararası İstihbarat, Strateji ve Güvenlik Araştırmacısı**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ: SAVAŞLARIN ZİHİNSEL EVRİMİ

Soğuk Savaş döneminde başlayan ve 21. yüzyılda dijitalleşme ile ivmelenen psikolojik harp uygulamaları, artık sadece çatışma dönemlerinde değil, barış zamanlarında da sistematik bir biçimde uygulanmaktadır. Hedef alınan bireyin değil, toplumun düşünce kalıplarını, algı yapısını ve davranış örüntülerini değiştirmeye yönelik bu savaş türü; askerî mühimmat yerine bilgi, algı ve sembollerle yürütülmektedir. Bu yeni savaş türü, klasik güvenlik anlayışlarının ötesine geçilerek sosyal bilimler, sinirbilim, yapay zekâ ve medya araçlarının stratejik bir sentezi hâline gelmiştir.

2. MODERN PSİKOLOJİK HARP ARAÇLARI VE YÖNTEMLERİ

2.1 Yapay Zekâ Destekli Algoritmik Manipülasyon

Facebook, X (Twitter), TikTok gibi platformlar üzerinden kişisel veriler toplanmakta, kullanıcı davranışları tahmin edilmekte ve özel algoritmalar aracılığıyla algı yönlendirmesi yapılmaktadır. Bu araçlar, belirli bir kitleye aynı anda aynı içeriği göstererek duygu yoğunluğu oluşturmakta ve siyasi eğilimleri yönlendirmektedir. Özellikle seçim süreçlerinde etkili olduğu bilinen bu yöntemler, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirerek iç istikrarı tehdit etmektedir.

2.2 Hologram Asker Teknolojileri ve Sahadaki Yansıması

DARPA ve Pentagon'un desteklediği holografik görüntüleme sistemleri, savaş alanında var olmayan birliklerin görüntülerini yansıtarak düşmanı yanıltmakta; bu da psikolojik üstünlük sağlamaktadır. Bu teknolojiler, fiziksel varlığa gerek kalmadan korku yaratmakta ve karar alma mekanizmalarında kaos oluşturmaktadır. Ayrıca hologram teknolojileri, propaganda videoları ve sanal gösterilerle kamuoyunun manipüle edilmesinde de kullanılmaktadır.

2.3 Medya ve Sosyal Medya Aracılığıyla Küresel Algı Yönetimi

Günümüzde medya, sadece bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda kitle yönlendirme sistemidir. Haber içerikleri, görseller, sözcük seçimleri ve tekrar eden söylemler; zihin altı kodlamalarla toplumsal algı inşa etmektedir. 'Deepfake' teknolojisiyle üretilen sahte videolar, gerçeklik algısını yıkarak bilgi güvenliğini tehdit etmektedir. Özellikle kriz zamanlarında manipüle edilmiş içeriklerle yönlendirilen kitleler, sistemli bir psikolojik savaşın kurbanı hâline gelmektedir.

2.4 Psikiyatri ve Psikolojik Teorilerin İstismar Edilmesi

Freudyen kuramlar, davranışçı yaklaşımlar ve bağımlılık döngüsü teorileri; bireylerin kırılgan yönlerini tespit etmekte ve bu zayıf noktalardan zihinsel yönlendirme yapılmaktadır. Bazı istihbarat örgütleri tarafından yürütülen "zihin kontrolü" deneyleri, psikiyatrik tanılar ve ilaçlar aracılığıyla bireylerin davranış kalıplarını değiştirme hedefi gütmüştür. Bu stratejiler günümüzde "akademik çerçeve" görünümünde sistematik bir dönüşüm aracıdır.

2.5 Nörobilim Tabanlı Müdahaleler ve Karar Mekanizmalarının Hedeflenmesi

fMRI, EEG ve TMS gibi tekniklerle beyin aktiviteleri okunmakta, bireyin karar alma süreçleri analiz edilmekte ve içeriksel yönlendirme için özel mesajlar geliştirilmektedir. Bu yöntemler, bireyin tercihlerini bilinçli olarak değil, dışsal uyarıcılarla yönlendirme potansiyeli taşımaktadır. Nöro-pazarlama stratejileri, seçim propagandalarından alışveriş tercihlerine kadar geniş bir alanda etkili olmaktadır.

2.6 Eğitim Yoluyla Zihin Kodlama ve Nesil Mühendisliği

Müfredat içerikleri, tarih anlatımı, kahraman profilleri ve geleceğe dair tahayyül; bireylerin zihinsel altyapısını şekillendirmektedir. Eğitim, sadece bilgi değil, aynı zamanda değer aktarımıdır. Bu değerlerin dışsal bir ajandaya göre şekillendirilmesi, nesillerin yönlendirilmesinin önünü açmaktadır. Küresel vakıfların eğitim projeleri bu alanda dikkatle incelenmelidir.

2.7 İnsani Yardım Görünümlü Kültürel İstihbarat Operasyonları

Kriz bölgelerine gönderilen insani yardım kuruluşları, zamanla yerel halk üzerinde psikolojik ve kültürel nüfuz kurmakta; sadakat, aidiyet ve davranış değişimi oluşturmak üzere stratejik iletişim teknikleri kullanmaktadır. Gıda, sağlık ve barınma hizmetleri; karşılık beklenen bir sadakat pazarlığına dönüşmekte, ulusal kimliklerin zayıflatılması hedeflenmektedir.

3. ABD MODELİ: GÖRÜNMEYEN CEPHEDE KÜRESEL KOMUTANLIK

ABD, psikolojik harp stratejilerini hem askerî hem sivil alanlarda çok katmanlı biçimde uygulamaktadır. CIA destekli medya kuruluşları, Hollywood filmleri, video oyunları ve akademik yayınlar; Amerikan değerlerini dayatırken rakip kültürleri marjinalleştirmektedir. Hedef ülkelerde medya satın alımları ve sosyal medya bot ağlarıyla kamuoyu şekillendirilmekte; bu süreç Pentagon destekli psikolojik harp ekipleriyle koordine edilmektedir. ABD'nin bu alandaki üstünlüğü, teknoloji ve kültür entegrasyonuna dayanmaktadır.

4. TÜRKİYE NE YAPMALI? STRATEJİK DİRENÇ İÇİN YOL HARİTASI

4.1 Ulusal Psikolojik Harp ve Direnç Enstitüsü Kurulmalı

Medya, sinirbilim, yapay zekâ, stratejik iletişim, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerini bir araya getiren bağımsız bir araştırma ve müdahale kurumu oluşturulmalı; kamuoyuna yönelik sistematik analizler yapılmalıdır.

4.2 Yapay Zekâ Destekli Yerli Algı Sistemleri Geliştirilmeli

Sosyal medya içerikleri anlık analiz edilmeli, algoritmik saldırılar saptanmalı ve toplumun psikolojik kırılganlık haritası çıkarılarak proaktif müdahale stratejileri üretilmelidir.

4.3 Beyin Verisi Üreten Yerli Nörobilim Laboratuvarları Kurulmalı

Yurt dışı patentli cihazlar yerine yerli teknolojilerle donatılmış nörobilim laboratuvarları kurulmalı; bu laboratuvarlarda stratejik karar süreçlerini etkileyen içerikler test edilmelidir.

4.4 Stratejik İletişim Uzmanları İnsani Faaliyetlere Dahil Edilmeli

Afet, göç ve insani yardım faaliyetlerinde görev alacak ekipler, psikolojik hassasiyetleri bilen, stratejik anlatı kurgulayabilen uzmanlardan oluşturulmalıdır.

4.5 Eğitim Müfredatı Stratejik Bilinç ve Direnç Temelli Yenilenmeli

Medya okuryazarlığı, stratejik düşünme ve kriz anında bilgi analiz yetkinlikleri kazandırılmalı; öğrencilere bilgiye değil, bilince erişim öğretilmelidir.

4.6 Milli Dizi, Film ve Dijital İçerik Sektörü Desteklenmeli

Stratejik mesajlar içeren, özgüven temelli, tarihsel bilinç aşılayan yerli projeler desteklenmeli; psikolojik direnci yüksek nesiller yetiştirilmelidir.

6. SONUÇ: PSİKOLOJİK HARPTE BAĞIMSIZLIĞIN ÖLÇÜTÜ, ZİHİNSEL EGEMENLİKTİR

Modern çağda savaşın ilk cephesi artık sınır boyları değil, bilinç altıdır. Bu savaşta en güçlü silah, düşünceyi şekillendirme becerisidir. Türkiye, teknolojik, kültürel ve zihinsel bağımsızlığını sağlamadan fizikî bağımsızlığını sürdüremez. Ulusal egemenlik, sadece toprak değil; aynı zamanda zihin savunmasıdır. Bu bağlamda psikolojik harbi tanımak, önlemek ve stratejik müdahale kapasitesi geliştirmek, beka meselesi olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

1. U.S. Department of Defense. (2023). Joint Concept for Operating in the Information Environment.
2. DARPA. (2022). Artificial Intelligence and Holographic Soldiers Research Report.
3. Chomsky, N. (2017). Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda.
4. Goleman, D. (2011). The Brain and Emotional Intelligence.
5. Tufekci, Z. (2018). Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest.
6. Altun, F. (2020). Küresel Medya ve Stratejik İletişim.
7. Yıldırım, A. (2023). Psikolojik Harp ve Modern Algı Yönetimi.
8. Şentürk, M. (2022). Yapay Zekâ, Güvenlik ve Algoritmik Güç.
9. Arslan, B. (2024). Nöropolitik ve Yeni Nesil Savaşlar.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(26)

Leyli Sedef KALAYCI[43]

IŞİD'İN İLHAM KAYNAĞI OLARAK İBN TEYMİYYE'NİN TATAR FETVASI

IBN TAYMIYYAH'S FATWA ON THE TATARS AS THE SOURCE OF INSPIRATION FOR ISIS

ÖZ

IŞİD, Yeni Selefîlik olarak tanımlanan Vehhâbîlik akımının aşırı bir biçimi olarak ortaya çıkmış, dini ve siyasal bir altyapıya sahip bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Bu hareket, eski ideolojik formlarına benzer şekilde dini terminolojiyi kullanarak eylemlerini meşrulaştırmıştır. Bu bağlamda, İbn Teymiyye tarafından kaleme alınan Tatar Fetvası, IŞİD'in yöntemlerinin anlaşılmasında önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Zira, IŞİD, İbn Teymiyye'nin öğretilerine dayandığını iddia etmiş ve Tatar Fetvası'na atıfta bulunarak, gayr-i İslami yönetimler altındaki Müslüman toplumları hedef almıştır. İbn Teymiyye'nin fikirleri geniş bir bakış açısıyla değerlendirilebilecek nitelikte olup, Tatar Fetvası bu düşünceler arasında yalnızca bir örnektir. İbn Teymiyye fikirleriyle pek çok tartışmayı tetiklemiş ve görüşleri, İslam dünyasında farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Dolayısıyla, IŞİD'in İbn Teymiyye'nin Tatar Fetvası'nı nasıl yorumladığı ve nasıl kullandığı üzerine detaylı bir inceleme, alanında önemli bir gereklilik arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Selefîlik, Vehhâbîlik, İbn Teymiyye, Tatar Fetvası, IŞİD.

ABSTRACT

ISIS, an extremist manifestation of the Wahhabi movement, which is categorized under the broader framework of New Salafism, operates as an organization with both religious and political underpinnings. Similar to its historical predecessors, this movement legitimizes its actions by utilizing religious terminology. In this context, Ibn Taymiyyah's Fatwa on the Tatars serves as a critical resource for understanding the methodologies employed by ISIS. This is due to ISIS's claim that its actions are rooted in Ibn Taymiyyah's teachings, with particular reference to the Fatwa on the Tatars, which targets Muslim populations under non-Islamic governance. Ibn Taymiyyah's ideas can be evaluated across a wide spectrum, and the Fatwa on the Tatars is only one of many such doctrines. A thinker who has provoked numerous debates, Ibn Taymiyyah's views have been interpreted in diverse ways across the Islamic world. Therefore, a comprehensive study of how ISIS interprets and employs Ibn Taymiyyah's Fatwa on the Tatars is of significant importance in the field.

Keywords*: Salafism, Wahhabism, Ibn Taymiyyah, Fatwa on the Tatars, ISIS.*

[43] **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi Doktora Öğrencisi, https://orcid.org/0009-0005-0851-350X, leylisedef82@gmail.com**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

İslam dünyasında, dini ve psikolojik etkenlere ilaveten, otorite boşlukları sonrasında tırmanan işgaller, askeri müdahaleler, darbeler ve iç savaşlar gibi sosyal ve siyasi etkenlere tepki olarak ortaya çıkmış birtakım hareketler bulunmaktadır. Bu hareketler kendilerini dini referanslarla meşrulaştırmak amacındadır. Şüphesiz bu meşrulaştırma, Kur'an ve Sünnet ile birlikte bazı âlimlerin görüşlerini esas almak suretiyle yapılmaktadır. Bu hareketlerden biri olan IŞİD örgütünün faaliyetlerine bakıldığında siyasi referanslarının yanında, dini referanslarının da bulunduğu açıktır. Kendilerinin yolunu Kur'an ve Sünnet yolu olarak tanımlayıp, yöntemlerini birtakım âlimlere ve onların fetvalarına dayandırmaktadırlar. Bu bağlamda atıf yapmış oldukları en önemli isimlerden biri İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye'nin bir kısmını Mardin halkına hitaben vermiş olması sebebiyle Mardin Fetvası olarak da bilinen Tatar Fetvası, faaliyetlerini temellendirmede kullandıkları önemli bir kaynaktır. Bu fetvanın verilmesinin sebebi Tatarların Cengiz Han'ın yazdırmış olduğu Cengiz yasalarına tabi olmalarıdır. İbn Teymiyye'nin fetvasına göre Allah'tan başkasının hükmüne tabi olan ve uydukları yasaları Allah'ın kitabı ve Resulullah'ın sünnetine tercih eden Tatarlar kâfirdir ve katledilmeleri vaciptir.

Konunun iyi anlaşılabilmesi için öncelikle IŞİD hareketinin doğması ve gelişmesinde önemli rol oynayan Selefîlik ve günümüzde bunun fikirde ve pratikte değişip gelişmiş bir versiyonu olan Vehhâbîliğe bakmak kaçınılmazdır. Ana kaynakları itibariyle IŞİD örgütü ile paralellik gösteren Vehhâbîlik ekolü; davet, tebliğ ve cihat bağlamında İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın yöntemlerini benimsemiştir. Bu hareketin mensupları, bahsi geçen isimlerin eserlerini diğer âlimlerden daha fazla öne çıkararak, onların görüşlerine ayrı bir değer atfetmektedir. Bu sebeple IŞİD'in zihni arka planı ile beraber günümüz Selefîliğinin yani Vehhâbîlik akımının ve bununla birlikte söz konusu isimlerin her birinin ayrı ayrı ele alınmasında bu hareketin anlaşılması yönünden fayda vardır.

Selefîlik ve Vehhâbîlik ekolü betimlenerek ele alındıktan sonra tarihi ve sosyal arka plan gözetilerek Tatar Fetvası karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınmıştır. Kendilerini Selefî olarak tanımlayan Vehhâbîler'in fetvaya bakışı ile bu akımdan doğup gelişen ve yine kendilerini Selefî olarak tanıtan aşırı grupların iddiaları mukayese edilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Selefîlik

Selefîlik en yalın ifadeyle; ilk nesillerin, yani sahabe ve tabiinin anlayıp yaşadıkları şekilde İslam'ı anlayıp yaşamak düşüncesi üzerine kurulu ekoldür. İtikadi konularda Kur'an ve sünnetin lafzına bağlı olan ve tevili kabul etmeyen bu düşünce[44], bir öze dönüş hareketi olarak da algılanabilir. İslam'ın ilk dönemlerinde yaşanan katıksız ve saf haliyle dini hayatı yeniden inşa etmek düşüncesiyle yola çıkmış olan Selefîler, mezhepleri; akli metotlara dayanmasından, tarikatları ise; birtakım kişilerin öğretileriyle yaşanan, hadislere dayanmayan, taklitçi bir dini hayat tarzı olarak yorumlamalarından dolayı bidat olarak görmektedirler. Çünkü taklit, hiçbir delile dayanmadan söylenmiş bir sözü kaynak kabul etmektir ve İslam'da yasaklanmıştır.[45] Diğer bir ifadeyle, akla dayalı yorumlar, rey, kıyas vb. her türlü dini anlayış bidattir. Dolayısıyla Hanefiler, Eş'ariler, Şiiler ve Sufiler ehl-i bidattir, bunlardan her bir kesim davet ve tebliğe muhtaçtır.[46]

Selefîlikte iman tarifi diğer Sünni ekollerden farklılık gösterir. İman; tasdik, ikrar ve amelden ibarettir. Amel imandan bir cüz olarak kabul edilir ve bu doğrudan ilişki sebebiyle iman amellere göre artar ve eksilir. Amelsizlik ya da günahta ısrar imanı yok edip kişiyi küfre sürükler. Müteşâbih ayetler ile haberi sıfatlar yorumlanmaz, olduğu gibi kabul edilir. Bunları tevil caiz değildir. Müslümana dost olmak, kâfirden uzaklaşmak anlamındaki "El-velâ ve'l-berâ" prensibi günümüzdeki Selefî grupların tamamında ortak özelliktir.[47] Selefîler, kendilerini şeriatın koruyucuları ve bidatların yıkıcıları olarak görmektedirler. Ahmed b. Hanbel'den başlayarak, İmam Buhari, İmam Müslim çizgisindeki Ehl-i Hadis ekolünü esas alıp, Ehl-i Rey'i

[44] M. Sait Özervarlı, "Selefîlik", DİA, c. XXXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, s. 399.
[45] İbn Kayyım El-Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkı'în, çev. Pehlül Düzenli, İstanbul, Pınar Yayınları, 2013, II, s. 211; Hüseyin b. Gannâm, Tarîh-i Gannâm, Der. Süleyman bin Salih el-Harâşî, Riyad, Daru's-Sulûsiyye, 2010, s. 228.
[46] Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", Tarihte ve Günümüzde Selefîlik, Ed. Ahmet Kavas, İstanbul, 2014, s. 487.
[47] Büyükkara, Çağdaş İslami Akımlar, İstanbul, Klasik Yayınları, 2016, s. 58.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

sünnet düşmanı olmakla suçlamaktadırlar. Kur'an ve hadis metinlerini esas alıp rey ve kıyasa karşı çıkmaktadırlar. Sönmez Kutlu'nun ilk gelenekçileri tasvir eden ifadelerine göre, Selefîlik ekolü mensuplarınca akli dini yorumlar aynı zamanda gayr-ı Arapların işi olarak görülmektedir. Bu düşüncenin altında Ehl-i Hadis ekolüne mensup büyük imamların çoğunun Arap kökenli olmaları vardır. Bundan dolayı Arab'ı sevmek bazı akait risalelerinde imanın şubesi olarak takdim edilmiştir.[48] Ehl-i Rey ekolünün önemli pek çok imamının gayr-ı Arap olması bu fikrin argümanlarıyla örtüşmektedir.

Selefîlik muhafazakâr yapısı ve dar kalıplara sıkışmış, herkese hitap etmeyen bir din anlayışı ortaya koyması sebebiyle tarih boyunca fazla ilerleme ve gelişim kaydedememiştir. Selefîler, ele aldıkları meseleleri savunmakla birlikte, bunları akli olarak temellendirmede yeterli olamamışlar, nasları aynen kabul eden teslimiyetçi yaklaşımlarıyla birbirlerini tekrara düşmüşlerdir.[49] Tüm bunlara rağmen Selefîlik zaman zaman bazı kesimlerin hararetle savunucusu olduğu bir ekol olmaya devam etmiştir.

XIV. yüzyılda Takıyyuddîn İbn Teymiyye (1328) ile yıldızı parlayan Selefîlik, günümüzde tekrar popüler hale gelmiştir. Harran topraklarında doğan, dedesi âlim ve babası müderris olan İbn Teymiyye, Ehl-i hadis çizgisinden sapmayan bir dünya görüşüne sahiptir. Hanbelî mezhebine mensup olup, Kur'an ve hadis ilimlerine ilaveten felsefe ve mantık alanında eğitimler almıştır.[50] İbn Teymiyye kitap ve sünnete bağlılığı, akait konusunda girdiği birtakım tartışmalar, zaman zaman dört fıkıh mezhebine de muhalif olan görüşleri ve dini devlet meşruiyetini daima öne çıkaran düşünceleri ile temayüz etmiştir. Yaşadığı dönemde onun Sufiler, Kelamcılar, Felsefeciler ve Şiiler ile polemiklere girmesi günümüzde hala birtakım Selefî gruplara örnek olmakta, bid'at ve hurafelerle mücadelesi, siyasi ve cihadi alanda faaliyet gösteren yapılara ilham kaynağı olmaktadır.[51] Halefi İbn Kayyım El-Cevziyye (1350) de hocası İbn Teymiyye'ye benzer görüşleri ile öne çıkmakta, Kitap ve Sünnet çizgisinde olduklarını ifade eden birçok Selefî grup tarafından referans alınmaktadır. Her ikisi de Ahmed b. Hanbel'den gelen Ehl-i Hadis çizgisini Kur'an ve Sünnet çerçevesinde, dini akılcılığa yer veren bir zihniyetle geliştirerek Selefîliği sistematik bir mezhebe dönüştürmüşlerdir.[52] Bu âlimlerden sonra Yemenli âlim İbnü'l-Vezir (1436), Hintli âlim Şah Veliyyullah Dehlevî (1762) ve yine Yemenli Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (1834) de Selefîliğin önde gelen şahsiyetlerinden kabul edilmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgiler ışığında XVI. yüzyılda Osmanlı'da, Osmanlı resmi din eğitimi sistemini temsil eden Fahreddin Razi mektebine bir tepki olarak Birgivî Mehmet Efendi (1573)'nin temsil ettiği İbn Teymiyye mektebi ortaya çıkmıştır. Birgivî'nin din anlayışı, sonradan İslam'a girmiş birtakım uygulamaları (bidatleri) temizlemek ve onlara karşı çıkmak üzerine kuruludur. Bu yönden İbn Teymiyye'nin yaptığı gibi, bidatlerin İslam'ı ve Müslümanları özünden uzaklaştırdığını ve dini yozlaştırdığını savunmakta, bunun sorumlusu olarak da tarikat ehli sufîleri görmektedir. Birgivî fıkıh, hadis, tefsir, ahlak gibi birçok alanda eserler ortaya koymakla birlikte daha çok günlük hayatta görülen pratiklerden biri olan "bidatlerin reddi" meselesine yoğunlaşır. Bu konuda iyi niyetli ve samimi tavsiyeleri olmasına karşın, yüksek seviyede bir düşünce örgüsüne sahip olmayıp, İbn Teymiyye'nin kalitesinden ve topluluklar üzerindeki etkisinden uzaktır.[53] Bu türden bilgiler, Selefîlikte de görülen bidat ve hurafeleri reddetme anlayışının İbn Teymiyye'den yaklaşık iki yüzyıl sonra başka beldelerde tekrar canlanmış olduğuna örnek teşkil etmekle beraber aynı bilgiler, itikadi açıdan bir Selefîden ziyade Mâturidî olan Birgivi'yi bu şekilde ithamından dolayı tenkit edilmiştir.[54] Fıkıhta Hanefi olan Birgivi'nin bid'at ve hurafeler karşısında takındığı tutum ve reddiyeleri birçok mezhepten âlimin bu konudaki düşünceleri ile paralellik arz etmekte, Selefîlik ile itikadi yönden ilişkisi bulunmamakta, dine sonradan eklenmiş fiil ve düşüncelerin ayıklanması yönüyle ilişki kurulmaktadır.

---

[48] Sönmez Kutlu, İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, Ankara, Kitabiyat Yayınları, 2002, s. 57.
[49] Halil İbrahim Bulut, İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara, DİB Yayınları, 2016, s. 235.
[50] Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", DİA, c. XX, s. 391.
[51] Büyükkara, Çağdaş İslami Akımlar, İstanbul, Klasik Yayınları, 2016, s. 60.
[52] Bulut, a.g.e., s. 235.
[53] Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasviye (Puritanism) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi", Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara, 1979-1983, s. 210-213.
[54] Âdem Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivî Üzerinden İhdas Etmenin İmkânı, Eleştirel Bir Yaklaşım", İstanbul, Osmanlı'Da İlm-i Kelâm: Âlimler, Eserler, Meseleler, 2016.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Vehhabîlik

18. Yüzyılda Muhammed b. Abdülvehhab (1792) ile yeni bir dönemece giren Selefîlik, Arap yarımadasının Necd bölgesinde Vehhâbîlik adı altında yeniden boy göstermiştir. Elbette ki bu isim muhaliflerince kullanılmakta olup, Vehhâbîler kendilerini ilk nesillere atfen Selefî olarak isimlendirmektedirler.

Muhammed b. Abdülvehhab, Hanbelî ulemadan olup Uyeyne kadılığı görevinde bulunan babası yanında hafızlığını tamamlamış ve ilk dini eğitimini ondan almıştır. Hac için Hicaz'a geldiği sırada İbn Teymiyye'nin görüşlerini gözden geçirmiş ve tevhid konusundaki fikirlerini bu vesileyle detaylandırmıştır.[55] Zira tevhid, Vehhâbîliğin temelini oluşturur. Yaratılış, kâinata hâkim oluş ve kullarına emredicilik gibi vasıfların sadece Allah'a ait olduğunu ifade eden tevhid-i rubûbiyet, ibadet edilecek, kendinden korkulacak veya ümit bağlanacak tek merciin Allah olduğunu ifade eden tevhid-i ulûhiyet ve iman ve amelin ayrılmazlığını ifade eden tevhid-i amelî, tevhit itikadının vazgeçilmez üç sacayağıdır.[56] Vehhâbîlik, Kur'an ve hadis metinleri dışında akli delillere çok az yer bırakan fıkıh metodunu Hanbelî mezhebinden, dini metinlerin yorumunda naslarda geçen ibarelerin direk ve kuru manasının esas alınmasını da Zahirî mezhebinden almaktadır.[57]

Selefîliğin aşırı bir tezahürü olarak görünen Vehhâbî görüşleri bu kadar etkin hale getiren şüphesiz Muhammed b. Abdülvehhab'ın radikal yaklaşımlarıdır. Dinin niteliği, şefaat ve bidatlerle ilgili olan farklı fikirleri nedeniyle kendi döneminde birçok düşman kazanan ve bir beldeden diğerine göç etmek zorunda kalan İbn Abdülvehhab, hasbelkader önce Uyeyne emiri, daha sonra onun fikirlerine sempati duyan Dir'iyye emiri Muhammed b. Suud sayesinde güç kazanmıştır. Bu siyasi gücü de arkasına alarak görüşlerini uygulama imkânı elde etmiştir. Uyeyne emiri ile birlikte Hz. Ömer'in kardeşi sahabeden Zeyd b. Hattab'ın türbesinin yıkımına bizzat katılmış olması bu aşırı uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Bunlardan sonra Suud hanedanının devlet kurma döneminde aktif rol alacak olan Dir'iyye emiri Muhammed b. Suud'la Muhammed b. Abdülvehhab arasında Dir'iyye İttifakı olarak bilinen bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre İslam prensiplerini esas alan bir devlet ikame etmek ve bu devletin gücünü kullanmak suretiyle tevhid inancını tesis etmek her ikisinin de görevidir.[58] Hem siyasi hem dini temeli olan bu devlette İbn Abdülvehhab'ın dine davet için ihtiyaç duyacağı siyasi ve askeri gücü temin etmek de idareciye düşmektedir. Bu bağlamda, günümüzde Vehhâbîlik akımının, Selefîliğin siyasallaşıp ulema boyutundan çıkarak Suudi Arabistan nezdinde bir devlet mezhebine dönüştüğü açıkça görülmektedir.[59]

Görüldüğü üzere, Selefîlik, tanımı itibariyle kalıplaşmış fikirlerin bir yansıması olarak görünse de tarihsel süreç içerisinde pek çok kişi tarafından kabul edilmiş ve savunulmuştur. Her dönemde, Selefî metodu benimseyen ve ilk nesillerin düşünce tarzını izleme gerekliliğini vurgulayan âlimler ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, günümüzde Selefîlik olarak tanımlanan Vehhâbîlik ile geleneksel Selefîlik arasında, esasen sadece Kitap ve Sünnete dönüş anlayışı bakımından bir ortak payda bulunmaktadır. Diğer yönlerden, özellikle siyaseten bu iki akım arasında önemli fikirsel farklılıklar söz konusu olup, geleneksel Selefîlik, daha geniş bir İslami anlayışın parçası olarak tarihsel bağlamda şekillenmiştir.[60]

Günümüz Selefîliğinde Aşırı Gidenler: Tekfirci Oluşumlar

Günümüz Selefîliğinin oluşumunda İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın görüşlerinin ağır etkisi açıkça hissedilmektedir. Bu isimlerin görüşleri doğrultusunda doğup gelişen Vehhâbîliği, aynı isimler üzerinden yola çıkan silahlı örgütler ve onların faaliyetlerinden sonra, bir Batı ıstılahı olmakla birlikte, Suudi Selefîlik ve Cihadi Selefîlik[61] olarak ayırmak mecburiyeti hâsıl olmuştur. Zira Suudi Arabistan idaresi ve

[55] Büyükkara, İslam Mezhepleri Tarihi, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yayınları, 2013, s. 218.
[56] Büyükkara, "Vehhâbîlik", DİA, XLII, s. 612; Michael Cook, "On the Origins of Wahhabism", JRAS, c. II/2 1992, s. 191-202.
[57] Büyükkara, İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2010, s. 25.
[58] Büyükkara, a.e., s. 31.
[59] Mehmet Dalkılıç, İslam Mezhepleri Tarihi, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yayınları, 2013, s. 72.
[60] Vehhâbîlik tarihini çok yönlü inceleyen bir siyasî tarih analizi için bkz. Leyli Sedef Kalaycı, Arabistanlı Philby: Bir İngiliz Casusunun Vehhâbî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü, İstanbul, Ketebe, 2020, s. 15-51.
[61] Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık", Dini Araştırmalar, cilt:7, sayı:20, s. 205.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

uleması bu Suudi/Cihadi ayrımını yapmadığı müddetçe, kendi içlerinden doğup gelişen bu yapıların radikal uygulamalarına mesafe koymamış, bunlar karşısında keskin bir duruş sergileyememiş olacaktır.

Suudi Arabistan'ın geçmişte ve günümüzde Müslüman olmayan birtakım devlet ve kuruluşlarla iş birliğine gitmesi, özellikle 90'lı yıllarda meydana gelen Körfez Savaşı ile birlikte devletin ABD yanlısı tutumları sonucunda, birtakım ulema, Suudi Devleti'ni Dir'iyye ittifakından sapmış olmakla suçlamış ve aralarına mesafe koymuştur. Bu doğrultuda artık Suudi yönetiminin Batı tarafından kontrol edildiğini savunan âlimlerden bazıları idarecileri ikaz etmek amacıyla birtakım mektuplar yayınlamış[62] ve bu türden davranışları ve görüşleri sonucunda bir kısmı ceza almış ve hapse atılmıştır. Söz konusu âlimlerin, yönetime ve klasik Suudi ulemaya karşı sürdürdükleri bu cüretkâr tavır, aynı görüşleri benimseyen Suudi gençler için büyük ve meşakkatli bir yolun ilk adımını teşkil etmektedir.

11 Eylül saldırıları sonrasında ise ABD'nin, karşılaşmış olduğu bu durumdan Selefîliğin ve Vehhâbîliğin din yorumunu sorumlu tutması, bu ayrışmayı mecbur kılmaktadır. Ancak klasik Suudi Selefîlikten ayrılmış olan âlimler, sayılan özellikleriyle öne çıksalar dahi Cihadî Selefîlikteki aşırılık yanlısı hareketleri onaylamazlar.[63] Cihadî Selefîlik ayrışması ile doğup gelişen silahlı gruplar daha radikal tavırlı olup, başka birtakım düşüncelerin ve şartların etkisinde ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu Arabistan kökenli lider ve üyelere sahip bu silahlı oluşumların Vehhâbîlikle aynı cümlede anılmasının sebebi, inançlarını savunurken Vehhâbîler ile aynı kaynaklardan faydalanmalarıdır. Kendi ifadeleriyle; Kitap ve Sünnete dayalı hükümler veren, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın yöntemini, görüş ve fetvalarını kullanan bu silahlı oluşumlar, özellikle fetvaların verildiği zaman ve şartlar ile söz konusu fetvaların altyapısını incelememekte ya da görmezden gelmektedir. Bahsi geçen silahlı oluşumlar, bu âlimlerin genel dünya görüşünü esas almakla beraber, vakıaya dair düşüncelerine bütüncül bakmamaktadır. Örneğin İbn Teymiyye, Moğol istilası döneminde yaşamış, Müslüman halkı Moğollara karşı direnişe çağırmış bir isimdir. Üstelik Moğol hükümdarlarının baskıları sonucu küçük yaşlarda babası ile birlikte kaçmak zorunda kalıp, Şam'a hicret etmiştir.[64] Moğolların Suriye'yi işgali sırasında ise bizzat Memluk saflarında gerek kalemi gerekse kılıcı ile mücadele etmiştir. Bununla birlikte bölgede devam eden Haçlı tehlikesi, dini ve siyasi fırkaların birbiriyle mücadeleleri de düşünüldüğünde, siyasi istikrarsızlığın hâkim olduğu bir İslam dünyası söz konusudur.[65] Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin verdiği fetvalar yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak bütüncül bir perspektifle değerlendirilmelidir.

Muhammed b. Abdülvehhab ise başlangıçta kendi memleketi olan Necd'de ve seyahat ettiği diğer yerlerde görmüş olduğu yanlış fikirler ve sakıncalı dini uygulamalardan rahatsız olmuştur. Bir ibadet hüviyetine bürünmüş cami ve türbe ziyaretleri, ağaç, taş ve mağaralara kutsallık atfedilerek buralarda dua edilmesi, adak adanması gibi günlük hayatın bir parçası haline gelmiş dini pratikler, Müslümanlar arasında önü alınamaz şekilde yaygınlaşmış bulunmaktadır. Şer'i kanunların uygulandığı bir ülkede peyderpey namaz kılmayanların fazlalaşması, dul ve yetimlerin hakkının yenmesi, çoğu kez İslam'ın gerekleri yerine kabile

---

[62] Sefer al-Hawali, Suudi Arabistan'daki mevcut yönetimin Batı tarafından kontrol edildiği iddiasını dile getiren önemli çağdaş İslam âlimlerinden biridir. Al-Hawali, özellikle Suudi yönetiminin Batı ile kurduğu stratejik ilişkilerin, İslam'ın temel değerlerine ve Arap dünyasının bağımsızlık mücadelesine zarar verdiği görüşünü savunmuştur. Bu bağlamda, Suudi yönetiminin Batı'nın etkisi altında hareket ettiğini ve bu durumun İslam toplumlarının çıkarlarına ters düştüğünü ifade etmektedir. Al-Hawali'nin eleştirileri, Suudi Arabistan'daki iktidara karşı sert bir duruş sergileyen bir dizi mektup ve yazı ile dile getirilmiştir. Bu yazılarında, Suudi yönetiminin Batı ile kurduğu ilişkilerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik anlamda da halkın İslami değerlerinden sapmalarına yol açtığını vurgulamıştır. Al-Hawali, Suudi hükümetini Batılı güçlerin etkisi altında olan bir "kukla rejim" olarak tanımlayarak, yöneticilerin halkın değerlerini ve İslam'ın özünü savunmak yerine Batı'nın çıkarlarını gözettiğini ileri sürmüştür. Görüşleri için bkz. Safar al-Hawali, The True Promise, The Bogus Promise, Ibn Taimiyya Institute For Contemporary Studies, t.y.

[63] Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", Tarihte ve Günümüzde Selefîlik, Ed. Ahmet Kavas, İstanbul, 2014, s. 503.

[64] Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", DİA, XX, s. 391.

[65] Ahmet Sağlam,"İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye İşgali Sürecinde İbn Teymiyye'nin Siyasi ve Dini Mücadelesi", Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, cilt:3, sayı:6, 2016, s. 35.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

geleneklerinin uygulanıyor olması, Muhammed b. Abdülvehhab'ın dini tutumunu ve emr-i bi'l ma'ruf yöntemlerini oluşturmasında etkili olmuştur.[66]

Hanbelî mezhebine mensup olmamasından ötürü Vehhâbîlikte İbn Teymiyye ve İbn Abdülvehhab gibi baskın bir isim olarak öne çıkmayan, ancak Selefîliğin önde gelen isimlerinden kabul edilen Şah Veliyyullah Dehlevî'nin (1762) de benzer görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Muhammed b. Abdülvehhab'dan da önce Hint Alt Kıtası'nda yaşamış olan bu âlimin de Mekke'ye gidip döndükten sonra kendi memleketinde şahit olduğu, "Tarikat ehli arasında dolaşan, İslam'la ilgili olmayan boş laf ve ameller" şeklinde tabir ettiği yanlış uygulamalar bulunmaktadır. Buna binaen o da ülkesinde ıslah ve tecdit faaliyetlerine girişmiştir. Kur'an ve Sünnete sımsıkı sarılma, İslam'ı bidat ve hurafelerden ayıklama, dinin özüne dönme fikirleriyle, tevhit anlayışını tarif ederken benzer prensipleri öne çıkarması[67] sebebiyle bazı Selefî gruplar tarafından kaynak gösterilmektedir.[68] Ancak, kendi döneminde İslam'a girmiş olan bazı sapkınlıklara çözüm arayışındaki Dehlevî'nin, çelişkili görünen bazı görüşlerinin bulunması istismar edilmekte, Selefîlik ile beraber, buna taban tabana zıt bulunan Modernizm ve Sufizm tarafından da kaynak gösterilmektedir. Bunlara binaen, İslam'ın her kesiminden Dehlevî'yi sahiplenenlerin olduğunu söylemek mümkündür. O çok karışık bir dönemde Sünnî inancı gerek teoride gerek amelde canlandırmayı ve dönüştürmeyi hedeflediğinden birçok mesele üzerine yoğunlaşmış, dolayısıyla düşünceleri 19. ve 20. yüzyıl Hindistan'ındaki Müslümanlara ve dahası 20. yüzyıl modern İslam düşüncesinin farklı kulvarlarında yer alan Seyyid Ahmed Han, Gulâm Ahmed Kadiyânî, Neo-Mutezilîlik gibi birçok kişi ve fikre ilham kaynağı olmuştur.[69] Hicaz'daki ulema vasıtası ile bilgisini zenginleştirdiği için sonraki araştırmacılar tarafından, bu türden ilişkiler içerisinde olan diğer alimlere yapıldığı gibi, Şah Veliyyullah Dehlevî de radikal Vehhâbî zihniyet ve hareketin temsilcilerinden sayılmıştır.[70] Belli ki tarihin bazı dönemlerinde, dine karışan birtakım gayri İslami uygulamalar, bilerek veya bilmeyerek heva ve heveslerince yaşayan birtakım topluluklar, İslam şeriatından uzaklaşmış olan Müslümanlar bulunmaktaydı. Bu izlenimlere binaen halkı uyaran, eser telif eden ilim ehli muhakkak olmuştur. Ancak Selefî olarak zikredilen şahsiyetler arasından İbn Abdülvehhab, sadece tasavvufun geliştirdiği ve teşvik ettiği zararlı fiil ve inançlara hücumla yetinmemiş, genel olarak dini konularda taklidin kabul edilmesi fikrini de karşısına almıştır. Böylece tasavvufun hâkim olduğu Orta çağ dönemine, onun fikri muhtevasına ve zamanın ulemasına ters düşmüştür.[71]

Günümüz tekfirci unsurlarının iyiliği emretme, kötülükten men etme prensibini uygulamalarında, büyük oranda İbn Teymiyye'nin görüşlerinin ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın yöntemlerinin etkili olduğu belirtilmişti. Örneğin; Muhammed b. Abdülvehhab'a göre vaaz ve irşat yoluyla şirk ve bidatten vazgeçmeyen insanlar, imamın verdiği yetki ve sağladığı imkân ile zor kullanarak doğru yola getirilirler. Bu bağlamda idarenin ve idarecinin desteği azımsanamaz. Tevhidin gerçekleşmesinde en büyük şart İslami ilimler konusunda tam bilgili ve adil bir yöneticinin Müslümanların başında bulunmasıdır. Bu yönetici Allah'ın kanunlarına göre toplumu yönetir ve Müslüman toplum da bahsi geçen özellikleri taşıyan idareciye biat etmek zorundadır. Vehhâbîlerin tarihte Şiiler, Hicazlılar ve Osmanlılar gibi Müslüman halklarla devamlı savaş halinde olmaları, Vehhâbîlikten türeyen bugünkü silahlı örgütlerin de Müslüman unsurlara bilvesile saldırmaları, tam da bu telakkileri gereği yaptıkları cihadın göstergeleridir.[72]

Muhammed b. Abdülvehhab'a göre onun tarif ettiği tevhit anlayışına ters fiil ve görüşlerde bulunanlar müşrik kabul edilip, canları ve malları helal sayılır. Her ne kadar Suudî Selefîlik-Cihadî Selefîlik gibi nitelemelerle, Suud Devleti uleması kendilerini destekleyen Batılı devletler ile birlikte hareket ederek,

---

[66] Abdulaziz b. Abdillah b. Baz, "Muhammed b. Abdülvehhab", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, çev: Enbiya Yıldırım, cilt:9, sayı:9, 2000, s. 661.
[67] Şah Veliyyullah Dehlevî, Huccetullahi'l Bâliğa, çev: Mehmet Erdoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994, I, s. 217-218.
[68] Rifat Türkel, "Suudi Arabistan Dışında Vehhâbîlik Etkisi", Selefîlik Çalıştayı, Ed. Doğan Kaplan, Konya, 2015, s. 121.
[69] Ethem Ruhi Fığlalı, XIX. Yüzyılda Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1983, s. 19-20.
[70] Barbara D. Metcalf vd., "Introduction", Islam in South India in Practice, ed. Barbara D. Metcalf, Princeton University Press, 2009, s. 19.
[71] Fazlurrahman, İslam, çev: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, İstanbul, Selçuk Yayınevi, 1993, s. 274.
[72] Büyükkara, İhvan'dan Cüheyman'a, s. 27.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

günümüzde kendilerini IŞİD'den farklılaştırmaya çalışsalar da Muhammed b. Abdülvehhab'ın nazarından bakıldığında, Vehhâbîlik ile IŞİD'i ayıran bir şeyin kalmadığı iddia edilmiştir.[73] Bu ifadeler Muhammed b. Abdülvehhab'ın hayatı ve mücadelesi düşünüldüğünde doğru gözükmekle birlikte hâlihazırda Vehhâbî ulema tarafından kabul görmemektedir. Klasik Suud uleması silahlı gruplarla birlikte anılmaktan şiddetle kaçınmakta ve onların fiil ve düşüncelerine karşı çıkarak, onların kaynakları okuyuşlarını reddetmektedir.

Vehhâbîliğin zihni arka planının anlaşılması ve Vehhâbîlikten etkilenen grupların tekfirde geldiği noktanın izahı açısından, bugün varlığını devam ettiren Suud devletinin ilk kralı Abdulaziz b. Suud'un, İngiliz danışmanı John Philby'ye yönelttiği şu sözleri oldukça manidardır[74]:

"Eğer siz İngilizler, kızlarınızı karım olsun diye bana önerseniz kabul ederdim. Fakat Mekke Şerifi'nin veya Mekkelilerden ve diğer Müslümanlardan müşrik saydıklarımızın kızlarını alamam. Hristiyanların kestiği hayvanların etlerini sorgusuz sualsiz yerim. Allah ile beraber başkalarını ibadetlerinde ortak koşan müşrikler ise bizim nefret edip iğrenç saydığımız kimselerdir."

Bu düşüncelere sahip olan İbn Suud, başka bir toplantıda Hıristiyanlarla ilgili bazı Kur'an ayetlerini okumuş, sonra da Philby'e dönerek kendisini kuzeni saydığını, çünkü Hıristiyanların İshak Peygamber evladından, Arapların da İshak'ın kardeşi İsmail Peygamber evladından olduklarını, Türklerin ise evlad-ı İblis'ten olduklarını ifade etmiştir.[75]

Görüldüğü üzere Vehhâbîlerin gayri Müslimlerden ziyade Müslümanlara yönelik bu dışlamacı tavrı, dini referanslı radikal bir grup olan IŞİD'in fikir ve uygulamaları ile paralellik arz etmektedir.

Günümüzde içinde yaşadığı toplumda kendisini dışlanmış ve ötekileştirilmiş hisseden pek çok unsur gerek sosyal medyanın etkisinde kalarak gerekse Suudi Arabistan devletinin finansal gücü aracılığıyla dünyanın dört bir yanında yapmış olduğu Vehhâbîlik propagandasının etkisinde kalarak, söz konusu örgütlerin davetini kabul etmiştir. Akabinde de pek çok örnekte görüldüğü gibi IŞİD saflarına katılarak bu ideal uğruna hayatlarını feda etmişlerdir. Batıdan ve Doğudan, direkt olarak örgüte bizzat katılarak fiili cihat gerçekleştirenlerin yanı sıra, dünyanın birçok yerinde bu türden aşırı düşünceleri yaymak üzere konumlanmış gençler bulunmaktadır. Bunlardan biri de Türkiye'den Murat Gezenler örneğidir. Bu kişi sosyal medyada paylaşmış olduğu videolarda Türk toplumunun müşrik olduğunu ifade etmekte ve bunu Selefîlik ve Vehhâbîlik düşüncelerinin altında yatan prensiplerle temellendirmektedir.[76] Yine benzer şekilde internet sitelerinden yayın yapan Ebu Hanzala[77] lakaplı Halis Bayancuk'un "Müşrikler 4 Çeşittir, Tevhid Müdafası" başlıklı videosunda, demokrasinin bir din olduğunun delilleri anlatılarak, oy kullanmanın demokrasi dininin bir ayini olduğu ayet ve hadislerle ispatlanmaya çalışılmaktadır.[78] Sözü geçen isimler nezdinde bu tip kişilerin dini anlamada başvurdukları kaynaklara bakıldığında, İslami ilimler açısından oldukça donanımlı oldukları gözlemlenmektedir. Bu isimler hadisten tefsire, klasik kaynaklardan çağdaş olanlarına değin geniş bir yelpazeden görüşlerine referans vermektedirler. Ancak, bu referanslar incelendiğinde, genel itibariyle tekfir

[73] Alastair Crooke, "You Can't Understand ISIS If You Don't Know the History of Wahhabism in Saudi Arabia", Berggruen Institute, Los Angeles, 2016, Erişim Tarihi: 19.03.2024 http://www.huffingtonpost.com/alastair-crooke/isis-wahhabism-saudi-arabia_b_5717157.html

[74] John Bridger Philby, Arabia of the Wahhabis, London, ACLS, 1928, s. 23.

[75] Philby, a.g.e., s. 24.

[76] Bkz. Erişim Tarihi: 23.04.2025 https://www.youtube.com/watch?v=MC6k-7giU80,.

[77] Abu Hanzala isminin Hizbullah terör örgütü tutuklusu Hacı Bayancuk'un oğlu Halis Bayancuk'a ait olduğu belirtilmektedir. 1985 Bingöl doğumlu olan Halis Bayancuk'un 2005 yılında kendisi gibi Hizbullahın önemli isimlerinin oğulları ile Mısır'a gittiği, orada hiçbir maddi sıkıntı çekmedikleri, kendilerine yurt dışından düzenli para aktarıldığı iddia edilmektedir. Mısır'dan döndükten sonra el-Kaide'ye geçtiği iddia edilen Halis Bayancuk'un bu örgütün Türkiye'deki sorumlularından biri olduğu ileri sürülmektedir. Örgütsel faaliyetleri sebebiyle birçok defa tutuklanıp tahliye edilmiştir. Örgütün lideri olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ayşe Çelik Sağır, "Türkiye'de Günümüz Dini Köktenciliğinin İdeolojisi: Tevhid Dersleri ve Selefîlik Siteleri Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2013, s. 64-65.

[78] Bkz. Erişim Tarihi: 20.03.2024 https://www.youtube.com/watch?v=jaHuceeMI2U

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ideolojisi sabit tutularak, diğer bütün usul ve kaidelerin bu tekfir eğiliminin haklılığını ve geçerliliğini ispat etmek için bağlama göre kullanıldığı dikkat çekmektedir.[79]

Bütün bu belirtilenlerden hareketle IŞİD örgütünün genel çerçeveyi göz ardı edip İbn Teymiyye'nin eserlerini bütünüyle esas almak yerine, belli birtakım fetvaları ile hareket ettiğini, bu yönden Selefîlik gibi lafızcı olmasının yanında, aynı zamanda parçacı ve seçici bir yaklaşıma sahip olduğunu gözlemlemek mümkündür. İtibar ettikleri önemli fetvalardan biri olan Tatar Fetvası incelendiğinde de bu fetvaya anlatıldığı şekilde adeta bilgileri cımbızlayarak baktıkları görülmektedir.

İbn Teymiyye'nin Tatar Fetvası

İbn Teymiyye'nin Moğol istilası nedeniyle İslam dünyasının hayli sıkıntılı bir döneminde yaşadığı belirtilmişti. Moğollar hâkimiyet kurdukları alanlarda süreç içerisinde İslam'ı kabul etmeye başlamışlardır. Ancak Müslümanlığı kabul etmelerine rağmen şer'i kanunlar yerine, kendilerine ait eski Cengiz Yasalarını uygulamaya devam etmişlerdir. Bu nedenle İbn Teymiyye, bu durumun küfür olduğu sonucuna varmış, Moğollara karşı cihadın sürdürülmesi gerektiğine dair fetvalar vermiştir. Hatta Müslüman olup Mahmud adını alan ve İslam'ı devletin resmi dini olarak kabul eden İlhanlı hükümdarı Gazan Han (1304)'ın İslam şeriatı ile Cengiz yasalarını birlikte uygulaması hakkında, sahte Müslümanlık olarak fetva vermiştir.[80] İbn Teymiyye'nin işte bu türden görüşleri günümüzde halkı ve idarecisi Müslüman olmakta birlikte gayri şer'î rejimlerle yönetilen ülkelere karşı silahlı mücadele yürüten Selefî orijinli IŞİD'e ilham kaynağı olmaktadır.

Uzunluğu yaklaşık elli üç sayfayı bulan İbn Teymiyye'nin Tatar Fetvasının ilgili bölümlerine geçmeden önce bahsi geçen Cengiz Yasalarını gözden geçirmekte fayda vardır. Bu yasalar Cengiz Han tarafından yazılmış olup, fetihlerle birlikte Moğol Devleti'nin hızla büyümesi sebebiyle kurulacak müesseselerin teşkilatlanması için gerekmekteydi. Cengiz Han, daha önce kurulmuş olan Türk Devletlerinin örf ve adetlerinden, İncil, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim olmak üzere kutsal kitap metinlerinden faydalanmıştır. "Yesak" adı verilen bu metin, bugün kullanılan bir kelime olan "Yasalar" anlamına gelmekte, Moğol hukukunun ana kaynağı olarak kabul edilmektedir.[81] Örneklik teşkil etmesi bakımından metinlerinin çoğu kaybolmuş olan Yesak'ın bazı maddelerine aşağıda yer verilmektedir. IŞİD ve benzeri radikal örgütler, günümüz anayasalarını Cengiz yasaları ile kıyaslamakta ve Cengiz yasalarının çok daha ağır şartları ve sonuçları olduğunu savunmaktadırlar. Buna rağmen, o dönemde İbn Teymiyye bu yasaları İslam dairesinin dışında görmekte ise, günümüz çağdaş hukuk normları düşünüldüğünde, İbn Teymiyye'nin Tatar Fetvasının hala geçerliliğini korumakta olduğunu iddia etmektedirler. Cengiz yasalarından günümüze ulaşanların bazıları aşağıdadır[82]:

"Kâinatın yaratıcısı tek bir Tanrı'dır ve bu Tanrı'ya tapılacaktır.

Cengiz Han'ın erkek soyundan olmayan hiç kimse kendini "Han" ilan edemez. Erkek soyundan gelenleri ise Kurultay kararıyla "Han" olabilirler.

Düşman teslim olmadıktan sonra onlarla barış antlaşması imzalanamaz.

Çaldıkları eşya kıymetli ise hırsızlar idam edilirler, fakat eşya önemli değilse, yedi veya yedi yüz değnek vurulur. Çalınan malın dokuz katı kadar mal verenler değnek cezasından kurtulur.

Moğollar ve Tatarlar kendi milletlerinden köle edinemezler. Başkasının kölesini velisinin izni olmaksızın kendi hizmetinde kullananlar idam olunurlar. Kaçak bir köleye rastlayan onu velisine getirmeye memurdur. Getirmeyen idam cezasına çarptırılır.

Erkek birinci ve ikinci derecede akrabasından olmamak şartıyla zevcesini satın alacaktır. Herkes idare edebileceği kadar kadın ve cariye alabilir.

Zina yapanlar idam olunur. Zina yapanı suçüstü yakalayan şahit onları öldürebilir.

Casuslar, yalancı şahitler, homoseksüeller, sihirbaz ve büyücüler idam olunur.

---

[79] Halil Aydınalp, "İslam Dünyasında Siyasi Şiddeti Anlamak", İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği, Ed. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, İNSAMER, 2016, s. 182.

[80] Sağlam, a.g.m., s. 49.

[81] Esra Konuksever, Cengiz Han Yasalarının Dayandığı Temeller ve Etkileri, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s. 7.

[82] Esra Konuksever, a.e., s. 54-55.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Zimmetine para geçiren mal memurları idam olunur. Eğer ihtilas küçük ise Han'ın huzuruna çıkarılacaktır.

Gök gürlerken suya girmek yasaktır."

Cengiz Yasalarına değindikten sonra konumuz olan Tatar fetvası incelendiğinde İbn Teymiyye'nin Mecmûu'l-Fetâvâ eserinin XXVIII. cildinin alt başlığının "Kitâbu'l-cihâd" adını taşıdığı görülecektir. Burada İbn Teymiyye, sözü farklı yerlerde Tatarlara getirmekte ve yüzden fazla kez onlardan söz etmektedir.[83]

Şîa'nın temel görüşlerinden biri hakkında sorulan suale cevap verirken sözü Tatarlara getirmektedir.[84] Şeyhülislam Takiyyüddin İbn Teymiyye'ye; "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, resullerine ve ahiret gününe iman ettiklerini iddia eden; Resulullah'tan (s.a.v.) sonra hak imamın Ali b. Ebu Talip olduğuna, Allah Resul'ünün onun imameti hakkında nass ifade ettiğine, sahabenin Ali'ye zulmedip onu hakkından engellediğine, bununla da sahabenin küfre düştüklerine inananlar hakkında soruldu. Onlarla savaşmak gerekir mi? Bu itikat ile onlar kâfir olur mu, olmaz mı?" İbn Teymiyye, bu suale cevap verirken "Müslümanların âlimleri, zâhir ve mütevâtir İslâm şeriatından birine engel olan her taifeye karşı, 'din tamamen Allah'ın oluncaya kadar'[85] savaşmanın gerekli olduğunda icmâ etmişlerdir" diyerek başlamakta, "eğer derlerse ki namaz kılarım ancak zekât vermem…" şeklinde örnekler sıralayarak devam etmektedir.[86] İbn Teymiyye, Râfıza dediği bu Şiîlerin Ebu Bekir, Ömer, Osman ve diğer sahabeleri, sahabenin adaletini kabul eden ve onlar için istiğfarda bulunanları tekfir ettiklerini kaydetmektedir. Onlar da bu sebeple tekfir edilmişlerdir. İbn Teymiyye Râfıza'yı tekfir edenleri listelemektedir. Bu listede Ebu Hanife, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel de bulunmaktadır. Râfıza'nın küfrünü Yahudiler ve Hıristiyanlardan daha ağır görürler. Çünkü onlar aslen kâfirlerdir, Râfıza ise mürtettir. Mürtedin küfrü icmâ ile asli küfürden daha ağırdır. Bundan dolayı Râfıza Müslüman çoğunluğun aleyhine kâfirlere yardım eder. Müslümanların aleyhine de Tatarlara yardım etmişlerdir. Hülagu'ya Irak'a gelişinde, Halep'i ele geçirişinde ve Sâlihiyye'nin yağmalanmasında yardım etmişlerdir.[87]

Râfıza ile zındıklık arasında irtibat kuran İbn Teymiyye, rafz görüşünü ilk defa ortaya çıkaranın Abdullah İbn Sebe olduğunu, onun da zındıklardan olduğunu kaydetmektedir. İbn Sebe İslam görüntüsü vermiş, Yahudiliğini gizlemiş, Yahudi olan Pavlus'un Hıristiyanlığa yaptığı gibi İslam'ı ifsad etmek istemiştir. İbn Teymiyye, Şianın farklı kollarından lider isimleri zındıklar olarak listelemektedir.[88] İbn Teymiyye, Hariciler hakkında dinden çıktıklarına dair rivayetlere atıfla Râfıza karşılaştırması yapmaktadır. "Hariciler Râfıza'dan daha az sapmıştır," "Râfıza, Hâricilerden daha şerlidir" demektedir.[89]

Râfıza ve Hâvâric karşılaştırmaları sonrasında sözü bitirirken İbn Teymiyye, görüşlerin ve amellerin küfür olması ile muayyen bir kişinin tekfirini ayırmaktadır. Muayyen bir kişinin kâfir sayılması ve cehennemde ebedi kalacağına hükmedilebilmesi için bazı şartların sabit olması gerekir.[90] İbn Teymiyye'nin Tatar fetvası tam da bu konularla ilgilidir. Tatarların yaptıkları zulümler sıralandıktan sonra, "şehadet getirdikleri, onlara karşı savaşılmasının haram olduğunu iddia ettikleri" ifade edilerek "onlara karşı savaş caiz mi, vacip midir? Cevazının veya vacip olmasının delilleri nelerdir?" diye sorulmaktadır. İbn Teymiyye'ye göre zâhir ve mütevâtir İslâm şeriatından birinin yerine getirilmesine engel olan her taifeye karşı, şeriatın gereklerini uygulayıncaya kadar savaş vaciptir. Bunlar isterlerse şehadet getirsinler ve şeriatın bir kısmını uygulasınlar yine de savaşmak gerekir. İbn Teymiyye uzun sayfalar boyunca, bu hükmün delillerini anlatmakta[91] ve sonunda şu ifadelere yer vermektedir:

---

[83] Şâmile programıyla yapılan taramada "et-tatâr" ifadesi" 77 yerde geçmektedir. Ayrıca dizgi farklılığı ile "et-tatar" şeklinde taratıldığında 30 yerde daha bulunmaktadır.
[84] İbn Teymiyye, Mecmûu'l-Fetâvâ, Tahkik: Abdurrahman b. Muhammed, Medine, Mecmeu'l-Melik Fahd, 2004, XXVIII, s. 501.
[85] Enfal, 39.
[86] İbn Teymiyye, a.e., s. 468.
[87] İbn Teymiyye, a.e., s. 477-478.
[88] İbn Teymiyye, a.e., s. 483.
[89] İbn Teymiyye, a.e., s. 493, 494.
[90] İbn Teymiyye, a.e., s. 500.
[91] İbn Teymiyye, a.g.e., s. 501.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

"İslam dininin gerekleri ve Müslümanların ittifakı ile bilinir ki kim İslam'dan başka bir dine, Muhammed (sav)'in şeriatından başka bir şeriata boyun eğmeye izin verirse o kâfirdir. Ve onun küfrü kitabın bir bölümünü kabul edip bir bölümünü inkâr edenin küfrü ile aynıdır." Devamında; "Onlar (Tatarlar) aralarında Allah'ın hükmü ile hükmetmiyorlar. Kendilerine ait, icat ettikleri yasalar ile yönetiyorlar. Bunlar bazen İslam'a uyuyor, bazısı uymuyor." denilince, cevap olarak İbn Teymiyye; "Müslümanların icmâsıyla sabittir ki bunlarla savaşmak vaciptir. İslam dinini ve onun şeraitini bilen için bununla ilgili hiçbir şüphe yoktur."[92] diyerek bunlarla cihadın gerekli olduğunu belirtmektedir.

Tüm Selefîler için saygın bir âlim olan İbn Teymiyye'nin Tatar Fetvasına bakıldığında; bu fetvanın IŞİD nezdinde cihadî gruplar tarafından özellikle önemsendiği vurgulanmıştı. Onun verdiği fetvanın hala tartışılmakta olduğuna bir örneklik teşkil etmesi bakımından 27-28 Mart 2010 tarihlerinde Mardin Artuklu Üniversitesi'nde düzenlenen uluslararası sempozyumu gözden geçirmek gerekmektedir[93]. Sempozyumda Tatar fetvası ele alınmış olup Yemen, Suudi Arabistan, Türkiye, ABD, Moritanya gibi farklı ülkelerden Mardin'deki bu toplantıya iştirak eden Müslüman akademisyenler konuyla ilgili görüş bildirmişlerdir. Sempozyum sonrasında yayınlanan bildirinin "Fetvayı barışçıl bir söylemle yenilemek" şeklinde basına yansıması[94] tartışmalara sebebiyet vermiştir. El-Kaide'nin o dönem önde gelen sözcülerinden Enver el-Evlaki'nin ifadeleri bunlardan biridir[95]:

"Yeni Mardin deklarasyonu kendisi hakkında karalanan ve harcanan mürekkep kadar dahi bir anlam ifade etmemektedir. Mardin Artuklu Üniversite'sinin yaptığı bu toplantı katılımcılar için ancak bir zillet ve aşağılanma olabilecek bir toplantıdır ve Allahın insanlık için gönderilen en hayırlı ümmet olarak tanımladığı İslam ümmetine hiçbir faydası yoktur."

Sempozyumda görüşlerini ifade edenlerden Müslüman Azınlıklar Başkanı Ali el-Karadağı, İbn Teymiyye'nin bu fetvayı verirkenki amacının Müslümanları öldürtmek değil, Cengiz'in torunlarını darülislamdan kovmak olduğunu söylemiştir.

İbn Teymiyye'nin İslam dünyasını işgal eden Tatarlara karşı o dönemde geliştirdiği bu söylem ile verdiği fetva "bünye dışına" verilmiş olarak görülmekte, yani gayrimüslimlere karşı bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Bu tepki sonucu ortaya atılan görüşler toplumsal değişim ve dönüşümü fiili cihat yoluyla sağlamak isteyen bazı şahsiyetler ve IŞİD gibi oluşumlar tarafından bağlamından koparılmış bir şekilde günümüz Müslüman toplumlarına olduğu gibi adapte edilmeye çalışılmaktadır.[96]

Tatar fetvası ile ilgili fikir beyan eden Mehmet Ali Büyükkara, İbn Teymiyye'nin kendi çağının gerçekleri ile amel ettiğini ve söylenenlerin o dönem için geçerli olduğunu, fetvaların kendi dönemine has olma özelliklerini göz ardı etmemek gerektiğini vurgulamıştır.[97]

Fetva metni içerisinde geçen "Mardin beldesi harb beldesi mi, silm/sulh (İslam) beldesi mi?" şeklindeki soruya "Orası ikisini de barındıran mürekkeptir (Orada iki husus bir aradadır). Ordusu Müslümanlardan meydana geldiği için İslam ahkâmının tatbik edildiği darülislam durumunda olmadığı gibi, ahalisi gayri Müslim olan darülharp da değildir. Aksine üçüncü bir kısmı meydana getirmektedir. Oradaki Müslümanlara müstahak oldukları şekilde muamele edilir. İslam şeriatından çıkanlarla da müstahak oldukları şekil ve hükümler çerçevesinde savaşılır." cevabını verdiği görülmektedir.[98] Yani kesin bir kanaat bildirmeksizin bahsi geçen beldenin ne darülislam ne de darülharp olduğunu belirtmiş, konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir. IŞİD'in darülharp tanımına bakıldığında oldukça pragmatist bir şekilde konuya yaklaştığı,

---

[92] İbn Teymiyye, a.g.e., s. 505.
[93] Bu sempozyum ve sonrasında yurtdışındaki tartışmaların değerlendirmesi için bkz: Yahya Michot, "Ibn Taymiyya's "New Mardin Fatwa". Is genetically modified Islam (GMI) carcinogenic?.", The Muslim World, cilt:101, sayı:2, 2011, s. 130-181.
[94] Milliyet, "700 Yıllık Fetvaya Rötüş", Erişim Tarihi: 13.03.2024 http://www.milliyet.com.tr/700-yillik-fetvaya-rotus-gundem-1217341/.
[95] Anwar Al-Awlakhi, "The New Mardin Declaration", Inspire Magazine, Fall 2010, s. 33, Erişim Tarihi: 23.04.2025 https://www.mepanews.com/bizler-asirilik-yanlisi-miyiz-14201yy.htm.
[96] Ramazan Yıldırım, "Çağdaş İslami Hareketlerde Cahiliye Kavramının Sosyopolitik-İtikadi Bağlamı", Milel ve Nihal, cilt:13, sayı:6, 2016, s. 116.
[97] "Tekfir, Terör ve Toplum" Konferansı, İstanbul Üniversitesi, 16.03.2017.
[98] İbn Teymiyye, a.g.e., s. 241.

ıstılah anlamını direkt olarak alarak İslam şeriatının uygulanmadığı yerin darülharp olduğunu iddia etmekte, kendi düşüncelerine temel referans olarak aldığı İbn Teymiyye'nin bu fetvasında geçen ibarelerini ise görmezden gelmektedir.

IŞİD örgütü mensuplarının benzer şekilde görmezden geldiği bir diğer konu ise, fetvanın verildiği dönemde İbn Teymiyye'nin İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Dımaşk'ı işgali sırasında, ondan, Müslüman halk için eman dilemesidir. Daha önce Suriye'ye birçok kez saldırarak istediğini elde edemeyen İlhanlılar, Ermenileri ve Anadolu Tatarlarını da orduya katarak tekrar Suriye'yi işgale hazırlanmışlardır. O güne değin hiç yenilmeyen Memlükler çok ağır bir yenilgi almışlar ve Tatar ordusu daha da ileri giderek İbn Teymiyye'nin bulunduğu Dımaşk'e gelmiştir. Bunu önceden haber alan baş kadı, vali, muhasip gibi şehrin ileri gelen idarecileri şehri terk etmiş, halkın büyük çoğunluğu da dağlara ve Mısır'a doğru kaçmıştır. Şehirde kimse kalmadığından hapishaneler dahi boşalıp her yer yağmalanmıştır. Bu başıboşluk karşısında ne yapacağını düşünen İbn Teymiyye, kale naibi ve kalan birkaç ileri gelenle İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın huzuruna çıkıp heyet olarak emân dilemişlerdir. İbn Teymiyye burada bizzat Gazan Han ile görüşmüş ve Müslümanlar adına faydalı güzel bir nutuk irat etmiştir. Gazan Han ise heyete hitaben "Siz akılsızların günahlarını ölenleriniz hatırına bağışlıyorum." diyerek emannâmeyi önceden gönderdiğini söylemiştir.[99]

İbn Teymiyye ile yakından ilgilenen ve bu konuda araştırmalar yapan Yahya Michot, çalışmalarında İbn Teymiyye'nin zalim yöneticilere isyan etmeyi teşvik ettiği ve bu tür yöneticilerin öldürülmesine cevaz verdiği yönündeki modern algıyı ele almıştır. İbn Teymiyye'nin Tatar fetvasını, İslâm topraklarını işgal eden Moğollara karşı vermiş olduğunu, dolayısıyla bu fetvadan hareketle 20. yüzyılda bazı İslâmî hareketlerin yerel yöneticilere karşı başlattıkları isyanların meşrulaştırılamayacağını ifade etmiştir. İslâm'ın aşırılıkları hoş görmeyen bir "orta yol" dini olduğunu, İbn Teymiyye'nin eserlerinden yaptığı çıkarımlarla da onun herkesi tekfir eden acımasız bir insan olduğu şeklinde çizilen portresinin gerçeği yansıtmadığının altını çizmiştir.[100]

Fikir ve icraatlarının kaynağı olarak İbn Teymiyye'den beslenen Suudi ulemanın da cihadî eylemleri tenkit ederken kullanmış olduğu ifadeler manidardır. Bu âlimler, örgütlerin, Müslüman yönetimleri ve ulemayı geçerli kanıtlara dayanmadan küfürle suçlamasının, kanlı eylemlerle halkı Müslüman olan ülkeleri savaş alanına çevirmesinin ve İslam savaş hukukuna aykırı biçimde masum sivilleri hedef almasının hiçbir geçerli dayanağı olmadığını ileri sürmektedir.[101] IŞİD'in, kanlı eylemlerine gerekçe olarak gösterdiği Tatar fetvasını, Vehhâbî ulemanın aklı selim sahibi olanlarının bu şekilde yorumlamadığı ve IŞİD'in terör anlayışına motivasyon sebebi olarak görmediği anlaşılmaktadır.

İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyım el-Cevziyye tekfir meselesini ele alırken, Ahmed b. Hanbel gibi Ehl-i Hadis ekolünden gelenlerin tekfir kavramını yumuşatmaya çalışmışlardır. Buna binaen, ameli terk eden günahkâr mü'minin küfrü hakkında "küfrün dûne küfr" yani "küfür olmayan küfür" ve "küfrün lâ yenkilu ani'l-mille" yani "dinden etmeyen küfür" şeklinde ara kavramlar meydana getirmişlerdir.[102] Bu kavramlar ameli terk etmenin mümini mürtet yapmadığını vurgulamak içindir. İbn Teymiyye'nin eserlerinden faydalandıkları bilinen IŞİD mensubu şeyhlerin, bu ifadeleri görmezden gelerek Müslüman halkın yaşadığı memleketleri darülharp ilan edip bu yerlere saldırılar düzenlemesi, keyfi bir yorumun ürünü olarak gözükmektedir. Bununla beraber İbn Teymiyye'nin Minhacü's-Sünne eserinde yöneticilere karşı isyan konusunda kaleme aldığı şu ibareler manidardır[103]:

"Şüphesiz Yüce Allah, Resulünü faydalara erişilebilmesi ve onların mükemmelleştirilmesi, zararlı şeylerin nehyi ve azaltılması amacıyla yollamıştır. Ve ne zaman ki bir halife yönetimi ele geçirmiştir, mesela Zaid ve Abdul-Malik ve El Mensur vesaire gibi, o zaman denilmiştir ki: "Onu yönetimden uzak tutmak ve yerine başka birisi otoriteyi elde edene kadar onunla savaşmak vaciptir." Bu görüş bu durumda kılıcın

[99] Ahmet Sağlam, a.g.m., s. 46.
[100] Arif Bilir, "Aşırılıkçılığa Karşı İbn Teymiyye", BİSAV Bülten, Sayı:79, 2012, s. 28. Detaylar için bkz. Yahya Michot, "Ibn Taymiyya, Salafism and Mercy", Tarihte ve Günümüzde Selefîlik, ed. Ahmet Kavas, 2013, s. 411-430.
[101] Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", Tarihte ve Günümüzde Selefîlik, Ed. Ahmet Kavas, İstanbul, 2014, s. 503.
[102] İbn Teymiyye, Minhacu's Sünne, Tahkik: Muhammed Reşad Selam, Riyad, Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, 1986, IV, s. 67, 327.
[103] İbn Teymiyye, a.g.e., VII, s. 529.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

kullanılmasının doğru olduğunu düşünenlere aittir. Fakat bu görüş bozuktur, bu işteki bozukluk getireceği faydadan daha fazladır. Ve bir yöneticiye isyan edip de onun bu amelinden fesat çıkmayan kimse zor bulunur, bu amelinden çıkan bozukluk aslında o işten gelen faydadan daha çoktur, aynı Medine'de Yezid'e karşı isyan edenler ya da Irak'ta Abdul-Malik'e karşı isyan eden İbn El-Eş'as veya oğluna karşı Horasan'da ayaklanan İbnü'l-Mihlâb ve Medine ve Basra'da El-Mansur'a karşı ayaklananlar gibi."

Açıklandığı üzere burada otorite sahipleri ile iktidar mücadelesine girişenlerin sonunda neye yol açacakları anlatılmakta, harekete geçtikleri vakit ortaya çıkacak fitnenin, bir şey yapmadıkları vakit ortaya çıkacak fitneden daha fazla olduğu belirtilmektedir. Buradaki niyetle meydana gelen fiiller neticesinde, günümüzde olduğu gibi IŞİD ve benzeri gruplar ne dini ikame etmiş olmakta ne de dünyevi meselelerin işleyişine imkân sağlamaktadırlar. Aynı eserin başka bir yerinde Haricilerden bahsederken İbn Teymiyye şunları da ifade etmiştir[104]:

"…Yani, onlar Müslümanlara diğerlerinden daha fazla zarar verirler ki Müslümanlar için onlardan gayrı daha zararlı kimse yoktur… Ne Yahudilerden ne de Hristiyanlardan. Çünkü onlar düşüncelerine katılmayan her Müslümanı tekfir ederken onları katletmeye çalıştılar. Müslümanların kanını, malını helal ilan ederek, çocuklarının katlini caiz gördüler. Ve onlar bunu cehaletlerinin çokluğundan ve onların sapmasına neden olan bidatleri yüzünden ibadet olarak addettiler."

Burada İbn Teymiyye'nin bahsettiği Haricilerin günümüzde dünyanın her tarafında terör faaliyetleri yürüten IŞİD örgütüyle fikri ve eylemsel açıdan benzerliği dikkat çekmektedir.

Ehl-i Hadis ekolünün temsilcisi Ahmed b. Hanbel, yaşadığı dönemde, halku'l-Kur'an konusunda yönetimle aynı görüşü paylaşmayıp, hilafet makamınca benimsenen görüşe muhalif tutumuyla öne çıkmıştır. Kendisine yönelik baskılar neticesinde isyan etmemiş, züht ve takva ile mücadelesini sürdürmüştür. Bu da Ehl-i Hadis çevrelerinin ahlakı ve sonrasında Hanbelî mezhebinin ılımlı siyaset anlayışının şekillenmesi açısından örneklik teşkil etmektedir.[105]

Günümüz tekfirci grupları, Selef düşüncesinin, kendilerinin gerçekleştirdiği türde bir isyanı onaylamadığını genellikle göz ardı etmektedirler. Bu gruplar, başkaldırı yöntemlerini meşrulaştırma amacıyla, İbn Teymiyye'nin ve takip ettikleri diğer alimlerin görüşlerini belirli bir şekilde seçerek, bu şahısların kendileriyle aynı fikirde olduklarını iddia etmektedirler. Ancak, bu tür bir yaklaşım, onların yalnızca bilgi düzeyinde bir birikime sahip olmalarına karşın, vizyon ve derinlik açısından yetersiz olduklarını ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye ve diğer selefi alimlerin düşüncelerini bağlamından koparark, sadece seçici alıntılar yapmaları, onların daha geniş bir entelektüel perspektife sahip olma eksikliklerini ve bu görüşleri derinlemesine analiz etme noktasındaki zayıflıklarını göstermektedir. Bu durum, tekfirci hareketlerin, kendi ideolojik çıkarlarını desteklemek için dini metinleri ve öğreticilerini yüzeysel bir şekilde yorumladıklarını ve dolayısıyla, Selefî düşüncenin esaslı bir anlayışından uzaklaştıklarını gösterir.

SONUÇ

İslam dünyasında ortaya çıkan bazı silahlı hareketler, eylemlerini meşrulaştırmak amacıyla Kitap, Sünnet ve çeşitli âlimlerin delillerine başvurmaktadır. Bu hareketlerden biri olan IŞİD, Selefîlik ve Vehhâbîlik düşüncelerinin daha radikal bir versiyonunu benimseyerek, ideolojisini bu delillerle temellendirmeye çalışmaktadır. IŞİD, özellikle medya ve diğer iletişim araçlarını kullanarak, fikirlerini geniş kitlelere yaymış ve bu sayede dünya çapında birçok taraftar edinmiştir.

IŞİD, kendi tevhit inançlarını, kendi belirlediği kaynaklara dayandırarak, kendisi dışında kalan Müslümanları müşrik olarak kabul etmekte ve onları gayri Müslimlerden önce hedef almaktadır. Bu örgüt, Kur'an ve Sünnet'e bağlılıklarını savunarak, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın öğretilerini izlediklerini iddia etmektedir. Ancak, bu iddialarını desteklerken, kaynaklardan yalnızca kendilerine uygun olan bölümleri alıp, geri kalan kısmını göz ardı etmekte ve şahsi görüşlerini destekleyen fetvaları seçici bir şekilde kullanmaktadırlar. Örgütün kullandığı fetvalardan biri, günümüzde tartışmalara yol açan İbn

[104] İbn Teymiyye, a.g.e., V, s. 248.
[105] Başka kaynaklardan elde edilemediği için kitap tanıtımı referans alınmıştır. Halil Efe, "Kitap Tanıtımı: Nimrod Hurvitz, The Formation of Hanbalism", Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Aralık 2014, s. 203.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Teymiyye'nin Tatar fetvasıdır. IŞİD, bu fetvayı, orijinal bağlamını ve şartlarını göz önünde bulundurmadan, çağdaş koşullara uyarlamaya çalışarak, yanlış bir şekilde referans vermekte ve bu fetva ile Müslüman ülkelere ve halklarına saldırılar düzenlemektedir. Bu durum, Suudi Arabistan yönetimi tarafından dışlanmalarına ve kendilerinden teberri edilmelerine rağmen, iki tarafın da aynı kaynaklardan beslendiği gerçeğini değiştirmemektedir. Vehhâbîliğin radikal yorumlarına dayanan bu yapı, sosyal etkenlerle beslenmiş olup, gerçekleştirdiği eylemlerle ne dini koruyabilmiş ne de bidatleri ortadan kaldırabilmiştir. Aksine, mevcut dünyevi meselelerin ilerlemesine olanak tanımamış ve toplumsal ayrılıkları daha da derinleştirmiştir.

Tüm bunlardan hareketle, kendilerini İslam'ın savunucuları olarak gören bu örgüt mensuplarına en anlamlı eleştiriyi Selefî âlim İbn Kayyım el-Cevziyye yapmaktadır. İbn Kayyım, bağnazları tanımlarken şöyle demektedir[106]:

"Mutaassıplara(bağnazlara) gelince, onlar konuyu tersine çevirdiler. Sünnete baktılar, kendi görüşlerine uygun olanları hemen aldılar. Uymayanların ise ya bizzat kendisini ya da manasını reddetmek için bin bir hileye başvurdular. Kendi görüşlerine uygun bir senedi ya da delaleti zayıf bir şey buldukları zaman hemen kabul ediverdiler. Böyle bir rivayeti reddetmeye kesinlikle cevaz vermediler. Aksine iddiada bulunanlara karşı geldiler. İnatla ve kararlılıkla bu rivayetler ve manaları delil olarak kullanmaya devam ettiler."

Âlim olmasının yanında bir siyaset düşünürü olarak da kabul edilen İbn Teymiyye kendi döneminde yaptığı faaliyetler ile iktidarın övgüsünü kazansa da birtakım görüşlerinden dolayı çoğu âlimin başına gelen gibi zaman zaman hapse girmiştir. Vermiş olduğu fetvalardan dolayı yargılanmış, fetva vermesi yasaklanmıştır. Hapislerde önemli eserlerini kaleme almış, son olarak elinden kâğıdı ve kalemi alınarak hapiste iken vefat etmiştir.[107] Tüm bunlara rağmen yaşadığı ülkeye hiçbir zaman darülharp dediği kayda geçmemiştir. Ahmed b. Hanbel ise İbn Teymiyye gibi görüşlerinden dolayı hilafetin tepkisini çekmiş, yönetime karşı mücadelesini, halifeye isyan edip kendi hilafetini kurarak değil, ilmiyle, züht ve takvası ile sürdürmüştür.

Sonuç olarak, Tatar fetvası, bütünsel olarak incelendiğinde, günümüz Selefîliği olarak adlandırılan Vehhâbîlik çizgisine dayanan IŞİD terör örgütünün, bu fetvayı kullanarak birçok İslam ülkesinden sempatizan topladığı ve İbn Teymiyye'nin bu görüşünü istismar ettiği açıkça görülmektedir. Bu durum, örgütün, tarihsel ve dini kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda çarpıttığını ve İslam dünyasında geniş bir anlam ifade etmeyen bir ideolojiyi savunduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Al-Awlakhi, Anwar, "The New Mardin Declaration", **Inspire Magazine**, Fall 2010.
2. Arıkan, Âdem "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivî Üzerinden İhdas Etmenin İmkânı, Eleştirel Bir Yaklaşım", İstanbul, **Osmanlı'da İlm-i Kelâm: Âlimler, Eserler, Meseleler**, 2016.
3. Aydınalp, Halil, "İslam Dünyasında Siyasi Şiddeti Anlamak", **İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği**, Ed. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, İNSAMER, 2016.
4. Bilir, Arif, "Aşırılıkçılığa Karşı İbn Teymiyye", **BİSAV Bülten**, Sayı:79, 2012.
5. Bulut, Halil İbrahim, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, DİB Yayınları, 2016.
6. Büyükkara, Mehmet Ali, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık", **Dini Araştırmalar**, cilt:7, sayı:20.
7. Büyükkara, "Vehhâbîlik", **DİA**, XLII, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
8. Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2016.
9. Büyükkara, **İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2010.
10. Büyükkara, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yayınları, 2013.

[106] İbn Kayyım El-Cevziyye, a.g.e., I, s. 100.
[107] Ahmet Sağlam, a.g.m., s. 52.

11. Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", **Tarihte ve Günümüzde Selefîlik**, Ed. Ahmet Kavas, İstanbul, 2014.
12. Cook, Michael, "On the Origins of Wahhabism", **JRAS**, c. II/2 1992
13. Crooke, Alastair, "You Can't Understand ISIS If You Don't Know the History of Wahhabism in Saudi Arabia", **Berggruen Institute**, Los Angeles, 2016.
14. Dalkılıç, Mehmet, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yayınları, 2013.
15. Dehlevî, Şah Veliyyullah, **Huccetullahi'l Bâliğa**, çev: Mehmet Erdoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994.
16. Efe, Halil, "Kitap Tanıtımı: Nimrod Hurvitz, The Formation of Hanbalism", Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Aralık 2014.
17. El-Cevziyye, İbn Kayyım, **İ'lamü'l-Muvakkı'in**, çev. Pehlül Düzenli, İstanbul, Pınar Yayınları, 2013.
18. El-Useymin, Muhammed b. Sâlih, **Eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb,** Riyad, Dârü'l-ulûm, 1992.
19. Eyüp Sabri Paşa, **Tarîh-i Vehhâbiyan,** Trc. Süleyman Çelik, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992.
20. Fazlurrahman, **İslam**, çev: Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, İstanbul, Selçuk Yayınevi, 1993.
21. İbn Abdülvehhâb, Muhammed, **Kitabu't-Tevhîd,** Trc. Ahmet İhsan Dündar, İstanbul, Guraba Yayınları, 2016.
22. İbn Baz, Abdulaziz b. Abdillah, "Muhammed b. Abdülvehhab", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, çev: Enbiya Yıldırım, cilt:9, sayı:9, 2000.
23. İbn Gannâm, Hüseyin, **Tarîh-i Gannâm**, Der. Süleyman bin Salih el-Harâşî, Riyad, Daru's-Sulûsiyye, 2010.
24. İbn Teymiyye, Takıyyuddin, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, Tahkik: Abdurrahman b. Muhammed, Medine, Mecmeu'l-Melik Fahd, 2004.
25. İbn Teymiyye, Takıyyuddin, **Minhacu's Sünne**, Tahkik: Muhammed Reşad Selam, Riyad, Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi, 1986.
26. Kalaycı, Leyli Sedef, **Arabistanlı Philby: Bir İngiliz Casusunun Vehhâbî Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü,** İstanbul, Ketebe, 2020.
27. Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye", **DİA,** XX, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
28. Konuksever, Esra, **Cengiz Han Yasalarının Dayandığı Temeller ve Etkileri**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
29. Kutlu, Sönmez, **İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler**, Ankara, Kitabiyat Yayınları, 2002.
30. Metcalf, Barbara D. vd., "Introduction", **Islam in South India in Practice,** ed. Barbara D. Metcalf, Princeton University Press, 2009.
31. Michot, Yahya, "Ibn Taymiyya's "New Mardin Fatwa". Is genetically modified Islam (GMI) carcinogenic?.", **The Muslim World**, cilt:101, sayı:2, 2011.
32. Michot, "Ibn Taymiyya, Salafism and Mercy", **Tarihte ve Günümüzde Selefîlik**, ed. Ahmet Kavas, 2013.
33. Özervarlı, M. Sait, "Selefîlik", **DİA**, XXXVI, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
34. Philby, John Bridger, **Arabia of the Wahhabis**, London, ACLS, 1928.
35. Sağlam, Ahmet, "İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye İşgali Sürecinde İbn Teymiyye'nin Siyasi ve Dini Mücadelesi", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, cilt:3, sayı:6, 2016.
36. Şeker, Fatih M., **Osmanlılar ve Vehhabilik,** İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.
37. Türkel, Rifat, **Vehhabilik ve Arka Planı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir, 2013.
38. Türkel, Rifat, "Suudi Arabistan Dışında Vehhâbîlik Etkisi", **Selefîlik Çalıştayı**, Ed. Doğan Kaplan, Konya, 2015.
39. Yıldırım, Ramazan, "Çağdaş İslami Hareketlerde Cahiliye Kavramının Sosyopolitik-İtikadi Bağlamı", **Milel ve Nihal**, cilt:13, sayı:6, 2016.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(27)

MARYAMELBATOOL ALAGHA[108]

YAPAY ZEKA TABANLI AKILLI EVLER VE HAVA YASTIĞI SISTEMI ILE DOĞAL AFETLERE DAYANIKLILIK

ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED SMART HOMES AND NATURAL DISASTER RESILIENCE WITH AIRBAG SYSTEM

ÖZ

Bu araştırmada, yapay zekâ destekli akıllı ev teknolojilerinin doğal afetlere karşı dayanıklılığı artırmadaki potansiyeli değerlendirilmiştir. Özellikle deprem, sel ve heyelan gibi afetleri gerçek zamanlı olarak algılayarak otomatik müdahaleyi mümkün kılan bir hava yastığı sistemi geliştirilmiş ve bu sistem akıllı sensör ağları ve makine öğrenmesi algoritmaları ile entegre edilmiştir. Sistem, çevresel ve zemin verilerini analiz ederek belirli eşik değerlerinin aşılması hâlinde evin yapısal elemanlarına yerleştirilen hava yastıklarını aktive etmekte ve böylece mekanik darbelerin etkisini azaltarak yapının bütünlüğünü korumayı hedeflemektedir. Geliştirilen prototip dijital simülasyonlarla test edilmiş, yapay zekâ unsuru bulunmayan sistemlerle karşılaştırmalı olarak performansı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, sistemin müdahale süresini anlamlı ölçüde kısalttığını ve yapısal hasar riskini azalttığını göstermektedir. Ayrıca sensör verilerinin doğruluğu ve analiz hızının sistem güvenilirliği açısından kritik olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma, afet yönetimi kapsamında yapı güvenliğini artıran, esnek ve öngörücü yapay zekâ çözümlerine yönelik önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, akıllı evler, hava yastığı sistemi, afet dayanıklılığı.

ABSTRACT

This study investigates the application of artificial intelligence (AI) technologies in enhancing the disaster resilience of smart homes. Specifically, an intelligent airbag system capable of autonomously responding to natural hazards such as earthquakes, floods, and landslides has been developed and integrated with real-time sensor networks and machine learning algorithms. The system processes environmental and geotechnical data to identify threshold-exceeding risks, upon which embedded airbags within structural components of the building are deployed to mitigate mechanical shock and prevent collapse. The proposed model was tested through digital simulations under various disaster scenarios and compared against conventional systems lacking AI integration. Results demonstrated a substantial improvement in response latency and a notable reduction in structural vulnerability. The study further emphasizes that system reliability is critically dependent on sensor accuracy and processing speed. This research contributes to the advancement of intelligent infrastructure for disaster management by offering an anticipatory and adaptive architectural safety solution.

Keywords: *Artificial intelligence, smart homes, airbag system, disaster resilience,*

[108] Maryamelbatool K.F. ALAGHA, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Yapay Zeka Mühendisliği Yüksek Lisans Programı, ma.alagha1@gmail.com, Orcid No: 0009-0002-8221-1436.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Günümüzde küresel ölçekte artan iklim değişikliği, hızlı kentleşme ve yapılaşmanın getirdiği risklerle birlikte, doğal afetlerin sıklığında ve şiddetinde belirgin bir artış gözlemlenmektedir (UNDRR, 2022). Özellikle depremler, seller ve toprak kaymaları gibi ani ve yıkıcı doğa olayları, yalnızca fiziksel yıkıma değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve psikolojik etkileriyle bireylerin yaşamlarını çok yönlü şekilde etkilemektedir (Alexander, 2020). Bu bağlamda, yapı güvenliğini sağlamak ve afet risklerini en aza indirmek amacıyla geliştirilen yenilikçi çözümler, afetlere karşı dayanıklı kentsel yaşam alanlarının oluşturulmasında merkezi bir rol oynamaktadır (Kumar & Patel, 2024).

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, bu çözümler arasında en öne çıkanlardan biri olarak, çevresel değişkenleri algılayabilen, analiz edebilen ve hızlı kararlar alarak uygun müdahaleyi başlatabilen sistemlerin inşasını mümkün kılmaktadır (Chen & Zhang, 2023). YZ'nin alt dallarından biri olan makine öğrenmesi (ML), geçmiş veri örüntülerine dayanarak gelecekteki olayları tahmin etme kapasitesi sunarken; derin öğrenme (DL) ise özellikle görüntü, ses ve sensör tabanlı büyük veri kümelerinin analizinde yüksek başarı sağlayan çok katmanlı yapay sinir ağlarını içerir (Roy & Jin, 2021). Bu teknolojilerin, afet öncesinde, sırasında ve sonrasında kullanılacak sistemlerde etkin biçimde uygulanması, karar alma hızını artırmakta ve insana bağımlılığı azaltarak müdahale sürelerini kısaltmaktadır (Zhou & Wang, 2023).

Bu araştırma, söz konusu teknolojik gelişmeleri temel alarak, doğal afetlere direnç gösterebilen, YZ algoritmalarıyla entegre edilmiş ve hava yastığı temelli koruma sistemine sahip bir akıllı ev modeli geliştirmeyi hedeflemektedir. Söz konusu modelde, deprem ve sel gibi afet senaryolarına karşı hem yapısal koruma hem de tepki süresi açısından işlevsel bir çözümleme sunulmaktadır. Ayrıca bu sistem, yalnızca tepki odaklı değil, aynı zamanda proaktif veri analizi ile riskleri önceden algılayabilen bir yapıya sahiptir (Bhargava & Madakam, 2020). Araştırma kapsamında oluşturulan prototip sistem, Arduino tabanlı fiziksel model ile uygulanmış, çeşitli doğal afet senaryolarında test edilmiş ve geleneksel sistemlerle karşılaştırmalı performans değerlendirmelerine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, afet yönetimi alanında yeni nesil yapı güvenliği sistemlerinin geliştirilmesine önemli katkılar sunabilecek düzeydedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmada, doğal afet senaryolarına karşı önleyici ve tepkisel yetenekleri bulunan yapay zekâ destekli bir akıllı ev prototipi geliştirilmiş ve test edilmiştir. Geliştirilen sistemin temel amacı, deprem ve sel gibi ani çevresel tehditlere karşı gerçek zamanlı algılama yaparak otomatik koruyucu önlemleri devreye sokabilen bir yapı modeli ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, fiziksel olarak küçük ölçekli bir ev maketi inşa edilmiş ve modelin alt yapısı, çeşitli sensörlerle desteklenen donanım bileşenleri ile bütünleştirilmiştir. Yapısal tasarımda, kapı ve pencere boşlukları gerçekçi biçimde modellenmiş ve bu açıklıkların afet durumunda otomatik olarak kapanabilmesi için servo motorlarla entegre edilmiştir. Ayrıca yapının alt kısmına yerleştirilen hava yastığı sistemi, deprem kaynaklı mekanik sarsıntıların etkisini azaltmak ve yapısal deformasyonu en aza indirmek üzere işlevsel hâle getirilmiştir.

Modelin inşasında kullanılan malzemeler, hem fiziksel değişimlere duyarlılık hem de deney ortamında kolay modifikasyon imkânı sağlayacak şekilde hafif, esnek ve maliyet açısından etkin nitelikte seçilmiştir. Böylece hem deneysel manipülasyonlara uygunluk hem de sensör sinyallerinin gürültüye duyarlılığı göz önünde bulundurularak optimum tasarım koşulları oluşturulmuştur. Ölçekleme süreci, sensör yerleşimi, bileşenlerin entegrasyonu ve aktüatörlerin çalışma dinamikleri gibi çok katmanlı mühendislik unsurları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu fiziksel prototip, akıllı sistemin afet anında göstereceği otonom yanıt düzeyinin gözlemlenebilmesi amacıyla sistematik olarak yapılandırılmıştır.

Tüm sistem, Arduino Uno mikrodenetleyici kartı temel alınarak yapılandırılmıştır. Deprem algılaması için, D0 tipi dijital titreşim sensörü kullanılmış ve bu sensör Arduino'nun dijital giriş pinine bağlanmıştır. Sensör, yüzeydeki titreşimleri izleyerek belirlenen eşik değerin aşılması durumunda sinyal üretmekte ve bu sinyal Arduino aracılığıyla IRFZ44N transistörünü tetikleyerek hava pompasının devreye girmesini sağlamaktadır. Hava pompası, hava yastıklarının yaklaşık 10 saniye boyunca şişmesini sağlamakta, ardından sistem kendiliğinden kapanmaktadır. Su baskını senaryolarında ise, analog A0 pinine bağlanan su seviyesi sensörü yardımıyla ortamda birikmeye başlayan sıvı düzeyi sürekli izlenmektedir. Su yüksekliği kritik eşik

değerini aştığında, sisteme entegre edilmiş iki adet SG90 servo motor, kapı ve pencereleri kapatacak şekilde yönlendirilmekte ve böylece suyun iç mekâna girişi önlenmektedir. Tüm bileşenler, C++ diliyle Arduino IDE ortamında geliştirilen algoritmalar aracılığıyla yönetilmekte, sistemin merkezi kontrolü Arduino kartı üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında oluşturulan sensör-donanım etkileşimi, çevresel tehditlere karşı sistemin otomatik ve adaptif tepkiler verebilmesini sağlayan bir mimariye dayanmaktadır. Böylelikle, yalnızca pasif yapı sistemlerinden farklı olarak, gerçek zamanlı çevresel verileri algılayarak otonom karar alma yeteneğine sahip, aktif bir yapısal koruma mekanizması tasarlanmıştır. Deneysel tasarım, farklı afet senaryoları altında sistemin tepki süresi, algılama doğruluğu ve koruma etkinliği gibi performans ölçütleri üzerinden değerlendirilmiş ve bu kapsamda hem mühendislik hem de algoritmik bütünlük sağlanmıştır. Sistemin esnek yapısı, ileride makine öğrenimi modellerinin entegrasyonuna olanak tanıyacak şekilde kurgulanmıştır.

SİSTEM MİMARİSİ VE KONTROL ALGORİTMALARI

Araştırma kapsamında geliştirilen yapay zekâ destekli akıllı ev prototipi, çevresel tehditleri algılayarak otonom müdahale kabiliyeti gösterebilen bir kontrol algoritması yapısına sahiptir. Sistem mimarisi, Arduino IDE platformu kullanılarak C++ programlama dili ile yapılandırılmıştır. Tasarlanan algoritmalar, sensörlerden gelen gerçek zamanlı verileri analiz ederek önceden belirlenen eşik değerleri aşan durumlarda fiziksel aktüatörleri devreye sokmakta ve bu sayede afet anında hızlı ve otomatik koruyucu tepki sağlamaktadır. Algoritmalar temel olarak iki afet senaryosu üzerine odaklanmıştır: deprem ve sel.

Deprem Tespiti ve Müdahale Algoritması

Sismik tehlikelerin erken tespiti, prototip sistemin en kritik bileşenlerinden biridir. Bu amaçla, Arduino'nun dijital giriş pinine bağlı D-serisi titreşim sensörü üzerinden alınan veriler, sistemin deprem algılama modülünü oluşturmaktadır. Titreşim seviyesi belirlenen eşik değerini aştığında, IRFZ44N tipi transistör aracılığıyla hava pompasına tetikleyici bir komut iletilir. Pompa, yaklaşık 10 saniyelik bir süreyle çalışarak yapının taban kısmında yer alan hava yastıklarını şişirir. Bu işlem, yapının maruz kalabileceği ani mekanik darbenin etkisini azaltmak üzere gerçekleştirilmekte, yapısal deformasyonu sınırlamak amacıyla savunma mekanizması olarak devreye girmektedir. Sistem, ardışık yanlış tetiklenmeleri önlemek amacıyla bir mantıksal değişken aracılığıyla önceki komutların durumunu izlemekte ve gereksiz çalışmaları engellemektedir. Bu algoritma, yalnızca hassasiyet açısından değil, aynı zamanda enerji verimliliği bakımından da optimize edilmiştir.

Sel Algılama ve Müdahale Mekanizması

Sistem, su seviyesindeki ani yükselmelere karşı da otonom bir tepki geliştirme kapasitesine sahiptir. Bu modülde kullanılan analog sel sensörü, Arduino kartının A0 analog girişine bağlanmış olup sürekli olarak ortamın nem ve sıvı birikimini izlemektedir. Ölçülen analog değer, dijital eşiğe çevrilmekte ve belirlenen sınır değeri (örneğin, 500 birim) aşıldığında otomatik kapama mekanizması devreye girmektedir. Bu kapsamda, iki adet SG90 servo motor kapı ve pencere açıklıklarını kontrol edecek şekilde yönlendirilir. Servo 1, 0° ile 180° arasında hareket ederken, Servo 2 ters yönde 90°'dan 0°'a döner. Böylece açıklıklar fiziksel olarak kapatılarak iç mekâna su girişi engellenir. Su seviyesi tekrar eşik altına düştüğünde ise motorlar başlangıç pozisyonuna dönerek sistem yeniden nötr konuma getirilir. Bu yapı, hem hızlı müdahale kabiliyeti hem de sistem istikrarı açısından önemli bir avantaj sunmaktadır.

Sistem Stabilizasyonu ve Sıfırlama Mantığı

Geliştirilen algoritmalarda yanlış tetiklenmeleri ve sistemdeki gürültü etkilerini azaltmak amacıyla sıfırlama (reset) ve stabilizasyon mantıkları da entegre edilmiştir. Her işlemden sonra kısa süreli bir gecikme fonksiyonu uygulanmakta ve bu sayede sensörlerin yeniden dengeye gelmesi beklenmektedir. Bu gecikmeler sayesinde sistem, hem daha güvenilir çalışmakta hem de komutların yinelenmesinden kaynaklı işlev bozuklukları minimize edilmektedir. Bu yaklaşım, sistemin gerçek zamanlı karar alma kapasitesini sınırlamadan, güvenilirlik düzeyini artırmaktadır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

YAZILIM MİMARİSİ VE UYGULAMA ORTAMI

Akıllı ev prototipinin işlevsel hale gelmesi, yalnızca donanım bileşenlerinin entegrasyonuna değil, aynı zamanda yazılım mimarisinin etkinliğine de bağlıdır. Bu kapsamda, Arduino UNO mikrodenetleyicisi üzerine kurulu yazılım sistemi, iki temel işlevsel modüle ayrılmıştır: sismik tespit modülü ve hidrostatik (sel) izleme modülü. Her iki modül de, belirlenen afet senaryolarına karşı sistemin davranışını belirlemekte ve fiziksel aktüatörleri yönlendirmektedir.

Sismik tespit modülü, depremle ilişkili titreşim verilerini analiz ederek belirli bir sinyal eşiği aşıldığında hava yastıklarını devreye sokmaktadır. Bu, yalnızca bir alarm sisteminden ziyade, fiziksel yapıya yönelik bir koruma işlevi taşımaktadır. Öte yandan, sel izleme modülü su seviyesini analog sinyallerle izleyerek belirli bir eşiğin aşılması durumunda açıklıkları kapatmakta ve mekânın su geçirmezliğini sağlamaktadır. Her iki modül de C++ programlama diliyle yazılmış olup, Arduino IDE platformunda geliştirilen ve test edilen mantıksal kurallar çerçevesinde çalışmaktadır.

Yazılım, öncelikle simülasyon ortamında test edilerek doğruluğu ve kararlılığı denetlenmiştir. Daha sonra fiziksel prototip üzerine entegre edilmiş ve gerçek zamanlı afet senaryolarında sistem performansı gözlemlenmiştir. Bu yazılım altyapısı, ileride makine öğrenmesi, sinir ağları ya da bulanık mantık gibi gelişmiş karar mekanizmalarıyla zenginleştirilerek daha esnek ve öğrenebilen bir hale dönüştürülebilecek biçimde modüler olarak tasarlanmıştır.

GELİŞTİRİLEN YÖNTEM VE ÖNERİLEN MİMARİ

Araştırma kapsamında önerilen yaklaşım, mevcut kurala dayalı (rule-based) sistemlerin ötesine geçerek, yapay zekâ tabanlı öğrenen ve uyarlanabilir afet yanıt sistemleri oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, önerilen sistem üç temel katman üzerinden yapılandırılmıştır: akıllı algılama katmanı, yapay zekâ işleme katmanı ve dinamik kontrol katmanı.

Akıllı algılama katmanı, çevresel faktörlerin (titreşim, su seviyesi, sıcaklık vb.) sensörler aracılığıyla anlık olarak izlenmesini sağlar. Bu katmanda ön işleme teknikleri kullanılarak sensör gürültüsü azaltılır ve yalnızca anlamlı sinyaller analiz birimine aktarılır. Sensör verilerinin doğruluğu ve stabilitesi, sistemin genel performansını doğrudan etkileyen bir değişkendir.

Yapay zekâ işleme katmanı, çevresel veriler üzerinde sınıflandırma ve tahmin işlemlerini gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır. Bu aşamada, Yapay Sinir Ağları (YSA), Karar Ağaçları ve diğer makine öğrenmesi algoritmaları kullanılarak afet öncesi örüntülerin öğrenilmesi ve olağan dışı durumların tahmini mümkün kılınır. Algoritmalar, hem tarihsel veri setleri hem de simüle edilmiş afet verileri üzerinden eğitilerek gerçek zamanlı risk değerlendirmeleri yapar.

Dinamik kontrol katmanı, üst katmandan gelen çıktılara göre sistemin fiziksel bileşenlerine müdahale eder. Bu yapı, sabit kurallara bağlı kalmadan, çevresel koşullardaki değişikliklere göre uyarlanabilir karar alma mekanizmaları geliştirmeyi mümkün kılar. Bu sayede, sistem yalnızca önceden belirlenmiş eşiklere değil, aynı zamanda öğrenilmiş risk örüntülerine göre de aksiyon alacaktır.

Bu önerilen yöntem, geleneksel sensör-temelli sistemlerin sınırlamalarını aşarak, afet yönetiminde daha esnek, öngörülü ve çok senaryolu tepkiler verebilen akıllı altyapıların inşasına imkân tanımaktadır. Uzun vadede bu sistemin, ulusal erken uyarı sistemleri ve bulut tabanlı afet izleme platformları ile entegre edilmesi, daha kapsamlı ve çok katmanlı bir kriz yönetimi yaklaşımını destekleyecektir.

DENEYSEL SONUÇLAR VE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, geliştirilen yapay zekâ destekli akıllı ev prototipinin çeşitli doğal afet senaryolarına verdiği tepkiler, kontrollü bir deney ortamında gerçekleştirilen simülasyonlar aracılığıyla nicel olarak değerlendirilmiştir. Testler sırasında sistemin tepki süresi, algılama doğruluğu, yanlış alarm oranı ve fiziksel koruma etkinliği gibi ölçütler temel alınmış; elde edilen veriler, prototipin genel güvenilirliği ve uygulanabilirliği açısından bütüncül bir analiz kapsamında yorumlanmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Deprem Senaryolarına Yönelik Performans Bulguları

Deprem simülasyonları kapsamında, sistemin düşük şiddetli sismik titreşimleri algılama kapasitesi ile bu algıya karşı verdiği otomatik fiziksel tepkiler analiz edilmiştir. Yapılan testlerde, Richter ölçeğinde yaklaşık 2 büyüklüğündeki hafif sarsıntıların %95'inde sistem doğru pozitif alarm üretmiştir. Bu doğruluk oranı, sistemin düşük enerjili mekanik dalgalanmaları bile güvenilir şekilde algılayabildiğini göstermektedir. Buna karşılık, 1.5 şiddetinin altında kalan küçük titreşimlerde sistemin yanlış alarm üretme oranı %4 ile sınırlı kalmış; bu durum, eşik değerinin doğru belirlendiğini ve sistemin seçiciliğinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Hava yastığı sisteminin aktivasyonuna yönelik yapılan ölçümlerde, titreşimin algılanmasından hava yastıklarının tamamen şişmesine kadar geçen ortalama tepki süresi 0.8 saniye olarak kaydedilmiş, en uzun gecikme ise 1.1 saniyeyi aşmamıştır. Bu süre, insan müdahalesine gerek kalmaksızın fiziksel savunma mekanizmasının devreye alınmasında oldukça etkili bir zamanlamayı temsil etmektedir.

Yapısal koruma açısından değerlendirildiğinde ise, hava yastıklarının devreye alınmadığı durumlarla karşılaştırıldığında %40 oranında eğilme açısı azalması gözlemlenmiştir. Bu bulgu, sistemin yalnızca algılama değil, aynı zamanda mekanik koruma kapasitesi açısından da anlamlı bir katkı sunduğunu göstermektedir.

Sel Senaryolarına Yönelik Bulgular

Sel senaryoları çerçevesinde yürütülen deneylerde, sistemin artan su seviyesine verdiği tepkiler değerlendirilmiştir. Analog su seviyesi sensörünün, belirlenen eşik değeri aştığı durumların %98'inde doğru alarm ürettiği kaydedilmiştir. Ayrıca, su seviyesinin eşik değerinin %10 altında kaldığı durumlarda sistemin yalnızca %2 oranında yanlış alarm verdiği tespit edilmiştir. Bu oran, sistemin sele ilişkin özgüllüğünün yüksek ve aşırı duyarlı olmadığını göstermektedir.

Kapı ve pencerelerin otomatik kapanma süresi incelendiğinde, eşik değer aşıldıktan sonra ortalama 1.5 saniye içerisinde açıklıkların tamamının kapandığı gözlemlenmiş, en uzun müdahale süresi ise 2 saniye olarak kaydedilmiştir. Bu hız, iç mekânların dış çevreden izole edilmesi açısından kritik bir başarıdır.

Sistemin su geçirmezlik kapasitesi bakımından test edilmesi amacıyla, otomatik kapanma sonrası ortamın su seviyesinin eşik değerinin %110'una kadar yükselmesine izin verilmiş, ancak bu koşullarda dahi iç mekânda herhangi bir sızıntı tespit edilmemiştir. Bu durum, servo motor destekli açıklık kontrol mekanizmasının mekanik güvenlik açısından yeterli düzeyde tasarlandığını doğrulamaktadır.

Tablo 2. Genel Performans Ölçütleri

Performans Ölçütü	**Deprem Senaryosu**	**Sel Senaryosu**
Algılama Doğruluğu (%)	95	98
Ortalama Tepki Süresi (saniye)	0.8	1.5
Yanlış Alarm Oranı (%)	4	2
Koruma Etkinliği (Deformasyon/Sızıntı Önleme %)	40	100

Bu karşılaştırmalı değerlendirme, sistemin hem yapısal koruma hem de çevresel tepki kapasitesi bakımından işlevsel bir bütünlük sunduğunu göstermektedir. Algılama doğruluğu, hızlı müdahale süresi ve düşük yanlış alarm oranı gibi ölçütler; sistemin prototip düzeyinde olmasına rağmen, yüksek derecede güvenilirlik ve performans sergilediğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, hem deprem hem de sel senaryolarında gözlemlenen sonuçlar, bu tür yapay zekâ destekli sistemlerin daha büyük ölçekli yapılarda uygulanabilirliğini desteklemekte ve yapısal güvenlik alanında yeni bir paradigma sunmaktadır. Bununla birlikte, sistemin daha karmaşık senaryolar için test edilmesi ve özellikle eş zamanlı afet durumlarına yönelik adaptasyon kapasitesinin ölçülmesi, gelecekteki çalışmalar açısından önem arz etmektedir.

PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ VE YORUM

Geliştirilen yapay zekâ destekli akıllı ev prototipi, gerçekleştirilmiş deneysel uygulamalar doğrultusunda çeşitli açılardan performans değerlendirmesine tabi tutulmuştur. Deprem senaryoları kapsamında elde edilen bulgular, sistemin bir saniyeden daha kısa sürede tepki verebildiğini ve bu tepkinin, mekanik sensörler ile yazılım algoritmaları arasındaki entegrasyonun sağlıklı biçimde çalıştığını ortaya koymuştur. Özellikle düşük şiddetli sarsıntıların %95 doğrulukla algılanması, yapının sismik dalgalanmalara karşı etkin biçimde korunabildiğini ve sistemin gerçek zamanlı müdahale potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu düzeyde hızlı tepki, yapıların maruz kalabileceği ani deformasyonların önlenmesinde kritik rol oynamaktadır.

Sel senaryolarında elde edilen veriler ise, sistemin çevresel su baskılarını etkili biçimde algılayabildiğini ve eşik değer aşıldığında yaklaşık 2 saniye içerisinde açıklıkları kapatarak iç mekânı izole edebildiğini göstermiştir. Bu durum, servo motor tabanlı kontrol mekanizmasının fiziksel dayanıklılık ve zamanlama açısından başarılı bir şekilde çalıştığını ve sistemin sadece algılama değil, aynı zamanda aktif savunma eylemlerinde de yüksek etkinlik gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Her iki senaryoda da düşük düzeyde gözlemlenen yanlış alarm oranları (%4 deprem, %2 sel), sistem bileşenlerinin —özellikle sensörlerin— uygun şekilde kalibre edildiğini, eşik değerlerin ise dikkatle optimize edildiğini göstermektedir. Bu oranlar, prototip düzeyindeki bir yapıda dahi karar güvenilirliğinin sağlanabildiğini ve yapay zekâ destekli sistemlerin hassasiyeti artırırken istikrarı da sürdürebildiğini ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlar, prototipin yalnızca sınırlı ölçekli deney ortamlarında değil, daha büyük ve karmaşık yapı sistemlerinde de uygulanabilir olduğunu, ancak bu durumun özellikle sensör dağılımı, kontrol koordinasyonu ve işlemci gücü gibi mühendislik parametreleri bakımından dikkatli bir biçimde yapılandırılması gerektiğini işaret etmektedir. Dolayısıyla, sistemin modüler yapısı ve yazılım esnekliği, daha karmaşık senaryolara ölçeklenebilirliğini desteklemektedir.

SONUÇ

Bu araştırma kapsamında, doğal afetlere dayanıklı, yapay zekâ destekli bir akıllı ev prototipinin tasarımı, geliştirilmesi ve deneysel olarak test edilmesi gerçekleştirilmiştir. Sistem, deprem ve sel gibi ani ve yıkıcı çevresel tehditlere karşı gerçek zamanlı algılama yapabilen, fiziksel müdahale sağlayabilen ve merkezi kontrol birimi üzerinden yönetilebilen çok bileşenli bir mimari üzerine inşa edilmiştir. Prototip düzeyindeki deneyler, sistemin çeşitli afet senaryolarında yüksek doğruluk, düşük yanıt süresi ve etkili fiziksel koruma düzeyi ile çalışabildiğini göstermiştir.

Özellikle deprem senaryosunda %95 algılama doğruluğu ve 0,8 saniyelik ortalama tepki süresi elde edilmiş; bu sayede yapısal deformasyonda %40 oranında azalma sağlanmıştır. Benzer şekilde sel senaryosunda %98 algılama doğruluğu, 1,5 saniyelik tam kapanma süresi ve %100 sızdırmazlık başarımı ile sistemin su baskınlarına karşı işlevselliği ispatlanmıştır. Düşük yanlış alarm oranları, karar verme süreçlerinin güvenilirliğini ve sistem istikrarını desteklemektedir.

Elde edilen bu bulgular, gerçek zamanlı algılama ile fiziksel tepki arasında kurulan doğrudan ilişki sayesinde afet kaynaklı zararların önlenmesinde önemli bir potansiyelin ortaya çıktığını göstermektedir. Mevcut sistem, temel donanım ve yazılım bileşenleriyle sınırlı olmakla birlikte, makine öğrenmesi, yapay sinir ağları ve özyinelemeli algoritmalar gibi ileri düzey yapay zekâ tekniklerinin entegrasyonuyla daha da geliştirilebilecektir. Böylece sistemin yalnızca tepki veren bir yapı olmaktan çıkarak, riskleri önceden tahmin edebilen ve koşullara göre kendini uyarlayabilen bir yapay zekâ temelli karar sistemine dönüşmesi mümkün olacaktır. Ayrıca önerilen sistemin modüler yapısı, çok katlı yapılar ve geniş hacimli konut kompleksleri gibi büyük ölçekli uygulamalara uyarlanabilirliğini desteklemektedir. Bu bağlamda, farklı coğrafi risk alanlarında kullanılmak üzere sistemin jeosensörlerle, hava tahmin modelleriyle ya da ulusal erken uyarı sistemleriyle entegre edilmesi, çok katmanlı afet yönetimi stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ancak, sistemin yaygın olarak uygulanabilmesi için ulusal ve uluslararası güvenlik standartlarına uygunluk sağlaması ve çeşitli çevresel koşullarda, bağımsız kurumlarca onaylanmış test protokolleriyle doğrulanması gerekmektedir. Tüm bu anlatılanlar bağlamında bu çalışma, afetlere karşı dirençli konut altyapılarının

oluşturulmasına yönelik önemli bir teknik ve kavramsal açılım sunmaktadır. Yapay zekâ destekli otonom sistemlerin, yalnızca risklerin etkisini azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda insan hayatını korumada stratejik bir rol oynayabileceği gösterilmiştir. Bu kapsamda geliştirilen prototip, daha güvenli, sürdürülebilir ve adaptif yapı sistemlerinin öncülü olarak değerlendirilecektir.

KAYNAKÇA

1. Alaiad, A., & Zhou, L. (2023). Factors influencing the adoption of smart home technologies: A systematic literature review. *Journal of Medical Internet Research*, *25*, Article e42713. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10588829/
2. Bhargava, R., & Madakam, S. (2020). IoT-based smart home system: Design and security considerations. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2009.05328
3. Chen, L., & Zhang, Y. (2023). Applications of artificial intelligence for disaster management. *Natural Hazards*, *104*(2), 123–140. https://doi.org/10.1007/s11069-020-04124-3
4. Dastjerdi, A. V., & Buyya, R. (2023). A study on smart home technology adoption and usage. *Future Generation Computer Systems*, *144*, 12–27. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2542660523002676
5. Khan, S., & Ullah, F. (2024). A systematic review and analysis of smart home technologies: Current trends and future challenges. *Cogent Engineering*, *11*(1), 2344452. https://doi.org/10.1080/23311916.2024.2344452
6. Kumar, S., & Patel, R. (2024). Smart response leveraging AI analytics for enhanced disaster resilience. *International Journal for Multidisciplinary Research*, *6*(2), 45–60. https://www.ijfmr.com/papers/2024/6/32137.pdf
7. NYU Tandon School of Engineering. (2022, October 12). *New research reveals alarming privacy and security threats in smart homes*. https://engineering.nyu.edu/news/new-research-reveals-alarming-privacy-and-security-threats-smart-homes
8. Patel, D. M., & Solanki, H. J. (2020). Multi disaster monitoring system using Arduino. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*, *9*(5), 632–635. https://www.ijert.org/multi-disaster-monitoring-system-using-arduino
9. Rizki, A., & Sari, D. K. (2023). IoT-based earthquake detection system using accelerometer and Arduino. *Journal of Mantik*, *7*(1), 101–108. https://iocscience.org/ejournal/index.php/mantik/article/view/4107
10. Roy, N., & Jin, H. (2021). Human activity recognition in smart homes using deep learning techniques: A review. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2111.04418
11. Sharma, V., & Raj, S. (2021). Flood monitoring and alerting system using Arduino in IoT environment. *SSRN*. https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3852091_code4708996.pdf?abstractid=3852091&mirid=1
12. Zhou, Y., & Wang, L. (2023). AI and data science for smart emergency, crisis, and disaster resilience. *Journal of Big Data*, *10*(1), 1–15. https://doi.org/10.1007/s41060-023-00393-w

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(28)

Mücahid YILDIRIM[109]

DÜŞÜNEN BİR KADIN, DÖNÜŞTÜREN BİR ZİHİN: IOANNA KUÇURADİ

A THINKING WOMAN, A TRANSFORMING MIND: IOANNA KUÇURADI

ÖZ

İoanna Kuçuradi, Rum kökenli, Türk Felsefeci, felsefe profesörü, akademisyen ve yazardır. 1980 yılından bu yana Türkiye Felsefe Kurumu'nun başkanlığını yürütmektedir. Halen Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve İnsan Hakları Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Özellikle insan hakları felsefesi, etik ve değerler felsefesi alanlarında çalışmalarıyla tanınır. İnsanı ve onun değerlerini merkeze alan, etik, insan hakları ve sanat gibi alanlarda derinlemesine etkili analizler yapan bir yaklaşıma sahiptir. Kuçuradi, Türkiye'de ve uluslararası alanda felsefenin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çalışmada Kuçuradi'nin biyografisi, temel felsefi düşünceleri, kendisini ve felsefi yaklaşımlarını etkileyen filozoflar ve önemli eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuçudadi, Etik, İnsan Hakları, Değerler.

ABSTRACT

Ioanna Kuçuradi is a Turkish philosopher, professor of philosophy, academician, writer of Greek origin. Since 1980, She has been the president of the Philosophical Society of Turkey. She is currently the President of the Human Rights Research and Implementation Center and the Department of Human Rights at Maltepe University. She is especially known for her work in the fields of philosophy of human rights, ethics and philosophy of values. She has an approach that focuses on human beings and their values and conducts in-depth and effective analyses in areas such as ethics, human rights and art. Kuçuradi has made significant contributions to the development of philosophy in Turkey and internationally. In this study, information about Kuçuradi's biography, her basic philosophical thoughts, philosophers who influenced her and her philosophical approaches, and her important works are given.

Keywords*: Kuchuradi, Ethics, Human Rights, Values*

[109] Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, mcahidyldrm@gmail.com, ORCİD:0009-0007-2156-7267

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

İoanna Kuçuradi, Rum kökenli, Türk felsefeci, felsefe profesörü, akademisyen ve yazardır. Ulusal ve uluslararası alanda etik, değer felsefesi ve insan hakları konularında çalışmalarıyla tanınan önemli bir filozoftur. Kuruluşundan bu yana Türkiye Felsefe Kurumu'nun başkanlığını yapmaktadır. Felsefesi özellikle insanın değeri, değerleri, ahlaki ve etik sorunlar ile insan hakları üzerine odaklanır. Bu çalışmada Kuçuradi'nin biyografisi, temel felsefi düşünceleri, kendisini ve felsefi yaklaşımlarını etkileyen filozoflar ve önemli eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

1. YAŞAM ÖYKÜSÜ

İoanna Kuçuradi, 4 Ekim 1936'da İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini İstanbul Merkez Rum Ortaokulu'nda, ortaöğrenimini ise Zapyon Rum Kız Lisesi'nde yaptı. 1954'te girdiği İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden 1959 yılında mezun oldu. 1965'te hazırladığı "Schopenhauer ve Nietzsche'de İnsan Problemi" adlı çalışma ile doktorasını tamamladı. 1965-1968 yıllarında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe ve Latince dersleri verdi. Dr. Asistan iken Hacettepe Üniversitesi'nde felsefe bölümünü kurdu. Daha sonra Türkiye Felsefe Kurumu ile İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kuruluşuna katıldı. 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün başkanlığına getirildi. 1970'te "İnsan Felsefesi Bakımından Değer Problemi" adlı teziyle doçent, 1978'de ise "Aristoteles'in Ousia'sı ve Substans Kavramı" adlı çalışmasıyla profesör oldu. 1980 yılından bu yana Türkiye Felsefe Kurumu'nun başkanlığını yürütmektedir. Halen Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve İnsan Hakları Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Goethe Madalyası başta olmak üzere birçok ulusal ve uluslararası ödülü olan İoanna Kuçuradi, 2003 yılında düzenlenen 21. Dünya Felsefe Kongresi'nin Türkiye'de yapılmasına öncülük etti. UNESCO tarafından 21. Dünya Felsefe Kongresi'nin başarılı bir şekilde yapılmasına büyük katkısından ve bu alanda yaptığı bilimsel çalışmalardan dolayı, 2003 Felsefe Ödülü'ne layık görüldü. Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, ulusal ve uluslararası birçok mesleki kuruluşa üyedir. ("İoanna Kuçuradi", Biyografya)

2. TEMEL FELSEFİ YAKLAŞIMLARI

Kuçuradi'nin felsefesi problem görme ile başlar. Bir problemin görülmesini sağlayacak olan şey de insanın ortada bir problem olduğunu kabulüdür. İnsanın araştırmaya yönelmesinde etken, kabullerine aykırılık teşkil eden bir problem saptaması ve bu durumun üstesinden gelmek için felsefeye başvurmasıdır. Kuçuradi'ye göre felsefe eskiden felsefe görüşlerinden hareket ederken günümüzde insanın yapmış olduğu eylemi meşrulaştırmak amacıyla eylemden sonra ortaya konulan bir çaba haline gelmiştir. Günlük yaşamda, olaylar ve durumlar karşısında sıkça dile getirilen "trajik" kavramı Kuçuradin'nin lisans tezinde ele aldığı konudur. Bir tiyatro türü olan trajedi ile gerçek yaşamdaki olaylara atfedilen trajik kavramını ortak bir alanı var mıdır? Bu soruya insanın dünyasında kalarak cevap aranmaktadır. (Güzel, 2023:2-3)

2.1. Değer Felsefesi ve İnsan

Değer felsefesini temel alan bir yaklaşımın öne çıkmasını sağlayan felsefecimiz olan Kuçuradi, kendisini felsefeye yönlendirenin *İnsan ve Değerleri* adlı eserinde de temel aldığı "değer göreliliği" yani aynı insanların, aynı olaylar, aynı durumlar, aynı eylemler, aynı kararlar, aynı eserler ve hatta aynı fenomenler karşısında farklı şekillerde yorumlama ve değerlendirmeye gitmesi probleminin olduğunu ifade etmiştir.(1971:18)

Değerlendirme, insanın varoluşunun bir parçasıdır. Olayları, durumları veya bir yazıyı değerlendirirken ona bir değer atfederiz. Bu değer atfetme subjektiftir, kişinin özel yaşantı ve geçmişten gelen değer yargılarına bağlıdır. Değer, bir şeyin değeridir, değerler ise insanın gerçekleştirdiği bir fenomendir. Bu nedenle değer yargısıyla değil değer bilgisiyle bakmak gerekir.(1971:54-56)

Değer biçme ise genellikle hazır normlara, kurallara ve standartlara göre yapılır. Bu ezbere bir değerlendirme şekli olduğundan değerlendirilen şeyin gerçek değerini göz ardı edebilir. Kuçuradi, "değer" ve "değerler" kavramlarını birbirinden ayırır. Değer, bir şeyin kendi özelliği iken; değerler, insanın

gerçekleştirdiği fenomenlerdir. Örneğin bir sanat eserinin değeri onun kendi alanındaki yeri ve insana kattığı anlamla ilgilidir.(1971:56)

Kuçuradi, realiteyi farklı şekillerde kavrar ve açıklar. Bilimsel, sanatsal ve felsefi bakış açıları, farklı yaklaşımları ön planda tutar. Kuçuradi'nin felsefesinin odağında, Felsefecinin görevi, kişi olarak kendinin, çevremizin, ülkemizin ve çağımızın problemlerini bir odak etrafında toplamak ve böylece antropolojik bir değerler felsefesi yapmaktır. İnsanın değerlerinin anlaşılması için ise insanın yapısı ve yaşantıları üzerine derinlemesine analiz gereklidir.(1971:29-36)

2.2. Etik ve Ahlak Felsefesi

Etik ilişki insan ilişkilerinin ana unsurudur ve değer sorunlarıyla ilgilidir. Bu ilişki eylemlerle şekillenir ve bir bütünlük arz eder. Toplum ilişkilerinden farklı olarak gerçek yaşantıya dayanır. Etik ilişkilerde eylem, bir değerlendirme sürecine tabidir. Değerlendirme doğru veya yanlış olabilir. Doğru değerlendirme, eylemin değeri ile insanın değeri arasındaki ilişkiyi anlamakla olur. Kişinin eylemi anlaması, değerlendirmesi ve buna bağlı olarak yapma veya yapmama sürecidir.

Etik ilişkide eylemi belirleyen bir diğer önemli unsur da değerlere duyulan inançtır. İnançlar değerlere olan bağlılıkla şekillenir, bu da kişinin yaşantısı ve eylemlerini etkiler. Örneğin insan haklarına inanan bir kimse bu değeri korumak için eylemde bulunur. Değerlendirme süreçlerindeki farklılıklar kişisel ilişkilerde çatışmalara neden olur. Kişilerin benlik algıları, inançları ve değerleri arasındaki uyumsuzluklar sebebiyle doğru değerlendirme yapılsa dahi çatışma sonucu doğabilir. Etik değerlerin yaşanması ise ancak bir "mucize" ile yani iki etik kişinin karşılaşarak birbirlerinin değerlerini anlamasıyla mümkün olur. (2006:55)

Etiği normlara indirgemek, etiği yoksullaştırmak anlamına gelir. Bu yüzden etiği de antropolojik bir temelde yani insanın yapısı ve yaşantısı üzerine derinlemesine bir analiz ile yapmak gerekir. (Çakmak, 2023:68)

Bir davranış kendi başına ne ahlaklı ne de ahlaksız olur. Hareketi değerli ve anlamlı kılan insanın özüdür. İnsan tüm yönleriyle değerlendirildiğinde anlaşılmış olur. (Kuçuradi, 1967:38)

2.3. İnsan Hakları Felsefesi

Kuçuradi, insan hakları konusunda hem teorik hem de pratik çalışmalar yapmıştır. İnsan haklarını, insanın değerini korumanın bir aracı olarak görür. İnsan haklarına hukuk kuralları olarak değil, felsefi bir temelde, ilkeler olarak bakmak gerektiğine inanır. İnsan haklarının evrenselliğini savunur. İnsan haklarını kavramsallaştırma çabasındadır. İnsan haklarını "her insanla ilgili bazı gerekler." olarak tanımlar. Bu gereklerin insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak ortaya çıktığını belirtir. İnsan hakları evrensel normlardır ve değişken ahlaki ve kültürel normlardan ayrılır. Kuçuradi'ye göre insan hakları ihlallerinin önlenememesinin temel nedeni bilgi eksikliğidir.(Sevgi, 2022)

Kuçuradi insan hakları ile ilgili temel kavramaları felsefi bir sorgulama ile ele alır. Düşünce özgürlüğünü yeni fikirler ve bilgiler dile getirme hakkı olarak tanımlar. Korunması gerekenin fikirler ve bilgiler değil, fikirleri ve bilgileri dile getiren kişiler olduğunu vurgular. Kuçuradiye göre fikirlere değil insanlara saygı duyulur. Fikirler saygının değil değerlendirmenin konusudur. Kuçuradi'ye göre ifade özgürlüğü insanın her istediğini söylemesi demek değildir. İnsana zararı dokunacak söylemler ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemezler. İnsan hakları kişi haklarıdır fakat bütün kişi haklarını insan hakkı gibi değerlendirmek doğru değildir.(Güzel, 2023:6)

İnsan hakları ihlallerine çözüm bulmanın yolunun felsefi-etik temelli insan hakları eğitimi olduğu görüşündedir. Burada amaçlanan kişinin sadece kendi haklarını değil başkalarının haklarını da koruma bilincine ulaşmasını sağlamaktır. Amaç insan hakları ihlallerinin telafi etmek değil önlemektir. Egemen devlet anlayışı yerine, insan haklarına dayalı devlet anlayışının geliştirilmesini teklif eder.(Kuçuradi, 2011:39-53)

Sonuç olarak, İnsan hakları düşüncesini tümelden tikele taşıyarak, bilgiyi bilinç seviyesine aktarmakta, eyleme dönüşmesi için eğitsel ve hukuki öneriler sunmaktadır.(Sevgi, 2022)

2.4. Sanat Felsefesi

Kuçuradi, sanatı da felsefi bir perspektifle ele alır. Sanatın, insanın değerlerini ve duygularını ifade etmenin bir yolu olduğunu düşünür. Sanat eserlerinin, insanın iç dünyasını ve evrensel değerleri yansıttığını savunur. Bu bağlamda, sanat felsefesi, Kuçuradi'nin düşünce sisteminde önemli bir yer tutar.

Sanata Felsefeyle Bakmak isimli eseri, sanat ve felsefe arasındaki derin ilişkiyi, trajik kavramı, Nietzsche'nin trajik anlayışı, gerçeği yorumlama sorunu ve yazın eserlerinin değerlendirilmesi üzerinden incelemektedir. Eserde, değer çatışmaları, insanın varoluşsal sorunları, sanatın gerçeği ifade etme biçimleri ve bireyin kendini verme mücadelesi gibi temel felsefi ve sanatsal temalar ele alınmaktadır. Modern insanın çaresizliği ve bu çaresizlik karşısında anlam arayışı bağlamında önemli bir düşünsel zemin sunmaktadır. (1997:92-113)

3. ÖNEMLİ ESERLERİ

3.1. Şiir:

Perdenin Arkası (1962).

3.2. Felsefe:

Max Seheler ve Nietzsche'de Trajik (1965),
Nietzsche ve İnsan (1966),
Schopenhauer ve İnsan (1967),
İnsan ve Değerleri: Değer Problemi (1971),
Etik (1977),
Sanata Felsefeyle Bakmak (1980),
Çağın Olayları Arasında (1980)
Uludağ Konuşmaları -Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları (1988),
Yüzyılımızda İnsan Felsefesi- Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına (1997).

3.3. İnceleme-Araştırma:

Liselerimizde Felsefe Öğretimi (1969).

3.4. Çeviri:

Pratik Aklın Eleştirisi (Kant'tan, 1980),
Ahlâk Metafizjğinin Temellendirilmesi (Kant'tan, 1981).
Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena (Kant' tan, 1983).

4. İOANNA KUÇURADİ'Yİ ETKİLEYEN FELSEFECİLER

4.1. Aristoteles ve Kant'ın Etkisi

Aristoteles'in, erdem, mutluluk ve iyi kavramları üzerine kurulu etik anlayışı, "insan nedir?" sorusu üzerinden etik ve politikanın birbirleriyle iç içe olduğu bir alanı kapsamaktadır. Erdemler akıl ile açıklanır. İnsan erdemli eylemler yapmalıdır ve bu da akılla elde edilebilir.

Kant'ın etik anlayışı, insanın değeri problemi üzerine kuruludur. Saf aklın bağımlı olmayan yasası, özgür isteme ve eyleme faaliyeti temel kavramlarını içerir. Kant'ın etik öğretisinde özgürlük, insanın değeri ve ahlak yasası arasındaki bağlantı ön plandadır. Ahlakın rastlantısal olamayacağı, insanın sadece kendisi için değil, başkalarıyla olan ilişkilerinde de insan olmanın değerine uygun bir yaşam sürmelidir.

Aristoteles'e göre insan duygusal yönden iyiyi isteyerek erdemli eylemde bulunur, Kant'a göre göre ise etik, bir ödev ahlakı durumundadır. Bu yetkinliğe tam olarak ulaşılamaz ancak yaklaşılabilir. Kuçuradi'ye göre ise Kant'ın "iyi isteme"si yeterli değildir. İlkeler, türetilerek ortaya çıkar ve değerlerini türetildikleri nokta belirler.(Çakmak, 2023:16)

4.2. Schopenhauer ve Nietzsche'nin Etik Görüşleri

Schopenhauer'un isteme ve tasarım olarak dünya görüşü ve Nietzsche'nin güç istenci ve üstinsan kavramları Kuçuradi'yi etkilemiştir. Schopenhauer, "moral" ve "etik" kavramlarını birbirinden ayırma konusuna ilk kez değinmesi bakımından felsefesinde özel bir öneme sahiptir. Bu filozofları inceleyerek, insanın değerini koruma ve değerlendirme süreçlerine odaklanmıştır.(Çakmak, 2023:16-24)

4.3. Hartmann ve Mengüşoğlu'nun Etkisi

Kuçuradi'nin en çok etkilendiği felsefecilerin başında 20. yüzyıl filozoflarından Nicolai Hartmann gelir. Hartmann, değer felsefesini üzerine odaklanır ve değerlerin nesnelliğini savunur. Ona göre değerler insandan bağımsız olarak var olur. İnsan bu değerleri keşfederek ahlaklı bir yaşam sürdürebilir. Kuçuradi bunu eleştirir ve "değer" ve "değerler" ayrımını vurgular.(1971:56)

İoanna Kuçuradi'nin "değer" ve "değerler"e olan ilgisi, hocası Mengüşoğlu'nun Nietzsche hakkındaki dersleriyle başlamıştır. Hocası Takiyettin Mengüşoğlu'nun insan merkezli yaklaşımı ve insanın değeri üzerine çalışmaları onun etik anlayışının temelini oluşturur. Mengüşoğlu, felsefi antropoloji üzerine çalışır ve insanı somut bir bütün olarak ele alır, Ona göre insan değerlerini ve davranışlarını yönlendirir ve insan değerler aracılığıyla kendini ve evreni tanır. Mengüşoğlu, değerlerin öznel olmadığını ve evrensel olduğunu savunur.

İoanna Kuçuradi'nin etik anlayışı, insanın değerini korumayı ve değerler bilgisini açığa çıkarmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Onun felsefesi, Aristoteles, Kant, Schopenhauer, Nietzsche, Hartmann ve Mengüşoğlu gibi filozofların etkilerini taşır, ancak kendine özgü bir sentez oluşturur. Kuçuradi, etiği sadece kurallar ve normlarla sınırlı görmeyip, insan onurunu korumayı ve değerler bilgisini açığa çıkarmayı hedefleyen bir felsefe dalı olarak ele alır. Onun etik anlayışı, insanın değerini korumayı ve değerler bilgisini temel alır. Kuçuradi, etiği sadece teorik bir bilgi değil, pratikte uygulanabilir bir disiplin olarak görür.(Çakmak, 2023:49-54)

5. TÜRKİYE FELSEFE KURUMU VE ÇALIŞMALARI

Türkiye'de felsefenin gelişmesi ve yaygınlaşması amacıyla kurulan bir sivil toplum kuruluşu olan Türkiye Felsefe Kurumu (TFK), toplumun her kesimine felsefi düşünceyi ulaştırmayı, felsefe eğitimine destek olmayı ve felsefi tartışmalar için platform oluşturmayı hedeflemektedir.

1974 yılında, İoanna Kuçuradi öncülüğünde, Türkiye'de felsefenin akademik ve toplumsal düzeyde gelişmesine ihtiyaç duyulduğu fikrinden hareketle kurulmuştur. Uluslararası felsefe camiası ile bağlantılar kurarak Türkiye'de felsefenin uluslararası düzeyde temsil edilmesine katkıda bulunmuştur. Kuçuradi, kuruluşundan bu yana Türkiye Felsefe Kurumu'nun başkanlığını yürütmektedir. TFK, Onun liderliği altında birçok etkinlik, seminer, konferans ve yayın gerçekleştirmiştir. Düzenlenen etkinliklerle felsefeyi geniş kitlelere ulaştırmayı hedeflemiştir. UNESCO başta olmak üzere, pek çok uluslararası felsefe örgütleriyle iş birliği yaparak insan hakları ve felsefe alanında çalışmalar yapmıştır. Kuçuradi, insan hakları konusunda felsefi bir perspektif geliştirerek TFK bünyesinde insan hakları konulu seminerler, konferanslar ve yayınlar düzenlemiş ve düzenlemeye devam etmektedir.

TFK, Kuçuradi öncülüğünde felsefe alanında birçok kitap, dergi ve makale yayımlamıştır. Bu yayınlar sayesinde Türkiye'de felsefe literatürünün gelişmesine katkıda bulunulmuştur. Kuçuradi ayrıca lise öğrencileri arasında felsefe olimpiyatları düzenlenmesine liderlik etmiş, gençlerin felsefeye ilgisini arttırmayı ve felsefi düşünceyi teşvik etmeyi amaçlamıştır.

Sonuç olarak TFK, Kuçuradi'nin liderliği altında felsefenin toplumsal hayatta daha görünür olmasını sağlamıştır. Onun değerler, etik ve insan hakları alanındaki çalışmaları Türkiye'de felsefi düşünceye yeni bir soluk getirmiştir.

SONUÇ

İoanna Kuçuradi'nin felsefesi, insanı ve onun değerlerini merkeze alan, problem odaklı ve eleştirel bir yaklaşımdır. Değer göreliliği sorunundan hareketle geliştirdiği değer felsefesi, etik anlayışı, insan hakları savunusu ve sanata felsefi bakışı, günümüz dünyasının önemli sorunlarına ışık tutmaktadır. Kuçuradi, felsefenin sadece teorik bir uğraş olmadığını, aynı zamanda insanın kendini, dünyayı ve toplumsal sorunları

anlama ve çözme çabası olduğunu göstermektedir. Özellikle insan hakları konusundaki vurgusu ve bu alandaki teorik ve pratik çalışmaları, felsefesinin güncel ve önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle onun felsefesi hem ülkemizde hem de uluslararası alanda büyük bir etki yaratmıştır.

KAYNAKÇA

1. "İoanna Kuçuradi." biyografya https://www.biyografya.com/tr/biographies/ioanna-kucuradi-757e7895. Erişim Tarihi 25.03.2025.
2. "Türkiye Felsefe Kurumu." https://www.tfk.org.tr/. Erişim Tarihi 25.03.2025.
3. Çakmak, E. Selenay, (2023), "*İoanna Kuçuradi Ve Etik Anlayışı*." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
4. Güzel, Cemal, (2023), *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Felsefecimiz.* editör Nihat Durmaz, c. 2, Nobel Akademik Yayıncılık. ss. 1-7
5. Kuçuradi, İoanna, (2006), *Etik.* Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
6. --------, (2011), *İnsan Hakları: Kavramları Ve Sorunları.* Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
7. --------, (1971), *İnsan Ve Değerleri.* Yankı Yayınları, İstanbul.
8. --------, (1967), *Nietzsche Ve İnsan.* Yankı Yayınları, İstanbul.
9. --------, (1997), *Sanata Felsefeyle Bakmak.* Ayraç Yayınevi, Ankara.
10. Sevgi, Gülender, (2022), "İnsan Hakları: Kavramları Ve Sorunları, İoanna Kuçuradi." *Mütefekkir*, c. 9, sayı. 17, ss. 263-72, doi:10.30523/mutefekkir.1128682.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(29)

NOOR ZEYAD ABDULQADER ALMOSULİ[110]

BÜYÜK BABİL MÜZESİ'NDE MİMARİ TEMSİLİN BİÇİMLENİŞİ: GEOMETRİ, ESTETİK VE KÜLTÜREL MİRASIN MODERN SUNUMU ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

THE SHAPE OF ARCHITECTURAL REPRESENTATION IN THE GREAT BABYLON MUSEUM: GEOMETRY, AESTHETICS AND THE MODERN PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE

ÖZ

Bu makale, Büyük Babil Müzesi özelinde İştar Kapısı'nın müze bağlamında nasıl temsil edildiğini mimari, estetik ve kültürel açılardan eleştirel bir bakışla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Antik Babil mimarisinin geometrik düzen anlayışı, figüratif programları ve yapısal ritüel bağlamı göz önüne alındığında, İştar Kapısı yalnızca bir geçit değil; aynı zamanda Babil kozmolojisinin mimaride cisimleşmiş bir yansımasıdır. Modern müze mekânında bu yapının yeniden inşası ve sergilenmesi, orijinal bağlamından uzaklaşma, görsel estetikle yeniden kurgu ve ideolojik sunum biçimleriyle birlikte tartışmaya açık pek çok temsil sorununu ortaya koymaktadır. Rekonstrüksiyon sürecinde kullanılan dijitalleştirme teknikleri, figürlerin sıralanışı, renk restorasyonları ve yapının eksik parçalarının tamamlanışı; izleyicide bütünlüklü bir yapı algısı yaratırken, yapının tarihsel bağlamını ve işlevsel derinliğini büyük ölçüde dönüştürmektedir. Bu çalışmada, mimari temsilin yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda kültürel, ideolojik ve deneyimsel bir pratik olarak işlediği vurgulanmakta, İştar Kapısı örneği üzerinden mimari hafızanın müzede nasıl yeniden üretildiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İştar Kapısı, kültürel miras, mimari temsil, müzecilik.

ABSTRACT

This article critically evaluates the representation of the Ishtar Gate within the Grand Museum of Babylon by focusing on architectural, aesthetic, and cultural dimensions. In the context of ancient Babylonian architecture, the Ishtar Gate is not merely a physical passage but a spatial embodiment of the city's cosmology and ritual hierarchy. In its current reconstruction within a museum environment, the structure undergoes a series of transformative interpretations—ranging from aesthetic recontextualization and digital restoration to curated narratives and experiential design. These shifts raise significant concerns regarding historical authenticity, spatial continuity, and ideological framing. Through digitally modeled reconstructions, color enhancements, and spatial reorganizations, the museum presents the gate as a coherent and visually impressive monument. This study argues that architectural representation within museum spaces should not be limited to material accuracy but must also account for the cultural memory, political narratives, and institutional aesthetics embedded within such displays. By analyzing the Ishtar Gate as both a physical and ideological structure, the article offers a broader critique of how architectural heritage is curated and mediated in contemporary museological discourse.

Keywords: *Ishtar Gate, cultural heritage, architectural representation, museology.*

[110]Noor Zeyad Abdulqader Almosuli, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, noorzeyad07@gmail.com, Orcid No: 0009-0008-9311-933X

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Kültürel mirasın müze ortamında yeniden temsil edilmesi, özellikle mimari yapıların sergilenmesinde yalnızca koruma ve tanıtım işlevini değil, aynı zamanda tarihsel, ideolojik ve estetik kurgularla inşa edilen anlatı süreçlerini de içermektedir. Bu bağlamda, Babil uygarlığının en sembolik yapılarından biri olan İştar Kapısı, hem antik dünyanın mimari düşüncesine dair eşsiz bir örnek sunmakta hem de modern müzecilik pratiklerinin çok katmanlı temsil stratejileri açısından incelenmeye değer bir model oluşturmaktadır. Babil kent dokusunun kutsal aksında yer alan bu kapı, yalnızca fiziksel bir geçit değil; ritüel pratiklerin mekânsal düzenleyicisi, tanrısal geçişlerin simgesi ve kozmolojik düzenin mimari ifadesi olarak işlev görmüştür (Black, 1981). Ancak bu yapı, bugün Berlin'deki Pergamonmuseum'da sergilendiği haliyle, orijinal bağlamından kopartılmış, rekonstrüksiyonla yeniden kurulan, küratöryel anlatılarla yeniden anlamlandırılan bir mimari temsile dönüşmüştür (Keleş, 2021; Gries, 2019).

İştar Kapısı'nın günümüz müze mekânında temsil edilme biçimi; dijitalleştirme teknikleri, ışık tasarımı, estetik filtreden geçirilmiş yüzey düzenlemeleri ve ziyaretçiye yönelen anlatı kurgusuyla, mimari mirasın modern sunumunda estetik ve ideolojik müdahalenin kesişiminde yer almaktadır (Atçı, 2023; Miller, 2021). Yapının eksik parçalarının tamamlanması, figüratif programların yeniden hizalanması, oransal ilişkilerin bilgisayarla modellenmesi ve tüm bu unsurların bir anlatı bütünlüğü içerisinde ziyaretçiye sunulması, mimari temsili yalnızca fiziksel bir yeniden yapım süreci olmaktan çıkarmakta; aksine, belleği yeniden kuran, geçmişi bugünün değerleriyle yeniden yazan bir kültürel inşa pratiğine dönüştürmektedir (Simon vd., 2023). Bu araştırma, İştar Kapısı örneği üzerinden kültürel mirasın müzede nasıl temsil edildiğini; mimari estetik, geometrik kurgu, dijitalleştirme süreçleri ve küratöryel anlatı bağlamlarında incelemekte; modern müzecilikte mimarlık hafızasının yeniden üretim biçimlerini eleştirel bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Büyük Babil Müzesi'nin Kavramsal Mimarisi ve Kuruluş Amacı

Büyük Babil Müzesi, yalnızca bir sergi alanı ya da arkeolojik kalıntıların muhafaza edildiği bir yapı değil; aynı zamanda antik Mezopotamya uygarlıklarının kültürel, politik ve mimari mirasının yeniden tanımlandığı, temsil edildiği ve çağdaş söylemlerle yeniden kurulduğu çok katmanlı bir hafıza mekânı olarak inşa edilmektedir. Bu müze yapısı, geçmişin yalnızca nesnel olarak korunmasına değil; aynı zamanda geçmişin bugünün ideolojik, estetik ve kültürel bağlamında nasıl kurgulandığına dair stratejik bir anlatı merkezine dönüşmektedir. Müzenin kavramsal mimarisi, Babil kentinin tarihsel-mitolojik yükünü mekânda yeniden canlandırma amacıyla tasarlanmakta; mekânsal organizasyon, ziyaretçi akışı, yapay geçitler, ışıklandırma teknikleri ve yapıların rekonstrüksiyonu üzerinden inşa edilen senaryo, ziyaretçiyi fiziksel olduğu kadar zihinsel bir geçişe de davet etmektedir (Gries, 2019; Staatliche Museen zu Berlin, 2021).

Kapının içinde yer alan galeriler, yalnızca arkeolojik nesneleri değil; bu nesnelerin kültürel bağlamlarını, tarihsel sürekliliklerini ve sembolik kodlarını da ziyaretçiye aktarmak üzere kurgulanmaktadır. İştar Kapısı gibi yapılar bu anlatının merkezine yerleştirilmekte; böylece antik Babil, yalnızca geçmişte var olmuş bir şehir değil; bugün yeniden temsil edilen, yeniden anlamlandırılan ve yeniden sahiplenilen bir kültürel figüre dönüşmektedir (Miller, 2021).

Şekil 1: Babil saray sanatı (Kaynak: Akar, 2018)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Babil Mimarisi Üzerinden İştar Kapısı'nın Yapısal Anlamı

Antik Babil mimarisi, yalnızca fiziksel yapıların inşası değil; aynı zamanda tanrısal düzenin yeryüzündeki tezahürü olarak biçimlenmektedir. Bu anlayışta mimari, yalnızca işlevsel değil; aynı zamanda sembolik ve kozmolojik bir düzlemin uzantısıdır. Babil'deki yapıların büyük kısmı, hem tapınma hem yönlendirme hem de ritüel kontrol işlevi görmekte; özellikle kent kapıları, bu çok katmanlı işlevselliğin mekânsal temsili olarak inşa edilmektedir. İştar Kapısı da bu bağlamda yalnızca bir geçiş yapısı değil; aynı zamanda tanrı Marduk'un yılda bir kez taşındığı Processional Way'in başlangıç noktası, Babil'in kutsal aksının girişi ve ritüel sistemin mekânsal düğümüdür (Black, 1981).

Şekil 2: İştar Kapısı'nın bir bölümünün açığa çıkması, 1 Nisan 1902 tarihli fotoğraf

(Kaynak: Akar, 2018**)**

Yapının duvarları boyunca uzanan sırlı tuğlalarla bezenmiş ejderha, boğa ve aslan figürleri yalnızca süsleme değildir; her biri tanrıların, güçlerin ve kozmik düzenin sembolüdür. Kapının iki kulesi arasındaki orantı, figürlerin sayısal dizilişi, eşik mekânının ışıkla ilişkisi ve yükseklikleri Babil mimarisine özgü ölçü sistemlerinin kullanıldığını ve yapıların rastlantısal değil, planlı bir sembol dizgesiyle oluşturulduğunu göstermektedir. İştar Kapısı'nın boyutları, özellikle yüksekliği ve geçit açıklığı, kent planındaki diğer unsurlar ve özellikle Esagila Tapınağı ile kurduğu aksiyel ilişkiyle birlikte okunmalıdır. Bu yapı, Babil kent dokusunun merkezî bileşeni ve kutsal mekânlara geçişin en görkemli durağı olarak yorumlanmaktadır (Holakooei vd., 2017).

Geometrik Kurgu ve Estetik Dili: Oranlar, Figürler ve Ritim

Babil mimarisinde geometri yalnızca teknik bir unsur değil; aynı zamanda kutsal olanın inşasına aracılık eden estetik ve kozmolojik bir ilkedir. İştar Kapısı bu anlamda, Babil'in mimari estetiğinin en yüksek temsil düzeylerinden birini oluşturmaktadır. Kapının planı, oranlama sistemleri, figüratif yüzeylerin düzeni ve süsleme birimleri tamamen belirli geometrik kurallara göre oluşturulmuştur. Yapının genişliği ve yüksekliği arasında kurulan oran ilişkisi, özellikle 2:3 ve 1:1.5 gibi kutsal sayılan oranlar doğrultusunda tasarlanmıştır. Figürlerin paneller üzerindeki tekrar sayısı ve bu figürlerin yatay ve düşey eksenlerdeki simetrisi, Babil mimarisinde ritmik denge ile kutsallık arasında doğrudan bir bağ kurulduğunu ortaya koymaktadır (Bütüner, 2016). Figüratif ritim, yalnızca görsel bir estetik değil; aynı zamanda kozmik denge ve evrensel düzenin mimarideki temsili olarak okunmaktadır (Çimen, 2010).

Şekil 3: İştar Kapısı ve Tören Yolu (Kaynak: Akar, 2018)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Kapıda kullanılan figürlerin (ejderha, boğa, aslan) yalnızca türü değil; bu figürlerin tekrar oranları, bakış yönleri ve yan yana gelme düzenleri de belirli bir matematiksel kodlamaya dayanmaktadır. Özellikle ejderha figürünün belirli aralıklarla tekrar etmesi, her iki yönde simetrik bir geçit duygusu oluştururken; boğa figürlerinin bu simetriye kontrast oluşturacak şekilde düzenlenmesi, yapının ritimsel yapısını zenginleştirmektedir. Aynı zamanda yapıdaki çini modülasyonlarının oranlara göre belirlenmesi, yüzeydeki boşluk-doluluk dengesinin geometrik bütünlüğünü desteklemektedir. Bu çinilerde kullanılan desen tekrarları, Babil'in sayı sistemine özgü bazı modüllerle örtüşmekte; dolayısıyla yapı yalnızca estetik olarak değil, aynı zamanda matematiksel bir temsil düzlemi olarak inşa edilmektedir (Simon vd., 2023).

İştar Kapısı'nın geometrik planlamasında simetri kadar aksiyel yönlendirme de belirleyici bir unsurdur. Kapının iki tarafındaki kulelerin yükseklik farkları ve geçit üzerindeki tonozun oluşturduğu yarı dairesel eğrisellik, sadece mimari bir çözüm değil; aynı zamanda yapının kutsal geçiş hissini kuvvetlendiren bir estetik karardır. Bu eğrisellik, göğe yükselme ve tanrılar âlemine yaklaşma duygusunu pekiştirmekte; yapı, bu yönüyle mimarideki dikeyliğin sembolik anlamlarını da taşımaktadır. Tüm bu geometrik ilkeler, Babil'de mimarinin yalnızca barınma ya da gösteri aracı değil; evrensel düzenin mekânsal bir izdüşümü olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Müze Bağlamında Yeniden Yapım ve Rekonstrüksiyon Pratikleri

Büyük Babil Müzesi ve Pergamonmuseum gibi kurumlarda İştar Kapısı'nın yeniden yapım süreçleri, yalnızca fiziksel bütünlüğün iadesi amacıyla yürütülen teknik işlemler olarak değil; aynı zamanda kültürel, estetik ve ideolojik temsillerin inşa edildiği anlatısal bir kurgu olarak değerlendirilmektedir. Yapının orijinal bağlamından kopartılarak müze ortamına taşınması, mimari bir objeyi sergilemenin çok ötesinde, o objenin tarihsel bağlamını, işlevini ve simgesel katmanlarını nasıl yeniden kurgulayacağımız sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu yeniden yapım sürecinde uygulanan rekonstrüksiyon pratikleri, müzede sergilenen yapının izleyici tarafından bütünlüklü ve etkileyici olarak algılanmasını sağlamak amacıyla, eksik kalan yüzeylerin tamamlanması, figüratif panoların yeniden hizalanması ve bozulmuş çinilerin modern tekniklerle onarılması şeklinde gerçekleştirilmektedir (Staatliche Museen zu Berlin, 2021). Ancak bu pratikler, her ne kadar bilimsel restoratörlük anlayışıyla uyumlu görünse de, temsilin tarihsel gerçeklikle olan bağını kısmen koparmakta; yapı, rekonstrüksiyonla birlikte geçmişten çok bugünün estetik önceliklerine göre biçimlenmektedir.

Şekil 4: Bugün ören yeri girişinde yarı ölçekte bir kopyası yapılan İştar Kapısı 1998 yılı fotoğrafı **(Kaynak:** Akar, 2018**)**

Yeniden yapım sürecinde karşılaşılan temel sorunlardan biri, orijinal parçaların eksikliği nedeniyle yapılan tamamlamaların ne ölçüde varsayımsal olduğudur. Örneğin kapının üst kısmında yer alan bazı figüratif sıralamalar, kazılarda ortaya çıkan kırık parçaların tahmini biçimleri üzerinden üretilmekte; bu tahminler, arkeolojik verilerle desteklense dahi, geçmişin kesinliğini yansıtmaktan uzaktır. Bu durum, rekonstrüksiyonun yalnızca teknik değil, aynı zamanda anlatı kurucu bir pratik olduğunu göstermektedir (Gries, 2019). İştar Kapısı'nın Berlin'deki versiyonunda kullanılan bazı yüzey malzemeleri, orijinal Babylon çinileriyle birebir aynı özellikleri taşımamakta; benzer sırlı tuğlalar, görsel tutarlılık sağlasa da tarihsel özgünlük açısından sorunlu bir temsil oluşturmaktadır. Yine de müzeler, bu yeniden yapım sürecini izleyiciye açıklamaktan çok,

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

yapı hakkında bütünsel ve etkileyici bir izlenim yaratmaya odaklanmakta; böylece eksik parçalar çoğu zaman görünmez hâle getirilmektedir (Miller, 2021).

Bu bağlamda yeniden yapım pratikleri, yapının fiziksel sürekliliğini sağlarken, onun tarihsel bağlamını ve işlevsel derinliğini dönüştürmektedir. İştar Kapısı artık Processional Way'in kutsal giriş kapısı değil; Batı müzeciliğinin disipliner kurgusu içinde yeniden anlamlandırılmış bir "arkeolojik anıt" olarak varlığını sürdürmektedir. Bu dönüşüm, rekonstrüksiyonun yalnızca bir onarma işlemi değil; aynı zamanda tarihsel temsilin yeniden yazılması anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle müze bağlamındaki yeniden yapım pratikleri, mimarlık tarihinin teknik sorunları kadar kültürel temsiliyetin etik ve epistemolojik boyutlarını da sorgulamak açısından önemlidir.

Dijitalleştirme Süreci, Işık Tasarımı ve İzleyici Algısı

İştar Kapısı'nın yeniden üretim sürecinde dijital teknolojiler önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde gelişen üç boyutlu tarama sistemleri, lazer temelli yüzey analizleri ve dijital modelleme teknikleri, yapıların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda mekânsal ve estetik boyutlarının da ayrıntılı olarak belgelenmesini mümkün kılmaktadır. İştar Kapısı gibi çok katmanlı mimari elemanlar barındıran yapılarda bu teknolojiler kullanılarak oluşturulan dijital kopyalar, hem sergileme stratejilerinin belirlenmesinde hem de eksik kısımların tamamlanmasında temel referans kaynakları olarak kullanılmaktadır (Simon vd., 2023). Ancak bu teknolojilerle yapılan dijitalleştirme işlemleri, geçmişi olduğu gibi yansıtmaktan çok, günümüzün görsel estetik anlayışına göre "yeniden üretim" mantığıyla çalışmaktadır. Örneğin çini yüzeylerdeki parlaklık, dijital ortamda daha dramatik şekilde sunulmakta; yüzey pürüzleri giderilerek idealize edilmiş, pürüzsüz bir doku oluşturulmaktadır. Bu tür müdahaleler, geçmişe dair daha erişilebilir bir imaj sunsa da, yapının tarihsel gerçekliğini estetik tercihlere kurban edebilmektedir.

Işık tasarımı, bu temsil sürecinin bir diğer belirleyici unsurudur. İştar Kapısı'nın müze ortamındaki sunumu, doğal ışıkla değil; tamamen yapay, yönlendirilmiş ışık sistemleriyle gerçekleştirilmekte; böylece izleyici algısı, yapı yüzeylerinde belirli figürlere ya da odak noktalarına yönlendirilmektedir. Bu ışık senaryoları, çinilerin yansıma düzeyini ve renk doygunluğunu artırmakta; yapının görsel etkileyiciliği maksimum düzeye çıkarılmaktadır. Ancak bu etkileyicilik, yapının özgün ışık-mekân ilişkisini yansıtmaktan çok uzak bir sunum üretmektedir. Zira Babil'de yapıların güneş ışığıyla kurduğu dinamik ilişki, figürlerin gölge-yansımalarıyla oluşan ritim, yapının ritüel zamanla olan ilişkisi gibi unsurlar tamamen ortadan kalkmakta; izleyici, yalnızca kontrol edilmiş bir görsel şema içinde hareket etmektedir (Holakooei vd., 2017).

Tüm bu dijitalleştirme ve ışık tasarımı uygulamaları, izleyici algısında belirli bir estetik bütünlük yaratmayı hedeflemektedir. Ziyaretçi, yapı ile fiziksel bir ilişki kurmaktan çok, görsel olarak yönlendirilen bir deneyim yaşamaktadır. Bu deneyim, bilgi edinmeden çok etkilenmeye, öğrenmeden çok hissetmeye odaklıdır. Dolayısıyla izleyici algısı, küratoryel tercihlerle koşullandırılmakta; yapı artık bir mimari nesne değil, tasarlanmış bir anlatı sahnesine dönüşmektedir.

Anlatı, Yönlendirme ve Küratöryel Müdahale Biçimleri

Müzede sergilenen her kültürel miras öğesi, küratöryel bir anlatının parçası olarak yapılandırılmakta; bu anlatı ise yalnızca bilgilendirici değil, aynı zamanda yönlendirici, düzenleyici ve temsil edici bir mekanizma olarak işlemektedir. İştar Kapısı gibi yapılar söz konusu olduğunda, bu anlatı daha da merkezî hâle gelmektedir. Müze küratörleri, yalnızca yapıyı değil; aynı zamanda ziyaretçinin yapıya nasıl bakacağını, neyi önce fark edeceğini, hangi tarihsel bağlamı nasıl öğreneceğini ve yapıya dair ne hissedeceğini de belirlemektedir. Bu müdahaleler; bilgilendirme panoları, figürlerin hizalanması, sergi rotasının belirlenmesi, eşlik eden dijital animasyonlar ve mekânın genel atmosfer tasarımı üzerinden yürütülmektedir (Miller, 2021). Bu anlatılar çoğu zaman yapının ritüel bağlamından çok, görsel ihtişamına odaklanmakta; özellikle Batılı izleyici için egzotikleştirilmiş bir "Doğu mirası" kurgusu yaratılmaktadır. Küratörlerin figüratif programlarda ejderha ve boğa temsillerine yoğunlaşması, bu figürlerin mitolojik karşılıklarının dramatik bir dille açıklanması, yapıdan çok hikâyeyi öne çıkaran bir temsiliyet biçimini doğurmaktadır.

Yönlendirme stratejileri ise, ziyaretçinin mekânla kurduğu fiziksel ilişkiyi biçimlendirmektedir. İştar Kapısı'nın konumlandığı salon, giriş aksı ile çıkış aksı arasındaki yönsel geçişle izleyiciyi bir ritüelin içinden

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

geçiyormuş gibi konumlandırmakta; ancak bu ritüel, orijinal işlevinden çok müze anlatısına hizmet edecek şekilde tasarlanmaktadır. Salonun tavan yüksekliği, ses akustiği, zemindeki yön çizgileri, figüratif panoların hizalanma biçimi gibi detaylar, ziyaretçiye geçmişi deneyimlettiği yanılsamasını sunmaktadır. Ancak bu deneyim, tarihsel bir olgunun değil; modern bir anlatının ürünüdür. Küratöryel müdahaleler, İştar Kapısı'nın temsili üzerinden geçmişe dair tekil bir algı üretmekte; bu algı, yapı hakkındaki düşünce biçimlerini yönlendirmekte ve kültürel mirası yalnızca korunacak değil, yorumlanacak bir nesne hâline getirmektedir.

Kültürel Mirasın Temsilindeki İdeolojik Gerilimler

Kültürel mirasın modern müze bağlamlarında temsil edilmesi, yalnızca geçmişin korunması ve sunulması meselesi değildir; aynı zamanda bu geçmişin nasıl, kim tarafından ve hangi amaçla temsil edildiğine dair çok katmanlı ideolojik gerilimlerin iç içe geçtiği bir alanı tanımlar. Özellikle Babil gibi çok katmanlı uygarlıkların maddi mirası söz konusu olduğunda, bu temsil biçimleri sadece bilimsel ya da estetik tercihlere değil; aynı zamanda ulusal kimlik inşası, kültürel hegemonya ve tarihsel mülkiyet iddialarına da dayanmakta; müzelerde sergilenen her mimari yapı, görünüşte evrensel, derinlikte ise politikleştirilmiş bir anlatının taşıyıcısı hâline gelmektedir (Gries, 2019). İştar Kapısı'nın Almanya'daki sergileme biçimi, bu gerilimli temsilin en çarpıcı örneklerinden biridir. Kapının Berlin'e taşınması, sadece fiziksel bir yer değişikliği değil; aynı zamanda Doğu'nun tarihsel birikiminin Batı'ya entelektüel olarak mal edilmesi, arkeolojik başarı kılığı altında kültürel egemenlik kurma pratiği olarak da yorumlanmaktadır (Miller, 2021). Bu bağlamda temsil, nötr bir akt değil; ideolojik bir işlemdir.

Modern müzelerde, özellikle Batı kurumlarında kültürel mirasın temsilinde hâkim olan söylem, evrensellik iddiası üzerinden kurulan, ancak fiiliyatta sömürge geçmişinden beslenen bir estetik-politik kurgudur. İştar Kapısı gibi yapılar, bu kurgu içerisinde "insanlık mirası" etiketiyle sunulmakta; ancak bu etiketin ardında yatan mülkiyet ilişkileri, yerinden edilmişlik, kültürel hafıza kopuşu ve tarihsel bağlamdan uzaklaştırma gibi olgular çoğu zaman görünmez kılınmaktadır (Staatliche Museen zu Berlin, 2021). Kapının üzerindeki figürlerin ve malzemelerin ait olduğu coğrafya ile bugünkü sunum mekânı arasındaki radikal kopuş, temsilin yalnızca estetik bir mesele olmadığını, aynı zamanda sahiplik, kimlik ve tarih yazımıyla ilişkili bir mücadele alanı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda müze mekânı, yalnızca koruyucu değil; düzenleyici, seçici ve çoğu zaman dışlayıcı bir ideolojik araç olarak işlemektedir.

İdeolojik gerilimlerin bir diğer boyutu da, müze küratörlüğü ve uluslararası sergileme pratiklerinin söylemsel dilinde ortaya çıkmaktadır. Bilgi panolarında kullanılan ifadeler, yapının "medeniyetin doğduğu coğrafyadan" geldiğini vurgularken; aynı zamanda bu medeniyetin "modern insanlıkla buluşturulması"nı Batılı kurumların görevi olarak sunmakta, böylece bir tür kurtarıcı pozisyonu kurulmaktadır (Miller, 2021). Bu temsil biçimi, geçmişin yerinden edilmişliğini meşrulaştıran, kültürel aidiyeti estetize eden ve oryantalist bir söylemi yeniden üreten bir kurguya dönüşmektedir.

Mimari Hafıza ve Müze Mekânında Yeniden Üretim

Mimari hafıza, yalnızca yapının fiziksel formuyla değil; aynı zamanda onun içinde var olduğu sosyal, politik, dinsel ve ritüel bağlamlarla birlikte kurulan çok katmanlı bir hatırlama biçimidir. Bir mimari yapı, yalnızca taş, tuğla ve çiniden oluşan bir strüktür değil; aynı zamanda bir toplumun dünyayı anlama, zamanla ilişki kurma ve kutsalla dünyeviyi ayırma biçimlerinin mekânsal ifadesidir. Bu bağlamda İştar Kapısı, sadece Babil'in kent dokusundaki geçiş yapılarından biri değil; aynı zamanda tanrısal düzenin dünyadaki temsilidir. Ancak müze mekânında bu tür bir yapı yeniden üretildiğinde, fiziksel form korunmaya çalışılsa da, hafızayı oluşturan ritüel, ses, zaman, yön ve atmosfer gibi unsurlar büyük ölçüde kaybolmaktadır (Simon vd., 2023). Böylece müze, mimari hafızayı yaşatmak yerine, onu yeniden kurmakta ve sıklıkla estetik tercihlerle, küratoryel anlatılarla ve deneyim tasarımlarıyla biçimlendirmektedir.

Müze mekânındaki yeniden üretim, çoğu zaman yapının parçalanmışlığına karşı bütünsel bir temsil üretme çabasına dayanmakta; eksik figürler tamamlanmakta, kaybolmuş panolar yeniden üretilmekte, bozulmuş oranlar dijital tekniklerle düzeltilmektedir. Bu süreç, yapının fiziksel bütünlüğünü sağlarken; hafızasal çok katmanlılığını tekil bir anlatıya indirgemektedir. Babil'deki İştar Kapısı'nın zamana yayılmış ritüel işlevi, her yıl yapılan tanrı geçişlerinin duyusal izleri, yapının gölgesiyle kentteki yön hissi, yerel halkın

ona yüklediği kutsallık — tüm bunlar, müze mekânında yeniden üretilemeyen hafızasal katmanlardır. Ancak müzeler bu boşluğu, dramatik ışıklandırma, etkileyici panolar ve dijital animasyonlarla doldurmakta; böylece yapı, tarihsel bağlamından çok deneyimsel tatmin aracı olarak yeniden üretilmektedir (Holakooei vd., 2017).

Bu yeniden üretim süreci, yapıların özgün bağlamla ilişkisini dönüştürmekte; yapının mekânda tuttuğu yer kadar, zaman içinde oynadığı rol de müze mekânında sabitlenmiş bir imgeye dönüşmektedir. İştar Kapısı, müzede artık bir geçit değil; sabit bir pano, devasa bir fotoğraf nesnesi ya da estetik bir arka plan olarak yer almaktadır. Oysa Babil'de bu yapı, sabit değil, hareketli bir zamanın, değişen ritüel takvimin ve farklı sınıfların farklı deneyimlediği bir mimari atmosferin merkeziydi. Müze bu dinamikliği temsil edemediğinde, mimari hafıza dondurulmuş ve tekilleştirilmiş bir sunum biçimiyle yeniden kurulmaktadır (Gries, 2019).

SONUÇ

Bu çalışma, İştar Kapısı'nın modern müze bağlamında nasıl temsil edildiğini mimari, estetik, dijital ve kültürel düzlemlerde bütünlüklü bir biçimde tartışmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen bulgular, mimari yapının fiziksel rekonstrüksiyonuyla birlikte onun anlam katmanlarının da yeniden üretildiğini, geçmişe ait olanın bugünün görsel, estetik ve ideolojik beklentileri doğrultusunda şekillendirildiğini ortaya koymuştur. Antik Babil'in simgesel geçidi olan bu yapı, müze ortamında yalnızca korunmamakta; aynı zamanda seçilmekte, düzenlenmekte ve yeniden kurgulanmaktadır. Bu bağlamda müze, kültürel mirasın pasif bir sunum mekânı olmaktan çıkmakta; aktif bir temsil sahnesine dönüşmektedir. İştar Kapısı'nın orijinal işlevi, ritüel ve kutsal mekânlarla olan bağı, yönelimsel ve aksiyel anlamları müze sunumunda büyük ölçüde dönüşmekte; yapı, fiziksel olarak var olsa da, işlevsel hafızası yer değiştirmektedir. Bu temsilde kullanılan dijital teknolojiler, ışık oyunları ve küratöryel anlatılar, yapının estetik etkisini güçlendirse de tarihsel çokkatmanlılığı sadeleştirmekte; yapı, deneyimsel bir nesneye indirgenmektedir. Mimari hafıza bu süreçte sabitlenmekte, anlatı tekilleştirilmekte ve ziyaretçi belli bir estetik algıya yönlendirilmektedir.

Araştırmanın genel bulguları, kültürel mirasın temsilinde yalnızca fiziksel doğruluğun yeterli olmadığını; bağlamsal, etik ve tarihsel boyutların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Mimari bir yapı, ancak işlevsel bağlamı, tarihsel sürekliliği ve sosyal hafızası ile birlikte temsil edildiğinde gerçek anlamını korumaktadır. İştar Kapısı örneğinde görüldüğü gibi, geçmiş yalnızca sergilenmemekte; bugünün estetik ve politik kodlarıyla yeniden yazılmaktadır. Bu nedenle müze temsili, yalnızca mimari değil; aynı zamanda eleştirel bir tarih yazımı, kültürel bellek kurma ve ideolojik düzenleme biçimi olarak da değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Atcı, E. (2023). Yeni Babil döneminde tarım politikaları ve tarımsal üretim. *Archivum Anatolicum*, *17*(1), 1–14. https://doi.org/10.46931/aran.1242131
2. Black, J. A. (1981). The new year ceremonies in ancient Babylon: 'Taking Bel by the Hand' and a cultic picnic. *Religion, 11*(1), 39–59. https://doi.org/10.1016/0048-721X(81)90043-3
3. Bütüner, S. Ö. (2016). Babil sayılarından Pisagor üçlülerine. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 273–291. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.278049
4. Çimen, E. (2010). Bir resim okuması: Babil Kulesi. *Sanat Dergisi*, (11), 17–19.
5. Gries, H. (2019). *The Ishtar Gate of Babylon: One monument, multiple narratives*. *Ancient Near East Today*, 7(7). https://www.asor.org/anetoday/2019/07/ishtar-gate-babylon
6. Holakooei, P., Soldi, S., & Carò, F. (2017). Glaze composition of the Iron Age glazed ceramics from Nimrud, Hasanlu and Borsippa preserved at The Metropolitan Museum of Art. *Journal of Archaeological Science: Reports, 16*, 279–287. https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2017.10.018
7. Keleş, H. (2021). Bâbil hukuk kuralları ve Yahudilik. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *8*(16), 803–816. https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.865799

8. Miller, E. (2021). The dinosaur from 600 BCE! Interpreting the dragon of Babylon, from archaeological excavation into fringe science. *Endeavour, 45*(4), 100767. https://doi.org/10.1016/j.endeavour.2021.100767
9. NYU Institute for the Study of the Ancient World. (2020). *Craftsmanship and the creation of Babylon's Ishtar Gate*. https://isaw.nyu.edu/news/ishtar-gate-craftsmanship
10. Simon, L. M., Flocco, C., & Simon, S. (2023). Microbial fingerprints reveal interaction between museum objects, curators, and visitors. *iScience, 26*(9), 107930. https://doi.org/10.1016/j.isci.2023.107930
11. Staatliche Museen zu Berlin. (2021). *From fragment to monument: The Ishtar Gate in Berlin*. https://www.smb.museum/en/museums-institutions/pergamonmuseum/exhibitions/ishtar-gate/
12. Stephenson, F. R. (1986). Astronomical records from Ancient Babylon. *Endeavour, 10*(4), 191–196. https://doi.org/10.1016/0160-9327(86)90005-5

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(30)

Nurçiçək BƏDƏLOVA[111]

CHATBOT ÖZELLİKLERİNİN MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

IMPACT OF CHATBOT FEATURES ON CUSTOMER LOYALTY

ÖZ

Bu araştırmanın amacı çatbot özelliklerinin (kullanım kolaylığı, faydalılık, hız ve sorun çözme yeteneği) müşteri sadakatine etkisini araştırmaktır. Çalışmada kolayda örnekleme metodu ile 18 yaş üzeri ve çatbot kullanma deneyimi olan 118 katılımcıdan anket yoluyla veri toplanmıştır. Veriler SPSS programında regresyon analizi ile analiz edilmiştir.

Bu araştırma, Azerbaycan bağlamında çatbotların müşteri sadakati üzerindeki etkisini inceleyen nadir çalışmalardan biridir. Chatbotların özellikleri gibi yenilikçi unsurları dikkate alarak mevcut literatüre bölgesel bir perspektif kazandırmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, chatbotların faydalılığı, hızı ve problem çözme yeteneği müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır. Ancak, kullanım kolaylığının müşteri sadakati üzerindeki etkisi önemsiz bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Chatbot, müşteri sadakati, teknoloji.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the impact of chatbot features (ease of use, usefulness, speed, and problem-solving ability) on customer loyalty. Data was collected through a survey from 118 respondents aged 18 and above with prior chatbot experience using a convenience sampling method. The collected data was analyzed using regression analysis in SPSS software.

This research is one of the rare studies exploring the influence of chatbots on customer loyalty in the context of Azerbaijan. By considering innovative aspects such as chatbot features, it contributes a regional perspective to the existing literature. The regression analysis results indicate that the usefulness, speed, and problem-solving ability of chatbots have a positive impact on customer loyalty, while ease of use has an insignificant effect on loyalty.

Keywords: *Chatbot, customer loyalty, technology.*

[111] Xəzər Universiteti/Bakı/AZERBAYCAN; nurcicekbadalova@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0009-0000-4053-067X

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Süni intellekt (Sİ) texnologiyalarındakı sürətli irəliləyişlər gündəlik həyatımızın bir çox sahəsini, xüsusilə də marketinq və müştəri xidmətləri proseslərini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirmişdir. Bu transformasiyanın ən diqqətəlayiq təzahürlərindən biri, müştəri davranışlarına təsiri getdikcə artan çatbotların geniş şəkildə qəbul edilməsidir. Çatbotlar avtomatlaşdırılmış, lakin fərdiləşdirilmiş virtual köməkçilər kimi, bizneslərə fərdi müştərilərlə birə-bir, səmimi söhbətlər qurmaq üçün misilsiz imkanlar təqdim edir. Onlar 24/7 xidmət təklif edə, sualları cavablandıra və hətta gərgin müştəri xidməti vəziyyətlərində şikayətləri sakit şəkildə idarə edə bilirlər (Tsai vd., 2021).

Bununla belə, çatbotların çoxsaylı potensial faydalarına baxmayaraq, onlarla qarşılıqlı əlaqələr hələ də "maşınabənzər" və "soyuq" hiss oluna bilər. Bu səbəbdən, çatbotların insanabənzərliyini artırmaq və müştəri təcrübəsini zənginləşdirmək üçün onların davranış xüsusiyyətlərinin, xüsusilə də yumorun istifadəsi və emosional kontekstlərdəki təsirləri kritik əhəmiyyət kəsb edir (Shin et al., 2022). Baxmayaraq ki, sənayelər üzrə çatbotların sürətli şəkildə qəbul edilməsi müşahidə olunur, çatbotlara istehlakçı reaksiyasına təsir edən amillər haqqında hələ də məhdud empirik məlumatlar mövcuddur. İstehlakçı-çatbot kommunikasiyasının mürəkkəbliyi və insan-çatbot münasibətlərinin (İÇM) yaranması bu mövzunun təkcə akademik dairələrdə deyil, həm də praktiki tətbiqlər baxımından aktuallığını artırır (Skjuve et al., 2021).

Ədəbiyyat İcmalı

İstifadə Asanlığı

Qəbul edilmiş istifadə asanlığı istifadəçilərin texnologiyanı intuitiv və sadə hesab etmə dərəcəsini ifadə edir və Texnologiya Qəbul Modelinin (TAM) əsas komponentlərindən biridir (Davis, 1989). Çatbotlar kontekstində qəbul edilmiş istifadə asanlığı istifadəçi interfeyslərinin sadəliyi və qarşılıqlı əlaqənin rahatlığı ilə ölçülür. Pillai və Sivathanu (2020) tədqiqatında müəyyən etmişdir ki, qəbul edilmiş istifadə asanlığı səyahət planlaşdırması üçün çatbotların qəbulunda əhəmiyyətli rol oynayır, çünki istifadəçi dostu dizaynlar koqnitiv səyləri azaldır. Ashfaq vd. (2020) isə qeyd edir ki, intuitiv interfeyslər müştəri məmnuniyyətini artırır, xüsusilə yeni istifadəçilər üçün. Bununla belə, Kwangsawad və Jattamart (2022) təcrübəli istifadəçilər üçün qəbul edilmiş istifadə asanlığının davamlı istifadəyə təsirinin zəiflədiyini vurğulayır, çünki tanışlıq bu amilin əhəmiyyətini azalda bilər.

Sürət

Çatbotların cavab sürəti istifadəçi təcrübəsinin keyfiyyətini müəyyənləşdirən əsas amillərdən biridir. Rese vd. (2020) tədqiqatında göstərilir ki, çatbotlar insan agentləri ilə müqayisədə daha sürətli cavablar təqdim edərək, xüsusilə vaxta həssas ssenarilərdə üstünlük qazanır. Lakin Pillai və Sivathanu (2020) bəzi çatbotların cavab gecikmələri ilə üzləşdiyini və bunun istifadəçi məmnuniyyətinə mənfi təsir göstərdiyini qeyd edir. Kwangsawad və Jattamart (2022) qəbul edilmiş vaxt riskinin– yəni çatbotların kifayət qədər tez cavab verə bilməməsi ilə bağlı narahatlıqların – istifadəçi münasibətlərinə təsir etdiyini vurğulayır. Bu, cavab sürətinin optimallaşdırılmasının qəbulu artırmaq üçün vacib olduğunu göstərir.

Faydalılıq

Qəbul edilmiş faydalılıq istifadəçilərin çatbotların onların vəzifələrini yerinə yetirməkdə effektiv olduğuna inamını əks etdirir (Davis, 1989). Rese vd. (2020) pərakəndə satışda qəbul edilmiş faydalılığın müştəri məmnuniyyətinə və çatbot qəbuluna müsbət təsir etdiyini müəyyən etmişdir. Behera vd. (2021) qeyd edir ki, çatbotların antropomorf xüsusiyyətləri və intellektual qavrayışı qəbul edilmiş faydalılığını artıraraq istifadə niyyətini gücləndirir. Bununla belə, Kwangsawad və Jattamart (2022) təcrübəli istifadəçilər arasında PU-nun təsirinin azaldığını, məlumat keyfiyyətinin daha önəmli hala gəldiyini göstərir.

Problem Həll Etmə

Çatbotların istifadəçi sorğularını həll etmək və dəqiq cavablar təqdim etmək qabiliyyəti onların qəbulunda həlledici rol oynayır. Ashfaq vd. (2020) məlumat keyfiyyəti və xidmət keyfiyyətinin istifadəçi məmnuniyyətini artırdığını və çatbotlara inamı gücləndirdiyini vurğulayır. Kwangsawad və Jattamart (2022)

məlumat keyfiyyətinin davamlı istifadəyə müsbət təsir etdiyini göstərir. Lakin Følstad vd. (2018) çatbotların mürəkkəb sorğuları idarə etməkdə məhdudiyyətlərə malik olduğunu, bu da istifadəçi narazılığına səbəb ola biləcəyini qeyd edir. Luo vd. (2019) isə çatbotların müştəri ehtiyaclarına diqqətsizliyinin alış qərarlarını azaltdığını bildirir.

Ədəbiyyat icmalı göstərir ki, istifadə asanlığı, sürət, faydalılıq və problem həll etmə qabiliyyəti çatbotların qəbulunda əsas rol oynayır. Qəbul edilmiş istifadə asanlığı və Qəbul edilmiş faydalılıq ilkin qəbulu təşviq etsə də, təcrübəli istifadəçilər üçün məlumat keyfiyyəti və məxfilik daha önəmlidir. Sürətli cavablar və effektiv problem həll etmə istifadəçi məmnuniyyətini artırır. Məxfilik və texnoloji narahatlıq kimi maneələrin aradan qaldırılması çatbotların davamlı qəbulu üçün vacibdir. Bu çərçivədə aşağıdakı hipotezləri önə sürmək mümkündür:

H1. Qəbul edilmiş istifadə asanlığı müştəri sədaqətinə müsbət təsir edir.
H2. Qəbul edilmiş faydalılıq müştəri sədaqətinə müsbət təsir edir.
H3. Çatbotların cavab sürəti müştəri sədaqətinə müsbət təsir edir.
H4. Çatbotların problem həll etmək bacarığı müştəri sədaqətinə müsbət təsir edir.

Metodologiya

Tədqiqatın obyekti 18 yaş üzəri və hər hansı bir şirkətin çatbotunu istifadə etmiş Azərbaycan əhalisidir. Nümunə seçmə metodu olaraq asan seçmə metodu tətbiq edilmişdir. Məlumatların toplanması üçün sorğu üsulundan istifadə edilmişdir. Datalar reqressiya metodu ilə analiz edilmişdir. 118 respondentdən anket məlumatları əldə edilmişdir. Nümunə kütlə 58-i kişi, 60-ı qadın, 102-i 18-25 yaş, 16-ı 25 yaşın üstündə olan insanlardan ibarət olmuşdur.

Analiz və nəticələr

Çatbot xüsusiyyətlərinin müştəri sədaqəti üzərində təsirini öyrənmək üçün SPSS proqramında reqressiya analizi icra etilmişdir. Analizin nəticələri cədvəl 1-də verilmişdir

Cədvəl 1. Çatbot xüsusiyyətlərinin müştəri sədaqəti üzərində təsirinin reqressiya analizi nəticəsi

	B	P	Hipotezlər	Tənzimlənmiş R Kvadratı	F	Sig.
(Constant)	-0,001	0,998		0,448	23,737	0,000
İstifadə asanlığı	0,104	0,365	H1-Rədd			
Faydalılıq	0,218	0,050	H2-Qəbul			
Sürət	0,274	0,038	H2-Qəbul			
Problem həll etmə	0,363	0,000	H2-Qəbul			

Asılı Dəyişən: Müştəri Sədaqəti

Cədvəl 1, çatbot xüsusiyyətlərinin müştəri sədaqəti üzərində təsirinin reqressiya analizi nəticəsini təqdim edir. Analiz nəticəsində çatbotun istifadə asanlığı, faydalılığı, sürəti və problem həll etmə xüsusiyyətlərinin müştəri sədaqətindəki dəyişmənin 44,8%`ni açıqladığı müəyyən edilmişdir. Başqa ifadəylə müştəri sədaqətindəki hər hansı bir dəyişmənin 44,8%-i çatbotun istifadə asanlığı, faydalılığı, sürəti və problem həll etmə xüsusiyyətlərindən qaynaqlanır.

Analiz nəticəsində çatbotun faydalılığı, sürəti və problem həll etmə xüsusiyyətlərinin müştəri sədaqəti üzərində statistiki olaraq əhəmiyyətli bir təsirə sahib olduğu müəyyən edilmişdir ($p<0.05$). Çatbotun istifadə asanlığının isə müştəri sədaqəti üzərində statistiki olaraq əhəmiyyətli bir təsiri yoxdur ($p>0.05$). Eyni zamanda Sabit`in (constant) də modelə təsirinin statistiki olaraq əhəmiyyətli olmadığını söyləmək mümkündür ($p>0.05$). Faydalılıqdakı 1 vahidlik artış müştəri sədaqətində 0,218 vahidlik artışa səbəb olacaqdır. Sürətdəki 1 vahidlik artış müştəri sədaqətində 0,274 vahidlik artışa səbəb olacaqdır. Problem həll etmədəki 1 vahidlik artış müştəri sədaqətində 0,363 vahidlik artışa səbəb olacaqdır. Bu tapıntıları nəzərə alaraq reqressiya düsturunu aşağıdakı kimi göstərmək mümkündür:

Müştəri sədaqəti = 0,218* Faydalılıq + 0.274* Sürət + 0,363* Problem həll etmə

Nəticə və Təkliflər

Bu tədqiqat, çatbot xüsusiyyətlərinin müştəri sədaqətinə təsirini qiymətləndirərək, onların bizneslər üçün strateji əhəmiyyətini vurğulamışdır. Analiz nəticələri göstərir ki, faydalılıq, sürət və problem həll etmə qabiliyyəti müştəri sədaqətini artırmaqda əsas rol oynayır. Xüsusilə, problem həll etmə qabiliyyətinin ən güclü təsirə malik olması (β=0.363) çatbotların mürəkkəb sorğuları effektiv şəkildə həll etməsinin müştəri məmnuniyyəti və sədaqəti üçün kritik olduğunu göstərir. Bununla belə, istifadə asanlığının əhəmiyyətsiz təsiri (p=0.365) təcrübəli istifadəçilər arasında məlumatlılığın bu amilin təsirini azaltdığını təsdiqləyir (Kwangsawad və Jattamart, 2022). Bu, Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan bazarlarda texnologiya ilə tanışlığın artması ilə istifadə asanlığının ikinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edə biləcəyinə işarə edir.

Tədqiqatın nəticələri, bizneslərə çatbot dizaynında prioritetləri müəyyənləşdirməyə kömək edə bilər. Çatbotların cavab sürətini optimallaşdırmaq və onların məlumat keyfiyyətini artırmaq müştəri təcrübəsini zənginləşdirə bilər.

Bizneslər çatbotların problem həll etmə qabiliyyətini artırmaq üçün süni intellekt və təbii dil emalı (NLP) texnologiyalarına investisiya etməlidirlər. Mürəkkəb sorğuların dəqiq və effektiv həlli müştəri sədaqətini gücləndirə bilər. Çatbotların cavab sürətini artırmaq üçün infrastruktur və alqoritmlər optimallaşdırılmalıdır. Vaxta həssas ssenarilərdə sürətli cavablar müştəri məmnuniyyətini artırır (Rese et al., 2020).

Tədqiqat asan seçmə metodundan istifadə etdiyi üçün nəticələrin ümumiləşdirilməsi məhdud ola bilər. Respondentlərin əksəriyyətinin gənc yaş qrupundan (18-25) olması nəticələrin demoqrafik təmsilçiliyini məhdudlaşdıra bilər. Gələcək tədqiqatlarda məxfilik narahatlıqları, emosional qarşılıqlı əlaqələr və antropomorf xüsusiyyətlərin müştəri sədaqətinə təsiri araşdırıla bilər. Bundan əlavə, fərqli yaş qrupları və sektorlar üzrə müqayisəli təhlillər aparıla bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ashfaq, M., Yun, J., & Yu, S. (2020). Examining the impact of information and service quality on consumers' satisfaction with chatbot services. International Journal of Hospitality Management, 89, 102553. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102553
2. Behera, R. K., Bala, P. K., & Jain, R. (2021). Personalized digital marketing recommender system using AI-based chatbots. Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing, 12(7), 7413–7429. https://doi.org/10.1007/s12652-020-02408-2
3. Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. MIS Quarterly, 13(3), 319–340. https://doi.org/10.2307/249008
4. Følstad, A., Brandtzaeg, P. B., & Feltwell, T. (2018). Users' experiences with chatbots: Findings from a survey study. International Journal of Human-Computer Studies, 118, 41–51. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2018.04.007
5. Kwangsawad, A., & Jattamart, A. (2022). Overcoming customer innovation resistance to the sustainable adoption of chatbot services: A community-enterprise perspective in Thailand. Journal of Innovation & Knowledge, 7(4), 100211. https://doi.org/10.1016/j.jik.2022.100211
6. Luo, X., Tong, S., Fang, Z., & Qu, Z. (2019). Humans or chatbots? The impact of conversational agents on purchasing decisions. Journal of Marketing Research, 56(5), 855–875. https://doi.org/10.1177/0022243719861926
7. Pillai, R., & Sivathanu, B. (2020). AI-based chatbot service for travel planning: A study on user adoption. Journal of Travel Research, 59(4), 675–689. https://doi.org/10.1177/0047287519871068
8. Rese, A., Ganster, L., & Baier, D. (2020). Emma—The impact of chatbot adoption on customer satisfaction in online retail. Journal of Retailing and Consumer Services, 54, 102127. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102127

9. Shin, H., Bunosso, I., & Levine, L. R. (2022). The influence of chatbot humour on consumer evaluations of services. International Journal of Consumer Studies, 46(2), 551-563.
10. Skjuve, M., Følstad, A., Fostervold, K. I., & Brandtzaeg, P. B. (2021). My Chatbot Companion a Study of Human-Chatbot Relationships. International Journal of Human-Computer Studies, 149, 102601.
11. Tsai, W.-H. S., Lun, D., Carcioppolo, N., & Chuan, C.-H. 2021). Human versus chatbot: Understanding the role of emotion in health marketing communication for vaccines. Psychology & Marketing, 38(8), 1275-1289.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(31)

Sena Ayşe AYTEKİN[112]

YAPAY ZEKA TABANLI OTOMATİK PUANLAMA SİSTEMLERİNİN GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE BASED AUTOMATED SCORING SYSTEMS IN TERMS OF RELIABILITY AND VALIDITY

ÖZ

Günümüzde eğitim teknolojilerindeki hızlı gelişim, yapay zeka tabanlı sistemlerin ölçme ve değerlendirme süreçlerine entegrasyonunu gündeme getirmiştir. Özellikle büyük ölçekli sınavlarda ve açık uçlu soruların değerlendirilmesinde zaman, maliyet ve iş gücü açısından avantajlar sunan yapay zeka tabanlı otomatik puanlama sistemleri, eğitimde objektifliği artırma ve süreci standartlaştırma potansiyeli taşımaktadır. Ancak bu sistemlerin geleneksel insan değerlendiricilerle karşılaştırıldığında güvenilirlik (tutarlılık) ve geçerlik (doğruluk) düzeyleri hakkında birçok tartışma sürmektedir. Bu araştırma, yapay zeka tabanlı otomatik puanlama sistemlerinin eğitimdeki kullanımıyla ilgili olarak güvenilirlik ve geçerlik açısından ne derece etkili olduğunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatüre dayalı olarak yürütülen bu çalışmada, hem ulusal hem de uluslararası alanda yapılmış yüksek lisans tezleri, bilimsel makaleler ve politika belgeleri aracılığıyla, bu sistemlerin insan puanlayıcılarla karşılaştırmalı analizleri, iç tutarlılık düzeyleri, rubrik maddeleriyle uyumları, kullanıcı algıları ve teknolojinin eğitimdeki geleceği kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Elde edilen veriler, yapay zeka destekli puanlama sistemlerinin henüz tam anlamıyla insan yargısının yerini alamadığını, ancak belirli koşullar altında yüksek düzeyde tutarlılık ve hız sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, öğretmen ve öğrenci algılarının sistemin kabul edilebilirliğini etkilediği ve demografik değişkenlerin bu algılarda anlamlı farklılıklar yarattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, otomatik puanlama, güvenilirlik, geçerlik.

ABSTRACT

With the rapid development of educational technologies today, the integration of artificial intelligence (AI)-based systems into assessment and evaluation processes has come to the forefront. Particularly in large-scale exams and the evaluation of open-ended questions, AI-based automated scoring systems offer advantages in terms of time, cost, and labor. These systems have the potential to enhance objectivity and standardize processes in education. However, there is ongoing debate about the reliability (consistency) and validity (accuracy) levels of these systems when compared to traditional human raters. This study aims to evaluate the effectiveness of AI-based automated scoring systems in education in terms of reliability and validity. Conducted based on a review of the literature, the study examines national and international master's theses, scholarly articles, and policy documents to provide a comprehensive analysis of these systems. This includes comparative analyses with human scorers, levels of internal consistency, alignment with rubric criteria, user perceptions, and the future of the technology in education. The findings indicate that while AI-supported scoring systems have not yet fully replaced human judgment, they do offer high levels of consistency and speed under certain conditions. Moreover, it has been observed that teacher and student perceptions affect the acceptability of the system, and demographic variables create significant differences in these perceptions.

Keywords: *Artificial intelligence, automated scoring, reliability, validity,*

[112] **Sena Aytekin, İstanbul Aydın Üniversitesi. senaaytekin@stu.aydin.edu.tr, Orcid No: 0009-0001-3075-7149**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Yapay zekâ (YZ) destekli teknolojilerin eğitim ortamlarına nüfuz etme hızının giderek artması, ölçme ve değerlendirme süreçlerinin yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmıştır. Büyük veri analitiği, doğal dil işleme (NLP) ve makine öğrenmesi gibi YZ bileşenlerinin olgunlaşması sayesinde, açık uçlu yanıtları birkaç saniyede değerlendirebilen otomatik puanlama sistemleri, artık pilot uygulamalardan çıkarak yaygın sınav operasyonlarının merkezine yerleşmektedir (Pirim, 2006). Türkiye'de, özellikle yükseköğretim kurumlarının AR-GE laboratuvarlarında geliştirilen prototipler ve lisansüstü tez çalışmaları, bu dönüşümün yerel karşılıklarını ortaya koymaktadır (Akan, 2024; Taşkıran, 2024). Örneğin Akan (2024), içerik analizi ile YZ temelli ölçme uygulamalarının öğretmenler tarafından nasıl algılandığını belgelemiş, Taşkıran (2024) ise Liselere Geçiş Sınavı (LGS) fen sorularını ChatGPT'ye puanlatarak insan yargılarıyla tutarlılık parametrelerini irdelemiştir. Benzer şekilde, Murphy'nin (2019) K-12 öğretmenlerini merkeze alan kapsamlı raporu, YZ'nin değerlendirme iş akışlarını hızlandırırken pedagojik kararlara yansıyan eşitlik kaygılarını da gündeme taşımaktadır. Dünyada Pearson, ETS ve ACT gibi sınav devlerinin otomatik puanlama algoritmalarını ticarileştirmesi (Kelly III, 2015) ile birlikte, "algoritmik ölçme" kavramı yalnızca sınav idarecilerinin değil eğitim sosyologlarının da tartışma nesnesi hâline gelmiştir (Dwork & Minow, 2022).

YZ tabanlı puanlamanın sunduğu hız ve maliyet avantajı, güvenilirlik (tutarlılık) ve geçerlik (doğruluk) açısından insan puanlayıcıların yerini alması için tek başına yeterli değildir. Jones (2006) ve Herrington ile Moran'ın (2006) erken uyarıları, makine skorlarının istatistiksel olarak "yüksek korelasyon" sergilediği durumda bile dilsel incelikleri gözden kaçırma riskini açıkça göstermiştir. Türkiye bağlamında, yabancı dil öğretiminde yazma geri bildirimi üzerine yürütülen güncel deneysel çalışmalar—örneğin Karabulut (2024), Kemal (2024) ve Sezer (2024)—ChatGPT türevi araçların öğrencilerin yazma performansına kısa vadede olumlu etkiler sağladığını, ancak uzun vadede pedagojik rehberlik olmaksızın sürdürülebilir ilerleme sunamayabileceğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin konuşma kaygısı (Ballıdağ, 2024) ve katılım motivasyonu (Yıldız, 2024) gibi değişkenler incelendiğinde, YZ'nin duyuşsal alan üzerindeki etkilerinin de değerlendirme süreçlerine dolaylı yoldan yansıdığı görülmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın problemi, YZ tabanlı otomatik puanlama sistemlerinin eğitimdeki güvenilirlik ve geçerlik düzeylerini sistematik biçimde irdelemek olarak tanımlanmıştır. Ayan'ın (2025) Rasch analizine dayalı hibrit geri bildirim modeli çalışması, makine-insan işbirliğinin ölçeklenebilirliğini test eden yerli literatüre güçlü bir örnek sunarken, Jacob vd. (2016) hibrit modellerin sosyo-ekonomik fırsat eşitliğini destekleme potansiyeline vurgu yapmaktadır. Buna karşın Kossow vd. (2021) ile Leenes ve Martin'in (2021) politika odaklı araştırmaları, algoritmik şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliklerinin hem geçerlik hem de adalet ilkeleri açısından ciddi riskler barındırdığını göstermektedir. Noveck'in (2021) yenilikçi devlet modelini tartıştığı çalışması ve Sacks'ın (2018) "küresel yakınsama" politikaları analizi de, YZ tabanlı ölçme araçlarının ulusal eğitim politikalarıyla sıkı ilişki içinde geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Öğretmen ve öğrencilerin teknolojiye yönelik bilişsel ve duyuşsal hazır bulunuşluk düzeyleri, sistemlerin kabulünü doğrudan etkilemektedir (Günerhan Sadık, 2024; Tokatlı, 2024). Çiftçi'nin (2024) İngilizce öğretim görevlileriyle yürüttüğü nitel araştırma, YZ araçlarının pedagojik tasarımla bütünleşmediği durumlarda öğretmenlerde "kontrol kaybı" endişesini tetiklediğini ortaya koymuştur. Bilotta ve Romano'nun (2019) teknoloji devlerinin bankacılık sektöründeki pazar gücünü analiz ettiği rapor, sınav ekosisteminde de benzer tekelleşme risklerine dikkat çekerken, Manen vd. (2019) yapay zekâ aktörlerinin profil analizleriyle bu riski veri temelli biçimde temellendirmektedir.

1. Yapay Zekâ ve Otomatik Puanlama Sistemlerinin Kavramsal Temelleri

Yapay zekâ, Turing'in makine düşünebilir mi sorusundan bu yana, insan benzeri bilişsel süreçleri taklit etme amacıyla evrilen disiplinlerarası bir alan olarak tanımlanır (Pirim, 2006). Günümüz YZ ekosisteminin temelini makine öğrenmesi, derin öğrenme ve sinir ağları oluşturmakta; bu mimariler, eğitim verilerini işleyerek öngörüsel modeller üretmekte ve karar verme süreçlerine entegre edilmektedir (Tang vd., 2021). Eğitim teknolojilerinde YZ kullanımı, öğrenen analitiği, uyarlanabilir içerik sunumu ve otomatik puanlama gibi alt başlıklarla geniş bir uygulama yelpazesine sahiptir (Murphy, 2019). Jacob vd. (2016), bu teknolojilerin

fırsat eşitliğine katkıda bulunabileceğini öne sürerken, Kelly III (2015) YZ çağında "cevap ekonomisi" kavramıyla bilginin tüketim biçimlerinin kökten değiştiğini savunmaktadır.

Jones (2006), Accuplacer projesinde yüksek güvenirlik katsayılarının, cümle düzeyindeki içerik tutarlılık hatalarını maskeleyebileceğini göstererek "geçerlik tuzağı" kavramını literatüre kazandırmıştır.

YZ tabanlı otomatik puanlama sistemleri günümüzde dil modellemesi, vektör uzay temsilleri ve karmaşıklık ölçütlerine dayanan çok katmanlı mimarilerle çalışmaktadır. Tang vd. (2021) tarafından matematik becerilerinin değerlendirilmesi için önerilen bulanık mantık yaklaşımı, puanlama sürecine nicel esneklik kazandırırken, ChatGPT gibi geniş dil modelleri sözdizimsel ve anlamsal tutarlılık göstergelerini aynı anda işleyerek daha bütüncül skorlar sunmaktadır (Sezer, 2024). Buna karşın Dwork ve Minow (2022) algoritmik güvensizliğin kaynaklarını; veri setlerindeki sistematik önyargılar, model geliştiricilerin bilinç dışı tercihlerinin koda yansıması ve karar süreçlerinin opaklığı olarak sınıflandırmaktadır. Eğitimde kullanılan YZ sistemlerinin şeffaf ve açıklanabilir olması gerektiği yönündeki çağrılar, Kossow vd. (2021) tarafından "algoritmik hesap verebilirlik" ekseninde dile getirilmiş, Leenes ve Martin (2021) ise regülasyon önerilerini "teknoloji-hümanizm dengesi" ilkesiyle temellendirmiştir.

Türkiye'de YZ temelli puanlama uygulamalarının kavramsal zemini, lisansüstü tezlerde yabancı dil eğitimi bağlamında incelenmiştir. Karabulut (2024) ve Ballıdağ (2024), sohbet botlarının yazma ve konuşma becerilerine etkilerini deneysel tasarımlarla ele alırken, Kemal (2024) insan değerlendiriciler ile GPT-4 tabanlı modelin ortaokul günlük yazılarını değerlendirme sürecini karşılaştırmıştır. Elde edilen bulgular, makine ve insan skorları arasındaki yüksek korelasyona rağmen, özgün bağlama özgü "yaratıcı ifade" ve "kod-dışı kültürel referans" gibi öğelerde makinenin hataya meyilli olduğunu göstermiştir. Çiftçi (2024) ile Tokatlı'nın (2024) algı çalışmaları, bilişim teknolojileri öğretmenlerinin YZ'ye yönelik hazır bulunuşluklarının kullanım yaygınlığını doğrudan etkilediğini, Günerhan Sadık'ın (2024) ortaöğretim örneklemi ise öğrencilerin YZ tabanlı öğrenme deneyimlerini yüksek oranda olumlu gördüğünü ortaya koymuştur. Yıldız (2024) benzer şekilde yapay zekâ araçlarının öğrencilerin konuşma katılımını teşvik edebileceğini göstermiş, ancak öğretmenin rehberlik rolünün devam ettiğini vurgulamıştır.

YZ ve otomatik puanlama sistemlerinin kavramsal temelleri, disiplinlerarası bir bilgi alanı ortaya koyar: bilgisayar biliminin algoritmik yenilikleri, ölçme-değerlendirmenin psikometrik ilkeleri ve eğitim sosyolojisinin adalet anlayışı bu sistemlerin ontolojisini şekillendirir. Literatür, YZ tabanlı puanlamanın belirgin operasyonel avantajlarına rağmen, insan yargısının niteliksel zenginliğini bütünüyle ikame edemediğini; dahası, algoritmik önyargı ve şeffaflık sorunları çözülmedikçe geçerlik tartışmalarının devam edeceğini göstermektedir (Dwork & Minow, 2022; Kossow vd., 2021). Bu nedenle geleceğin ölçme ortamlarında hibrit modeller, açıklanabilir yapay zekâ (XAI) yaklaşımları ve etik regülasyon çerçeveleri, sürdürülebilir ve adil değerlendirme için kaçınılmaz görünmektedir.

2. Güvenirlik ve Geçerlik Kavramları ile Yapay Zekâ Tabanlı Sistemlerin Değerlendirilmesi

Eğitimde ölçme-değerlendirme literatüründe güvenirlik; bir ölçeğin ya da puanlama sürecinin hatadan arınmış, tutarlı sonuçlar üretme derecesini, geçerlik ise ölçülen yapının ya da davranışın hedeflenen kavramı ne ölçüde temsil ettiğini ifade eder. YZ tabanlı otomatik puanlama sistemleri söz konusu olduğunda, bu iki ilke yalnızca klasik test kuramı bağlamında değil, aynı zamanda algoritmik modelleme mantığında da yeniden tanımlanmak zorundadır (Pirim vd., 2006). Geleneksel ölçme kuramında güvenirlik katsayıları Cronbach alfa, KR-20 ya da test-tekrar test gibi parametrelerle hesaplanırken, YZ tabanlı modellerde iç tutarlılık; eğitim verisinin dağılımına, özellik mühendisliğine ve modelin hiperparametre ayarlarına duyarlıdır (Tang vd., 2021). Ayan'ın (2025) Rasch analiziyle insan, YZ ve hibrit geri bildirim türlerinin bulunabilir hatalarını karşılaştırmalı incelemesi, YZ'nin mutlak hataya karşı dirençli olmasına karşın madde karakteristik eğrilerine göre kısmî sapma üretebildiğini göstermiştir. Jones (2006) ACCUPLACER deneyi üzerinden, algoritmanın yüksek puanlayıcı korelasyonu yakalasa bile içerik geçerliğini zedeleyebilecek dilsel nüansları gözden kaçırdığını vurgulamış; Herrington ve Moran (2006) WritePlacer Plus vakasında bölgelerarası lehçe farklılığı gibi bağlamsal ögelerin makine puanlamasında görünmez kaldığını saptamıştır.

Güvenirlik boyutunda, insan–makine puanlayıcı uyumunun ölçülmesinde çoğunlukla Pearson korelasyonu, İntraklas Korelasyon Katsayısı (ICC) ve Cohen Kappa istatistikleri kullanılmaktadır. Kelly III

(2015) yüksek ölçekli sınav operasyonlarında otomatik skorlamanın ±0,85'lik kappa değerleriyle kritik eşiği aştığını belirtmişlerdir. Türkiye örnekleminde Liselere Geçiş Sınavı fen sorularının ChatGPT'ye puanlatıldığı Taşkıran (2024) çalışması, YZ-insan tutarlılığını .88 düzeyinde rapor etse de "açık uçlu çözüm stratejisi çeşitliliği" gibi rubrik boyutlarında YZ'nin varyansı daralttığını göstermiştir. Karabulut (2024) ve Kemal (2024) yazma performanslarını değerlendirirken insan değerlendiricilerin fikir ayrılığı yaşadığı noktalarda YZ'nin "orta yol" skorlama eğilimine girdiğini, bunun da puan dağılımını sıkıştırarak ayırt ediciliği sınırladığını bildirmiştir. Dwork ve Minow (2022) yapay zekâya duyulan güvensizliğin kaynaklarını, veri önyargıları ve algoritmik opaklıkta temellendirirken, Kossow vd. (2021) "algoritmik hesap verebilirlik" ilkesiyle makine kararlarının açıklanabilir olması gerektiğini vurgular. Aksi durumda model, gerçekte ölçmek istemediği konstruktlara ilişkin istatistiksel korelasyonlar yakalayarak sahte geçerlik üretmektedir (Leenes & Martin, 2021). Sezer (2024) ve Ballıdağ (2024) deneysel çalışmaları, ChatGPT tabanlı geri bildirimin kısa vadede akıcılık ve özgünlük alt boyutlarında pozitif etkiler sağladığını, ancak yaratıcı dil kullanımının özgüllüğünü tam yansıtamadığını göstermiştir.

YZ sistemlerinin kriter geçerliği, insan puanlarıyla korelasyon boyutunda incelense de Jacob vd. (2016) sosyo-ekonomik değişkenlerin etkileşimine dikkat çekerek YZ puanlarının fırsat eşitsizliklerini derinleştirme riski taşıdığını belirtmiştir. Bilotta ve Romano (2019) sınav pazarında birkaç teknoloji devinin veri çoğulculuğunu tekelleştirerek algoritmik önyargıyı kurumsallaştırma tehlikesini tartışmış, Manen vd. (2019) bu riskin küresel boyutta "gölge ölçütler" üretme potansiyeline sahip olduğunu savunmuştur. Ayan'ın (2025) hibrit model önerisi, insan uzman yargısının bağlamsal sezgisini model içi güvenilirlik katsayılarıyla harmanlayarak karma geçerlik inşası için ampirik kanıt sunmaktadır.

3. Yapay Zekâ Tabanlı Puanlama Sistemlerinin Kullanıcı Algıları ve Kabulü

YZ tabanlı puanlama araçlarının başarısı yalnızca istatistiksel metriklere değil, öğretmen, öğrenci ve politika yapıcıların sisteme yönelik algı ve tutumlarına da bağlıdır. Teknoloji Kabul Modeli (TAM) çerçevesinde "algılanan fayda" ve "algılanan kullanım kolaylığı" faktörleri, kullanıcı niyetini doğrudan etkiler (Günerhan Sadık, 2024). Öğretmen cephesinde yapılan nitel analizler, geri bildirimin hızlanması ve standartlaşması gibi faydaların kabulü artırdığını; buna karşın değerlendirme otoritesinin makineye devredilmesi, açıklanamayan puanlamalar ve mesleki rol erozyonu kaygılarının direnç yarattığını göstermektedir (Çiftçi, 2024). Tokatlı (2024) bilişim teknolojileri öğretmenlerinin hazır bulunuşluk düzeyi ile davranışsal niyetleri arasındaki pozitif doğrusal ilişkiyi saptarken, öğretmenlerin algoritmik önyargı ve etik kaygılar konusundaki farkındalığının düşük olmasının ciddi bir risk oluşturduğunu belirtmiştir.

Öğrenciler açısından YZ destekli puanlama; hızlı geribildirim ve kişiselleştirilmiş öneriler sunması nedeniyle motive edici olabilmektedir (Yıldız, 2024). Ancak Ballıdağ (2024) konuşma becerilerindeki kaygı değişkenini incelerken, sohbet robotlarının bazı öğrencilerde "sürekli denetlenme" hissi yaratarak kaygıyı yükseltebildiğini bulmuştur. Akan (2024) içerik analizi sonuçlarına göre lise düzeyindeki öğrenciler, YZ puanlarını insan puanlarından daha tutarlı ve "duygusuz" gördüğü için adil kabul ederken; üniversite öğrencileri, makinenin selis ama yüzeysel geri bildirimi nedeniyle geçerlik kuşkusu taşımıştır. Algıları etkileyen diğer unsur demografik değişkenlerdir. Günerhan Sadık (2024) ortaöğretim öğrencilerinin YZ'ye dönük algılarında cinsiyet farklılığı saptamazken; Tokatlı (2024) öğretmenlerde yaş ve hizmet süresinin YZ kullanım niyetini negatif etkilediğini rapor etmiştir. Yıldız (2024) yabancı dil öğretmenlerinin YZ araçlarının konuşma katılımına etkisine dair algılarının akademik kıdeme göre değiştiğini, kıdemli öğretmenlerin "yapay" geri bildirimlerin sosyo-duygusal boyutu zayıflattığını düşündüğünü belirtmiştir.

Kabul boyutunu biçimlendiren makro faktörlerden biri de etik ve güven hissidir. Dwork ve Minow (2022) algoritmik karar süreçlerine duyulan güvensizliğin, sistem kabulünü doğrudan baltalayabileceğini ve "şüpheli puan" kavramını besleyebileceğini açıklamış; Kossow vd. (2021) ise şeffaflık mekanizmalarının kullanıcı güvenini yeniden inşa etmekte kritik bir rol oynayacağını savunmuştur. Leenes ve Martin (2021) Avrupa Birliği'nin "güvenli yapay zekâ" regülasyon taslağını inceleyerek, eğitimde yüksek riskli YZ uygulamalarının zorunlu etki değerlendirmeleriyle denetlenmesini önermiştir.

Politika yapıcılar açısından ise kabul; maliyet etkinliği, ölçeklenebilirlik ve sınav güvenliği gibi parametrelerle ölçülmektedir (Murphy, 2019). Sacks'ın (2018) küresel yakınsama çerçevesi, ulus devletlerin

ortak standartlara dayalı YZ değerlendirme sistemleri geliştirmesi gerektiğini savunurken; Bilotta ve Romano (2019) büyük teknoloji firmalarının sınav veri akışını tekelleştirme eğilimini, eğitim egemenliğine tehdit olarak nitelemiştir. Noveck (2021) inovatif devlet yaklaşımıyla regülatif sandboxes-lara vurgu yaparak, YZ değerlendirme çözümlerinin kullanıcı güveni ve etik çerçeve gözetilerek kademeli uygulanmasını önermektedir.

4. Etik, Adalet ve Şeffaflık Açısından Yapay Zekâ Destekli Değerlendirme

Yapay zekâ (YZ) temelli otomatik puanlama teknolojilerinin eğitimde yaygınlaşması, ölçeği ne olursa olsun her sınavın merkezine adalet, önyargısızlık ve hesap verebilirlik ilkelerini yerleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Algoritmaların istatistiksel olarak "başarılı" görünmesi, onların tüm paydaşlar için etik biçimde çalıştığı anlamına gelmez; zira bir modelin yüksek korelasyon katsayıları üretmesi, hatalı veri temsilleri veya homojen örneklem dağılımlarından kaynaklanan sistematik sapmaları perdelemektedir (Jones vd., 2006). Herrington ve Moran'ın (2006) vurguladığı gibi, yerel bağlama duyarsız kalan makine skorları, öğrencilerin sosyo-kültürel dilsel repertuarlarını yansıtan özgün ifadeleri yanlış puanlayabilir; bu da geçerlik kadar adalet yönünden de sakınca doğurur. Dwork vd. (2022) algoritmik güvensizliğin üç kaynağını—veri-seti önyargıları, geliştirici önyargıları ve karar sürecindeki opaklık—ayrıntılı biçimde tanımlarken, Kossow vd. (2021) özellikle "algoritmik şeffaflık" eksikliğinin eğitimde hesap verebilirliği zayıflattığını belirtmektedir.

Türkiye'de Karabulut'un (2024) yazma puanlamasına ilişkin deneysel çalışması, GPT-4 tabanlı modellerin yaratıcı ifade ve kültürel referans içeren cümlelerde tutarsız skorlar üretebildiğini; Taşkıran'ın (2024) ChatGPT-LGS analizi ise fen sorularında bile bağlama bağlı hataların geçerlik riskini artırdığını ortaya koymuştur. Leenes ve Martin (2021) YZ'nin regülasyonunda "insan onurunu koruma" ilkesinin altını çizerken, Sacks (2018) küresel ölçekte ortak standartlar oluşturulmadığı takdirde algoritmik eşitsizliklerin ülkeler arasında eğitim açığını büyüteceğini savunmaktadır. Bilotta ve Romano'nun (2019) teknoloji devlerinin bankacılıkta yarattığı pazar gücünü incelediği rapor, sınav ekosisteminde de benzer tekelleşme risklerine işaret etmekte; Manen vd. (2019) ise uluslararası düzeyde "karanlık kutu" hâline gelen tescilli puanlama motorlarının demokratik denetimi sınırladığını belirtmektedir. Türkiye'de öğretmenlerin YZ etiğine ilişkin bilinç düzeyini araştıran Çiftçi (2024) ile bilişim teknolojisi öğretmenlerinin hazır bulunuşluklarını ölçen Tokatlı (2024), şeffaflık ve "hata geri bildirimi" mekanizmalarının eksik olduğu ortamlarda öğretmenlerin algoritmik kararlara duyduğu güvenin düşebileceğini göstermektedir. Öğrenciler tarafında da benzer bulgular mevcuttur: Günerhan Sadık (2024) ve Yıldız (2024) öğrencilerin YZ destekli araçları yararlı bulsalar dahi, "haksız puanlama" olasılığını sezgisel olarak algıladıklarında motivasyonlarının gerilediğini belirlemiştir. Ayrıca Ballıdağ (2024) ve Sezer (2024), geri bildirim süreçlerinde YZ'nin insani nüansları kaçırmasının duyuşsal etkileri artırdığını ve kaygı düzeyini yükseltebildiğini saptamıştır.

Bu bağlamda, etik değerlendirme yalnızca "veri gizliliği" sorunsalına indirgenemez; öğretmenlerin karar döngüsünde yetki paylaşımı, öğrencilerin puanlarına itiraz süreçlerinin açıklığı ve veli-kamu denetimi gibi katmanlı mekanizmalar da gereklidir (Noveck, 2021). Jacob vd. (2016) hibrit modellerin sosyo-ekonomik eşitliği destekleme potansiyeline dikkat çekerken, Murphy (2019) K-12 uygulamalarında algoritmik geri bildirimin ancak insan rehberliği eşliğinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kelly III (2015) "cevap ekonomisi" kavramıyla YZ çağında bilginin otomatik tüketimine vurgu yapmıştır. Türkiye'de Akan (2024) öğretmenlerin içerik analizi temelli nitel incelemesinde, puanlamada YZ'ye sınırsız yetki verilmesinin "değer kaybı" hissettirdiği; Ayan'ın (2025) Rasch temelli hibrit model deneyinde, öğretmen müdahalesiyle algoritmik hataların kolayca düzeltilebildiği saptanmıştır. Dolayısıyla şeffaf YZ tasarımı, "açıklanabilir yapay zekâ (XAI)" ilkeleri, rubrik temelli geri besleme ayrıntıları ve model parametrelerinin bağımsız denetime açılması, hem etik hem de geçerlik sorunlarını azaltmak için kaçınılmazdır (Tang vd., 2021).

SONUÇ

Yapay zekâ tabanlı otomatik puanlama sistemleri, eğitimde ölçme ve değerlendirme süreçlerini dönüştürme potansiyeline sahip önemli bir teknolojik yenilik olarak öne çıkmaktadır. Özellikle açık uçlu soruların değerlendirilmesinde insan kaynaklı tutarsızlıkları ve zaman maliyetini azaltmak amacıyla geliştirilen bu sistemler, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde dikkat çeken uygulama ve araştırma

örnekleriyle eğitim teknolojilerinin temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda yapılan bu araştırma, söz konusu sistemlerin eğitim bağlamında ne ölçüde güvenilir ve geçerli olduklarını derinlemesine irdelemeyi amaçlamış; kavramsal temeller, karşılaştırmalı değerlendirmeler, kullanıcı algıları, etik ve politik boyutlar dikkate alınarak çok boyutlu bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın genel bulguları doğrultusunda, yapay zekâ destekli puanlama sistemlerinin belirli ölçme durumlarında yüksek düzeyde tutarlılık ve hız sağladığı; büyük ölçekli sınavlarda iş gücü ve zaman açısından önemli avantajlar sunduğu anlaşılmaktadır. Sistemlerin özellikle standart, biçimsel yazı türlerinde insan puanlayıcılarla benzer puanlama örüntüleri sergilediği, bazı örneklerde ise belirli dilsel kalıplara karşı daha hassas davrandığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, yaratıcı ifade, bağlamsal nüans ve kültürel referanslar gibi öğelerin yer aldığı yanıt türlerinde sistemlerin henüz insan değerlendirmesinin yerini tam olarak alamadığı ortaya konmuştur.

Araştırma kapsamında ele alınan bir diğer önemli boyut ise etik, adalet ve şeffaflık ilkeleridir. Yapay zekâ sistemlerinin eğitimde daha yaygın biçimde kullanılabilmesi için yalnızca teknik doğruluk değil, aynı zamanda etik hesap verebilirlik, karar süreçlerinin açıklanabilirliği ve algoritmik önyargıların önlenmesi gibi temel ilkelere dayalı olarak tasarlanması gerekmektedir. Eğitimde adil ve eşitlikçi puanlama süreçlerinin tesis edilebilmesi için, yapay zekâ sistemlerinin hangi verilere dayanarak hangi kriterlere göre karar verdiğinin açık ve anlaşılır olması gerekmektedir. Aksi hâlde, sistemlerin teknik başarımı yüksek olsa dahi eğitimdeki güven krizlerini artırması ve pedagojik ilişkileri zedelemesi kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akan, S. N. (2024). Eğitimde Ölçme Ve Değerlendirme Aşamasında Yapay Zeka Destekli Uygulamaların İncelenmesi Üzerine İçerik Analizi. İbn Haldun Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Eğitim Kurumları İşletmeciliği Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
2. Ayan, A. D. (2025). Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenen Öğrencilerin Yazılarına Verilen Öğretmen, Yapay Zeka Ve Hibrit Geri Bildirim Türlerinin Rasch Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
3. Ballıdağ, M. (2024). Yapay Zeka Tabanlı Sohbet Robotlarının İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerdeki Konuşma Kaygısına Etkisi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
4. Bilotta, N., Romano, S. (2019). Tech Giants İn Banking: The Implications Of A New Market Power. Istituto Affari Internazionali (Iaı).
5. Çiftçi, A. (2024). Yapay Zeka Destekli Öğretim: İngilizce Öğretiminde Yapay Zeka Araçlarının Kullanımına İlişkin Öğretim Görevlilerinin Uygulamaları Ve Perspektifleri. Maltepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
6. Dwork, C., Minow, M. (2022). "Distrust Of Artificial Intelligence: Sources & Responses From Computer Science & Law", Daedalus, Vol. 151, No. 2, Ss. 309-321.
7. Günerhan Sadık, A. (2024). Ortaöğretim Öğrencilerinin Yapay Zeka Eğitim Süreçlerinde Algılarının İncelenmesi. Kocaeli Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli.
8. Herrıngton, A., Moran, C. (2006). "Wrıteplacer Plus In Place: An Exploratory Case Study", In Machine Scoring Of Student Essays: Truth And Consequences, Utah State University Press, Ss. 114-129.
9. Jacob, B., Berger, D., Hart, C., Loeb, S. (2016). "Can Technology Help Promote Equality Of Educational Opportunities?", Rsf: The Russell Sage Foundation Journal Of The Social Sciences, Vol. 2, No. 5, Ss. 242-271.
10. Jones, E. (2006). "Accuplacer's Essay-Scorıng Technology: When Reliability Does Not Equal Validity", In Machine Scoring Of Student Essays: Truth And Consequences, Utah State University Press, Ss. 93-113.

11. Karabulut, E. (2024). Yapay Zeka Destekli Sohbet Botlarının İngilizce Hazırlık Öğrencilerinin Yazma Becerilerine Olan Etkilerinin İncelenmesi: Deneysel Bir Çalışma. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Samsun.
12. Kelly Iıı, J. (2015). Technology: The Era Of Answers. In The Fabulous Future?: America And The World İn 2040, Northwestern University Press.
13. Kemal, S. (2024).Ortaokulda Yabancı Dil Olarak İngilizce Günlük Yazımı Değerlendirmesinde İnsan Değerlendiricileri Ve Üretken Yapay Zeka Karşılaştırmalı Bir Analizi. Bahçeşehir Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
14. Kossow, N., Windwehr, S., Jenkins, M. (2021). Algorithmic Transparency And Accountability. Transparency International.
15. Leenes, R., Martin, A. (2021). Technology And Regulation *2020*. Open Press Tilburg University.
16. Manen, H. V., Atalla, S., Arkhipov-Goyal, A., Sweijs, T. (2019). Actor: Aı Programs And Profiles. Hague Centre For Strategic Studies.
17. Murphy, R. F. (2019). Artificial Intelligence Applications To Support K–12 Teachers And Teaching: A Review Of Promising Applications, Opportunities, And Challenges. Rand Corporation.
18. Noveck, B. S. (2021). "The Innovative State", Daedalus, Vol. 150, No. 3, Ss. 121-142.
19. Pirim, H. (2006). "Yapay Zeka", Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ss. 81-93.
20. Sacks, S. (2018). Policy Challenges For Global Convergence. Center For Strategic And International Studies (Csıs).
21. Sezer, H. (2024). Yapay Zeka Yeni Yazma Öğretmeni Mi? İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretildiği Sınıflarda Chatgpt Geri Bildirimi Ve Öğretmen Geri Bildiriminin Yazma Yeterliliği Açısından Karşılaştırılması. Yeditepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
22. Tang, W. L., Tsaı, J. T., Chen, Y. M. (2021). "Fuzzy Logic And Gagné Learning Hierarchy For Assessing Mathematics Skills", Science Progress (1933-), Vol. 104, Supplement 1: Conference Collection Imetı 2020 Education, Ss. 1-21.
23. Taşkıran, B. (2024). Fen Bilimleri Öğretiminde Yapay Zeka Tabanlı Çözüm Stratejileri: Lgs Sorularının Chatgpt İle Analizi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Samsun.
24. Tokatlı, H. (2024). Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Yapay Zeka Öğretimine Yönelik Hazır Bulunuşluk Ve Davranışsal Niyetlerinin İncelenmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
25. Türel, E., Küçükvardar, M., Myatıyev, O., Avcı, Y. (2024). "Eğitim Ve İletişim Sürecinde Yapay Zeka Okuryazarlığına İlişkin Bir Araştırma", European Journal Of Managerial Research (Eujmr), Cilt 8, Sayı 15, Ss. 198-212.
26. Yıldız, E. V. (2024). Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğretmenlerinin, Öğrencilerin Konuşmaya Katılımını Teşvik Etmede Yapay Zeka Araçlarının Etkililiğine İlişkin Algıları. Gazi Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(32)

Sezgin LEZGİ[113]

YÜKSEK PERFORMANSLI İŞ SİSTEMLERİNİN ÖRGÜTSEL İNOVASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ENTELEKTÜEL LİDERLİĞİN VE BİLGİ YÖNETİMİNİN ROLÜ: BİR ARAŞTIRMA[114]

THE ROLE OF INTELLECTUAL LEADERSHIP AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN THE IMPACT OF HIGH-PERFORMANCE BUSINESS SYSTEMS ON ORGANISATIONAL INNOVATION: A RESEARCH STUDY

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, yüksek performanslı iş sistemlerinin (YPİS) örgütsel inovasyon üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemek, bu etkide entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi unsurlarının aracılık rolünü analiz etmektir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, veriler 557 katılımcıdan anket yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde doğrulayıcı faktör analizi (DFA), güvenilirlik analizleri, korelasyon testleri, yapısal eşitlik modeli (YEM) ve Sobel testi kullanılmıştır. Araştırma bulguları, YPİS'in hem örgütsel inovasyonu doğrudan etkilediğini hem de entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi aracılığıyla dolaylı etkiler yarattığını göstermektedir. Yapısal eşitlik modeli sonuçları, YPİS'in entelektüel liderlik (β=0.72, p<.001), bilgi yönetimi (β=0.68, p<.001) ve örgütsel inovasyon (β=0.64, p<.001) üzerindeki doğrudan etkilerinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, entelektüel liderliğin (β=0.49, p<.001) ve bilgi yönetiminin (β=0.53, p<.001) örgütsel inovasyona etkileri de anlamlı bulunmuştur. Sobel testi sonuçlarına göre her iki değişkenin kısmi aracılık rolü istatistiksel olarak desteklenmiştir. Modelin uyum indeksleri (RMSEA=0.055; CFI=0.95; GFI=0.91; χ^2/df=2.61) modelin veriye iyi uyum sağladığını göstermektedir. Araştırma sonucunda, yüksek performanslı iş sistemlerinin örgütsel inovasyonu artırmada etkili olduğu; entelektüel liderlik ve bilgi yönetiminin bu etkiyi güçlendiren temel unsurlar arasında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, stratejik insan kaynakları yönetimi ve yenilik yönetimi alanlarında hem teorik hem de uygulamalı katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek performanslı iş sistemleri, entelektüel liderlik, bilgi yönetimi, örgütsel inovasyon, yapısal eşitlik modeli.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the direct and indirect effects of high-performance work systems (HPWS) on organisational innovation and to analyse the mediating role of intellectual leadership and knowledge management elements in this effect. A quantitative research method was adopted in the study, and data were collected from 557 participants through a survey. Confirmatory factor analysis (CFA), reliability analyses, correlation tests, structural equation modelling (SEM), and the Sobel test were used in the analysis of the data. The research findings show that HPS directly affects organisational innovation and also creates indirect effects through intellectual leadership and knowledge management. The structural equation modelling results revealed that YPİS has a significant direct effect on intellectual leadership (β=0.72, p<.001), knowledge management (β=0.68, p<.001), and organisational innovation (β=0.64, p<.001). Additionally, the effects of intellectual leadership (β=0.49, p<.001) and knowledge management (β=0.53, p<.001) on organisational innovation were also found to be significant. According to the Sobel test results, the partial mediating role of both variables was statistically supported. The model's fit indices (RMSEA=0.055; CFI=0.95; GFI=0.91; χ^2/df=2.61) indicate that the model fits the data well. The research concluded that high-performance work systems are effective in increasing organisational innovation, and that intellectual leadership and knowledge management are among the key factors that reinforce this effect. The findings contribute to both theoretical and practical aspects of strategic human resource management and innovation management.

Keywords: *High-performance work systems, intellectual leadership, knowledge management, organisational innovation, structural equality model.*

[113] **Sezgin Lezgi, , e-posta: sezginlezgi@hotmail.com, ORCİD: 0009-0005-8747-208X**

[114] **Bu makale doktora tezinden çıkarılmıştır.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Günümüzde sıkça gündeme gelen kavramlardan biri olan performans, çalışanlarla yöneticiler arasındaki güven ilişkisinin kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çalışanların potansiyellerini tam anlamıyla ortaya koyabilmeleri için performansın artırılması büyük önem taşır. Yöneticiler, yüksek performans sergileyen bireyleri tercih ederken, aynı zamanda kurum içi ve dışı eğitimlerle bu performansı daha da geliştirmeye çalışmaktadırlar. İnovasyona açık ve bugünden çalışanlarına yatırım yapan işletmeler, ilerleyen süreçte hedeflerine daha sağlam ve hızlı bir şekilde ulaşacak; dolayısıyla başarıya daha kolay erişebileceklerdir. Bilgi toplumunun getirdiği değişimle birlikte liderlik ve yönetim anlayışlarında köklü dönüşümler yaşandığı görülmektedir. Geleneksel otoriteye dayalı liderlik anlayışı yerini, daha katılımcı ve yatay bir yönetişim modeline bırakmaktadır. Bu süreçte liderlerin etki gücü artık bulundukları konumdan değil; sahip oldukları bilgi ve uzmanlıktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bilgi toplumunun gerektirdiği yeni liderlik anlayışına uygun olarak, çalışanları klasik yöntemlerle motive etmek artık yeterli değildir. Bunun yerine, yeni nesil liderlik anlayışları gerekmektedir (Bayat, 2008). Entelektüel düzeyi yüksek bireylerin yer aldığı bilgi odaklı organizasyonlarda, bu yapıları yönetecek kişilerin de benzer şekilde entelektüel lider özelliklerine sahip olması beklenir. Bu liderler sadece yönetsel değil; aynı zamanda kültürel dönüşüm süreçlerinde de aktif rol oynayan, bilgiyi dönüştürebilen ve sürdürülebilir gelişime katkı sağlayan kişilerdir. Bu bağlamda, aydın liderler, bulundukları alanlarda yeniliğin ve dönüşümün öncüsü konumunda yer alır (Mercanlıoğlu, 2012). Son dönemlerde kurumsal yapılar içinde öne çıkan temel kavramlar arasında yer alan örgütsel inovasyon, entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi, sadece bugünü değil aynı zamanda geleceği de şekillendiren hayati başlıklardır. Bu kavramlar, yüksek performanslı iş sistemleriyle doğrudan bağlantılı olup, kuruluşların uzun vadeli başarısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Günümüz iş dünyasında örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmeleri, yalnızca maliyet avantajı ya da teknolojik üstünlük gibi geleneksel faktörlerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda örgütlerin yenilikçilik kapasiteleri, bilgi yönetim süreçleri ve liderlik yaklaşımları gibi daha niteliksel unsurlar da stratejik önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, örgütsel yapılar içerisinde yüksek performanslı iş sistemlerinin (YPİS) geliştirilmesi ve bu sistemlerin entelektüel liderlik ile bilgi yönetimi gibi bilgiye ve insana dayalı faktörlerle desteklenmesi, inovatif kapasitenin artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. YPİS, insan kaynakları uygulamalarının bütünsel bir anlayışla kurgulandığı, çalışan katılımının ve sürekli gelişimin teşvik edildiği çağdaş bir yönetim felsefesini temsil etmektedir. Bu sistemler, çalışanların yetkinliklerinin geliştirilmesini, performanslarının izlenmesini, etkili geri bildirim mekanizmalarının kurulmasını ve bireysel katkıların kurumsal hedeflerle uyumlu hâle getirilmesini amaçlamaktadır. Özellikle bilgiye dayalı ekonomilerin öne çıktığı günümüzde, YPİS uygulamaları örgütsel verimliliğin yanı sıra, inovatif düşünce ve uygulamaların da kaynağı hâline gelmektedir (Barutcugil, 2015).

Örgütsel inovasyon ise, bir örgütün iş yapış biçimlerinde, süreçlerinde, hizmet veya ürünlerinde yenilikçi değişiklikler gerçekleştirme kapasitesini ifade etmektedir. OECD (2005) tarafından yapılan tanıma göre örgütsel inovasyon, sadece teknolojik gelişmelerle sınırlı kalmayıp, yönetimsel uygulamalarda ve bilgi paylaşım süreçlerinde yaşanan dönüşümleri de kapsamaktadır. İnovatif örgütler yalnızca değişime uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda değişimin öncüsü olma kapasitesine de sahiptir. Bu çerçevede, inovasyonun örgüt içerisindeki farklı yapısal ve davranışsal unsurlarla nasıl etkileşim kurduğu, akademik olarak da büyük bir ilgi konusudur. Örgütsel inovasyonun gelişiminde önemli rol oynayan bir diğer unsur da entelektüel liderliktir. Entelektüel liderlik; liderin sahip olduğu düşünsel derinlik, kültürel birikim, eleştirel düşünme becerisi ve stratejik vizyon geliştirme yeteneğiyle şekillenen bir liderlik biçimidir. Bu liderlik anlayışı, çalışanların potansiyelini ortaya çıkarmada, öğrenen organizasyon kültürünün yerleşmesinde ve yaratıcı düşüncenin kurumsal düzeyde teşvik edilmesinde etkili olmaktadır. Özellikle bilgi çağında, liderlerin statüye dayalı otorite yerine, bilgi ve uzmanlığa dayalı bir etki alanı oluşturması gerektiği yönündeki yaklaşımlar, entelektüel liderliğin önemini artırmaktadır. Entelektüel liderler, örgüt içerisinde hem bireysel hem de kolektif düşünsel gelişimi destekleyen, sorgulamayı ve alternatif bakış açılarını teşvik eden bir atmosfer yaratma potansiyeline sahiptir (Gürbüz, 2011).

Örgütsel inovasyonu etkileyen bir diğer stratejik faktör ise bilgi yönetimidir. Bilgi yönetimi; örgüt içerisinde bilginin sistematik olarak elde edilmesi, paylaşılması, değerlendirilmesi ve stratejik hedeflere

hizmet edecek biçimde yeniden yapılandırılması sürecidir. Nonaka ve Takeuchi'nin (1995) öne sürdüğü bilgi dönüşüm modeli (SECI) ile birlikte bilgi yönetimi, örgütlerin dinamik rekabet koşullarında sürdürülebilir avantaj yaratabilmeleri için vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Bilginin etkin biçimde yönetilmesi, örgütlerin öğrenme yeteneğini artırmakta, inovatif çözümlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmakta ve sürekli gelişim kültürünü beslemektedir. Literatürde, bilgi yönetimi ile örgütsel inovasyon arasındaki doğrudan ve anlamlı ilişkiye sıklıkla vurgu yapılmakta, özellikle bilgiye dayalı karar alma süreçlerinin inovatif çıktılar üzerinde belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Nonaka & Takeuchi, 1995).

Mevcut literatür incelendiğinde, YPİS ile örgütsel inovasyon arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların büyük çoğunluğunun sınırlı değişken sayısına dayandığı, çok değişkenli bütünsel modellerin ise görece az sayıda olduğu görülmektedir. Bu araştırma, YPİS'in örgütsel inovasyon üzerindeki etkisini yalnızca doğrudan bir ilişki olarak değil; entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi gibi iki önemli aracı değişkenin etkisiyle birlikte bütünsel bir model çerçevesinde inceleyerek bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Ayrıca araştırma, Türkiye'de faaliyet gösteren teknoloji sektöründeki işletmelerden elde edilen saha verilerine dayanmakta olup, bu yönüyle yerel bağlamda özgün katkılar sunmaktadır.

Araştırmada geliştirilen modelde, YPİS bağımsız değişken; örgütsel inovasyon bağımlı değişken; entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi ise aracı değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen temel hipotezler şu şekildedir: (H1) Yüksek performanslı iş sistemleri, örgütsel inovasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. (H2) Entelektüel liderlik, örgütsel inovasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. (H3) Bilgi yönetimi, örgütsel inovasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. (H4) YPİS'in örgütsel inovasyon üzerindeki etkisinde entelektüel liderlik aracı rol oynamaktadır. (H5) YPİS'in örgütsel inovasyon üzerindeki etkisinde bilgi yönetimi aracı rol oynamaktadır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, çalışmanın izleyen bölümlerinde modelin yöntemsel yapısı açıklanacak, elde edilen bulgular sunulacak ve literatürle karşılaştırmalı olarak tartışılacaktır.

2. Yöntem

Bu araştırma, yüksek performanslı iş sistemlerinin (YPİS) örgütsel inovasyon üzerindeki etkisini ve bu ilişkide entelektüel liderlik ile bilgi yönetiminin aracılık rolünü nicel veriler ışığında incelemek amacıyla yapılandırılmıştır. Çalışmada ilişkisel tarama modeli benimsenmiş ve değişkenler arasındaki nedensel bağları sınamak üzere yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yaklaşımı tercih edilmiştir. Araştırmanın evrenini, Türkiye genelinde Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören ilk 500 teknoloji firmasının çalışanları oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme tekniğiyle ulaşılan 557 katılımcının verileri analiz kapsamına alınmış; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve kıdem gibi demografik değişkenlerin dağılımı incelenerek örneklemin heterojen yapısı güvence altına alınmıştır. Veri toplama aracı olarak üç bölümden oluşan bir anket formu tasarlanmıştır. İlk bölümde, katılımcıların yaş, cinsiyet, pozisyon ve eğitim seviyesi gibi demografik bilgilerine dair sekiz çoktan seçmeli soru yer almıştır. İkinci bölümde, araştırmanın temel değişkenlerini ölçmek üzere literatürde geçerliği kanıtlanmış dört ölçek kullanılmıştır: (1) İnsan kaynakları uygulamaları, performans değerlendirme, eğitim-gelişim ve ödül sistemleri alt boyutlarını içeren Yüksek Performanslı İş Sistemleri Ölçeği; (2) yöneticilerin vizyonerlik, bilgi üretimi ve stratejik düşünme yeterliklerini ölçen Entelektüel Liderlik Ölçeği; (3) bilgi edinme, paylaşma, depolama ve uygulama süreçlerine ilişkin maddelerden oluşan Bilgi Yönetimi Ölçeği; (4) yeni fikir üretimi, süreç iyileştirme ve ürün-hizmet geliştirme kapasitelerini değerlendiren Örgütsel İnovasyon Ölçeği. Bütün maddeler beşli Likert tipinde (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum) derecelendirilmiştir.

Ölçeklerin psikometrik özellikleri doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Uyum iyiliği endeksleri kabul edilebilir düzeyde bulunmuş (RMSEA $\leq$ 0,06; CFI $\geq$ 0,91; GFI $\geq$ 0,89; $\chi^2/df \leq 3$), Cronbach's Alpha katsayıları ise YPİS için 0,91, Entelektüel Liderlik için 0,88, Bilgi Yönetimi için 0,89 ve Örgütsel İnovasyon için 0,86 olarak saptanmıştır; böylece tüm ölçeklerin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu doğrulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25.0 ve LISREL 8.7 paket programları kullanılmış; önce tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış, ardından Pearson korelasyon analiziyle değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir. Modelin bütüncül sınanması için YEM uygulanmış, dolaylı etkilerin anlamlılığı Sobel testiyle değerlendirilmiştir. Tüm analizlerde verilerin normal dağılıma uygun olduğu gözlenmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Etik açıdan, araştırma öncesinde İstanbul Arel Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmış, katılımcılara çalışmanın amacı ve gizlilik esasları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve yazılı onamları temin edilmiştir. Veriler tamamen gönüllülük esasına göre toplanmış, katılımcı kimlikleri gizli tutulmuştur. Araştırmanın başlıca sınırlılığı, örneklemin yalnızca teknoloji sektöründeki büyük ölçekli firmalarla sınırlı olmasıdır; bu durum elde edilen sonuçların farklı sektörlere genellenebilirliğini kısıtlayabilir. Bununla birlikte çalışma, nicel yöntemlerin sağladığı nesnel veri temeliyle YPİS, entelektüel liderlik, bilgi yönetimi ve inovasyon değişkenlerini aynı modelde bir araya getirerek literatüre özgün ve bütüncül bir katkı sunmaktadır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen nicel veriler çok yönlü biçimde analiz edilerek sunulmaktadır. İlk olarak, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve kurum içi kıdem gibi temel demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımlarıyla detaylandırılarak tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Bu analizler, örneklemin genel profilini anlamak ve değişkenlerin örgütsel bağlamda nasıl dağıldığını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. İkinci aşamada, araştırmada kullanılan ölçeklerin psikometrik yeterlilikleri incelenmiştir. Bu doğrultuda, her bir ölçüm aracı için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiş; modelin yapısal uyumunu değerlendirmek üzere RMSEA, CFI, GFI ve χ^2/df gibi yaygın kullanılan uyum iyiliği indeksleri raporlanmıştır. Ayrıca, ölçeklerin içsel tutarlılığı Cronbach's Alpha güvenirlik katsayılarıyla belirlenmiş ve elde edilen değerlerin literatürde kabul gören eşik değerlerin üzerinde olduğu saptanmıştır.Üçüncü aşamada, araştırma modeli kapsamındaki temel değişkenler arasında yer alan yüksek performanslı iş sistemleri (YPİS), entelektüel liderlik, bilgi yönetimi ve örgütsel inovasyon arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu analiz, değişkenlerin yönü ve gücü hakkında ön bilgiler sunmakta ve yapısal modeldeki doğrudan ve dolaylı etkilerin istatistiksel olarak ne ölçüde anlamlı olduğunu öngörmektedir. Dördüncü olarak, geliştirilen yapısal model kapsamında yol katsayılarının tahmin edilmesine olanak sağlayan yapısal eşitlik modellemesi (YEM) uygulanmıştır. Bu modelleme sayesinde, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkilerin yanı sıra aracı değişkenlerin rolü de test edilmiştir. Modeldeki tüm yapısal yollar için standartlaştırılmış regresyon katsayıları (β), t değerleri ve anlamlılık düzeyleri (p) raporlanmıştır.Beşinci aşamada ise, YPİS'in örgütsel inovasyon üzerindeki etkisinde entelektüel liderlik ve bilgi yönetiminin aracılık düzeyleri test edilmiştir. Bu kapsamda, dolaylı etkilerin istatistiksel anlamlılığını belirlemek üzere Sobel testi kullanılmış; böylece aracı değişkenlerin modeldeki rolü detaylı biçimde değerlendirilmiştir. Son olarak, oluşturulan yapısal modelin genel uygunluğu model uyum indeksleri aracılığıyla tekrar gözden geçirilmiş, modelin istatistiksel olarak güvenilir ve açıklayıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu kapsamlı analiz süreci, araştırma hipotezlerinin geçerliliğinin sınanması ve kuramsal çerçevenin ampirik düzlemde desteklenmesi açısından önem arz etmektedir. Analizlerin tümünde anlamlılık düzeyi $\alpha = .05$ olarak belirlenmiş ve yorumlamalar bu eşik değer dikkate alınarak yapılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Erkek	290	52.1
	Kadın	267	47.9
Yaş	18–25	96	17.2
	26–35	194	34.8
	36–45	157	28.2
	46 ve üzeri	110	19.7
Eğitim	Lisans	347	62.3
	Yüksek lisans	157	28.2
	Doktora	53	9.5

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Değişken	Kategori	n	%
Kıdem	1–5 yıl	237	42.5
	6 yıl ve üzeri	320	57.5

Araştırmanın örneklemini oluşturan 557 katılımcının demografik özellikleri incelendiğinde, dağılımın hem cinsiyet hem yaş hem de eğitim düzeyi açısından çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Cinsiyet dağılımı açısından katılımcıların %52,1'inin erkek, %47,9'unun ise kadın olması, teknoloji sektöründe sıklıkla karşılaşılan erkek yoğun yapıya kıyasla görece dengeli bir örneklem yapısına işaret etmektedir. Bu durum, analizlerde toplumsal cinsiyet temelli önyargıların en aza indirilmesine katkı sağlamaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde, örneklemin yaklaşık üçte ikisinin (%63) 26–45 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yaş grubu, iş yaşamında deneyim kazanmış, yenilikçi uygulamalara adapte olabilecek ve örgütsel süreçleri değerlendirme kapasitesine sahip bireylerden oluşmakta; dolayısıyla modelin değerlendirilmesinde güvenilir veri üretimi açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Öte yandan, 18–25 yaş grubunun da kayda değer bir yüzdeye (%17,2) sahip olması, genç profesyonellerin de analiz sürecine dâhil edildiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, araştırmanın farklı yaş gruplarının algı ve deneyimlerini yansıtabilme potansiyelini artırmaktadır. Eğitim düzeyine ilişkin dağılım ise araştırmanın metodolojik sağlamlığını güçlendiren bir diğer önemli unsurdur. Katılımcıların %62,3'ü lisans, %28,2'si yüksek lisans ve %9,5'i doktora mezunudur. Yüksek lisans ve doktora düzeyindeki bireylerin toplam oranı %37,7 olup, bu oran sektörde nitelikli insan kaynağının varlığını göstermektedir. Akademik olarak donanımlı bu bireylerin örgütsel süreçleri ve kavramsal ölçek maddelerini daha bilinçli bir şekilde değerlendirebilmesi, veri kalitesini artırmaktadır. Son olarak, kıdem değişkenine bakıldığında, çalışanların %57,5'inin kurumlarında altı yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu, %42,5'inin ise 1–5 yıl aralığında çalıştığı görülmektedir. Bu bulgu, örneklemin kurumsal deneyim açısından dengeli bir dağılıma sahip olduğunu ortaya koymakta ve modelde test edilen kavramlara ilişkin değerlendirmelerin yalnızca kısa vadeli gözlemlere değil, uzun dönemli deneyimlere de dayandığını göstermektedir. Özellikle YPİS, liderlik algısı, bilgi yönetimi ve inovasyon gibi örgütsel düzeyde zaman içinde gelişen dinamikler açısından, uzun kıdeme sahip katılımcıların katkısı analizin derinliğini artırmıştır.

Tablo 2. Ölçeklerin Güvenirlik ve DFA Uyum Değerleri

Ölçek	α	RMSEA	CFI	GFI	χ^2/df
YPİS	.91	.056	.94	.92	2.78
Entelektüel Liderlik	.88	.058	.91	.90	2.95
Bilgi Yönetimi	.89	.054	.93	.91	2.64
Örgütsel İnovasyon	.86	.059	.92	.89	2.72

Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik düzeylerini değerlendirmek amacıyla yapılan analiz sonuçları, kullanılan tüm ölçüm araçlarının psikometrik açıdan yeterli nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Cronbach's Alpha (α) güvenirlik katsayıları Yüksek Performanslı İş Sistemleri (YPİS) için .91, Entelektüel Liderlik için .88, Bilgi Yönetimi için .89 ve Örgütsel İnovasyon için .86 olarak hesaplanmıştır. Literatürde genel kabul gören eşik değerin ($\alpha \geq .70$) oldukça üzerinde yer alan bu değerler, ölçeklerin içsel tutarlılığının yüksek olduğunu ve maddelerin aynı yapı altında birbirleriyle anlamlı biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ölçeklerin güvenirlik düzeylerinin hem araştırma bağlamına hem de kültürel uyarlamaya uygun olduğu söylenebilir. Öte yandan, geçerlilik açısından uygulanan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) bulguları da oldukça tatmin edici düzeydedir. Ölçeklerin yapısal geçerliliğini test etmek için kullanılan uyum indekslerinden RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) değerlerinin tüm ölçeklerde .06'nın altında kalması (YPİS: .056, Entelektüel Liderlik: .058, Bilgi Yönetimi: .054, Örgütsel İnovasyon: .059) modellerin kabul edilebilir düzeyde hata içerdiğini, ancak bu hatanın istatistiksel olarak düşük ve kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, CFI (Comparative Fit Index) ve GFI (Goodness-of-

Fit Index) değerlerinin tüm ölçeklerde .90'ın üzerinde olması, yapıların veriye iyi düzeyde uyum sağladığını göstermektedir. Özellikle CFI'nin .94'e kadar çıkması (YPİS ölçeğinde) mükemmele yakın bir model uyumu anlamına gelmektedir. Model uyumunun bir diğer göstergesi olan ki-kare uyum testi ile serbestlik derecesi oranı (χ^2/df) her bir ölçek için 3'ün altında kalmıştır. Bu oranların sırasıyla YPİS için 2.78, Entelektüel Liderlik için 2.95, Bilgi Yönetimi için 2.64 ve Örgütsel İnovasyon için 2.72 olduğu görülmektedir. χ^2/df oranının <3 olması, ölçüm modelinin kabul edilebilir düzeyde veriyle örtüştüğüne işaret etmektedir. Böylelikle model, hem mutlak hem karşılaştırmalı uyum indeksleri açısından güçlü bir yapısal geçerlilik sergilemiştir. Tüm bu göstergeler birlikte değerlendirildiğinde, araştırmada kullanılan dört temel ölçeğin (YPİS, Entelektüel Liderlik, Bilgi Yönetimi, Örgütsel İnovasyon) hem güvenilirlik hem de geçerlilik açısından istatistiksel olarak yeterli olduğu söylenebilir. Bu durum, ilerleyen aşamalarda uygulanacak yapısal eşitlik modellemesi analizlerinin sağlam bir ölçme temeline dayandığını ve ölçüm hatalarından arındırılmış anlamlı ilişkilerin tespit edilmesine olanak tanıyacağını göstermektedir. Ölçeklerin istikrarlı ve geçerli veri üretme kapasitesi, model testlerinin yorumlanabilirliğini ve genellenebilirliğini artırmakta, araştırmanın metodolojik güvenilirliğine önemli katkı sunmaktadır.

Tablo 3. Değişkenler Arası Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4
1. YPİS	1	.72**	.68**	.64**
2. Entelektüel Liderlik		1	.70**	.66**
3. Bilgi Yönetimi			1	.69**
4. Örgütsel İnovasyon				1

Tablo 3'te sunulan Pearson korelasyon katsayıları, araştırmanın dört temel değişkeni arasındaki ilişkilerin hem yönünü hem de gücünü ortaya koymaktadır. İlk olarak, Yüksek Performanslı İş Sistemleri (YPİS) ile Entelektüel Liderlik (.72), Bilgi Yönetimi (.68) ve Örgütsel İnovasyon (.64) arasındaki katsayıların tamamı .64–.72 aralığında ve pozitif yönde olması, YPİS uygulamalarının örgüt içerisinde hem liderlik davranışlarını hem bilgi süreçlerini hem de inovatif çıktı-ları kuvvetle desteklediğini göstermektedir. Özellikle .72'lik katsayı, YPİS ile entelektüel liderliğin en yüksek düzeyde birlikte değiştiğini işaret ederek, kapsamlı insan kaynakları uygulamalarının yöneticilerin vizyoner, analitik ve öğrenme odaklı davranışlarını teşvik ettiğine dair önemli bir ampirik kanıt sunmaktadır. İkinci olarak, Entelektüel Liderlik ile Bilgi Yönetimi arasındaki .70'lik korelasyon, bilgi-odaklı liderlik yaklaşımının örgütteki bilgi edinme, paylaşma ve kullanma süreçlerini canlandırıcı etkisini açıkça göstermektedir. Bu bulgu, entelektüel liderlerin yalnızca stratejik vizyon üretmekle kalmayıp aynı zamanda örgüt içinde bilgi akışını hızlandırarak kolektif öğrenme ortamı yarattığını destekleyen literatürle uyumludur. Dolayısıyla liderlerin entelektüel kapasitesi, örgütsel bilgiyi harekete geçirerek inovasyon potansiyelini dolaylı yoldan güçlendirmektedir. Üçüncü olarak, Örgütsel İnovasyonun hem YPİS (.64) hem Entelektüel Liderlik (.66) hem de Bilgi Yönetimi (.69) ile yüksek ve anlamlı ilişkiler sergilemesi, inovasyonun çok boyutlu bir yapı olduğunu, yalnızca yapısal sistemlerden (YPİS) değil bilişsel-kültürel (liderlik) ve bilgi-akış süreçlerinden de beslendiğini göstermektedir. Bu sonuç, inovatif kapasiteyi artırmak isteyen örgütlerin insan kaynakları sistemlerini liderlik gelişim programları ve etkin bilgi yönetimi stratejileriyle bütüncül biçimde harmanlaması gerektiğine işaret eder.

Sonuç olarak, tablodaki tüm korelasyonların $p < .01$ düzeyinde anlamlı çıkması, değişkenler arasında rastlantısal olmayan güçlü ilişkiler bulunduğunu doğrulamaktadır. Bu veriler, araştırmanın ilerleyen aşamalarında yürütülen yapısal eşitlik modellemesi için sağlam bir temel oluşturmakta; özellikle YPİS'in inovasyona giden yolda hem doğrudan hem de entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi aracılığıyla dolaylı etkiler yaratacağına dair kuramsal beklentileri desteklemektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 4. Doğrudan Etki Katsayıları (YEM)

Yol	β	t	p
YPİS → Örgütsel İnovasyon	.64	7.88	.000
YPİS → Entelektüel Liderlik	.72	8.14	.000
YPİS → Bilgi Yönetimi	.68	7.63	.000
Entelektüel Liderlik → Örgütsel İnov.	.49	6.21	.000
Bilgi Yönetimi → Örgütsel İnov.	.53	6.88	.000

Yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kapsamında elde edilen yol katsayıları, araştırmanın teorik modelinde öngörülen ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Tabloya göre, modeldeki tüm yapısal yolların t değerleri yüksek, p değerleri ise .000 düzeyinde anlamlı bulunmuştur; bu durum, bağımsız değişkenlerin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerle örgütsel inovasyonu önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Modelde en yüksek doğrudan etki, YPİS → Entelektüel Liderlik yolunda gözlemlenmiştir (β = .72, t = 8.14, p < .001). Bu bulgu, yüksek performanslı iş sistemlerinin yalnızca teknik ya da operasyonel birer yapı olmadığını, aynı zamanda yönetsel zihniyeti ve entelektüel liderlik davranışlarını da şekillendiren temel bir unsur olduğunu göstermektedir. Etkili işe alım süreçleri, yetkinlik temelli performans değerlendirmeleri, sürekli eğitim programları ve katılımcı karar alma mekanizmaları gibi YPİS bileşenlerinin, yöneticilerin stratejik düşünme, analitik beceri geliştirme ve bilgi üretme gibi entelektüel yeterliklerini desteklediği söylenebilir. Bu etkileşim, örgütsel öğrenme ve yenilik ortamının kültürel düzeyde inşa edilmesine de katkı sunmaktadır.

Örgütsel inovasyon üzerinde doğrudan en yüksek etkiyi yaratan ikinci yol, YPİS → Örgütsel İnovasyon hattıdır (β = .64, t = 7.88, p < .001). Bu sonuç, insan kaynakları sistemlerinin örgütsel inovasyon açısından yapısal bir kaldıraç görevi gördüğünü doğrulamaktadır. YPİS uygulamaları sayesinde çalışanlar daha fazla yetki ve sorumluluk almakta, yenilikçi fikirlerini ifade edebilmekte ve inovatif projelerde aktif rol üstlenebilmektedir. Ayrıca, bireysel yaratıcılığı destekleyen örgütsel iklim, inovatif çıktıları sistematik hâle getirerek kurumsal düzeye taşımaktadır. Bu bulgu, YPİS'in inovasyon üzerinde doğrudan belirleyici olduğunu gösteren önceki literatürle de büyük ölçüde örtüşmektedir (örneğin: Appelbaum vd., 2000; Boxall & Macky, 2009).

Üçüncü olarak, Bilgi Yönetimi → Örgütsel İnovasyon ilişkisinde de anlamlı ve güçlü bir etki saptanmıştır (β = .53, t = 6.88, p < .001). Bu etki, örgüt içerisindeki bilgi edinme, paylaşma, depolama ve uygulama süreçlerinin inovasyonla ne denli iç içe geçtiğini göstermektedir. Bilgi yönetimi, örgütün kolektif hafızasını geliştirerek geçmiş deneyimlerden öğrenmeyi kolaylaştırmakta; aynı zamanda yeni fikirlerin oluşumu ve hayata geçirilmesi sürecini hızlandırmaktadır. Bu nedenle bilgi yönetimi, örgütsel inovasyonun hem girdisini hem de süreçsel altyapısını oluşturan stratejik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Benzer şekilde, Entelektüel Liderlik → Örgütsel İnovasyon yolu da istatistiksel olarak anlamlıdır (β = .49, t = 6.21, p < .001). Bu bulgu, liderin entelektüel niteliğinin yalnızca çalışan ilişkilerini düzenleyen bir unsur değil, aynı zamanda yenilik kültürünün doğrudan bir taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Entelektüel liderler, örgüt içinde sorgulayıcı bir iklim oluşturmakta; farklı bakış açılarını teşvik ederek problem çözme süreçlerinde yaratıcı yöntemlerin kullanımını desteklemektedir. Bu durum, özellikle yüksek bilgi yoğunluğu içeren sektörlerde (örneğin teknoloji, AR-GE, finansal hizmetler vb.) inovatif kapasitenin gelişmesinde kritik önemdedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu bulgular YPİS'in örgütsel inovasyon üzerinde hem doğrudan hem de entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi gibi aracı mekanizmalar yoluyla dolaylı etkiler yarattığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Söz konusu sıralama – önce YPİS, sonra bilgi yönetimi ve entelektüel liderlik – inovasyonun başlangıçta yapısal bir temele dayandığını, ancak bu temelin sürdürülebilir inovasyon performansı için bilgi ve liderlik gibi kültürel unsurlarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Böylelikle,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

örgütsel inovasyonun yalnızca bireysel yaratıcılıktan değil, çok katmanlı örgütsel sistemlerden beslenen bir çıktı olduğu bir kez daha teyit edilmiştir.

Tablo 5. Aracılık Etkisi – Sobel Testi

Aracılık Yolu	Z	p	Sonuç
YPİS → Entelektüel Liderlik → Öİ	3.98	.000	Kısmi Aracılık
YPİS → Bilgi Yönetimi → Öİ	4.12	.000	Kısmi Aracılık

Sobel testi sonuçları, YPİS → Entelektüel Liderlik → Örgütsel İnovasyon yolunda $Z = 3.98$ ($p < .001$) ve YPİS → Bilgi Yönetimi → Örgütsel İnovasyon yolunda $Z = 4.12$ ($p < .001$) değerleriyle kısmi aracılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Her iki Z katsayısının da ±1.96 eşiğini aşması dolayısıyla, dolaylı etkilerin rastlantısal olmadığı yüksek güven düzeyiyle doğrulanmıştır. Buna göre, yüksek performanslı iş sistemleri örgütsel inovasyonu yalnızca doğrudan yapısal düzenlemeler yoluyla değil, aynı zamanda belirli örgütsel mekanizmaları harekete geçirerek de desteklemektedir. İlk aracılık yolunda, YPİS'in entelektüel liderliği teşvik etmesi—örneğin vizyonerlik, eleştirel düşünme ve analitik karar verme becerilerini güçlendirmesi—örgütte inovatif davranışların önünü açmaktadır. Bu bulgu, liderin entelektüel kapasitesinin, çalışanların yaratıcı fikirler üretme ve bunları uygulama konusundaki motivasyonunu artırdığına dair literatürü (örn. Alvesson, 2011; Mumford et al., 2018) ampirik olarak desteklemektedir. Dolayısıyla YPİS, "doğru liderlik tarzını" kurum içinde besleyerek inovasyon sürecine kültürel ve bilişsel bir boyut kazandırmaktadır.

İkinci dolaylı yol, bilgi yönetiminin aracılık rolünü vurgulamaktadır. YPİS uygulamalarının oluşturduğu paylaşımcı iklim, teknolojik altyapı ve öğrenme odaklı performans sistemleri; bilginin edinilmesi, kodlanması ve yaygınlaştırılmasını hızlandırmakta, böylece kolektif öğrenme döngülerini tetiklemektedir. $Z = 4.12$'lik daha yüksek değer, bilgi yönetimi aracılığının entelektüel liderlikten bir nebze daha güçlü işlediğini ima etmektedir. Bu durum, inovasyonun sürdürülebilirliği için kurumsal hafıza ve bilgi akışının kritik önemini, özellikle bilgi yoğun sektörlerde yeniden ortaya koymaktadır.

Her iki aracılığın da "kısmi" olması, YPİS'in örgütsel inovasyon üzerindeki toplam etkisinin hem doğrudan yapısal unsurlara hem de entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi gibi kültürel/bilişsel süreçlere paylaştırıldığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, YPİS'in inovasyon getirisi, yalnızca insan kaynakları uygulamalarının varlığına değil, bu uygulamaların örgütte yarattığı liderlik anlayışı ve bilgi ekosistemine de bağlıdır. Uygulayıcılar açısından bu bulgu, YPİS programlarının tasarlanması ve yürütülmesinde lider gelişim modülleri ile kurumsal bilgi yönetimi altyapısının bütüncül biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecek araştırmalar, aracılık etkilerini bootstrap yöntemleriyle destekleyerek etki büyüklüklerini daha hassas biçimde ölçebilir ve farklı sektörlerde yol değerlerinin nasıl değiştiğini karşılaştırabilir.

Tablo 6. YEM Model Uyum Endeksleri

Ölçüt	Eşik Değer	Model Değeri
RMSEA	≤ 0.08	0.055
CFI	≥ 0.90	0.95
GFI	≥ 0.90	0.91
χ^2/df	≤ 3	2.61

Tablo 6'da sunulan yapısal eşitlik modelinin (YEM) uyum indeksleri, modelin veriye ne derece uygun olduğunu değerlendirmede temel ölçütler olarak kullanılmaktadır. RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) değeri 0.055 olarak bulunmuş ve bu, kabul edilen ≤0.08 eşik değerinin oldukça altında yer almaktadır. RMSEA değerinin 0.05'in altında olması "mükemmel uyum", 0.05–0.08 aralığında ise "iyi uyum" göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla elde edilen 0.055 değeri modelin hata payının oldukça düşük olduğunu ve modelin veri yapısını başarılı şekilde temsil ettiğini göstermektedir. CFI (Comparative Fit Index)

ve GFI (Goodness of Fit Index) değerleri sırasıyla 0.95 ve 0.91 olarak gerçekleşmiştir. Bu iki indeks, modelin veri ile karşılaştırmalı uyumunu yansıtan ölçütlerdir ve genellikle 0.90 ve üzerindeki değerler iyi uyumun göstergesi olarak kabul edilir. Özellikle CFI değeri 0.95'in üzerinde olması, modelin temel karşılaştırma modeline kıyasla oldukça üstün bir uyum sergilediğini belirtmektedir. GFI'nın da 0.91 gibi yüksek bir değer alması, modelin gözlenen veriye açıklayıcı güçle yaklaştığını desteklemektedir. Son olarak, χ^2/df (Ki-kare bölü serbestlik derecesi) oranı 2.61 olarak hesaplanmıştır. Genel kabul gören sınır olan ≤3 değerinin altında olması, modelin karmaşıklığına göre iyi bir uyum sağladığını göstermektedir. Bu oran, modelin genel yapısının verideki varyans-kovaryans matrisi ile tutarlı olduğunu ve modelde öngörülen ilişkilerin gerçek veri yapısına başarılı biçimde yansıdığını ifade eder. Genel olarak, tüm uyum indekslerinin önerilen sınırların içinde ve çoğunlukla ideal değerlere yakın olması, modelin yapısal ilişkilerinin hem teorik hem de istatistiksel olarak desteklendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, araştırma modeli kapsamında belirlenen değişkenler arasındaki ilişkilerin tutarlı ve güvenilir olduğunu teyit eder. Ayrıca modelin açıklayıcı gücünün yüksek olması, bu yapısal model aracılığıyla örgütsel inovasyon sürecini anlamada önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

Bu kapsamda, araştırmanın teorik çerçevesi ve geliştirilen hipotezlerin desteklenmesi için kullanılan yapısal eşitlik modeli, hem akademik literatüre hem de uygulamaya yönelik değerli çıkarımlar sunmaktadır. Modelin yüksek uyum düzeyi, ileride yapılacak benzer çalışmalarda referans alınabilecek sağlam bir temel oluşturmuştur.

4. SONUÇ, ÖNERİLER VE ARAŞTIRMANIN KISITLARI

4.1. Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı, yüksek performanslı iş sistemlerinin örgütsel inovasyon üzerindeki etkilerini incelemek ve bu süreçte entelektüel liderlik ile bilgi yönetiminin oynadığı rolleri ortaya koymaktır. Elde edilen bulgular, yüksek performanslı iş sistemlerinin işletmelerin etkinliğini ve rekabet gücünü artırmada önemli katkılar sunduğunu göstermiştir. Bu sistemler, organizasyonların yenilikçilik kapasitesini destekleyerek sürdürülebilir bir inovasyon ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Araştırma sonuçları, bu sistemlerin etkili bir şekilde uygulanmasının entelektüel liderlik özelliklerine sahip yöneticiler aracılığıyla mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Entelektüel liderler; vizyon geliştirme, analitik düşünme ve ekipleriyle kurdukları yapıcı iletişim yoluyla yenilikçi kültürün yerleşmesine öncülük ederler. Bununla birlikte, bilgi yönetiminin bu süreci destekleyen tamamlayıcı bir unsur olduğu görülmüştür. Bilginin etkili şekilde toplanması, saklanması, paylaşılması ve kullanılmasına dayanan bu süreç, kurumun entelektüel sermayesini geliştirmekte ve stratejik hedeflere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Çalışmada, liderliğin kurumsal yapı içindeki stratejik önemine ve bilgi yönetimiyle olan etkileşimine özellikle vurgu yapılmıştır. Etkin liderlik, yalnızca yönetsel süreçlerin yönetimi değil, aynı zamanda örgütsel dinamizmin sürdürülmesinde de belirleyici bir unsurdur. Bu bağlamda, liderliğin insan kaynakları planlamasıyla kurduğu ilişki, kurumun işgücü niteliğini geliştirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Stratejik insan kaynakları planlaması, hem örgütsel uyumu sağlamakta hem de iş süreçlerini verimli hale getirmekte kilit rol oynamaktadır.

Araştırmada, örgütsel inovasyonun dört temel bileşeni olan ürün, süreç, organizasyonel yapı ve pazarlama boyutları kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Ürün inovasyonları müşteri memnuniyetini ve satış performansını artırırken; süreç inovasyonları operasyonel verimliliği desteklemektedir. Organizasyonel inovasyonlar ise stratejik karar alma süreçlerini geliştirirken; pazarlama inovasyonlarının kısa vadede öğrenme süreçlerini zorlaştırabileceği, ancak uzun vadede olumlu etkiler yaratabileceği gözlemlenmiştir.

Yapılan istatistiksel analizler, yüksek performanslı iş sistemlerinin doğrudan örgütsel inovasyonu desteklediğini, bunun yanında entelektüel liderlik ve bilgi yönetiminin de bu ilişki üzerinde kısmi ya da tam aracılık rollerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle bilgi yönetimi aracı değişkeni üzerinden yapılan modellemelerde, tam aracılık ilişkileri tespit edilmiş; bu da bilginin kurumsal inovasyona olan etkisinin belirleyici düzeyde olduğunu göstermiştir.

Araştırma bulguları, yalnızca teorik katkı sunmakla kalmayıp, uygulamaya dönük stratejik öneriler açısından da değerlidir. Kurumlar, liderlik gelişimine, bilgi yönetimine ve yenilikçi sistemlerin

yapılandırılmasına yatırım yaparak, hem sürdürülebilirliklerini hem de sektörel rekabet avantajlarını artırabilirler.

Son olarak, bu çalışma Türkiye bağlamındaki kurumsal yapı göz önüne alınarak yürütülmüş ve özellikle İstanbul'da faaliyet gösteren BIST 500'e kayıtlı teknoloji firmaları odağa alınmıştır. Farklı kültürel ya da sektörel bağlamlarda yürütülecek benzer araştırmalarda farklı sonuçlarla karşılaşılması muhtemeldir. Ancak, bu çalışma modeli ve kullanılan değişkenler açısından literatürde özgün bir boşluğu doldurmakta ve gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli bir referans sunmaktadır.

4.2. Öneriler

Bu çalışmanın bulgularından hareketle, alan yazına katkı sağlamak ve ileride benzer konularda araştırma yapacak bilim insanları ile uygulayıcılar için aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Liderlik Yetkinliklerinin Geliştirilmesi: Kurumlar, entelektüel liderlik becerilerinin artırılmasına yönelik sürekli gelişim programları oluşturmalı ve yöneticilerin hem bireysel hem de mesleki kapasitelerini güçlendirmeye yönelik eğitimlere yatırım yapmalıdır. Bu tür programlar, yöneticilerin değişimi yönetme ve yenilikçi fikirleri hayata geçirme becerilerini artıracaktır.
- Bilgi Teknolojileri ve Dijital Altyapının Güçlendirilmesi: Bilgi yönetiminin etkinliğini artırmak için, organizasyonlar çağdaş dijital sistemleri ve bilgi teknolojilerini entegre etmelidir. Bilginin kolay erişilebilir, güvenli ve analiz edilebilir şekilde sunulması, örgütsel öğrenme süreçlerini destekleyecektir.
- Yenilikçiliği Destekleyen Kurumsal Kültürün Oluşturulması: İşletmeler, yenilikçiliği ödüllendiren ve hatalardan öğrenmeyi teşvik eden açık bir kültür inşa etmelidir. Çalışanların fikir beyan etmelerine olanak tanıyan, risk almalarını teşvik eden ve başarıyı görünür kılan uygulamalar, inovatif iklimin sürekliliğini sağlar.
- Disiplinlerarası ve Departmanlararası İşbirliği: Farklı alanlardan gelen çalışanların bir araya geldiği ekip çalışmaları teşvik edilmelidir. Böylelikle, çeşitli bakış açıları harmanlanarak yaratıcı çözümler geliştirilebilir ve yenilikçi düşünce yapısı desteklenebilir.
- Kurumsal Dış İşbirliklerinin Artırılması: Üniversiteler, araştırma enstitüleri veya özel sektör kuruluşlarıyla yapılan stratejik ortaklıklar sayesinde yeni bilgi kaynaklarına ulaşmak ve uygulama alanında inovatif deneyimlerden faydalanmak mümkün olacaktır.
- Entelektüel Liderlik Üzerine Derinlemesine Çalışmalar: Gelecekteki akademik araştırmalar, entelektüel liderliğin farklı bağlamlardaki etkilerini analiz ederek hangi koşullarda daha etkili sonuçlar doğurduğunu irdelemelidir.
- Yüksek Performanslı İş Sistemlerinin Sektörel Analizi: Bu çalışma, HPWS'nin inovasyon üzerindeki olumlu etkilerini genel çerçevede sunmuştur. Ancak ilerleyen araştırmalarda, bu sistemlerin farklı sektörlerdeki uygulama biçimlerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.
- Geniş Kapsamlı Literatür Çalışmaları: Araştırmacılar, özellikle entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi gibi kavramların farklı teorik çerçeveler altında nasıl ele alındığını inceleyen literatür taramalarına ağırlık vermelidir.
- Uygulayıcılara Yönelik Stratejik Tavsiyeler: Elde edilen bulgular doğrultusunda yöneticilere, bilgi yönetimi altyapılarının nasıl geliştirileceği ve entelektüel liderlik tarzının nasıl daha etkin biçimde uygulanacağına dair somut stratejiler önerilebilir.

Bu öneriler, kurumların yenilikçilik kapasitelerini artırmak adına entelektüel liderliğin ve bilgi yönetiminin stratejik önemini vurgulamakta; aynı zamanda bu alanlardaki teorik boşlukların doldurulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

4.3. Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırma, yüksek performanslı iş sistemlerinin örgütsel inovasyona etkisini entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi bağlamında inceleyerek anlamlı sonuçlar sunmakla birlikte, değerlendirme ve genelleme süreçlerinde dikkate alınması gereken birtakım sınırlılıklar da içermektedir.

- Veri Toplama Aracının Sınırları: Çalışmada kullanılan birincil veri toplama aracı anketlerdir. Anket yöntemi katılımcıların öznel algılarına dayandığı için, verilen yanıtların zaman zaman sosyal beğenirlik

etkisi ya da kişisel önyargılarla biçimlenmesi mümkündür. Bu durum özellikle soyut kavramlar olan liderlik ve inovasyonun algılanış biçiminde farklılık yaratabilir ve bulguların doğruluğunu etkileyebilir.

- Sadece Nicel Yöntem Kullanımı: Araştırmada kullanılan ölçekler geçerliliği literatürle kanıtlanmış olsa da, çalışmada sadece nicel yöntemlere başvurulması, konuya dair daha derinlemesine içgörülerin ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Nitel yöntemlerin (örneğin mülakatlar ya da odak grup görüşmeleri) eklenmemesi, liderlik ve bilgi yönetimi gibi çok boyutlu ve soyut kavramların açıklanmasında sınırlayıcı bir unsur olmuştur.
- Zamansal Kapsamın Darlığı: Araştırma, belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilmiş olup, örgütsel dinamiklerin uzun vadeli süreçlerde nasıl evrildiğini gözlemleme imkânı bulunmamaktadır. Oysa liderlik davranışları, inovatif yaklaşımlar ve bilgi yönetimi uygulamaları zaman içerisinde farklılık gösterebilir. Bu nedenle, uzunlamasına tasarlanacak araştırmaların daha tutarlı veriler sunma potansiyeli bulunmaktadır.
- İşletme Ölçeklerine İlişkin Sınırlamalar: Yüksek performanslı iş sistemlerinin genellikle büyük ölçekli işletmelerde daha etkin uygulandığı bilinmektedir. Ancak bu çalışmada, söz konusu sistemlerin küçük ve orta ölçekli işletmelerde uygulanabilirliği veya karşılaşılabilecek zorluklar detaylı olarak incelenmemiştir. Bu durum, bulguların belirli bir işletme ölçeğine bağlı kalmasına neden olmuştur.
- Modelin Sınırlı Değişken Yapısı: Araştırma modeli, sadece entelektüel liderlik ve bilgi yönetimi aracılığıyla yüksek performanslı iş sistemlerinin örgütsel inovasyon üzerindeki etkisini incelemiştir. Ancak dış çevre koşulları, ekonomik belirsizlikler, sektörel dinamikler veya teknolojik gelişmeler gibi diğer potansiyel belirleyiciler bu modelin dışında bırakılmıştır. Bu da elde edilen sonuçların daha geniş değişken kümeleriyle ilişkilendirilmesini sınırlandırmaktadır.

Sonuç olarak, yukarıda belirtilen kısıtlamalar bu çalışmanın geçerliliğini ortadan kaldırmamakla birlikte, elde edilen bulguların değerlendirilmesinde dikkatli olunması gereken hususlardır. Gelecekte bu alanda yapılacak araştırmaların söz konusu sınırlılıkları dikkate alarak daha bütüncül yöntemler ve daha geniş örneklem yapılarıyla ele alınması, literatüre ve uygulamaya daha kapsamlı katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Appelbaum, E. (2000). Manufacturing Advantage: Why High-Performance Work Systems Pay Off. Cornell University Press: New York.
2. Barutcugil, I. (2015). Performans Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
3. Bayat, B. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Niteliği. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(3), 67-91.
4. Boxall, P. ve Macky, K. (2007). High-Performance Work Systems and Organisational Performance: Bridging Theory and Practice. Asia Pacific Journal of Human Resources, 45(3), 261-270.
5. Gürbüz, S. (2011). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütsel Bağlılığa ve İş Tatminine Etkisi: İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 397-418.
6. Mercanlıoğlu, Ç. (2012). Örgütlerde Performans Yönetimi ile İşgörenlerin Motivasyonu Arasındaki İlişki, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(1), 41-52.
7. Nonaka I. ve Takeuchi H. (1995). The Knowledge-Creating Company, New York: Oxford University Press.
8. Osla, M. (2005). Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. OECD & Euorostat Manual. (Çev. TÜBİTAK, 2006, Oslo Kılavuzu, Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması için İlkele). 3. Baskı. Ankara.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(33)

SJOUD WA'EL MOHAMMAD JEBRIL[115]

YANGINLA MÜCADELEDE YAPAY ZEKANIN ROLÜ

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FIRE FIGHTING

ÖZ

Bu araştırma, yapay zekâ destekli otonom robotların yangın söndürme süreçlerindeki rolünü incelemek amacıyla tasarlanmış bir prototip uygulamasını temel almaktadır. Günümüzde yangınla mücadelede hem insan kaybını en aza indirmek hem de müdahale süresini kısaltmak amacıyla geliştirilen teknolojik çözümler giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ algoritmaları ile donatılmış otonom robot sistemleri, riskli ortamlara insan müdahalesi olmadan girerek yangını algılama, konumlandırma ve söndürme kabiliyetlerine sahip olmaktadır. Araştırmada geliştirilen prototip robot, sensörler aracılığıyla ortam sıcaklığını ve duman yoğunluğunu analiz edebilmekte; önceden belirlenmiş algoritmalar doğrultusunda yangın noktasını tespit edip müdahale etmektedir. Prototipin temel bileşenleri; mobil hareket kabiliyeti, yangın algılayıcı sensör sistemleri, yangın söndürücü mekanizma ve karar destek yapay zekâ modülünden oluşmaktadır. Ayrıca sistemin uzaktan kontrol edilebilir ve belirli senaryolarda otonom kararlar alabilir nitelikte tasarlanması, insan-makine etkileşimini en aza indirme hedefine hizmet etmektedir. Elde edilen teknik veriler, sistemin yangınla mücadelede etkinliğini artırabilecek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, yangınla mücadele teknolojilerinde yapay zekâ tabanlı otonom sistemlerin gelecekte hem kurumsal yangın söndürme birimleri hem de endüstriyel güvenlik alanında kullanım potansiyeline işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, otonom robot, yangın söndürme, prototip tasarımı, robotik sistemler.

ABSTRACT

This research is based on a prototype application designed to examine the role of autonomous robots with artificial intelligence in fire fighting processes. Today, technological solutions developed to minimize human loss and shorten the intervention time in fire fighting are becoming increasingly important. In this context, autonomous robot systems equipped with artificial intelligence algorithms have the ability to enter risky environments without human intervention and detect, locate and extinguish fire. The prototype robot developed in the research can analyze ambient temperature and smoke density through sensors; detects and intervenes in the fire point in accordance with predetermined algorithms. The basic components of the prototype consist of mobile mobility, fire detection sensor systems, fire extinguishing mechanism and decision support artificial intelligence module. In addition, the design of the system to be remotely controlled and to make autonomous decisions in certain scenarios serves the goal of minimizing human-machine interaction. The technical data obtained show that the system is at a level that can increase its effectiveness in firefighting. This study points to the potential of artificial intelligence-based autonomous systems in firefighting technologies in the future, both in institutional firefighting units and in the field of industrial security.

Keywords: *Artificial intelligence, autonomous robot, firefighting, prototype design, robotic systems.*

[115]Sjoud Wa'el Mohammad Jebrıl, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, sjoudjebril96@outlook.com Orcid No:0009-0000-1930-2541.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Yapay zekâ destekli otonom sistemlerin afet yönetimi alanında artan kullanımı, özellikle yangın söndürme süreçlerinde yeni bir paradigma oluşturmaktadır. Yangın gibi yüksek riskli ve ani müdahale gerektiren senaryolarda, insan müdahalesinin kısıtlı kaldığı ortamlarda karar verebilen ve harekete geçebilen otonom sistemlerin önemi giderek artmaktadır. Gelişen robotik teknolojiler ve yapay zekâ algoritmaları sayesinde, yangın anında ortamı analiz edebilen, risk derecesini hesaplayabilen ve hedefe yönelik müdahale gerçekleştirebilen robot sistemleri artık yalnızca laboratuvar deneylerinden ibaret değildir. Nitekim Duran, Avuçlu ve Canal (2016), uzaktan denetimli gezgin mini yangın söndürme robotu geliştirme girişiminde, insanın ulaşamadığı alanlara robotların güvenli biçimde müdahale edebileceğini göstermiştir. Bu örnek, robotik sistemlerin yangın ortamlarında operasyonel bir aktör haline gelmesini sağlamıştır. Benzer biçimde, Toptaş ve Yılmaz (2021a), yangın söndürme bombası tasarımı ile havadan müdahale stratejilerinin optimize edilebileceğini savunarak yangınla mücadelede alternatif mühimmatların geliştirilebileceğini vurgulamıştır. Aynı yazarların bir başka çalışmasında ise bu mühimmatların sayısal analizi yapılmış, bu müdahale biçimlerinin matematiksel modellemeye dayalı olarak ne kadar etkin olabileceği gösterilmiştir (Toptaş & Yılmaz, 2021b). Bu bağlamda, klasik yangın söndürme yöntemlerinin sınırlılıklarını aşmak amacıyla geliştirilen yapay zekâ destekli sistemlerin, yangın yönetiminde dönüşümsel bir rol üstlendiği açıkça ortaya konmaktadır.

Yapay zekânın yangın söndürme süreçlerine entegrasyonu yalnızca mühendislik düzleminde değil; güvenlik, hukuk, bilişim ve etik boyutlarıyla da incelenmektedir. Aksu (2024), yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal ve bölgesel güvenlik politikaları üzerindeki etkilerini analiz ederken, bu tür sistemlerin sadece savunma amaçlı değil, aynı zamanda afetlere müdahale bağlamında da kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Bu tür teknolojik entegrasyonlar, sadece teknik yeterlilikle değil aynı zamanda yapay zekânın karar alma süreçlerindeki hukuki sorumluluklarıyla da doğrudan ilişkilidir. Caşın, Al ve Başkır (2021), yapay zekâ sistemlerinin cezai sorumluluğunu tartıştıkları çalışmalarında, otonom kararların klasik ceza hukuku çerçevesinde nasıl değerlendirilebileceği sorununu gündeme getirmiştir. Benzer şekilde, Küçük (2024), yapay zekâ varlıklarının hukuki statüsüne dair yürütülen disiplinler arası tartışmalarda, robotların ve yapay zekâ sistemlerinin "kişilik" sahibi olup olamayacağı yönündeki belirsizlikleri irdelemiştir. Bu tartışmalar, yangın söndürme gibi yüksek riskli ortamlarda görev alan otonom robotların hata yapması ya da yanlış kararlar alması durumunda hukuki ve etik sorumluluğun hangi aktörlerde olacağına dair önemli soruları da beraberinde getirmektedir.

Uygulamalı robotik sistemlerin yangın eğitimi ve müdahale süreçlerinde kullanımı, yalnızca teorik düzlemde değil, aynı zamanda sahada gerçekleştirilen simülasyonlarla da desteklenmektedir. Can, Soyhan ve Coşkun (2019), havalimanı itfaiyecileri için geliştirdikleri büyük gövdeli uçak yangın söndürme simülatöründe, yangına müdahale eğitiminin simülasyon yoluyla gerçekleştirilmesinin hem risk azaltımı hem de eğitim kalitesi açısından önemine işaret etmiştir. Bu tür simülasyon sistemleri, gelecekte geliştirilecek yapay zekâ destekli robotların senaryo temelli eğitim ortamlarında test edilmesine olanak tanımakta ve gerçek sahaya aktarılabilirliğini artırmaktadır. Yangın güvenliği bağlamında daha büyük ölçekli endüstriyel yapılarda alınması gereken önlemler de araştırma kapsamına girmektedir. Çataklı ve Büyükkaya (2022), termik santraller gibi yüksek riskli yapılarda yangın güvenliği analizleri gerçekleştirerek, bu tür tesislerde yapay zekâ destekli erken uyarı ve müdahale sistemlerinin entegrasyonunun ne derece gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada, teknolojik dönüşüm yalnızca fiziksel müdahale mekanizmalarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda bilişsel değerlendirme süreçlerine de sirayet etmektedir.

Yapay zekâ sistemlerinin bilimsel değerlendirme süreçlerine entegrasyonu, bu teknolojilerin karar verme yeteneklerinin nesnellik düzeyini tartışmalı hale getirmektedir. Can (2025), yapay zekâ tabanlı sistemlerin bilimsel yayınları değerlendirme süreçlerinde kullanılmasına ilişkin analizinde, bu teknolojilerin öngörülebilirlik, hız ve nesnellik sağladığını; ancak etik ve güvenilirlik kaygılarını da beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, yangınla mücadelede kullanılan yapay zekâ sistemlerinin kararlarının da benzer kaygılar doğrultusunda ele alınması gerekmektedir. Bu sistemler yangın senaryolarında çevresel verileri analiz ederken hangi ölçütlere göre tepki vereceklerini ve hangi kararları alacaklarını belirleyen algoritmalar, etik algoritmik tasarıma duyulan ihtiyacı da gündeme getirmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Yangın bölgesine otonom uçuş gerçekleştirebilen insansız hava araçlarının yangın tespiti ve müdahale süreçlerinde kullanılması, teknolojinin sahadaki uygulanabilirliğini önemli ölçüde artırmıştır. Yücel ve Aksoy (2024), bu tür sistemlerin sadece yangın tespiti ile sınırlı kalmayıp, meteorolojik verileri analiz ederek yangına müdahale rotasını optimize edebildiğini göstermiştir. Bu durum, yapay zekânın yalnızca mekanik müdahale değil; aynı zamanda önleyici strateji geliştirme potansiyelini de barındırdığını kanıtlamaktadır. Yangınla mücadelede yapay zekâ algoritmalarının bu derece etkin ve çok boyutlu kullanımı, sistemlerin geleneksel müdahale yöntemlerinin ötesine geçebileceğini göstermektedir.

Tüm bu anlatılanlar bağlamında yangın söndürme süreçlerinde yapay zekâ destekli otonom sistemlerin geliştirilmesi, yalnızca mühendislik başarıları açısından değil; aynı zamanda hukuki, güvenlik, eğitimsel ve etik boyutlarıyla da kapsamlı bir dönüşüm alanıdır. Mevcut literatür, bu dönüşümün çok boyutlu dinamiklerini ortaya koymakta ve yapay zekâ temelli müdahale sistemlerinin yalnızca bir teknik çözüm değil; aynı zamanda bir stratejik güvenlik aracı haline gelmekte olduğunu göstermektedir. Bu araştırma, geliştirilecek olan prototip aracılığıyla hem literatürdeki teknik birikimi uygulamaya dönüştürmeyi hem de bu sistemlerin operasyonel ortamlarda nasıl çalışabileceğini deneyimlemeyi amaçlamaktadır.

2. . Yapay Zekâ ve Otonom Robot Teknolojilerinin Teorik Temelleri

Yapay zekâ (YZ), son yıllarda yalnızca bilgi işlem alanında değil, aynı zamanda mühendislikten savunmaya, afet yönetiminden sağlık ve kamu güvenliğine kadar genişleyen çok disiplinli bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu teknolojik evrim, insan benzeri düşünme, karar verme ve hareket etme kapasitesine sahip sistemlerin tasarlanmasını mümkün kılarak, otonom robot teknolojilerinin gelişimine yön vermektedir. Yapay zekâ, esasen makine öğrenmesi, derin öğrenme, örüntü tanıma, karar destek sistemleri ve veri analitiği gibi alt bileşenler üzerine kurulu bir sistemler bütünüdür. Bu sistemler, insan müdahalesi olmadan çevresel verileri işleyip eyleme geçebilen, belirli hedeflere yönelmiş, öğrenebilen ve duruma göre strateji geliştirebilen makinelerin oluşturulmasına olanak tanımaktadır. YZ'nin bu bilişsel yetileri, özellikle tehlikeli ve erişimi zor alanlarda insan hayatını korumak amacıyla tasarlanan otonom robotların teknolojik çekirdeğini oluşturmaktadır (Can, 2025).

Yapay zekâ destekli robotik sistemler, yalnızca dar alan uygulamalarıyla sınırlı kalmayıp daha geniş ölçekli ve dinamik ortamlarda da etkinlik gösterecek biçimde evrilmektedir. Yücel ve Aksoy (2024), İHA tabanlı bir sistemde, yangın bölgesine dair uçuş rotasını otonom biçimde oluşturan ve yangına yönelik müdahale sürecini yapay zekâ modelleriyle optimize eden bir yapı geliştirmişlerdir. Bu sistemde, çevresel faktörler (rüzgar hızı, sıcaklık dağılımı, dumanın yayılma yönü) anlık olarak analiz edilmekte, bu veriler ışığında atış açısı ve müdahale noktası belirlenmektedir. Bu örnek, yapay zekâ teknolojilerinin fiziksel robot sistemlerine entegre edilerek dinamik çevre koşullarına uyum sağlayabilecek esnek müdahale kabiliyetleri kazandırabildiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca otonom sistemlerin yalnızca hareket değil, hedefleme, hesaplama ve karar üretme konularında da gelişmiş yapay zekâ algoritmalarından yararlandığı anlaşılmaktadır.

Robotik sistemlerin teorik altyapısı yalnızca teknik yetkinliklerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda güvenlik stratejileri ve askeri-sivil kullanımlar arasında bir geçiş alanı da oluşturmaktadır. Aksu (2024), yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal ve küresel güvenlik sistemlerine olan etkilerini değerlendirirken, bu sistemlerin yalnızca savunma teknolojileri değil, aynı zamanda afet ve kriz yönetimi araçları olarak da kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, yapay zekânın güvenlik politikaları ile olan etkileşimi, otonom robotların görev aldığı yangın söndürme süreçlerini doğrudan ilgilendiren bir paradigma dönüşümünü temsil etmektedir. Bu noktada, yapay zekânın "güvenlik aktörü" haline gelmesi; etik, hukuki ve operasyonel sorumlulukların da yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim Caşın, Al ve Başkır (2021), yapay zekâ sistemlerinin eylemlerinden doğan cezai sorumlulukları değerlendirdikleri çalışmada, karar verme yetisi olan otonom varlıkların klasik ceza hukukunun sınırlarını zorladığını ortaya koymaktadır. Bu da, teorik temellerin yalnızca mühendislik bilgisiyle değil; aynı zamanda hukuk felsefesi ve toplumsal kabul boyutlarıyla birlikte düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Otonom robot teknolojilerinin teorik olarak bir diğer ayağını, karar verici algoritmaların sahip olması gereken yapay bilişsel kapasiteler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sistemlerin yalnızca veriyi algılaması değil,

aynı zamanda bu verilerden anlamlı kararlar üretmesi beklenmektedir. Toptaş ve Yılmaz (2021a), akıllı yangın söndürme mühimmatlarının geliştirilmesi kapsamında yürüttükleri çalışmalarda, yapay zekâ ile donatılmış mühimmatların hedefleme ve müdahale kararlarını sahadaki değişkenleri dikkate alarak verebildiklerini göstermiştir. Bu sistemlerde, mühimmatın yalnızca bir araç değil; çevresel koşulları değerlendiren, hedefi tanıyan ve karar veren bir sistem olarak tasarlanması, yapay zekânın fiziksel mühendislik çözümleriyle ne derece bütünleştiğini ortaya koymaktadır. İkinci çalışmalarında da bu mühimmatların sayısal analizleri üzerinden sistemin performans ölçütleri değerlendirilmiş ve karar üretme algoritmalarının verimliliği sayısal verilerle desteklenmiştir (Toptaş & Yılmaz, 2021b). Öte yandan, yapay zekâya dayalı sistemlerin değerlendirme süreçleri, bu sistemlerin nesnelliği ve performans güvenilirliği açısından büyük önem arz etmektedir. Can (2025), bilimsel yayınların yapay zekâ programları tarafından değerlendirilmesine ilişkin literatür taramasında, bu sistemlerin karar alma süreçlerinde nesnellik, hız ve verimlilik sağlarken; aynı zamanda etik ve algoritmik önyargı gibi sorunları da beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır. Bu durum, otonom robot sistemlerinin yangınla mücadele gibi hayati müdahale alanlarında kullanılması söz konusu olduğunda daha da büyük önem kazanmaktadır. Zira, verilen kararların hayati sonuçları olabileceği bu senaryolarda, yapay zekânın etik ilkelere ve şeffaf karar verme mekanizmalarına sahip olması bir zorunluluk halini almaktadır.

Yapay zekâ sistemlerinin uygulamalı robot teknolojilerine entegrasyonu aynı zamanda fiziksel simülasyon ortamlarında test edilerek teorik temellerin somutlaştırılmasını da gerektirir. Bu bağlamda Can, Soyhan ve Coşkun (2019), havalimanı yangın senaryolarına yönelik geliştirdikleri büyük gövdeli uçak yangın simülatöründe, otomatikleşmiş yangın senaryolarının yapay zekâ tabanlı eğitimi destekleyici bir araç olarak nasıl kullanılabileceğini göstermiştir. Yangın müdahale personelinin eğitimi dışında, bu tür yapılar aynı zamanda otonom robotların test edildiği çevresel ortamlara da model teşkil edebilmektedir. Bu durum, teorik algoritmaların simülasyon ortamlarında gözlemlenerek optimize edilmesini ve sahaya en yakın koşullarda denetlenmesini mümkün kılmaktadır.

3. .Yangın Söndürme Süreçlerinde Kullanılan Mevcut Robotik Sistemler

Günümüzde yangın söndürme teknolojileri, sadece mekanik sistemlere dayalı müdahalelerin ötesine geçerek, yapay zekâ ile bütünleşmiş robotik çözümler doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Robotik sistemlerin yangın söndürme süreçlerine entegrasyonu, öncelikle insan güvenliğini maksimize etmek ve tehlikeli alanlara müdahaleyi otonom hale getirmek hedefiyle yürütülen araştırmalarla ivme kazanmıştır. Duran, Avuçlu ve Canal (2016), uzaktan denetimli gezgin mini yangın söndürme robotlarının tasarımında, mikrodenetleyici tabanlı yapılar aracılığıyla yangın algılama, hareket etme ve hava akımı yoluyla yangını söndürme işlemlerini başarılı bir şekilde gerçekleştiren prototip bir sistem ortaya koymuştur.

Robotik sistemlerin yangına müdahalede etkinliğini artıran temel faktörlerden biri, ortam verilerini çok yönlü biçimde analiz edebilme yeteneğidir. Bu noktada İHA'lar (insansız hava araçları), yangınla mücadele alanında hem izleme hem de doğrudan müdahale aracı olarak kullanılmak üzere geliştirilmektedir. Yücel ve Aksoy (2024), yapay zekâ destekli İHA sistemleri ile yangın alanlarını tespit etme, risk değerlendirmesi yapma ve rüzgar, sıcaklık, duman gibi parametreleri analiz ederek müdahale kararları üretme yetisine sahip bir sistem tasarlamıştır. Bu sistemlerde kullanılan algoritmalar, İHA'nın irtifası, hız bilgisi ve çevresel koşulları birlikte değerlendirerek yatay atış tahmini gerçekleştirebilmekte, böylece yangına müdahale anında yüksek isabet oranı ve etkinlik sağlamaktadır. Bu örnek, robotların yalnızca tespit süreci değil, müdahale anında da stratejik kararlar üretebildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yangın söndürme mühimmatlarının robotik sistemlerle bütünleşmesi, havadan müdahale yöntemlerinde de önemli yeniliklerin önünü açmıştır. Toptaş ve Yılmaz (2021a), akıllı yangın söndürme bombası tasarımı ile geleneksel yangın mühimmatlarına kıyasla daha hassas ve etkili bir sistem geliştirmiştir. Bu mühimmat, yangının türüne ve büyüklüğüne göre otomatik olarak farklı tepkiler verebilecek şekilde tasarlanmış; müdahale esnasında sistemin hedefe göre yönlendirilmesini mümkün kılan yapay zekâ tabanlı bir kontrol mekanizmasıyla desteklenmiştir. Bu sistemin sayısal analizine yönelik yürütülen ikinci çalışmada da (Toptaş & Yılmaz, 2021b), müdahale kapasitesi, yayılma hızı ve hedef doğruluğu gibi parametreler üzerinden otonom yangın söndürme mühimmatlarının başarımı detaylı şekilde incelenmiştir. Bu veriler, robotik

sistemlerin yangınla mücadelede yalnızca fiziksel müdahale değil, aynı zamanda karar destek sistemi olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Robotik simülasyon sistemleri, gerçek yangın senaryolarına birebir uyarlanabilir ortamlar yaratma kapasitesine sahiptir ve bu bağlamda otonom sistemlerin eğitimi ve testi için kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Can, Soyhan ve Coşkun (2019), havalimanı itfaiyecileri için tasarladıkları büyük gövdeli uçak yangın söndürme simülatöründe, yangın yayılım dinamikleri ile müdahale davranışlarını bir araya getiren entegre bir yapı kurgulamıştır. Bu sistemde robotların kullanımı doğrudan gündeme gelmese de, gerçek koşullara benzer ısı, duman ve yapı özellikleriyle geliştirilen simülasyon ortamları, gelecekte otonom robotların sahaya uyumunu test etmek için uygun zeminler oluşturmaktadır. Benzer biçimde, Çataklı ve Büyükkaya (2022), termik santrallerdeki yüksek yangın riskine karşı alınabilecek önlemleri incelerken, özellikle endüstriyel yapılarda kullanılabilecek otonom sistemlerin risk azaltıcı rolüne dikkat çekmişlerdir.

4. Otonom Robotların Yangın Algılama ve Müdahale Kapasiteleri

Otonom sistemlerin yalnızca fiziksel değil aynı zamanda stratejik ve çok katmanlı senaryolara müdahale edebilmesi, yapay zekânın karar alma mekanizmalarıyla bütünleşmesini zorunlu kılmaktadır. Aksu (2024), yapay zekâ destekli akıllı savaş stratejilerinin yalnızca askeri değil aynı zamanda afet müdahale alanlarında da etkin biçimde kullanılabileceğini savunurken, bu tür sistemlerin çoklu hedef değerlendirme, önceliklendirme ve çevresel etkilere göre adaptasyon kapasitesini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, yangın gibi yüksek riskli olaylarda, robotların yalnızca bir görev uygulayıcı değil, aynı zamanda karar verici aktörler olarak konumlandırılabileceği bir yapıdan söz edilmektedir. Nitekim bu yapı, ceza ve hukuk sistemlerinin de teorik sınırlarını zorlamaktadır. Caşın, Al ve Başkır (2021), robotların eylemlerinden doğan cezai sorumlulukların klasik hukuk sistemi çerçevesinde nasıl değerlendirileceğine dair tartışmaları gündeme taşımış, özellikle otonom karar alma süreçlerinin hukuki sorumluluk doğurup doğurmayacağına dair belirsizlikleri vurgulamıştır.

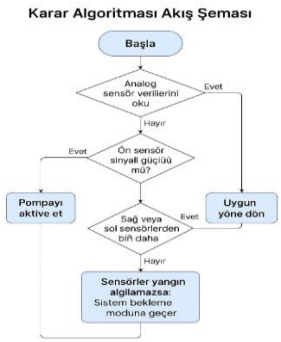
Tüm bu veriler ışığında, yapay zekâ ve otonom robot teknolojilerinin teorik temelleri, disiplinler arası bir yapı arz etmektedir. Bu yapı, mühendislik tasarımlarından yazılımsal karar destek sistemlerine, hukuki sorumluluktan etik çerçevelere, fiziksel etkileşimden simülasyon temelli eğitim ortamlarına kadar geniş bir spektrumda yer almaktadır. Geliştirilen robotların sahada aktif olarak kullanılabilmesi için bu teorik temellerin yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda uygulamalı, uyarlanabilir ve sürdürülebilir olması beklenmektedir. Otonom robotların yangın söndürme alanında verimli bir şekilde görev alabilmesi; doğru sensör verisi okuma, karar algoritmalarının etkin çalışması, çevresel faktörleri hesaba katma, etik kurallar çerçevesinde hareket etme ve hukuk normlarına uygun bir sorumluluk yapısına entegre olma gibi çok katmanlı teorik altyapının sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bu bölüm, yapay zekâ destekli sistemlerin yalnızca teknoloji ürünü değil, aynı zamanda çok yönlü sosyal, hukuki ve etik birer aktör olarak değerlendirilmesi gerektiğini güçlü biçimde savunmaktadır.

Yapay Zekâ Destekli Prototip Sistem Tasarımı ve İşleyişi

Yapay zekâ destekli prototip sistemlerin tasarım süreçleri, hem donanımsal mimarinin kurgulanmasını hem de karar verme algoritmalarının yapılandırılmasını içermektedir. Bu tür sistemlerde, sensörlerden elde edilen çevresel verilerin anlamlandırılması, gerçek zamanlı olarak işlenmesi ve uygun eylem çıktıları üretmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen otonom yangın söndürme sistemleri, yüksek sıcaklık, alev algılama, duman yoğunluğu ve rüzgar yönü gibi çok sayıda değişkeni değerlendirerek en uygun müdahale planını oluşturmayı hedeflemektedir. Duran, Avuçlu ve Canal (2016) tarafından geliştirilen uzaktan denetimli gezgin mini yangın söndürme robotu, bu yaklaşımın temel örneklerinden biridir. Söz konusu robot, PIC 18F452 mikrodenetleyici aracılığıyla yönetilen sensör ağı ile ortamı taramakta, engelleri aşmakta ve yangın kaynağını belirleyerek hava akımı yöntemiyle müdahale etmektedir. Bu sistemde yapay zekâ algoritmalarının temel işlevi, sensör verilerini yorumlamak ve belirlenen hedef doğrultusunda hareket stratejisini oluşturmaktır.

Benzer şekilde, Toptaş ve Yılmaz (2021a), akıllı yangın söndürme bombası tasarımlarında, konvansiyonel mühimmatlara benzer fiziksel yapıların içerisine entegre edilmiş yapay zekâ algoritmalarını tanımlamışlardır. Bu sistemler, özellikle şehir yerleşimlerine yakın bölgelerde oluşan yangınların hızlı ve

hassas biçimde bastırılması için geliştirilmiş, yönlendirme kararlarını meteorolojik ve coğrafi verilere göre optimize eden yapay zekâ modülleriyle donatılmıştır. Ardından gerçekleştirdikleri sayısal analiz çalışmasında ise, geliştirilen mühimmatın doğruluk payı, hedef isabet oranı ve zamansal tepki süresi gibi performans kriterleri değerlendirilmiş ve prototip sistemin işleyiş verimliliği sayısal verilerle ispatlanmıştır (Toptaş & Yılmaz, 2021b). Bu tür prototiplerde yapay zekâ yalnızca bir karar destek aracı değil, sistemin çalışmasını sürdüren asli bir aktör haline gelmiştir.

Şekil 1 . Karar Algoritması Akış Şeması

Robotun Genel Mekanik Yapısı

Önerilen sistem, kapalı ve yangına müsait ortamlarda kullanılmak üzere tasarlanmış, kara tipi (mobil) bir yangın söndürme robotudur. Robotun mekanik yapısı, hafif ve dayanıklı bir malzeme olan akrilik veya alüminyum levha üzerine inşa edilmiştir. Bu malzeme seçimi, hareket kabiliyeti ile yapısal dayanıklılık arasında optimum denge sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Robot, iki tahrikli tekerlek (Two-Wheel Drive) ve bir dönme tekeri (castor wheel) ile dengelenmiştir. Bu konfigürasyon, düz zeminlerde ve dar geçitlerde manevra kabiliyetini artırırken, aynı zamanda yön değiştirme işlemlerini daha hassas hale getirir.

Teknik katkı: Bu sensörler, robotun çevresiyle olan etkileşimini anlamasını sağlar. Sensörlerin çalışma prensibine göre, yansıyan ışının pozisyonu PSD (PositionSensitive Detector) ile ölçülür ve mesafe belirlenir. Bu prensip, robotik literatürde engelden kaçınma algoritmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Fuller, 2006; Rehman vd., 2015).

Önerilen Sistemin Bileşenleri

Yangın söndürme amacıyla geliştirilen yapay zeka destekli robotik sistem, yazılımsal, elektronik ve mekanik bileşenlerden oluşur. Bu bileşenler, yangını otomatik olarak belirlemek, konumlandırmak ve müdahale etmek için tasarlanmıştır. Aşağıda sistemin her bir parçası hakkında ayrıntılı bir açıklama bulunmaktadır.

Mekanik Şasi

Robotun taşıyıcısı olan mekanik şasi, dengesini korumak, parçaları taşımak ve farklı zeminlerde hareket etmek için tasarlanmıştır. Alüminyum alaşımlar veya akrilik levhalar gibi hafif ancak dayanıklı malzemeler kullanılmıştır. Bir dengeleyici tekerlek ve iki tahrik tekerleği ile hareket eder. Bu yapı, robotun daha iyi hareket etmesini ve aynı zamanda daha az enerji kullanmasını sağlar.

Elektronik Donanım

Robotun çalışmasını sağlayan ana elektronik bileşenler şunlardır: güç besleme sistemi, sensörler, motor sürücüleri, kontrol ünitesi (Arduino UNO) ve sensörler. Bu bileşenler, robotun çevredeki verileri algılamasını, karar vermesini ve tepki vermesini sağlar. • Arduino UNO: Robotun beynidir Bir yangın algıladığında su pompasını çalıştırır, tüm sensörlerden gelen verileri işler ve motorlara komut verir. • Alev Sensörleri: Yangının yönünü ve varlığını algılar. Bu sensörlerden gelen sinyaller robotu yönlendirir. • IR

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Sensörleri (Engel Algılayıcılar): Robotun çarpışmasını önlemek için çevredeki nesneleri algılarlar. • Motor Sürücü (L298N): Arduino'dan gelen düşük güçlü sinyalleri yüksek güce çevirerek motorları çalıştırır. • Su Pompası ve Röle Modülü: Yangın algılandığında, Arduino röle aracılığıyla su pompasını tetikler.

Algılama Modülleri

Yangın söndürücü robot, yangını ve engelleri bulmak için modüller kullanır. Robot, bu modüller sayesinde yangının yerini bulur, engelleri aşar ve müdahale eder. • Alev Sensörleri: Bu sensörler, kızılötesi spektrumda yayılan ışığı algılayarak alevin varlığını tanımlar. Robotun dört yönüne yerleştirilen bu sensörler, yangının nerede olduğunu doğru bir şekilde belirlemede yardımcı olur. • Kızılötesi (IR) sensörler: Robot, etrafındaki nesneleri algılayarak yön değiştirebilir. Bu, kavgaları önler. • Sıcaklık Sensörü (isteğe bağlı olarak): Bazı gelişmiş versiyonlarda, ortam sıcaklığına göre yangın tehlikesini tahmin etmek için ortam sıcaklığını kullanabilirsiniz. Temel alev ve engel sensörleri bu sistemde kullanılmıştır.

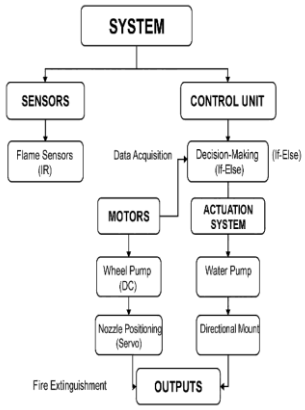
Tahrik ve Hareket Sistemi

Robotun çevresinde hareket edebilmesi ve belirli hedeflere yönlenebilmesi için bir tahrik ve hareket sistemine ihtiyaç vardır. Bu sistem, motorlar ve tekerleklerle gerçekleştirilir.

• DC Motorlar: Robotun hareketi için kullanılan doğru akım (DC) motorları, düşük voltajda yüksek tork sağlayarak ileri, geri, sağa ve sola yönelimleri mümkün kılar.

• Motor Sürücü (L298N): DC motorları kontrol eden bu modül, Arduino'dan gelen sinyallerle motorların yönünü ve hızını ayarlar.

• Tekerlekler: İki ana tekerlek ve bir yardımcı tekerlek sayesinde robot, dengeli ve kontrollü bir şekilde ilerler.

Şekil 2. SYSTEM

Su Pompası ve Söndürme Mekanizması

Yangın söndürme robotu, bir su pompası kullanarak hedeflenen alana su gönderir. Su, bu sistem tarafından basınçlı bir şekilde ateşe yönlendirilir. • Su Pompası: Robot, küçük bir elektrikli su pompası kullanarak suyu yüksek basınçla fırlatır. Su, bu pompa tarafından depo tankından alındıktan sonra hortum aracılığıyla ateşe gönderilir. • Pompa Kontrolü: Arduino, su pompasının açılıp kapanmasını kontrol edebilir. • Hortum ve Püskürtme Ucu: Hortum, suyun istenilen yere ulaşmasını sağlar. Su, püskürtme ucu tarafından yoğun bir şekilde ateşe püskürtülür. • Su Deposu: Robot suyu depolamak için bir tank taşır. Bu tank, robotun hareketi boyunca sürekli su sağlar.

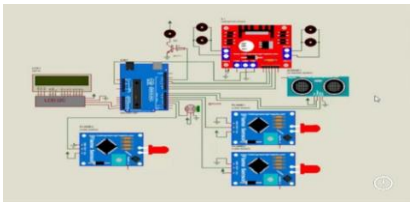
http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

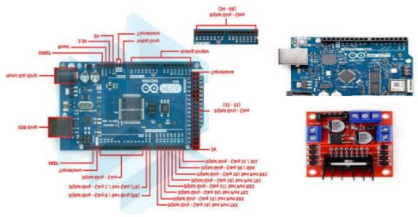
Şekil 3. Su pompası

Algoritma ve Kontrol Sistemi

Robotun su pompasını ve hareketlerini yönetmek için bir dizi algoritma ve kontrol sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem, robotun yangını verimli bir şekilde söndürmesini sağlamak için çeşitli temel bileşenlerden oluşur. • Algoritma: Ateşin bulunduğu yeri belirledikten sonra robotun hareketlerini yönlendirmek için kullanılan ana algoritma, ateşin gideceği yolu belirler. Robot, yönlendirilen hedefe doğru ilerlerken çevresindeki engelleri fark eder ve bu engelleri aşmak için hareket eder. • Sensörler ve Algoritmaların Etkileşimi: Robot, sensörlerden elde ettiği verileri algoritmaya aktarır. Ateş sensörleri robotun ateşi algılamasına yardımcı olurken, mesafe sensörleri de robotun engelleri bulmasına yardımcı olur. • Kontrol Sistemi: Robotun tüm hareketleri ve söndürme işlemleri, merkezi bir kontrol sistemi tarafından kontrol edilir. Sensor verilerinin yardımıyla Arduino mikrodenetleyicisi doğru hareket komutlarını oluşturur.

Şekil 4. Arduino emülatör yazılımı

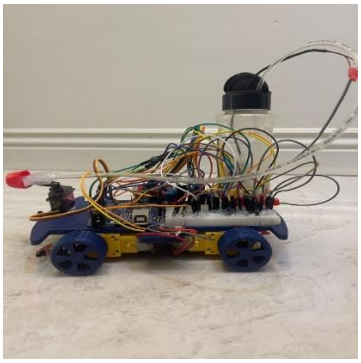

Şekil 5. Arduino bileşenleri

Sistem Uygulama Sonuçları

Alev algılama mesafesi ve doğruluğu son derece yüksektir. Robot, yangını hemen fark edebilir. • Otonom olarak yön belirleme ve engelleri aşma yeteneği etkilidir. Robot, çevresini algılayarak kendi başına yönünü bulma ve engelleri aşma yeteneğine sahiptir. • Su püskürtme mekanizması çalışır ve kontrol edilebilir. Yangına müdahale sürecinde suyu doğru hedefe yönlendirerek etkili bir söndürme sağlar. • İşlem hatasız ve hızlıdır. Sistem, tüm adımları senkronize olarak yerine getirerek mükemmel performans gösterdi. • Gerçek zamanlı karar verme yeteneği, yapay zekâ algoritmaları tarafından geliştirilmiştir. • Yangın algılama, alev, duman, sıcaklık ve gaz gibi çeşitli sensörlerin birleştirilmesiyle daha güvenilir hale geldi. • Kapalı alanlarda sistem etkili bir erken müdahale aracı olabilir. • Akademik ve iş dünyasında yeni girişimlere ilham verebilecek yenilikçi bir çözüm sunuldu.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 6.Yangın söndürme robotu modeli

Uygulama ve Gelecek Çalışmalar

Bu çalışmada geliştirilen mini yangın söndürme robotu, temel seviyede yangın tespiti ve müdahalesi sağlayan bir prototip olarak başarıyla test edilmiştir. Ancak bu sistemin hem pratik uygulamalara entegre edilmesi hem de daha geniş kapsamlı senaryolarda kullanılabilmesi için bazı iyileştirmelere ve ileri düzey çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler:

• Robotun, kablosuz iletişim modülleri (örneğin Wi-Fi, LoRa) ile uzaktan izlenebilir ve kontrol edilebilir hale getirilmesi.

• Görüntü işleme ve yapay zekâ entegrasyonu ile yangının büyüklüğü ve yayılma yönü hakkında daha hassas tahminler yapılması.

• Robotun birden fazla ortam sensörü ile donatılarak sadece ateşi değil, aynı zamanda duman, sıcaklık değişimleri ve zehirli gazları da algılayabilir hale getirilmesi.

• Modüler yapılar kullanılarak, robotun farklı yangın senaryolarına göre özelleştirilebilir olması.

• Enerji verimliliği sağlayacak yeni batarya teknolojilerinin kullanılması ve şarj istasyonları ile entegre sistemlerin geliştirilmesi.

• Farklı robotların koordineli şekilde çalışabildiği çoklu robot sistemlerinin tasarlanması.

SONUÇ

Bu araştırmada, yangın söndürme süreçlerine entegre edilen yapay zekâ destekli otonom bir robot sisteminin işlevselliği ve teknik yeterliliği incelenmiş; geliştirilen prototipin yangın algılama, konum tespiti ve aktif müdahale aşamalarındaki performansı değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, prototip sistemin yangını hızlı bir biçimde tespit edebildiği ve etkin bir şekilde müdahale edebildiği görülmüştür. Özellikle insanın erişiminin riskli veya mümkün olmadığı senaryolarda, otonom robotun devreye girmesiyle hem can güvenliği artırılmakta hem de müdahale süreleri kısalmaktadır. Sistem üzerinde bulunan sıcaklık ve duman sensörleri, yapay zekâ tabanlı analiz modülü ile entegre edilerek karar verme süreci otomatikleştirilmiştir. Böylece, sistemin çevresel verileri yorumlama ve anlık tehlikelere karşı hızlı tepkiler üretme kabiliyeti artırılmıştır. Prototipin geliştirilmesi aşamasında karşılaşılan teknik sınırlılıklara rağmen, elde edilen sonuçlar sistemin gerçek zamanlı müdahale gerektiren senaryolarda kullanılabilirliğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, sistemin otonom yeteneklerinin daha ileri düzeyde güçlendirilmesi, farklı yangın türlerine karşı optimize edilmesi ve çoklu robot iş birliği senaryolarına entegre edilebilmesi yönünde geliştirilmeye açık alanlar mevcuttur. Bu bağlamda, araştırma yalnızca teknik bir uygulama sunmakla kalmamakta; aynı zamanda yapay zekâ destekli yangınla mücadele sistemlerinin yangın güvenliği politikaları içinde nasıl konumlandırılabileceğine dair stratejik bir bakış açısı da sağlamaktadır. Gelecekte bu tür sistemlerin yaygınlaşması, yangınla mücadelede hem insani hem de ekonomik kayıpların azaltılmasına önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aksu, D. (2024). Yapay zeka destekli akıllı savaş stratejilerinin ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik çalışmalarına etkisi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 7(1), 1–14. https://doi.org/10.59886/tsbder.1421729
2. Can, E. (2025). Bilimsel yayınların yapay zekâ programları tarafından değerlendirilmesine ilişkin literatür incelemesi. *Kapanaltı Dergisi*, (7), 61–77.
3. Can, K., Soyhan, H. S., & Coşkun, G. (2019). Havalimanı itfaiyecileri için büyük gövdeli uçak yangın söndürme simülatörü tasarımı. *Uluslararası Yakıtlar Yanma ve Yangın Dergisi*, (7), 9–16.
4. Caşın, M., Al, D., & Başkır, N. D. (2021). Yapay zekâ ve robotların eylemlerinden kaynaklanan cezai sorumluluk sorunu. *Ankara Barosu Dergisi*, 79(1), 1–73. https://doi.org/10.30915/abd.931227
5. Avuçlu, O., Canal, M. R., & Duran, F. (2016). Uzaktan Denetimli Gezgin Mini Yangın Söndürme Robotu, GU J Sci Part C, 4(4), 259–265.
6. Rehman, A., vd. (2015). Robotic Based Fire Detection in Smart Manufacturing Facilities, IFAC Symposium.
7. Duran, F., Avuçlu, O., & Canal, M. R. (2016). Uzaktan denetimli gezgin mini yangın söndürme robotu tasarımı ve gerçekleştirilmesi. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 4(4), 259–265.
8. Küçük, E. S. (2024). Yapay zekâ varlıklarının hukuki statüsü üzerine disiplinler arası bir muhakeme. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 6(1), 198–269. https://doi.org/10.55009/bilisimhukukudergisi.1384191
9. Toptaş, M., & Yılmaz, M. (2021). Akıllı yangın söndürme mühimmatının sayısal analizi. *Journal of Aviation*, 5(1), 22–35. https://doi.org/10.30518/jav.900833
10. Yücel, M., & Aksoy, B. (2024). İnsansız hava aracı ile yangın bölgesinin tespiti ve müdahalesinin yapay zeka ile tahminlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 559–569. https://doi.org/10.19113/sdufenbed.1545887

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(34)

Taha KARTAL[116]

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARLA KÜRESEL SORUNLARI ANLAMLANDIRMAK: SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE YENİ YÖNTEM ARAYIŞLARI

MAKING SENSE OF GLOBAL PROBLEMS WITH INTERDISCIPLINARY APPROACHES: NEW METHODS IN SOCIAL STUDIES EDUCATION

ÖZ

Küresel ölçekte giderek daha karmaşık hale gelen küresel sorunlar, yalnızca tek bir disiplinin bilgi alanıyla kavranamayacak kadar çok boyutlu yapılar arz etmektedir. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler eğitiminin, küresel sorunları anlamlandırma ve çözüm odaklı düşünme süreçlerine katkı sağlayabilecek yeni yöntem arayışlarına ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu kavramsal çalışma, disiplinlerarası yaklaşımların Sosyal Bilgiler eğitimi bağlamında küresel sorunları analiz etme, anlama ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme süreçlerine sunduğu teorik katkıları incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, disiplinlerarası düşüncenin epistemolojik temelleriyle birlikte, karmaşık problemlerin çözümünde sağladığı bilişsel esneklik ve bütüncül perspektifler ele alınmaktadır. Küresel iklim krizi, göç, toplumsal eşitsizlik, sürdürülebilir kalkınma, dijitalleşme gibi çağdaş küresel sorunlar, tarih, coğrafya, ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji gibi disiplinlerin bilgi kümeleri arasında köprüler kurularak analiz edilmiştir. Bu yaklaşım, öğrencilerin yalnızca bilgi edinmekle kalmayıp aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve çok boyutlu bakış açısı geliştirme becerilerini desteklemektedir. Yöntem açısından ele alındığında, bu çalışma nitel bir araştırma olup, literatür taraması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Disiplinlerarası eğitim yaklaşımlarına ilişkin teorik modeller incelenmiş ve mevcut Sosyal Bilgiler öğretim programlarının küresel sorunlara yönelik disiplinlerarası yeterlilikleri analiz edilmiştir. Araştırma süreci devam etmekte olup, elde edilen bulguların daha derinlemesine değerlendirilmesi ve öğretim programlarına yönelik somut önerilerin geliştirilmesi planlanmaktadır. Ön bulgular, mevcut öğretim programlarının disiplinlerarası yeterlilikler açısından çeşitli sınırlılıklar barındırdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Disiplinlerarası Yaklaşımlar, Küresel Sorunlar, Eleştirel Düşünme, Öğretim Yöntemleri.

ABSTRACT

Global problems, which are becoming increasingly complex on a global scale, have multidimensional structures that cannot be grasped by the knowledge area of only one discipline. In this context, it is clear that Social Studies education needs new method searches that can contribute to the processes of making sense of global problems and thinking focused on solutions. This conceptual study aims to examine the theoretical contributions of interdisciplinary approaches to the processes of analyzing, understanding and critically evaluating global problems in the context of Social Studies education. The study examines the epistemological foundations of interdisciplinary thinking, as well as the cognitive flexibility and holistic perspectives it provides in solving complex problems. Contemporary global problems such as global climate crisis, migration, social inequality, sustainable development and digitalization have been analyzed by establishing bridges between the knowledge clusters of disciplines such as history, geography, economics, political science and sociology. This approach supports students not only in acquiring knowledge but also in their skills of critical thinking, problem solving and developing a multidimensional perspective. In terms of method, this study is a qualitative research and was conducted using the literature review method. Theoretical models related to interdisciplinary education approaches were examined and the interdisciplinary competencies of current Social Studies curricula regarding global problems were analyzed. The research process is ongoing and it is planned to evaluate the findings in more depth and develop concrete suggestions for curricula. Preliminary findings show that current curricula have various limitations in terms of interdisciplinary competencies.

Keywords: *Social Studies Education, Interdisciplinary Approaches, Global Issues, Critical Thinking, Teaching Methods.*

[116] **Taha Kartal, Ankara Üniversitesi Yakın Çağ Tarihi Bölümü Öğrencisi, e-posta: thkartal@ankara.edu.tr, ORCID: 0009-0002-1400-4953**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Küresel ölçekte hızla değişen ve giderek daha karmaşık bir nitelik kazanan toplumsal, çevresel ve ekonomik sorunların çözümünde, tek bir disiplinin verilerine dayalı analiz ve müdahalelerin yeterli olmadığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu nedenle, eğitim-öğretim süreçlerinin farklı bilgi alanları arasında etkileşim kurarak öğrencilere çok boyutlu bir anlayış kazandırması beklenmektedir (Karakuş & Şeyihoğlu, 2021). Özellikle Sosyal Bilgiler eğitimi, disiplinlerarası yaklaşım açısından zengin bir zemin sunmakta olup küresel meselelerin tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi alanların etkileşimiyle anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Alanyazında disiplinlerarası bakış açısının öğretim süreçlerine entegrasyonu konusunda çeşitli araştırmalar yapılmakta, bu çalışmaların önemine dikkat çekilmektedir (Birinci Konur, Şeyihoğlu, Sezen Vekli, Tekbıyık & Kartal, 2024; Turna & Bolat, 2015). Ancak, küresel sorunların çok yönlü yapısının Sosyal Bilgiler derslerine yansıtılmasında yaşanan güçlükler, gerek öğretmen yeterlilikleri gerekse müfredat programlarının sınırlılıkları bağlamında tartışılmaya devam etmektedir. Bu noktada, disiplinlerarası yaklaşımın kuramsal dayanakları, uygulamada karşılaşılan engeller ve olası yeni yöntemlerin irdelenmesi önem taşımaktadır (Turan, 2019).

Buna paralel olarak, Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amacı olan öğrencilere analitik düşünme, problem çözme ve katılımcı yurttaşlık becerileri kazandırma hedefiyle küresel sorunların bütüncül bir çerçevede ele alınması, disiplinlerarası yöntemlerin zorunluluğunu ortaya koymaktadır (Turan, Karasu Avcı & Faiz, 2020). Bu çalışmada, "Disiplinlerarası Yaklaşımlarla Küresel Sorunları Anlamlandırmak: Sosyal Bilgiler Eğitiminde Yeni Yöntem Arayışları" başlığıyla kavramsal bir değerlendirme sunulmaktadır. Araştırmanın amacı, küresel sorunların çok katmanlı doğasını Sosyal Bilgiler eğitimi bağlamında disiplinlerarası bakış açısıyla ele alarak kuramsal bir çerçeve oluşturmak ve bu alandaki yeni yöntem arayışlarına ilişkin öneriler geliştirmektir.

1. Disiplinlerarası Yaklaşımın Epistemolojik Dayanakları

Disiplinlerarası yaklaşım, farklı bilgi alanlarının bir araya getirilerek ortak bir problem, kavram ya da olgunun çok yönlü bir perspektifle incelenmesini ifade etmektedir (Turna & Bolat, 2015). Bu yaklaşımın epistemolojik dayanakları, bilginin bütüncül ve dinamik bir yapıya sahip olduğu, gerçek hayattaki problemlerin çoğunlukla tek bir disiplinin sınırlarını aşan boyutlar taşıdığı anlayışına dayanmaktadır. Özellikle sosyo-kültürel, politik ve ekonomik içeriklere sahip konuların anlaşılması sürecinde, birden fazla disiplinin metodolojisini, kuramsal çerçevesini ve veri toplama yöntemlerini harmanlayarak daha kapsamlı bir kavrayış sağlanabilmektedir. Böylelikle öğrenciler, farklı düşünce biçimlerini ve kavramsal araçları bir arada kullanmayı öğrenerek, karmaşık problemler karşısında analitik esneklik kazanabilmektedir (Turan, 2019).

Disiplinlerarası yaklaşımın tarihsel kökeni, 20. yüzyılın başlarında farklı sosyal bilim dalları arasındaki etkileşim gereksinimiyle atılmakla birlikte, modern dönemde küresel sorunların artan çeşitliliği bu ihtiyacı daha da görünür kılmıştır. Örneğin, küresel iklim değişikliği meselesinin çözümü için hem coğrafi hem ekonomik hem de politik boyutların dikkate alınması zorunluluk arz etmektedir. Bu durum, yalnızca fen ya da sosyal bilimlerin tek bir alanına odaklanmak yerine, disiplinlerarası etkileşimi gerekli kılmaktadır (Birinci Konur vd., 2024). Aynı zamanda, epistemoloji açısından disiplinlerarası yaklaşım, bilginin katı şekilde sınıflandırılamayacağına, aksine kesişimsel öğelerin sürekli etkileşim halinde olduğuna işaret etmektedir. Böylece, eğitim sürecinde öğrenciler yalnızca içerik düzeyinde değil, düşünme biçimleri ve kavramsallaştırma yöntemleri bakımından da zenginleşmektedir (Karakuş & Şeyihoğlu, 2021).

Bu çerçevede, disiplinlerarası yöntemlerin kuramsal dayanaklarını kavramak, Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılacak yeni modellerin geliştirilmesine de öncülük etmektedir. Hem öğretmen yetiştirme programlarında hem de müfredat tasarımlarında, çoklu bakış açılarını dikkate alan bir epistemolojik anlayışın benimsenmesi, öğrencilerin küresel sorunlar karşısında daha yaratıcı ve eleştirel yaklaşımlar geliştirmesine olanak tanımaktadır (Düz, Cincil & Küçük, 2023).

2. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Sorunların Disiplinlerarası Tahlili

Sosyal Bilgiler eğitimi, öğrencilerin yaşadıkları dünyanın ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel boyutlarını birbirleriyle ilişkilendirebilmelerini hedeflemektedir. Küresel ısınma, göç, toplumsal adaletsizlik

ve dijital dönüşüm gibi meseleler, yalnızca tek bir disiplinin tanımlama çabalarıyla anlaşılamayacak derecede kapsamlıdır (Turan vd., 2020). Örneğin, göç olgusu incelenirken, tarihsel süreçten coğrafi mekânsal hareketlere, ekonomi politikalarından kültürel adaptasyon süreçlerine kadar çok çeşitli unsurlar devreye girmektedir. Bu çok boyutluluk, Sosyal Bilgiler derslerinde konunun disiplinlerarası bir çerçevede işlenmesini gerekli kılmakta, tekil bir bakış açısının eleştirel düşünme kapasitelerini sınırladığı öne sürülmektedir (Turna & Bolat, 2015).

Disiplinlerarası bir bakışın Sosyal Bilgiler eğitimine entegre edilmesi, öğrencilere farklı yöntemleri kullanarak problemlere yaklaşma imkânı tanımaktadır. Tarihsel perspektif, coğrafi veri analizi ve sosyolojik kuram gibi farklı disiplinlerin araçlarının bir arada kullanılması, çok boyutlu ve derinlikli bir araştırma pratiği sunmaktadır (Karakuş & Şeyihoğlu, 2021). Bu durum, farklı görüşleri müzakere etme ve sentezleme becerisini geliştirmekte, analitik esnekliği desteklemektedir.

Küresel sorunların disiplinlerarası tahlili, aynı zamanda öğretmenlerin alanlar arası işbirliği yapma gerekliliğini de gündeme getirmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, matematik, fen, dil ve sanat gibi alanlarla etkileşime girerek, öğrencilerin konuları çok perspektifli bir çerçevede değerlendirmesine yardımcı olabilmektedir (Birinci Konur vd., 2024). Literatürde, müfredat tasarımından sınıf içi etkinlik planlamasına dek uzanan disiplinlerarası uygulamaların Sosyal Bilgiler eğitiminde verimi artırabileceğine dair bulgular yer almaktadır (Düz vd., 2023).

3. Disiplinlerarası Yaklaşımın Pedagojik Uygulamaları ve Yöntem Arayışları

Disiplinlerarası yaklaşımın pedagojik uygulamaları, hem öğrenme ortamlarının düzenlenmesi hem de ölçme-değerlendirme süreçlerinin tasarlanması bakımından yenilikçi yöntemleri zorunlu kılmaktadır. Ders planlarında, tematik bir yaklaşımla belirlenen ana problem veya kavram etrafında, ilgili tüm disiplinlerin bakış açılarına yer verilmesi önerilmektedir (Turan, 2019). Örneğin, küresel iklim değişikliği teması seçildiğinde, tarih disiplininden iklim değişikliğinin tarihsel izlerinin analiz edilmesi, coğrafya disiplininden meteorolojik veri incelemesi, ekonomi disiplininden sürdürülebilir kalkınma politikalarının mali boyutlarının değerlendirilmesi gibi farklı bileşenler tek bir ünite kapsamında bütünleştirilebilmektedir.

Öte yandan, disiplinlerarası yaklaşımın öğretim sürecine entegrasyonu, nitelikli bir rehberlik ve işbirliği gerektirmektedir. Öğretmenlerin, kendi alan bilgileri dışında, farklı disiplinlerle etkileşim kurmaya açık olmaları ve müfredattaki kazanımları bu bakış doğrultusunda yeniden düzenleyebilmeleri önem taşımaktadır (Karakuş & Şeyihoğlu, 2021). Öğrencilere, farklı disiplinlerin yöntem ve terminolojisini tanıtmayı amaçlayan proje tabanlı öğrenme, araştırma odaklı etkinlikler ve saha çalışmaları gibi uygulamaların, eleştirel düşünmeyi ve yaratıcılığı geliştirdiği dile getirilmektedir (Birinci Konur vd., 2024). Ayrıca ölçme ve değerlendirme süreçlerinin, çok yönlü performansı ölçen rubrikler ve disiplinlerarası projelerle desteklenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler eğitimi için yeni yöntem arayışlarının merkezinde disiplinlerarası öğretim anlayışı bulunmaktadır. Öğretim programlarının kazanım odaklılığı yanında, öğrencilerin gerçek yaşam problemlerine etkin çözümler geliştirebilmeleri elzem görünmektedir. Disiplinlerarası yaklaşım, farklı bilgi alanlarının yapısal bütünlük içinde bütünleştirilmesine olanak sağlayarak özgün düşünce ve çözüm stratejileri üretimini hedeflemektedir (Turan vd., 2020).

SONUÇ

Tüm bu anlatılanlara göre, disiplinlerarası yaklaşımlarla küresel sorunları anlamlandırmaya odaklanan bu kavramsal çalışma, Sosyal Bilgiler eğitiminin çok boyutlu sorunlara yenilikçi ve bütüncül çözümler üretebilme potansiyelini vurgulamaktadır. Disiplinlerarası perspektif, öğrencilerin analitik esneklik kazanmasına, farklı disiplinlerin yöntemlerini sentezleyerek özgün yorumlar geliştirmesine ve eleştirel bir bakış açısı oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda, müfredat ve öğretmen yetiştirme programları, disiplinlerarası metodolojileri destekleyen bir yapıda düzenlenerek, Sosyal Bilgiler derslerinin küresel sorunların çözümüne yönelik katkıları artırabilmektedir. Eğitim ortamlarının disiplinlerarası bakışla zenginleştirilmesi, geleceğin küresel vatandaşlarını yetiştirme sürecinde önemli bir paydayı oluşturmaktadır

KAYNAKÇA

1. Birinci Konur, K., Şeyihoğlu, A., Sezen Vekli, G., Tekbıyık, A., & Kartal, A. (2024). Afet eğitimi konusunda disiplinlerarası öğrenme temelinde tasarlanan projenin değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *14*(3), 1496-1514. https://doi.org/10.24315/tred.1417795
2. Düz, İ., Cincil, F., & Küçük, E. (2023). 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının disiplinlerarası bakış açısıyla incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *13*(3), 1942-1963. https://doi.org/10.24315/tred.1259397
3. Karakuş, S., & Şeyihoğlu, A. (2021). 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki "çevre sorunları" konulu etkinliklerin disiplinlerarası öğretim yaklaşımı yönünden incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, *0*(88), 451-466.
4. Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinlerarası yapısının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, *2*(2), 166-190.
5. Turan, S., Karasu Avcı, E., & Faiz, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin disiplinlerarası yaklaşıma yönelik görüşleri. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, *6*(1), 141-163. https://doi.org/10.32570/ijofe.725951
6. Turna, Ö., & Bolat, M. (2015). Eğitimde disiplinlerarası yaklaşımın kullanıldığı tezlerin analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *34*(1), 35-55.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(35)

Taleh ALİYEV[117]

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KEŞMİR SORUNU VE ÇİNİN BU SÜREÇTEKİ ROLÜ

THE KASHMIR ISSUE IN INTERNATIONAL RELATIONS AND CHINA'S ROLE IN THIS PROCESS

ÖZ

Çalışmada günümüz dünyasında devam etmekde olan ve Güney Asya bölgesi için ciddi tehdit kaynağı olan Keşmir sorunu, bölgenin jeostratejik önemi, çatışmanın tarihsel arka planı ve bu süreçte Çin Halk Cumhuriyeti'nin rolü araştırılmıştır. Keşmir sorununun uluslarası kamoyunda bu denli güncel bir konu olmasının temel nedeni çatışmada doğrudan taraf olan her üç aktörün (Hindistan, Pakistan, ÇHC) nükleer silaha sahip olmasıdır. Çatışmanın başladığı tarih 1947'ten itibaren Çin değişken ve stratejik çıkarlarına göre şekillenen bir dış politika izlemiştir. Fakat 2013 sonrası Çin'in uluslarası kamuoyuna duyurduğu "Tek Kuşak, Tek Yol" projesininde Pakistan'ın sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle son zamanlar Pakistan yanlısı bir dış politika benimsemeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: nükleer silah, Britanya imparatorluğu, dekolonizasyon, bölgesel savaş, Keşmir.

ABSTRACT

This study examines the ongoing Kashmir conflict, which poses a serious threat to the South Asian region and remains a significant issue in today's world. The analysis focuses on the geostrategic importance of the region, the historical background of the conflict, and the role of the People's Republic of China in this process. The primary reason the Kashmir issue continues to hold relevance in international discourse is that all three directly involved parties—India, Pakistan, and the People's Republic of China—possess nuclear weapons. Since the outbreak of the conflict in 1947, China has pursued a foreign policy that has varied according to its strategic interests. However, following the announcement of the "Belt and Road Initiative" in 2013, China has adopted a more pro-Pakistan foreign policy, largely due to Pakistan's critical geopolitical position within the framework of the project.

Keywords: *Nuclear weapons, British Empire, decolonization, regional war, Kashmir.*

[117] **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; "Siyaset bilimi ve Uluslarası İlişkiler" bölümü yüksek lisans öğrencisi; taleheliyev2020t@gmail.com; ORCID: 0009-0003-8243-5808**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

İkinci dünya savaşının ardından yaklaşık 15. yüzyıldan itibaren dünya siyasetine hakim olan sömürge düzeni tam dağılma dönemine girdi. Fakat beklenilenin aksine bu düzenin sona ermesi sömürülen halklara hukuk ve demokrasi değil, savaş, yoksulluk ve istikrarsızlık getirmiştir. Bu durmun temel nedenleri 3 başlık aktında sınıflandırılabilir:

1)Siyasal nedenler: Bağımsızlık verilen devletlerin sınırları belirlenirken doğal ve tarihi sınırların göz ardı edilmesi, siyasal yapıların kırılgan hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum, etnik ve dini gruplar arasında çatışmalara zemin hazırlamıştır.

2)Ekonomik nedenler: Uzun yıllar sömürge yönetiminde yaşamış toplumların sahip oldukları doğal kaynakları sistemli bir şekilde istismar edilmiş; bu da yeni kurulan devletlerin ekonomik olarak zayıf ve dışa bağımlı hale gelmesine yol açmıştır.

3)Toplumsal nedenler: Sınırların adaletsiz şekilde çizilmesi, birçok etnik ve dini grubun kendi topluluğuna ait olmayan devlet yapıları içerisinde kalmasına neden olmuş; bu da etnik çatışmalar, iç savaşlar ve ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aradan yaklaşık 80 yıl geçmiş olmasına rağmen sömürge düzeninin getirdiği yıkım ve gerileme hala etkisini sürdürmektedir. Ortadoğu'daki çeşitli iç savaşlar, istikrarsız rejimler ve Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir çatışması bu durumun somut örneklerindendir. Özellikle dekolonizasyon süreciyle birlikte Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan yarımadasından çekilmesi sırasında uyguladığı "divide et impera" (parçala ve yönet) politikası, bölge halklarını zayıf düşürmeyi hedeflemiş ve bugün dahi devam eden Keşmir sorununun temelini oluşturmuştur.

KEŞMİR BÖLGESİ VE ONUN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Keşmir olarak isimlendirilen bölge günümüzde ihtilaflı ve fiilen üç ülke arasında bölünmüş bir görünüm sergilemektedir. Keşmir'i coğrafi ve demografik yapı açısından anlayabilmek için bölünmüş olan bu üç parçanın her birini ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Bu üç parça, - Asya'nın üç güçlü ülkesi - Pakistan, Hindistan ve Çin arasında dağılmış olan beş farklı idari birimi ilgilendirmektedir:

Azad Keşmir (Pakistan'ın kontolünde olan özerk bir bölge) Gilgit-Baltistan (Pakistan tarafında kalan ve Keşmirin Kuzeyini kapsayan bölge) Cammu, Ladak ve Keşmir Vadisi (Hindistanın kontolünde olan 3 bölge) Aksai Çin (Çin tarafında kalan ve askeri strateji açısından önemli bir bölge) Şaksgam Vadisi (1963'de Pakistan-Çin sınır anlaşmasıyla Çine bırakılan bölge). (Çebi, 2018)

Hindistan işgali altında olan Keşmir bölgesi 2019 yılında anayasal düzenlemeler sonrası hükümet tarafından Keşmir, Cammu, Ladak adıyla 3 kısıma ayrılmış ve her biri farklı demografik yapı şekline sahiptir. Keşmir ismiyle ayrılan bölge yüzde 98'le müslümanların en çok yerleştiği bir bölgedir. Cammu bölgesinin 62 %'i, Ladak bölgesinin ise 44%'i müslüman nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. İstatistik verilerden gördüğümüz üzere Hindistan yönetiminde olan Keşmir müslüman bir dini yapıya sahipdir ve Hindistan hükümeti kendi işgalini meşrulaştırmak için zaman zaman bölgenin etnik-dini yapısını bozmaya çalışıyor.

Keşmir, jeostrateji ve jeopolitik konumu itibarıyla Güney Asya'nın ortasında yer alması nedeniyle, Asya'nın kalbi olarak isimlendirilir. Keşmir sahip olduğu doğal güzelliğinden dolayı bir ''cennet vadisi'' tasvir edilmektedir. Keşmir sahip olduğu doğal zenginliklerinden ve su kaynaklarından dolayı sınırı olduğu Pakistan, Hindistan ve Çin için stratejik değer taşımaktadır. (Şahbaz, 2019)

Keşmir, Güney Asya'nın güçlü devletleri olan Hindistan, Pakistan ve Çin için stratejik önemi olan bir bölgedir. Güney Asyanın Orta Asya ile iletişimini sağlayan bir kapı özelliğindedir. Keşmirin doğusunda Çin'in Tibet bölgesi, kuzeyinde Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Kuzeybatısında yerleşen ve Çine ait Gilgit Bölgesi, Afganistan'ın Wakhan koridoru ile ortak sınır paylaşmaktadır. Bölgenin, güneydoğusunda Hindistan güneybatısında ise Pakistan yerleşmektedir. Ayrıca Pakistan ile Çin'i birbirine bağlayan ve her iki devlet için köprü rolünü oynayan Karakum Geçidi Keşmir'in kuzey bölgesinden geçmektedir. Keşmir Hindistan içinse Hindistanı Orta Asya, Hazar Denizi ve Avrupa'ya bağlama avantajını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra enerji ve su kaynakları açısından, Pakistan ve Hindistan için hayati öneme sahipken, küresel güçler açısından da stratejik önemini korumaktadır. (İnci, 2021)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

HİNDİSTAN-PAKİSTAN SAVAŞLARININ KISA KRONOLOJİSİ: (1947, 1965, 1971, 1999)

II. Dünya Savaşından sonra İngiliz İmparatorluğunun Hindistan'dan çekilme kararı alması Güney Asyada yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır Hindistan kendi bağımsızlığına kavuşmuştur. 1947'de Hindistan bağımsızlığını ilan etmiş aynı gün Pakistan devleti de kurulmuştur. İngilizlerin gitmesinin ardından prenslik ve krallıklara istedikleri devlete katılma veya bağımsız olma hakkı tanınmıştır. Müslüman nüfusun ağırlık teşkil etmesinden dolayı Keşmir'deki halk Pakistan'a katılmak isterken, Hindu yönetici Maharaja Hari Singh Hindistan'a bağlanmayı tercih etmiştir. Bu durumla da uzun yıllar devam edecek Keşmir sorunu başlamıştır. Keşmire sahiplik etmek uğruna Pakistan ve Hindistan arasında 1947, 1965, 1971 ve 1999 yıllarında 4 defa genişçaplı savaş yaşanmıştır.

Taraflar arasındaki ilk savaş, 1947'de patlak vermis ve tarihe Birinci Keşmir Savaşı olarak girmiştir. Bu savaşta binlerce kişi yaşamını yitirse de her iki taraf da üstünlük sağlayamamıştır. BM devreye girmesiyle 1 Ocak 1949'da Keşmir'de referendum geçirilmesi şartıyla ateşkes sağlansa da uzun sürmemiştir. BM Güvenlik Konseyi, 1948'de aldığı bir kararla, "Keşmir'in geleceğine Keşmir halkı karar verir" demesine rağmen Hindistan buna yanaşmamış ve 1951'de kontrolündeki Cammu Keşmir bölgesinde yapılan bir oylamayla, bölge halkı Hindistan'la birleşme yönünde oy kullanmıştı. Yeni Delhi, anlaşmanın referanduma gerek bırakmadığını öne sürmesine karşılık olarak Pakistan ve BM ise Hindistan'ın argümanını kabul etmemiş ve referandumun tüm Keşmir'i kapsaması gerekli olduğunu bildirmiştir.

Hindistan'la Pakistan arasındaki 1965'te başlayan savaş İkinci Keşmir Savaşı olarak anılmaktadır. Kısa süreli ama geniş katılımın olduğu bu savaş her iki tarafın da çok ağır zayiatlar verdiği ve on binlerce can kaybının yaşandığı bir bölgesel savaş olarak tarihe düşmüştür. ABD ve SSCB'nin devreye girmesiyle taraflar Taşkent Deklarasyonu'nu imzalamış ve savaş sona ermiştir. 1971'de başlayan savaşla Pakistan ve Hindistan yeniden karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşı diğer savaşlardan farklı kılan özelliği Keşmir kaynaklı olmamasıdır. Savaşın çıkmasına sınır anlaşmazlığı neden olmuş sonra olayların farklı yön almasıyla Bangladeş bağımsızlığını kazanmıştır. Savaş 1972'de Simla Anlaşması ile son bulsa da savaşın ardından iki ülke arasındaki gerilim had safhalara çıkmıştır. 1971 savaşının ardından Hindistan'ın yönetiminde olan Cammu Keşmir'deki müslüman nüfus, kendilerine kapsamlı özerklik verileceği taktirde bağımsızlık talebinden vazgeçeceklerini Hindistan tarafına teklif etmiştir. 1999 yılında iki ülke ordusunun yeniden karşı karşıya gelmesiyle Kargil Savaşı olarak isimlendirilen savaş patlak vermiş ve Keşmir'in Kargil bölgesinde ağır çatışmalar yaşanmıştır. Savaşın bitmesinin ardından Pakistan, kamuoyuna savaşın kendi lehine sonuçlandığını duyurmuştur. (Euronews türkçe, 2019)

HER İKİ TARAFIN ORDU GÜCÜNÜN KARŞILAŞTIRMASI

Global Firepower'a göre 2025. yıl dünyanın en güçlü orduları sırasında Hindistan 4. Pakistansa 12. sırada kararlaştırılmıştır. Bu sıralama askeri-savunma teçhizatı, ekonomik ve doğal kaynaklar, asker sayı ve başka etkenler dikkate alarak hazırlanmıştır. Fakat savaş meydanında ordu farklı bir performans göstere bilir ve bu verileri önemsiz kılmak iktiranda olduğunu unutmamamız daha iyi olur. (Global Firepower, 2025)

	Hindistan	**Pakistan**
Asker sayı	2 milyon 610 bin	1 milyon 210 bin
Savunma bütçesi	75 milyar $	7 milyar 640 bin $
Satın alma gücü	13 trilyon 104 milyar $	1 trilyon 347 milyar $
Hava gücü	2229	1399
Tank	4201	2627
Çoklu roketatar	264	600
Donanma gücü	293	121

Tablo 1

ÇİN'İN KEŞMİR SORUNU SÜRECİNDEKİ DİNAMİK POLİTİKASI

Keşmir sorununda 5 uluslarası aktörün aktif rol oynadığını söyleye biliriz. Bu aktörlere BM, ABD,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Çin, Rusya ve Birleşik Krallık aittir. Fakat hem konum olarak çatışma bölgesiyle sınır olması, hem de Asya-Pasifik bölgesinde yayılmacı bir siyaset yürütmesi nedeniyle Çin olaylara daha fazla müdahele etme yönünde adımlar atmıştır. Günümüzde her ne kadar Çin Keşmir sorununda Pakistandan yana siyaset yürütse de 1947'de sorunun başlamasından bu yana onun bu çatışmada konumu farklı şekiller alarak değişmiştir. Bunun temel nedenleri Çinin küresel stratejisi ve Hindistan-Pakistanla olan ikili ilişkileridir.

Bu çerçevede Çin'in Keşmir politikasını resmi olarak dört dönem altında incelemek mümkündür. Birinci dönem 1950'lerin başından 1962 Çin-Hindistan savaşına kadar Çin'in Keşmir sorununda tarafsız ve ilgisiz kaldığı dönemdir. Fakat ikinci dönem gibi nitelendirilen 1962'den 1980'e kadarki dönemde Çin Keşmir konusundaki siyasetini resmi olarak değiştirmiş ve Pakistan yanlısı bir politika izlediği görülmektedir. Üçüncü dönem Çin'in 1980'lerdeki ekonomik temelli dış politikası çerçevesinde şekillenmeğe başlayan ve hâlâ günümüzde de resmi olarak devam eden dengeli tarafsızlık dönemidir. Çin'in Keşmir politikasında söylemsel düzeyde dengeli tarafsızlığı devam etse de 2015'te başlayan ÇPEK'le yeni bir döneme girdiğini ve Pakistandan yana tavr aldığını söylemek mümkündür. (Alperen, 2022)

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılında başlattığı Tek Kuşak- Tek Yol projesi içerisinde yer alan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (ÇPEK) için Çin, Pakistan'a 2015 yılında 10 yıl içerisinde 46 milyar dolarlık bir yatırım yapmayı planladığını açıklamıştır. ÇPEK'in, Çin'in Hindistan ve Pakistan ile ekonomik ilişkilerinde yeni bir denge ortaya çıkaracağı çok açıktır. Fakat Hindistan buna sessiz kalmamış projenin Pakistan kontrolündeki Keşmir'in Gilgit-Baltistan bölgesinden geçmesini protesto etmiştir.
(Bhattacharjee, 2015)

SONUÇ VE ANALİZLER

Bildiğimiz gibi tarihsel süreç içerisinde 19. yüzyıl Avrupa kıtası 20. yüzyılsa Amerika kıtası yüzyılı olarak anılmıştır. Öngörülere baktığımızda 21. yüzyılın bir Asya yüzyılı ve bu yüzyılın super gücünün Çin Halk Cumhuriyeti olacağı fikirleriyle sıklıkla karşılaşıyoruz. Çin tarihten iyi bir örnek alan devlet olarak ABD'in süper güce ulaşmasının Amerika kıtasındakı istikrar olduğunu bildiği için sınırları yakınında bölgesel sorunlara karşı bir tavr alıyor. Çin'in bu meselede daha aktif bir politika izleyen aktöre dönüşmesine sebep olan nedenlere aşağıdakileri göstere biliriz:

1. Çini süper güc statüsüne ulaştıracak kapasitede bir proje olan "Tek kuşak, tek yol" projesinin önemli hissesinin Keşmirden geçmesi

2. Pakistanın bu projedeki gözardı edilemez konumu ve stratejik önemi (Çin ÇPEK vasıtasıyla Gwadar limanına oradan da Umman Körfezine çıkarak Malakka boğazına alternatif bir rota oluşturmuştur. Bu Çin için küresel enerji ve ticaret güvenliği açısından önemli bir projedir.)

3. Çin Soğuk savaş sonrası ABD'in Hindistanla hızla gelişen ilişkilerine karşın Pakistanla arasını iyi tutarak bir güç dengesi yaratıyor.

4. Her iki tarafın nükleer silaha sahip olması onun ticaret yolunda güvenlik ve prestiji açısından sorun yarata bilecek olduğundan tarafları barıştırmaya çağırıyor. (Hatta Çin Ortadoğu'da dini-siyasi-ekonomi alanlarında ezeli rakip olan İran ve Suudi Arabistanı barıştırmaya çaba göstererek 350 milyar dolarlık petrol ithalatının güvenliğini de sağlamaya çalışmaktadır.)

Peki Hindistan bölgedeki Çin-Pakistan ittifakını nasıl dengeliyor? Hindistanın iki düşmanının kurduğu ittifaka karşılık olarak güçlü ekonomik planlara sahip Çinin siyasetini kopyalayarak dengelemeye çalıştığını görüyoruz. Hindistan Çinden sonra İranın en çok petrol ihraç ettiği 2.ülke konumunda olduğu için Pakistan'daki Gwadar Limanı'na rakip bir rota oluşturarak İranın açık denizlere ve okyanusa dogrudan erişimi olan tek limanı Çabahar limanını kullanıyor. Fakat bu Çin'in planı kadar güçlü etki oyatamıyor. Bunun temel nedeni Çinin karayoluyla doğrudan limana erişim imkanına Hindistanın sahip ola bilmemesidir. Hatta Çin'e karşı Hindistana yardımcı olmak için İranın "büyük şeytan" adlandırdığı ABD İran'ın taşına toprağına ambargo uygularken sadece Çabahar Limanı'nı muaf tutuyor. Görüldüğü üzere Keşmir her iki taraf için jeopolitik açıdan çok önemli bir bölgedir ve her iki taraf bu bölgenin bütün olarak diğer tarafa verilmesine karşıdır. Bağımsız Pakistanın kurucusu olan Cinnah "Keşmir, Pakistan'ın şah damarıdır ve hiçbir millet veya ülke şah damarının düşmanın kılıcı altında olmasına tahammül edemez" diyerek Pakistanın Keşmir uğruna mücadelesini daha da kutsallaştırmıştı.

Keşmir 80 yıldan fazla bir süredir Pakistan için "ulusal güvenlik" ve "milli onur" meselisidir ve uzun yıllar karşı tarafa taviz vermemekde israrlı bir direniş göstermiştir.

Keşmir sorununun başladığı 1947'den itibaren sorunun çözümüne dair yaklaşık 70 plan gündeme gelmiştir. Genel olarak bu planları kapsayan beş model etrafında sorunun çözüm yolları geliştirilmiştir:

1)Plebisit 2)Bölünme 3)Bağımsızlık 4)Konfederasyon 5)Otonomi

Keşmir sorunu başladığından beri çözümü için 70'e yakın plan ve model ireli sürülse bile hala sonuç alınamamıştır. Çözüm yolu için modellerin böyle çoksaylı olması ve uzun zamandır hall edilememesi sorunun zorluğundan haber veriyor. Fakat bu modellerden hangisi Keşmir sorununu sonuca bağlaya bilir? Bağımsızlık en az ihtimali olan bir modeldir ve gelecekte uygulanması mümkünsüz gibi gözüküyor. Plebisit en ideal bir hall yolu gibi gözükse de Keşmir nüfusunun çoğunluğunun müslüman olmasından dolayı bölgenin Pakistana birleşme isteğinden korkan Hindistan için kabuledilemez. Peki Çin bu süreçte hangi modeli savunuyor?

İlk önce onu söylemek gereklidir ki, ÇPEK için milyarlarca dolar yatırım yapan Çin bölgede statükoyu korumaya çalışıyor. Çünkü nükleer güce sahip 2 tarafın sınırları yakınında karşı karşıya gelmesi Çinin süper güç olma yoluna götüren planlarını boza bilecek kadar tehlikelidir. Statüko bozulacağı halde Çin yükselen rakibi Hindistana karşı Pakistanı savunacak ve ona gerekli diplomatik-askeri yardımı yapacaktır. Sorunun Pakistandan yana çözülmesi Çinin ana hedefidir. Fakat "Bağımsızlık modelinin" uygulanması Çinin asla kabul edemeyeceği bir plandır. Bunun nedeni "Bir kuşak, bir yol" projesinin önemli parçasının geçtiği Keşmir bölgesinde yeni bir devletin kurulması hlinde her şey alt üst ola bilir.

KAYNAKÇA

1) Alperen, Ü. (2022). Çin'in Keşmir politikası: Pakistan ve Hindistan arasında dengeli tarafsızlık. Yönetim Bilimleri Dergisi, 22(54), 2423–2448.

2) Bhattacharjee, D. (2015, Mayıs 12). China Pakistan Economic Corridor. SSRN. https://ssrn.com/abstract=2608927

3) Çebi, E. (2018, Ağustos). Keşmir raporu: Tarihî süreç ve bölgeye dair çözüm önerileri (Araştırma No. 75). İNSAMER.

4) Euronews Türkçe. (2019, Mart 3). Dört kez savaşan Hindistan ve Pakistan'ın askerî gücü ne? Euronews. https://tr.euronews.com/2019/03/03/dort-kez-savasan-hindistan-ve-pakistanin-askeri-gucu-ne

5) Global Firepower. (2025, Nisan 12). https://www.globalfirepower.com

6) İnci, K. (2021). Keşmir çatışmalarının Hindistan-Pakistan savaşına dönüşmesi ve Keşmir'in bölünmesi. Siyaset ve Diplomasi Akademisi. https://ihtisasakademi.tugva.org/kesmir-catismalarinin-hindistan-pakistan-savasina-donusmesi-ve-kesmirin-bolunmesi/

7) Şahbaz, D. (2019). İki ulus teorisi ışığında Pakistan'ın kuruluşu ve bir sorunsal olarak Keşmir (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(36)

Yousef Hasan Ali ALTURKI[118]

TÜRKİYE'DE YOLSUZLUĞU ÖNLEMEYE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN ETKİNLİĞİ

THE EFFECTIVENESS OF ANTI-CORRUPTION EFFORTS IN TURKEY

ÖZ

Bu çalışma, özellikle Türkiye'de yolsuzluğu derinlemesine ele almaktadır. Yolsuzluk kavramı ile ilgili çeşitli tanımlar ve kapsam incelemeleri sunulmakta ve Türkiye'nin yolsuzluk karşıtı duruşu uluslararası yolsuzluk endekslerine göre incelenmektedir. Türkiye'de yolsuzluğun önlenmesine ilişkin düzenlemeler analiz edilerek, yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılar tartışılmaktadır. Ayrıca, bu uygulamaların ve kurumsal yapıların etkinliği araştırılmaktadır. Türkiye'de etkili yolsuzluk karşıtı politikaların varlığı incelenerek, bu dönemde ortaya çıkan düzenlemelerin ve kurumsal mekanizmaların katkıları vurgulanmaktadır. Türkiye'nin mevcut yolsuzluk karşıtı durumu ve bu çerçevenin güçlendirilmesi ihtiyacı uluslararası karşılaştırmalar ışığında vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yolsuzluk, Yolsuzluğun Önlenmesi, Kurumsal Çalışmalar, Yasal Düzenlemeler.

ABSTRACT

While this study focuses on corruption in depth, it specifically analyzes corruption in Turkey. The various definitions and scopes of corruption are examined, and Turkey's anti-corruption stance is examined based on international corruption indices. When analyzing regulations aimed at preventing corruption in Turkey, legal regulations and institutional structures are discussed. Furthermore, the effectiveness of these practices and institutional structures is investigated. When examining the existence of effective anti-corruption policies in Turkey, the contributions of regulations and institutional mechanisms that have emerged during this period are emphasized. Finally, in light of international comparisons, Turkey's current anti-corruption status and the need to strengthen the relevant framework are presented.

Key Words: *Türkiye, Corruption, Prevention of Corruption, Institutional Studies, Legal Regulations,*

[118] **ORCID: 0000-0002-4095-0567**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Yolsuzluk, her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yaygın bir sorundur. Yolsuzluk hem kamu hem de özel sektörde mevcuttur. Bu durum sosyal, siyasal ve ekonomik düzeylerde çok sayıda olumsuz sonuç doğurmaktadır. Yolsuzluk sonucunda kamu kaynakları verimli kullanılmamaktadır. Ayrıca kamu güveni de zedelenmektedir. Yolsuzluğun bir diğer sonucu da ekonomik eşitsizliğin derinleşmesine yol açmasıdır (Transparency International, 2022). Yolsuzlukla mücadelede birçok uygulama bulunmaktadır. Sadece yasal yaptırımlar ve düzenlemeler yeterli değildir. Aynı zamanda vatandaşlar konu hakkında bilinçlendirilmeli ve sivil toplum örgütleri güçlendirilerek şeffaflık sağlanmalıdır. Araştırmamızın temel amacı Türkiye'deki yolsuzlukla mücadele uygulamalarını ve politikalarını belirlemek, bu politikaların etkinliğini değerlendirmek, başarıları ve eksiklikleri tespit etmektir. Ayrıca Türkiye adına politika önerileri sunulurken uluslararası uygulamalarla çeşitli karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Araştırmamızın önemini değerlendirirken birkaç kriter öne çıkmaktadır. Araştırma gündemimiz, sunulan verilere dayanarak yolsuzluk önleme çabalarının ve uygulamalarının nasıl daha sistematik ve etkili hale getirilebileceğini ve sistemsel güçlenmeye nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmayı içermektedir. Yolsuzluğun önlenmesi kamu kaynaklarının uygun ve verimli kullanımı ve ekonomik büyüme için önemli olmakla birlikte, demokratik değerlerin korunmasında ve sosyal adaletin sağlanmasında da kilit bir rol oynadığını unutmamalıyız (Rose-Ackerman ve Palifka, 2016). Türkiye'de yolsuzluğun önlenmesine yönelik acil ihtiyaç, toplumdaki bu algının yüksek seviyesiyle doğrudan bağlantılıdır. Yolsuzluğu önlemek için etkili denetimi sağlamak, ilgili süreçlere vatandaş katılımını sağlamak ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamak için çeşitli mekanizmaları güçlendirmek esastır.

Araştırmamızın temelindeki varsayımları incelediğimizde, yolsuzlukla mücadelenin onu uygulayan kurumların kapasitesine ve toplumun bu kurumlara duyduğu güvene bağlı olduğunu görüyoruz. Bir diğer varsayım ise uluslararası şeffaflık standartlarının ve iyi yönetişim uygulamalarının Türkiye'deki yolsuzlukla mücadele uygulamalarına ve politikalarına uygulanabilir ve uyarlanabilir olduğudur. Ayrıca, yolsuzluğun önlenmesi konusunda kamuoyunun farkındalığını artırmak da önemlidir. Medyanın yardımıyla toplumda farkındalık yaratmak, yolsuzlukla mücadeleyi daha etkili hale getirmede önemli bir etkiye sahiptir.

Araştırmamızın bazı sınırlamalarına değinmeliyiz:

• Birincisi, yolsuzluk genellikle gizli bir olgu olduğundan, doğrudan ölçülmesi zordur ve bu da sonuçların doğruluğunu etkileyebilir.

• İkincisi, Türkiye'de yolsuzlukla ilgili sınırlı veri kaynakları analizin kapsamını daraltabilir.

• Ayrıca, yolsuzlukla mücadele politikalarının uzun vadeli etkilerini değerlendirmek için daha geniş zaman dilimlerine ihtiyaç duyulması, çalışmanın zaman çerçevesini daha da sınırlandırmaktadır.

Bu sınırlamalara rağmen, araştırmamızın Türkiye'de yolsuzluk önleme çabalarının etkinliğini artırmak için anlamlı sonuçlar vermesi beklenmektedir.

1. Yolsuzluk kavramı

Yolsuzluk, gruplar veya bireyler tarafından kendi özel çıkarları için özel veya kamu gücünün yasadışı kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Transparency International, 2023). Yolsuzluk genellikle rüşvet, zimmete para geçirme, gücün kötüye kullanılması ve kayırmacılık gibi davranışları içerir. Dahası, yolsuzluk toplumların ekonomik, politik ve sosyal yapılarına zarar verir (Rose-Ackerman, 2016). Yolsuzluk birçok ülkede önemli bir sorundur. Vatandaşlar arasında güven eksikliğine yol açabilen ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin güvenilirliğini zedeleyebilen bir tehdit oluşturmaktadır (Mauro, 1995).

Yolsuzluk birçok biçimde ortaya çıkar. En yaygın yolsuzluk türleri arasında kayırmacılık, kamu fonlarının kişisel kullanımı, hileli teklif verme ve rüşvet yer alır (Johnston, 2014). Yetkili bir kişiye belirli bir görevi yerine getirmesi için ödeme yaparak bir menfaat sağlamak rüşvettir. Özellikle kamu sektöründe terfi ve benzeri ayrıcalıklar sağlamak için yakın ilişkiler ve akrabalık kullanmak kayırmacılıktır (Ozkan, 2021). Sonuç olarak kamu hizmetlerinin kalitesi düşer ve eşitsizlik artar. Yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde toplumsal huzursuzluk ve kamu kurumlarına olan güven genel olarak azalır (Demir ve Celik, 2019).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı doğrudan etkileyen yolsuzluk, kamu kaynaklarının verimsiz kullanımıyla ortaya çıkar. Örneğin, yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde kamu fonları altyapı, eğitim ve sağlık gibi kritik hizmetlere tahsis edilmek yerine bireylere veya gruplara fayda sağlamak için kullanılır (Mauro, 1995). Bu, gelir dağılımında eşitsizliğe ve toplumsal refahta genel bir düşüşe neden olur. Yabancı doğrudan yatırım akışları, yabancı yatırıma güvenmeyen ülkelere de düşer (Acemoğlu ve Robinson, 2012). Yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde özel sektör rekabet gücü azalır ve piyasa yapısı bozulur (Kaufman, 2007). Böylece rekabet engellenir ve yerel firmaların büyüme hedefleri önemli ölçüde bozulur.

Sosyal bir sorun olarak kabul edilen yolsuzluk, yalnızca ekonomik bir sorun değildir. Yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde, bireyler kamu hizmetlerinden eşit şekilde yararlanamayacakları sonucuna vardıklarında, hükümet kurumlarına olan güvenleri azalır (Sozun & Sen, 2018). Uzun vadede bu güvensizlik derinleşir ve siyasi katılım olumsuz etkilenirken, demokrasiye olan inanç zayıflar (Akin, 2015). Ayrıca, toplumsal huzursuzluk ve protestolar da ortaya çıkabilir. Bir toplum, kaynakların eşit ve adil bir şekilde dağıtılmadığına inandığında, siyasi ve toplumsal gerginlikler artar. Bu aşamada, toplumsal dayanışma düzeyleri düşer (Karadağ, 2020).

Hesap verebilirlik ve açıklık, yönetişimin temel ilkeleri, başarılı yolsuzlukla mücadele çabalarının anahtarıdır. Güçlü, bağımsız kurumlar yolsuzlukla mücadele için olmazsa olmazdır (Dünya Bankası, 2022). Türkiye'de yolsuzlukla mücadele üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, medyanın, STK'ların ve bağımsız denetim mekanizmalarının önemli bir rol oynadığı açıktır (Özkan, 2021). Ayrıca, toplum içinde farkındalık yaratma uygulamaları ve kamu görevlilerinin etik eğitimlerine katılımı, yolsuzlukla mücadeleye değerli katkılar sağlar (Demir ve Çelik, 2019).

Çeşitli ülkelerde yolsuzlukla mücadele için uygulanan yaklaşımlara baktığımızda, kamu işlemlerinin dijitalleştirilmesiyle birlikte açıklık ve raporlama mekanizmalarının geliştirilmesinin yaygın olduğunu görüyoruz (Transparency International, 2023). Toplum içinde yolsuzluğun iyi belirlenmesi, yolsuzluğun önlenmesine ilişkin duyarlılığın artırılması ve kamu gözetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gündemdeki etkili yaklaşımlardan bazılarıdır (Rose-Ackerman, 2016).

Toplumların sosyal ve ekonomik süreçlerinin yolsuzluktan olumsuz etkilendiği açıktır. Bu durum büyük bir sorun olarak görünmektedir. Yolsuzluk:

- Toplumsal huzursuzluğa neden olur,
- Kamu kaynaklarının etkin kullanımını engeller ve ekonomik büyümeye zarar verir,
- Toplumların kalkınma sürecini olumsuz etkiler,
- Toplumsal güvensizlik ortamı yaratan bir olgudur.

Yolsuzluk sorunu, birkaç yıldır akademisyenler ve politikacılar tarafından yeniden ilgi görüyor. Bu yenilenen ilginin birkaç nedeni var. Birincisi, yolsuzluk skandalları hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hükümetleri sarsmaya devam ediyor. Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle kolektivist ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmaya çalışan ülkelerde, kira dağıtımı için önemli fırsatlar var. Bu ülkelerde, iyi organize edilmiş rantçı sistem genellikle daha karmaşık ve bu nedenle çok daha kötü, daha fazla yolsuzluğa izin veren bir sisteme dönüşmüştür. Sonuç olarak, yolsuzluk daha da büyük bir oranda artmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, kolektivist devletlere yardım eden ülkeler, dış yardım tahsislerinde politik kaygılardan ziyade fonların kötüye kullanılıp kullanılmadığı veya düşük gelirli gruplara ulaşıp ulaşmadığı gibi konulara odaklanmaya başladılar. Bu ülkelerdeki kötü işleyen kurumların varlığı, yavaş ekonomik büyümenin başlıca nedenlerinden biridir (Merich, 2002). Büyümedeki bu düşüşün, yolsuzluk faaliyetlerinin nedenleri ve sonuçları üzerine büyüyen araştırma gövdesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Tüm bu yorumlar ışığında, ülkelerin yolsuzlukla mücadelede şeffaflık ve hesap verebilirliğe öncelik vermesi ve bu ilkeleri teşvik etmesi zorunludur. Bu aşamada, kamuoyunun farkındalığını artırmak, etkili bir kamu gözetim mekanizması kurmak ve işletmek ve sivil toplumu desteklemek, yolsuzluğun önlenmesinde değerlidir.

2. Türkiye'de Yolsuzluk

Yolsuzluk, Türkiye'de ekonomik kalkınma, siyasi istikrar ve devlete duyulan güvenin önünde önemli bir engeldir. Yolsuzluk Algıları Endeksi verileri incelendiğinde, Türkiye yaygın yolsuzluğa sahip ülkeler

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

kategorisine girmiş ve küresel sıralamalarda önemli ölçüde gerilemiştir. Bu aşamada, Türkiye'nin altyapısını ve yolsuzluk göstergelerine ilişkin konumunu incelemek önemlidir.

2.1. Türkiye'nin Göstergelerdeki Sıralaması

Transparency International'ın Yolsuzluk Algıları Endeksi'ne göre, bu endeks 2015'ten bu yana istikrarlı bir şekilde düşüş gösteriyor. Örneğin, 2021 verilerine göre Türkiye, 38 puanla 180 ülke arasında 96. sırada yer aldı (Transparency International, 2021). Bu sıralama, Türkiye'deki yüksek yolsuzluk oranından kaynaklanmaktadır. Üst sıralardaki ülkelerin yolsuzlukla mücadele konusunda önemli adımlar attığı ve çeşitli önlemler aldığı açıktır. Uluslararası düzeyde yolsuzlukla mücadelede yetersiz kalmaya devam eden Türkiye, sıralamalarda giderek gerilemektedir.

Türkiye'deki yolsuzluk algıları uluslararası medyada yüksektir. Bu durum ülkenin ekonomik yatırımını, ekonomik sürdürülebilirliğini ve demokratik süreçlerini olumsuz etkiler (Kose ve Topal, 2019). Örneğin, yolsuzluk algıları artıştadır ve Türkiye riskli bir pazar haline gelerek sermaye akışlarını kısıtlamıştır. Bu aşamada, bu durum yalnızca ekonomik göstergelerde değil aynı zamanda siyasi katılım ve toplumsal güvenin sürdürülmesinde de olumsuz süreçlere neden olmaktadır.

2.2. Yolsuzluğu Önlemek İçin Altyapının Değerlendirilmesi

Türkiye'de yolsuzlukla mücadele için bazı sistemler ve uygulamalar mevcuttur. Ancak, bu düzenlemelerin altyapı içindeki etkinliği pratikte tartışmalıdır. 2015'ten bu yana geçen döneme baktığımızda, bazı kurumsal ve yasal düzenlemelerle karşılaşıyoruz. Ayrıca, siyasi etkiler ve uygulamaya ilişkin denetimdeki eksiklikler düzenlemeleri daha az etkili hale getiriyor (Poyraz, 2020). Bağımsız denetim kuruluşlarının eksikliği, Türkiye'de yolsuzlukla mücadelenin önündeki bir diğer engeldir.

Transparency International raporlarında, şeffaflık ve hesap verebilirliğin Türkiye'de yolsuzluğun önlenmesinde önemli konular olduğu belirtilmektedir (Transparency International, 2019). Etkili bir yolsuzlukla mücadele politikasının geliştirilmediği açıktır. Ayrıca, bu denetim mekanizmalarının hükümetten bağımsız olarak çalışması elzem görünmektedir. Tüm bu verilere ek olarak, yolsuzluğun önlenmesini amaçlayan ilkelerin gerektiği gibi uygulanmadığı da açıktır. Yukarıda belirtilen eksikliklere rağmen, Türk toplumunda yolsuzluğa karşı farkındalığın artırılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, kamu kaynaklarının aktif olarak izlenmesi, yolsuzluğun önlenmesinde caydırıcı etki yaratma açısından dikkate alınması gereken bir konudur.

Kısacası, Türkiye'nin uluslararası endekslerdeki sıralaması, yolsuzluk algılarındaki düşüşten olumsuz etkilendi. Türkiye'nin yolsuzlukla ilgili altyapı projelerine daha fazla vurgu yapması gerekiyor. Bu aşamada, şeffaflık politikalarını artırmak ve geliştirmek, konuyla ilgili kamuoyunu bilinçlendirmek ve bağımsız denetim kuruluşları kurmak Türkiye için kritik bir rol oynayacaktır. Bu şekilde, Türkiye hem yurtiçinde hem de uluslararası alanda yolsuzlukla ilgili itibarını artırmaya başlayabilecektir.

2.3. Türkiye – Yolsuzluk Algı Endeksi (2000–2023)

Transparency International tarafından 2000-2023 yılları arasında yayınlanan Türkiye Yolsuzluk Algı Endeksi

Sıralama (Ülke Sayısı	CPI Skoru (0–100)*	Yıl
90 / 50	100 / 40	2000
91 / 54	36	2001
102 / 64	34	2002
133 / 77	36	2003
145 / 77	36	2004
159 / 65	36	2005
163 / 60	36	2006
179 / 64	38	2007
180 / 58	41	2008

180 / 61	44	2009
178 / 56	42	2010
183 / 61	42	2011
174 / 54	49	2012
177 / 53	50	2013
175 / 64	45	2014
168 / 66	42	2015
176 / 75	41	2016
180 / 81	40	2017
180 / 78	41	2018
180 / 91	39	2019
180 / 86	40	2020
180 / 96	38	2021
180 / 101	36	2022
180 / 115	34	2023

/https://www.transparency.org/en/cpi

3. Türkiye'de Yolsuzluğu Önlemek İçin Yasal Düzenlemeler

Yolsuzluk, Türkiye'de siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın önündeki büyük bir engeldir. Yolsuzluğu önlemek ve ele almak için Türkiye'de çeşitli reformlar ve yasalar uygulanmaktadır. Türkiye'de yolsuzlukla mücadele için birincil yasal temellerden biri Türk Ceza Kanunu'dur (TCK). Dijital Suçlar Kanunu kapsamında, gücün kötüye kullanılması, nüfuz ticareti, gasp ve zimmete para geçirme gibi suçlar ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. TCK 250-260. Hükümleri 2005 yılında yenilenmiştir ve caydırıcılığı artırmak için cezai yaptırımları artırmayı amaçlamaktadır (Yılmaz, 2019). Bu düzenlemeler, kurumların ve bireylerin yolsuzlukla mücadelede etkili bir rol oynamasını sağlamak açısından önemlidir.

Türkiye, 2006 yılında Birleşmiş Milletler Yolsuzluğa Karşı Sözleşmesini onayladı. Bu sözleşmesel ilkelerin benimsenmesi hesap verebilirlik ve şeffaflık için önemlidir. Türkiye, yolsuzlukla mücadelede uluslararası standartlara uyma yönünde adımlar atan önemli bir ülke olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Kamu Görevlileri İçin Etik Davranış Kuralları 2010 yılında kabul edildi. Buradaki amaç net bir kamu hizmeti sunmak olsa da, kamu görevlileri tarafından etik olmayan davranışların azaltılması da desteklenmektedir (Karakaya, 2015).

Bilgi Edinme Yasası, Türk yolsuzlukla mücadele yasasıdır. Yasa 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Vatandaşlara kamu kurumlarının işleyişi hakkında bilgi edinme fırsatı sağlar. Bu, yolsuzluk konusunda farkındalığın artmasına ve şeffaflığın artmasına katkıda bulunur (Küçük, 2019).

3.1. Türkiye'de Yolsuzluğun Önlenmesine Yönelik Kurumsal Düzenlemeler

Bu bölümde Türkiye'de yolsuzluğun önlenmesini amaçlayan kurumsal düzenlemeler ele alınmaktadır. Kamu Çalışanları Etik Kurulu'nun 2004 yılında kurulması, yolsuzluğun önlenmesi için kurumsal bir çerçeve sunmaktadır. Kurulun görevleri arasında (Erdem, 2020) şunlar yer almaktadır:

- Etik ihlallerini araştırmak,
- Kamuoyunu bilgilendirmek,
- Kamu görevlilerinin etik kurallara uygun hareket etmesini sağlamak.

Yolsuzluğun önlenmesinde bir diğer etkili önlem de kamu alımları süreçlerinde açıklık sağlamaktır. Bu amaçla çeşitli düzenlemeler mevcuttur.

Kara para aklamayı ve çeşitli mali suçları önlemek amacıyla kurulan Mali Suçları Araştırma Kurulu MASAK, değerli bir kurumsal yapıdır. Suç gelirlerini tespit etmenin yanı sıra yolsuzluk ağlarını da tespit eder. Kurumsal raporlar, Cumhuriyet Savcılığı tarafından yolsuzluk soruşturmalarının başlatılmasında büyük değer taşır (TÜİK, 2018). Sayıştay, kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılmasını sağlamak için kamu harcamalarının uygun şekilde kullanılmasını izler. Ombudsmanlık Kurumu da yolsuzlukla mücadelede

etkilidir. Kurum, vatandaşların yolsuzlukla ilgili şikâyetlerini değerlendirir. Bu aşamada vatandaşların hakları korunur ve yolsuzlukla mücadeleye dolaylı bir katkı sağlanır. Aynı zamanda kamu hizmetlerindeki aksaklıkların önlenmesi için çaba gösterilir (Kaya, 2021).

3.2. Yolsuzluğu Önlemede Yasal ve Kurumsal Düzenlemelerin Etkinliği

Türkiye, yolsuzlukla mücadele için çeşitli kurumsal ve yasal önlemleri uygulamaya çalışıyor. Ancak, bunların uygulanmasında bazı sorunlar ortaya çıkıyor. Transparency International'ın Yolsuzluk Algıları Endeksi'ne göre, Türkiye sıralamalarda geriledi. Bu, bu düzenlemelerin etkinliğini sorgulattı (Transparency International, 2022). Yolsuzluğa karşı caydırıcılığın azalması, yetersiz cezalar ve davaların çözülmesinin uzun sürmesinden kaynaklanmaktadır.

Sayıştay ve Mali Suçları Araştırma Kurumu gibi kurumların güçlendirilmesi de kurumsal düzenlemelerin etkinliğini artıracaktır. Bu kurumlar daha açık bir denetim sürecine olanak tanır. Bu aşamada STK'ların etkin bir şekilde çalışması ve kamuoyunun farkındalığının artırılması önemlidir (Demirtas, 2017). Kamuoyunun farkındalığını artırmak için medya uygulamalarını artırmak da gereklidir.

Bir diğer sorun ise siyasi etkilerin denetim mekanizmalarını zayıflatmasıdır. Sonuç olarak, reformların etkinliğinin azaldığını ve mücadeleye olan güvenin azaldığını görebiliyoruz. Bu nedenle, tarafsızlığı güvence altına alan reformların uygulanması zorunludur (Küçük, 2019).

4. SONUÇ

Ulusal ve uluslararası düzeyde yolsuzlukla ilgili bazı kurumsal ve yasal düzenlemeleri hayata geçiren Türkiye'de Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Sayıştay, Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Türk Ceza Kanunu güçlü bir teorik temel sağlamaktadır. Ayrıca uygulamada bazı eksiklikler ortaya çıkmaktadır. Yolsuzluk davalarının uzun sürmesi, sürece kamuoyunun katılımının olmaması ve denetim mekanizmalarının bağımsızlığıyla ilgili sorunlar, çabaların etkisiz kalmasına katkıda bulunmaktadır (Erdem, 2020; Kucuk, 2019).

Yasal mekanizmalar ve kurumsal düzenlemeler tek başına yolsuzlukla mücadeleyi etkili kılmaz. Önemli olan etik değerleri aşılamak ve kamuoyunu bu konuda bilinçlendirmektir. İşte hesap verebilirlik ve açıklık burada devreye girer. Bu pozisyonu yaygınlaştırmak, siyasi süreçleri kontrolden çıkarmak ve mücadelede sivil toplum örgütlerinin rolünü artırmak önemlidir (Demirtas, 2017).

Bu nedenle yolsuzlukla mücadele, yolsuzluğu önlemeyi ve düzenleyici kuralları güçlendirmeyi içeren çok boyutlu bir yaklaşım gerektirir. Ancak bu yeterli değildir. Ayrıca, toplumsal farkındalığı artırmak, medyayı dahil etmek ve etik bir kamu kültürü yaratmak gerekir. Bu aşamada, sorumlu bir yönetim yaklaşımı oluşturmak, etkili katılımı desteklemek ve şeffaf yönetişimi sağlamak etkili sonuçlara yol açar (Karakaya, 2015; Kaya, 2021).

KAYNAKÇA

1. Acemoğlu, D., & Robinson, J.A., (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty,* Crown Publishers.
2. Akın, M., (2015). Türkiye'de Yolsuzluk Olgusunun Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 85.99.
3. Demir, K., & Çelik, T., (2019). Yolsuzluğun Önlenmesinde Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları, *Toplum ve Bilim Dergisi,* 45(2), 45-59.
4. Meriç, M; 2002 Yolsuzluk Nedenlerđ Ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar, Manas Kırgız-Türk Üniversitesi/Dokuz Eylül Üniversitesi 5.
5. Demirtaş, B., (2017). *Yolsuzlukla Mücadelede Sivil Toplumun Rolü*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
6. Erdem, T., (2020). Türkiye'de Etik Kurumlarının Etkinliği: Bir İnceleme, *Kamu Yönetimi Dergisi,* 52(3), 128-145.
7. Johnston, M., (2014). *Corruption, Contention and Reform: The Power of Deep Democratization,* Cambridge University Press.

8. Karabağ, S., (2020). *Yolsuzlukla Mücadele ve Etik Değerler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
9. Karakaya, S., (2015). *Kamu Etiği ve Yolsuzlukla Mücadele*, İstanbul: Beta Yayınları.
10. Kaufmann, D., (2007). Corruption: The New Growth Tax, *Finance and Development*, 35(1), 12-15.
11. Kaya, M., (2021). Ombudsmanlık Kurumu ve Yolsuzlukla Mücadele, *Hukuk ve Toplum Dergisi,* 34(2), 56-72.
12. Köse, Y., & Topal, E., (2019). Türkiye'de Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Journal of Social Sciences Institute*, 10(1), 25-40. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.30823.19366
13. Küçük, F., (2019). Türkiye'de Yolsuzluk Algısı ve Uluslar arası Sıralamalar, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47(1), 101-118.
14. Mauro, P., (1995). Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
15. OECD, (2014). *Turkey: Review of Anti-Corruption Measures*, Paris: OECD Publishing.
16. Özkan, T., (2021). Türkiye'de Yolsuzluklar Mücadelede Sivil Toplumun Rolü, *İktisat ve Toplum Dergisi,* 12(56), 73-85.
17. Poyraz, S., (2020). Türkiye'de Yolsuzluk ve Önleme Yöntemleri, *Political Science and Public Administration Journal,* 3(2), 87-105. https://doi.org/10.30783/politics.72114.
18. Rose-Ackerman, S., (2016). *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, Cambridge Press.
19. Sözen, M., Şen, E., (2018). Yolsuzluğun Kamu Yönetiminde Etkileri: Türkiye Örneği, Sosyal Bilimler Dergisi, 15(4), 212-228.
20. Transparency International, (2019). Türkiye 2019 Yolsuzluk Raporu, https://www.transparency.org/en/publications/turkey
21. Transparency International, (2000,2023). Türkiye 2000-2023 Yolsuzluk Endeksi .
22. https://www.transparency.org/en/cpi/
23. Transparency International, (2021). Corruption Perception Indez 2021, https://www.transparency.org/en/cpi/2021
24. Transparency International, (2023). What is Corruption? Retrieved from https://www.transparency.org.
25. Transparency International, (2022). Corruption Perception Index, Retrieved from:
26. https://www.transparency.org
27. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2018). *Türkiye İstatistik Kurumu Kamu Harcamaları Raporu,* Ankara: TÜİK.
28. UNODC, (2016). United Nations Convention Against Corruption: Country Review Report-Turkey, New York: United Nations.
29. World Bank, (2022). F*ighting Corruption: Why it Matters and How to Combat it World Bank.*
30. Yılmaz, H., (2019). *Türk Ceza Hukukunda Yolsuzluk Suçları*, Ankara: Adalet Yayınevi.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(37)

Zeynep NİHAL PEKTAŞ[119]

TÜKETİCİLERİN İNTERNET ÜZERİNDEN BEBEK BAKIM VE TEMİZLİK ÜRÜNLERİNİ SATIN ALMA DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER[120]

FACTORS AFFECTING ONLINE BEHAVIOUR OF CONSUMERS' IN PURCHASING BABY CARE AND CLEANING PRODUCTS

ÖZ

Bu araştırmanın amacı tüketicilerin internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünlerini satın alma davranışını etkileyen temel faktörleri belirlemektir. Nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, araştırma kapsamında Baykal- Alkan (2018) tarafından çalışmasında kullanılan anketten faydalanılarak anket oluşturulmuştur. Araştırma konusu bebek bakım ve temizlik bakım ürünleri olduğu için araştırmaya sadece anne olan kullanıcılar dahil edilmiştir. Bu anlamda bu araştırma kapsamında amacına uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olup toplamda 300 katılımcı araştırmaya dahil olmuştur. Bebek bakım ve temizlik ürünleri için internet üzerinden alışveriş yaparken, katılımcılar için en önemli kriterler ürünün klinik testlerden geçmiş olması ve gerekli belgelere sahip olması olarak belirlenmiştir. Arkadaş veya tanıdıkların önerisi ve ünlülerin tavsiyeleri de önemli bir etken olarak görülmüştür. Bir başka sonuç ise katılımcıların her zaman aynı markaları tercih etmedikleri, farklı ürünleri de deneme eğiliminde olduklarıdır. Katılımcıların endişe duyduğu unsurlar arasında ise en önemli faktörün yanlış ürün teslimatı ve ürünle ilgili karşılaşılabilecek sorunlar olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Alışveriş, Çevrimiçi Alışveriş Davranışı, Bebek Bakım ve Temizlik Ürünleri.

JEL Codes: M16, M31.

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the main factors influencing consumers' behavior when purchasing baby care and cleaning products online. A quantitative research method was employed, and the survey was adapted from Baykal-Alkan (2018). Since the research focuses on baby care and cleaning products, only mothers were included as participants to the survey. A purposive sampling method was applied and study conducted in Istanbul with a total of 300 participants. The most important criteria for participants when shopping online for baby care and cleaning products were that the products had undergone clinical testing and possessed the necessary certifications. Recommendations from friends as well as endorsements by celebrities were also considered influential. Participants did not always prefer the same brands and were open to trying different products. Among the concerns expressed by participants, the most significant were incorrect product delivery and possible issues that might arise after the product is received.

Keywords: *Online Shopping, Online Shopping Behaviour, Baby Care and Cleaning Products.*

JEL Codes: *M16, M31.*

[119] Zeynep NİHAL PEKTAŞ, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Dijital Ekonomi ve Pazarlama Tezli Yüksek Lisans Programı, Telefon: 05067612455, e-mail: pektas.zeynep@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-7442-0401

[120] Bu makale, yazarın İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Dijital Ekonomi ve Pazarlama Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında hazırlamakta olduğu ve Eylül 2025'te teslim edilmesi planlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Son zamanlarda dünya ticareti teknolojideki ilerlemeler, ekonomik krizler, salgın hastalıklar ve benzeri birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Tüm bunlar, tüketicilerin internetin geleneksel alışveriş kaynaklarına göre daha ucuz, daha güvenli ve daha fazla alternatife sahip olduğu düşüncesiyle alışveriş için ilgilerini internete yöneltmesine neden olmuştur. Bu değişiklikler nedeniyle, e-ticaret işin tüm alanlarında, özellikle de bebek bakım ve temizlik ürünlerinde de popülerlik kazanmaya başlamıştır.

Bu trend perakendecileri internet üzerinden web siteleri oluşturmaya ve/veya belirli pazaryerlerine üye olarak çevrimiçi satış yapmaya yöneltmiştir. Nitekim, hem web siteleri hem de sosyal medya kullanımı tüm şirketlerin satış ve pazarlama stratejilerine dahil edilmeye başlanmıştır. Bu yeni ticaret kaynağının artan popülaritesine rağmen, bu yeni konsept üzerine, özellikle de çevrimiçi olarak satılan bebek bakım ve temizlik ürünlerinde oldukça az sayıda çalışma yapılmıştır. Bu gerçekten yola çıkarak, bu çalışma bebek bakım ve temizlik ürünlerinde çevrimiçi satın almalarını etkileyen faktörleri araştırarak yazına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu araştırma şu soruyu ele almayı amaçlamaktadır: "Tüketicilerin internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünlerinde satın alma davranışını etkileyen temel faktörler nelerdir?" Buna göre bu çalışmanın temel amacı Türkiye örneğinde bu faktörlerin ortaya çıkarılması olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt hedefleri ise şu şekildedir:

- Türkiye'de çevrimiçi bebek bakım ve temizlik ürünleri alışverişinin düzeyini belirlemek.
- Türkiye'de tüketiciler arasında bebek bakım ve temizlik ürünleri satın alma davranışının belirleyicilerini tespit etmek.
- Bulgulara göre firmalarına önerilerde bulunmak.

TÜKETİCİ VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Tüketici Kavramı

Tüketici en basit haliyle "kişisel tüketimi için ürün veya hizmet satın alan bireyler" olarak tanımlanmaktadır (Jobber, 2010). Daha geniş anlamda tüketici, "bir ihtiyacını veya arzusunu tanımlayan, ürünü satın alan ve daha sonra elden çıkaran kişidir" (Solomon, 2013). Verilen tanımlar dikkate alındığında "tüketicilerin beş rolü" tespit edilebilir (Blackwell, Miniard ve Engel, 2001) : Başlatıcı, etkileyici, karar verici, alıcı ve kullanıcı. Bu bağlamda tüketicinin ilk rolü başlatıcı olmaktır, çünkü satın almayı düşünen kendisidir ve dolayısıyla satın alma süreci bu şekilde başlamış olmaktadır (Blackwell, Miniard ve Engel, 2001). Bu noktada tüketicilerin karar vermelerine yardımcı olmak için bilgiye de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bilgi bu aşamada tüketiciler tarafından toplanmaktadır. Tüketicinin ikinci rolü ise etkileyici olmaktır çünkü; satın almayı düşünen kişi, karardaki seçim kriterlerinde başkalarını etkilemeye ve ikna etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda tüketicinin bir diğer rolü de tüketici olarak ürün veya hizmetleri satın alma gücüne ve/veya finansal otoriteye sahip olduğundan karar verici olmaktır (Yıldırım, 2016). Bunun sonucunda tüketicinin dördüncü rolü, işlemi gerçekleştiren tüketici olarak alıcı olmaktır. Tüketicinin son rolü ise ürün veya hizmetleri kullanan kişi olduğu için kullanıcı olmaktır (Blackwell, Miniard ve Engel, 2001).

Yukarıda verilen tüketicilerin rollerinden de anlaşılabileceği gibi tüketicilerin ürün veya hizmetleri tüketirken tüketici davranışı olarak adlandırılan faaliyetlerde bulundukları (Blackwell, Miniard ve Engel, 2001) ve bu davranışların demografik faktörlerden çevresel faktörlere kadar birçok faktörden etkilendikleri söylenebilecektir. Bu anlamda araştırmanın bir sonraki kısmında ilk olarak tüketici davranışı kavramının ne olduğu hakkında bilgi verilecek sonrasında ise tüketici davranışlarını etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tüketici Davranışları

Tüketici davranışı uzun yıllardır bilim adamlarının en önemli çalışma alanlarından biri olmuştur. Bu bağlamda alanın tanımlanmasında birçok öneride bulunulmuştur. Kısaca tüketici davranışı, tüketicilerin faaliyetlerini inceleyen bir çalışma alanıdır (Durmaz ve Bahar Oruç, 2011). Ancak bu tanım tüketici davranışının ne olduğunu açıklamakta yeterli olmadığı için akademisyenlerin önerilerinden faydalanılması yararlı olacaktır. Solomon'a (2013) göre tüketici davranışı, "bireylerin veya grupların ihtiyaç ve arzuları tatmin etmek için ürün, hizmet, fikir veya deneyimleri seçmesi, satın alması, kullanması veya elden çıkarması ile ilgili süreçlerin incelenmesidir". Solomon (2013) gibi Schiffman ve Kanuk (2010) da tüketici davranışını "tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacağını umdukları ürün ve hizmetleri satın alırken, kullanırken, değerlendirirken ve elden çıkarırken sergiledikleri davranış" olarak tanımlamaktadır. Her iki tanımdan da, tüketici davranışının sadece satın alma ile ilgili olmadığı, aynı zamanda insanların para, çaba, zaman gibi mevcut kaynaklarını tüketimle ilgili öğelere harcama konusunda nasıl karar verdiklerini de içerdiği anlaşılmaktadır (Yıldız, 2014). Amerikan Pazarlama Birliği, tüketici davranışını Solomon (2013) ve Schiffman ve Kanuk'tan (2010) farklı tanımlamış ve bunu "insanların yaşamlarının değişim yönlerini yürüttüğü duygu, biliş ve davranış ile çevresel olayların dinamik etkileşimi" olduğunu öne sürmüştür. Bu tanımdan, tüketici davranışının katılımının daha geniş olduğu, diğer insanların duygu ve deneyimlerinin ve bu duygu ve deneyimleri etkileyen çevrenin de dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Tüm bu tanımlar dikkate alındığında tüketici davranışının birçok faktörden etkilenebilen karar verme sürecini içerdiği söylenebilecektir (Güven, Palamutçuoğlu ve Çavuşoğlu, 2019). Bu bağlamda ilerleyen bölümde tüketicilerin karar verme süreci ve bu süreci etkileyen faktörler ayrıntılı olarak incelenecektir.

Tüketicilerin Karar Verme Süreci

Blackwell, Miniard ve Engel'e (2001) göre tüketicinin karar vermesi, çevreden toplanan yeni bilgilerin yanı sıra hafızada tutulan inançlar, anlamlar ve bilgiler üzerine kuruludur. Dolayısıyla tüketicilerin karar verme sürecindeki en önemli kısım, tüketicilerin bilgi ve topladıkları bilgileri birleştirip diğer alternatifler arasından bir davranışı seçtikleri entegrasyon sürecidir. Bu bağlamda Peter ve Olson (2010), tüketici karar verme sürecini bir "problem çözme süreci" olarak tanımlayarak tüketicilerin problem çözmek için bilgilerini ve topladıkları bilgileri birleştirdiklerini öne sürmektedir. Nitekim tüketiciler, belirli ihtiyaçlarının karşılanamayacağını anladıklarında, hemen ihtiyaçlarını giderecek çözüm arayışına girmektedir. Peter ve Olson (2010) bu çözüm arama sürecini beş temel aşamaya ayırmıştır. Bunlar; problemin tanınması, alternatif çözümlerin araştırılması, bu alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma ve deneyimdir.

Blackwell, Miniard ve Engel (1990) modeli genişleterek tüketicilerin yedi farklı aşamadan geçebileceğini öne sürmüştür. Bunlar; sorun veya ihtiyacın tanınması, bilginin araştırılması, alternatiflerin değerlendirilmesi, ürünün seçimi, tüketim, tüketim sonrası değerlendirme ve imhadır.

Ancak daha önce de belirtildiği gibi belirlenen süreç birçok faktörden etkilenmektedir. Blackwell, Miniard ve Engel (2001) tüketicilerin karar verme sürecini ve dolayısıyla davranışlarını şekillendiren faktörleri şu şekilde sıralamaktadır;

- Bireysel Farklılıklar: Demografik özellikler, değerler, psikografik özellikler ve kişilik, tüketici kaynakları; bilgi, motivasyon, tutumlar.
- Çevresel Etkiler: Kültür, aile, sosyal sınıf, kişisel etkiler, durum.
- Psikolojik Süreç: Bilgi işleme, öğrenme, tutum ve davranış değişikliği.

Yukarıdaki faktörler tüketicilerin karar vermelerini ve dolayısıyla davranışlarını şekillendirdiğinden bu faktörlerin ayrıntılı olarak incelenmesi yararlı olacaktır. Bu nedenle aşağıdaki bölümde belirlenen faktörler derinlemesine incelenmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tüketicilerin Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler

Bireysel Farklılıklar

Blackwell, Miniard ve Engel'e (2001) göre bu faktörler temel olarak beş kategoride toplanabilmektedir; (1) demografik özellikler, psikografik özellikler, değerler ve kişilik, (2) tüketici kaynakları, (3) motivasyon, (4) bilgi ve (5) tutum.

Birinci kategoride Blackwell, Miniard ve Engel (2001), tüketicilerin yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerinin davranışları üzerinde büyük etkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca tüketicilerin davranışlarının kişiliklerinden etkilenerek kişiden kişiye değiştiğini ifade etmişlerdir. Bu değişiklikler sonuçta psikografik değişkenler olarak da bilinen insani özellikleri ve bu özelliklerin birleşimi tüketici davranışını oluşturmaktadır (Blackwell, Miniard ve Engel, 2001). İkinci kategoride Blackwell, Miniard ve Engel (2001) tüketicilerin karar verme sürecini değerlendirirken üç farklı kaynak kullandığını belirtmiştir. Bu kaynaklar tüketicilerin bilgisi, parası ve zamanıdır. Ayrıca bu kaynakların bulunabilirliğinin zaman zaman farklılık gösterdiğini ve dolayısıyla tüketicilerin davranışlarının da bu faktörlerden etkilendiğini belirtmişlerdir.

Üçüncü kategori motivasyondur. Solomon'a (2013) göre motivasyon, tüketici davranışının altında yatan nedendir ve tüketicinin ihtiyaçlarını ve tatmin etme isteklerini belirlemesiyle hayat bulmaktadır. Bu bağlamda motivasyon oluştuğunda tüketicinin belirlenen ihtiyacın giderilmesi yönünde davrandığı söylenebilecektir.

Blackwell, Miniard ve Engel'e (2001) göre üçüncü kategori bilgidir. Bu bağlamda bilgiyi tüketicilerin hafızasında saklanan bilgi olarak tanımlamışlardır. Hafızada tutulan bu bilgiler (ne zaman ve nereden satın alınacağı, ürünün özellikleri vb. faktörler) tüketicinin davranışlarını şekillendirmektedir.

Son kategori ise bireylerin çevrelerindeki nesne ve konulara ilişkin bir süreç içinde oluşan görüş veya duyguları olarak ifade edilen tutumlardır (Peter ve Olson, 2010). Tutumlar, bilgi ve deneyimler ile etkileşim içinde oluşmakta ve tüketicinin davranışlarını etkilemektedir (Peter ve Olson, 2010). Wells ve Prensky (1996) çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenen tutumların hızlı değişmediğini ifade etmiştir.

Çevresel Etkiler

Peter ve Olson'a (2010) göre tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi, kişilerin bireysel değişkenleriyle sınırlı değildir. Nitekim diğer değişkenler; insanların aile, kültür gibi çevreleri de tüketicilerin davranışları üzerinde büyük etkiye sahiptir.

Peter ve Olson'a (2010) göre tüketici davranışlarını etkileyen çevresel faktörler iki geniş kategoriye ayrılabilir; sosyal ve fiziksel çevre. Bu bağlamda tüketicilerin sosyal çevresi; insanlar arasındaki tüm sosyal etkileşimleri, fiziksel çevre ise marka, ürün, mağaza konumu, iç tasarım vb. unsurları içermektedir (Peter ve Olson, 2010). Peter ve Olson'a (2010) göre bunların bir kısmı veya bunların birleşimi tüketicilerin davranışlarını oldukça etkilemektedir.

Psikolojik Süreç

Peter ve Olson'a (2010) göre, tüketicilerin psikolojik süreçleri olarak değerlendirilebilecek pek çok değişken bulunmaktadır. Bular; bilginin işlenmesi, öğrenme ve davranış ve tutum değişiklikleri olmak üzere üç kategoride toplanmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi bilgilerin işlenmesi birinci kategoridir. Bu kategoride şirketlerin pazarlama fonksiyonu, temel faaliyeti tüketicilerle iletişim kurmak olduğundan tüketici davranışlarını etkileyen en etkili araçtır. Peter ve Olson'a (2010) göre alınan, depolanan, geri kazanılan, dönüştürülen vb. bilgiler tüketicilerin davranışlarını şekillendirmektedir.

İkinci kategori ise, davranışı kalıcı olarak değiştirmek için kullanılabilecek ve böylece bireyler tarafından gelecekteki davranışsal faaliyetlerinde kullanılabilecek şekilde bilginin organize edilmesi süreci olan öğrenmedir (Wells ve Prensky, 1996).

Peter ve Olson (2010) tarafından önerilen son kategori ise davranış ve tutum değişikliğidir. Schiffman ve Kanuk'a (2010) göre insanlar psikolojik olarak davranış ve tutumlarını değiştirebilirler, bu da karar verme süreçlerini etkileyebilmektedir.

Tüketici davranışını etkileyen bu faktörler temelde geleneksel yöntemlerle yapılan satın alma davranışı için ortaya konmuş görüşleri içermektedir. Yakın zamanda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler tüketici davranışı konusunun internet ortamında nasıl şekillendiği sorusunu ortaya çıkarmıştır (Budak, 2010). Bu araştırmanın kapsamı da bu konuya ilişkin olarak çerçevelenmiştir. Bu anlamda araştırmanın bir sonraki bölümünde çevrimiçi tüketici davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

Çevrimiçi Tüketici Davranışı

İnternet kullanımı ve harcama davranışı bir etkinlik ortamında buluşmakta ve örtüşmektedir. Goldsmith ve Bridges (2000) bu alanı çevrimiçi tüketici davranışı olarak adlandırmaktadır. Belirtilen bu faaliyetler, reklamların da etkileyebildiği tüketim bilgilerinin toplanması; özellikle bilgi aramayı ve ürünleri karşılaştırmayı, ürünleri incelemeyi ve bu ürünleri, hizmetleri ve bilgileri çevrimiçi olarak satın almayı içermektedir (Goldsmith ve Bridges, 2000). Alışveriş yapanların çevrimiçi ürün satın almalarını ve karar verme süreçlerini etkileyen faktörleri ortaya koymak amacıyla birçok araştırma yapılmış ve teoriler önerilmiştir. Planlı Davranış Teorisi (TPB) ve Teknoloji Kabul Modeli (TAM) çevrimiçi tüketici davranışını anlamak bağlamında dikkate alınabilecek en önemli teoriler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu teorilere aşağıda yer verilmiştir.

Planlı Davranış Teorisi (TPB)

Bu teori, insanın davranışının üç tür düşünce tarafından yönlendirildiğini öne sürmektedir. Bunlardan ilki davranışın olası sonuçları ve bu sonuçların değerlendirilmesi hakkındaki inançlar (davranışsal inançlar), ikincisi başkalarının normatif beklentilerine ilişkin inançlar ve bunlara uyma motivasyonu, üçüncüsü ise beklentiler (normatif inançlar) ve davranışın gerçekleştirilmesini kolaylaştırabilecek veya engelleyebilecek faktörlerin varlığına ve bu faktörlerin algılanan gücüne (kontrol inançları) ilişkin inançlardır (Ajzen, 2006). Bu teoride temel fikir, insanların sahip oldukları bilgilere göre karar vermeleri ve bu bilgilerin erişilebilir olmasıdır. Bu teori, insanların erişilebilir bilgileri metodik olarak kullanarak mantıksal olarak karar vermesi gerçeğine dayanmaktadır. Teorik model, önceki davranış oluşumlarının bilişlerin rasyonel ilerlemesi olduğuna dair hipotezler oluşturur (Fishbein ve Ajzen, 1975). Ajzen (1991) anlık geçmiş davranış deneyiminin, kişinin gerçekleştirmeyi amaçladığı davranış olduğunu varsaymaktadır.

Teknoloji Kabul Modeli (TAM)

Davis (1989), tüketici yaklaşımını temel alarak bir teknolojinin kullanıcı tarafından onaylanmasını (benimsenmesi) ele alan Teknoloji Kabul Modeli'ni ortaya koymuştur. Teoriye göre, benimseme yönündeki tutum, olası benimseyicinin yeni bir teknolojiyi benimseme konusundaki olumlu veya olumsuz yönelimini/davranışını tasvir etmektedir (Rao, 2009). Bu bağlamda Rao (2009) tutumların ilgili içsel inançlar tarafından belirlendiğini ve dolayısıyla benimsemeye yönelik tutumun bazı faktörlerden etkilendiğini belirtmiştir. Bu faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Rao, 2009):

- Algılanan benimseme kolaylığı
- Endişe
- Teknolojinin algılanan faydaları (dışsal motivasyon)
- Keyif (içsel motivasyon).

Ayrıca Rao (2009), yaş, nitelik, teknolojiyi benimseme konusundaki önceki deneyimleri gibi bireysel özelliklerin; teknoloji tedarikçilerinin taahhütlerinin ve; mevcut teknolojiyle tüketicinin hayatının uyumunun ve hayatın artan değerinin de önemli olduğunu belirtmiştir. Tüm bunlara ek olarak sosyal güç de teknolojinin benimsenmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Rao, 2009).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

FAKTÖRLER

Tüketicileri perakende satış noktalarından alışveriş yapmaya yönlendiren motivasyon faktörlerini araştıran çok sayıda araştırma yapılmıştır. Babin vd. (1994), insanların alışveriş yapmalarının ardındaki iki temel faktörü tanımlamaktadır. Buna göre tüketicilerin haz amaçlı alışveriş olarak da adlandırılan zevk için ve; faydacı alışveriş olarak adlandırılan belirli bir istek veya ihtiyacı karşılamak için yaptıkları iki tür alışveriş mevcuttur. Wolfinbarger ve Gilly (2001), insanların alışveriş yapmalarının ardındaki iki temel faktörü destekleyen sonuçlar veren nitel bir analiz gerçekleştirmiştir.

Alreck ve Settle (2002), çevrimiçi alışverişin tüketiciler tarafından geleneksel kanallara kıyasla daha hızlı kabul edildiğini ileri sürmektedir. Bhatnagar, Misra ve Rao (2000), tüketiciler çevrimiçi kanalın daha kullanışlı olduğuna inandıklarında çevrimiçi alışverişlerin daha sık yapıldığını göstermiştir. Ramaswami, Strader ve Brett (2001), çevrimiçi alışverişin zaman kazandıran avantajlarından bağımsız olarak, örneğin finansal ürünler için genellikle çevrimiçi arama yapan kişilerin yine de çevrimiçi işlemler gerçekleştirme eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir. Çevrimiçi tüketici davranışını etkileyen faktörler aşağıda listelenmiştir:

Öz Yeterlilik

Öz yeterlilik, bireyin belirli bir eylemin kişisel performansının beklenen sonuçları sağlayacağına inanma derecesidir (Bandura, 1977). Çevrimiçi satın alma perspektifinden bakıldığında, öz-yeterlik, bilgi aramak ve çevrimiçi bir işlem gerçekleştirmek için interneti kullanma konusunda güvenlik ve rahatlık açısından tüketicinin güven düzeylerini yansıtmaktadır. Ben vd. (2008), bireysel tutumların önceki etkileşimler ve çevrimiçi alışveriş deneyimlerine dayalı olarak şekillendiği gerçeği göz önüne alındığında, öz-yeterlik perspektifinden çevrimiçi satın almanın önceki internet kullanımıyla açıklanabileceğini iddia etmektedirler.

Miyazaki ve Fernandez (2001), çevrimiçi işlemlere ilişkin bireysel risk algılarının geliştirilmesinde önceki internet deneyiminin önemini vurgulamakta ve daha önce internetten alışveriş deneyimi olan bireylerin internet üzerinden alışverişe daha az risk odaklı bir bakış açısına sahip olduklarını ve eş zamanlı olarak internetten alışveriş yapma düzeylerinin de arttığını belirtmektedir.

Yenilikçilik

Hirschman (1980) yenilikçiliği yeni ürünlerin, kavramların vb. kabulünü ve bireysel tüketimini gösteren bir değişken olarak önermiştir. Rangaswamy ve Gupta (1999), internet kullanımı açısından bireylerin çevrimiçi satın alma davranışları arasında önemli bir fark olduğunu iddia etmekte ve genellikle daha fazla alışveriş yapanların internette daha fazla zaman harcadıklarını belirtmektedir. Çevrimiçi tüketici davranışını açıklamada yenilikçiliğin önemi ampirik çalışmalarda da desteklenmektedir (Tiltay ve Şen, 2022). Örneğin, Goldsmith (2001) internet kullanımı ile yenilik düzeyleri arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Ancak Dahlen (2002), bireysel internet deneyiminin artmasıyla birlikte çevrimiçi arama ve davranışta değişiklikler meydana geldiğini, böylece daha fazla deneyime sahip olanların bilgiye daha hızlı ulaşabildiğini, sınırlı sayıda web sitesini ziyaret edebildiğini ve genel olarak çevrimiçi olarak daha az zaman harcadığını göstermiştir.

Novak, Hoffman ve Yung'a (2000) göre internet deneyimi yüksek olan bireylerin bunun farkına vardıkça çevrimiçi deneyimlerden memnuniyet düzeylerinin de arttığını belirtmektedir. Park ve Kim (2003), çevrimiçi gezinmeden tatmin olan bireylerin, çevrimiçi satın almaya yönelik daha olumlu tutumlar geliştireceklerini ileri sürmektedir.

Sosyo-Ekonomik Faktörler

Tüketici özellikleri, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapma nedenlerini anlamak için kullanılmaktadır ve demografik özellikleri içermektedir. Bu anlamda demografik özelliklerin dört faktörü cinsiyet, yaş, gelir

ve eğitimi içerdiği gibi (Burke, 2002) kültür boyutu da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Li ve Kirkup (2007), sosyo-ekonomik faktörlerin bireysel internet kullanımı ve çevrimiçi işlem kararları üzerinde önemli etkileri olduğunu iddia etmektedir. Yaş, cinsiyet ve gelir değişkenleri bu bağlamda ele alınmaktadır. Yu vd. (2005), artan deneyimin bilgi sistemlerinin kullanımı üzerindeki etkisini gösteren bulgular sunmaktadır. Bellman, Lohse ve Johnson (1999), çevrimiçi işlem yapan kişinin türünü araştıran çalışmalar yapmış ve demografik özelliklerin (gelir, yaş ve eğitim) çevrimiçi alışveriş süreci üzerindeki sınırlı etkisini ortaya koymuştur. Bu çalışmada satın alma niyetini yönlendiren temel faktörün, daha önce bir çevrimiçi satın alma kararının veya başka bir çevrimiçi işlemin yapılıp yapılmadığı olduğu bulunmuştur. Yine bu araştırma çevrimiçi olarak vakit geçirmeye başladıktan sonra devam edip etmeme konusundaki bireysel kararlar, deneyimden elde edilen tatmin düzeyi ve mevcut zaman miktarından büyük ölçüde etkilendiğini ortaya koymuştur. Ancak, mevcut kanıtlar, sosyoekonomik faktörlerin çevrimiçi satın alma davranışı üzerindeki etkisinin boyutunu belirlemek için daha fazla test yapılması gerektiğini göstermektedir (Soydan, 2022).

Yaş

Harrison ve Rainer (1992), bilgi sistemlerini kullanırken bireysel davranışı belirleyen bir faktör olarak yaşın önemli etkisini vurgulayan literatüre işaret etmektedir. Buna rağmen, yaş gibi demografik değişkenler ile motivasyonel yönlerin alternatif açıklamaları ve çevrimiçi satın almaya yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi inceleyen nispeten az sayıda çalışma bulunmaktadır. Hubona ve Kennick (1996) gençler tarafından bilgisayar becerilerinin ne kadar kolay geliştirildiğini ortaya koymuştur. Buna göre yaş internet alışverişinde de önemli bir etkendir. Trocchia ve Janda (2000), internet kullanımında yaşın etkili bir faktör olduğunu açık bir şekilde ortaya koyarak, gençler arasında bilgisayar deneyimi düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve bunun sonucunda gençlerin yüksek düzeyde riski internet kullanımıyla ilişkilendirme olasılıklarının diğerlerine göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Yaşlı insanlar genellikle gerekli becerileri edinmede daha zorlanmaktadır ve bu da yaşlılar arasında internet kullanımına ilişkin yaygın risk algısına katkıda bulunmaktadır. Dholakia ve Uusitalo (2002), yaşlı kullanıcılara kıyasla internet kullanımı ile çevrimiçi alışveriş deneyimini tatmin edici ve işlevsel bulan genç müşteriler arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Korgaonkar ve Wolin (1999), daha yaşlı erkeklerin çevrimiçi alışveriş yapma olasılığının daha yüksek olduğunu gösteren zıt sonuçlar elde etmiştir. Donthu ve Garcia (1999) ayrıca yaşlı tüketicilerin genç tüketicilere göre çevrimiçi satın alma olasılığının arttığını ancak çevrimiçi alışveriş deneyiminden memnuniyet düzeylerinin gençler arasında daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Cinsiyet

Etkili bir değişken olarak cinsiyetin bilgi sistemlerinin kullanımında belirleyici bir role sahip olduğu ileri sürülmektedir. Sun ve Zhang (2006), kadınlara kıyasla erkekler arasında daha yüksek seviyede pratiklik olduğunu ortaya koymakta ve kadın davranışının, yeni bir görevin performansına ilişkin daha yüksek seviyedeki endişelerden ve çevresel faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Bu tür faktörler, kullanım kolaylığı, algılanan fayda, öz yeterlik ve bireysel yenilikçiliğin oluşturulmasında cinsiyetin etkililiğine işaret etmektedir (Akdere ve Karamaz, 2023). Cinsiyetin internet kullanımı üzerindeki etkisine ilişkin bu faktörlere rağmen, bunun tersini gösteren kanıtlar mevcuttur. Shin (2009) kadın ve erkekler arasındaki internet kullanım farklılıklarını araştırmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kuramamıştır. Bu sonuçlar, internet kullanımında olabilecek herhangi bir farklılığın, benzer düzeydeki çevrimiçi deneyimlerden kaynaklandığını göstermektedir. Başka bir deyişle cinsiyet, çevrimiçi satın alma davranışını belirlemede daha önce öne sürüldüğü kadar etkili bir değişken değildir.

Gelir

Gelir, teknolojiye ilişkin kabulle ilişkili bir başka sosyoekonomik değişkendir. Chau ve Hu (2002), gelir düzeyleri ile bireysel risk algısı arasında negatif bir ilişkinin varlığını ve bunun da çevrimiçi alışverişlerin artmasına yol açtığını iddia etmektedir. Buna göre düşük gelirli kesimde risk algısının artması, internetten alışveriş yapma konusunda caydırıcı etki yapmaktadır. Hernandez, Jimenez ve Martin (2011), çevrimiçi faaliyetlerden kaynaklanan mali kayıp potansiyelinin, internet kullanımını ve çevrimiçi satın alma davranışını

etkileyen bir değişken olarak gelirin önemini artırdığını belirtmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, gelirin, çevrimiçi aktiviteyi yürütmedeki öz yeterlik düzeylerine bakılmaksızın, tüketiciler arasında çevrimiçi alışveriş davranış kalıplarını belirleyen etkili bir değişken olabileceği ileri sürülmektedir (Uylaş ve Tingöy, 2016).

Eğitim

Eğitim, yenilikçiler için, benimsemeyenlerle karşılaştırıldığında önemli bir katkıda bulunan faktördür. Bu durum çevrimiçi alışveriş davranışının eğitimden etkilendiğini göstermektedir. Önceki araştırmalar eğitim ve çevrimiçi alışveriş arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Donthu ve Garcia, 1999). Ayrıca internet kullanıcılarının ortalamanın üzerinde eğitime sahip olduğu görülmektedir (Dholakia ve Uusitalo, 2002).

Kültür

Bireylerin sahip olduğu kültürel değerler ve normlar, çevrimiçi davranışları da dahil olmak üzere bireyler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Ahmad, Omar ve Ramayah, 2010). Örneğin, doğu kültür dünyasında çevrimiçi alışveriş yüksek derecede riskli kabul edilirken, Batı kültür dünyasında çevrimiçi alışveriş orta derecede riskli olarak değerlendirilmektedir. Kültür, internet üzerinden satın alınan ürün türü üzerinde de rol oynamaktadır.

Risk

Kuisma, Laukkanen ve Hiltunen (2007) çevrimiçi satın alma davranışının algılanan riskten etkilendiğini iddia etmiş ve çevrimiçi alışverişe ilişkin "güvenlik/gizlilik, finansal, sosyal, zaman/kolaylık ve performans kaybı" olarak sınıflandırılabilecek beş risk kategorisi belirlemiştir. Kuisma, Laukkanen ve Hiltunen (2007) güvenliği/gizliliği, dolandırıcılık faaliyetleri veya bilgisayar korsanlarının faaliyetlerine maruz kalma nedeniyle banka güvenliğinin ihlali nedeniyle olası kayıplarla ilgili endişeler olarak tanımlamaktadır. Reavley (2005), meşru bir tüzel kişiliği taklit ederek elektronik iletişim yoluyla şifreler, kullanıcı adları ve mali ayrıntılar gibi özel bilgileri elde etmeye yönelik yoğun çabaları ifade eden son zamanlardaki suç olgusu olan kimlik avından söz etmektedir. Entrust'a (2008) göre, kullanıcıların güvenilen kaynakları taklit eden sahte veya yanıltıcı e-postalar alması, sahte bir e-postanın kullanıcıyı, kullanıcının kişisel bilgilerinin çalındığı aynı derecede sahtekarlık içeren bir web sitesine yönlendirmesi durumunda, kimlik avı saldırısıyla sonuçlanabilir. Dolandırıcılık veya bilgisayar korsanlığı saldırısının tek sonucu mali kayıp değildir; çünkü internet kullanıcılarının öncelikli endişesi olan kullanıcı gizliliği de ihlal edilmektedir. Littler ve Melanthiou (2006), tüketiciler arasında çevrimiçi alışveriş yaparken risk altında olduklarına ve savunmasız olduklarına dair yaygın bir inancın bulunduğunu ileri sürmektedir.

İkinci risk grubu olan finansal risk ise işlem hatalarından ve banka hesap bilgilerinin kötüye kullanılmasından kaynaklanan finansal kayıpları kapsamaktadır. Kuisma, Laukkanen ve Hiltunen (2007), tüketicilerin büyük bir kısmının çevrimiçi işlemler gerçekleştirirken veya çevrimiçi para aktarırken mali kayıp yaşama potansiyelinden endişe duyduklarını iddia etmektedir. Kuisma, Laukkanen ve Hiltunen'e (2007) göre işlem hataları meydana geldiğinde tüketiciler sıklıkla uğradıkları kayıpların tazminini talep etmekte zorlanmaktadırlar. Bu durum da onların finansal riskleri önemsemesine sebep olmaktadır (Şeker, 2020).

Çevrimiçi bankacılık veya alışveriş hizmetlerinin kullanılması sonucunda arkadaşların/ailenin/iş arkadaşlarının onaylamamasına maruz kalma riski, sosyal riskin özünü oluşturmaktadır. Bireyler, çevrimiçi bankacılığın veya alışverişin etkili sosyal gruplar arasında nasıl algılandığına bağlı olarak bunun sosyal statüyü artırabileceğine veya azaltabileceğine inanmaktadır. Farklı sosyal grupların üyelerinin çevrimiçi alışverişe ilişkin hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahip olması ve bunun sonucunda da bunu benimseyen veya alternatif olarak benimsemeyenlerin görüşlerini etkilemesi mümkündür (Akdere ve Karamaz, 2023).

Zaman/kolaylık riski, ödeme gecikmeleri, sitede gezinme sorunları ve ilgili hiperlinklerin ve hizmetlerin bulunmasındaki zorluklar nedeniyle yaşanan zaman kaybı ve rahatsızlık anlamına gelmektedir. Forsythe ve Shi (2003), çevrimiçi deneyimlere ilişkin memnuniyetsizliğin iki temel kaynağını

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

tanımlamaktadır: kötü yapılandırılmış veya kafa karıştırıcı web siteleri ve yavaş web sayfası indirme hızları gibi zorlukları içeren zaman/kolaylık riski. Web sitesini beklemedeki gecikmeler veya bir çevrimiçi alışveriş hizmetinin doğru şekilde nasıl kullanılacağını öğrenmek için harcanan zaman da memnuniyetsizliği doğurabilmektedir.

Performans riski, çevrimiçi alışveriş hizmetinin yetersiz olması veya web sitesindeki arızalar nedeniyle ortaya çıkan kayıplar olarak tanımlanmaktadır. Kuisma, Laukkanen ve Hiltunen'e (2007) göre çevrimiçi işlemler sırasında sunucu iletişim hataları veya internet hizmet kesintileri, tüketicilerde bu tür kesintilerin öngörülemeyen kayıpların oluşmasına neden olabileceği endişesini artırmaktadır.

Güven

Güven, çevrimiçi ortamda çevrimdışı ortamlara göre çok daha yüksek önem taşıyan temel bir unsurdur. Çevrimiçi ortamlar taraflar arasında doğrudan fiziksel temasa olanak sağlamamakta ve malların satın alınmadan önce incelenmesi mümkün olmamaktadır. Çevrimiçi bir ortamda, potansiyel alıcılar için perakendecinin ürünün gerçek sahibi olup olmadığı açık değildir ve perakendecilere ödemenin alınacağı her zaman garanti edilememektedir (Soydan, 2022). Çevrimiçi ortamda her iki taraf için de yüksek düzeyde belirsizlik bulunmaktadır. Geleneksel perakendeci satış noktaları, ürünleri satın almadan önce inceleme, ödeme yapma ve ürünün yeni sahibi olarak ayrılma fırsatı sağlamaktadır. Perakendeciler, alıcı ödemelerini anında kontrol etme olanağına sahiptir. Bu nedenle fiziksel perakende satış mağazalarında güven o kadar da endişe verici değildir. Ancak çevrimiçi etkileşimlerle ilgili olarak, her iki tarafın da belli bir güven düzeyi olmadan gerçekleştirilen hiçbir internet satın alma işlemi olmayacaktır (Soydan, 2022).

Rousseau vd. (1998) güveni, beklenen olumlu sonuçlardan dolayı risk almayı teşvik eden bir tutum olarak tasvir eden, başka bir tarafın davranış niyetinden kaynaklanan beklenen olumlu sonuçlara ilişkin bir dereceye kadar kırılganlığı kabul etme niyetine dayanan bilişsel bir durum olarak tanımlamaktadır.

Ganesan (1994), tüketicilerin çevrimiçi satın alma deneyiminin artması yoluyla içgörü kazandıkça, deneyimin yanı sıra güvenin de geliştiğini ancak güvenin yalnızca deneyimden kaynaklanmadığını öne sürmektedir. Ganesan (1994), önceki çevrimiçi deneyimlerden algılanan tatmin düzeylerinin önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Bun göre daha yüksek düzeyde olumlu çevrimiçi satın alma deneyimine sahip tüketiciler, elektronik perakendeciliği güvenilir bir hizmet olarak algılayacaklardır.

Morgan ve Hunt (1994), güven oluşumunun iletişimin önemli rolünden güçlü bir şekilde etkilendiğini ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında güven tanımı, Morgan ve Hunt (1994) tarafından önerilen ve güveni, alıcı ve satıcı arasında resmi ve resmi olmayan kanallar kullanılarak ilgili, zamanında ve güvenilir bilgilerin paylaşılması olarak tanımlayan tanımla uyumludur. Tanımda geçen unsurların tümü güven üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve herhangi birinin iletişiminin olmaması büyük ölçüde güvenin tesisini sekteye uğratacaktır. Bu unsurlar birlikte açıkça göstermektedir ki, geçmişteki çevrimiçi satın alma deneyimleri ne kadar olumlu olursa, çevrimiçi perakendecilik güveninin yerleşik düzeyi de o kadar yüksek olacaktır (Tiltay ve Şen, 2022).

Milne ve Boza'ya (1999) göre web sitesi güvenlik özellikleri hakkında bilgi sahibi olan tüketicilerin, belirli bir çevrimiçi perakendeci hakkındaki kendi değerlendirmelerine daha fazla güvendikleri için, çevrimiçi satın alma konusunda daha güvenli olacaklar ve e- ticaret sitelerine daha fazla güveneceklerdir. Bazı araştırmacılar, tüketicilerin çevrimiçi bir mağazaya olan güven düzeylerinin, alışverişe ve/veya bilgisayarlara ilişkin tüketici tutumlarından etkilendiğini iddia etmektedir. Ancak çevrimiçi alışverişin ancak internet bağlantısına erişimle mümkün olması nedeniyle tüketicilerin internete yönelik tutumlarının da güven düzeyleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Korgaonkar ve Wolin (1999), internet kullanımını ve çevrimiçi satın almayı araştıran bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırma sonuçlarına göre çevrimiçi alışveriş kararını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar sosyal etkileşimden kaçınma, çevrimiçi işlemlerin güvenliğine

ilişkin endişeler, bilgi kullanılabilirliği ve etkileşimler üzerindeki kontrol, topluluk etkileşimi, kişisel gizlilik ve mali endişelerdir.

Bilgisayar Sahipliği

Alışverişin farklı yöntemleri farklı altyapı ve koşulları gerektirmektedir. Bu anlamda mağazadan alışveriş yapmak tüketiciden zaman ve ulaşım gibi kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Çevrimiçi alışveriş, tüketiciden bir bilgisayarın bulunabilirliği ve bilgisayar kullanma yeteneği de dahil olmak üzere kaynak gerektirmektedir (Dholakia ve Uusitalo, 2002). Bu anlamda bilgisayar sahibi olan tüketicilerin daha fala çevrimiçi alışveriş yapacakları düşünülmektedir.

İnternet Kullanımı

Lohse, Bellman ve Johnson (2000), çevrimiçi alışverişlerin yüzdesi ile çevrimiçi olarak harcanan zamanın pozitif bir doğrusal ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, internette geçirilen süre uzadıkça çevrimiçi satın alma olasılığının arttığını göstermektedir. Çevrimiçi satın alma davranışının etkili yordayıcılarının, çevrimiçi olarak geçirilen ay sayısına ek olarak çevrimiçi olarak geçirilen sürenin uzunluğunun bir kombinasyonu olduğu belirlenmiştir (Perez-Hernandez ve Sanchez-Mangas, 2011).

Yine, çevrimiçi geçirilen ay sayısı, çevrimiçi geçirilen haftalık toplam saat, çevrimiçi çalışarak geçirilen haftalık toplam saat, mal ve hizmetler hakkında bilgi aramak için internetin kullanılması ve e-postanın çevrimiçi alışveriş davranışı üzerinde önemli bir rolü bulunmaktadır (Ahmad, Omar ve Ramayah, 2010).

Web Deneyimi

Web deneyimi, çevrimiçi tüketici davranışını etkileyen faktörlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Web deneyimi, tüketicilerin sanal pazarlama araçlarının bir kombinasyonuna maruz kalmasının bir sonucu olan ve bilgileri aramayı, taramayı, bulmayı, seçmeyi, karşılaştırmayı ve değerlendirmenin yanı sıra etkileşimde bulunmayı ve işlem yapmayı içeren tüketicinin çevrimiçi şirket hakkındaki toplam izlenimi olarak adlandırılmaktadır (Constantinides, 2004).

Cho ve Park (2001), çevrimiçi müşterilerin yalnızca alışveriş yaptığını ancak aynı zamanda bilgi teknolojisini de kullandıklarını ve bu nedenle internet üzerinden alışverişin fiziksel alışveriş deneyiminden daha karmaşık olduğunu ileri sürmektedir. Web deneyiminde önemli bir nokta web sitesinin tasarımıdır. Bunun nedeni, web sitelerinin yalnızca şirketin ürünlerinin çevrimiçi broşürleri olmamasıdır; amacı, müşterilerin ihtiyaç ve isteklerine uygun ürünler sunarak ve satın alma süreçlerinde onlara yardımcı olarak müşterilere hizmet sunmaktır. Başka bir deyişle, şirketin e-ticaret altyapısı tüketicilerin web deneyiminde önemli bir rol oynamaktadır (O'Keefe ve McEachern, 1998). Bu kapsamda bir dizi çalışma, çevrimiçi alışveriş performansı açısından bir çevrimiçi mağazanın başarı unsurlarını araştırmıştır ve bir çevrimiçi mağazanın önemli öğelerini şu şekilde sıralamaktadır (Jarvenpaa ve Todd, 1997):

1. Ticari mal, ürüne ilişkin bilgiler, çeşitlilik ve çeşitler gibi ürünle ilişkili özelliklerin bulunması (Jarvenpaa ve Todd, 1997);
2. Müşteri hizmetleri ve promosyonlar, kalıcı ve faydalı müşteri iletişimi bilgilerin yer alması (Lohse ve Spiller, 1998);
3. Düzen, kullanıcı arayüzü, kullanım kolaylığı ve özelliklerin düzenlenmesini içeren gezinme ve rahatlık sunumu (Szymanski ve Hise, 2000);
4. Güvenlik algısının yaratılması (Elliot ve Fowell, 2000; Szymanski ve Hise, 2000).

Bu noktalardan yola çıkarak Maditinos ve Theodoridis (2010) çevrimiçi mağazaların yedi özelliğini belirlemişlerdir. Bu özellikler aşağıdaki gibidir:

1. Ürün bilgilerinin kaliteli olması (Cho ve Park, 2001);
2. Çevrimiçi mağazanın grafik düzenlemesinin, kullanışlılığının, canlılığının ve menülerinin kalitesi (Cho ve Park, 2001);

3. Hizmet bilgisi kalitesi (Cho ve Park, 2001), yeterlilik derecesi, ilerleme, anlama kolaylığı ve web sitesi tarafından hizmetlerine ilişkin olarak sağlanan bilgilerin kalitesi;
4. Satın alma süreci kolaylığı (Kim, 2005);
5. Özel bilgilerin yönetimini ve ödemenin güvenliğini içeren güvenlik algısının varlığı (Cho ve Park, 2001);
6. Bir çevrimiçi mağazanın ürün bulunabilirliğini ve popülerliğini içeren ürün çekiciliğinin varlığı (Kim, 2005); ve
7. Belirli bir tüketicinin internette alışveriş yaparken yaşadığı deneyimin, çevrimiçi zamanı ile birlikte değerlendirilmesini içeren kullanıcı katılımı (Kim, 2005).

Dışsal Motivasyonlar

Tüketicilerin çevrimiçi alışverişe yönelik tutum ve niyetlerini anlamak için beş dışsal faktör desteklenmiştir. Bunlar arasında durumsal faktörler, ürün özellikleri ve çevrimiçi alışverişle ilgili önceki deneyimler yer almaktadır. Bu faktörler tüketiciyi interneti bir alışveriş aracı olarak benimsemeye motive eden temel etkenleri temsil etmektedir.

Durumsal Faktörler

Tüketicilerin çevrimiçi alışveriş faaliyetlerine katılma motivasyonunu anlamak için durum faktörlerini dikkate almak gerekmektedir (Monsuwe, Dellaert ve de Ruyter, 2004). Çok çeşitli durumsal unsurlar, tüketicinin çevrimiçi alışveriş faaliyetlerine katılma niyeti ve tutumu arasındaki ilişkiyi etkileyebilmektedir. Bunlar arasında alternatiflerin çekiciliği, zaman baskısı, belirli öğelere olan ihtiyaç, hareketlilik eksikliği ve coğrafi mesafe yer almaktadır. Birçok tüketici, çevrimiçi alışverişin en önemli unsurlarının erişilebilirlik ve kolaylık faktörleri olduğuna inanmaktadır (Wolfinbarger ve Gilly, 2001). Çünkü online alışveriş, tüketiciye evinin rahatlığında alışveriş yapma olanağı tanırken, günün 24 saati zamandan da tasarruf sağlamaktadır.

Çevrimiçi Alışverişle İlgili Önceki Deneyimler

Geçmişteki Ev İçi Alışveriş Davranışları

İnternet alışverişleri bilgisayar kullanarak alışveriş yapma deneyiminden geçmektedir. Alternatif alışveriş yöntemlerine erken adapte olmanın, tüketicinin internet alışveriş davranışına olumlu etki ettiği düşünülmektedir. Bunun en temel sebebi ise deneyim aşinalığının artmasıdır. Örnek olarak TV alışverişi ve mail order alımları, tüketicinin fiziksel olarak incelemeye gerek kalmadan ürün hakkında değerlendirme yapabilmesine katkı sağlayacaktır. Bu anlamda çevrimiçi alışveriş ile eşdeğer niteliklere sahiptir. Önceki araştırmalar, tüketicinin teknik hizmet ve mallarla ilgili önceki deneyimlerinin, çevrimiçi alışveriş teknolojisi de dahil olmak üzere yeni teknolojinin adaptasyonunu öngördüğü pozisyonunu desteklemektedir. Diğer bir ifadeyle, önceden mail order ya da TV alışverişi yapmış olan tüketicilerin çevrimiçi alışveriş yapmaya daha müsait oldukları düşünülmektedir (Dholakia ve Uusitalo, 2002).

Geçmişteki Mağaza Alışverişlerinden Memnuniyet

Mevcut geleneksel mağaza içi alışveriş yöntemleriyle yetinmek, tüketicinin bilgisayardan alışveriş de dahil olmak üzere yenilikçi alışveriş yöntemlerini kullanma isteğinin azalmasına neden olacaktır (Dholakia ve Uusitalo, 2002). Ancak olumlu olan önceki çevrimiçi alışveriş deneyimlerinin çevrimiçi yeniden alım davranışını güçlendirdiği görülmektedir. Enstrümantal öğrenme teorisi, ürünün kullanımı yoluyla müşterilerin ödüllendirilmesinin, tüketici tarafından ürünün değerlendirilmesinin pekiştirilmesi işlevi göreceğini öne sürmektedir (Dholakia ve Uusitalo, 2002). Buna göre tüketiciler çevrimiçi alışveriş yaptıkça onların çevrimiçi alışverişten duydukları memnuniyetinin arttığı görülmektedir.

Ürün Özellikleri

Tüketici incelenen hizmet veya ürün aracılığıyla çevrimiçi satın alma konusunda da etkilenmektedir. Bu anlamda çeşitli ürün kategorileri diğerlerine göre online satışa daha uygun olabilmektedir. Ürünün uygunluğu, sunulan ürünle fiziksel temasın olmamasından da etkilenmektedir (Monsuwe, Dellaert ve de Ruyter, 2004).

Ürüne dokunma, hissetme, koklama ve deneme ihtiyacı online ortamda karşılanamaz. Bu nedenle, CD'ler, kitaplar, videolar, çiçekler ve bakkaliye ürünleri gibi standart ürünlerin çevrimiçi alışveriş için değerlendirilme olasılığı daha yüksektir. Ancak kişisel bakım, losyonlar, parfümler, arabalar ve bilgisayarlar gibi ürünlerin çevrimiçi alışverişte değerlendirilme olasılığı daha düşüktür (Elliot ve Fowell, 2000). Quinton ve Harridge- March (2008), aşağıdaki belirleyicilerin çevrimiçi mağazalara güven oluşturduğunu belirtmektedir:

- **Fiyat**

Fiyat, katılımcının tanımadığı bir sağlayıcıdan satın alma işlemi yapmak için güven oluşturmak açısından öncelikli önemli olarak derecelendirilmiştir (Quinton ve Harridge- March, 2008).

- **Ödeme güvenliği**

Ödeme güvenliğinin, ilk kez alışveriş yapanlar için çevrimdışı ve çevrimiçi alışverişlerde güven oluşturmada önemli bir bileşen olarak hizmet ettiği belirtilmiştir (Quinton ve Harridge-Mart, 2008).

- **Siparişin yerine getirilmesi**

Tüketiciler için bir diğer kritik unsur da siparişlerin yerine getirilmesidir. Bu, tedarikçinin tüketicinin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini temsil eder ve ilk kez alıcılar için güven oluşturmak için gereklidir (Quinton ve Harridge-March, 2008).

- **İtibar**

İtibar, bireyin belirli bir hizmet sağlayıcıyla sahip olduğu deneyim düzeyini ve güven düzeyinin etkisini temsil etmektedir (Quinton ve Harridge-March, 2008). Martin ve Camarero (2009), firmanın iki özelliğinin, çevrimiçi alışveriş bağlamında tüketicinin güveni üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Bu özellikler itibar ve fiziksel deneyimdir.

- **Marka itibarı**

Literatürde hizmet veya ürün kalitesinin marka tarafından işaret edildiği belirtilmektedir. Marka itibarı, seçilen firma için risk algısına katkıda bulunurken, tüketicinin arama çabalarını sınırlandırmak için kullanılabilecek bilgilerden oluşan bir unsurdur (Teas ve Agarwal, 2000). Ayrıca marka, firmanın imajını güçlendirmek amacıyla iyi bir performans sergilemesi için firmaya bir teşvik oluşturmaktadır. Bu bağlamda marka itibarı, bireylerle kişisel düzeyde doğrudan iletişim kurulamadığı için güven oluşturmanın zor olduğu çevrimiçi ortamda güven oluşturmak için önemli bir unsurdur (Martin ve Camarero, 2009). Marka itibarı, firmanın tüketici nezdindeki güvenini artırma amacını teşvik eder. Olumlu itibar, dürüstlük, yetenek ve iyi niyet için güven sağlayabilir, bu da özellikle ilk kez alışveriş yapanlar için güven düzeyini artıracaktır (Teo ve Liu, 2007).

- **Tuğla ve harç deneyimi**

Tüketici ile çevrimiçi tedarikçi arasındaki ilişkilerde bir diğer önemli unsur da tuğla ve harç deneyimidir. Bu bağlamda tüketici, çevrimiçi varlığının yanı sıra fiziksel varlığı veya konumuyla ek deneyime sahip bir firmayla karşılaştırıldığında, yalnızca çevrimiçi olarak faaliyet gösteren bir firmayı farklı görebilmektedir (Martin ve Camarero, 2009). Bu fiziksel deneyim, tüketicilerin kuruluşun çevrimiçi varlığına olan güven düzeyini artırmayı ve gelecekte tekrar satın almaları teşvik etmeye yardımcı olmayı beklemektedir (Bramall, Schoefer ve McKechnie, 2004).

İtibar ve fiziksel deneyimden oluşan iki ana mekanizma, çevrimiçi alışveriş deneyiminden beklenti açısından tüketiciye bir vaat işlevi görmektedir. Bu vaatler özellikle internetten alışveriş yapmaktan korkan tüketiciler için faydalıdır. Öte yandan, çevrimiçi satın alma riskini daha az gören tüketicilerin satın alma işlemlerini daha hızlı yapma olasılıkları daha yüksektir ve dışsal unsurları dikkate alma olasılıkları daha düşüktür (Martin ve Camarero, 2009). Ancak daha fazla endişe duyan tüketiciler daha temkinli davranacak ve

satın alma kararı vermek için ihtiyaç duyulan dış bilgileri arayacaklardır. Sonuç olarak, tüketicinin güveni muhtemelen kuruluşun itibarına veya çevrimdışı deneyimlerine ilişkin ek bilgilerden gelecektir. Wang, Beatty ve Foxx (2004), markalarla yaşanan deneyimlerden kaynaklanan riskin azaltılmasının, internetten satın alma durumlarındaki belirsizliği yönetmek için gerekli olduğunu belirtmişlerdir (Martin ve Camarero, 2009).

Benzer şekilde, ek araştırmalar popüler markaların riski azaltmada etkili olduğunu ve çevrimiçi ticarette artan risk algısının, ürün markasının çevrimiçi satın almalardaki etkinliğini artırdığını ima etmiştir (Ward ve Lee, 2000). Aşağıdaki özelliklerin de risk faktörleri üzerinde etkisi vardır:

- **Web sitesi özellikleri**

Martin ve Camarero (2009), bir web sitesinin özelliklerinin deneyimsel veya bilişsel bir sinyal olarak işlev görebileceğini belirtmiştir. Sinyalin tüketicinin güveni üzerindeki etkileri dolaylı veya doğrudan olabilmektedir (Martin ve Camarero, 2009). Bu bağlamda bilişsel sinyal, tüketicinin kuruluşun iyi niyetine ve kapasitesine güven aşılamasına olanak tanımaktadır. Ayrıca bu özellikler güveni dolaylı olarak da etkileyebilmektedir. Çünkü satın alma işlemi birey tarafından yapıldıktan sonra özelliklerin görülmesi memnuniyet düzeylerinin artmasına ve dolayısıyla güvenin artmasına yol açmaktadır (Laohapensang, 2009). Ayrıca, deneyimsel sinyaller duygulanımla ilişkilidir ve deneyimlendiğinde güveni etkilediği ve tatmin üzerinde olumlu bir etki oluştuğu öne sürülmektedir (Lee ve Overby, 2004).

- **Hizmet kalitesi (Bilişsel)**

Çevrimiçi ortam bağlamında hizmet kalitesi, kuruluşun geniş bir hizmet veya ürün yelpazesi ile daha iyi hizmet sunma çabasının yanı sıra iyi teslimat hizmetleri, iyi kalite- fiyat ilişkileri, hizmete ilişkin ayrıntılı bilgiler sunma ve hizmet veya ürün ve hizmetlerin müşteriye özelleştirilmesi aracılığıyla görülebilir (Trocchia ve Janda, 2003). Bu bağlamda literatür memnuniyet ile hizmet kalitesi arasında var olan ilişkiye odaklanmaktadır (Rodgers, Negash ve Suk, 2005). Ek olarak, hizmet kalitesinin güven seviyelerinin arttırılmasında etkili olduğu gösterilmiştir (Chiu vd., 2009). Ayrıca Singh (2002), çevrimiçi mağaza müşterilerinin çevrimiçi hizmetlere ilişkin beklentilerinin arttığını göstermektedir. Güven ve hizmet kalitesi ilişkisi Harris ve Goode (2004), Gummerus vd. (2004) ve Ribbink vd. (2004) tarafından da incelenmiş ve ilişkili bulunmuştur.

- **Garanti (Bilişsel)**

Garanti, firmanın hizmet kalitesi ve tüketicinin beklentilerini karşılama konusundaki taahhüdünü göstermektedir (Martin ve Camarero, 2009). Garantiler, arızalar da dahil olmak üzere olası sorunların çözümünü ileten tanımlanmış bir sözleşmedir. Düşük kalitede hizmet sunan bir kuruluşun, ortaya çıkabilecek sorunların yüksek maliyetleri nedeniyle güçlü garantiler sağlamaya daha az ilgi göstereceği yönünde varsayımlarda bulunulabilir. Güven elde etmenin ek bir yöntemi de çevrimiçi ortamda bir iade politikası sunmaktır (Chiu vd., 2009).

- **Güvenlik ve gizlilik politikaları (Bilişsel)**

Çevrimiçi olarak yapılan alışverişlerde gizlilik ve güvenlik, tüketiciye karar vermesi için bilgi sunan çevrimiçi mağazaların temel unsuru olarak görülmektedir (Martin ve Camarero, 2009). Gizlilik ve güvenlik konusunda farkındalığı artan tüketicilerin satın alma faaliyetlerine katılma olasılıkları daha yüksektir (Laohapensang, 2009).

Farkındalık, web sitesini ve işlemleri yöneten gizlilik ve güvenlik politikalarına açık erişim sunularak oluşturulabilir (Ray ve Zhang, 2008). Çevrimiçi bankacılık açısından Yousafzai, Pallister ve Foxall (2005), gizlilik ve güvenlik politikalarının iletilmesinin bankaya duyulan güvenin artmasıyla sonuçlandığını göstermiştir. Ayrıca Wang, Beatty ve Foxx (2004) güvenlik ve mahremiyet açıklamalarının sunulmasının tüketicinin ürün ve hizmet sağlayıcıyla ilişki geliştirme fırsatına yol açtığını belirtmektedir. Ayrıca, web sitesinin özellikle bilgilerin nasıl ele alınacağını ve yönetileceğini özetleyen bir beyan sunması durumunda birçok web kullanıcısının bilgi sunacağını belirtmektedirler. Web sitelerinin gizlilik ve güvenlik politikaları da tüketicilerin memnuniyet düzeylerini etkilemektedir. Bu bağlamda güvenlik ve mahremiyete yönelik risk algısı azaldıkça memnuniyet düzeyleri artmaktadır (Park ve Kim, 2006).

Ancak bilişsel sinyallerin güven ve memnuniyet üzerindeki etki düzeyi büyük ölçüde ilgili genel riskin algılanmasına bağlıdır (Martin ve Camarero, 2009). Tüketicinin çevrimiçi ticaret yoluyla gizlilik ihlallerinden korktuğu durumlarda, kuruluşun sunduğu garantilere ve bilgi politikalarına olan ilgi düzeyi artacaktır (Martin ve Camarero, 2009). Bu durumda satın alma süreci daha rasyonel hale gelecek ve karara varılmadan önce daha fazla alternatif değerlendirilecektir.

Montoya-Weiss, Voss ve Grewal (2003), bilgi içeriğinin tüketiciye çevrimiçi satın alımlarla ilgili algılanan risk düzeyinin yanı sıra belirsizlik düzeylerini de azaltmada yardımcı olabileceğini göstermiştir.

İçsel Motivasyonlar

Teknoloji kullanımında ortaya çıkan dışsal motivasyonların temel rolüne ilişkin kanıtların yanı sıra, içsel motivasyon rolünün önemini içeren önemli ampirik ve teorik kanıtlar da mevcuttur (Monsuwe, Dellaert ve de Ruyter, 2004). Bu bağlamda çevrimiçi alışverişe yönelik içsel motivasyon, keyif yapısı üzerinden görülmektedir. Bu nedenle, tüketici çevrimiçi alışveriş deneyiminden keyif aldığında, tüketici çevrimiçi alışverişe ilişkin olumlu bir tutum geliştirecek ve bu da interneti bir alışveriş aracı olarak kullanma olasılığının artmasına neden olacaktır. Yine kulanım kolaylığı da bir başka içsel motivasyon örneği olarak verilmektedir. "Kullanım kolaylığı" terimi, bireyin teknolojiyi kullanmanın önemli miktarda çaba gerektirip gerektirmeyeceğine yönelik algısı olarak tanımlanmaktadır (Monsuwe, Dellaert ve de Ruyter, 2004).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Bu araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modeli olarak amacı durumun güncel fotoğrafını çekmek olan tarama deseni modeli kullanılmıştır. Bunun nedeni tüketici davranışlarının değişken olması ve bu nedenle gelecekte değişebileceği gerçeğidir. Bu anlamda durumun güncel fotoğrafını çekmek en doğru yaklaşım olacaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan anket Baykal-Alkan (2018) tarafından çalışmasında kullanılan anketten faydalanılarak oluşturulmuştur. Bu araştırma kapsamında kullanılan anket toplamda 3 bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde internet kullanımı ve bebek bakım ve temizlik ürünlerinin internet üzerinden alışverişini tespit etmeyi amaçlayan 8 sorudan oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümünde internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünleri alımını etkileyen faktörler hakkında katılımcılara görüşleri sorulmuştur. Bu bölümde 58 önerme toplamda 6 alt boyut altında katılımcılara sorulmuştur. Bu bölümdeki sorular 5li Likert cevaplama stilinde dizayn edilmiştir. Anketin son bölümünde ise demografik verilerin toplanması hedeflenmiştir. Bu bölümde toplam 5 soru katılımcılara sorulmuştur.

Araştırma konusu bebek bakım ve temizlik bakım ürünleri olduğu için araştırmaya sadece anne olan kullanıcılar dahil edilmiştir. Bu anlamda bu araştırma kapsamında amacına uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olup toplamda 300 katılımcı araştırmaya dahil olmuştur. Anketler e-mail aracılığıyla katılımcılara iletilmiş olup anketler internet ortamında geri toplanılmıştır.

Araştırmada ilk 8 soru ve demografik sorular frekans analizi yöntemi ile analiz edilirken; araştırma kapsamında 5li Likert skalasında hazırlanan bölümde ise analiz yöntemi olarak mean median analizi tercih edilmiştir. Bu bağlamda amaç internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünleri satın alımını etkileyen faktörlerin ortaya konması amaçlanmıştır.

Bulgular

Betimsel İstatistikler

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 3. Demografik Bilgiler

		Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	100
Yaş	18-24	10
	25-34	66
	35-44	22
	45-54	2
Medeni durum	Bekar	18
	Evli	70
	Boşanmış	12
Eğitim durumu	Lise	5
	Ön lisans	23
	Lisans	59
	Yüksek lisans	13
Çalışma durumu	Devlet memuru	25
	Özel sektör-çalışan	51
	Şirket sahibi	10
	Ev hanımı	11
	Emekli	3
Aylık gelir	22.000 TL – 40.000 TL	22
	40.001 TL – 60.000 TL	45
	60.001 TL – 80.000 TL	28
	80.001 TL – 100.000 TL	5

Bu bulgular, araştırmanın genç, eğitimli, çoğunlukla çalışan ve orta gelir grubuna mensup kadın bireylerden oluşan bir örneklem üzerinde yürütüldüğünü göstermektedir.

Tablo 4. Sosyal Ağları Kullanma Sıklığı

	N	Yüzde (%)
Her gün	279	93
Haftada 3-4 gün	21	7

Yukarıda yer alan tabloda, katılımcıların sosyal ağları ne sıklıkla kullandıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Sonuçlara göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%93) her gün sosyal ağları kullandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 5. İnternette Günde Harcanan Ortalama Süre

	N	Yüzde (%)
1 saatten az	15	5
1-3 saat	62	21
4-6 saat	118	39
7-8 saat	85	28
9 saat ve üzeri	20	7

Yukarıda yer alan tabloda, katılımcıların günde ortalama internette geçirdikleri zamana ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tabloya göre, katılımcıların çoğunluğun (%39) günde ortalama 4-6 saatlerini internette geçirdikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların %28'i günde 7-8 saat, %21'i 1-3 saat, %7'si 9 saat ve üzeri ve %5'i de 1 saatten az internette vakit geçirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 6. Son 12 Ay İçerisinde İnternet Üzerinden Bir Ürün/Hizmet Satın Alma Durumu

	N	**Yüzde (%)**
Evet	300	100
Hayır	0	

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların son 12 ay içerisinde internet üzerinden herhangi bir ürün veya hizmet satın alıp almadıklarına ilişkin verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tabloya göre, katılımcıların hepsi son 12 ay içinde internet üzerinden bir ürün veya hizmet satın aldıklarını beyan etmişlerdir.

Tablo 7. Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Ürün/Hizmet Satın Almayı Planlama Durumu

	N	**Yüzde (%)**
Kesinlikle evet	144	48
Evet	112	37
Ne evet ne hayır	35	12
Hayır	9	3
Kesinlikle hayır	0	0

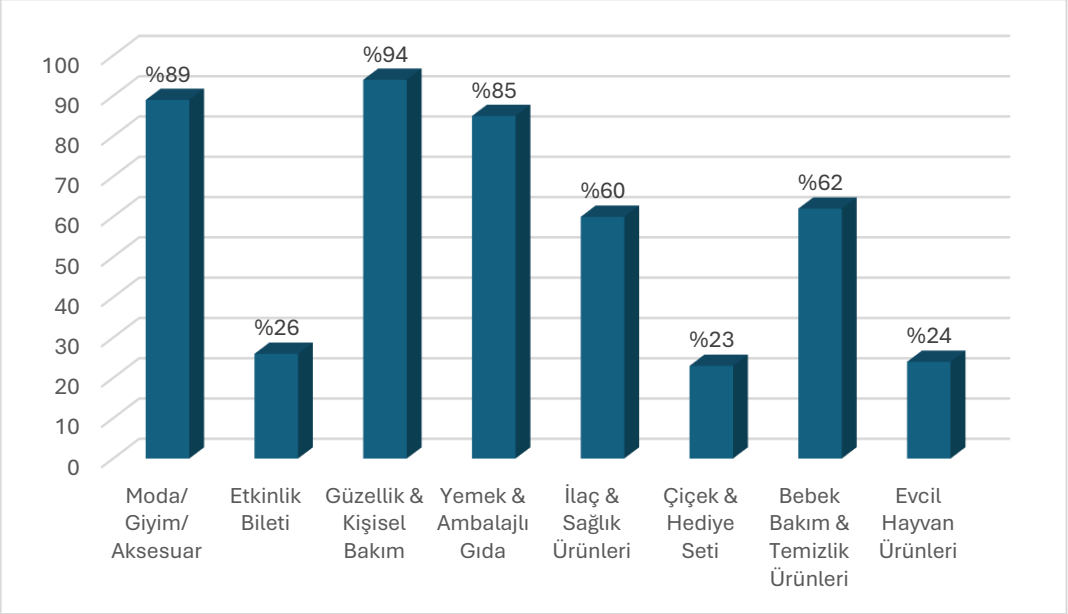
Yukarıdaki tabloda, katılımcıların önümüzdeki 12 ay içerisinde internet üzerinden herhangi bir ürün veya hizmet satın almayı düşünüp düşünmediklerine ilişkin verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tabloya göre, katılımcıların çoğunluğunun (%85) önümüzdeki 12 ay içinde internet üzerinden bir ürün veya hizmet satın almayı planladıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların %12'si emin olmadıklarını, %3'ü ise almayı düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 8. Son 12 Ay İçerisinde İnternet Üzerinden Bir Ürün/Hizmet Satın Alma Sıklığı

	N	**Yüzde (%)**
1-5	113	38
6-10	157	52
11+	30	10

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların son 12 ay içerisinde internet üzerinden herhangi bir ürün veya hizmet satın alma sıklıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tabloya göre, katılımcıların çoğunluğu (%52) son 12 ay içinde internet üzerinden ortalama 6-10 kez alışveriş yaptıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıların %38'i 1-5 kez internetten alışveriş yaptıklarını, %10'u ise 11 ve daha fazlası internetten alışveriş yaptıklarını belirtmişlerdir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 5. Son 12 Ay İçerisinde İnternet Üzerinden Satın Alınan Ürün veya Hizmetler

Yukarıdaki şekilde, katılımcıların son 12 ay içerisinde internet üzerinden en çok satın aldıkları ürün ve hizmetlere ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre, katılımcılar internet üzerinden en çok güzellik/kişisel bakım ürünleri (%94), moda/giyim/aksesuar ürünleri (%89) ve yemek/ambalajlı gıda (%85) ürünleri almışlardır. Bunu sırasıyla bebek bakım/temizlik ürünleri (%62) ve ilaç/sağlık ürünleri (%60) takip etmektedir. Etkinlik bileti (%26), evcil hayvan ürünleri (%24) ve çiçek/hediye seti (%23) en az alınan ürünler arasında yer almaktadır.

Tablo 9. Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumu

	N	**Yüzde (%)**
Kesinlikle evet	78	26
Evet	135	45
Ne evet ne hayır	75	25
Hayır	12	4
Kesinlikle hayır	0	0

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların önümüzdeki 12 ay içerisinde internet üzerinden bir bebek bakım ve temizlik ürün satın almayı planlayıp planlamadıklarına ilişkin verdikleri cevaplar yer almaktadır. Tabloya göre, katılımcıların çoğunluğunun (71) internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü alışverişi yapmayı düşündükleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların %25'si emin olamadıklarını ve %4'ü de alışveriş yapmayı düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 10. İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterler / Betimsel İstatistikler Tablosu

	N	**Min.**	**Max.**	**Ortalama**	**Std. sapma**
Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi	300	1,00	7,00	6,80	0,3621
Satış noktasının güvenilirliği	300	1,00	7,00	6,45	0,4727
Markanın bilinirliği	300	1,00	7,00	6,01	0,1124

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Kullanıcı yorumları	300	1,00	7,00	6,75	0,3819
Blogger ve influencerların yorumları	300	1,00	7,00	6,24	0,6410
Geçmiş satın alma deneyimleri	300	1,00	7,00	6,78	0,2798
Kampanya ve indirimler	300	1,00	7,00	5,95	0,2789

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların internet üzerinden bir bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken önemli gördükleri kriterlere ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri yer almaktadır. Sonuçlara göre, katılımcıların internetten herhangi bir bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken en önem verdikleri kriterin aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi (ort.=6,80) olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların alışveriş yaparken yakın çevrelerinin deneyimlerinden faydalandıkları anlaşılmaktadır. İkinci en önemli kriter de geçmiş satın alma deneyimleridir (ort.=6,78). Benzer şekilde daha önce bu ürünleri deneyimleyen kullanıcı yorumları (ort.=6,75) da katılımcıların en önem verdikleri kriterler arasında yer almaktadır. Katılımcılar tarafından internet üzerinden bir bebek bakım ve temizlik ürünü alırken diğer unsurlara göre daha az önem verdikleri kriter ise kampanya ve indirimler (ort.=5,95) olmuştur. Bu durum, fiyat avantajının tüketiciler için aslında önemli bir unsur olmakla birlikte, sosyal çevreden gelen tavsiyeler, kişisel deneyimler ve güven algısı gibi unsurların öncelikli tercih kriterleri olarak öne çıktığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, tüketicilerin internet üzerinden alışveriş süreçlerinde rasyonel değerlendirmelerin yanı sıra sosyal ve duygusal referanslara da büyük ölçüde başvurduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 11. İnternet Üzerinden Alışveriş Yapılan Yer ile İlgili Kriterler / Betimsel İstatistikler Tablosu

		N	**Min.**	**Max.**	**Ortalama**	**Std. sapma**
İnternet üzerinden alışveriş yaptığım yer;	Kalıcı, fiziksel bir adrese sahip olmalı.	300	1,00	5,00	4,70	0,3651
	Bilinen bir marka olmalı.	300	1,00	5,00	4,89	0,3206
	Uzun zamandır hizmet veriyor olmalı.	300	1,00	5,00	4,40	0,3306
	Satış sonrası hizmeti kaliteli olmalı.	300	1,00	5,00	4,10	0,2211
	Tanıdığım bir marka olmalı.	300	1,00	5,00	4,90	0,3134
	Çevremdekiler tarafından tavsiye edilmiş olmalı.	300	1,00	5,00	4,94	0,4465
	Geniş ürün ve marka seçeneği sunmalı.	300	1,00	5,00	4,65	0,2443
	Sipariş sayfası kullanışlı olmalı.	300	1,00	5,00	4,04	0,4833
	Ünlüler ve tanınmış kişiler tarafından kullanılıyor olmalı.	300	1,00	5,00	4,79	0,4442
	Özel kampanyalar ve indirimler uygulamalı.	300	1,00	5,00	4,55	0,2063

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların internet üzerinden alışveriş yaptıkları platforma ilişkin kriterler ile ilgili düşüncelerine ait betimsel istatistikler yer almaktadır. Sonuçlara göre, katılımcılar için internet üzerinden alışveriş yaptıkları yerde en önem verdikleri kriterin yakın çevreleri tarafından tavsiye edilmiş olması (ort.=4,94) olduğu anlaşılmaktadır. İkinci en önemli kriter ise bilinen (ort.=4,89) ve tanıdık bir marka olmasıdır (ort.=4,90). Tüm bu bulgular, çevresel etkiler ve marka tanınırlığının, internet üzerinden alışverişte güven oluşturma açısından temel belirleyiciler olduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal çevreden gelen önerilerin etkisi, dijital alışverişte sözlü kültürün önemini koruduğunu ortaya koymaktadır. Ünlüler ve tanınan kişiler tarafından kullanılıyor olması (ort.=4,79) da bir diğer önemli kriterdir. Buna göre katılımcıların sosyal medyada tanıtılan ve görünür olan markalara yönelik eğilim taşıdıkları görülmektedir. Bu durum, dijital çağda influencer pazarlamasının etkisini desteklemektedir. Bu anlamda katılımcıların alışveriş yapacakları platformu, hem yakın sosyal çevrelerinin hem de tanınmış kişilerin tavsiyeleri üzerine bilinen markalardan seçtikleri anlaşılmaktadır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Alışveriş yapılan yerin kalıcı, fiziksel bir adrese sahip olması (ort.=4,70) ve geniş ürün ve marka seçeneği sunması (ort.=4,65) gibi unsurlar da nispeten yüksek ortalamalara sahiptir. Bu sonuçlar, tüketicilerin internet alışveriş ortamlarında dahi geleneksel güven unsurlarını aradıklarını ve çeşitlilik beklentisi taşıdıklarını göstermektedir.

Alışveriş yapılan yerin yeni kampanyalar ve indirimler uygulaması ise 4,55 ortalama ile katılımcıların fiyat avantajlarını da önemli bulduklarını, ancak bunun markanın tanınırlığı ya da sosyal tavsiyeler kadar öncelikli olmadığını ortaya koymaktadır. Alışveriş yapılan yer ile ilgili katılımcılar tarafından en az önemli görülen kriterler ise sipariş sayfasının kullanışlı olması (ort.=4,04) ve satış sonrası hizmet kalitesi (ort.=4,10) olmuştur. Tüm bu sonuçlar, internetten alışverişte katılımcıların en çok markaya duyulan güven, sosyal etki ve görünürlük gibi faktörlere odaklandığı, fonksiyonel kolaylık ve satış sonrası destek gibi teknik unsurların ise ikinci planda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular, dijital pazarlama stratejileri açısından markaların güven ve sosyal kanıt üzerinden konumlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Tablo 12. İnternet Üzerinden Satın Alınacak Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü ile İlgili Kriterler / Betimsel İstatistikler Tablosu

		N	Min.	Max.	Ortalama	Std. sapma
İnternet üzerinden satın alacağım bebek bakım ve temizlik ürünü;	Popüler bir marka olmalı.	300	1,00	5,00	4,60	,4232
	Güvendiğim bir marka olmalı.	300	1,00	5,00	4,72	,2437
	Daha önce kullandığım bir marka olmalı.	300	1,00	5,00	3,52	,2476
	Paramın karşılığını vermeli.	300	1,00	5,00	4,78	,5249
	Sadece internette mevcut olmalı.	300	1,00	5,00	1,65	,3124
	Ünlüler ve tanınmış kişiler tarafından onaylanmalı.	300	1,00	5,00	4,80	,6336
	Arkadaşlarım veya tanıdıklarım tarafından tavsiye edilmeli.	300	1,00	5,00	4,87	,3398
	Klinik testlerden geçirilmiş, belgelere sahip olmalı.	300	1,00	5,00	4,88	,4424
	Ürünü değerlendirmek için hakkında yeterli bilgi olmalı.	300	1,00	5,00	3,78	,5256
	Fiziksel mağazalarda olduğundan daha düşük fiyatlı olmalı.	300	1,00	5,00	4,18	,3478
İnternet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken;	Kredi kartı ile ödeme yapmak güvenlidir.	300	1,00	5,00	3,85	,3253
	Her defasında aynı markaları tercih ederim.	300	1,00	5,00	3,22	,3738
	Sipariş edeceğim ürünün yanlış gelmesi beni endişelendirir.	300	1,00	5,00	4,86	,3687
	Siparişimin beklediğim tarihte geleceğinden emin olurum.	300	1,00	5,00	3,78	,4243
İnternet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken;	Kişisel bilgilerimin yetkisiz kullanılması riski vardır.	300	1,00	5,00	4,00	,3389
	Satın alınan ürünün kalitesi garanti edilir.	300	1,00	5,00	3,80	,5275
	Sadece acil ihtiyaçlarımı karşılamak isterim.	300	1,00	5,00	3,88	,3423
	Satın alınan ürün, internette gördüğüm resimlerle aynıdır.	300	1,00	5,00	3,98	,4406
	Üründen memnun olmazsam iade süreci kolaydır.	300	1,00	5,00	2,84	,3443
	Ürünlerle ilgili detaylı bilgi bulmak zordur.	300	1,00	5,00	3,83	,6257
	Ürün bilgisi çok uzun olmamalıdır.	300	1,00	5,00	4,23	,3486
	Ani satın alma kararları verebilirim.	300	1,00	5,00	4,33	,3236
	Kapıda ödeme imkânı benim için önemlidir.	300	1,00	5,00	3,93	,5185
	Ürün hakkında detaylı araştırma yaparım.	300	1,00	5,00	4,98	,5343

	İnternet sitesi satış elemanından daha güvenilir bilgi içerir.	300	1,00	5,00	2,32	,4278
	Mağazaya giderek vakit kaybetmem.	300	1,00	5,00	3,52	,2515
	Kampanya ve indirimleri takip ederim.	300	1,00	5,00	4,78	,3131
	Alternatifleri karşılaştırırım.	300	1,00	5,00	4,96	,4535
	Dilediğim zaman, dilediğim yerde alışveriş yapabilirim.	300	1,00	5,00	4,86	,5764
	Sosyal medyadaki görüşleri önemserim.	300	1,00	5,00	4,90	,5713
İnternet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın almak;	Risklidir.	300	1,00	5,00	4,45	,3732
	Eğlencelidir.	300	1,00	5,00	4,18	,3414
	Kolaydır.	300	1,00	5,00	4,80	,5341
	Hesaplıdır.	300	1,00	5,00	4,82	,2482
	Hızlıdır.	300	1,00	5,00	4,58	,4281
	Güvenilirdir.	300	1,00	5,00	3,80	,3602
	Keyiflidir.	300	1,00	5,00	4,18	,2506
	Heyecan vericidir.	300	1,00	5,00	4,00	,4515

Yukarıdaki tabloda, katılımcıların internet üzerinden satın alacakları bebek bakım ve temizlik ürünü ile ilgili kriterlere ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri yer almaktadır. Sonuçlara göre, katılımcılar tarafından internet üzerinden satın alacakları bebek bakım ve temizlik ürünü ile ilgili en önemli kriter gördükleri kriterin, ürünün klinik testlerden geçirilmiş ve gerekli belgelere sahip olması (ort.=4,88) olduğu görülmektedir. İkinci önemli kriter, ürünün arkadaşları ve tanıdıkları tarafından tavsiye edilmiş olmasıdır (ort.=4,87). Üçüncü en önemli kriter ise ürünün ünlüler ve tanınmış kişiler tarafından önerilmesidir (ort.=4,80). En az önemli görülen kriter ise ürünün sadece internette satışta olması (ort.=1,65) olmuştur.

Katılımcıların internetten bebek bakım ve temizlik ürünü alırken her defasında aynı markaları tercih etmedikleri (ort.=3,22) bu anlamda farklı ürünleri de denedikleri anlaşılmaktadır. İnternet alışverişlerinde sipariş verilen ürünün yanlış gelmesi (ort.=4,86) de katılımcılar tarafından çok fazla endişe duyulan bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunluğu alternatifler arasından kıyaslama yapmakta (ort.=4,96) ve kampanya ve indirimleri de takip etmektedirler (ort.=4,78).

Katılımcıların çoğunluğunun satın almayı planladıkları bebek bakım ve temizlik ürünü hakkında çok detaylı araştırma yaptıkları (ort.=4,98) görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların ürün hakkında sosyal medyada yapılan yorumları da önemsedikleri ve değerlendirdikleri (ort.=4,90) anlaşılmaktadır. Yine katılımcıların çoğunluğunun internet alışverişlerinin onlara diledikleri zaman ve diledikleri yerde alışveriş yapabilme kolaylığı sağlamasını oldukça önemli buldukları (ort.=4,86) görülmektedir.

Katılımcıların internetten bebek bakım ve temizlik ürünü alışverişlerini çoğunlukla kolay (ort.=4,80) ve hesaplı (ort.=4,82) buldukları görülmektedir. Ancak bir yandan alışverişi riskli (ort.=4,45) ve güvenilir (ort.=3,80) bulmadıkları da görülmektedir. Bu anlamda katılımcıların aslında internetten bu tarz ürünleri almayı güvenilir bulmasalar da kolay ve dışarıdan çok daha ucuza alabildikleri için satın almaya devam ettikleri sonucuna varılabilmektedir.

Tablo 13. Kişisel Bilgiler / Betimsel İstatistikler Tablosu

	N	**Min.**	**Max.**	**Ortalama**	**Std. sapma**
İnternet kullanımı konusunda yetenekliyim.	300	1,00	5,00	4,75	,4823
Risk almaktan çekinmem, cesaretliyim.	300	1,00	5,00	3,55	,2946

Yeni bir ürün çıktığında hemen denemek isterim.	300	1,00	5,00	3,78	,3555
Çevremdekiler deneyimlerime güvenirler.	300	1,00	5,00	4,70	,5753
Yeni fikirlere kolayca adapte olurum.	300	1,00	5,00	3,45	,2676
Belirsizliklerle başa çıkabilirim.	300	1,00	5,00	3,85	,4554
Yeniliklere şüphe ile yaklaşırım.	300	1,00	5,00	3,08	,3724
Başkalarının fikirleri ve deneyimleri benim için önemlidir.	300	1,00	5,00	4,79	,2722
Daha geleneksel ve muhafazakârım.	300	1,00	5,00	3,48	,7034
Modayı yakından takip ederim.	300	1,00	5,00	3,92	,3487

Yukarıdaki tabloda, ankete dahil olan katılımcıların kendilerine yöneltilen kişilikleri ile ilgili sorulara verdikleri cevaplara ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır. Bireysel eğilim ve tutumlarına ilişkin yapılan değerlendirmelerin sonucuna göre, katılımcıların kendilerini internet kullanımı konusunda oldukça yetenekli gördükleri (ort.=4,75) anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun başkalarının fikir ve deneyimlerinin kendileri için önemli olduğunu (ort.=4,79) belirttikleri ve kendilerinin deneyimlerinin de çevreleri tarafından dikkate alındığını (ort.=4,70) düşündükleri görülmektedir. Katılımcıların risk almak (ort.=3,55) ve belirsizliklerle başa çıkmak (ort.=3,85) konusunda ise kendilerine çok fazla güvenmedikleri anlaşılmaktadır. Piyasaya yeni bir ürün çıktığında da o ürünü hemen deneme konusunda çok fazla hevesli olmadıkları (ort.=3,78) da verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. "Yeniliklere şüphe ile yaklaşırım" (ort.=3,08) ve "Daha geleneksel ve muhafazakârım" (ort.=3,48) ifadeleri ise katılımcıların yenilik karşısındaki çekincelerini ve geleneksel değerlere olan bağlılıklarını orta düzeyde yansıtmaktadır.

Farklılaşma Analizleri

Demografik Özellikler Göre Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumunda Farklılaşma

Tablo 14. Yaşa Göre Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumunda Farklılaşma

Değişkenler		**Sayı**	**Ortalama**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Yaş	18-24	30	3.62	3.476	3	**.018***
	25-34	198	4.15			
	35-44	66	3.72			
	45-54	6	3.40			

Yaş grupları arasında internetten bebek bakım ve temizlik ürünü satın alma niyetinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır (p=0.018<0.05). Elde edilen sonuçlardan, 25-34 yaş grubunun ortalama satın alma niyeti (ort.=4.15), diğer yaş gruplarından anlamlı derecede daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç, satın alma niyetinin genç yetişkin gruplarda daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Tablo 15. Medeni Duruma Göre Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumunda Farklılaşma

Değişkenler		**Sayı**	**Ortalama**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Medeni durum	Bekar	54	3.51	3.122	2	**.017***
	Evli	210	4.05			
	Boşanmış	36	3.69			

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Katılımcıların medeni durumuna göre internetten bebek bakım ve temizlik ürünü satın alma niyetleri anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (p=0.017<0.05). Evli katılımcıların satın alma niyeti (ort.=4.05), bekar ve boşanmış katılımcılara kıyasla daha yüksektir.

Tablo 16. Eğitim Durumuna Göre Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumunda Farklılaşma

Değişkenler		**Sayı**	**Ortalama**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Eğitim durumu	Lise	15	3.45	2.852	3	**.038***
	Ön lisans	69	3.84			
	Lisans	177	4.03			
	Yüksek lisans	39	4.15			

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre internetten bebek bakım ve temizlik ürünü satın alma niyetlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma bulunmaktadır (p=0.038<0.05). Lisans (ort.=4.03) ve yüksek lisans (ort.=4.15) mezunlarının satın alma niyeti ortalamaları, lise (ort.=3.45) ve ön lisans (ort.=3.84) mezunlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre, eğitim düzeyi arttıkça internetten satın alma niyeti de artmaktadır. Buna göre eğitim düzeyinin dijital platformlarda alışveriş yapma eğilimini artırabileceği düşünülebilmektedir.

Tablo 17. Çalışma Durumuna Göre Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumunda Farklılaşma

Değişkenler		**Sayı**	**Ortalama**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Çalışma durumu	Devlet memuru	75	3.72	2.555	4	**.041***
	Özel sektör çalışanı	153	4.10			
	Şirket sahibi	30	3.95			
	Ev hanımı	33	3.65			
	Emekli	9	3.40			

Katılımcıların çalışma durumlarına göre internetten bebek bakım ve temizlik ürünü satın alma niyetleri istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p=0.041<0.05). Özellikle özel sektör çalışanlarının (ort.=4.10) ve şirket sahiplerinin (ort.=3.95) internetten alışveriş yapma niyeti, emeklilere ve ev hanımlarına kıyasla daha yüksektir. Bu sonuç, dijital farkındalık ve harcama eğilimleriyle ilişkilendirilebilmektedir.

Tablo 18. Aylık Gelir Düzeyine Göre Önümüzdeki 12 Ay Boyunca İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Almayı Planlama Durumunda Farklılaşma

Değişkenler		**Sayı**	**Ortalama**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Aylık gelir	22.000-40.000 TL	66	3.74	3.952	3	**.009***
	40.001-60.000 TL	135	4.08			
	60.001-80.000 TL	84	4.15			
	80.001-100.000 TL	15	3.75			

Katılımcıların aylık gelir düzeylerine göre internetten bebek bakım ve temizlik ürünü satın alma niyetleri arasında anlamlı farklılaşma bulunmaktadır (p=0.009<0.05). Diğer gelir gruplarına kıyasla en yüksek satın alma niyetinin 60.001-80.000 TL gelir grubunda (ort.=4.15) olan katılımcılarda görülmektedir. Bu gelir grubunun hem ekonomik güce sahip hem de internet kullanımına daha yatkın olduğu anlaşılmaktadır.

Demografik Özellikler Göre İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterlerde Farklılaşma

Tablo 19. Yaşa Göre İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterlerde Farklılaşma

Kriter	18-24 Ort.	25-34 Ort.	35-44 Ort.	45-54 Ort.	F	df	p-değeri (Sig.)
Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi	6.96	6.75	6.72	6.67	2.974	3	**.035***
Satış noktasının güvenilirliği	6.39	6.46	6.51	6.36	0.713	3	.547
Markanın bilinirliği	6.45	6.09	5.81	5.88	3.842	3	**.000***
Kullanıcı yorumları	6.83	6.78	6.71	6.74	0.815	3	.491
Blogger ve influencerların yorumları	6.44	6.29	6.13	5.62	3.272	3	**.000***
Geçmiş satın alma deneyimleri	6.87	6.75	6.73	6.59	1.204	3	.314
Kampanya ve indirimler	6.15	5.99	5.82	5.69	4.465	3	**.005***

Katılımcıların yaş gruplarına göre internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken önem verdikleri kriterler arasındaki farklılıklar analiz edilmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, bazı satın alma kriterlerinde yaş grupları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu görülmektedir.

Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.035<0.05$). Diğer yaş gruplarına kıyasla en yüksek ortalama 18-24 yaş grubunda (ort.=6.96) görülürken, bu oran yaş ilerledikçe kademeli olarak azalmıştır.

Benzer şekilde, markanın bilinirliği kriterinde de yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=0.000<0.05$). En yüksek ortalama 18-24 yaş grubunda (ort.=6.45), en düşük ise 35-44 yaş grubunda (ort.=5.81) gözlenmiştir.

Blogger ve influencer yorumları kriterinde de katılımcıların yaşlarına bağlı anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur ($p=0.000<0.05$). 18-24 yaş grubunun bu kritere verdiği önem (ort.=6.44), özellikle 45–54 yaş grubuna kıyasla (ort.=5.62) daha yüksektir.

Ayrıca, kampanya ve indirimler kriterine verilen önem de yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde değişiklik göstermektedir ($p=0.005<0.05$). Diğer yaş gruplarına kıyasla en yüksek ortalama 18-24 yaş grubuna aitken (ort. = 6.15), bu ortalamanın yaş ilerledikçe azaldığı görülmektedir.

Buna karşılık, satış noktasının güvenilirliği, kullanıcı yorumları ve geçmiş satın alma deneyimleri kriterlerinde yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Bu sonuç, bu kriterlerin yaş farkı gözetmeksizin tüm gruplar için benzer düzeyde önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 20. Medeni Duruma Göre İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterlerde Farklılaşma

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Kriter	Bekar Ort.	Evli Ort.	Boşanmış Ort.	F	df	p-değeri (Sig.)
Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi	6.75	6.82	6.65	1.233	2	.295
Satış noktasının güvenilirliği	6.43	6.47	6.40	0.543	2	.586
Markanın bilinirliği	6.10	6.05	6.00	0.854	2	.428
Kullanıcı yorumları	6.76	6.74	6.70	0.423	2	.657
Blogger ve influencerların yorumları	6.28	6.20	6.10	1.056	2	.352
Geçmiş satın alma deneyimleri	6.78	6.74	6.70	0.333	2	.722
Kampanya ve indirimler	6.00	6.02	5.90	0.759	2	.474

Katılımcıların medeni durumlarına göre internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken önem verdikleri kriterler arasındaki farklılıklar analiz edilmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizleri (ANOVA) sonuçları, medeni durum grupları arasında tüm kriterler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir ($p > 0.05$). Elde edilen bu sonuçtan medeni durumun katılımcıların satın alma kararlarını etkileyen kriterlerde anlamlı bir değişken olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 21. Eğitim Durumuna Göre İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterlerde Farklılaşma

Kriter	Lise Ort.	Ön Lisans Ort.	Lisans Ort.	Yüksek Lisans Ort.	F	df	p-değeri (Sig.)
Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi	6.90	6.81	6.75	6.70	3.018	3	**.031***
Satış noktasının güvenilirliği	6.44	6.48	6.46	6.42	0.712	3	.546
Markanın bilinirliği	6.41	6.10	5.94	5.80	4.236	3	**.006***
Kullanıcı yorumları	6.82	6.78	6.71	6.70	0.661	3	.576
Blogger ve influencerların yorumları	6.50	6.32	6.18	5.93	4.981	3	**.003***
Geçmiş satın alma deneyimleri	6.83	6.76	6.74	6.67	1.218	3	.303
Kampanya ve indirimler	6.13	6.00	5.89	5.75	4.112	3	**.002***

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünleri satın alırken önem verdikleri kriterlerde farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizleri (ANOVA) sonuçlarına göre bazı kriterlerde katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.031<0.05$). Bu kriterde en yüksek ortalamaya

sahip grup lise mezunlarıdır (ort.=6.90). Eğitim düzeyi yükseldikçe aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesine verilen önem azalma eğilimindedir. Buna göre, daha az eğitimli bireylerin karar verme süreçlerinde çevresel etkileri daha çok dikkate aldıkları söylenebilecektir.

Marka bilinirliği kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.006<0.05$). Sonuçlara göre, eğitim düzeyi yükseldikçe markanın tanınırlığına verilen önem azalmaktadır. Lise mezunları için bu kriter oldukça önemliyken, lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip katılımcılar bu kritere daha az önem vermektedir. Bu sonuç, daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin markaya değil örneğin ürüne ilişkin niteliklere daha fazla odaklandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Benzer şekilde, blogger ve influencer yorumları kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.003<0.05$). Diğer eğitim durumlarına kıyasla lise mezunlarının ortalaması en yüksektir (ort.=6.50). Bu sonuca göre, sosyal medya içerik üreticilerinin daha az eğitimli bireyler üzerinde daha etkili olduğu, eğitim düzeyi arttıkça bu tür yönlendirmelere karşı daha mesafeli yaklaşıldığı düşünülebilir.

Kampanya ve indirimler kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.002<0.05$). Bu kriterde de diğer kriterlere benzer şekilde eğitim düzeyi arttıkça ortalamalarda düşüş eğilimi gözlenmektedir. Lise ve ön lisans mezunları bu kriteri daha önemli bulurken, yüksek lisans mezunlarının ortalaması belirgin şekilde düşüktür. Bu durum, ekonomik avantajlara yönelik hassasiyetin eğitim seviyesiyle ters orantılı olabileceğini düşündürmektedir.

Diğer kriterlerde (satış noktası güvenilirliği, kullanıcı yorumları, geçmiş satın alma deneyimleri) eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($p > 0.05$). Bu durum, bu kriterlerin tüm eğitim grupları tarafından benzer derecede önemsendiğini göstermektedir.

Tablo 22. Çalışma Durumuna Göre İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterlerde Farklılaşma

Kriter	**Devlet Memuru Ort.**	**Özel Sektör Ort.**	**Şirket Sahibi Ort.**	**Ev Hanımı Ort.**	**Emekli Ort.**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi	6.78	6.69	6.76	6.93	6.85	3.101	4	.066
Satış noktasının güvenilirliği	6.43	6.44	6.47	6.51	6.39	0.828	4	.508
Markanın bilinirliği	6.02	5.85	6.15	6.22	5.74	4.009	4	**.003***
Kullanıcı yorumları	6.79	6.71	6.76	6.85	6.71	1.004	4	.403
Blogger ve influencerların yorumları	6.21	6.14	6.28	6.48	5.79	3.665	4	**.006***
Geçmiş satın alma deneyimleri	6.74	6.70	6.84	6.81	6.66	1.292	4	.272
Kampanya ve indirimler	5.87	5.91	6.04	6.18	5.75	2.851	4	**.025***

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Katılımcıların çalışma durumlarına göre internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünleri satın alırken önem verdikleri kriterlerde farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizleri (ANOVA) sonuçlarına göre bazı kriterlerde katılımcıların çalışma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Marka bilinirliği kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların çalışma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (p=0.003<0.05). Sonuçlara göre, en yüksek ortalama ev hanımlarında (ort.=6.22), en düşük ortalama özel sektör çalışanlarında (ort.=5.85) ve emekli katılımcılardadır (ort.=5.74).

Blogger ve influencerların yorumları kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların çalışma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (p=0.006<0.05). Ev hanımları bu kritere yüksek önem verirken (ort.=6.48), emekli bireyler (ort.=5.79) daha az önem vermektedir. Kampanya ve indirimler kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların çalışma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (p=0.025<0.05). Ev hanımları (ort.=6.18) ve şirket sahipleri (ort.=6.04) bu kriteri daha yüksek ortalamayla önemsemektedir. Özellikle ev hanımları için fiyat avantajlarının daha belirleyici olduğu görülmektedir.

Tablo 23. Aylık Gelir Durumuna Göre İnternet Üzerinden Bir Bebek Bakım ve Temizlik Ürünü Satın Alırken Önemli Olan Kriterlerde Farklılaşma

Kriter	**22.000 TL – 40.000 TL Ort.**	**40.001 TL – 60.000 TL Ort.**	**60.001 TL – 80.000 TL Ort.**	**80.001 TL – 100.000 TL Ort.**	**F**	**df**	**p-değeri (Sig.)**
Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi	6.82	6.77	6.74	6.87	1.172	3	.320
Satış noktasının güvenilirliği	6.41	6.42	6.51	6.50	1.379	3	.248
Markanın bilinirliği	5.79	6.02	6.15	6.28	4.228	3	**.001***
Kullanıcı yorumları	6.72	6.75	6.80	6.77	0.544	3	.652
Blogger ve influencerların yorumları	6.44	6.32	6.19	6.08	4.072	3	**.007***
Geçmiş satın alma deneyimleri	6.67	6.74	6.83	6.81	2.591	3	.052
Kampanya ve indirimler	6.22	6.01	5.91	5.88	5.185	3	**.002***

Katılımcıların aylık gelir durumlarına göre internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünleri satın alırken önem verdikleri kriterlerde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizleri (ANOVA) sonuçlarına göre bazı kriterlerde katılımcıların gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Marka bilinirliği kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların aylık gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (p=0.001<0.05). Sonuçlara göre, gelir düzeyi

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

yükseldikçe markaya verilen önem artmaktadır. Bu kritere verilen en düşük ortalama 22.000-40.000 TL aylık gelirinde (ort.=5.79) olan katılımcılarda olurken, en yüksek ortalama ise 80.000-100.000 TL gelir grubunda (ort.=6.28) olmuştur. Bu sonuçlar, yüksek gelirli katılımcıların bilinen ve güvenilen markalara yönelme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Blogger ve influencerların yorumları kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların aylık gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.007<0.05$). Sonuçlara göre, gelir seviyesi arttıkça bu kritere verilen önem azalmaktadır. 22.000 TL-40.000 TL gelir grubunda ortalama 6.44 iken, 80.001 TL-100.000 TL gelir grubunda ortalama 6.08'e gerilemiştir. Bu sonuçlar, düşük gelirli katılımcıların blogger ve influencerların görüşlerini satın alma kararlarında daha fazla dikkate aldığını göstermektedir. Yüksek gelirli bireyler ise bu tür yorumları daha az önemsedikleri anlaşılmaktadır.

Kampanya ve indirimler kriterine ilişkin değerlendirmeler katılımcıların aylık gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.002<0.05$). Benzer şekilde gelir seviyesi arttıkça bu kritere verilen önem azalmaktadır. En yüksek ortalama 22.000 TL-40.000 TL gelir grubunda (ort.=6.22), en düşük ortalama ise 80.001 TL-100.000 TL gelir grubundadır (ort.= 5.88). Bu sonuç, kampanya ve indirimlerin özellikle daha düşük gelirli bireyler için belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir. Yüksek gelirli bireylerde bu kriterin görece daha düşük bir önceliğe sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın temel amacı, tüketicilerin bebek bakım ve temizlik ürünlerini internet üzerinden satın alma davranışlarını belirlemektir. 300 kişinin katıldığı anket yöntemiyle yapılan araştırma, katılımcıların internet kullanım alışkanlıklarını ve alışveriş tercihlerini ortaya koymuştur.

Katılımcıların büyük çoğunluğu günlük olarak sosyal medya platformlarını kullanmakta ve günde ortalama 4-6 saatlerini internet üzerinde geçirmektedir. Tüm katılımcıların son 12 ay içinde internetten bir ürün veya hizmet satın aldığı ve çoğunluğunun gelecek 12 ay içinde de benzer bir satın alma düşüncesinde olduğu belirlenmiştir. Bebek bakım ve temizlik ürünleri başta olmak üzere çoğunluk, son 12 ayda 6-10 kez internet üzerinden alışveriş yaptığını ifade etmiş ve en çok güzellik/kişisel bakım, moda/giyim/aksesuar, yemek/ambalajlı gıda, ilaç/sağlık ve anne/bebek ürünleri aldığını belirtmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun yakın çevrelerinden gelen önerilere ve kullanıcı yorumlarına önem verdiği görülmüştür. Özellikle aile, arkadaş veya tanıdıkların tavsiyeleri ve ürünü kullananların deneyimleri, satın alma kararlarını etkileyen en önemli faktörlerdir. Geçmiş alışveriş deneyimleri de dikkate alınmaktadır.

İnternet üzerinden alışveriş yaparken, katılımcılar için en önemli faktörlerden biri, ürünü tavsiye eden yakın çevreleridir. Tanıdık bir marka olması ikinci sırada gelirken, ünlülerin veya tanınmış kişilerin ürünü kullanıyor olması da önemli bir etkendir. Sipariş sayfasının kullanımı ise alışveriş yapılan yerle ilgili en az önemli kriterdir.

Bebek bakım ve temizlik ürünleri için internet üzerinden alışveriş yaparken, katılımcılar için en önemli kriterler ürünün klinik testlerden geçmiş olması ve gerekli belgelere sahip olmasıdır. Arkadaş veya tanıdıkların önerisi ve ünlülerin tavsiyeleri de önemli bir etken olarak görülmektedir. Katılımcılar her zaman aynı markaları tercih etmemekte, farklı ürünleri deneme eğilimindedir.

Katılımcıların endişe duyduğu unsurlar arasında yanlış ürün teslimatı ve ürünle ilgili karşılaşılabilecek sorunlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, çoğunluk alternatifleri karşılaştırırken ve kampanyaları takip ederken, bebek bakım ve temizlik ürünleriyle ilgili detaylı araştırmalar yapmaktadır. Genel olarak, internetten alışveriş kolaylığını ve hesaplılığını takdir eden katılımcılar, aynı zamanda bu alanda risk ve güvenilirlik konularında endişe duymaktadır. Ancak, ürünleri daha uygun fiyatlarla alma imkanı, güvenilirlik endişesine rağmen, tüketicileri bu alışverişleri yapmaya teşvik etmektedir.

Katılımcıların kendilerini internet kullanımı konusunda yetenekli görmelerine rağmen, başkalarının deneyimlerinin ve fikirlerinin kendileri için önemli olduğunu belirtmeleri dikkat çekicidir. Yeni ürünleri hemen deneme konusunda fazla istekli olmamaları ve belirsizliklerle başa çıkma konusunda tereddütlü olmaları da araştırma sonuçları arasındadır.

Demografik değişkenlere göre yapılan analizler sonucunda, özellikle yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu ve gelir düzeyi faktörlerinin internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın alma niyetinde anlamlı düzeyde farklılıklar yarattığı görülmektedir. En yüksek satın alma niyeti ortalamaları 25-34 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, özel sektör çalışanı ve 60.001–80.000 TL gelir aralığındaki katılımcılarda görülmektedir. Özellikle evli ve çalışan kadınlarda bebek bakım ürünlerine yönelik dijital alışveriş davranışı güçlüdür. Düşük ortalamalar ise emekli, 45-54 yaş grubu, lise mezunu ve düşük gelir grubundaki katılımcılarda gözlemlenmektedir. Bu bulgular, hedef kitle belirleme ve segmentasyon açısından pazarlama stratejilerine önemli bir katkı sunmaktadır. Özellikle 25-34 yaş arası, evli, lisans/yüksek lisans mezunu ve orta-üst gelir grubundaki bireylerin, e-ticaret firmalarının kampanya ve reklam çalışmalarında öncelikli hedef grubu olabileceği düşünülebilecektir.

Katılımcıların internet üzerinden bebek bakım ve temizlik ürünü satın alırken önem verdikleri kriterler de demografik özelliklere göre farklılaşmaktadır. Aile, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi kriteri, özellikle genç yaş grubu (18-24) ve daha düşük eğitim düzeyine (lise mezunları) sahip katılımcılar tarafından yüksek oranda önemsenmektedir. Bu durum, genç ve daha az eğitimli bireylerin sosyal çevrelerinden aldıkları tavsiyelere daha fazla güvendiğini göstermektedir. Markanın bilinirliği ise yaş ilerledikçe ve gelir düzeyi yükseldikçe daha fazla önem kazanmakta, ancak eğitim seviyesi arttıkça bu kriterin önemi azalmaktadır. Ayrıca, ev hanımları marka bilinirliğine diğer çalışma durumu gruplarına göre daha yüksek önem vermektedir. Bu sonuçlar, yüksek gelirli ve ev hanımı gruplarının güvenilir ve tanınmış markaları tercih etme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Blogger ve influencer yorumları, genç yaş gruplarında (özellikle 18-24) ve daha düşük eğitim seviyesinde bulunan bireylerde önemli bir satın alma kriteri olarak öne çıkmaktadır. Gelir arttıkça bu kriterin önemi azalmaktadır. Ayrıca, çalışma durumuna göre ev hanımları bu tür sosyal medya etkilerine daha fazla değer verirken, emekliler daha az önem vermektedir. Bu da sosyal medya etkisinin demografik özelliklere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Kampanya ve indirimler kriteri ise, genç yaş grubu, düşük eğitim seviyesi, ev hanımı çalışma durumu ve daha düşük gelir grubundaki katılımcılar tarafından daha yüksek oranda önceliklendirilmiştir. Bu durum, ekonomik avantajların özellikle daha hassas gelir grupları için belirleyici olduğunu işaret etmektedir. Diğer kriterler olan satış noktasının güvenilirliği, kullanıcı yorumları ve geçmiş satın alma deneyimleri ise tüm demografik gruplar tarafından benzer düzeyde önemli bulunmuş ve demografik farklılıklara göre anlamlı bir değişim göstermemiştir. Bu kapsamda, satın alma kararlarında demografik faktörler belirli kriterlerin önemini şekillendirmektedir. Genç, düşük eğitimli ve düşük gelirli gruplar sosyal çevre, sosyal medya etkileri ve ekonomik avantajları daha fazla önemserken, daha yüksek gelir ve eğitim seviyesine sahip gruplar marka bilinirliğine daha fazla odaklanmaktadır.

Çıkan sonuçlara göre bebek bakım ve temizlik ürünleri satışını arttırmak için çeşitli stratejiler ve yaklaşımlar kullanılabilir. Buna göre katılımcılar için en önemli kriterin klinik testler olduğu düşünüldüğünde kalitenin arttırılmasının üreticiler için en önemli olgulardan biri olması gerektiği önerilecektir. Aynı zamanda sonuçlar göstermiştir ki katılımcılar yeni ürünleri deneme noktasında heveslidir. Bu anlamda kaliteli ürün çeşitliliğinin arttırılması satışları da arttıracaktır denilebilir. Müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli ürünler sunmak önemlidir. Yüksek kaliteli, güvenilir ve bebekler için güvenli ürünlerin bulunduğu bir yelpaze sunmak, müşteri memnuniyetini artırabilir.

Araştırmanın bir başka sonucu ise katılımcıların sosyal medyadan ve ünlülerden etkilenmelerine ilişkindir. Bu anlamda firmalar hedef kitlelerine uygun pazarlama stratejileri geliştirmeli, sosyal medya, dijital reklamlar, blog yazıları, videolar veya etkileyici pazarlama kampanyaları gibi çeşitli kanalları kullanarak ürünlerini tanıtmalıdır.

Bu noktalarda ünlülerle işbirliği yapılarak satışların artırılması hedeflenebilecektir. Tanınmış kişilerin veya bebek bakım uzmanlarının ürünleri önermesi, güvenilirliği artırabilecektir. Ayrıca, sektörle ilgili diğer firmalarla işbirlikleri yaparak ortak kampanyalar düzenlemek de satışları artırabilecektir.

Bu araştırma sonuçlarına uygun olarak bir sonraki araştırma kapsamında bebek bakım ve temizlik ürünlerinin hangi e-ticaret sitelerinden daha fazla alındığı ve bunun nedenlerini araştıran bir çalışma yapılması bu araştırma sonuçlarını tamamlayacak olması bakımından önerilecektir.

KAYNAKÇA

1. Ahmad, N.; Omar, A. and Ramayah, T. (2010) "Consumer lifestyles and online shopping continuance intention", Business Strategy Series, Vol. 11, No. 4, pp. 227-243.
2. Ajzen, I. (1991) "The theory of planned behavior", Organizational Behavior and Human Decision Processes, Vol. 50, No. 2, pp. 179-211.
3. Ajzen, I. (2006) "Behavioral Interventions Based on the Theory of Planned Behavior", Available at: http://www.people.umass.edu/aizen/pdf/tpb.intervention.pdf
4. Akdere, N. ve Karamaz, H.İ. (2023) Sosyal medyanın tüketicilerin satın alma davranışına etkisi: Y ve Z kuşağı üzerine bir çalışma, International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences, Cilt 9, Sayı 60, ss. 2129-2143
5. Alreck, P. and Settle, R. (2002) "The hurried consumer: time-saving perceptions of internet and catalogue shopping", Journal of Database Marketing, Vol. 10, No. 1, pp. 25- 35.
6. Babin, B. J.; Darden, W. R. and Griffin, M. (1994) "Work and/or Fun: Measuring Hedonic and Utilitarian Shopping Value", Journal of Consumer Research, Vol. 20, No. 1, pp. 644-656.
7. Bandura, A. (1977) *Social Learning Theory*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall
8. Bellman, S.; Lohse, G. L. and Johnson, E. J. (1999) "Predictors of online buying behaviour", Communications of the ACM, Vol. 42, No. 12, pp. 32-38
9. Bhatnagar, A.; Misra, S. and Rao, H.R. (2000) "On risk, convenience and internet shopping behaviour", Communications of the ACM, Vol. 43, No.11, pp.98-105
10. Blackwell, R. D.; Miniard, P. W. and Engel, J. F. (1990) *Consumer Buying Behaviour*. Orlando: The Dryden Press
11. Blackwell, R. D.; Miniard, P. W. and Engel, J. F. (2001) *Consumer Behaviour*, New York: Harcourt College Publisher.
12. Bramall, C.; Schoefer, K. and McKechnie, S. (2004) "The determinants and consequences of consumer trust in e-retailing: a conceptual framework", Irish Marketing Review, Vol. 17, pp. 3-22.
13. Budak, B. (2010) *E-Ticaret*, İstanbul: Etap Yayınevi
14. Burke, R. R. (2002) "Technology and the customer interface: what consumers want in the physical and virtual store", Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 30, No. 4, pp. 411-432.
15. Chau, P. Y. K. and Hu, J. H. (2002) "Investigating healthcare professionals' decisions to accept telemedicine technology: an empirical test of competing theories", Information & Management, Vol. 39, No. 4, pp. 297-311.
16. Chiu, C. M.; Chang, C. C.; Cheng, H. L. and Fang, Y. H. (2009) "Determinants of customer repurchase intention in online shopping", Online Information Review, Vol. 33, No. 4, pp. 761-784.
17. Cho, N. and Park, S. (2001) "Development of Electronic Commerce User-Consumer Satisfaction Index (ECUSI) for internet shopping", Industrial Management & Data Systems, Vol. 101, No. 8, pp. 400-409.
18. Constantinides, E. (2004) "Influencing the online consumer's behaviour: the web experience", Internet Research, Vol. 14, No. 2, pp. 111-126.

19. Dahlen, M. (2002) "Learning the web: internet user experience and response to web marketing in Sweden", Journal of Interactive Advertising, Vol. 3, No. 1, 25-33.
20. Davis, F. D. (1989) "Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology", MIS Quarterly, Vol. 13, No. 3, pp. 319-340.
21. Dholakia, R. and Uusitalo, O. (2002) "Switching to electronic stores: consumer characteristics and the perception of shopping benefits", International Journal of Retail and Distribution Management, Vol. 30, No. 10, pp. 459-469
22. Donthu, N. and Garcia, A. (1999) "The internet shopper", Journal of Advertising Research, Vol. 39, No. 3, pp. 52-59.
23. Durmaz, Y. ve Bahar Oruç, R. (2011) "Tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde sosyolojik faktörlerin etkisinin incelenmesine yönelik bir çalışma", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 10, Sayı. 37, ss. 60-77
24. Elliot, S. and Fowell, S. (2000) "Expectations versus reality: a snapshot of consumer experiences with Internet retailing", International journal of information management, Vol. 20, No. 5, pp. 323-336.
25. Entrust (2008) "Phishing attack" in Lee, M. C. (2009) "Factors influencing the adoption of internet banking: an integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit", Electronic Commerce Research and Applications, Vol. 8, No. 3, pp. 130-141.
26. Fishbein, M. and Ajzen, I. (1975) *Belief, Attitude, Intention and Behaviour: An Introduction to Theory and Research*, Addison-Wesley: Reading
27. Ganesan, S. (1994) "Determinants of long-term orientation in buyer-seller relationships", Journal of Marketing, Vol. 58, No. 2, pp. 1-19.
28. Goldsmith, R. E. (2001) "Using the domain specific innovativeness scale to identity innovative internet consumers", Internet Research, Vol. 11, No. 2, pp. 149-158
29. Goldsmith, R. E. and Bridges, E. (2000) "E-Tailing versus retailing: using attitudes to predict online buying behaviour" Quarterly Journal of Electronic Commerce, Vol. 1, No.3, pp. 245-253
30. Gummerus, J.; Liljander, V.; Pura, M. and Van Riel, A. (2004) "Customer loyalty to content-based Web sites: The case of an online health-care service", Journal of Services Marketing, Vol. 18, No. 3, pp. 175-186.
31. Güven, E.; Palamutçuoğlu, T. ve Çavuşoğlu, S. (2019) "Tüketicilerin karar verme tarzları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 33, ss. 51-81
32. Harris, L. C. and Goode, M. M. H. (2004) "The four levels of loyalty and the pivotal role of trust: a study of online service Dynamics", Journal of Retailing, Vol. 80, No. 2, pp. 139-158.
33. Harrison, A. W. and Rainer, R. K. (1992) "The influence of individual differences on skill in end-user computing", Journal of Management Information Systems, Vol. 9, No. 1, pp. 93-111
34. Hernandez, B.; Jimenez, J. and Martin, M. J. (2011) "Age, gender and income: do they really moderate online shopping behaviour?", Online Information Review, Vol. 35, No. 1, pp. 113-133
35. Hirschman, E. (1980) "Innovativeness, novelty seeking and consumer creativity", Journal of Consumer Research, Vol. 7, No. 3, pp. 283-295.
36. Hubona, G. S. and Kennick, E. (1996) "The impact of external variables on information technology usage behavior", IEEE Proceedings of the Hawaii International Conference on System Sciences, IEEE Press, Vol. 4, pp. 166-175
37. Jarvenpaa, S. L. and Todd, P. A. (1997) "Consumer reactions to electronic shopping on the world wide web", International Journal of Electronic Commerce, Vol. 1, No. 2, pp. 59-88.
38. Jobber, D. (2010) *Principles & Practice of Marketing* (3rd Ed.), London: McGraw-Hill.
39. Kim, H. (2005) "Consumer profiles of apparel product involvement and values", Journal of Fashion Marketing and Management, Vol. 9, No. 2, pp. 207-220.

40. Korgaonkar, P. and Wolin, L. (1999) "A multivariate analysis of web usage", Journal of Advertising Research, Vol. 38, No.1, pp.7-21
41. Kuisma, T.; Laukkanen, T. and Hiltunen, M. (2007) "Mapping the reasons for resistance to internet banking: a means-end approach", International Journal of Information Management, Vol. 27, No. 2, pp. 75-85.
42. Laohapensang, O. (2009) "Factors influencing internet shopping behaviour: a survey of consumers in Thailand", Journal of Fashion Marketing and Management, Vol. 13, No. 4, pp. 501-513.
43. Lee, E. J. and Overby, J. W. (2004) "Creating value for online shoppers: implications for satisfaction and loyalty", Journal of Consumer Satisfaction and Complaining Behavior, Vol. 17, pp. 54-67.
44. Li, N. and Kirkup, G. (2007) "Gender and cultural differences in internet use: a study of China and UK", Computers & Education, Vol. 48, No. 2, pp. 301-317.
45. Littler, D. and Melanthiou, L. D. (2006) "Consumer perceptions of risk and uncertainty and the implications for behaviour towards innovative retail services: the case of internet banking", Journal of Retailing and Consumer Services, Vol. 13, No. 6, pp. 431-443.
46. Lohse, G. L. and Spiller, P. P. (1998) "Electronic shopping", Communications of the ACM, Vol. 41, No. 7, pp. 81-89.
47. Lohse, G. L.; Bellman, S. and Johnson, E. J. (2000) "Consumer Buying Behaviour on The Internet: Findings From Panel Data", Journal of Interactive Marketing, Vol. 14, No. 1, pp. 15-29.
48. Maditinos, D. I. and Theodoridis, K. (2010) "Satisfaction determinants in the Greek online shopping context", Information Technology & People, Vol. 23, No. 4, pp. 312-329
49. Martin, S. S. and Camarero, C. (2009) "How perceived risk affects online buying", Online Information Review, Vol. 33, No. 4, pp. 629-654
50. Milne, G. R. and Boza, M. (1999) "Trust and concern in consumers' perceptions of marketing information management practices", Journal of Interactive Marketing, Vol. 13, No. 1, pp. 5-25
51. Miyazaki, A. D. and Fernandez, A. (2001) "Consumer perceptions of privacy and security risks for online shopping", The Journal of Consumer Affairs, Vol. 35, No. 1, pp. 27-44.
52. Monsuwe, T. P.; Dellaert, B. G. C. and de Ruyter, K. (2004) "What drives consumers to shop online? A literature review", International Journal of Service Industry Management, Vol. 15, No. 1, pp. 102-121
53. Montoya-Weiss, M. M.; Voss, G. B. and Grewal, D. (2003) "Determinants of online channel use and overall satisfaction with a relational, multichannel service provider", Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 31, No. 4, pp. 448-458.
54. Morgan, R. M. and Hunt, S. (1994) "The commitment-trust theory of relationship marketing", Journal of Marketing, Vol. 58, No. 3, pp. 20-38.
55. Novak, T.; Hoffman, D. and Yung, Y. (2000) "Measuring the customer experience in online environments: a structural modelling approach", Marketing Science, Vol. 19, No. 1, pp. 22-42
56. O'Keefe, R. M. and Mceachern, T. (1998) "Web-based customer decision support systems", Communications of the ACM, Vol. 41, No. 3, pp. 71-78.
57. Park, C. and Kim, Y. (2003) "Identifying key factors affecting consumer purchase behaviour in an online shopping context", International Journal of Retail & Distribution Management, Vol. 31, No. 1, pp. 16-29
58. Park, C. H. and Kim, Y. G. (2006) "The effect of information satisfaction and relational benefit on consumers' online shopping site commitments", Journal of Electronic Commerce in Organizations, Vol. 4, No. 1, pp. 70-90.
59. Perez-Hernandez, J. and Sanchez-Mangas, R. (2011) "To have or not to have Internet at home: Implications for online shopping", Information Economics and Policy, Vol. 23, No. 3-4, pp. 213-226

60. Peter, J. P. and Olson, J. C. (2010). *Consumer Behaviour and Marketing Strategy* (9th Ed.), New York: McGraw-Hill/Irwin.
61. Quinton, S. and Harridge-March, S. (2008) "Trust and online wine purchasing: insights into UK consumer behaviour", International Journal of Wine Business Research, Vol. 20, No. 1, pp. 68-85.
62. Ramaswami, S.; Strader, T. and Brett, K. (2001) "Determinants of online channel use for purchasing financial products", International Journal of Electronic Commerce, Vol. 5, No.2, pp.95-118
63. Rangaswamy, A. and Gupta, S. (1999) "Innovation adoption and diffusion in the digital environment: some research opportunities", E-Business Research Center Working Paper 02-1999, Penn State University, University Park, available at: http://www.smeal.psu.edu/cdt/ebrcpubs/res_papers/1999_02.pdf
64. Rao, R. (2009) "Digital divide: issues facing adult learners", Computer and Information Science, Vol. 2, No. 1, pp. 132-136.
65. Ray, I. and Zhang, H. (2008) "Experiences in developing a fair-exchange e-commerce protocol using common off-the-shelf components", Electronic Commerce Research and Applications, Vol. 7, No. 2, pp. 247-259.
66. Reavley, N. (2005) "Securing online banking", Card Technology Today, Vol. 17, No. 10, pp. 12-13.
67. Ribbink, D.; Van Riel, A. C. R.; Liljander, V. and Streukens, S. (2004) "Comfort your online customer: quality, trust, royalty on the Internet", Managing Service Quality, Vol. 14, pp. 446-456.
68. Rodgers, W.; Negash, S. and Suk, K. (2005) "The Moderating Effect of On-line Experience on the Antecedents and Consequences of On-Line Satisfaction", Psychology & Marketing, Vol. 22, No. 4, pp. 313-331.
69. Rousseau, D. M.; Sitkin, S. B.; Burt, R. S. and Camerer, C. (1998) "Not So Different After All: A Cross Discipline View of Trust", Academy of Management Review, Vol. 23, No. 3, pp. 393-404.
70. Schiffman, L. G. and Kanuk, L. L. (2010) *Consumer Behavior* (10th Ed.), New Jersey: Pearson Prentice Hill.
71. Shin, D. H. (2009) "Towards an understanding of the consumer acceptance of mobile wallet", Computers in Human Behavior, Vol. 25, No. 6, pp. 1343-1354
72. Singh, M. (2002) "e-Services and their role in B2C e-commerce", Managing Service Quality, Vol. 12, No. 6, pp. 434-446.
73. Solomon, M. R. (2013) *Consumer Behavior* (10th Ed.), Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall
74. Soydan, S. (2022) Pandemi (Covid-19) sonrası tüketici davranışlarındaki değişim ile ilgili bir derleme çalışması, Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 18, ss. 1-15
75. Sun, H. and Zhang, P. (2006) "The role of moderating factors in user technology acceptance", International Journal of Human-computer Studies, Vol. 64, No. 2, pp. 53- 78.
76. Szymanski, T. and Hise, P. (2000) "E-satisfaction: an initial examination", Journal of Retailing, Vol. 76, No. 3, pp. 309-322.
77. Şeker, A. (2020) "Çevrimiçi alışveriş yapan tüketici davranışlarına yönelik çevrimiçi bir araştırma", İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, ss. 11-27
78. Teas, R. K. and Agarwal, S. (2000) "The effects of extrinsic product cues on consumers' perceptions of quality, sacrifice, and value", Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 28, No. 2, pp. 278-290.
79. Teo, T. S. H. and Liu, J. (2007) "Customer trust in e-commerce in United States, Singapore and China", Omega, Vol. 35, No. 1, pp. 22-38

80. Tiltay, M.A. ve Şen, R. (2022) "Tüketici Davranışı Teorisi Alan Kimliğinin Oluşumuna Yönelik Bir Değerlendirme: Mevcut Durum ve Eğilimler", Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, ss. 69-122
81. Trocchia, P. J. and Janda, S. (2000) "A phenomenological investigation of internet usage among older individuals", Journal of Consumer Marketing, Vol. 17, No. 7, pp. 605-616.
82. Trocchia, P. J. and Janda, S. (2003) "How do consumers evaluate internet retail service quality?", Journal of Services Marketing, Vol. 17, No. 3, pp. 243-253.
83. Uylaş, Ö. ve Tingöy, Z. (2016) "Türkiye'de mobil alişverişin çevrimiçi tüketici davranişlarina etkisi üzerine bir araştirma", Online Academic Journal of Information Technology, Cilt 7, Sayı 25, ss. 23-36
84. Wang, S.; Beatty, S. E. and Foxx, W. (2004) "Signalling the trustworthiness of small online retailers", Journal of Interactive Marketing, Vol. 18, No. 1, pp. 53-69.
85. Ward, M. R. and Lee, M. J. (2000) "Internet shopping, consumer search and product branding", Journal of Product and Brand Management, Vol. 9, No. 1, pp. 6-20.
86. Wells, W. and Prensky, D. (1996) *Consumer Behavior*, New York: John Wiley & Sons Inc.
87. Wolfinbarger, M. and Gilly, M. C. (2001) "Shopping online for freedom, control and fun", California Management Review, Vol. 43, No. 2, pp.34-55
88. Yıldırım, Y. (2016) "Tüketicinin satın alma karar sürecinde bilgi kaynakları ve güvenirlikleri: referans grubu olarak yakın çevrenin etkisinin incelenmesi", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 1, ss. 214-231
89. Yıldız, Y. (2014) "Tüketici davranışları üzerinde sosyal medya etkileri: Apple ve Samsung örneği", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 4, Sayı. 2, ss. 5-15
90. Yousafzai, S. Y.; Pallister, J. G. and Foxall, G. R. (2005) "Strategies for building and communicating trust in electronic banking: a field experiment", Psychology & Marketing, Vol. 22, No. 2, pp. 181-201.
91. Yu., J.; Ha., I.; Choi, M. and Rho, J. (2005) "Extending the TAM for a t-commerce", Information & Management, Vol. 42, No. 77, pp. 965-976.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(38)

Hüseyin GÖKSU[121]; Ali COŞKUN[122]; Tarık KARAKUŞ[123]; Hidayet BİLGİN[124]

DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE ÖĞRETMEN YETERLİLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TEACHER COMPETENCIES IN THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, dijital dönüşüm sürecinin öğretmen yeterlilikleri üzerindeki etkilerini anlamak ve öğretmenlerin bu sürece ilişkin algı, deneyim ve karşılaştıkları güçlükleri nitel bir perspektifle ortaya koymaktır. Eğitimde dijitalleşmenin hız kazandığı son yıllarda, özellikle COVID-19 pandemisiyle birlikte eğitim ortamlarında dijital teknolojilerin zorunlu ve yaygın bir şekilde kullanılması, öğretmenlerin bu teknolojilere olan yaklaşımını, pedagojik uygulamalarını ve mesleki rollerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu bağlamda, öğretmenlerin dijital yeterlilikleri, yalnızca teknik becerilerle değil, aynı zamanda pedagojik entegrasyon, dijital etik, dijital okuryazarlık ve dijital vatandaşlık gibi çok boyutlu alanlarla birlikte ele alınmalıdır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması modeli doğrultusunda yürütülmüş olup, Adıyaman ilinde farklı branşlarda görev yapan toplam 20 öğretmen ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen ve uzman görüşleriyle yapılandırılmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun dijital dönüşümü eğitimde teknolojik araçların kullanımıyla özdeşleştirdiğini; dijital yeterlilik düzeylerini ise genellikle "orta düzey" olarak tanımladıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin önemli bir kısmı, dijital dönüşümün pedagojik boyutlarına ilişkin farkındalık geliştirmiş ve mesleki gelişime açık olduklarını ifade etmiştir. Sınıf içi uygulamalarda dijital araç kullanımının genellikle sunum ve içerik aktarımı düzeyinde sınırlı kaldığı, etkileşimli ve öğrenci merkezli teknolojilerin ise daha az tercih edildiği belirlenmiştir. Ayrıca, dijital dönüşüm sürecinde karşılaşılan en yaygın sorunların başında altyapı yetersizlikleri, teknik bilgi eksiklikleri ve öğrenci ilgisizliği gelmektedir. Öğretmenlerin dijital dönüşüm sürecinde desteklenmeye ve rehberliğe ihtiyaç duydukları, bu sürecin yalnızca bireysel çabalarla sürdürülebilir olmadığı da elde edilen diğer önemli bulgulardandır. Bu bağlamda araştırma bulguları, dijital dönüşüm sürecinde öğretmenlerin yeterliliklerinin çok boyutlu olarak ele alınması gerektiğini ve bu süreçte kurumsal destek sistemlerinin, sürekli mesleki gelişim fırsatlarının ve bütüncül eğitim politikalarının belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Öğretmenlerin dijital dönüşümle bütünleşmesi yalnızca araçsal değil, aynı zamanda kültürel ve pedagojik bir değişimi de zorunlu kılmakta; bu nedenle öğretmen eğitiminin yapısal olarak yeniden gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: dijital dönüşüm, öğretmen yeterlilikleri, dijital okuryazarlık, nitel araştırma, pedagojik entegrasyon.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to understand the effects of the digital transformation process on teacher competencies and to reveal the perceptions, experiences and difficulties teachers face regarding this process from a qualitative perspective. In recent years, when digitalization in education has accelerated, especially with the COVID-19 pandemic, the mandatory and widespread use of digital technologies in educational environments has significantly transformed teachers' approach to these technologies, pedagogical practices and professional roles. In this context, teachers' digital competencies should be addressed not only with technical skills, but also with multidimensional areas such as pedagogical integration, digital ethics, digital literacy and digital citizenship. The research was conducted in line with the case study model, one of the qualitative research designs, and semi-structured interviews were conducted with a total of 20 teachers working in different branches in Adıyaman province. A semi-structured interview form developed by the researcher and structured with expert opinions was used as the data collection tool, and the data were analyzed with the descriptive analysis method. The research findings reveal that the vast majority of teachers identify digital transformation with the use of technological tools in education; and they generally define their digital competence levels as "medium level". However, a significant number of teachers have developed awareness of the pedagogical dimensions of digital transformation and stated that they are open to professional development. It has been determined that the use of digital tools in classroom practices is generally limited to presentation and content transfer, and interactive and student-centered technologies are less preferred. In addition, the most common problems encountered in the digital transformation process are inadequate infrastructure, lack of technical knowledge, and student disinterest. Other important findings include that teachers need support and guidance in the digital transformation process and that this process is not sustainable only with individual efforts. In this context, research findings show that teachers' competencies should be addressed multidimensionally in the digital transformation process and that institutional support systems, continuous professional development opportunities, and holistic education policies play a decisive role in this process. The integration of teachers with digital transformation necessitates not only an instrumental but also a cultural and pedagogical change; therefore, it is emphasized that teacher education should be structurally reexamined.

Keywords: *digital transformation, teacher competencies, digital literacy, qualitative research, pedagogical integration.*

[121]Hüseyin GÖKSU, Doyran Ortaokulu, huseyingoksu0272@gmail.com, Orcid No: 0009000183139125
[122] Ali COŞKUN, Elmacık İlkokulu, alicoskun028@hotmail.com, Orcid No: 0009-0008-2035-1912
[123]Tarık KARAKUŞ, Elmacık İlkokulu, tarikkarakus16@gmail.com, Orcid No: 0009-0005-7195-9459
[124] Hidayet BİLGİN, Fuat Sezgin Ortaokulu, serazad0216@hotmail.com, Orcid No: 0009-0006-9050-8167

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

21. yüzyılın bilgi temelli toplum yapısı, eğitim sistemlerini dijital dönüşüm olgusu etrafında yeniden şekillendirmeye zorlamaktadır. Dijitalleşmenin etkileri, yalnızca teknolojik araçların sınıf ortamına entegrasyonuyla sınırlı kalmamakta; öğretmenlerin pedagojik yaklaşımlarından okul yönetiminin yapısına kadar uzanan çok boyutlu bir dönüşüm süreci yaratmaktadır. Bu süreçte öğretmenlerin dijital yeterlilikleri, sadece teknik bilgi düzeyleriyle değil; aynı zamanda dijital pedagojik içerik bilgisi, dijital okuryazarlık, dijital etik farkındalığı ve dijital vatandaşlık gibi çok yönlü becerilerle değerlendirilmek durumundadır (Fidan & Cura Yeleğen, 2022). Dolayısıyla dijital dönüşüm, öğretmenlerin mesleki kimliklerini yeniden tanımlamalarını, yeni rol ve sorumluluklar üstlenmelerini zorunlu kılmaktadır.

Dijital dönüşüm kavramı, eğitim bağlamında sadece araçsal teknolojilerin benimsenmesi değil, aynı zamanda öğrenme ortamlarının yeniden tasarımı, bireyselleştirilmiş öğrenme fırsatlarının artırılması ve dijital pedagojik içeriklerin üretilmesi anlamına gelmektedir (Ateş & Yıldızcan, 2024). Bu bağlamda, öğretmenlerin teknolojik formasyon düzeyleri ile dijital materyal geliştirme yeterlilikleri arasındaki ilişki, eğitimde dijital dönüşümün ne ölçüde derinleştiğini göstermektedir (Ağıç & Korkmaz, 2022). Öğretmenlerin dijital dönüşüme uyum sağlayabilmeleri, onların dijital okuryazarlık becerilerinin gelişmişliği ile de doğrudan ilişkilidir. Dijital okuryazarlık, yalnızca dijital araçları kullanma becerisini değil; aynı zamanda dijital ortamlarda eleştirel düşünme, bilgi doğrulama, güvenli internet kullanımı ve dijital içerik üretimi gibi karmaşık becerileri kapsamaktadır (Baki, 2023; Irgatoğlu, Erken, Gürsel & Denizli, 2024). Öğretmenlerin bu becerileri geliştirmesi, onların sadece bilgi taşıyıcısı değil, aynı zamanda dijital ortamların pedagojik mimarları olmalarını gerektirmektedir. Özellikle görsel okuryazarlık yeterliliklerinin dijital okuryazarlık becerileri üzerindeki belirleyici gücü, yeni nesil öğretim ortamlarında öğretmen rollerinin farklılaşmasını zorunlu kılmaktadır (Baki, 2023).

Dijital dönüşüm, yalnızca bireysel düzeyde değil; aynı zamanda kurumsal ve toplumsal düzeyde de bir paradigma değişimini beraberinde getirmektedir. Eğitim kurumlarının dijitalleşme politikaları, idarecilerin dijital liderlik yeterlilikleri ve dijital okuryazarlık düzeyleri bu sürecin başarısını etkileyen başlıca faktörler arasındadır (Ateş & Yıldızcan, 2024; Irgatoğlu vd., 2024). Nitekim okul yöneticilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri yükseldikçe, öğretmenlerin teknoloji kullanımına ilişkin öz yeterlik algılarında da artış yaşandığı rapor edilmiştir. Bu durum, dijital dönüşümün çok aktörlü ve çok katmanlı bir süreç olduğunu açıkça göstermektedir. COVID-19 pandemisi, öğretmenlerin dijital yeterliklerini daha önce hiç olmadığı kadar hızlı geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Salgın süresince yürütülen uzaktan eğitim uygulamaları, öğretmenlerin hem teknik hem de pedagojik açıdan dijital becerilerini test etmiş, aynı zamanda eksikliklerini görünür kılmıştır (Yılmaz & Toker, 2022). Eğitimciler için geliştirilen dijital yeterlik ölçekleri aracılığıyla yapılan karşılaştırmalı analizler, pandemi öncesi ve sonrası dijital yeterlik düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Özellikle yeni teknolojilere uyum sağlama, dijital araçlarla içerik üretme ve dijital sınıf yönetimi gibi becerilerde belirgin artışlar gözlemlenmiştir (Gündüzalp, 2022). Dijital öğretmenlik kavramı, bu dönüşüm sürecinde yeni bir mesleki kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital öğretmenlik, öğretmenin dijital teknolojilerle etkin bir biçimde çalışabilmesi, pedagojik uyarlama yapabilmesi, içerik tasarlayabilmesi ve dijital ortamlarda öğrenmeyi kolaylaştırıcı rol üstlenmesi anlamına gelmektedir (Kaya, 2022). Nitel araştırmalardan elde edilen bulgular, özel okul öğretmenlerinin dijital öğretmenlik kimliğini benimsediğini, bireysel dijital yatkınlıklarının bu süreci desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu da, öğretmenlerin dijital dönüşüme ne ölçüde hazır olduklarını anlamak açısından kritik bir gösterge niteliğindedir.

Dijital dönüşüm bağlamında öne çıkan bir diğer kavram, dijital vatandaşlıktır. Bireylerin dijital ortamlarda etik, güvenli ve sorumlu bir şekilde davranabilmeleri, bilgi haklarına ve dijital mahremiyete duyarlı olmaları dijital vatandaşlık bilincini gerektirmektedir (Akdağ & Şiraz, 2021). Öğretmenlerin hem kendi dijital vatandaşlık becerilerini geliştirmesi hem de öğrencilere bu bilinci kazandırması, 21. yüzyıl eğitim hedeflerinin temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede öğretmenlerin dijital dönüşüm sürecinde üstlendikleri roller, sadece eğitsel değil aynı zamanda toplumsal bir misyon taşımaktadır. Eğitim fakültesi öğrencileri ve öğretmen adaylarının dijital yeterlik düzeyleri ile teknoloji entegrasyonu öz-yeterlik algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, dijital becerilerin mesleki sosyalizasyon sürecinde geliştirildiğini ve bireysel farklılıklar (örneğin cinsiyet, kıdem, alan bilgisi) üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(Ramazan Kaya & Uyangör, 2022). Bu bağlamda öğretmen eğitimi programlarının dijital pedagojik tasarım, dijital içerik üretimi ve dijital etik gibi alanlarda yapılandırılması, öğretmenlerin dijital çağın gereklerine uygun bir biçimde yetiştirilmesini sağlayacaktır. Son olarak, yapılan bibliyometrik analiz çalışmaları, Türkiye'de dijital dönüşüm alanındaki lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun sosyal bilimler disiplinlerinde yoğunlaştığını göstermektedir (Özispa & Akdaş, 2019). Bu durum, dijital dönüşümün teknik bir süreç olmaktan ziyade kültürel, pedagojik ve yönetsel boyutlarıyla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Dijital dönüşüm, sadece araçların değil, aktörlerin ve ilişkilerin de değişimini gerektirmektedir (İnci, Akpınar & Kandır, 2017). Bu nedenle dijital dönüşüm sürecinde öğretmenlerin rollerinin yeniden tanımlanması, onların mesleki yeterliklerinin kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması (case study) desenine dayalı olarak yapılandırılmıştır. Durum çalışması deseni, belirli bir bağlamda meydana gelen olguların derinlemesine ve çok yönlü olarak incelenmesini mümkün kılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Araştırma, katılımcıların kendi bağlamlarında dijital dönüşüme ilişkin deneyimlerinin anlaşılmasına odaklanarak betimsel nitelikli bir çözümleme yapmayı hedeflemektedir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Adıyaman il merkezinde görev yapan farklı branşlardan 20 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılar, maksimum çeşitlilik örneklemesi esas alınarak seçilmiş ve dijital dönüşüm süreciyle doğrudan ilişkili deneyimlere sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin tamamı araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır ve etik ilkeler doğrultusunda bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formunun oluşturulmasında ilgili literatür taranarak dijital dönüşüm, öğretmen yeterlilikleri, teknoloji entegrasyonu, mesleki gelişim ve dijital pedagojik yeterlikler gibi temalara odaklanılmıştır (Ertmer & Ottenbreit-Leftwich, 2010). Formda yer alan sorular, öğretmenlerin dijital araçlara yönelik tutumları, bu araçları sınıf içi kullanımları, mesleki gelişim süreçleri ve karşılaştıkları zorlukları derinlemesine anlamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Görüşmeler bireysel olarak yüz yüze gerçekleştirilmiş ve her görüşme yaklaşık 25–40 dakika sürmüştür.

2.4. Veri Analiz Yöntemi

Araştırmada elde edilen nitel veriler, betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalar çerçevesinde sistematik biçimde incelenmesine ve katılımcı görüşlerinin anlamlı kategoriler altında sunulmasına olanak tanımaktadır (Miles, Huberman & Saldaña, 2014). Verilerin analizinde dört aşamalı bir süreç izlenmiştir: (1) verilerin okunması ve kodlanması, (2) temaların oluşturulması, (3) temaların yorumlanması ve ilişkilendirilmesi, (4) doğrudan alıntılarla verilerin desteklenmesi. Kodlama işlemleri sırasında tümevarımcı bir yaklaşım benimsenmiş ve verilerden elde edilen anlamlar araştırmanın alt problemleri ile ilişkilendirilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Dijital Dönüşüm Kavramına İlişkin Algılar

Tema	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Eğitimde teknolojik araçların etkin kullanımı	12	60
Öğrenme-öğretme süreçlerinin dijitalleşmesi	10	50
Kurumsal yapının teknoloji temelli dönüşümü	6	30

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tema	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Dijital okuryazarlık ve veri yönetimi	5	25
İnternet ve çevrimiçi uygulamalara bağımlılık	3	15

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının dijital dönüşüm kavramını doğrudan sınıf içi teknoloji kullanımı ve öğretim süreçlerinin dijitalleştirilmesiyle ilişkilendirdiği görülmektedir. "Eğitimde teknolojik araçların etkin kullanımı" teması, öğretmenlerin %60'ı tarafından dile getirilmiş olup, bu durum dijital dönüşümün pedagojik uygulamalara etkisinin öğretmen algısında merkezi bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Öğrenme-öğretme süreçlerinin dijitalleşmesi ise %50 ile ikinci sırada yer almakta, bu da dijitalleşmenin sadece araç temelli değil, aynı zamanda yöntemsel ve yapısal değişimleri de içerdiği yönünde bir farkındalığı yansıtmaktadır. Ancak kurumsal yapının dönüşümü ve veri yönetimi gibi daha üst düzey organizasyonel boyutlara işaret eden temaların daha düşük oranlarda (%30 ve %25) dile getirilmiş olması, öğretmenlerin bireysel pratiklere odaklandığını göstermektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Kendi Dijital Yeterliliklerine İlişkin Değerlendirmeleri

Tema	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Orta düzeyde yeterlilik	9	45
Temel düzeyde yeterlilik	6	30
Gelişmiş düzeyde yeterlilik	3	15
Teknik desteğe ihtiyaç duyma	7	35
Sürekli gelişime açık olma	11	55

Bu bulgular, öğretmenlerin çoğunlukla dijital yeterliliklerini "orta düzey" olarak tanımladıklarını göstermektedir. Katılımcıların %45'i kendilerini orta düzeyde yeterli görürken, yalnızca %15'i gelişmiş dijital yeterliliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Dikkat çekici biçimde, %35 oranında öğretmen teknik desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir; bu da dijital dönüşüm sürecinde destekleyici yapıların önemini vurgulamaktadır. "Sürekli gelişime açık olma" teması %55 ile en yaygın tema olmuş ve bu durum, öğretmenlerin dijital dönüşüm karşısında farkındalıklarının bulunduğunu, ancak bu süreci bir gelişim alanı olarak gördüklerini göstermektedir.

Tablo 3. Dijital Araçların Sınıf İçi Kullanımı

Tema	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Sunum araçları (PowerPoint vb.) kullanımı	14	70
Akıllı tahta / EBA kullanımı	12	60
Etkileşimli uygulama (Kahoot, Quizlet vb.)	6	30
Mobil uygulama kullanımı	4	20
Dijital araç kullanmayan öğretmenler	2	10

Bu bulgular, sınıf içi dijital araç kullanımının öğretmenler arasında oldukça yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların %70'i sunum araçlarını kullandığını belirtmiş, %60'ı ise akıllı tahta ve EBA gibi sistemlerden yararlandığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, etkileşimli dijital uygulamaların kullanım oranı %30'da kalmış, mobil uygulamaların ise %20 gibi düşük bir oranla kullanıldığı gözlenmiştir. Bu durum, öğretmenlerin çoğunlukla geleneksel öğretim teknolojilerini tercih ettiklerini ve yenilikçi uygulamalara erişim ya da alışkanlık bakımından sınırlılık yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 4. Dijital Dönüşüm Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar

Tema	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Altyapı eksiklikleri (internet, donanım vb.)	13	65
Teknik bilgi ve beceri eksikliği	8	40
Zamansal sınırlılıklar ve iş yükü	7	35
Motivasyon eksikliği	5	25
Öğrenci ilgisizliği ve dijital dikkat dağınıklığı	9	45

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenlerin dijital dönüşüm sürecinde en fazla altyapısal sorunlardan etkilendikleri görülmektedir. Özellikle internet erişimi, donanım yetersizliği ve teknik destek eksikliği gibi nedenlerle yaşanan sıkıntılar %65 gibi yüksek bir oranla öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, teknik bilgi yetersizliği (%40) ve yoğun iş yükü (%35) gibi faktörler de sürecin verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Dikkat çekici bir diğer unsur ise öğrenci ilgisizliği ve dijital dikkat dağınıklığının %45 oranında vurgulanmasıdır. Bu durum, dijital araçların pedagojik etkisinin yalnızca teknik boyutta değil, öğrenci davranışı açısından da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu araştırma, dijital dönüşüm sürecinde öğretmenlerin mesleki yeterliliklerine ilişkin algılarını, deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları anlamaya yönelik olarak yürütülmüştür. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, Adıyaman ilinde görev yapan 20 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş; elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, dijital dönüşümün öğretmen mesleki yaşamında çok boyutlu etkiler yarattığını, bu süreçte bireysel, pedagojik ve kurumsal bağlamlarda çeşitli yeterlik alanlarının ön plana çıktığını ve öğretmenlerin bu dönüşüme ilişkin farklı algılara ve yaklaşımlara sahip olduklarını göstermiştir. Öncelikle, öğretmenlerin dijital dönüşüm kavramına ilişkin algıları incelendiğinde, çoğunluğun bu kavramı eğitimde dijital teknolojilerin kullanımıyla özdeşleştirdiği gözlemlenmiştir. Özellikle sunum araçları, akıllı tahtalar ve EBA gibi platformlar üzerinden yürütülen uygulamalar, öğretmenlerin dijital dönüşümle olan etkileşimini belirleyen başat unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte, bazı öğretmenler daha geniş bir perspektifle dijital dönüşümü yalnızca araçsal bir değişim olarak değil, aynı zamanda pedagojik pratiklerin, öğretim yöntemlerinin ve eğitim felsefesinin yeniden yapılandırılması olarak değerlendirmiştir.

Sınıf içi uygulamalara bakıldığında, öğretmenlerin dijital araçları büyük ölçüde sunum temelli kullanım biçimleriyle sınırladıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, dijital teknolojilerin öğretim sürecine entegrasyonunun hâlen geleneksel öğretim kalıplarının etkisinde yürütüldüğünü, etkileşimli ve öğrenci merkezli teknolojik uygulamaların yeterince yaygınlaşmadığını göstermektedir. Etkileşimli platformların sınırlı kullanımı, hem öğretmenlerin pedagojik tasarım becerilerine hem de öğrenci katılımını önceleyen öğrenme modellerinin benimsenmemesine bağlı olarak değerlendirilebilir. Bu bulgu, dijital pedagojik içerik üretimi, teknoloji destekli öğretim tasarımı ve öğrencilerin aktif öğrenmesini destekleyici uygulamalar konusunda öğretmenlerin mesleki gelişime ihtiyaç duyduklarına işaret etmektedir. Dijital dönüşüm sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları zorluklar arasında teknik ve altyapısal eksiklikler, öne çıkan temel engeller olarak tespit edilmiştir. Özellikle internet erişimi, donanım yetersizlikleri ve teknik destek eksikliği, öğretmenlerin dijital araçları etkin kullanma becerilerini sınırlandıran dışsal faktörler olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğretmenlerin önemli bir kısmı dijital araçlara erişim sağlasa da teknik bilgi eksikliği, yoğun iş yükü ve motivasyon kaybı gibi bireysel ve örgütsel düzeydeki sınırlılıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, dijital dönüşüm sürecinin yalnızca fiziksel altyapının sağlanmasıyla değil, aynı zamanda öğretmenlerin dijital okuryazarlıklarının, dijital pedagojik yeterliliklerinin ve dijital etik farkındalıklarının artırılmasıyla sürdürülebilir hale getirilebileceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

1. Ağıç, H. B., & Korkmaz, Ö. (2022). İlköğretim matematik öğretmenlerinin teknolojik formasyon düzeyleri ile dijital materyal geliştirme öz yeterlilikleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 7*(2), 308–328.
2. Akdağ, H., & Şiraz, F. (2021). Dijital vatandaşlığa dönüşüm (Türkiye özelinde): Literatür taraması. *TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 77–97.
3. Ateş, A., & Yıldızcan, A. (2024). Dijital liderlik ve akademik kadroda dijital okuryazarlık: İlişkiler ve engeller. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15*(3), 3052–3078. https://doi.org/10.51460/baebd.1563406
4. Baki, Y. (2022). Web 2.0 araçlarının dijital okuryazarlık becerilerinin ve web pedagojik içerik bilgisinin gelişimine etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 10*(3), 671–695. https://doi.org/10.16916/aded.1109642
5. Baki, Y. (2023). Görsel okuryazarlık yeterliliklerinin dijital okuryazarlığı yordama gücü. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14*(6), 126–150. https://doi.org/10.19160/e-ijer.1337534
6. Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). *Teacher technology change: How knowledge, confidence, beliefs, and culture intersect*. Journal of Research on Technology in Education, 42(3), 255–284.
7. Fidan, M., & Cura Yeleğen, H. (2022). Öğretmenlerin dijital yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve dijital yeterlik gereksinimleri. *Ege Eğitim Dergisi, 23*(2), 150–170. https://doi.org/10.12984/egeefd.1075367
8. Gündüzalp, S. (2022). COVID-19 salgınıyla önemi artan dijital okuryazarlığa ilişkin öğretmen yeterliliklerinin değerlendirilmesi. *Edu 7: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(13).
9. Irgatoğlu, A., Erken, V., Gürsel, G. B., & Denizli, Ö. M. (2024). Okul idarecilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö14)*, 572–586. https://doi.org/10.29000/rumelide.1454536
10. İnci, M. A., Akpınar, Ü., & Kandır, A. (2017). Dijital kültür ve eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37*(2), 493–522.
11. Kaya, A. (2022). Öğretmenlerin dijital öğretmenlik algıları: Özel okul örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(Dijitalleşme), 35–50. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1121415
12. Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. Sage Publications.
13. Özispa, N., & Akdaş, O. (2019). Dijital dönüşüm konusunda yapılmış çalışmaların lisansüstü tezlere dayalı bibliyometrik analizi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 60–75.
14. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
15. Yılmaz, E. O., & Toker, T. (2022). COVID-19 salgını öğretmenlerin dijital yeterliliklerini nasıl etkiledi? *Milli Eğitim Dergisi, 51*(235), 2713–2730. https://doi.org/10.37669/milliegitim.896996

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(39)

Mehmet Cihad IŞIK[125]

DİJİTAL ÇAĞDA KURUMSAL İTİBAR YÖNETİMİNDE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN CORPORATE REPUTATION MANAGEMENT IN THE DIGITAL AGE

ÖZ

Bu çalışma, dijital çağda kurumsal itibar yönetiminde sosyal medyanın rolünü araştırmayı amaçlamaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte sosyal medya, hem bireylerin hem de kurumların hayatında önemli bir yer edinmiş ve kurumsal iletişim stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Sosyal medya platformları, kurumların marka imajını güçlendirmek, hedef kitle ile hızlı ve etkin bir iletişim kurmak ve kurumsal itibar yönetimini daha stratejik bir biçimde yürütmek amacıyla yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya kullanımı, kurumsal itibar yönetiminde rekabet avantajı sağlama, kriz dönemlerinde hızlı tepki verme ve paydaşlarla etkileşim kurma gibi önemli işlevler üstlenmektedir. Araştırmanın temel amacı, sosyal medyanın kurumsal itibar yönetimindeki stratejik rolünü değerlendirmek ve bu bağlamda elde edilen bulguları ortaya koymaktır. Araştırmada, betimsel tarama yöntemi kullanılarak sosyal medya ve kurumsal itibar ilişkisi üzerine yapılmış akademik çalışmalar incelenmiş ve sosyal medyanın kurumların itibar yönetiminde nasıl etkili bir araç olarak kullanıldığı örneklerle ele alınmıştır. Bulgular, sosyal medyanın kurumsal itibarı olumlu yönde etkilediğini, stratejik kullanımının ise kurumların rekabetçi konumlarını güçlendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İtibar, Sosyal Medya, Dijitalleşme, İtibar Yönetimi, Kurumsal İletişim.

ABSTRACT

This study aims to investigate the role of social media in corporate reputation management in the digital age. As technology rapidly evolves, social media has become an essential part of both individuals' and institutions' lives, integrating deeply into corporate communication strategies. Social media platforms are widely used to strengthen brand image, establish fast and effective communication with the target audience, and manage corporate reputation more strategically. In this context, the use of social media plays a critical role in gaining a competitive advantage, responding promptly during crises, and interacting with stakeholders. The primary objective of this research is to evaluate the strategic role of social media in corporate reputation management and to present the findings obtained in this context. The study utilizes a descriptive scanning method, reviewing academic studies on the relationship between social media and corporate reputation. Additionally, it explores how social media is effectively used as a tool in corporate reputation management through various real-world examples. The findings demonstrate that social media positively influences corporate reputation and that strategic use enhances the competitive positioning of institutions.

Keywords: *Corporate Reputation, Social Media, Digitalization, Reputation Management, Corporate Communication.*

[125]**MEHMET CİHAD IŞIK, e-posta: isikcihat96@gmail.com, Orcid No: 0009-0003-7619-0576**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, kurumların rekabetçi piyasa koşullarında varlığını sürdürebilmesinde yeni açılımları beraberinde getirmektedir (Erhan, 2017). Bu gelişim süreci, sadece ürün veya hizmet sunma biçimlerini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda kurumların iletişim, pazarlama ve itibar yönetimi gibi alanlarda da önemli dönüşümler yaşanmasına neden olmaktadır (Süllü, 2019). Özellikle sosyal medyanın yaygın kullanımı, hedef kitlelerle doğrudan ve hızlı bir iletişim kurulmasına imkân tanıdığı için kurumsal itibar yönetiminin stratejik bir bileşeni haline gelmektedir (Okutan, 2024). Kurumların faaliyet gösterdiği sektöre bakılmaksızın, paydaşlar tarafından nasıl algılandıkları kurumsal başarının anahtarı niteliğini taşımaktadır (Okur & Vakifli, 2021). Bu nedenle dijital çağda, kurumsal itibar yönetimi, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmenin ve kurum değerini korumanın temel araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Avcı, 2019).

Bu çalışmada, öncelikle kurumsal itibar kavramının tanımı, bileşenleri ve yönetim yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Ardından, sosyal medyanın kurumsal itibar üzerindeki etkileri detaylı biçimde ele alınacak ve kurumların bu mecrayı itibar yönetiminde nasıl stratejik bir araç olarak kullandıkları irdelenecektir (Mayda, 2022). Daha sonra sosyal medyanın itibar yönetiminde kullanım stratejileri analiz edilerek, kriz yönetimi, içerik yönetimi ve paydaş etkileşimi gibi alt başlıklarda literatürün ortaya koyduğu temel bulgular sunulmaktadır. Son olarak, vaka analizleri ve örnek uygulamalar üzerinden başarılı ve başarısız itibar yönetimi örnekleri değerlendirilmekte ve bu değerlendirmeler ışığında araştırma bulguları ortaya konulmaktadır (Utkucu, 2018). Sonuç ve öneriler bölümünde ise, dijital çağda itibar yönetimi süreçlerinin geliştirilmesi adına bazı önemli noktalar vurgulanmaktadır. Tüm bu başlıklar, kurumsal itibarın dijital ortamda nasıl inşa ve muhafaza edildiğini ortaya koymakta, sosyal medyanın rolünü kuramsal ve uygulamalı çerçevede tartışmaktadır (Kacır & Sönmez, 2024).

2. DİJİTAL ÇAĞDA KURUMSAL İTİBAR YÖNETİMİ

2.1. Kurumsal İtibar Kavramı

Kurumsal itibar kavramı, bir kurumun paydaşlarının zihnindeki imaj, kimlik, değerler ve inançlar bütünlüğü olarak tanımlanmaktadır (Artantaş & Gürsoy, 2020). Bu tanıma göre itibar, kurumun geçmiş performansı, sektördeki başarısı, sosyal sorumluluk faaliyetleri ve etik ilkelerine bağlılığı gibi unsurları da içine almaktadır. Özellikle dijital çağda, kurumların itibarı yalnızca geleneksel medya ve kamuoyu araştırmalarıyla değil, sosyal medya etkileşimleri aracılığıyla da ölçülmektedir (Yiğit Açıkgöz, 2025). Kurumsal itibarın önemli bir özelliği, kurumun genel algısını uzun vadede inşa etmesi ve bu algının korunmasının, kurumun varlığını sürdürmesi için kritik olmasıdır. Bir kurumun itibarı, paydaşların kurum hakkındaki olumlu veya olumsuz düşünceleri, duyguları ve davranışlarına yön veren bir çerçeve ortaya koymaktadır (Aydın, 2015).

Kurumsal itibar kavramının bileşenleri genellikle güvenilirlik, duygusal çekicilik, finansal sağlamlık, ürün ve hizmet kalitesi, sosyal sorumluluk, liderlik ve kurumsal yönetim gibi başlıklardan oluşmaktadır (San Sungunay, 2020). Güvenilirlik, kuruma duyulan güvenden öte, kurumun doğruluk, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine ne kadar bağlı olduğu ile ilişkilendirilmektedir (Utkucu, 2018). Duygusal çekicilik, paydaşların kurumla duygusal bir bağ kurmasını ifade ederken, finansal sağlamlık kurumun uzun vadeli değer yaratma potansiyelinin bir göstergesi olmaktadır (Kacır & Sönmez, 2024). Sosyal medya, bu bileşenlerin tümünü etkileyebilecek nitelikte bir iletişim kanalı sağlamakta ve kurumsal itibarın dinamik şekilde yönetilmesi için zemin oluşturmaktadır (Erhan, 2017).

Literatürde, kurumsal itibarın genellikle uzun soluklu bir yatırım olarak değerlendirildiği ve kurumların kısa vadeli kâr hedeflerinin ötesinde bir strateji benimsemeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Çakır, 2012). Sosyal medya, bu stratejinin hayata geçirilmesinde kilit rol oynamaktadır çünkü paydaşlar artık kurumsal bilgileri yalnızca kurumun resmi kaynaklarından değil, sosyal medya üzerinden bireylerin deneyim paylaşımlarından da edinmektedir (Köse, 2019). Böylece kurum hakkındaki algı çok boyutlu ve gerçek zamanlı bir ölçüme tabi olmaktadır (Artantaş & Gürsoy, 2020). Kurumsal itibarın bileşenleri, sosyal medya etkileşimiyle de harmanlanarak yeni bir bakış açısı yaratmaktadır (Bedük & Canbolat, 2020). Örneğin, bir kurumun çevreye duyarlılığı, sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve geri bildirimler sayesinde daha hızlı

yayılabilmekte veya sorgulanabilmektedir. Bu durum da itibar yönetiminin, sosyal medya platformları aracılığıyla paydaşlarla kurulan ilişkinin niteliğine bağlı olarak yeniden şekillendiğini göstermektedir (Kızılboğa Özaslan & Özşahin Koç, 2016).

2.2. Sosyal Medyanın Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkileri

Dijital çağda sosyal medyanın kurumsal itibar üzerindeki etkileri, kurumların giderek daha kapsamlı stratejiler geliştirmesine neden olmaktadır. Sosyal medya, sadece bir tanıtım veya pazarlama aracı olarak değil, paydaşlarla sürekli ve çift yönlü bir etkileşim alanı olarak kullanılmaktadır (San Sungunay, 2020). Örneğin, kurumun yeni bir ürün lansmanı, sosyal medya üzerinden canlı yayınlarla veya etkileşimli kampanyalarla desteklenmekte ve bu sayede geniş kitlelere aynı anda ulaşılmaktadır. Zira paydaşlar, kuruma duydukları güven ve memnuniyeti somut ifadelerle paylaşabilmekte ya da memnuniyetsizliklerini dile getirerek kurumun ilgili hususlarda kendini iyileştirmesini talep edebilmektedir (Kacır & Sönmez, 2024).

Kurumsal itibarla sosyal medya arasındaki etkileşim, marka imajı ve kurumsal kimlik kavramlarıyla da yakından ilişkilidir (Avcı, 2019). Sosyal medya, kurumun kimlik ve imajının dijital platformlarda tutarlı bir şekilde yansıtılmasını sağlamaktadır (Özcan & Solmaz, 2019). Bu durum, sadece itibarın güçlenmesini sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda kurumun rekabet ortamında farklılaşarak öne çıkmasına da katkıda bulunmaktadır (Köse, 2019).

Literatürde, sosyal medyanın kurumsal itibar yönetimine pozitif etkisinin yanı sıra, hata veya yanlış politika izlenmesi halinde itibar erozyonunu tetikleyebilecek güce sahip olduğu da sıkça vurgulanmaktadır (Artantaş & Gürsoy, 2020). Örneğin, yanlış zamanlı bir paylaşımla kurumun duygusal hassasiyetlere duyarsız görünmesi ya da çalışanların sosyal medya kullanımında kurumsal ilkeleri ihlal eden davranışları itibar kaybına yol açabilmektedir (Bedük & Canbolat, 2020). Bu riskler, sosyal medya kullanım stratejilerinin ne denli planlı ve kurumsal standartlara entegre olması gerektiğini göstermektedir (Yiğit Açıkgöz, 2025). Kurumlar, sosyal medya kullanımında rol ve sorumlulukları belirleyerek, çalışanların bu platformları kurum ilkelerine uygun biçimde kullanmasını teşvik etmek suretiyle itibar risklerini azaltabilmektedir (Kızılboğa Özaslan & Özşahin Koç, 2016).

Kurumların sosyal medya üzerinden yaptığı içerik paylaşımları, hedef kitleyi bilgilendirme, eğlendirme veya ilham verme amacı taşıyabilmektedir (Aydın, 2015). Ancak bu içeriklerin kurumun paydaşları için ne kadar faydalı olduğu, iletişim stratejisinin başarısını belirlemektedir. İtibar yönetiminde, sadece kurum hakkında pozitif bilgilerin paylaşılması değil, aynı zamanda paydaşların beklentilerine odaklanılması, gerçekçi ve şeffaf iletişim kanalları kurulması önem taşımaktadır (Korkmaz, 2024). Bu yaklaşım, paydaşların kuruma duyduğu güveni artırarak olası kriz durumlarında kurumun savunulmasını, itibarın daha hızlı onarılmasını sağlayabilmektedir.

Tüm bu unsurlar, sosyal medyanın kurumsal itibar yönetimine çok boyutlu bir etki yaptığını göstermektedir (Mayda, 2022). Kurumlar için sosyal medya, yalnızca “varolmak” amacıyla kullanılmamaktadır. Aksine, itibar yönetiminin uzun vadeli stratejik planları çerçevesinde, sosyal medya platformları paydaşlarla etkileşim, geri bildirim toplama ve marka değerini görünür kılma gibi fonksiyonların ifası için önemli bir mecra olarak görülmektedir (San Sungunay, 2020). Ancak bu süreç, sürekli izleme, ölçme ve analiz gerektirmektedir (Aydın, 2015). Kurumun sosyal medya performansı, etkileşim oranları, paydaş memnuniyeti ve olumlu-olumsuz yorumların dağılımı gibi metriklerle takip edilmekte ve itibar stratejisinin başarısı bu veriler doğrultusunda değerlendirilmektedir (Utkucu, 2018).

2.3. Sosyal Medyanın İtibar Yönetiminde Kullanım Stratejileri

Dijital çağda, kurumsal itibar yönetiminde sosyal medyanın kullanım stratejileri, kurumun kurumsal hedefleri ve paydaşların beklentileri doğrultusunda şekillendirilmektedir (Kacır & Sönmez, 2024). Bu kapsamda, kriz yönetiminde sosyal medya kullanımı giderek önem kazanmaktadır. Kriz dönemlerinde, kurumun hızlı, samimi ve bilgilendirici paylaşımlarla kamuoyunu doğru şekilde yönlendirmesi, itibarın korunmasında kritik rol oynamaktadır (Erhan, 2017). Örneğin, bir ürün hatası veya müşterilere yansıyan bir hizmet kesintisi durumunda, kurumun bu durumu sosyal medya kanalları aracılığıyla hızlıca açıklaması, şeffaflık ilkesini yansıtması ve çözüm için attığı adımları paydaşlarla paylaşması, kuruma duyulan güveni

artırabilmektedir. Böylece kriz, bir itibar kaybı yerine, doğru yönetildiğinde güvenin pekişmesine ve olumlu bir kurumsal algı oluşmasına neden olmaktadır (Okutan, 2024).

Kurumlar, paydaşların ilgisini çekecek, bilgilendirici ve etkileşim odaklı içerikler üreterek, kendi gündemlerini oluşturabilmektedir (Avcı, 2019). Bu kapsamda, video, infografik, blog yazısı, canlı yayın gibi farklı formatlar kullanılarak içerik çeşitliliği sağlanmaktadır (Özcan & Solmaz, 2019). Etkili bir içerik yönetimi, kurumun faaliyetlerine, değerlerine ve gelecek vizyonuna dair olumlu bir imaj oluşturmasını desteklerken, aynı zamanda paydaşların da düşüncelerini yansıtabileceği diyalog ortamını yaratmaktadır (Çakır, 2012).

Paydaş yönetimi ve sosyal medya ilişkisi, dijital çağın getirdiği en önemli yeniliklerden biridir (Artantaş & Gürsoy, 2020). Geleneksel iletişim biçimlerinde, kurumlar genellikle paydaşlara tek yönlü mesajlar iletmekteyken, sosyal medya ile birlikte diyalog ve katılım esaslı bir yaklaşım benimsenmektedir (Bedük & Canbolat, 2020). Kurumlar, sosyal medyada kullanıcıların yorumlarını dikkate alarak, ürün veya hizmetlerini geliştirme imkânı bulmakta, aynı zamanda şikâyet veya önerileri anında yanıtlayabilmektedir (Yiğit Açıkgöz, 2025). Bu süreç, kurumsal itibarın, paydaşlarla etkileşim hâlinde sürekli olarak yeniden tanımlanmasını mümkün kılmaktadır (Kızılboğa Özaslan & Özşahin Koç, 2016). Örneğin, bir kurumun toplumsal bir konuda aldığı tutum veya başlattığı sosyal sorumluluk projesi, sosyal medya üzerinden yapılan canlı yayınlar ve etkileşim odaklı etkinliklerle desteklenerek, kısa sürede geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir (Aydın, 2015). Bu, kurumun itibarına olumlu yönde büyük katkı sağlayabilmektedir (Boyalı & Atmaca, 2023).

Kriz yönetiminde sosyal medya kullanımı ise itibar yönetiminin en kritik aşamalarından birini oluşturmaktadır (Okur & Vakifli, 2021). Kriz dönemlerinde, kurumun söylem birliği sağlaması, gerçek zamanlı ve şeffaf bilgi paylaşımı yapması, sorumluluk alarak çözüm odaklı bir tutum sergilemesi büyük önem taşımaktadır (Avcı, 2019). Sosyal medya, krizle ilgili yanlış bilgilerin yayılmasını engellemek ve kurumun tutumunu net bir şekilde ortaya koymak için etkin bir şekilde değerlendirilmektedir (Özcan & Solmaz, 2019). Kriz anında hızlı tepki veremeyen veya bilgi kirliliğini gideremeyen kurumlar, itibar kaybı riskini artırmaktadır (Çakır, 2012). Bu nedenle, kriz senaryolarına uygun sosyal medya yönetimi planlarının önceden hazırlanması ve uygulanması tavsiye edilmektedir (Köse, 2019).

Özetle, sosyal medyanın itibar yönetiminde kullanım stratejileri, proaktif yaklaşımları, hedef kitle odaklı içerik üretimini ve paydaş katılımını esas almaktadır (Artantaş & Gürsoy, 2020). Kurumlar, sosyal medyayı yalnızca pazarlama amaçlı bir platform olarak görmek yerine, itibar yönetiminin stratejik bir aracı olarak kullanmakta ve bütüncül iletişim politikalarıyla entegre etmektedir (Bedük & Canbolat, 2020). Bu sayede kurumsal değerler, markalaşma unsurları ve paydaş beklentileri arasında sağlıklı bir uyum gözetilmekte, dijital çağın gerektirdiği hız ve şeffaflıkla paydaşlarla etkileşim kurulmaktadır (Yiğit Açıkgöz, 2025).

3. VAKA ANALİZİ VE DEĞERLENDİRME

3.1. Başarılı İtibar Yönetimi Örnekleri

Dijital çağda başarılı olarak nitelendirilebilecek itibar yönetimi örnekleri, genellikle sosyal medyayı etkili bir biçimde kullanan ve paydaşlarıyla sürekli iletişim halinde olan kurumlardan gelmektedir (Kızılboğa Özaslan & Özşahin Koç, 2016). Örneğin, dünya çapında faaliyet gösteren bir otomotiv markası, sosyal medya platformları üzerinden müşterilerine sürüş deneyimlerini paylaşma imkânı sunarak, etkileşimi ve bağlılığı artırmaktadır (Aydın, 2015). Markanın lansmanını yaptığı yeni modeller, sosyal medya canlı yayınlarıyla tanıtılmakta ve kullanıcı yorumları eş zamanlı olarak değerlendirilerek sürekli iyileştirmeler yapılmaktadır (Boyalı & Atmaca, 2023).

Benzer şekilde, kurumsal sosyal sorumluluk projelerini sosyal medya üzerinden duyuran ve bu projelere katılımı teşvik eden kurumlar da olumlu itibar kazanabilmektedir. Örneğin, sürdürülebilirlik temalı bir proje için çalışanların gönüllü olarak katıldığı etkinliklerin sosyal medya paylaşımları, kurumun topluma ve çevreye karşı duyarlılığını vurgulamaktadır (Mayda, 2022). Paydaşlar, bu tür projeler aracılığıyla kurumla duygusal bir bağ kurmakta ve kurumsal itibarın dayanıklı bir biçimde inşa edilmesine katkıda bulunmaktadır (San Sungunay, 2020). Başarılı örneklerde, kurumların krizi iyi yöneterek, kriz sonrasında itibarlarını daha da güçlendirdikleri de gözlemlenmektedir (Aydın, 2015). Sosyal medya aracılığıyla şeffaf ve hızlı bilgilendirme,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

hataların kabulü ve çözüm odaklı yaklaşım, kurumları güçlü bir itibarla yeniden konumlandırabilmektedir (Utkucu, 2018).

Özellikle gastronomi veya turizm alanında faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmeler, sosyal medyada sundukları görsel içeriklerle hedef kitlelerine ulaşmakta ve olumlu müşteri deneyimlerini görünür kılmaktadır (Erhan, 2017). Kullanıcı yorumlarının hızla yayılması sonucu, işletmenin pozitif algısı benzer müşteri kitlelerinde yaygınlaşmakta, böylece itibar doğrudan satış ve gelir artışına da yansımaktadır (Süllü, 2019). Başarılı örnekler, sosyal medyanın sadece büyük kuruluşlara değil, doğru stratejiler uygulayan her ölçekteki işletmeye itibar yönetimi açısından önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir (Okutan, 2024).

3.2. Başarısız İtibar Yönetimi Örnekleri

Başarısız itibar yönetimi örnekleri incelendiğinde, genellikle kurumların sosyal medya yönetiminde yetersiz kalmaları, paydaş tepkilerini doğru okuyamamaları veya kriz durumlarına zamanında yanıt verememeleri göze çarpmaktadır (Okur & Vakifli, 2021). Sosyal medyanın yanlış kullanımı, etiketleme hataları, duyarsız ifadeler veya çalışanların kişisel hesaplarından kuruma zarar veren içerikler paylaşması gibi durumlar, itibar kaybına yol açabilmektedir (Avcı, 2019). Örneğin, küresel bir gıda markasının, kalite standartlarıyla ilgili sosyal medyada yayılan bir videoya geç tepki vermesi veya eksik açıklamalarla durumu örtbas etmeye çalışması, kurumun itibarını büyük ölçüde zedelemiştir (Özcan & Solmaz, 2019). Olayın sosyal medyada viralleşmesi, marka hakkındaki olumsuz algının kısa sürede yayılmasına neden olmuştur (Çakır, 2012).

Bunun yanı sıra, sosyal medyada kurumun toplumsal hassasiyetler konusundaki tutumuna yönelik eleştiriler de itibar kaybının önemli bir nedeni olabilmektedir (Köse, 2019). Örneğin, bir moda markasının cinsiyetçilik veya ırkçılık suçlamalarına maruz kalacak bir reklam kampanyası yayımlaması, sosyal medyada toplu bir tepkiye yol açmış ve kurum uzun süre itibarını yeniden inşa etmek için çaba harcamak durumunda kalmıştır (Artantaş & Gürsoy, 2020). Bu tür örnekler, dijital çağda toplumsal duyarlılıkların takip edilmesi ve paydaşların değerleriyle örtüşen iletişim stratejileri geliştirmenin önemini gözler önüne sermektedir (Bedük & Canbolat, 2020). Başarısız itibar yönetimi vakalarında, kriz yönetimi uygulamalarının eksikliği veya yanlışlığı sıklıkla dikkat çekmektedir (Yiğit Açıkgöz, 2025). Kriz anında sessiz kalmak veya tepkilere aldırış etmemek, sosyal medya kullanıcıları nezdinde kuruma karşı güvensizliği derinleştirmektedir. Bazı durumlarda, kurumların savunmacı bir tutum takınarak tüketicileri suçlayıcı ifadeler kullanması da negatif algıyı katlayarak büyütebilmektedir. Bu nedenle, kriz yönetimi stratejilerinin sosyal medya dinamiklerine uyarlanmış olması, kurumun itibarını koruyabilmesi açısından hayati görülmektedir (Boyalı & Atmaca, 2023). Kriz dönemlerinde kurumsal yönetim ve sosyal medya ekibinin koordinasyon içinde, tutarlı ve şeffaf mesajlar sunması, paydaşlarla empati kurarak sorunları ciddiye aldığını göstermesi beklendiği vurgulanmaktadır (Korkmaz, 2024).

SONUÇ

Dijital çağda kurumsal itibar yönetimi, kurumların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi, marka değerini koruması ve paydaş memnuniyetini yüksek tutması açısından hayati bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda, sosyal medya kurumların paydaşlarıyla etkileşim kurma, geri bildirimleri toplama ve kurumsal mesajları geniş kitlelere hızlı biçimde iletme konularında benzersiz fırsatlar sağlamaktadır. Bu nedenle kurumlar, sosyal medya stratejilerini yalnızca pazarlama ekseninde değil, bütüncül bir yönetim yaklaşımı çerçevesinde ele almalıdır. Kriz yönetimi, içerik yönetimi ve paydaş katılımı gibi boyutların tamamını kapsayan, proaktif ve şeffaf iletişim mekanizmaları geliştirmelidir.

Dijital dönüşümün giderek hız kazandığı günümüzde, sosyal medya platformları hem kurumların başarısı hem de paydaş ilişkilerinin sürdürülebilirliği için stratejik bir rol üstlenmektedir. Kurumlar, sosyal medya verilerinden elde edilen içgörüleri kullanarak, paydaşlarının ihtiyaçlarına ve beklentilerine daha hızlı yanıt verebilmekte, sorunlara kısa sürede müdahale edebilmektedir. Ayrıca kurumların toplumsal fayda odaklı projelerini sosyal medya aracılığıyla görünür kılması, paydaşlarla duygusal bağ kurulmasını sağlamaktadır. Böylece kurumlar, salt ekonomik kâr elde etme amacının ötesinde, topluma katkı sunan ve değer üreten bir imaj sergileyebilmektedir.

Tüm bu noktalar doğrultusunda, dijital çağda sosyal medya aracılığıyla kurumsal itibar yönetimi sürecini optimize etmek isteyen kurumlar, net bir stratejik vizyon belirlemeli, paydaş geri bildirimleri ışığında yenilikçi ve esnek politikalar izlemeli, kriz dönemlerinde hızlı ve şeffaf iletişimle güven tazelemeli ve toplumsal sorumluluk bilinciyle uzun vadeli değer yaratmaya odaklanmalıdır. Bu yaklaşımların hayata geçirilmesi, kurumların itibarını dijital dünyada daha sağlam temellere oturtacak ve sürdürülebilir başarıya giden yolu açacaktır.

KAYNAKÇA

1. Artantaş, E., & Gürsoy, H. (2020). İşletmelerde kurumsal itibar, kurumsal itibarın yönetilmesi ve ölçülmesi: Bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 352-367.
2. Aydın, A. F. (2015). Kurumsal itibar açısından sosyal medyaya ilişkin bir değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 78-92.
3. Bat, M., & Akinci Vural, B. (2015). Sosyal medyanın stratejik kurumsal iletişime etkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(1), 33-49.
4. Bedük, A., & Canbolat, M. A. (2020). Kamu kurumlarında personel güçlendirme ve itibar yönetimi algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi: Karaman ili örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-27.
5. Boyalı, H., & Atmaca, Y. (2023). Kamuda kurumsallaşma olgusunun kurumsal itibar ve etik yönetim ilkeleri perspektifinden analizi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 700-731. https://doi.org/10.30561/sinopusd.1269335
6. Çakır, T. (2012). İtibar risklerinin yönetiminde risk iletişiminin rolü. *Marmara İletişim Dergisi*, (19), 94-111.
7. Erhan, E. (2017). İnsan kaynakları tedarikinde sosyal medyanın rolü. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 1(1), 53-63.
8. Kacır, Ü., & Sönmez, F. (2024). İşletmelerde inovasyon çalışmalarının kurumsal itibar algısına etkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(27), 282-314. https://doi.org/10.53092/duiibfd.1400680
9. Kızılboğa Özaslan, R., & Özşahin Koç, F. (2016). Kurumun sürdürülebilirliğinde "itibar riski" yönetiminin yeri ve önemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 273-283.
10. Korkmaz, T. (2024). İnsan kaynakları yönetiminde seçme ve yerleştirme sürecinde sosyal medyanın önemi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 43-61.
11. Köse, F. (2019). Akademisyenlerin kurumsal itibara ilişkin görüşleri: Vakıf üniversitesi örneği. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 2(1), 57-78.
12. Mayda, M. (2022). Yerel kalkınma çalışmalarında dijital medyanın etki gücü. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 13(62), 33-54.
13. Okur, M. E., & Vakifli, I. (2021). Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin sosyal medyada kurumsal itibar yönetimine etkisi. *Öneri Dergisi*, 16(55), 342-362. https://doi.org/10.14783/maruoneri.794306
14. Okutan, M. H. (2024). Dijitalleşmenin kurumsal itibar yönetimindeki yeri: Atatürk Üniversitesi Bilimsel Dergiler Koordinatörlüğü sosyal medya hesapları üzerine bir inceleme. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(2), 166-181.
15. Özcan, H., & Solmaz, B. (2019). Kurum içi sosyal paydaşlar ve kurumsal itibar ilişkisi. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 75-96. https://doi.org/10.46236/jovosst.633218
16. San Sungunay, S. (2020). İşletmelerin itibar yönetiminde sosyal medya kullanımı: Türkiye'deki koronavirüs salgını süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 177-189.

17. Süllü, Z. (2019). Kurumsal markalaşma ve itibar yönetimi sürecinde sosyal medyanın kullanımı. *The Journal of Social Science*, 3(6), 530-550. https://doi.org/10.30520/tjsosci.598766
18. Utkucu, T. (2018). Yatırımcıların alışveriş merkezlerine ilişkin itibar algılarının ölçümlenmesine dair bir çalışma: İzmir Point Bornova örneği. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 49-59.
19. Yiğit Açıkgöz, F. (2025). Taraftarların dijital geri bildirimleriyle kurumsal itibar: Antalyaspor üzerine bir inceleme. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 294-305.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(40)

Acem YILDIRIM[126]

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF EĞİTİM MODELİNDE SEVİNÇ, HÜZÜN, ÖFKE, KORKU VE UMUT DUYGULARININ İNCELENMESİ

EXAMINATION OF JOY, SADNESS, ANGER, FEAR AND HOPE EMOTIONS IN TÜRKİYE'S CENTURY MAARIF EDUCATION MODEL

ÖZ

Bu araştırmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nde sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi temel duyguların eğitim sürecindeki rolü ve bu duyguların öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisi incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışma grubunu, Türkiye genelinde farklı bölgelerde görev yapan 10 Türkçe öğretmeni oluşturmuştur. Görüşmelerden elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiş, kodlar ve temalar aracılığıyla bulgular detaylandırılmıştır. Araştırmanın bulguları, öğretmenlerin eğitim ortamında öğrencilerin duygularını özellikle grup çalışmaları, sınavlar ve ödül-ceza süreçlerinde gözlemlediğini ortaya koymaktadır. Sevinç ve umut gibi olumlu duyguların öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artırdığı, hüzün ve öfke gibi olumsuz duyguların ise uygun şekilde yönetildiğinde empati ve sosyal beceriler geliştirdiği belirlenmiştir. Ayrıca, korku duygusunun öğrencilerin güvenli davranışlar sergileme ve riskleri değerlendirme becerilerini desteklediği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin duygusal zekâyı desteklemek için kullandıkları drama, rol yapma ve duygusal günlük gibi stratejiler, bu sürecin etkili araçları olarak öne çıkmıştır. Araştırmanın sonuçları, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin, öğrencilerin duygusal farkındalıklarını artırmaya yönelik bütüncül bir çerçeve sunduğunu ve bu modelin eğitimde duygusal zekânın önemi konusundaki farkındalığı artırdığını göstermektedir. Öğretmenlerin modelin sunduğu stratejilerle desteklenmesi ve duygusal zekâyı geliştiren uygulamaların daha yaygın bir şekilde eğitim süreçlerine entegre edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışma, eğitimde duyguların rolüne ilişkin önemli katkılar sunmakta ve gelecekteki araştırmalar için değerli bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli, Duygusal Zekâ, Sevinç, Hüzün, Öfke, Korku, Umut.

ABSTRACT

In this study, the role of basic emotions such as joy, sadness, anger, fear and hope in the education process in the Turkey Century Maarif Education Model and the effect of these emotions on students' academic, social and emotional development were examined. In this study, where the screening model, one of the qualitative research methods, was used, a semi-structured interview form was used as the data collection tool. The study group consisted of 10 Turkish teachers working in different regions throughout Turkey. The data obtained from the interviews were examined with thematic analysis method and the findings were detailed through codes and themes. The findings of the study revealed that teachers observed students' emotions in the education environment, especially in group work, exams and reward-punishment processes. It was determined that positive emotions such as joy and hope increased students' learning motivation, while negative emotions such as sadness and anger developed empathy and social skills when managed appropriately. In addition, it was determined that the feeling of fear supported students' ability to exhibit safe behaviors and evaluate risks. Strategies such as drama, role-playing and emotional diary used by teachers to support emotional intelligence stood out as effective tools of this process. The results of the study show that the Turkey Century Maarif Education Model provides a holistic framework for increasing students' emotional awareness and that this model increases awareness of the importance of emotional intelligence in education. It is emphasized that teachers should be supported with the strategies offered by the model and that practices that develop emotional intelligence should be integrated into educational processes more widely. This study provides important contributions regarding the role of emotions in education and provides a valuable foundation for future research.

Keywords: Turkish Century Education Model, Emotional Intelligence, Joy, Sadness, Anger, Fear, Hope.

[126]**Acem Yıldırım, Mahmut Şevket Paşa Ortaokulu, e-posta: acemasaf1453@gmail.com, ORCID No: 0009 0003 9254 5680.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli, öğrenci gelişimini sadece akademik boyutuyla ele almaktan öte, duygusal ve sosyal boyutları da kapsayıcı biçimde tasarlanan bütüncül bir eğitim yaklaşımı sunmaktadır (Akpınar vd., 2024). Söz konusu eğitim modelinde, sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi temel duyguların öğrenciler üzerindeki etkilerinin bilinçli bir şekilde yönetilmesi esastır. Duyguların eğitim sürecindeki önemine ilişkin literatür, özellikle olumlu duyguların öğrenme motivasyonunu, bilişsel esnekliği ve yaratıcı düşünmeyi artırdığına işaret etmektedir (Fredrickson, 2001). Nitekim olumlu duyguların, öğrencilerin akademik başarılarında doğrudan etkisi olduğu, katılımcıların ders ortamındaki performansının ve sosyal uyumlarının da bu duygusal süreçlerden etkilendiği belirtilmektedir (Bonanno, 2004; Balcı, 2004).

Duygusal süreçlerin eğitim bağlamında ele alınması, yalnızca olumlu duygularla sınırlı değildir. Eğitim ortamında hüzün, kaygı ve korku gibi duyguların da doğru şekilde yönetilmesi ve dönüştürülmesi, öğrencilerin duygusal dayanıklılığını güçlendirmektedir (Bonanno, 2004). Duygusal zekâ yeterliliklerinin erken yaşta eğitime dâhil edilmesi, hem öğrencilerin duygularını tanıma ve ifade etme becerilerini güçlendirmekte hem de etkili iletişim ve problem çözme yeteneklerinin gelişimine ortam hazırlamaktadır (Arığ & Alcı, 2023). Öte yandan umut duygusu, eğitimin geleceğe dönük inşa sürecinde itici bir güç olarak kabul edilmektedir. Umut, bireylere hedef belirleme, kararlılık gösterme ve sonuç odaklı hareket etme imkânı sunarken, eğitsel bağlamda da öğrencilerin uzun vadeli amaçlarına ulaşma motivasyonlarını artırmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli, duygu temelli bu teorik birikimleri rehber edinerek, bireylerin sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi temel duygularını etkin biçimde yönlendirme, tanıma ve yapılandırma becerilerinin geliştirilmesini hedeflemektedir (Geçimli & Kayahan Yüksel, 2024).

Bu model kapsamında, duyguların yalnızca psikolojik değil aynı zamanda sosyal ve akademik boyutlarını da dikkate alan çok yönlü bir yaklaşım gözetilir. Öğrencilerin duygu yönetimi becerilerinin geliştirilmesi, eğitim sürecinde daha etkin bir katılımı ve sürdürülebilir bir öğrenme motivasyonunu doğurmaktadır (Fredrickson, 2001). Diğer taraftan, korku ve kaygı gibi olumsuz duyguların yönetimi, öğrencilerin riskleri fark etme ve güvenli davranışlar sergileme kapasitelerini artırırken, hüzün ve yas gibi duygular da empati ve sosyal dayanışma becerilerinin gelişmesi yönünde fırsatlar sunmaktadır (Bonanno, 2004; Öhman, 2000).

Dolayısıyla, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nde duygu temelli öğrenme stratejileri, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve hedefleri gözetilerek kapsamlı bir program geliştirme anlayışına sahiptir (Akpınar et al., 2024). Bu sayede eğitimciler, öğrencilerdeki duygusal değişimleri yakından takip ederek, yeri geldiğinde müdahalelerle duygu yönetimine katkıda bulunmakta, aynı zamanda daha nitelikli ve bütüncül bir eğitim deneyimi sunmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nde öne çıkan sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut duygularının öğrencilerin akademik başarıları, sosyal uyumları ve kişisel gelişimleri üzerindeki yansıma ve etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Böyle bir inceleme, söz konusu duyguların eğitsel bağlamda nasıl yönetilebileceğine dair sistematik bir bakış sunmakla birlikte, gelecekteki eğitim politikalarına ve uygulamalarına da rehberlik edebilecek nitelikte olacaktır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli benimsenmiştir. Araştırmanın temel amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nde sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi temel duyguların eğitim sürecindeki rolünü anlamaktır. Bu doğrultuda, veri toplama sürecinde kapsamlı bir literatür taramasının yanı sıra yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, belirli bir konunun mevcut durumunu, olay veya olgunun özelliklerini belirlemek amacıyla kullanılan betimleyici bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, eğitim ortamlarındaki duygu yönetimi süreçleri derinlemesine analiz edilmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli kapsamında görev yapan 10 Türkçe öğretmeni oluşturmuştur. Katılımcılar, farklı coğrafi bölgelerdeki devlet okullarında görev yapan öğretmenler arasından maksimum çeşitlilik örneklemesi yöntemiyle seçilmiştir. Bu seçim, bulguların farklı bağlamlardaki genel geçerliliğini artırmayı hedeflemiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, katılımcıların deneyimlerini ve duyguların eğitim sürecindeki etkilerini derinlemesine incelemek amacıyla dört temel sorudan oluşmaktadır:

- *Eğitim sürecinde öğrencilerinizin sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi duygularını gözlemlediğiniz durumları paylaşabilir misiniz?*
- *Bu duyguların öğrencilerin öğrenme süreçlerine olan etkileri hakkındaki görüşleriniz nelerdir?*
- *Duygusal zekâyı desteklemek için sınıf ortamında hangi stratejileri uyguluyorsunuz?*
- *Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin duygusal gelişimi desteklemeye yönelik uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?*

2.4. Veri Toplama Süreci

Görüşmeler, katılımcıların uygun gördükleri çevrimiçi platformlar üzerinden gerçekleştirilmiş ve her görüşme ortalama 30-40 dakika sürmüştür. Görüşme sırasında alınan ses kayıtları, katılımcıların onayları alınarak metin formatına dönüştürülmüştür.

2.5. Veri Analizi

Toplanan veriler, tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Öncelikle görüşme transkriptleri dikkatlice okunmuş ve veri setinden anlamlı kodlar çıkarılmıştır. Daha sonra bu kodlar gruplandırılarak temalar oluşturulmuştur. Bu süreçte sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut duyguları temel temalar olarak belirlenmiş ve her bir tema altında öğretmen görüşleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

2.6. Geçerlilik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlilik ve güvenirliğini artırmak amacıyla, bağımsız bir araştırmacı tarafından tematik analiz süreci çapraz kontrol edilmiştir. Ayrıca, bulguların doğruluğunu teyit etmek için katılımcılarla bulgular üzerine geri bildirim görüşmeleri yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Eğitim Sürecinde Öğrencilerin Duygularını Gözlemleme Durumları

Öğretmenlerin sınıf ortamında öğrencilerin duygularını gözlemledikleri durumlar analiz edilmiştir. Görüşme verilerinden elde edilen temalar, öğretmenlerin duyguları tanıma ve anlamlandırma becerileri ile ilgili önemli veriler sunmaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin Duygularını Gözlemleme Temaları

Tema	Frekans	Yüzde (%)
Sınıf içi grup çalışmaları	6	60
Akademik başarı/başarısızlık durumları	5	50
Sınav kaygısı	4	40
Sosyal ilişkilerde çatışma	3	30
Ödül/ceza tepkileri	2	20

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Öğretmenler, öğrencilerin duygularını genellikle grup çalışmaları ve sınav süreçlerinde gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin sevinç, korku ve hüzün gibi duygularını daha yoğun yaşadıkları sosyal ve akademik bağlamları öne çıkarmaktadır. Sınıf içi grup çalışmaları sırasında iş birliği veya çatışma esnasında hüzün ve öfke gibi duyguların gözlemlendiği belirtilmiştir. Bu bulgular, duyguların hem sosyal hem de akademik boyutlarda dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

3.2. Duyguların Öğrenme Sürecine Etkileri

Öğretmenlerin duyguların öğrenme süreci üzerindeki etkileri hakkındaki görüşleri, duyguların akademik motivasyon ve başarıdaki rolünü ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Duyguların Öğrenme Sürecine Etkileri Temaları

Tema	Frekans	Yüzde (%)
Motivasyon artırıcı etki	7	70
Kaygı azaltıcı rol	5	50
Sosyal ilişkilerin iyileştirilmesi	4	40
Yaratıcı düşünceyi destekleme	3	30

Öğretmenlerin görüşleri, olumlu duyguların (sevinç ve umut) öğrencilerin motivasyonunu artırdığı ve öğrenme sürecine olumlu katkı sağladığı yönündedir. Ayrıca, hüzün ve öfke gibi duyguların uygun bir şekilde yönetilmesi durumunda öğrencilerin duygusal dayanıklılık ve sosyal becerilerini geliştirdiği belirtilmiştir. Sınav kaygısının azaltılması için kullanılan stratejiler, duyguların öğrenme sürecinde nasıl etkili bir şekilde yönetilebileceğine dair örnekler sunmaktadır.

3.3. Duygusal Zekâyı Desteklemek İçin Kullanılan Stratejiler

Öğretmenlerin duygusal zekâyı desteklemek için kullandıkları stratejiler, duygusal farkındalık ve yönetim konularında önemli veriler sunmuştur.

Tablo 3. Duygusal Zekâyı Destekleme Stratejileri

Tema	Frekans	Yüzde (%)
Drama ve rol yapma	6	60
Duygusal günlüğün kullanımı	5	50
Sınıf içi tartışmalar	4	40
Etkileşimli oyunlar	3	30

Drama ve rol yapma gibi stratejilerin, öğrencilerin duygu farkındalığını artırmak ve empati geliştirmek için sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir. Duygusal günlüğün öğrencilerin duygularını yazılı olarak ifade etmelerine olanak sağlayarak farkındalık oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu uygulamalar, duygusal zekânın eğitim sürecine etkili bir şekilde entegre edilebileceğini göstermektedir.

3.4. Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin Duygusal Gelişime Katkıları

Katılımcıların Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'ne ilişkin görüşleri, modelin duygusal zekâ gelişimini destekleyen yönlerini öne çıkarmaktadır.

Tablo 4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin Duygusal Gelişime Katkıları

Tema	Frekans	Yüzde (%)
Bütüncül gelişim anlayışı	8	80

Tema	Frekans	Yüzde (%)
Duygusal farkındalık eğitimi	7	70
Sosyal beceri gelişimi	6	60
Öğretmen eğitimine katkı	4	40

Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin, öğrencilerin duygusal farkındalığını artırmaya yönelik uygulamalarla zenginleştirildiği belirtilmiştir. Katılımcılar, modelin sadece akademik başarıyı değil, aynı zamanda öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişimlerini de desteklediğini ifade etmişlerdir. Bu durum, eğitimin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının öğrenci gelişimine olumlu etkilerini vurgulamaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, literatürde duyguların eğitim ortamındaki önemini vurgulayan önceki çalışmalarla büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Katılımcılar, sevinç duygusunun öğrencilerin öğrenme motivasyonunu güçlendirdiğini ve pozitif bir ders iklimi oluşturduğunu belirtirken, Fredrickson'un (2001) olumlu duyguların bilişsel esnekliği ve yaratıcı düşünmeyi desteklediğine ilişkin görüşleri ile uyum sağlamaktadır. Öğrencilerin mutlu ve enerjik oldukları anlarda daha kolay problem çözdükleri, grup içi etkileşime daha fazla katıldıkları ve iletişim becerilerini daha verimli kullandıkları gözlenmiştir. Bu doğrultuda, sevinç duygusuna yönelik destekleyici uygulamaların, akademik başarı ve sınıf içi dinamizmi artırdığı söylenebilmektedir.

Hüzün duygusunun öğrencilerde empati ve duygusal dayanıklılık geliştirme işlevi gördüğü yönündeki bulgular, Bonanno'nun (2004) kayıp ve travma durumlarında insana özgü dayanıklılık kapasitesinin altını çizen araştırmalarıyla örtüşmektedir. Araştırmada, hüzün yaşayan öğrencilerin desteklendiğinde iç görü kazandıkları, çevrelerine daha duyarlı hale geldikleri ve toplumsal duyarlılığa yönelik becerilerini geliştirdikleri anlaşılmıştır. Hüzün duygusunun sınıf ortamında sağlıklı biçimde ifade edilmesi, öğrenci topluluklarının birbirine daha fazla kenetlenmesine de imkân tanımaktadır.

Korku duygusunun eğitim sürecinde güvenlik, planlama ve risk değerlendirmesi gibi becerileri tetiklediği, ancak aşırı korkunun öğrenmeyi engelleyebildiği sonucuna ulaşılması, Öhman'ın (2000) korkunun tehlikelerden korunma mekanizmasını harekete geçiren temel bir duygu olduğu yönündeki vurgusuyla uyum içindedir. Bulgular, korku duygusunun özellikle sınav, performans görevi veya sunum gibi öğrenciler açısından stresli durumlarda ortaya çıktığını, ancak uygun rehberlik ve destek sunulduğunda bunun yapıcı bir deneyime dönüşebildiğini göstermektedir. Bu noktada, korkuyu tamamen yok etmek yerine, onu yönetilebilir bir düzeyde tutmak ve öğrencilerin kaygı regülasyon becerilerini geliştirmek önem taşımaktadır.

Umut duygusunun öğrencilerin hedef belirleme ve bu hedeflere ulaşma konusundaki motivasyonlarını artırdığı, Snyder'ın (2002) umut teorisi ile paralel sonuçlar doğurmaktadır. Umut düzeyi yüksek öğrencilerin daha kararlı, sabırlı ve ısrarlı davranışlar sergilediği; aksaklıklarla karşılaştıklarında bile yılmadan çaba gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, eğitim ortamlarında umut duygusunu canlı tutacak etkinliklerin ve rehberlik uygulamalarının yer alması, öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimleri üzerinde kalıcı ve olumlu etkiler yaratmaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırmanın bulguları, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin duygusal zekâyı eğitim sürecine entegre eden yaklaşımının öğrenci başarısını ve psikolojik sağlamlığı desteklediğini açıkça göstermektedir. Beş temel duygunun eğitim ortamındaki işlevleri, yalnızca akademik performansla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda öğrenci topluluklarında daha dayanışmacı, bilinçli ve sorumluluk sahibi bir öğrenme iklimi yaratılmasına da katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda, eğitimcilerin duygusal farkındalığı ve duygusal zekâyı teşvik edici stratejiler geliştirmesi, öğrencilerin bütüncül gelişimlerine hizmet eden kritik bir sorumluluk alanı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, gelecekte yapılacak çalışmaların, bu beş duyguyu kapsayan program içeriklerinin uzun vadeli etkilerini izlemesi ve duygusal zekâ temelli uygulamaların eğitim politikalarına nasıl entegre edilebileceğini daha detaylı biçimde ortaya koyması önerilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nde sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi temel duyguların eğitim sürecindeki rolü ve bu duyguların öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerine etkileri incelenmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi olan tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, elde edilen bulguların kapsamlı bir analizi yapılmıştır. Sonuçlar, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin duygusal zekâ gelişimini destekleyen yönlerini ve bu modelin eğitim ortamında duyguların bilinçli bir şekilde ele alınmasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın yöntem kısmında, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 10 Türkçe öğretmeniyle bireysel görüşmeler yapılmış ve veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, öğretmenlerin sınıf ortamında öğrencilerin duygularını nasıl gözlemlediklerini, duyguların öğrenme sürecine etkilerini, duygusal zekâyı desteklemek için kullanılan stratejileri ve Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin duygusal gelişime katkılarını ortaya koymuştur.

Araştırmanın bulguları, öğrencilerin sevinç, hüzün, öfke, korku ve umut gibi temel duygularını ifade ettikleri durumların eğitim sürecinin farklı aşamalarında yoğunlaştığını göstermiştir. Özellikle sınıf içi grup çalışmaları, sınavlar ve ödül-ceza sistemleri gibi durumların öğrencilerde yoğun duygusal tepkilere yol açtığı görülmüştür. Öğrencilerin bu duyguları, onların öğrenme motivasyonlarını, sosyal ilişkilerini ve genel psikolojik dayanıklılıklarını doğrudan etkilemektedir. Bulgular, olumlu duyguların (örneğin sevinç ve umut), öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artırdığını ve daha pozitif bir öğrenme ortamı oluşturduğunu ortaya koyarken, öfke ve hüzün gibi olumsuz duyguların ise uygun yönetildiğinde öğrencilerin empati ve sorun çözme becerilerini geliştirdiğini göstermiştir.

Araştırma ayrıca, öğretmenlerin duygusal zekâyı desteklemek için kullandıkları stratejilere ilişkin önemli veriler sunmuştur. Drama, rol yapma, duygusal günlük uygulamaları ve sınıf içi tartışmalar gibi yöntemlerin, öğrencilerin duygusal farkındalıklarını artırmada etkili olduğu belirlenmiştir. Bu stratejiler, hem bireysel hem de grup düzeyinde duygusal gelişimi desteklemek için uygulanabilir bir yol sunmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin, öğretmenlerin bu stratejileri daha etkin bir şekilde uygulamalarına olanak sağlayan kapsamlı bir çerçeve sunduğu da bulgular arasında yer almaktadır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin, öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişimlerine yönelik bütüncül bir anlayış sunduğu, bu modelin sadece akademik başarıya odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin duygusal zekâlarını geliştirmeye yönelik uygulamaları teşvik ettiği görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenler, bu modelin duygusal farkındalık, sosyal beceriler ve empati gibi alanlarda öğrenciler üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmiştir. Ayrıca, modelin, öğretmenlerin duygusal zekâ gelişimini destekleyecek mesleki gelişim programlarını da içerdiği ifade edilmiştir.

Tüm bu anlatılanlar doğrultusunda, Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli'nin, öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemek için etkili bir çerçeve sunduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, eğitim politikalarının, duyguların eğitim sürecindeki önemini daha fazla vurgulaması ve öğretmenlerin bu konuda farkındalıklarını artıracak eğitimlerle desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, duygusal zekâ gelişimini teşvik eden stratejilerin eğitim ortamlarında daha yaygın bir şekilde kullanılması ve bu stratejilerin uygulama süreçlerinin izlenmesi, öğrencilerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha etkili bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır. Bu sonuçlar, gelecekteki çalışmalar için önemli bir temel oluşturmakta ve eğitimde duygusal farkındalık ve zekâ konularının daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Akpınar, B., Özer, B., Oral, B., & Köksalan, B. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin program geliştirme ve felsefi düzlemden analizi. *EKEV Akademi Dergisi, Sayı 99*, 59-73. DOI: 10.17753/sosekev.1489135
2. Arığ, S., & Alcı, B. (2023). Salgın sonrası öğretmen-öğrenci-veli ilişkisinde duygusal zekâya yönelik hizmet içi eğitim uygulaması. *Trakya Eğitim Dergisi, 13*(1), 492-502. https://doi.org/10.24315/tred.1056472

3. Balcı, S. (2004). Duygusal güçlendirme eğitimi programının annelerin duygusal zeka düzeylerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(22), 35-43.
4. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist, 59*(1), 20-28.
5. Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist, 56*(3), 218-226.
6. Geçimli, M., & Kayahan Yüksel, D. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli erdem-değer-eylem çerçevesi: Güz dönemi 5. sınıf Türkçe ders kitabı bağlamında bir inceleme. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 8*(4), 160-174.
7. Öhman, A. (2000). Fear and anxiety: Evolutionary, cognitive, and clinical perspectives. In *Handbook of Emotions* (2nd ed., pp. 573-593). Guilford Press.
8. Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry, 13*(4), 249-275.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(41)

Esam ALAJAJ[127]

ORYANTALİST KELAM ARAŞTIRMALARINDA SÜNNET-İ NEBEVİYYE: AKİDEVÎ BİR ANALİTİK İNCELEME

THE PROPHETİC SUNNAH İN ORİENTALİST THEOLOGİCAL STUDİES: A DOCTRİNAL ANALYTİCAL STUDY

السنة النبوية في الدراسات الاستشراقية الكلامية
دراسة تحليلية عقدية

بسم الله الرحمن الرحيم

إعداد: الطالب عصام عجاج.

ملخص

يهدف هذا البحث إلى توضيح موقف المستشرقين من السنة النبوية، وبيان أهدافهم من توجيه الانتقادات إليها، من خلال دراسات وأبحاث معمقة تسعى إلى التشكيك في حجيتها. وقد أدى هذا التأثير إلى ظهور فئات متأثرة بالشبهات التي أثارها المستشرقون، مما دفع بعضهم إلى الطعن في السنة وعدم اعتبارها مصدرًا رئيسيًا للتشريع. وتبرز أهمية دراسة الاستشراق في كشف خطورة هذه الأفكار على المجتمع المسلم، حيث تُغلّف بدعوى البحث العلمي الموضوعي، لكنها تهدف في جوهرها إلى زعزعة الثقة في المصادر الشرعية.

أسباب اختيار الموضوع:

يعود اختيار هذا الموضوع إلى التأثير الكبير للمستشرقين على المجتمعات الإسلامية، من خلال دراساتهم التي تفتقر إلى الموضوعية والتجرد، بالإضافة إلى الدور الذي تلعبه الصحف والمجلات في نشر هذه الأفكار داخل البلدان الإسلامية.

منهجية البحث:

اعتمد الباحث في دراسته على مجموعة من المناهج العلمية، وهي:

1. المنهج الاستقرائي: في جمع وتتبع المصادر المتعلقة بالسنة النبوية وآراء المستشرقين، مع الاستفادة من أقوال العلماء والباحثين.
2. المنهج التحليلي: لتحليل آراء المستشرقين ومدى التزامها بالمنهج العلمي، وتحليل أقوال العلماء في حجية السنة وصحتها.
3. المنهج الوصفي: في توضيح المفاهيم والمصطلحات المرتبطة بالاستشراق وتنظيم محتوى البحث.
4. المنهج النقدي: في عرض ونقد آراء المستشرقين علميًا، وبيان أوجه القصور فيها.
5. تم توثيق الآيات القرآنية بدقة مع ذكر أسمائها وأرقامها.
6. أُخرجت الأحاديث من مصادرها الأصلية المعتمدة.
7. خُتم البحث بخاتمة تضم أبرز النتائج والتوصيات العلمية.

النتائج:

توصل البحث إلى أن الحملة الاستشراقية نشأت في الأساس بدافع ديني وعقدي من الكنيسة، بهدف التشكيك في قدسية النصوص الشرعية الإسلامية، تحت ستار الدراسات المنهجية العلمية. وقد استخدم المستشرقون أساليب بحث حديثة لتحقيق أهدافهم، مستغلين بعض المثقفين المسلمين الذين ساهموا دون قصد في نشر هذه الأفكار. كما تزامن ظهور هذه الدراسات مع فشل الحملات الصليبية العسكرية، مما جعلها وسيلة جديدة للغزو الفكري.

الكلمات المفتاحية: المستشرقون، السنة، الوحي، الكنيسة، الغزو الفكري.

Özet

Bu araştırma, Oryantalistlerin sünnete yönelik tutumlarını açıklamayı ve bu eleştirilerin arkasındaki amaçları ortaya koymayı hedeflemektedir. Oryantalistler, sünnetin delil değerini sorgulayan derinlemesine çalışmalarla onu itibarsızlaştırmaya çalışmaktadır. Bu etkinin bir sonucu olarak, bazı kesimler oryantalistlerin ortaya attığı şüphelerden etkilenmiş ve sünneti temel bir şer'î kaynak olarak kabul etmeme noktasına gelmişlerdir. Oryantalizmin incelenmesi, bu düşüncelerin İslam toplumuna yönelik tehlikesini ortaya koymak

[127] Bolu Abant Izzet BaysaI Üniversitesi İIahiyat FakuItesi BoIu/Turkiye; Asemajaj1995@jmail.com; ORCID: 0009-0003-1973-8582

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

açısından büyük önem taşımaktadır; zira bu fikirler, objektif bilimsel araştırma iddiasıyla sunulsa da, aslında şer'î kaynaklara olan güveni sarsmayı amaçlamaktadır.

Konunun Seçilme Sebepleri

Bu konunun seçilmesinin nedeni, Oryantalist çalışmaların objektiflikten ve tarafsızlıktan yoksun olmasıyla birlikte, İslam toplumları üzerinde büyük bir etki bırakmasıdır. Ayrıca, bu fikirlerin İslam ülkelerinde gazete ve dergiler aracılığıyla yayılması da konunun önemini artırmaktadır.

Yöntem

Araştırmacı çalışmasında aşağıdaki bilimsel yöntemleri kullanmıştır:

1. Tümevarım yöntemi: Sünnetle ve Oryantalistlerin görüşleriyle ilgili kaynakların toplanması ve incelenmesinde, ayrıca İslam âlimleri ve araştırmacıların görüşlerinden faydalanmada kullanılmıştır.
2. Analitik yöntem: Oryantalistlerin sünnetle ilgili görüşlerinin bilimsel ölçütlere uygunluğu ve İslam âlimlerinin sünnetin bağlayıcılığı ve sahihliği hakkındaki görüşlerinin analizinde kullanılmıştır.
3. Betimleyici yöntem: Oryantalizmle ilgili kavram ve terimlerin açıklanması ve araştırma içeriğinin düzenlenmesinde tercih edilmiştir.
4. Eleştirel yöntem: Oryantalistlerin ve başkalarının görüşlerinin sunulması ve bilimsel olarak eleştirilmesinde, eksik ve çelişkili yönlerin ortaya konulmasında kullanılmıştır.
5. Kur'ân ayetleri, isimleri ve numaralarıyla birlikte titizlikle belgelenmiştir.
6. Hadisler, sünnet kitaplarında yer alan güvenilir kaynaklardan çıkarılmıştır.
7. Araştırma, elde edilen en önemli sonuçlar ve bazı bilimsel önerilerin yer aldığı bir sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Sonuçlar

Araştırma, Oryantalist hareketin temelinde kilisenin etkisiyle ortaya çıkan dinî ve itikadî saiklerin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu hareket, İslamî kutsal metinlerin kutsiyetini sorgulamak amacıyla sözde bilimsel çalışmalar aracılığıyla yürütülmüştür. Oryantalistler, bu amaçlarına ulaşmak için modern araştırma yöntemlerinden faydalanmış ve bazı Müslüman entelektüelleri de farkında olmadan bu fikirlerin yayılmasına katkı sağlamışlardır. Ayrıca bu çalışmalar, Haçlı seferlerinin başarısız olmasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmış ve yeni bir zihinsel işgal aracı hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalistler, Sünnet, Vahiy, Kilise, Zihinsel İşgal.

Abstract

This research aims to clarify the stance of Orientalists toward the Prophetic Sunnah and to reveal their objectives behind criticizing it through in-depth studies and analyses intended to cast doubt on its authenticity. This influence has led to the emergence of groups affected by the suspicions raised by Orientalists, prompting some to reject the Sunnah and deny its status as a primary source of Islamic legislation. The significance of studying Orientalism lies in exposing the danger of these ideas to the Muslim community, as they are often presented under the guise of objective scientific inquiry, while in reality they aim to undermine confidence in Islamic legal sources.

Reasons for Choosing the Topic

The choice of this topic stems from the considerable influence of Orientalists on Islamic societies through their studies, which often lack objectivity and impartiality, as well as the role played by newspapers and magazines in disseminating these ideas within Muslim countries.

Methodology

The researcher adopted a set of scientific methodologies in this study, as follows:

1. Inductive Method: Used to collect and examine sources related to the Prophetic Sunnah and the views of Orientalists, benefiting from the opinions of scholars and researchers.
2. Analytical Method: Employed to analyze the views of Orientalists and assess their adherence to scientific standards, as well as to examine scholars' positions on the authority and authenticity of the Sunnah.
3. Descriptive Method: Applied to clarify key concepts and terms related to Orientalism and to organize the content of the research.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

4. Critical Method: Used to present and scientifically critique the views of Orientalists and others, highlighting weaknesses and inconsistencies.

5. Qur'anic verses were accurately documented with their names and numbers.

6. Prophetic hadiths were sourced from the original and reliable books of Sunnah.

7. The research concluded with a summary of the key findings and a set of academic recommendations.

Findings

The research concludes that the Orientalist campaign originally emerged from religious and doctrinal motives rooted in the Church, with the aim of questioning the sanctity of Islamic religious texts under the pretense of scientific methodology. Orientalists employed modern research techniques to achieve their goals, taking advantage of certain Muslim intellectuals who, perhaps unintentionally, contributed to spreading these ideas. The emergence of these studies coincided with the failure of the Crusades, turning Orientalism into a new tool of intellectual invasion.

Keywords: Orientalists, Sunnah, Revelation, Church, Intellectual Invasion.

إشكالية البحث.

1- ما المراد بالسنة.؟

2- ما منزلة السنة من القرآن والإسلام.؟

3- كيف ظهر المستشرقين وأسباب ظهورهم؟

4- ما أهداف المستشرقين وتأثيرهم على المجتمع الشرقي؟

أهداف البحث:

1- مفهوم السنة عند العلماء.

2- أهمية السنة في التشريع وفهم القرآن.

3 - توضيح أسباب نشوء الاستشراق وأهدافهم.

4- بيان تأثر بعض المجتمع الشرقي بالاستشراق.

يتكون البحث من مقدمة، وتمهيد، ومبحثين، وخاتمة، وفهرس.

المبحث الأول: أهمية السنة في الإسلام.

المطلب الأول: منزلة السنة من الدين.

المطلب الثاني: حجية السنة في الدين.

المبحث الثاني: مفهوم الاستشراق وأسباب طهورهم ودوافع دراستهم للإسلام.

المطب الأول: تعريف الاستشراق وأسباب ظهورهم ودراستهم للإسلام.

المطلب الثاني: نقد المستشرقين للسنة وإثارة الشبه حول مصدرها.

الخاتمة.

الفهرس.

التمهيد:

تعريف السنة لغةً واصطلاحًا

السنة في اللغة:

السنة مشتقة من الفعل "سنَّ"، بمعنى أرسل الشيء وجعله جاريًا ومطردًا [128].

يقول ابن فارس: "السين والنون أصل واحد يدل على جريان الشيء بسهولة وانتظام"، ومن ذلك قولهم: "سننتُ الماء على وجهي"، أي أرسلته بسلاسة [129].

كما تعني السنة الطريقة والسيرة، وقد عرّفها الأزهري بأنها "الطريقة المستقيمة المحمودة"، ومنه قولهم: "فلان من أهل السنة"، أي من أهل الاستقامة والصلاح [130].

السنة في الاصطلاح:

1. عند المحدثين:

تشمل السنة كل ما نُقل عن النبي ﷺ من قول، أو فعل، أو تقرير، أو صفة، سواء كانت خَلقية أو خُلقية [131].

القول: هو ما تلفّظ به النبي ﷺ، مثل قوله: "إنما الأعمال بالنيات" [132].

---

128. ينظر: ابن فارس، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، مقاييس اللغة، تحقيق: عبد السلام محمد هارون (القاهرة: دار الفكر، 1399ه، 1997م)، 3 / 60.

129. ينظر: المرجع السابق، 3 / 60.

130 ينظر: محمد بن عبد الكريم الشيباني الجزري ابن الأثير، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد الزاوي (بيروت: المكتبة العلمية، 1399ه، 1997م)، 2 / 409، محمد بن أحمد بن الأزهري الهروي، تهذيب اللغة، تحقيق: محمد عوض مرعب (بيروت: دار أحياء التراث العربي، الطبعة الأولى، 2001م)، 12 / 72.

131. ينظر: طاهر بن صالح الدمشقي، توجيه النظر إلى أصول الأثر، المحقق: عبد الفتاح أبو غدة (حلب: مكتبة المطبوعات الإسلامية، الطبعة الأولى، 1995م)، 3.

132. ينظر: محمد بن إسماعيل البخاري، صحيح البخاري، تحقيق: مجموعة من العلماء (بيروت: دار طوق النجاة، الطبعة الأولى، 1422ه)، 1 / 156.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

الفعل: يشمل سلوك النبي ﷺ وتصرفاته العملية، ككيفية صلاته وصيامه، كما قال: "صلوا كما رأيتموني أصلي" *"وخذوا عني مناسككم"* [133].

التقرير: وهو إقرار النبي ﷺ لأفعال الصحابة بسكوته عنها أو بإبداء رضاه، مثل إقراره لمن تيمم لعدم وجود الماء ولم يُعد صلاته بعد العثور على الماء [134].

الصفات: وتنقسم إلى خَلقية مثل طوله ولون بشرته وشعره، وخُلقية مثل كرمه وشجاعته وحلمه.

2. عند علماء أصول الفقه:

هي ما نقل عن النبي ﷺ من قول أو فعل أو تقرير، مع إمكانية اعتباره دليلًا شرعيًا يُستدل به في الأحكام الفقهية [135].

3. عند الفقهاء:

تعرف السنة بأنها ما يثاب فاعله ولا يعاقب تاركه، أو كل ما ثبت عن النبي ﷺ ولم يكن فرضًا أو واجبًا.

4. عند علماء العقيدة:

تشمل السنة كل ما ثبت بالدليل الشرعي، سواء كان من القرآن أو الحديث أو قواعد الشريعة. ويستدل على ذلك بقول النبي ﷺ: "عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين من بعدي، تمسكوا بها وعضوا عليها بالنواجذ، وإياكم ومحدثات الأمور، فإن كل محدثة بدعة، وكل بدعة ضلالة"[136].

المبحث الأول: أهمية السنة في الإسلام.

المطلب الأول: منزلة السنة من الدين:

لا شك أن للسنة النبوية مكانة عظيمة في الإسلام، إذ إنها تعد مصدرًا أساسيًا للتشريع إلى جانب القرآن الكريم فقد استندت معظم الأحكام الشرعية إليها، مما يجعلها ركنًا رئيسيًا من أركان الاستدلال الفقهي، وقد أشار الإمام الشوكاني إلى هذه الحقيقة بقوله: "اعلم أنه قد اتفق من يعتد به من أهل العلم على أن السنة المطهرة مستقلة بتشريع الأحكام، وأنها كالقرآن في تحليل الحلال وتحريم الحرام." [137]، وبينما يحتل القرآن الكريم المرتبة الأولى كمصدر للتشريع، تأتي السنة مكملة له، حيث تفصّل أحكامه، وتوضح مقاصده، وتبين تفاصيل الأحكام التي وردت فيه بشكل عام، ولهذا، فإن الرجوع إلى السنة النبوية أمر لا غنى عنه لفهم الشريعة الإسلامية واستنباط الأحكام منها، فهي النور الذي يضيء طريق الفهم الصحيح للقرآن الكريم، ويعين على تطبيق أحكامه في مختلف جوانب الحياة. [138].

السنة النبوية جزء لا يتجزأ من الدين، فهي كالطائر الذي لا يستطيع الطيران بجناح واحد، فلا يكتمل فهم الإسلام وتطبيقه إلا بها، فهي التي شرحت القرآن، وفصّلت مجمله، وقيّدت مطلقه، وخصصت عامه، بل وأضافت أحكامًا ليست مذكورة في القرآن.

وقد أدرك الصحابة الكرام أهميتها فحفظوها ونقلوها بدقة، تمامًا كما حفظوا القرآن الكريم، ثم تابعهم التابعون في العناية بها وتدوينها، ومع مرور الزمن، قام العلماء بتصنيفها في كتب الحديث، وكان من أبرزها الكتب الستة: صحيح البخاري، صحيح مسلم، سنن النسائي، سنن الترمذي، سنن أبي داود، وسنن ابن ماجه، والتي أصبحت المرجع الأساسي في علم الحديث [139].

كان الصحابة رضوان الله عليهم يُظهرون احترامًا بالغًا للسنة النبوية، ويُعادون من يخالفها، من ذلك، ما رُوي عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما، أنه حدّث ابنه بحديث النبي صلى الله عليه وسلم: "لا تمنعوا إماء الله مساجد الله"، فاعترض ابنه قائلاً: "فإنا نمنعهن". فغضب عبد الله وقال: "أحدثك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وتقول هذا؟" فما كلمه حتى مات [140].

هذا الموقف يُبرز مدى تعظيم الصحابة للسنة، واعتبارهم توقيرها من توقير النبي صلى الله عليه وسلم، وقد سار التابعون وتابعوهم والعلماء على هذا النهج، فصنّفوا مؤلفات تُبيّن أهمية السنة وحجيتها ووجوب العمل بها، وترد على من جحدها أو شكك فيها.

من أبرز هؤلاء العلماء الإمام الشافعي رحمه الله، الذي كتب في الرد على المجادلين في حجية السنة، في كتابه "جماع العلم"، ذكر مناظرة بينه وبين من ينكرون الأخبار كلها، كما عقد في "الرسالة" فصلاً طويلاً حول حجية خبر الآحاد، وصنّف كتابًا للتوفيق بين الأحاديث التي ظاهرها الاختلاف، أسماه "اختلاف الحديث"، حيث بسط فيه كل ما ورد من اختلاف في السنة [141].

هذه الجهود تعكس حرص العلماء على صون السنة والدفاع عنها، وبيان مكانتها في التشريع الإسلامي.

"المطلب الثاني: حجية السنة في الدين:

تُعدّ السُّنّة النبويّة المصدر الثاني للتشريع الإسلامي بعد القرآن الكريم، حيث تُفسّر وتُوضّح ما جاء في القرآن من أحكام وتعاليم، وقد أكّد العلماء على حجّية السُّنّة ووجوب العمل بها، استنادًا إلى العديد من الآيات القرآنية، مثل قوله تعالى: **{وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (3) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى}** [142].

---

133 ينظر: مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، صحيح مسلم، تحقيق: محمد ذهني أفندي (إسطنبول: دار الطباعة العامرة، 1334ه)، 4 / 79 (رقم 297).

134 ينظر: فالح بن محمد بن فالح الصغير، الاستشراق وموقفه من السنة النبوية (المدينة المنورة: مجمع الملك فهد، 1431ه)، 24.

135 ينظر: المرجع السابق، 24.

136 ينظر: فالح الصغير، الاستشراق وموقفه من السنة النبوية، 24.

137 الشوكاني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني، ارشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول، تحقيق: أحمد عزو (القاهرة: دار الكتاب العربي، الطبعة الأولى 1419ه)،1 / 96.

138 ينظر: وهبة الزحيلي، الوجيز في أصول الفقه (بيروت: دار الفكر المعاصر، الطبعة الأولى، 1419ه، 1999م)، 183.

139 ينظر: عبد الغني عبد الخالق، حجية السنة (بيروت: دار القرآن الكريم، 1407ه، 1986م)، 282.

140 ينظر: ابن النحاس، أحمد بن إبراهيم الدمشقي، تنبيه الغافلين عن أعمال الجاهلين وتحذير السالكين من أفعال الجاهلين، تحقيق: عماد الدين عباس سعيد (بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، 1407ه، 1987م)، 86.

141 ينظر: مصطفى السباعي، السنة ومكانتها في التشريع الإسلامي (دمشق: المكتب الإسلامي، الطبعة الثالثة، 1402ه، 1982م)، 1 / 143.

142 سورة النجم، 3- 4.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

كما قال النبي محمد صلى الله عليه وسلم: **"أَلَا وَإِنِّي أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ"**[143].

أجمع أهل العلم على أهمية السُّنّة وكونها وحيًا من الله، حيث تُفصّل مجمل القرآن، وتُفسّر مُبهمه، وتُقيّد مُطلقه، وتُخصّص عامّه، وتُضيف أحكامًا ليست مذكورة في القرآن. وقد بيّن الإمام الشوكاني ذلك بقوله: "اعلم أنه قد اتفق من يُعتدّ به من أهل العلم على أن السُّنّة المطهّرة مستقلة بتشريع الأحكام، وأنها كالقرآن في تحليل الحلال وتحريم الحرام" [144].

حتى قَالَ مَكْحُولٌ رحمه الله تعالى: "الْقُرْآنُ أَحْوَجُ إِلَى السُّنة مِنَ السُّنة إِلَى الْقُرْآنِ [145].

نظرًا لهذه الأهمية، اهتم الصحابة بحفظ السُّنّة ونقلها، ولم يفرّقوا بينها وبين القرآن في ذلك، تولّى التابعون وتابعوهم مهمة نقل السُّنّة وتدوينها وتصنيفها، مما أدى إلى ظهور كتب الحديث المشهورة، مثل: صحيح البخاري، صحيح مسلم، سنن النسائي، سنن الترمذي، سنن أبي داود، وسنن ابن ماجه [146].

من حيث الثبوت، قسّم العلماء السُّنّة إلى قطعية الثبوت وظنية الثبوت، الأحاديث المتواترة تُفيد العلم اليقيني، بينما أحاديث الآحاد اختلف العلماء في إفادتها للعلم أو الظن، ومع ذلك، اتفقوا على وجوب العمل بها، كما أكّد الإمام الشوكاني: "والحاصل أن ثبوت حجّية السُّنّة المطهّرة واستقلالها بتشريع الأحكام ضرورة دينية، ولا يُخالف في ذلك إلا من لا حظّ له في دين الإسلام" [147].

الخلاصة: لا يكتمل فهم الدين الإسلامي والعمل بأحكامه إلا بالاعتماد على السُّنّة النبويّة، جنبًا إلى جنب مع القرآن الكريم.

المبحث الثاني: مفهوم الاستشراق وأسباب ظهورهم ودوافع دراستهم للإسلام.

المطب الأول: تعريف الاستشراق وأسباب ظهورهم ودراستهم للإسلام

أولًا: تعريف الاستشراق

تعريفه لغة: الاستشراق لغة: مصدر الفعل (استشرق)، الحروف الأصلية في لفظ (استشرق استشراقًا) فهي: شَرَقَ؛ وقد ورد لدى ابن فارس في معجمه قوله: (شرق: الشين والراء والقاف: أصل واحد يدل على إضاءة وفتح، من ذلك: شرقت الشمس؛ إذا طلعت، وأشرقت إذا أضاءت [148].

تعريفه اصطلاحا: الاستشراق هو دراسات أكاديمية يجريها باحثون غربيون، لا سيما من أهل الكتاب، حول الإسلام والمسلمين في مختلف الجوانب، بما في ذلك العقيدة، والشريعة، والثقافة، والحضارة، والتاريخ، والأنظمة، والثروات، والإمكانات، وغالبًا ما تهدف هذه الدراسات إلى تشويه صورة الإسلام، وزرع الشكوك في نفوس المسلمين بشأن دينهم، والتأثير عليهم لصرفهم عنه؛ كما تسعى إلى تعزيز التبعية للغرب عبر نظريات تدّعي العلمية والموضوعية، وتروّج لفكرة التفوق الثقافي والعنصري للحضارة الغربية المسيحية على العالم الإسلامي [149].

ثانيًا: أسباب ظهور الاستشراق ودوافع غزوهم ودراستهم للإسلام

شهدت بلاد المسلمين فترة من الأمن، والرخاء، والازدهار العلمي، حيث أنعم الله عليهم بالخيرات، مما مكّنهم من التقدم في مختلف المجالات، في المقابل، كانت أوروبا غارقة في الجهل، والفقر، والصراعات بين الكنيسة والعلماء، مما أدى إلى تخلفها عن باقي الأمم؛ أثار هذا التقدم حسد الغرب، فسعوا إلى تقويض حضارة المسلمين عبر الغزو العسكري والفكري.

الحروب الصليبية وبداية الاستشراق

شنّ الغرب الحروب الصليبية بهدف نشر الفوضى في بلاد المسلمين، وحرمانهم من نهضتهم، وبعد فشلهم عسكريًا، لجؤوا إلى الغزو الفكري عبر الاستشراق، الذي بدأه الرهبان النصارى واليهود في القرن العاشر، مدفوعين بعدة عوامل، منها:

1. الدافع الديني:

بدأ الاستشراق نتيجة خوف الكنيسة من انتشار الإسلام في أوروبا، فسعوا لتشويهه عبر دراسته والطعن فيه، كما أشعل رجال الدين التعصب ضد المسلمين، محرضين النصارى على تحرير **"مهد المسيح"**، دعا القديس بطرس إلى ترجمة القرآن بغرض الطعن فيه، وتصويره ككتاب متناقض، مما يعكس محاولات القضاء على الإسلام فكريًا [150].

2. الدافع السياسي والاستعماري:

طمعت أوروبا في خيرات بلاد المسلمين، فسعت إلى استعمارها عبر الحروب الصليبية، تحت غطاء ديني، وبعد هزيمتهم، تحولوا إلى دراسة العقائد واللغات الإسلامية بهدف زعزعة العقيدة الإسلامية، مما أدى إلى نشوء جمعيات المستشرقين، التي استمرت في نشاطها حتى اليوم، بغرض تشكيك المسلمين في دينهم، ورغم الافتراءات، بقي الإسلام راسخًا، ولم يتأثر به سوى بعض الجهلة [151].

3. الدافع العلمي:

---

143. ينظر: احمد بن محمد الشيباني بن حنبلن مسند الإمام أحمد بن حنبل، تحقيق: شعيب الأرناؤوط (بيروت: مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، 1421ه)، 4 / 130.
144. ينظر: الشوكاني، إرشاد الفحول، 1 / 97.
145. ينظر: عدنان العرعور، الردود المفحمة على منكري السنة المطهرة، 8.
146. ينظر: ضياء الدين الحموي، تاريخ الحديث (بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، 1344ه)، 77.
147. ينظر: أحمد بن عبد الوهاب الشنقيطي، خبر الواحد وحجيته (المدينة المنورة: الجامعة الإسلامية، الطبعة الأولى، 1422ه، 2002م)، 120، الشوكاني، إرشاد الفحول، 1 / 95.
148. ابن فارس، مقاييس اللغة، 3 / 263.
149. ينظر: أحمد عبد الحميد غراب، رؤية إسلامية للاستشراق (القاهرة: المنتدى الإسلامي، 1424ه، 2005م)، 7.
150. ينظر: ناصر عبد الكريم الغفل، ناصر عبد الله القفاري، الموجز في الأديان والمذاهب المعاصرة (الرياض: دار كنوز إشبيليا، 1426ه)، 186، 187. 188
151. ينظر: السباعي، السنة ومكانتها في التشريع الإسلامي، 1 / 187.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

كانت أوروبا غارقة في الجهل حتى القرن الرابع عشر، بينما كانت الحضارة الإسلامية في الأندلس مصدر العلم والمعرفة، استفاد الأوروبيون من الترجمات العربية، وكانت هذه الترجمات حجر الأساس لنهضتهم العلمية، في القرن السادس عشر، أمر الملك الفرنسي بجمع المخطوطات الشرقية، واهتم المستشرقون بدراسة اللغة العربية، مما ساعدهم في الوصول إلى التراث العربي واستيعابه [152].

بهذه العوامل الثلاثة، تطور الاستشراق ليصبح أداة فكرية تستهدف الإسلام، إلا أن جهود العلماء المسلمين فضحت محاولاتهم، ودحضت شبهاتهم، مؤكدين أن الإسلام سيظل دينًا خالدًا.

المطلب الثاني: نقد المستشرقين للسنة وإثارة الشبه حول مصدرها

لم تسلم السنة النبوية، كجزء أصيل من التراث الإسلامي، من محاولات التشويه والتحريف التي أطلقها بعض المستشرقين تحت غطاء البحث العلمي الرصين، غير أن هذه الدراسات – في حقيقتها – لم تكن سوى محاولات منحازة تفتقر إلى أدنى معايير الموضوعية والإنصاف، حيث تتطلب الدراسة العلمية الحيادية التجرد من أي تأثيرات فكرية أو توجهات شخصية مسبقة؛ إلا أن العديد من المستشرقين نشأوا في بيئات دينية معادية للإسلام، مما رسّخ لديهم تصورات مغلوطة عنه، حيث صُوِّر الإسلام لديهم على أنه دين قائم على العنف والإكراه، وهو ما أثر بوضوح على منهجيتهم البحثية.

وقد أشار الدكتور مصطفى السباعي، بعد رحلة علمية قام بها إلى عدد من الدول الأوروبية مثل فرنسا وبريطانيا وبلجيكا وهولندا، ولقائه بعدد من المستشرقين **البارزين كروبسون وشاخت وأندرسون**، إلى حقيقة هذا التحيز، قائلاً: **"إن المستشرقين في جمهورهم لا يخلو أحدهم من أن يكون قسيساً أو استعمارياً أو يهودياً، وقد يشذ عن ذلك أفراد." (153)**.

وتجسد هذا التحيز في العديد من الأقوال التي أطلقها بعض المستشرقين، مثل **هنري جيسب** الذي وصف المسلمين بصفات سلبية مجحفة، قائلاً: **"المسلمون لا يفهمون الأديان ولا يقدرونها قدرها... إنهم لصوص وقتلة ومتأخرون، وإن التبشير سيعمل على تمدينهم."** [154] كما **قال المستشرق نيلسون**: **"أخضع سيف الإسلام شعوب إفريقيا وآسيا شعبًا بعد شعب."** [155] ومثل هذه الأقوال تكشف بوضوح عن الخلفية الفكرية المتحيزة التي ينطلق منها العديد من المستشرقين في دراستهم للتراث الإسلامي.

ولم يقتصر الأمر على تشويه صورة الإسلام، بل امتد إلى الطعن في السنة النبوية ذاتها، حيث زعم بعض المستشرقين أن نسبة كبيرة من الأحاديث النبوية ليست أصلية، وإنما اختلقها المسلمون في القرون الثلاثة الأولى بعد وفاة النبي ﷺ، وذلك لأسباب سياسية واجتماعية ودينية، فقد ادعوا أن النزاعات بين أنصار علي بن أبي طالب الحديث لترويج أحاديث تدعو إلى طاعة الحكام لتثبيت حكمهم، وهو ما استمر في العهد العباسي، كما زعموا أن التوسع الإسلامي والاحتياجات التشريعية المتجددة دفعت الفقهاء إلى وضع أحاديث تخدم الواقع الجديد [156].

ومن بين أكثر المستشرقين خطورة وتأثيرًا في هذا المجال، **المستشرق اليهودي المجري إغناطيوس جولدتسيهر**، الذي وُصف بأنه شيخ المستشرقين في جيله، وكانت دراساته حول السنة النبوية مرجعًا هامًا للمستشرقين الذين جاءوا من بعده، فقد تبنى القول بأن معظم الأحاديث النبوية ليست وثيقة تعكس الإسلام في عصره الأول، بل هي انعكاس لأحداث وتطورات لاحقة، وقد اعتمد المستشرقون على أطروحاته في الطعن في السنة النبوية، وهو ما استدعى ردودًا علمية موسعة من علماء المسلمين الذين أثبتوا تهافت هذه الادعاءات بالدليل والبرهان [157].

أولًا: تفنيد شبه المستشرقين حول مصدرية السنة النبوية

الرد على شبهة وضع الأحاديث لمواكبة التطور

ا ـ اكتمال الدين ونضجه

تاريخ وواقع المسلمين يثبتان أن الوحي لم ينقطع ولم ينتقل النبي صلى الله عليه وسلم إلى الرفيق الأعلى إلا بعد إتمام معالم الدين واكتماله، كما دل على ذلك قوله تعالى: **(الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا)** [158]، والكمال لا يحتاج إلى زيادة أو حذف، بل إن أي إضافة بعد الاكتمال تؤدي إلى الخلل والاضطراب [159].

بـ ـ ثبات النصوص الشرعية واستمرار الاجتهاد

الإسلام بعد اكتماله لا يحتاج إلى الزيادة أو الحذف، ومن زعم أن العلماء أو الأمراء وضعوا نصوصًا أو أحاديث لتواكب التطور، فهذا كلام باطل لا دليل عليه؛ فالنصوص الشرعية جاءت في غالبها مجملة وعامة، لتقرير قواعد كلية، ومن خلالها اجتهد العلماء لاستنباط الأحكام الشرعية للوقائع المستجدة، مثل التبرع بالأعضاء، وأعمال البنوك، ونظام البورصة وغيرها [160].

ج ـ الاجتهاد يغني عن الكذب

لم يكن العلماء بحاجة إلى وضع أحاديث مكذوبة، بل اجتهدوا في إدراج المسائل المستحدثة تحت القواعد العامة، ليصلوا إلى أحكام شرعية مستندة إلى الأدلة المعتبرة، الاجتهاد باب مفتوح إلى يوم القيامة، ويؤجر المجتهد سواء أصاب أم أخطأ، فلماذا يلجأون إلى الكذب مع وجود وسيلة شرعية للاجتهاد؟ [161].

---

152. ينظر: ناصر عبد الكريم الغفل، ناصر عبد الله القفاري، الموجز في الأديان والمذاهب المعاصرة، 190.
153. ينظر: مصطفى السباعي، الاستشراق والمستشرقون مالهم وما عليهم (المكتب الإسلامي. دار الوراق للنشر والتوزيع)، 69.
154. ينظر: مصطفى خالدي، عمر فروخ، التبشير والاستعمار في البلاد العربية (بيروت: منشورات الفكرية العصرية، 1373ه، 1953م)، 36.
155. ينظر: المصدر السابق.
156. ينظر: محمد البهي، المبشرون والمستشرقون في موقفهم من الإسلام (مطبعة الازهر)، 6.
157. ينظر: المرجع السابق، 8.
158. سورة المائدة، 3.
159. ينظر: مصطفى السباعي، السنة ومكانتها، 1 / 190.
160. ينظر: المرجع السابق، 1 / 191.
161. ينظر: وهبة الزحيلي، موسوعة الفقه الإسلامي والقضايا المعاصرة (دمشق: دار الفكر، الطبعة الثالثة، 1433ه، 2012م)، 2 / 34.

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

د ـ الإسلام نظام متكامل منذ عهد النبي

عندما كتب الله التمكين لدينه، وهاجر النبي صلى الله عليه وسلم إلى المدينة، بنى دولة الإسلام وحدد معالم المجتمع المسلم، ووضع له القواعد والأسس التي سار عليها الصحابة بعده، فكان الإسلام نظامًا متكاملًا لا يحتاج إلى إضافة جديدة نتيجة لتغيرات اقتصادية أو سياسية، يقول الدكتور مصطفى السباعي رحمه الله: "فما توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا وقد كان الإسلام ناضجًا تامًّا، لا طفلًا يافعًا، كما يدعي المستشرق **جولد تسيهر**" [162].

ذ ـ التاريخ يشهد بثبات الأصول الإسلامية

التاريخ يثبت أن المسلمين، رغم التغيرات السياسية والاجتماعية، حافظوا على وحدتهم في الثوابت والأصول، ولم تتغير عباداتهم أو أحكامهم، مما يدل على أن الإسلام لم يكن خاضعًا للتطورات، ولو كانت الأحاديث موضوعة نتيجة للتطور، لما توحدت عبادة المسلمين عبر مختلف الأقطار، وظلت ثوابتهم واحدة على مر العصور [163].

ر ـ جهود علماء الحديث في تصفية السنة

علماء الحديث بذلوا جهودًا جبارة في تصفية السنة من الأحاديث الموضوعة، فوضعوا معايير دقيقة لقبول الحديث، منها اتصال السند، وعدالة الرواة، وضبطهم، وعدم مخالفة المتن للثوابت الشرعية، كما أن الخلفاء والحكام الصالحين، مثل عمر بن عبد العزيز وهارون الرشيد، دعموا جهود العلماء في محاربة الوضع، وقضوا على الكاذبين على رسول الله صلى الله عليه وسلم [164].

و ـ الرد على افتراءات جولدتسيهر حول الإمام الزهري

ما يدعيه المستشرق **جولدتسيهر** من أن الإمام الزهري كان يضع الأحاديث إرضاءً لعبد الملك بن مروان هو افتراء واضح، لأن الزهري لم يلتقِ بعبد الملك إلا بعد مقتل عبد الله بن الزبير، وكان في ذلك الوقت لا يزال شابًا حديث السن، ولم يكن قد اشتهر بعد كإمام في الحديث؛ فضلاً عن أن حديث "لا تُشدُّ الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد" قد رواه غيره من المحدثين، مما يبطل هذه الفرية [165].

ه ـ اختلاف المذاهب الفقهية ليس دليلاً على وضع الأحاديث

اختلاف المذاهب الفقهية لم يكن بسبب وضع الحديث، بل كان نتيجة لاجتهادات علمية مبنية على أصول شرعية، أسباب الاختلاف معروفة، مثل عدم بلوغ الحديث للعالم، أو تأويله وفق القواعد اللغوية، أو اختلافهم في أصول الاستدلال، كما صنف علماء الحديث كتبًا خاصة في كشف الأحاديث الموضوعة، مثل "الموضوعات" لابن الجوزي، و"الفوائد الموضوعة" للمقدسي، و"سلسلة الأحاديث الضعيفة" للألباني [166].

ي ـ الحديث الموضوع لم يكن نتيجة تطور اجتماعي أو سياسي

الحديث الموضوع لم يكن نتيجة تطور اجتماعي أو سياسي، بل كان نتيجة لأسباب فردية وسياسية، لكن جهود العلماء كانت كفيلة بتمييز الصحيح من الضعيف، وحفظ السنة النبوية من التحريف، لذا، فإن الادعاءات بأن الأحاديث وُضعت لمواكبة التطور مجرد افتراءات باطلة، دحضها التاريخ وواقع المسلمين عبر العصور [167].

المطلب الثالث: وسائل المستشرقين وروادها

أولًا: لجأ المستشرقون إلى عدة وسائل وطرق لنشر أفكارهم والتشكيك في الإسلام، منها:

1. **تأليف الكتب والمقالات باللغتين العربية والإنجليزية** لترويج دراسات مشوهة تهدف إلى إثارة الشبهات حول الإسلام وإضعاف وحدة المسلمين.
2. **اصدار المجلات وإنشاء الجمعيات لدعم الاستشراق**، مثل مجلة العالم الإسلامي التي أسسها زويمر عام 1911، إلى جانب إلقاء المحاضرات في الجامعات والمؤسسات العلمية.
3. **السيطرة على بعض الصحف المحلية في بلاد المسلمين**، وعقد المؤتمرات لتنظيم جهودهم، حيث بدأوا بذلك منذ 1783م وعقدوا أكثر من 26 مؤتمرًا.
4. **تأسيس دائرة المعارف الإسلامية**، التي أصبحت مرجعًا للمثقفين رغم ما تحتويه من تحريف وافتراءات على الإسلام.
5. **إرسال البعثات العلمية واستقدام طلاب من الشرق إلى الغرب**، مما أدى إلى تأثر بعض المفكرين المسلمين بالثقافة الغربية، مما دفعهم لانتقاد الإسلام وربطه بالتخلف، كما حدث مع طه حسين ومحمد عبده وآخرين [168].

ثانيًا: أشهر رواد المستشرقين في الشرق والغرب:

أشهر المستشرقين في العالم الغربي والشرقي

المستشرقون في العالم الغربي:

1. جولدتسيهر (Goldziher): مجري عُرف بعدائه للإسلام، من محرري دائرة المعارف الإسلامية، وله كتاب تاريخ مذاهب التفسير الإسلامي.

2. ك. يانج (C. Young): أمريكي مارس التبشير في إيران، مستشار وزارة الخارجية الأمريكية لشؤون الشرق الأوسط.

---

162. ينظر: مصطفى السباعي، السنة ومكانتها، 1/ 196.
163. ينظر: سعد المرصفي، المستشرقون والسنة (بيروت: مكتبة المنار الإسلامية، الطبعة الأولى)، 19.
164. ينظر: محمد بن محمد بن سويلم أبو شُهبة، دفاع عن السنة ورد شبه المستشرقين والكتاب المعاصرين (الرياض: مكتبة السنة، الطبعة الأولى، 1989م)، 318.
165. ينظر: مصطفى السباعي، السنة ومكانتها، 205.
166. ينظر: أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن تيمية، رفع الملام عن الائمة الأعلام (الرياض: دار العاصمة للنشر، الطبعة الأولى)، 61.
167. ينظر: محمد أبو شهبة، دفاع عن السنة ورد شبه المستشرقين والكتاب المعاصرين، 66.
168. ينظر: ناصر عبد الكريم الغفل، ناصر عبد الله القفاري، الموجز في الأديان والمذاهب المعاصرة، 186.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3A. J. Arberry. أ. ج. أربري (: إنجليزي متعصب ضد الإسلام، من محرري دائرة المعارف الإسلامية، وله عدة كتب، منها الإسلام اليوم والتصوف.

4Baron Carra de Vaux. بارون كارا دي فو (: فرنسي متشدد ضد الإسلام، شارك في تحرير دائرة المعارف الإسلامية.

5H. A. R. Gibb. هـ. أ. ر. جب (: مستشرق إنجليزي بارز، أستاذ بجامعة هارفارد، وله كتب مثل الاتجاهات الحديثة في الإسلام والمذهب المحمدي.

6S. M. Zweimer. س. م. زويمر (: مستشرق ومبشر أمريكي، أسس مجلة العالم الإسلامي، وألف كتبًا مثل الإسلام تحد لعقيدة.

7J. Maynard. جون مايناردِ (: أمريكي متعصب، ساهم في تحرير مجلة جمعية الدراسات الشرقية الأمريكية.

المستشرقون في العالم الشرقي:

1Ph. Hitti. فيليب حِتِّي (: لبناني مسيحي، عمل بجامعة برنستون، يسعى لانتقاص دور الإسلام في الحضارة الإنسانية.

2. عزيز عطية سوريال: مصري مسيحي، أستاذ جامعي في أمريكا، معروف بتحريفه للتعاليم الإسلامية.

3. مجد قدوري: عراقي يعمل في الجامعات الأمريكية، ألف الحرب والسلام في الإسلام، مليء بالمغالطات.

4. جرجي زيدان: لبناني، كتب تاريخ التمدن الإسلامي، وعُرف بمواقفه المعادية للإسلام.

5. سلامة موسى: مفكر مصري علماني، تأثر بالمادية ونظريات داروين، وألّف نشوء فكرة الله الذي ينتقد الفكر الديني [169].

الخاتمة:

النتائج المستخلصة:

1. **مكانة السنة في الإسلام**: تُعدّ السنة ركنًا أساسيًا في الدين، وبدونها لا يكتمل التشريع الإسلامي.

2. **محاولات الطعن في السنة**: وجّه المستشرقون سهامهم إلى السنة نظرًا لأهميتها، مستغلين طبيعة بعض الأحاديث (الآحاد) التي تختلف عن القرآن في طرق الإثبات.

3. **فشل جهود المستشرقين**: رغم محاولاتهم المستمرة، لم يتمكنوا من زعزعة أسس الإسلام نظرًا لصلابة أركانه وزيف شبهاتهم.

4. **خطورة الاستشراق**: كان الاستشراق أداة تخريبية تستهدف الإسلام بدوافع دينية وعسكرية مدعومة من الكنائس النصرانية.

5. **تأثير المستشرقين على بعض المسلمين**: تأثر بعض المسلمين الذين يفتقرون للعلم الشرعي بما طرحه المستشرقون من افتراءات دون تحقق أو تدقيق.

6. **ازدواجية معايير النقد**: لو طُبِّقت معايير النقد العلمي التي استخدمها المستشرقون في نقد الإسلام على كتبهم المقدسة وحضارتهم، لظهرت نتائج صادمة تطيح بقدسيتها المزعومة.

7. **ثبات الإسلام عبر الزمن**: رغم الهجمات الفكرية، بقي الإسلام صامدًا شامخًا، وسيظل كذلك إلى أن يرث الله الأرض ومن عليها.

التوصيات :

1. ضرورة تعزيز الوعي العلمي بمكانة السنة النبوية، وبيان دورها التشريعي في الإسلام، من خلال المؤسسات الأكاديمية والمناهج التعليمية.

2. تشجيع البحث العلمي النقدي في دراسة شبهات المستشرقين حول السنة، والرد عليها بردود علمية منهجية مبنية على أصول الحديث وعلومه.

3. إعداد مشاريع بحثية مشتركة بين العلماء المختصين في الحديث الشريف والاستشراق، لتفنيد المزاعم التي تروج لها بعض الدراسات الغربية المعاصرة.

4. العناية بترجمة كتب السنة النبوية وشروحها إلى اللغات الأجنبية، مع تقديمها بأسلوب علمي يسهل على غير المسلمين والباحثين فهمها بعيدًا عن التحريف أو الإسقاطات الأيديولوجية.

5. التنبيه إلى خطورة التأثر اللاواعي بأفكار المستشرقين في الأوساط الثقافية والإعلامية داخل العالم الإسلامي، وضرورة غربلتها وتمييز ما فيها من انحرافات فكرية.

6. دعم مراكز الأبحاث الإسلامية المهتمة بدراسة الاستشراق وتاريخه ومناهجه، وتوفير الإمكانيات لها لإنتاج دراسات علمية رصينة.

المراجع والمصادر

1 ـ ابن فارس، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي اللغة، تحقيق: عبد السلام محمد هارون (القاهرة: دار الفكر، الطبعة الأولى، 1399ه، 1997م).

2 ـ محمد **بن عبد الكريم الشيباني الجزري ابن الأثير، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد الزاوي (بيروت: المكتبة العلمية، الطبعة الأولى، 1399ه، 1997م).**

3 ـ محمد بن أحمد بن الأزهري الهروي، تهذيب اللغة، تحقيق: محمد عوض مرعب (بيروت: دار أحياء التراث العربي، الطبعة الأولى، 2001م).

4 ـ طاهر بن صالح الدمشقي، توجيه النظر إلى أصول الأثر، المحقق: عبد الفتاح أبو غدة (حلب: مكتبة المطبوعات الإسلامية، الطبعة الأولى، 1995م).

5 ـ محمد بن إسماعيل البخاري، صحيح البخاري، تحقيق: مجموعة من العلماء (بيروت: دار طوق النجاة، الطبعة الأولى، 1422ه).

[169] ينظر: مجموعة من المؤلفين، موسوعة الملل والأديان (الرياض، دار الدرر السنية)، 2 / 64، ناصر عبد الكريم الغفل، ناصر عبد الله القفاري، الموجز في الأديان والمذاهب المعاصرة، 192.

6 - مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، صحيح مسلم، تحقيق: محمد ذهني أفندي (إسطنبول: دار الطباعة العامرة، 1334ه).

7 - فالح بن محمد بن فالح الصغير، الاستشراق وموقفه من السنة النبوية (المدينة المنورة: مجمع الملك فهد، 1431ه).

8 - الشوكاني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني، ارشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول، تحقيق: أحمد عزو (القاهرة: دار الكتاب العربي، الطبعة الأولى 1419ه).

9 - وهبة الزحيلي، الوجيز في أصول الفقه (بيروت: دار الفكر المعاصر، الطبعة الأولى، 1419ه، 1999م).

10 - عبد الغني عبد الخالق، حجية السنة (بيروت: دار القرآن الكريم، 1407ه، 1986م).

11 - ابن النحاس، أحمد بن إبراهيم الدمشقي، تنبيه الغافلين عن أعمال الجاهلين وتحذير السالكين من أفعال الجاهلين، تحقيق: عماد الدين عباس سعيد (بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، 1407ه، 1987م).

12 - مصطفى السباعي، السنة ومكانتها في التشريع الإسلامي (دمشق: المكتب الإسلامي، الطبعة الثالثة، 1402ه، 1982م).

13 - احمد بن محمد الشيباني بن حنبلن مسند الإمام أحمد بن حنبل، تحقيق: شعيب الأرناؤوط (بيروت: مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، 1421ه).

14 - ضياء الدين الحموي، تاريخ الحديث (بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، 1344ه).

15 - أحمد بن عبد الوهاب الشنقيطي، خبر الواحد وحجيته (المدينة المنورة: الجامعة الإسلامية، الطبعة الأولى، 1422ه، 2002م).

16 - أحمد عبد الحميد غراب، رؤية إسلامية للاستشراق (القاهرة: المنتدى الإسلامي، 1424ه، 2005م).

17 - ناصر عبد الكريم الغفل، ناصر عبد الله القفاري، الموجز في الأديان والمذاهب المعاصرة (الرياض: دار كنوز إشبيليا، 1426ه).

18 - مصطفى السباعي، الاستشراق والمستشرقون مالهم وما عليهم (المكتب الإسلامي، دار الوراق للنشر والتوزيع).

19 - مصطفى خالدي، عمر فروخ، التبشير والاستعمار في البلاد العربية (بيروت: منشورات الفكرية العصرية، 1373ه، 1953م).

20- محمد البهي، المبشرون والمستشرقون في موقفهم من الإسلام (مطبعة الازهر).

21 - وهبة الزحيلي، موسوعة الفقه الإسلامي والقضايا المعاصرة (دمشق: دار الفكر، الطبعة الثالثة، 1433ه، 2012م).

22 - سعد المرصفي، المستشرقون والسنة (بيروت: مكتبة المنار الإسلامية، الطبعة الأولى).

23 - **محمد بن محمد بن سويلم أبو شُهبة، دفاع عن السنة ورد شبه المستشرقين والكتاب المعاصرين (الرياض: مكتبة السنة، الطبعة الأولى، 1989م).**

24 - أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن تيمية، رفع الملام عن الائمة الأعلام (الرياض: دار العاصمة للنشر، الطبعة الأولى).

25 - مجموعة من المؤلفين، موسوعة الملل والأديان (الرياض، دار الدرر السنية).

والله ولي التوفيق...

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(42)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin AYHAN[170]

TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİNDE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

PROTECTION OF PERSONAL DATA IN HEALTH SERVICES IN TURKEY

ÖZ

Bu çalışma, sağlık hizmetleri kapsamında kişisel verilerin korunmasına ilişkin Türkiye'deki hukuki gelişmeleri, uygulama sorunlarını ve uluslararası karşılaştırmaları ele almayı amaçlamaktadır. Kişisel sağlık verileri, bireyin fiziksel ve ruhsal durumuna dair son derece hassas bilgiler içermekte ve bu verilerin korunması, hem birey mahremiyeti hem de hasta hakları açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de bu alandaki yasal çerçeve, 2010 Anayasa değişikliği ve 2016 tarihli 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) ile şekillenmiştir. Ancak uygulamada, sağlık çalışanlarının farkındalık düzeyindeki yetersizlikler, hastane bilgi sistemlerindeki teknik açıklar ve açık rıza süreçlerindeki belirsizlikler gibi önemli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Çalışmada, Türkiye'deki tarihsel gelişim süreci ele alınarak, KVKK'nın sağlık verilerine ilişkin düzenlemeleri, ikincil mevzuatlar ve dijital sistemler (e-Nabız gibi) kapsamlı biçimde incelenmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin GDPR düzenlemesi ve ABD'nin HIPAA mevzuatı gibi küresel örnekler ile Almanya ve İngiltere'nin uygulamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye için hukuki, teknik ve eğitsel düzeyde çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir. Bu bağlamda, sağlık hizmetlerinde kişisel verilerin korunması konusu yalnızca mevzuat düzenlemeleriyle değil; kurum içi denetim, teknik altyapı, hasta bilinci ve sağlık çalışanlarının etik farkındalığı ile desteklenmesi gereken çok boyutlu bir alandır.

Anahtar Kelimeler: Kişisel veri, sağlık verisi, hasta mahremiyeti, KVKK, e-Nabız, GDPR, HIPAA.

ABSTRACT

This study aims to analyze the legal developments, practical challenges, and international comparisons regarding the protection of personal data within the scope of healthcare services in Turkey. Personal health data contain highly sensitive information about an individual's physical and mental health status, and protecting these data is of great importance in terms of both personal privacy and patient rights. The legal framework in Turkey has been shaped by the 2010 constitutional amendment and the Law on the Protection of Personal Data (No. 6698) enacted in 2016. However, various implementation issues persist, such as insufficient awareness among healthcare professionals, technical vulnerabilities in hospital information systems, and ambiguities in the informed consent process.

This study examines the historical development of the legal framework in Turkey, including the provisions of the KVKK concerning health data, secondary legislation, and digital systems such as e-Nabız. Furthermore, international regulations such as the European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) and the United States' Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA), as well as country-specific practices in Germany and the United Kingdom, are analyzed in a comparative context. Based on the findings, legal, technical, and educational policy recommendations are presented for the Turkish context. In conclusion, protecting personal data in healthcare is a multidimensional issue that requires not only regulatory frameworks but also internal auditing mechanisms, technical infrastructure, patient awareness, and ethical sensitivity among healthcare professionals.

Keywords: *Personal data, health data, patient privacy, KVKK, e-Nabız, GDPR, HIPAA.*

[170] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ersin.ayhan@hbv.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-4097-0840

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Kişisel veri kavramı, bireylerin kimliklerini doğrudan veya dolaylı olarak tanımlamaya yarayan her türlü bilgi biçiminde tanımlanmaktadır. Bu veriler arasında ad-soyad, doğum tarihi, kimlik numarası gibi temel bilgilerden, sağlık durumu, biyometrik veriler ve genetik yapı gibi özel nitelikli veriler de yer almaktadır. Teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte bireylerin kişisel verilerinin işlenmesi, saklanması ve paylaşılması daha kolay hale gelmiş, bu durum da kişisel mahremiyetin korunmasına yönelik ciddi tehditleri beraberinde getirmiştir (Kılınç, 2012:1090; Dülger, 2015:46).

Kişisel verilerin korunması, sadece bireylerin özel yaşamına saygının bir gereği değil, aynı zamanda demokratik toplum düzeninin ve insan haklarının temel taşlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sağlık verileri kişisel veriler içerisinde özel bir öneme sahiptir. Çünkü sağlık verileri, bireylerin fiziksel ve ruhsal durumlarına ilişkin hassas bilgileri içermekte olup, bu bilgilerin izinsiz şekilde ifşa edilmesi bireyin yalnızca özel yaşamının gizliliğini değil, aynı zamanda itibarını, sosyal ilişkilerini ve hatta çalışma hayatını da olumsuz etkileyebilmektedir (Altundiş, 2016:314; Kaya, 2011:319).

Sağlık hizmetlerinde kişisel verilerin korunması, hasta hakları kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Hasta hakları, bireyin sağlık hizmeti alırken onuruna yakışır bir biçimde hizmet görmesini, bilgilenme ve onam hakkını, mahremiyetinin korunmasını ve kişisel verilerinin güvenli biçimde işlenmesini içeren hak bütünüdür (Atalay, 2021:3). Hasta mahremiyeti, özellikle doktor-hasta ilişkisi çerçevesinde güvenin tesisini sağlayan en temel ilkelerden biridir. Sağlık alanında mahremiyet, yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda bilgi mahremiyeti boyutunu da kapsamaktadır (Paşaoğlu & Cevheroğlu, 2020:183).

Türkiye'de kişisel sağlık verilerinin korunması konusu, hem mevzuat düzeyinde hem de uygulama açısından önemli gelişmeler göstermiştir. 2016 yılında yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), bu alanda kapsamlı bir düzenleme getirmiş; ancak uygulamada karşılaşılan sorunlar, sağlık hizmetlerinin niteliği ve dijitalleşme süreçleriyle birlikte halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Kandilli, 2023:88). Ayrıca e-Nabız gibi merkezi sağlık bilgi sistemlerinin yaygınlaşması, sağlık verilerinin toplu biçimde toplanması ve işlenmesini mümkün kılarken, bu sistemlerin güvenliği ve bireysel mahremiyet hakları arasındaki denge tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (TTB, 2015:12).

Uluslararası düzeyde ise Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki HIPAA (Health Insurance Portability and Accountability Act) gibi düzenlemeler, sağlık verilerinin korunması konusunda sıkı standartlar öngörmektedir. Türkiye'de de bu standartlara uyum sağlama çabası içinde hem hukuki hem de teknik düzeyde çeşitli girişimlerde bulunulmuş, ancak uygulamada hala birçok yapısal sorun varlığını sürdürmektedir (Küçükbasmacı, 2022:65; Kulular & Gökdaş, 2024:548).

Bu çalışma, sağlık hizmetlerinde kişisel verilerin korunması konusunu hem tarihsel gelişimi hem de güncel uygulamalar çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'deki hukuki düzenlemeler incelenerek, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve sağlık çalışanlarının deneyimleri analiz edilecektir. Ayrıca Avrupa Birliği, Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerin örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacak; elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye için politika önerileri geliştirilecektir.

Bu kapsamlı analiz, sadece sağlık çalışanlarına değil; yasa yapıcılara, politika geliştiricilere ve akademik çevrelere de katkı sağlayarak kişisel sağlık verilerinin etkin bir biçimde korunmasına yönelik çok boyutlu bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Türkiye'de Kişisel Sağlık Verilerinin Korunmasında Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de kişisel sağlık verilerinin korunmasına ilişkin ilk uygulamalar, modern anlamda bir veri koruma sisteminden ziyade, tıp mesleğinin etik kuralları çerçevesinde mahremiyetin korunmasına yönelik ilkelere dayanmıştır. Tıp camiasında, hastanın bilgilerinin gizli tutulması ilkesi, hem hekim-hasta güven ilişkisini kurmanın bir gereği olarak hem de mesleki etik sorumluluğun bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış, esasen Hippokrat Yemini'nden günümüze taşınan bir etik mirasa dayanmakta olup, Türkiye'de de 1960 tarihli Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi ile yazılı hale gelmiştir (Kılınç, 2012:1091).

Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nin 4. maddesi, hekimin görev ve sorumluluklarını düzenlerken, hasta ile ilgili öğrendiği sırları ifşa etmeme yükümlülüğünü açık biçimde ifade etmektedir. Bu yaklaşım, verinin korunmasından ziyade "bilginin mahremiyetine" odaklıdır. Bu yönüyle modern veri koruma sisteminin

temellerinden biri olan "mahremiyet" ilkesi, Türkiye'de önce etik sonra hukuki zemin üzerinde şekillenmiştir (Altundiş, 2016:313-314).

1998 yılında yürürlüğe giren Hasta Hakları Yönetmeliği, hasta mahremiyetine dair koruma hükümlerini daha açık ve kapsayıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Yönetmeliğin 5. bölümünde yer alan düzenlemeler, sağlık çalışanlarının, hastaların kişisel ve sağlık bilgilerini gizli tutma yükümlülüğünü ayrıntılı biçimde ortaya koymakta, bu yükümlülüğün yalnızca hekime değil, tüm sağlık çalışanlarına ve kuruma ait olduğunu belirtmektedir (Dülger, 2015:47). Bu düzenleme ile ilk kez hasta bilgilerinin yalnızca etik değil, idari ve hukuki düzlemde de korunması gerektiği vurgulanmış; ancak henüz kapsamlı bir kişisel veri mevzuatı oluşturulmamıştır.

Türkiye'de kişisel verilerin korunması, hukuki olarak ilk defa 2010 yılında Anayasa'nın 20. maddesine eklenen bir fıkra ile anayasal güvence altına alınmıştır. Bu değişiklikle "herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir" hükmü getirilmiş; kişisel verilerin ancak ilgili kişinin açık rızasıyla veya kanunda öngörülen hallerde işlenebileceği ifade edilmiştir (Küzeci, 2011:143).

Bu anayasal değişiklik, Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına yönelik ilk güçlü yasal dayanaklardan biri olmuş, bu alanda özel bir kanunun hazırlanmasının önünü açmıştır. Nitekim Avrupa Konseyi'nin 108 sayılı Sözleşmesi'ne taraf olan Türkiye, bu sözleşmenin gereklerini yerine getirme yükümlülüğü çerçevesinde, veri koruma yasası hazırlıklarını hızlandırmıştır (Kaya, 2011:318).

Öte yandan Türk Ceza Kanunu'nun 134, 135 ve 136. maddeleri de kişisel verilerin hukuka aykırı şekilde kaydedilmesi, paylaşılması veya ele geçirilmesine yönelik cezai hükümler içermekteydi. Ancak bu düzenlemeler daha çok cezai yaptırıma odaklı olup, veri sorumlularının görev ve yükümlülüklerini sistematik biçimde tanımlayan bir yasal çerçeve sunmamaktaydı (Kılınç, 2012:1092; Atalay, 2021:4).

Sağlık hizmetlerinde ise 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, sağlık çalışanlarının hasta bilgilerini gizli tutma yükümlülüğüne değinmiş, ancak bu düzenleme de modern veri koruma sisteminin gerektirdiği kapsamlı ilkelerden ve teknik düzenlemelerden yoksun kalmıştır (Kandilli, 2023:86).

Sonuç olarak, Türkiye'de kişisel sağlık verilerinin korunmasına ilişkin ilk dönem düzenlemeler, daha çok hasta mahremiyetine etik ve ceza hukuku perspektifinden yaklaşmakta; teknik, idari ve kurumsal veri güvenliği sistemlerine dair bir sistem kurulamamıştı. Ancak 2016 yılında yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile birlikte sağlık verilerinin korunmasına ilişkin daha sistematik, kapsamlı ve teknik bir mevzuat altyapısı oluşturulmuştur. Bu yönüyle 2016 yılı, Türkiye'de kişisel sağlık verilerinin korunmasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Dülger, 2015:48; Altundiş, 2016:315).

Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına yönelik en kapsamlı ve sistemli düzenleme, 7 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) ile hayata geçirilmiştir. Bu yasa ile kişisel veri kavramı, işlenme şartları, veri sorumlusunun yükümlülükleri, ilgili kişinin hakları ve denetim mekanizmaları açık bir şekilde tanımlanmıştır (Dülger, 2015:50; Kandilli, 2023:91).

KVKK, "özel nitelikli kişisel veriler" kavramını getirerek sağlık verilerini bu kategoriye dâhil etmiştir. Kanunun 6. maddesinde yer alan bu düzenleme, sağlık verilerinin daha yüksek düzeyde korunmasını zorunlu kılmıştır. Bu tür verilerin işlenmesi ancak ilgili kişinin açık rızasıyla mümkündür. Ancak kamu sağlığının korunması, koruyucu hekimlik, tıbbi teşhis, tedavi ve bakım hizmetlerinin yürütülmesi ile sağlık hizmetlerinin planlanması ve finansmanı gibi amaçlarla, sır saklama yükümlülüğü altında bulunan kişiler tarafından işlenmesine de izin verilmektedir (Kaya, 2011:321; Atalay, 2021:5).

KVKK ayrıca Veri Sorumluları Sicil Bilgi Sistemi (VERBİS) kaydını zorunlu hale getirmiştir. Bu yükümlülük, özel hastaneler ve büyük ölçekli sağlık kuruluşları gibi çok sayıda kişisel sağlık verisi işleyen kuruluşları doğrudan ilgilendirmiştir. Sağlık sektöründe faaliyet gösteren veri sorumluları, işledikleri verilerin türlerini, işleme amaçlarını ve alınan teknik-idari önlemleri VERBİS sistemine kaydetmekle yükümlüdür (Kılınç, 2012:1093).

KVKK'nın yürürlüğe girmesinden sonra Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKKurumu) faaliyete geçerek bu alandaki denetimleri sıklaştırmış, özellikle sağlık verilerinin korunmasına dair birçok rehber, açıklama ve yaptırım kararı yayınlamıştır. Örneğin, hastane bilgi sistemleri üzerinde yeterli güvenlik önlemleri almayan veya açık rıza olmaksızın veri paylaşımı yapan sağlık kuruluşlarına önemli miktarda idari para cezaları verilmiştir (KVKK, 2020:4).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Kişisel Sağlık Verileri Yönetmeliği Girişimleri ve Yargı Süreçleri

KVKK ile birlikte ikincil düzenlemelere de ihtiyaç duyulmuş ve bu kapsamda Sağlık Bakanlığı tarafından 20 Ekim 2016 tarihinde "Kişisel Sağlık Verilerinin İşlenmesi ve Mahremiyetinin Korunması Hakkında Yönetmelik" yayımlanmıştır. Bu yönetmelik, sağlık verilerinin kimler tarafından hangi amaçlarla işlenebileceğini, verilerin işlenme usul ve esaslarını düzenlemeyi amaçlamıştır (Altundiş, 2016:317; Kandilli, 2023:92).

Ancak yönetmelik yayınlandığı andan itibaren çok sayıda eleştiriye ve hukuki itiraza konu olmuştur. Türk Tabipleri Birliği (TTB) ve bazı meslek örgütleri, bu yönetmeliğin birçok maddesinin yasal dayanağının bulunmadığını ve KVKK ile çelişkili olduğunu öne sürerek Danıştay'a başvurmuştur. Danıştay 15. Dairesi, yönetmeliğin bazı hükümlerinin yürütmesini durdurmuş; özellikle Sağlık Bakanlığı'na veri kategorileri belirleme yetkisi veren hükümlerin kanuna aykırı olduğuna karar vermiştir (Kandilli, 2023:94; Gürbüz Erel, 2022:73).

Daha sonra yönetmelik, 2017 ve 2018 yıllarında yeniden düzenlenmiş, ancak bu kez Anayasa Mahkemesi, dayanak olarak gösterilen 663 sayılı KHK'nin 8. maddesini, bireylerin mahremiyet hakkına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Bu gelişme, kişisel sağlık verileriyle ilgili ikincil düzenlemelerin açık bir yasal dayanak olmadan yapılamayacağını ve bu alandaki hukuki boşluğun sürdüğünü göstermektedir (Dülger, 2015:52; Atalay, 2021:6).

Dijital Sağlık Uygulamaları: e-Nabız ve Benzeri Sistemlerin Ortaya Çıkışı

Son 10 yıl içerisinde Türkiye'de sağlık hizmetlerinde dijitalleşme hız kazanmış, sağlık verilerinin merkezi olarak toplanmasını ve analiz edilmesini sağlayan sistemler geliştirilmiştir. Bu kapsamda en dikkat çeken uygulama e-Nabız olmuştur. 2015 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından hayata geçirilen bu sistem, bireylerin tüm sağlık verilerine internet üzerinden erişmesini ve yönetmesini mümkün kılmaktadır (Paşaoğlu & Cevheroğlu, 2020:184).

e-Nabız, hem hasta hem de hekim için büyük kolaylıklar sağlamakla birlikte, kişisel sağlık verilerinin merkezi biçimde toplanması, saklanması ve paylaşılması gibi konularda ciddi mahremiyet ve güvenlik risklerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle hastaların açık rızalarının net biçimde alınmadan verilerinin bu sisteme aktarılması, KVKK ile çelişen uygulamalar olarak değerlendirilmiştir (Kulular & Gökdaş, 2024:550).

Türk Tabipleri Birliği (TTB), e-Nabız uygulamasının başlarında yayınladığı bildiride, hastaların bilgilendirilmeden verilerinin sisteme aktarılmasının hukuka aykırı olduğunu ve bu durumun hem hasta haklarını hem de hekimlerin sır saklama yükümlülüğünü ihlal ettiğini belirtmiştir (TTB, 2015:13). Aynı zamanda sistemin ilk versiyonlarında güvenlik açıklarının olduğu ve kullanıcıların verileri üzerinde tam kontrol sağlayamadığı tespit edilmiştir (Kandilli, 2023:95).

Bu tür dijital uygulamaların faydaları kadar riskleri de dikkatle yönetilmelidir. e-Nabız sisteminin güncel sürümlerinde kullanıcıya daha fazla kontrol imkânı tanınmakta, hangi hekimin hangi veriye erişeceği hasta tarafından belirlenebilmektedir. Bununla birlikte, halen sistemin siber güvenliğine, yetkisiz erişimlere karşı koruma düzeyine ve veri anonimleştirme uygulamalarına ilişkin şeffaflık sağlanamamıştır (Gökdaş, 2024:556).

Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar

Kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle birlikte sağlık sektöründeki tüm aktörlerin, başta hekimler ve hemşireler olmak üzere, bu yükümlülükleri içselleştirmesi beklenmiştir. Ancak sahadaki uygulamalar göstermektedir ki, sağlık çalışanlarının KVKK ve ilgili ikincil mevzuata ilişkin farkındalık düzeyi oldukça değişkendir (Yılan, 2023:61).

Faik Can Yılan'ın hem kamu hem özel hastanelerde gerçekleştirdiği ampirik çalışmada, sağlık çalışanlarının büyük bir kısmının KVKK'yı "duymuş olmakla birlikte" detaylarına hâkim olmadıkları ve hangi eylemlerin veri ihlali teşkil ettiğini net olarak bilmedikleri görülmüştür. Örneğin, bir başka birimden gelen hekim arkadaşına hasta bilgisi paylaşmanın ya da hastaya ait bir raporu kurum dışına WhatsApp yoluyla iletmenin kişisel veri ihlali olduğunu kavrayamayan birçok sağlık çalışanı bulunmaktadır (Yılan, 2023:63).

Eğitim eksikliği, sadece teorik bilgi düzeyinde kalmamakta, aynı zamanda veri koruma kültürünün kurumsal düzeye taşınamamasına da yol açmaktadır. Sağlık çalışanlarının iş yoğunluğu, zaman baskısı ve dijital sistemlere hâkimiyet sorunları, KVKK'ya uyumu ikincil plana itebilmektedir. Oysa KVKK, sağlık verilerinin yalnızca açık rıza ile değil, aynı zamanda mevzuata uygun teknik-idari önlemlerle korunmasını şart koşmaktadır (Gürbüz Erel, 2022:75).

Teknik ve İdari Güvenlik Açıkları: Hastane Bilgi Sistemleri, Erişim Kontrolleri ve Veri Sızıntıları

Sağlık kurumlarında kişisel verilerin işlenmesi dijital sistemler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle hastane bilgi sistemlerinin teknik güvenliği ve kullanıcı erişim protokolleri hayati önem taşımaktadır. Ancak yapılan denetimlerde, bu sistemlerin önemli bir kısmında "erişim kontrolü", "yetki sınırlaması" ve "log kayıtlarının tutulması" gibi temel güvenlik önlemlerinin eksik ya da yetersiz olduğu görülmektedir (Paşaoğlu & Cevheroğlu, 2020:186).

KVKK tarafından yapılan denetim ve ceza uygulamalarında, bazı sağlık kurumlarının hastalara ait verileri yetkisiz kişilerin erişimine açık bıraktığı, erişim loglarının tutulmadığı ve veri sızıntısı yaşandığında bu durumun ilgili makamlara süresinde bildirilmediği tespit edilmiştir (KVKK, 2021:4). Örneğin, 2021 yılında bir özel hastanenin arşiv odasından 789 hastanın dosyalarının çalınması üzerine yapılan incelemede, fiziksel güvenlik önlemlerinin alınmadığı, arşiv odasına herkesin girebildiği ve güvenlik kameralarının bulunmadığı ortaya çıkmıştır (Kandilli, 2023:97).

Benzer şekilde, dijital sistemlerde de teknik açıklar mevcuttur. Erişim yetkileri gerektiğinden geniş tutulan kullanıcı hesapları, örneğin bir hemşirenin kendi sorumluluk alanındaki servis dışındaki hastaların bilgilerine erişebilmesi gibi durumlar, veri güvenliği açısından ciddi risk teşkil etmektedir (Atalay, 2021:10). Ayrıca antivirüs ve güvenlik duvarı uygulamalarının güncellenmemesi, yazılım açıkları ve yedekleme eksiklikleri, sistemin dışarıdan siber saldırıya açık hale gelmesine yol açabilmektedir.

Hukuki ve Etik İkilemler: Açık Rıza, Hasta Mahremiyeti ve Acil Durumlarda Veri Paylaşımı

Kişisel sağlık verilerinin işlenmesinde en çok karşılaşılan sorunlardan biri de "açık rıza" kavramının yanlış anlaşılması veya gereği gibi uygulanmamasıdır. KVKK'nın 6. maddesi sağlık verilerinin ancak açık rıza ile işlenebileceğini belirtmiş, kamu sağlığı gibi bazı istisnai durumlarda ise açık rıza şartını kaldırmıştır (Kaya, 2011:322). Ancak sağlık hizmeti sunucularının, bu istisnayı keyfi biçimde genişleterek her türlü veri işleme faaliyetini açık rıza olmadan gerçekleştirmesi yaygın bir sorundur (Kulular & Gökdaş, 2024:552).

Özellikle acil durumlar ve bulaşıcı hastalık vakalarında, hasta verilerinin sağlık otoriteleri ile paylaşımı sırasında "veri minimizasyonu" ilkesine yeterince riayet edilmemekte, gereğinden fazla veri yetkisiz birimler arasında dolaşabilmektedir. COVID-19 pandemisi sürecinde, temaslı takibi ve HES kodu gibi uygulamalar kapsamında bazı sağlık verilerinin rıza aranmaksızın işlenmesi bu ikilemleri daha görünür hale getirmiştir (Gökdaş, 2024:557).

Ayrıca e-Nabız sistemi üzerinden birçok hekimin hastanın onayı olmadan verilerine eriştiği durumlar tespit edilmiş; KVKK, bu tür durumlarda "amaçla sınırlılık" ilkesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Bir hekimin yalnızca kendi tedavi ettiği hastanın bilgilerine erişmesi gerekirken, sistemde herhangi bir tedavi ilişkisi olmadan verilere ulaşması veri ihlali olarak değerlendirilmiş ve ilgili hastaneye idari para cezası uygulanmıştır (KVKK, 2021:5).

Etik anlamda ise, mahremiyetin korunması ile tıbbi müdahalenin gerekleri arasında zaman zaman çelişki yaşanabilmektedir. Örneğin, bir hastanın HIV pozitif olduğunu diğer hastalardan gizlemek mahremiyetin gereği olarak görülürken, aynı ortamda çalışan sağlık personelini korumak için bu bilginin paylaşılması gerektiğinde etik bir ikilem ortaya çıkmaktadır (Dülger, 2015:51). Bu tür durumlarda sağlık çalışanlarının hem hukuki düzenlemelere hem de meslek etik ilkelerine dayanarak hassas bir denge kurmaları beklenmektedir.

Dünya Örnekleri ve İyi Uygulamalar

AB (GDPR) Örneği: Avrupa Birliği'nde Sağlık Verilerinin Korunması ve Uygulanan Yaptırımlar

Avrupa Birliği, kişisel verilerin korunması alanında dünyada en kapsamlı düzenlemelere sahip yapılardan biridir. 2018 yılında yürürlüğe giren Genel Veri Koruma Tüzüğü (General Data Protection Regulation – GDPR), sağlık verilerini "özel nitelikli veriler" olarak sınıflandırmakta ve bu verilerin işlenmesi için çok sıkı kurallar öngörmektedir (Kaya, 2011:320; Kulular & Gökdaş, 2024:553).

GDPR kapsamında sağlık verilerinin işlenebilmesi için genel kural, açık rıza alınmasıdır. Ancak kamu sağlığı, epidemiyolojik araştırmalar ve sağlık hizmetlerinin yürütülmesi gibi belirli koşullarda rıza aranmaksızın veri işlenmesine izin verilmiştir. Ancak bu durumda bile veri güvenliği önlemlerinin üst düzeyde olması, verinin işlenme amacıyla sınırlı tutulması ve yeterli teknik-idari önlemlerin alınması şarttır (Atalay, 2021:7).

Avrupa'da birçok ülke, GDPR'ı uygularken sağlık sektöründe "privacy by design" (tasarımdan itibaren mahremiyet) yaklaşımını benimsemiştir. Örneğin, Almanya'da tüm sağlık kuruluşlarında hasta verilerine erişim için yetki matrisleri oluşturulmuş, bu yetkiler düzenli olarak denetlenmektedir. Ayrıca, her veri erişimi kayıt altına alınmakta ve sistematik bir şekilde izlenmektedir (Kılınç, 2012:1093).

GDPR'ın en önemli unsurlarından biri ise ağır para cezaları ve kamuoyu baskısı ile denetimin sağlanmasıdır. Örneğin, 2021 yılında Hollanda'da OLVG hastanesine, hasta verilerine yetkisiz erişim sağlayan personel nedeniyle 440.000 avro para cezası kesilmiştir (Kulular & Gökdaş, 2024:554). Bu örnek, yaptırımların sadece sistemlere değil, bireysel sağlık çalışanlarının eylemlerine kadar uzandığını göstermektedir.

ABD (HIPAA) Örneği: Sağlık Verisi Gizliliğinde HIPAA Standartları ve Uyum Mekanizmaları

Amerika Birleşik Devletleri'nde kişisel sağlık verilerinin korunması, 1996 yılında kabul edilen Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA) ile düzenlenmiştir. HIPAA, özellikle "korunan sağlık bilgisi" (protected health information – PHI) kavramını ortaya koyarak, hastaneler, sigorta şirketleri ve sağlık uygulayıcılarının bu verileri nasıl toplayabileceği, saklayabileceği ve paylaşabileceği konularında detaylı hükümler getirmiştir (Dülger, 2015:53).

HIPAA, veriye erişimi olan tüm sağlık kurumlarının gizlilik politikaları oluşturmasını, her hastaya gizlilik bildirimi sunmasını ve çalışanlarını düzenli olarak eğitmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca dijital sistemlerde şifreleme, log tutma, erişim denetimi ve veri ihlali durumunda hızlı bildirim yükümlülüğü gibi teknik önlemleri de öngörmektedir (Kandilli, 2023:99).

ABD'de HIPAA'ya aykırı davranan sağlık kuruluşlarına yüksek tutarlarda para cezaları uygulanmaktadır. Örneğin, 2015 yılında Anthem isimli sağlık sigortası şirketine yapılan siber saldırı sonucu 78 milyon kişinin sağlık verisi ele geçirilmiş ve şirket 16 milyon dolar para cezası ödemek zorunda kalmıştır (Atalay, 2021:9).

Bununla birlikte HIPAA, Türkiye'deki uygulamalardan farklı olarak veri sahibine (hasta) ait verilerin hangi kurumlarla paylaşıldığını takip etme ve itiraz etme hakkını tanımaktadır. Bu yönüyle hasta mahremiyetinin takibi daha etkin biçimde sağlanmakta, sağlık kurumlarının şeffaflık yükümlülüğü artmaktadır (Paşaoğlu & Cevheroğlu, 2020:188).

Diğer Ülkeler: Almanya ve İngiltere Gibi Ülkelerde İyi Uygulamalar, Ulusal Sağlık Veri Politikaları

Almanya, sağlık verilerinin korunmasına ilişkin sıkı uygulamalarıyla dikkat çeken ülkelerden biridir. Ülkede, sadece GDPR kuralları değil, aynı zamanda ulusal düzeyde çıkarılan ek düzenlemelerle veri koruma seviyeleri artırılmıştır. Almanya'da her sağlık kuruluşu, veri koruma görevlisi (Datenschutzbeauftragter) atamak zorundadır. Bu görevliler kurum içinde denetim yapar, personeli bilgilendirir ve yetkili otoritelere rapor sunar (Kaya, 2011:323).

Ayrıca Almanya'da elektronik sağlık kaydı (Elektronische Gesundheitsakte) sistemi, hastanın veri paylaşımına dair tercihlerini bireysel olarak tanımlamasına olanak tanımaktadır. Bu sistemde, hasta verisinin

kimlerle, ne zaman ve hangi kapsamda paylaşılacağı hasta tarafından seçilmekte ve her erişim hasta tarafından izlenebilmektedir (Kulular & Gökdaş, 2024:555).

İngiltere'de ise Ulusal Sağlık Sistemi (NHS), sağlık verilerinin korunması için Information Governance adlı bütüncül bir yapı kurmuştur. Her yıl tüm sağlık personelinin katılımıyla zorunlu veri koruma eğitimleri düzenlenmekte, her hastane Data Protection Toolkit formunu doldurarak veri güvenliği düzeyini raporlamaktadır (Dülger, 2015:54).

Ayrıca İngiltere'de, "National Data Guardian" adlı bağımsız bir kurum, kamuoyunu bilgilendirme, hasta haklarını gözetme ve NHS politikalarını izleme göreviyle doğrudan hasta mahremiyetinin savunucusu olarak çalışmaktadır (Atalay, 2021:10). Bu sayede, mahremiyetin sadece bir teknik mesele değil, aynı zamanda etik ve toplumsal bir değer olarak görülmesi sağlanmaktadır.

Türkiye İçin Politika ve Uygulama Önerileri

Yasal Düzenleme Önerileri: Mevcut Boşlukların Giderilmesi ve GDPR ile Uyumlu Güncellemeler

Türkiye'de sağlık verilerinin korunmasına ilişkin temel yasal çerçeve 6698 sayılı KVKK ile çizilmiş olmakla birlikte, bu kanunun sağlık sektöründeki uygulamalara dair ayrıntılı ve özel hükümler içermemesi, sahada hukuki belirsizliklere yol açmaktadır. Ayrıca, Kişisel Sağlık Verileri Yönetmeliği'nin dayanağı olan 663 sayılı KHK'nın bazı hükümlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyle birlikte, bu yönetmeliğin hukuki meşruiyeti zayıflamıştır (Gürbüz Erel, 2022:76; Kandilli, 2023:101).

Bu nedenle, Türkiye'de sağlık verileriyle ilgili özel bir yasa çıkarılması gerekmektedir. Bu yasa, Avrupa Birliği'nin GDPR'sine benzer biçimde açık rıza, veri minimizasyonu, veri ihlali bildirimi, çocukların verilerinin korunması ve bireyin "unutulma hakkı" gibi konularda ayrıntılı düzenlemeler içermelidir. Ayrıca, veri işleme faaliyetleri için "veri koruma etki değerlendirmesi" (DPIA) yapılması da yasal zorunluluk haline getirilmelidir (Kaya, 2011:324).

Sağlık Bakanlığı ve Kişisel Verileri Koruma Kurumu, iş birliği içinde "sektörel rehberler" yayımlayarak sağlık kurumlarına özel uygulanabilir kurallar seti sunmalı; hastaneler, eczaneler, aile hekimlikleri ve laboratuvarlar için farklı modüller hazırlanmalıdır (Atalay, 2021:11).

Teknolojik ve İdari Önlemler: Veri Güvenliği Altyapısının Güçlendirilmesi, Erişim Yetkilerinin Düzenlenmesi

Hastane bilgi sistemlerinde veri güvenliğini sağlamak için çok katmanlı bir güvenlik mimarisi benimsenmelidir. Bu kapsamda alınması gereken önlemler şunlardır:

- Rol bazlı erişim kontrolü: Her personel yalnızca görev alanıyla ilgili verilere ulaşabilmelidir. Örneğin, bir hemşire yalnızca kendi servisine ait hasta kayıtlarına erişebilmelidir (Paşaoğlu & Cevheroğlu, 2020:187).
- Log kayıtları ve izleme: Tüm erişim işlemleri kayıt altına alınmalı, bu kayıtlar düzenli olarak incelenmelidir. Anormal veri erişim davranışları (örneğin gece yarısı toplu erişim) otomatik olarak tespit edilmelidir.
- Veri şifreleme: Hasta verileri hem saklama hem iletim aşamasında güçlü algoritmalarla şifrelenmelidir.
- Sızma testleri: Hastane sistemleri düzenli aralıklarla bağımsız kuruluşlarca sızma testine tabi tutulmalı ve açıklar giderilmelidir.
- Veri anonimleştirme ve maskeleme: Sağlık verileri istatistiksel veya bilimsel çalışmalarda kullanılacaksa, bireyin kimliği ile eşleştirilemeyecek şekilde anonim hale getirilmelidir (Dülger, 2015:55).

Ayrıca e-Nabız sistemi gibi ulusal dijital sağlık platformlarının, kullanıcıya daha fazla kontrol hakkı tanıması sağlanmalıdır. Hastaların hangi sağlık kurumlarının verilerine erişebileceğini seçebileceği bir kontrol paneli geliştirilmeli, bu panelde yapılan tercihler her zaman kolayca güncellenebilmelidir (Kulular & Gökdaş, 2024:556).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Eğitim ve Farkındalık: Sağlık Çalışanları ve Hastalar İçin Düzenli Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmaları

Veri koruma yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda insan kaynağıyla ilgili bir meseledir. Sağlık çalışanlarının kişisel veri kavramına, yasal yükümlülüklere ve etik sorumluluklara ilişkin farkındalığı artırılmalıdır. Bu kapsamda:

- Her kamu ve özel hastanede yılda en az bir kez KVKK ve hasta mahremiyeti eğitimi zorunlu hale getirilmelidir.
- Hekimler ve hemşireler için e-öğrenme platformları oluşturularak, uygulamalı senaryolar üzerinden eğitim verilmelidir.
- Eğitim içerikleri, kişisel veri ihlallerine ilişkin örnek vakalarla desteklenmeli, Kurul kararlarından alıntılarla somutlaştırılmalıdır (Yılan, 2023:64).

Bununla birlikte, hastaların da veri hakları konusunda bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Hastanelerde hasta kayıt sırasında, aydınlatma metinleri sade ve anlaşılır şekilde sunulmalı; verilerin nerede saklandığı, kimlerle paylaşılabileceği açıkça anlatılmalıdır. Hastalara verileri üzerindeki kontrol mekanizmaları (örneğin, e-Nabız erişim yetkileri) hakkında danışmanlık hizmeti verilmelidir.

Ayrıca sağlık okuryazarlığı düşük bireyler için görsel içerikler ve kısa bilgilendirme videoları hazırlanarak farkındalık çalışmaları desteklenmelidir (Atalay, 2021:13).

SONUÇ

Sağlık hizmetleri kapsamında kişisel verilerin korunması, yalnızca bireysel mahremiyetin değil; aynı zamanda insan onurunun, hasta haklarının ve güvenilir sağlık sisteminin korunması anlamına gelmektedir. Bu nedenle sağlık verilerinin işlenmesi, yalnızca teknik bir mesele değil; etik, hukuki ve toplumsal yönleri olan çok boyutlu bir süreçtir.

Türkiye'de kişisel sağlık verilerinin korunmasına yönelik çabalar, 2010 Anayasa değişikliği ve 2016 tarihli KVKK ile birlikte kurumsallaşmaya başlamış, hasta mahremiyeti daha güçlü bir hukuki temele oturtulmuştur. Ancak mevzuattaki gelişmelere rağmen sahadaki uygulamalar, özellikle sağlık çalışanlarının farkındalık düzeyi, dijital altyapı güvenliği ve açık rıza uygulamaları bakımından önemli eksiklikler barındırmaktadır.

Bu çalışmada ortaya konduğu üzere, veri güvenliğinin sağlanabilmesi için mevzuatın açık, detaylı ve uygulamaya dönük olması kadar; kurum içi denetim mekanizmalarının işlerliği, teknik altyapının güvenliği ve sağlık çalışanlarının eğitimi de kritik önemdedir. Ayrıca e-Nabız gibi merkezi veri sistemlerinin bireyin haklarını ihlal etmeyecek şekilde yapılandırılması ve hastalara tam kontrol hakkı tanıması gerekmektedir.

Uluslararası örnekler, Türkiye için yol gösterici olabilir. Avrupa Birliği'nde GDPR, ABD'de HIPAA gibi düzenlemeler, sadece yasal çerçeve oluşturmakla kalmayıp, uygulamada ciddi yaptırımlar ve denetim sistemleriyle desteklenmektedir. Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde hasta verilerine erişim sınırlı, kontrollü ve izlenebilir şekilde yapılandırılmıştır. Türkiye'nin bu ülkelerdeki iyi uygulamaları dikkate alarak hem yasal hem teknik düzeyde kendi sistemini güçlendirmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Gelecekte, sağlıkta dijitalleşme daha da artacak; yapay zekâ ve büyük veri gibi teknolojiler hastane hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelecektir. Bu gelişmeler, verilerin çok daha hızlı işlenmesini sağlayacağı gibi, mahremiyet ihlali risklerini de artıracaktır. Bu nedenle politika yapıcılar, sağlık yöneticileri ve meslek örgütleri iş birliği içinde çalışarak sadece bugünün değil, geleceğin veri koruma ihtiyaçlarını da öngören bütüncül stratejiler geliştirmelidir.

Sonuç olarak, kişisel sağlık verilerinin etkin biçimde korunması, hasta güveninin sağlanmasının temelidir. Güçlü bir veri koruma rejimi hem bireyin haklarını gözetir hem de sağlık sisteminin kurumsal güvenilirliğini artırır. Bu nedenle verinin korunması, sağlık hizmetlerinin ayrılmaz ve ertelenemez bir bileşeni olarak ele alınmalı, yasal düzenlemeler teknik uygulamalar ve toplumsal bilinçle desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

1. Atalay, H. N. (2021). Mahremiyet kapsamında kişisel sağlık verilerinin korunması ve depolanması. *Journal of Academic Perspective on Social Studies*, 1(1), 1–20. https://doi.org/10.35344/japss.786353
2. Dülger, M. V. (2015). Sağlık hukukunda kişisel verilerin korunması ve hasta mahremiyeti. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 43–80. https://ssrn.com/abstract=2564595
3. Gürbüz Erel, İ. (2022). *Kişisel sağlık verilerinin korunması ve idarenin bu yükümlülüğü yerine getirmemesinden doğan sorumluluğu* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
4. Hasta Hakları Yönetmeliği: Resmî Gazete, 23420. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10229&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5
5. Kandilli, E. (2023). *Türkiye'de sağlık hizmeti sunumunda kişisel verilerin korunması ve mevzuat uyumu* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
6. Kaya, C. (2011). Avrupa Birliği veri koruma direktifi ekseninde hassas (kişisel) veriler ve işlenmesi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 69(1–2), 317–334.
7. Kılınç, D. (2012). Kişisel verilerin korunması hakkının anayasal gelişimi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1089–1102.
8. Kişisel Sağlık Verilerinin İşlenmesi ve Mahremiyetinin Korunması Hakkında Yönetmelik: Resmî Gazete, 29863. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161020-10.htm
9. Kulular, M. A., & Gökdaş, B. B. (2024). Büyük veri ve mobil uygulamalar bağlamında sağlık verilerinin korunmasına ilişkin hukuki değerlendirme. *Adalet Dergisi*, 172, 545–563. https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1484072
10. Küzeci, E. (2011). Kişisel verilerin korunması hakkı: Anayasal temeller ve KVKK çerçevesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 135–155.
11. Paşaoğlu, C., & Cevheroğlu, E. (2020). Sağlık sektöründe kişisel veri güvenliği ve veri şifreleme yöntemleri. *Gazi Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(1), 181–190. https://doi.org/10.17671/gazibtd.559235
12. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi (1960): *(04.02.1960 tarih ve 10436 sayılı Resmî Gazete)*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5581&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5
13. Türk Tabipleri Birliği. (2015). *e-Nabız sisteminin hukuki, etik ve mesleki yönleri üzerine değerlendirme*. Ankara: TTB Yayınları.
14. Yılan, F. C. (2023). *Sağlık çalışanlarının kişisel verilerin korunması konusundaki bilgi düzeyi ve farkındalıkları üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi.
15. 2010 Anayasa Değişikliği – Anayasa'nın 20. Maddesi: Resmî Gazete, 17863. https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/t-c-anayasasi/
16. 3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu: *(Kanun No. 3359, Kabul Tarihi: 07.05.1987)*. Resmî Gazete, 19461. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3359&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5
17. 663 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname: *Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK (No. 663, Kabul: 11.10.2011)*. Resmî Gazete, 28103. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=15694&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5
18. 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu: *(Kanun No. 6698, Kabul Tarihi: 24.03.2016)*. Resmî Gazete, 29677. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6698&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(43)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin AYHAN[171]; Ergün ÖNDER[172]

YOZGAT ŞEHİR HASTANESİNDE POLİKLİNİK HASTALARINA UYGULANAN HASTA MEMNUNİYETİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY ON PATIENT SATISFACTION APPLIED TO POLYCLINIC PATIENTS IN YOZGAT CITY HOSPITAL

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de sağlık alanında Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖO) modeliyle hayata geçirilen şehir hastanelerinden biri olan Yozgat Şehir Hastanesi'nde hasta memnuniyet düzeylerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, poliklinik hizmetlerinden yararlanan hastalara uygulanan anket verilerine dayanarak yürütülmüştür. Nicel araştırma yöntemi kapsamında gerçekleştirilen çalışmada, elde edilen veriler açımlayıcı faktör analizi, güvenirlik ve geçerlik testleri ile analiz edilmiştir. Bulgular, hasta memnuniyetinin "personel memnuniyeti" ve "fiziksel alan memnuniyeti" olmak üzere iki temel boyutta ele alınabileceğini göstermiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun sağlık hizmetlerinden memnun oldukları ve hastaneyi tekrar tercih edeceklerini belirttikleri gözlemlenmiştir. Yaş ve eğitim gibi bazı demografik değişkenler memnuniyet düzeyinde anlamlı farklılıklar yaratırken; cinsiyet, gelir, meslek ve sosyal güvence değişkenlerinin anlamlı bir etki göstermediği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, hastane yönetimi ve politika yapıcılar için hasta odaklı iyileştirme önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Özel Sektör Ortaklığı, Şehir Hastaneleri, Hasta Memnuniyeti, Sağlık Hizmetleri, Yozgat Şehir Hastanesi.

ABSTRACT

This study aims to evaluate patient satisfaction levels at Yozgat City Hospital, one of the public-private partnership (PPP) model hospitals implemented in Turkey's healthcare system. The research is based on survey data collected from patients receiving outpatient services. Conducted within the scope of a quantitative research design, the data were analyzed through exploratory factor analysis and reliability-validity tests. The findings revealed that patient satisfaction can be assessed under two primary dimensions: "staff satisfaction" and "physical environment satisfaction." A significant portion of participants reported overall satisfaction with the services and stated that they would prefer the hospital again. While demographic variables such as age and education were found to influence satisfaction levels significantly, no significant differences were observed regarding gender, income, occupation, or type of health insurance. Based on the findings, patient-centered recommendations for hospital management and policymakers are provided.

Keywords: *Public-Private Partnership, City Hospitals, Patient Satisfaction, Healthcare Services, Yozgat City Hospital.*

[171] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ersin.ayhan@hbv.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-4097-0840
[172] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi ergun.onder@gazi.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7942-1403

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

1980'li yıllardan itibaren dünya genelinde kamu yönetimi alanında yaşanan dönüşüm, kamu hizmetlerinin sunum biçimlerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Özelleştirme, liberalleşme ve yeni kamu işletmeciliği yaklaşımlarının etkisiyle, kamu özel sektör ortaklığı (KÖO) modeli birçok ülkede alternatif bir hizmet sunum biçimi olarak benimsenmiştir (Yescombe, 2007). Türkiye'de bu dönüşüm, özellikle sağlık sektöründe belirgin şekilde hissedilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında hayata geçirilen şehir hastaneleri projeleri, KÖO modelinin sağlık altyapısındaki somut uygulamalarını oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2019).

KÖO modeliyle kurulan şehir hastanelerinin temel amacı, kamu kaynaklarının verimli kullanımıyla kaliteli ve erişilebilir sağlık hizmeti sunmak olsa da, bu hizmetlerin hasta memnuniyetine etkisi önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir (Gökkaya, İzgüden ve Erdem, 2018:137). Rekabetin yoğun olduğu bu sektörde, hasta memnuniyeti sadece hizmet kalitesinin değil, aynı zamanda sağlık kuruluşlarının sürdürülebilirliğinin ve tercih edilebilirliğinin de bir göstergesi haline gelmiştir (Sevim, 2009).

Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı; Türkiye'de KÖO modeliyle kurulan ilk şehir hastanelerinden biri olan Yozgat Şehir Hastanesi'nde hizmet alan hastaların memnuniyet düzeylerini ve bu memnuniyeti etkileyen faktörleri çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma, yalnızca Yozgat Şehir Hastanesi'nde poliklinik hizmeti alan bireyleri kapsamaktadır ve bu nedenle elde edilen bulguların genellemesinde bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın, şehir hastanelerine yönelik hasta deneyimlerinin analizine katkı sunması bakımından hem kurumsal işleyişe hem de sağlık politikalarına yönelik anlamlı çıktılar sağlaması beklenmektedir.

KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI (KÖO) VE SAĞLIK HİZMETLERİNDEKİ UYGULAMALARI

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel ekonomik yapıda yaşanan dönüşümle birlikte devletin ekonomideki rolü yeniden tanımlanmış; özelleştirme, liberalleşme ve yeni kamu işletmeciliği anlayışı hâkim olmuştur. Bu dönüşüm sürecinde kamu hizmetlerinin sunumuna yönelik yeni modeller gündeme gelmiş ve bu kapsamda kamu özel sektör ortaklığı (KÖO) modeli önemli bir alternatif olarak öne çıkmıştır (Ertan, 2011: 45).

KÖO, kamusal altyapıların oluşturulması ve hizmet sunumunun sağlanmasında, kamu ve özel sektörün bir araya gelerek uzun vadeli iş birliklerine dayanan bir yapıyı ifade etmektedir. Bu modelde temel hedef, kamu hizmetlerinin etkinliğini artırmak, mali yükü azaltmak ve özel sektörün kaynak, deneyim ve yenilikçi yaklaşımlarından faydalanmaktır (Baş, 2009: 32). Özellikle kamu yatırımlarında finansal yetersizlikler ve verimlilik eksikliği gibi sorunların giderilmesinde KÖO önemli bir rol üstlenmektedir. Kamu sektörü, hizmetin denetimi ve sürdürülebilirliğini sağlarken; özel sektör ise yatırımı gerçekleştirir, işletmeyi üstlenir ve hizmet kalitesinin artırılmasına katkıda bulunur (Uğurluoğlu ve Yavuz, 2016: 27).

KÖO modelinin dünyadaki ilk örneklerine 1990'lı yıllarda İngiltere'de uygulanan Private Finance Initiative (PFI) projelerinde rastlanmaktadır. Bu modelin başarısı, başta sağlık olmak üzere ulaşım, eğitim, enerji ve adalet gibi alanlarda hızla yayılmasına neden olmuştur (Yescombe, 2007: 15). Türkiye'de ise 2000'li yılların sonlarından itibaren KÖO modeliyle özellikle sağlık altyapısının yenilenmesine yönelik projelere hız verilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen "Şehir Hastaneleri Projesi", KÖO modeliyle gerçekleştirilmiş en kapsamlı kamu yatırımlarından biridir (Sağlık Bakanlığı, 2019).

Türkiye'de şehir hastaneleri, yüksek standartlara sahip tıbbi cihazlar, modern altyapılar ve otelcilik hizmetleriyle donatılmış büyük ölçekli sağlık kampüsleri olarak inşa edilmektedir. Bu tesisler, Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde hem sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak hem de özel sektörün dinamizmini kamu sistemine entegre etmek amacıyla kurulmuştur (Gökkaya, İzgüden ve Erdem, 2018: 137).

Ancak bu modelin uygulanmasıyla birlikte birtakım eleştiriler de gündeme gelmiştir. Eleştiriler, genellikle sözleşmelerin uzun vadeli ve yüksek maliyetli olması, kamu bütçesine olası etkileri, şeffaflık eksiklikleri ve hizmetlerin ticarileştirilmesi gibi noktalarda yoğunlaşmaktadır (Bayraktar, 2015: 72). Ayrıca, özel sektörün kâr motivasyonu ile kamu hizmeti etiği arasında oluşabilecek çelişkiler, özellikle hasta merkezli hizmetlerde kaliteyi nasıl etkilediği yönünde tartışmalara yol açmaktadır (Özdemir, 2012: 61).

Sağlık hizmetleri gibi sosyal dışsallıkların yüksek olduğu bir alanda, yalnızca piyasa mekanizmalarına dayalı bir sunum modelinin yeterli olmayacağı görüşü de yaygındır. Bu nedenle KÖO modelinin etkinliği; hasta memnuniyeti, hizmet kalitesi, erişilebilirlik ve mali sürdürülebilirlik gibi göstergelerle değerlendirilmelidir. Hasta memnuniyeti, hizmet kalitesinin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sevim, 2009). Nitekim memnuniyet düzeyi yüksek olan hastalar, aynı sağlık kuruluşunu yeniden tercih etme eğilimindedirler ve bu da sağlık kuruluşlarının rekabet gücünü artırmaktadır (Koparal, 1997: 324).

Bu bağlamda, şehir hastaneleri örneğinde görüldüğü gibi, kamu hizmetlerinin özel sektörle iş birliği içerisinde yürütülmesiyle hizmet kalitesinin artırılması, hasta merkezli yaklaşımların benimsenmesi ve sağlık kurumlarının rekabetçi avantaj sağlaması amaçlanmaktadır. Ancak bu süreçte, hizmetin kamusal niteliğinden sapılmaması, etik ilkelerin korunması ve kamu yararının gözetilmesi önem arz etmektedir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmada, kamu-özel ortaklığı modeli ile işletilen Yozgat Şehir Hastanesi'nden hizmet alan bireylerin hasta memnuniyet düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın temel varsayımı, hasta memnuniyetinin demografik faktörler, hizmet kalitesi ve sağlık personeli ile etkileşim gibi değişkenlerle anlamlı biçimde ilişkilendirilebileceğidir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

- H1: Poliklinik memnuniyeti, hastanın cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.
- H2: Poliklinik memnuniyeti, hastanın yaşına göre farklılık göstermektedir.
- H3: Poliklinik memnuniyeti, hastanın eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.
- H4: Poliklinik memnuniyeti, hastanın medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.
- H5: Poliklinik memnuniyeti, hastanın gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.
- H6: Poliklinik memnuniyeti, hastanın mesleğine göre farklılık göstermektedir.
- H7: Poliklinik memnuniyeti, hastanın sosyal güvencesine göre farklılık göstermektedir.
- H8: Poliklinik memnuniyeti, hastanın hastaneyi tekrar tercih etme durumuna göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Yozgat il merkezinde bulunan Yozgat Şehir Hastanesi'nden sağlık hizmeti alan tüm bireyler oluşturmaktadır. Ancak evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından, örnekleme yöntemi olarak tesadüfi örnekleme benimsenmiştir. Örneklem, sadece poliklinik hizmeti alan bireylerle sınırlandırılmış olup, bu bireylerin hasta memnuniyet düzeyleri analiz edilmiştir. Veriler, yüz yüze anket yöntemiyle toplanmış ve gönüllülük esasına göre çalışmaya katılım sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, hasta memnuniyetini ölçmeye yönelik bir anket formu kullanılmıştır. Anket formunda toplam 22 ifade yer almakta olup, bu ifadeler 5'li Likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) esas alınarak hazırlanmıştır. Anket formu, daha önce benzer araştırmalarda kullanılmakla birlikte, bu çalışmaya özgü olarak düzenlenmiş ve uzman görüşleri doğrultusunda nihai haline getirilmiştir.

Analiz Yöntemi

Elde edilen veriler, SPSS 22.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, veri setinin güvenirlik ve geçerlik ölçütleri açısından uygunluğunu belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA), Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Ayrıca, hipotezlerin test edilmesinde t-testi ve varyans analizi (ANOVA) gibi parametrik testler kullanılmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Açımlayıcı Faktör Analizi

Araştırmada uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin toplam 3 faktör altında toplandığı ve bu faktörlerin toplam varyansın %64,789'unu açıkladığı tespit edilmiştir. Faktörlerin her biri hasta memnuniyetine ilişkin farklı boyutları temsil etmektedir. Maddelerin faktör yükleri .500 ve üzerindedir; bu da faktör yapılandırmasının anlamlı olduğunu göstermektedir.

Güvenirlik Analizi

Anketin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla yapılan Cronbach Alpha güvenirlik analizi sonucunda, toplam ölçek için $\alpha = .879$ değeri elde edilmiştir. Bu değer, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca alt boyutlar için elde edilen alfa katsayıları da kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur (her biri $\alpha > .70$).

Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliği, AFA sonuçları ve uzman görüşleri ile desteklenmiştir. KMO değeri 0.861 olarak bulunmuş, Bartlett's Test sonucu ise anlamlı çıkmıştır ($\chi^2 = 1930.768$; $p < 0.001$). Bu sonuçlar, veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Maddeler arası korelasyonlar pozitif ve anlamlıdır. Böylece, hem yapı geçerliği hem de içerik geçerliği açısından ölçeğin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma Bulguları ve Bulguların Analizi

Tablo 1. Kişisel bilgilere ilişkin bulgular

		n	%
Cinsiyet	Erkek	233	46,6
	Kadın	267	53,4
Yaş	25 yaş ve altı	187	37,4
	26-35 yaş	90	18,0
	36-45 yaş	102	20,4
	46-55 yaş	80	16,0
	56 yaş ve üstü	41	8,2
Eğitim durumu	Okuryazar değil	20	4,0
	İlköğretim	147	29,4
	Lise	149	29,8
	Ön lisans	54	10,8
	Lisans	123	24,6
	Lisansüstü	7	1,4
Medeni durum	Evli	289	57,9
	Bekâr	211	42,2
Gelir durumu	2020 TL ve altı	282	56,4
	2020-2999 TL	88	17,6
	3000-4999 TL	93	18,6
	5000 TL ve üstü	37	7,4
Meslek	Öğrenci	131	26,2
	İşçi	65	13,0
	Memur	86	17,2
	Emekli	23	4,6
	Serbest Meslek	50	10,0
	Ev hanımı	124	24,8
	İşsiz	21	4,2
Sosyal güvence	SGK	381	76,2
	Yeşil Kart	23	4,6
	Özel Sigorta	4	0,8

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

	Sigorta Yok	21	4,2
	Diğer	71	14,2
Hizmet alınan bölüm	Dahiliye	98	19,6
	KBB	46	9,2
	Göz	45	9,0
	Ortopedi	43	8,6
	Dermatoloji	37	7,4
	Endokrin	35	7,0
	Kardiyoloji	29	5,8
	Nöroloji	25	5,0
	Diğer	142	28,4
Hastaneyi tekrar tercih eder misiniz	Evet	443	88,6
	Hayır	57	11,4

Katılımcıların %46,6'sı erkeklerden %53,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Yaş dağılımına baktığımızda %37,4'ünün 25 yaş ve altında, %18'inin 26-35 yaş aralığında, %20,4'ünün 3645 yaş aralığında, %16'sının 46-55 yaş aralığında ve %8,2'sinin 56 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Buna göre çoğunluğu 25 yaş ve altındakiler oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, okuryazar olmayanların %4, ilköğretim mezunu olanların %29,4, lise mezunu olanların %29,8, ön lisans mezunlarının %10,8, lisans mezunlarının %24,6 ve lisansüstü mezuniyeti olanların ise %1,4 olduğu görülmüştür. Buna göre çoğunluğu lise mezunları oluşturmaktadır. Hastaların medeni durumlarına bakıldığında %57,9'unun evli ve %42,2'sinin bekâr olduğu tespit edilmiştir. Buna göre evlilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Hastaların gelir durumlarına bakıldığında, %56,4'ünün 2.020 TL ve altında, %17,6'sının 2.020-2.999 TL arasında, %18,6'sının 3.000-4.999 TL aralığında ve %7,4'ünün ise 5.000 TL ve üzerinde gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Buradan 2.020 TL ve altında geliri olanların çoğunluğu oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca ankete katılan hastaların mesleklerine bakıldığında, %26,2'sinin öğrenci, %13'ünün işçi, %17,2'sinin memur, %4,6'sının emekli, %10'unun serbest meslek, %24,8'inin ev hanımı ve geriye kalan %4,2'sinin ise işsiz olduğu görülmüştür. Buna göre çoğunluğu öğrenciler oluşturmaktadır. Hastaların sosyal güvenceleri incelendiğinde, %76,2'sinin SGK'lı, %4,6'sının yeşil kartlı, %0,8'inin özel sigortalı, %4,2'sinin hiçbir sigortasının olmadığı ve %14,2'sinin ise diğer sosyal güvencelerinin olduğu görülmüştür. Burada SGK'lılar büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Hastaların hizmet aldıkları bölüm incelendiğinde, %19,6'sının dahiliye, %9,2'sinin kulak burun boğaz, %9'unun göz, %8,6'sının ortopedi, %7,4'ünün dermatoloji, %7'sinin endokrin, %5,8'inin kardiyoloji, %5'inin nöroloji ve geriye kalan %28,4 ünün ise diğer polikliniklerden hizmet aldıkları görülmüştür. Poliklinik hizmeti alan hastaların hastaneyi tekrar tercih edip etmeyeceklerine bakıldığında ise, %88,6'sının hastaneyi tekrar tercih edeceği ve %11,4'ünün ise hastaneyi tekrar tercih etmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre hastaneyi tekrar tercih edeceklerin büyük bir çoğunlukta olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Memnuniyet ifadelerine katılım düzeyine ilişkin bulgular

İfadeler	X	ss
Poliklinikler modern araç-gereç ve donanıma sahiptirler	3,85	1,032
Polikliniklerin fiziksel imkânları görsel açıdan çekicidir	4,00	1,017
Poliklinikler temiz ve ferahtır	4,14	,994
Polikliniklerin bekleme ve dinlenme yerleri iyi ve rahattır	3,56	1,284
Polikliniklerde verilen hizmet iyidir	3,70	1,090
Tedavi için gerekli makine ve teçhizat yeterlidir	3,78	1,010
Hastaneye ulaşım kolaydır	3,41	1,243
Muayene olunan poliklinikler rahattır (ısı, ışık, vs.)	4,01	,936
Polikliniklerden randevu almak kolaydır	3,55	1,288
Belirlenen süre içerisinde muayene oldum	3,34	1,237
Poliklinik çalışanları kişisel mahremiyetime (muayene edilirken kapının kapanması, aradaki perde ya da paravanın çekilmesi vb.) özen gösterir	3,85	1,057

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Poliklinik çalışanları hastalara hizmetleri söz verdikleri zamanda yerine getirirler	3,51	1,110
Poliklinik çalışanları hastalara ilişkin kayıtları doğru tutarlar	3,86	,893
Poliklinik çalışanları ile olan ilişkilerinde hastalar kendilerini güvende hissederler	3,83	,978
Poliklinik ortamı güvenlidir	4,00	,905
Poliklinik çalışanları hastalarla birebir ilgilenirler	3,77	1,032
Poliklinik çalışanlarının tüm hastalar için uygun çalışma saatleri vardır	3,60	1,055
Poliklinik de hastalara özel ilgi gösteren çalışanlar vardır	3,21	1,344
Poliklinik çalışanları hastaları için ellerinden gelenin en iyisini yaparlar	3,60	1,176

Katılımcıların bütün ifadelerinin 3'ün üzerinde bir ortalamada olduğu görülmüştür. Bu ortalama Yozgat Şehir Hastanesi'nden memnun olunduğunu göstermektedir. Katılımcıların "Polikliniker temiz ve ferahtır." 4,14 - "Muayene olunan poliklinikler rahattır. (ısı, ışık, vs.)" 4,01 - "Polikliniklerin fiziksel imkânları görsel açıdan çekicidir." 4,00 - "Poliklinik ortamı güvenlidir." 4,00 ifadelerine katılım düzeyi en yüksek seviyede görülmekte iken, "Poliklinik de hastalara özel ilgi gösteren çalışanlar vardır." 3,21 - "Belirlenen süre içerisinde muayene oldum." 3,34 - "Hastaneye ulaşım kolaydır." 3,41 - "Poliklinik çalışanları hastalara hizmetleri söz verdikleri zamanda yerine getirirler." 3,51 ifadelerine katılım ise en düşük seviyede görülmektedir. Buradan polikliniklerin temizliği, rahatlığı, güvenliği ve fiziksel imkanlarının memnuniyet düzeylerini arttırdığı görülmüş olup, hastalara verilen hizmetlerin zamanında, özel ilgi gösterilerek yerine getirilmesi ve hastaneye ulaşımın memnuniyet düzeylerini düşürdüğü söylenebilir.

Tablo 3. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarına ait betimsel istatistiklere ilişkin bulgular

	n	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Personel Memnuniyeti	500	3,63	0,70	-0,485	0,418
Fiziksel Alan Memnuniyeti	500	3,89	0,75	-1,045	1,639
Poliklinik Memnuniyeti	500	3,72	0,65	-0,623	1,098

Katılımcıların Personel Memnuniyeti puanları ortalaması 3,63±0,70; Fiziksel Alan Memnuniyeti puanları ortalaması 3,89±0,75; Poliklinik Memnuniyeti puanları ortalaması 3,72±0,65'tir. Puanlardan elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri +3 ile -3 arasında olduğundan normallik sağlanmış olup analizlerimizde parametrik olan test teknikleri kullanılmıştır.

Tablo 4. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının cinsiyet açısından incelenmesi (t testi)

Cinsiyet		n	Ortalama	ss	t	P
Personel Memnuniyeti	Erkek	233	3,62	0,74	-0,255	0,799
	Kadın	267	3,64	0,67		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	Erkek	233	3,88	0,80	-0,300	0,764
	Kadın	267	3,90	0,70		
Poliklinik Memnuniyeti	Erkek	233	3,71	0,69	-0,300	0,765
	Kadın	267	3,72	0,61		

Erkek ile kadınlar arasında Poliklinik Memnuniyeti ve alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 5. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının yaş açısından incelenmesi (ANOVA)

Yaş		n	Ortalama	ss	F	P
Personel Memnuniyeti	25 yaş	187	3,66	0,76	1,517	0,196
	26-35	90	3,48	0,73		
	36-45	102	3,64	0,65		
	46-55	80	3,63	0,57		

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

	56 yaş	41	3,76	0,61		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	25 yaş	187	3,90	0,86	3,211	0,013*
	26-35	90	3,72	0,74		
	36-45	102	3,84	0,66		
	46-55	80	4,00	0,58		
	56 yaş	41	4,16	0,54		
Poliklinik Memnuniyeti	25 yaş	187	3,74	0,73	2,296	0,058
	26-35	90	3,56	0,66		
	36-45	102	3,70	0,59		
	46-55	80	3,76	0,50		
	56 yaş	41	3,89	0,49		

*p<0,05

Farklı yaş grupları arasında Fiziksel Alan Memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). 25 yaş ve altı olanların puan ortalaması 3,90; 26-35 yaş arası olanların ortalaması 3,72; 36-45 yaş arası olanların ortalaması 3,84; 46-55 yaş arası olanların ortalaması 4,00; 56 yaş ve üstü olanların ortalaması 4,16'dır. Buna göre 56 yaş ve üstü olanlarda Fiziksel Alan Memnuniyeti en fazla iken 26-35 yaş arası olanlarda en azdır.

Tablo 6. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının eğitim durumu açısından incelenmesi (ANOVA)

Eğitim Durumu		n	Ortalama	ss	F	P
Personel Memnuniyeti	Okuryazar değil	20	3,82	0,57	1,815	0,125
	İlköğretim	147	3,71	0,58		
	Lise	149	3,55	0,78		
	Ön lisans	54	3,51	0,76		
	Lisans/Lisansüstü	130	3,64	0,71		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	Okuryazar değil	20	4,18	0,63	3,939	0,004*
	İlköğretim	147	3,99	0,57		
	Lise	149	3,75	0,91		
	Ön lisans	54	3,73	0,72		
	Lisans/Lisansüstü	130	3,97	0,71		
Poliklinik Memnuniyeti	Okuryazar değil	20	3,94	0,47	2,970	0,019*
	İlköğretim	147	3,81	0,49		
	Lise	149	3,61	0,75		
	Ön lisans	54	3,58	0,71		
	Lisans/Lisansüstü	130	3,75	0,66		

*p<0,05

Eğitim durumu farklı olan gruplar arasında Fiziksel Alan Memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Okuryazar olmayanların puan ortalaması 4,18; ilköğretim mezunu olanların ortalaması 3,99; lise mezunu olanların ortalaması 3,75; ön lisans mezunu olanların ortalaması 3,73; lisans/lisansüstü mezunu olanların ortalaması 3,97'dir. Buna göre okuryazar olmayanlarda Fiziksel Alan Memnuniyeti en fazla iken ön lisans mezunu olanlarda en azdır.

Eğitim durumu farklı olan gruplar arasında Poliklinik Memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Okuryazar olmayanların puan ortalaması 3,94; ilköğretim mezunu olanların ortalaması 3,81; lise mezunu olanların ortalaması 3,61; ön lisans mezunu olanların ortalaması 3,58; lisans/lisansüstü mezunu olanların ortalaması 3,75'tir. Buna göre okuryazar olmayanlarda Poliklinik Memnuniyeti en fazla iken ön lisans mezunu olanlarda en azdır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 7. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının medeni durum açısından incelenmesi (t testi)

Medeni durum		n	Ortalama	ss	t	P
Personel Memnuniyeti	Evli	289	3,64	0,66	0,298	0,766
	Bekâr	211	3,62	0,75		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	Evli	289	3,91	0,66	0,684	0,494
	Bekâr	211	3,87	0,85		
Poliklinik Memnuniyeti	Evli	289	3,73	0,59	0,472	0,637
	Bekâr	211	3,70	0,72		

Evli ile bekârlar arasında Poliklinik Memnuniyeti ve alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 8. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının gelir durumu açısından incelenmesi (ANOVA)

Gelir Durumu		n	Ortalama	ss	F	P
Personel Memnuniyeti	2020 TL	282	3,66	0,64	0,691	0,558
	2020-	88	3,55	0,77		
	3000-	93	3,60	0,74		
	5000 TL	37	3,61	0,85		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	2020 TL	282	3,91	0,71	0,361	0,782
	2020-	88	3,82	0,82		
	3000-	93	3,92	0,82		
	5000 TL	37	3,87	0,68		
Poliklinik Memnuniyeti	2020 TL	282	3,74	0,59	0,619	0,603
	2020-	88	3,64	0,72		
	3000-	93	3,71	0,71		
	5000 TL	37	3,70	0,73		

Gelir durumu farklı olan gruplar arasında Poliklinik Memnuniyeti ve alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 9. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının meslek açısından incelenmesi (ANOVA)

Meslek		n	Ortalama	ss	F	P
Personel Memnuniyeti	Öğrenci	131	3,66	0,76	1,463	0,189
	İşçi	65	3,69	0,75		
	Memur	86	3,58	0,72		
	Emekli	23	3,53	0,66		
	Serbest	50	3,62	0,69		
	Ev	124	3,68	0,56		
	İşsiz	21	3,24	0,83		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	Öğrenci	131	3,87	0,92	0,713	0,640
	İşçi	65	3,85	0,81		
	Memur	86	3,96	0,63		
	Emekli	23	3,86	0,72		
	Serbest	50	3,94	0,70		
	Ev	124	3,92	0,58		
	İşsiz	21	3,62	0,85		
Poliklinik Memnuniyeti	Öğrenci	131	3,73	0,76	1,211	0,299
	İşçi	65	3,75	0,72		
	Memur	86	3,71	0,62		
	Emekli	23	3,64	0,62		
	Serbest	50	3,73	0,59		
	Ev	124	3,76	0,49		

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

	İşsiz	21	3,37	0,72		

Mesleği farklı olan gruplar arasında Poliklinik Memnuniyeti ve alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 10. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının sosyal güvence açısından incelenmesi (ANOVA)

Sosyal Güvence		n	Ortalama	ss	F	P
Personel Memnuniyeti	SGK	381	3,62	0,70	0,358	0,783
	Yeşil	23	3,54	0,70		
	Sigorta	21	3,65	0,72		
	Diğer	75	3,69	0,69		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	SGK	381	3,87	0,75	1,738	0,158
	Yeşil	23	3,70	0,89		
	Sigorta	21	4,09	0,60		
	Diğer	75	4,01	0,69		
Poliklinik Memnuniyeti	SGK	381	3,70	0,66	0,840	0,472
	Yeşil	23	3,59	0,65		
	Sigorta	21	3,80	0,58		
	Diğer	75	3,80	0,60		

Sosyal güvencesi farklı olan gruplar arasında Poliklinik Memnuniyeti ve alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 11. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının hizmet alınan bölüm açısından incelenmesi (ANOVA)

		n	Ort.	ss	F	p
Personel Memnuniyeti	Dahiliye	98	3,65	0,65	0,422	0,908
	KBB	46	3,54	0,67		
	Göz	45	3,74	0,67		
	Ortopedi	43	3,70	0,73		
	Dermatoloji	37	3,54	0,69		
	Endokrin	35	3,56	0,55		
	Kardiyoloji	29	3,66	0,88		
	Nöroloji	25	3,67	0,61		
	Diğer	142	3,61	0,76		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	Dahiliye	98	3,92	0,78	0,381	0,931
	KBB	46	3,83	0,71		
	Göz	45	4,05	0,68		
	Ortopedi	43	3,91	0,63		
	Dermatoloji	37	3,90	0,74		
	Endokrin	35	3,85	0,49		
	Kardiyoloji	29	3,85	0,94		
	Nöroloji	25	3,82	0,65		
	Diğer	142	3,87	0,82		
Poliklinik Memnuniyeti	Dahiliye	98	3,74	0,63	0,426	0,905
	KBB	46	3,64	0,59		
	Göz	45	3,84	0,63		
	Ortopedi	43	3,77	0,65		
	Dermatoloji	37	3,66	0,65		
	Endokrin	35	3,66	0,49		
	Kardiyoloji	29	3,72	0,76		
	Nöroloji	25	3,72	0,54		
	Diğer	142	3,70	0,71		

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2025; Ay: Haziran; Cilt: 17/İLKBAHAR, Sayı: 66
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2025; Month: June; Volume: 17/SPRING, Issue: 66
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Hizmet aldığı bölüm farklı olan gruplar arasında Poliklinik Memnuniyeti ve alt boyut puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Tablo 12. Poliklinik memnuniyeti ve alt boyut puanlarının hastaneyi tekrar tercih etme durumu açısından incelenmesi (t testi)

Hastaneyi tekrar tercih eder misiniz		n	Ortalama	ss	t	P
Personel Memnuniyeti	Evet	443	3,71	0,67	7,547	0,000*
	Hayır	57	3,00	0,63		
Fiziksel Alan Memnuniyeti	Evet	443	3,95	0,73	4,984	0,000*
	Hayır	57	3,44	0,72		
Poliklinik Memnuniyeti	Evet	443	3,79	0,63	7,401	0,000*
	Hayır	57	3,15	0,50		

p*<0,05

Hastaneyi tekrar tercih etme durumu farklı olan gruplar arasında Personel Memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Tekrar tercih edeceklerin puan ortalaması 3,71 iken tercih etmeyeceklerin ortalaması 3,00'tür. Buna göre hastaneyi tekrar tercih edeceklerde Personel Memnuniyeti etmeyeceklere göre daha fazladır.

Hastaneyi tekrar tercih etme durumu farklı olan gruplar arasında Fiziksel Alan Memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Tekrar tercih edeceklerin puan ortalaması 3,95 iken tercih etmeyeceklerin ortalaması 3,44'tür. Buna göre hastaneyi tekrar tercih edeceklerde Fiziksel Alan Memnuniyeti etmeyeceklere göre daha fazladır.

Hastaneyi tekrar tercih etme durumu farklı olan gruplar arasında Poliklinik Memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Tekrar tercih edeceklerin puan ortalaması 3,79 iken tercih etmeyeceklerin ortalaması 3,15'tir. Buna göre hastaneyi tekrar tercih edeceklerde Poliklinik Memnuniyeti etmeyeceklere göre daha fazladır.

Tablo 13. İki Şehir Hastanesi'nin karşılaştırması

Isparta Şehir Hastanesi	Yozgat Şehir Hastanesi
Fiziksel Ortam Memnuniyeti %78,7	Fiziksel Alan Memnuniyeti %77,8
Personel Memnuniyeti %82,6	Personel Memnuniyeti %72,6
"Muayene sırasında mahremiyetime önem verilmektedir." ifadesine katılım (4,353)	"Poliklinik çalışanları kişisel mahremiyetime (muayene edilirken kapının kapanması, aradaki perde ya da paravanın çekilmesi vb.) özen gösterir." ifadesine katılım (3,85)
"Hastaneye ulaşım kolaylığı bakımından memnunum." İfadesine katılım	"Hastaneye ulaşım kolaydır." (3,41)
"Muayene odalarının rahatlığı (ısı, ışık vb.) bakımından memnunum." ifadesine katılım (4,423)	"Muayene olunan poliklinikler rahattır (ısı, ışık vs.)" ifadesine katılım (4,01)
Memnuniyet boyutlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırması yapılmış ve fiziksel ortam ve personel memnuniyeti boyutlarından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.	Memnuniyet boyutlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırması yapılmış ve cinsiyet açısından, medeni durum açısından, gelir durumu farklı olan gruplar arasından, mesleği farklı olan gruplar arasından ve sosyal güvencesi farklı olan gruplar arasından fiziksel alan memnuniyeti ve personel memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak, farklı yaş grupları ve eğitim durumu farklı olan gruplar arasında fiziksel alan memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Isparta Şehir Hastanesi'nde hasta memnuniyeti üzerine yapılan bir çalışma ile (Gökkaya, İzgüden ve Erdem, 2018). Bu çalışma aşağıdaki çizelgede karşılaştırılmıştır. Buradan Fiziksel ortam memnuniyetinin

birbirine yakın olduğu, personel memnuniyetinin Isparta Şehir Hastanesi'nde daha yüksek olduğu görülmüştür. Mahremiyet ifadesine Yozgat Şehir Hastanesi'ne göre Isparta Şehir Hastanesi'nde katılımın daha yüksek olduğu görülmektedir. Hastaneye ulaşım ifadesine katılımın her iki hastanede de birbirine yakın olduğu görülmüştür. Memnuniyet boyutlarının demografik değişkenlere göre fiziksel alan memunniyeti ve personel memnuniyeti karşılaştırılması yapılmış ve Isparta Şehir Hastanesi'nde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadığı bunun yanında Yozgat Şehir Hastanesi'nde farklı yaş grupları ve eğitim durumu farklı olan gruplar arasında fiziksel alan memnuniyeti açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunduğu görülmüştür.

SONUÇ ve ÖNERİLER

1980'li yıllardan itibaren kamu yönetimi anlayışında meydana gelen dönüşümle birlikte, kamu hizmetlerinin sunumunda verimlilik, kalite ve etkinlik ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, devletin doğrudan hizmet üretme işlevi zayıflarken, kamu-özel sektör iş birliklerine dayalı yeni finansman ve hizmet modelleri yaygınlaşmıştır. Türkiye'de sağlık alanında uygulanan **Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖO)** modeli, özellikle yüksek teknoloji ve altyapı gerektiren şehir hastaneleri projelerinde tercih edilmektedir. Bu modelin sağlık hizmetlerine katkısı, vatandaş memnuniyeti çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir boyuttur (Gökkaya, İzgüden ve Erdem, 2018:137).

Bu çalışma kapsamında, KÖO modeli ile kurulan ve 2017 yılında hizmete açılan **Yozgat Şehir Hastanesi**'nde poliklinik hizmeti alan hastaların memnuniyet düzeyleri ölçülmüştür. Uygulanan anket sonuçlarına göre **poliklinik memnuniyeti**, "personel memnuniyeti" ve "fiziksel alan memnuniyeti" olmak üzere iki ana boyutta değerlendirilmiştir. Genel olarak hastaların %74,4'ü poliklinik hizmetlerinden memnun olduklarını ifade etmiştir. Fiziksel alan memnuniyeti %77,8, personel memnuniyeti ise %72,6 oranında belirlenmiştir.

Demografik değişkenlere göre yapılan analizlerde cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, meslek ve sosyal güvence gibi etkenler ile memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak yaş ve eğitim durumu açısından farklılıklar gözlemlenmiştir. Yaş arttıkça fiziksel memnuniyet düzeyinin yükseldiği, eğitim düzeyi yükseldikçe ise memnuniyet düzeyinin azaldığı görülmüştür. Bu durum, eğitimli bireylerin beklentilerinin daha yüksek olmasına bağlanabilir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun hastaneyi yeniden tercih edeceklerini belirtmesi, genel memnuniyetin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Modern tıbbi donanım, hijyenik ortamlar ve erişilebilir sağlık hizmeti sunumu, bu memnuniyeti destekleyen başlıca unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Çalışma bulguları, Isparta Şehir Hastanesi'nde yapılan benzer bir araştırma ile karşılaştırıldığında, fiziksel alan memnuniyetinin iki hastanede benzer düzeyde olduğu; ancak personel memnuniyetinin Isparta'da daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu doğrultuda elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- **Ulaşım Sorunları:** Hastaların hastaneye erişiminde yaşanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla, yerel yönetimlerle iş birliği yapılmalı ve toplu taşıma imkanları gözden geçirilmelidir.
- **Hasta Yoğunluğu:** Poliklinik hizmetlerinin etkin sunulabilmesi için günlük hasta sayısı gözden geçirilmeli, sağlık personeline düşen iş yükü azaltılarak hastalara daha fazla zaman ayrılması sağlanmalıdır.
- **Personel Takviyesi:** Randevu sisteminin işlevselliği artırılmalı ve hekim başına düşen hasta sayısını azaltmak amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından hastaneye personel desteği sağlanmalıdır.
- **Hizmette Farklılık ve Mahremiyet:** Hasta beklentilerini karşılayan farklılaştırılmış hizmet sunumlarına ağırlık verilmeli; özellikle mahremiyet ve bireysel ilgi konularında hassasiyet artırılmalıdır.

Sonuç olarak, kamu-özel sektör ortaklığıyla kurulan şehir hastaneleri, hasta memnuniyeti açısından genel olarak başarılı bir model olarak öne çıkmakta; ancak sürdürülebilir kalite için düzenli değerlendirme, iyileştirme ve kamu denetimi gerekliliğini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

1. Baş, T. (2009). *Kamu özel ortaklığı modeli ve Türkiye'deki uygulamaları*. Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları.
2. Bayraktar, M. (2015). Kamu-özel ortaklığı modeli ile yürütülen şehir hastanesi projelerinin değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53, 61–81.
3. Ertan, A. (2011). Sağlık sektöründe kamu özel ortaklıkları: Türkiye uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 14(1), 40–58.
4. Gökkaya, İ., İzgüden, D. ve Erdem, R. (2018). Şehir hastanelerinde hasta memnuniyeti: Nitel bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 134–152.
5. Koparal, C. (1997). Hizmet sektöründe müşteri tatmini: Sağlık hizmetleri üzerine bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 321–329.
6. Özdemir, S. (2012). Sağlıkta kamu özel ortaklığı modelleri ve etik sorunlar. *Sağlıkta Etik*, 8(2), 55–67.
7. Sağlık Bakanlığı (2019). *Şehir Hastaneleri Projesi Tanıtım Raporu*. Ankara: Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü.
8. Sevim, S. (2009). Sağlık hizmetlerinde kalite ve hasta memnuniyeti ilişkisi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2(3), 41–50.
9. Uğurluoğlu, Ö., & Yavuz, M. (2016). Türkiye'de kamu-özel ortaklıklarının sağlık hizmetleri üzerindeki etkileri. *Maliye Dergisi*, 170, 21–38.
10. Yescombe, E. R. (2007). *Public-private partnerships: Principles of policy and finance*. Oxford: Butterworth-Heinemann.